ARMENIA
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE

TARTALOM

XIX. évfolyam
1905

I. Főczikkek

		Lap
Dr. Bányai Elemér	Adatok a szamosújvári és a hazai örmények történetéhez	20, 50
Dr. Bányai Elemér	Nevezetes évforduló	54
Bárány Lukács	A kaukázusi örmény katholikusok egyházi kormányzata	151
Bárány Lukács	"Mechitháristák Szamosújvárt" czimű czikk visszhangja	327
Dr. Farkas Géza	Kiss Ernő, az aradi vértanú	257
Dr. Gopcsa László	Az új örmény templom Párisban	33
Dr. Gopcsa László	Ani, Pákráduni uraik, székvárosa	358
József főherczeg és az "Örmény Múzeum"		97
Dr. Herrmann Antal	Örmény témák az orientalisták hamburgi kongresszusán	78, 165, 218, 277, 340
Dr. Herrmann Antal	Az "Örmény Múzeum" ügyében	131
Dr. Herrmann Antal	Az orientalisták nemzetközi kongreszszusa Algirban	210
Dr. Herrmann Antal	Mechitháristák Szamosújvárt	225
Dr. Herrmann Antal	Dr. Gopcsa László	261
Dr. Herrmann Antal	Örmények a Szilágyságban	280
Dr. Herrmann Antal	Az "Örmény Múzeum" az antropológusok salzburgi gyűlésén	314
Dr. Herrmann Antal	Örmények Mármarosban	318
Dr. Herrmann Antal	A szamosújvári római castellum romjai fölött. - Ásatást kérdő beszéd. Tartotta 1905. okt. 2-án	322
Dr Herrmann Antal	Majláth püspök és az "Örmény Múzeum"	381
Két nevezetes irat		98
Kritsa Klára	Örmény Múzeum (Költemény)	100
Kritsa Róza	Az árva karácsonya (Költemény)	18
Dr. Mály István	Merza Gyula irodalmi tevékenysége	353
Merza Gyula	Az első ezer korona (költemény)	6
Merza Gyula	Az örmény ház	15
Merza Gyula	Új korszak (költemény)	67
Merza Gyula	Emlékezés Azárián patriarkhára	162
Merza Gyula	Örmény levelek gyűjtése	213
Merza Gyula	Argutinszky-Dolgorukoff B. herczeg a bécsi mechitháristáknál	289
Merza Gyula	Örmény Mecénás (költemény)	297
Merza Gyula	Koporsó-szentelés (költemény)	380
Merza Gyula	Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge	343
Mihálfi Imre	A Pákráditák lánya (költemény prózában)	30
Sallak Róza	Régi harangszó (költemény)	49
Szongott Kristóf	Czetz János magyar honvédtábornok	1

ARMENIA
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE
XIX. évfolyam
1905

TARTALOM

Szongott Kristóf	A magyarok eredete és őslaka	7,35,68,101,136,169, 193,228,263,297,331, 365
Szongott Kristóf	Örmény dalzene	47
Szongott Kristóf	Örmény Múzeum	85, 156
Szongott Kristóf	Indiai örmények	180
Szongott Kristóf	Örmény lapok szemléje (Eredeti örményből)	221
Szongott Kristóf	Ráffi halálának tizenötödik évfordulója	246
Szongott Kristóf	Az ásatás legbecsesebb tárgya	346
A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége		339
Az "Örmény Múzeum"		344
Az "Örmény Múzeum-Egyesület"		182
Az "Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyűlése		108
"Brassói Lapok"	A hazai örményekről. Herrmann Antal előadásának kivonata	45
"Brassói Lapok"	A legelső nemegyesült örmény főpapnál	249, 282
Lapnyilatkozatok az "Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyűléséről		87
"Magyarország":	Örmények és tatárok	348
Nyilatkozatok az "Örmény Múzeum"-ról		56
"Szamosújvári Közlöny":	Dr. Mály István és az "Örmény Múzeum Egyesület"	83
"Szamosujvári Közlöny":	Ezer koronás adomány az Ö. M. E.-nek . .	179
"Újság":	Gróf Kuun Géza ...	129
X	Szongott Jakab aranylakodalma	66
*	Két Etnográfus	75

II. Kisebb közlemények.

A kolozsvári örmények Nesztorai	29
A magyarországi örményekről és a szamosújvári múzeumról	222
A mechitharisták Szamosújvárt	286
Angolország konstantinápolyi konzula	254
A pipaszárok királya	320
A taurisi örmény nők jótékony társulata	63
Az örmények, mint az erdélyi magyar közművelődés tényezői	222
Az "Örmény Múzeum"	286
Az "Örmény Múzeum-Egyesület" rendes tagjai	285
Argutinszky herceg és az "Örmény Múzeum"	319
Egy magyar-örmény orvos jubileuma	62

ARMENIA
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE
XIX. évfolyam
1905

TARTALOM

Gárábéd Józeánez 274
Herczegi vendég a bécsi örmény kolostorban 351
Józeán Gárábéd jubileuma 93
Jókai, mint nemzetiségi képviselő 30
Kinai közmondások 255
Lelkész, ki halála után is jót tesz 94
Magyar tudós angol könyve 29
Mechitháristák Szamosújvárt 329
Nevezetes orvosi honorárium 28
Örmény eredetü országgyülési képviselők 158
Szuesávai örmények 29
Szvacsina Géza 190
Thököly hamvait exhumálták 158
Újabb tárgybeli adományok 190
Udvariatlan jog 254

III. Irodalom és művészet

A magyar kormány köszönő irata 223
A román sajtó és az örmények 351
Az "Örmény Múzeum" 191
Csuchádsean siremléke 63
Egy népszerü örmény iró 255
Együgyü, esztelen, bolond 255
Elsőrendü örmény tragikus 30
Hájrig számára ajándék 94
Igazság, barát, munka 159
Kéghuni 94
Művészeti lap 104
Örmény műkincsek 159
Régi örmény kéziratok 223
Sziszuán 30
Új folyóirat 191

ARMENIA
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE
XIX. évfolyam
1905

TARTALOM

IV. Közgazdasági élet.

A bor tápláló ereje	95
A dohányzás ártalmai	256
A kath. egyesületek közvetítő irodája	352
A legmagasabb emberi lakás	223
A méz, mint tápszer	286
A pásztor hőmérője	223
Az egészség alaptörvényei	187
Csemegesajt a Mezőségről	159
Egy igen nagy óra	223
Egy örmény ékszerárus	63
Étvágy és egészség	255
Fa, mely kész tűt és czérnát ad	192
Hogyan öltözködött szépanyánk?	31
Hogyan táplákozzunk helyesen?	192
Külföldi érdeklődés hústermelésünk iránt	352
Melyik a mezőség fővárosa?	160
St.-Louisban tartott világkiállítás	95
Vasútat épitő örmény mérnök	64

V. Mi újság az örmény világban?

A bécsi mechitharisták új abbása	32
A kaukázusi zavargások	320 (után)
A keleti örmények egyházi vagyona	192
A manchesteri örmények új papja	64
A smirnai "Arsálujsz"	352
A Vártán féle vértanúság	224
Az Európába jött örmény küldöttség	32
Az osztrák-magyar konzul	224
Deleasse egyik levele	160
Gumésián János végrendelete	352
Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná?	320 (után)
Irtózat Baku városában	320
Keleti örmény menyekző	96
Khánánean Dániel alapitványa	223
Manchesteri örmények	160

ARMENIA
MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE
XIX. évfolyam
1905

TARTALOM

Örmények Egyptomban	223
Örmény konzulok Konstantinápolyban	223
Port-Arthur vitéz védelmezői	96
Status-gyülés	224
Szomorú adatok	288

VI. Képek.

Czetz János magyar honvédtábornok (két kép) 1 és 2. lap - Az új örmény templom Párisban 33. - Szongott Jakab volt országgyülési képviselő, 65. - Gróf Kúnn Géza, .129. - Azárián István örmény kath. patriarkha, 161. - Kiss Ernő honvédtábornok, 257. - Eleméri kastély, 261. - Dr. Herrmann Antal, Ornstein József, Orosz Endre, Moldován Simon, Szongott Kristóf, Bárány Lukács, Tódorfi Lukács, Kapatán Márton, dr. Papp Gusztáv, 321. - Merza Gyula 353. Ani romjai: A székesegyház 357, Bemenet az erődbe 358, Az "Üdvözítő egyháza" 359, A székesegyház belseje 360, Az apostolok egyháza 361, Abuchámrean család egyháza 363.
Összesen 24 kép.

206/13.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelös szerkesztö és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyözödve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt am tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia" füzeleit, mint családi szentségel fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléböl).

Czetz János
magyar tábornok.

TIZENKILENCZEDIK ÉVFOLYAM.

BARÁNY LUKÁCS
t. kanonok, főesperes,
örm. kath. plebános
SZAMOSUJVÁR.
1900.

SZAMOSUJVÁRT, 1905.
TODORÁN ENDRE „AURORA" KÖNYVNYOMDA.

Az „Armenia" eddigi dolgozó társai.

Ábrahám Zachar (Szamosújvár).
Ábrahámné Gámán Erzsi (Sz.-újvár).
Dr. Ákoncz Károly (Kolozsvár).
Alexáné Kepri Anna (Szamosújvár).
Avedik Lukács (Erzsébetváros).
† *Azárián István* (Konstantinápoly).
Dr. Bányai Elemér (Budapest).
Bányai Gratiána (Gerlai Sarolta Karczag
Bárány János (Maros-Vásárhely).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Id. Báró Bornemissza Károly (Dés.)
† *Czelz János* (Buenos-Aires. Amerika).
Cselingirián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erzsébetváros).
Dr. Csiky Viktor (Seprős).
Csontosi János (Budapest).
Duka Dávid (Ujvidék).
Dr. Erődi Béla (Budapest).
Dr. Eszterházi Sándor (Kassa).
Esztegár Berta (Kolozsvár).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
† *Dr. Esztegár László* (Szamosújvár).
Dr. Farkas Géza (Német-Ellemér).
Fáraó Simon (Csik-Szépviz).
Dr. Fehér Gerő (Gyulafehérvár).
Felekiné Munkácsi Flóra (Budapest).
Filep Gábor (Tasnád).
Dr. Fogolyan Tivadar (Szamosújvár).
Dr. Fogolyánné Bunyai Blanka (Sz.-újv).
Fülöp Lajos (Szamosújvár).
Dr. Gajzágó Béla (Kolozsvár).
Gajzágó Ferencz (Kolozsvár).
† *Gajzágó Manó* (Budapest).
† *Gajzágó Salamon* (Budapest).
Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvár).
Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár).
† *Gopcsa Joachim* (Szamosújvár).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Govrik Gergely (Erzsébetváros).
Göröy Joachim (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Harmath Domokos (Torda).
Harmath Ilona (Torda).
Harmath Lujza (Moson).
† *Dr. Hánusz János* (Becs).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
Hodorcán János (Szamosújvár).
Hornyis Ferencz (Gattája).
Horváth Árpád (Kolozsvár).
† *Hóke Lajos* (Kaposvár).
Hummer Nándor (Budapest).
Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros).
Jósa János (Szamosújvár).
Jósa Jánosné Lesner Janka (Sz.-ujvár).
Kalocsay Alán (Budapest).
Kapatán Márton (Szamosújvár).
† *Karátsonyi Károly* (Szamosújvár).
Kiszely Károly (Beszterczebánya).
Kordin Mariska (Budapest).
Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek).
Kuser Szevér (Gyulafehérvár).
Dr. Kosutány Tamás (Budapest).
† *Kovács János* (Kolozsvár).
Kozma Dóme (Dés).
† *Kozocsa Tivadar* (Budapest).
Krítsa Klára (Gyergyó-Szt.-Miklós).
Krítsa Konrád (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
Krítsa Péter (Gyergyó-Szt-Miklós).
Krítsa Róza (Gyergyó- Szent-Miklós).
† *Gróf Kuun Géza* (Maros-Németh).
Dr. László Márton (Szamosújvár).
† *Lukács Béla* (Budapest).
Lunkai (Szamosújvár).
† *Markovics Jakab* (Erzsébetváros).
Mály István (Brassó).
Dr. Mály István (Kolozsvár).
† *Márton Dávid* (Lugos).
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
Mártonfi Márton (Budapest).
Merza Gyula (Kolozsvár).
Mihályfi Imre (Szamosújvár).
Dr. Moldován Gergely (Kolozsvár).
Molnár Aladár (Budapest).
† *Dr. Molnár Antal* (Szamosújvár).
Moszgófián Chácshádur (Bukarest).
† *Muradin János* (Arad).
† *Novak Antal* (Szamosújvár).
Dr. Nuricsan József (Magyar-Óvár.)
Ónes József (Nagy-Iklód).
Orel Máthé (Gyergyó-Szt-Miklós).
Ornstein József (Szamosújvár).
Dr. Papp Bogdán (Maros-Vásárhely).
Dr. Papp Gusztáv (Szamosújvár).

Papp Mózes (Arad).
Pappné Kerekes Emília (Szamosújvár).
Páll Bogdán (Szamosújvár).
Dr. Patrubány Lukács (Budapest).
† *Placsintár Dávid* (Szamosújvár).
Dr. Réthy László (Budapest).
Rónay Áross Lajos (Budapest).
Rudnyánszky Gyula (Szeged).
Rusz János (Szamosújvár).
Sallak Róza (Nagy-Enyed).
† *Dr. Salzbauer János* (Kolozsvár).
Sándor József (Kolozsvár).
Simai Gergely (Szamosújvár).
Dr. Simay Gyula (Budapest).
Dr. Simay János (Szamosújvár).
Dr. Szamosi János (Kolozsvár).
† *Dr. Szilágyi Sándor* (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Kolozsvár).
Gróf Telcky Sándor (Budapest).
Dr. Temesváry János (Szamosújvár).
Téglás Gábor (Déva).
Dr. Tódor József (Gyulafehérvár).
Dr. Torma Miklós (Pelőr).
† *Dr. Torma Zsófia* (Szászváros).
† *Dr. Tölfi Iván* (Budapest).
† *Török Tivadar* (Budapest).
Dr. Turcsáné Placsintár Gizella (Kolozsv)
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Szamosújvár.)
Tutsek Anna (Budapest).
† *Vadnay Károly* (Budapest).
Vajnáné Stock Leopoldin (Budapest).
Dr. Vámbéri Ármin (Budapest).
Vásárhelyi Boldizsár (Dés).
† *Veszély Károly* (Borbánd).
Vikár Béla (Budapest).
† *Voith Antal* (Bécs).
† *Voith Miklós* (Szamosújvár).
Dr. Wlislocki Henrik (Budapest).
Dr. Vlislockiné Dörfler F. Anna (Bpest).

Összesen: 136.

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 1. (217) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 28. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Czetz János magyar honvédtábornok (két képpel), — Szongott Kristóftól.
Az első ezer korona (költemény). — Ararátitól.
A magyarok eredete és őslaka. — Első közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
Az örmény ház. — Merza Gyulától.
Az árva karácsonya (költemény). — Kritsa Rózától.
Adatok a szamosujvári vár és a hazai örmények történetéhez. I. — Dr. Bányai Elemértől.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nevezetes orvosi honorarium.
Kolozsvári örmények nesztorai.
Magyar tudós angol könyve.
Szucsávai örmények.
Jókai, mint nemzetiségi képviselő.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Elsőrendű örmény tragikus.
A Pákráditák lánya. — Mihálfy Imrétől.
Sziszuán.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Hogyan öltözködött szépanyánk?

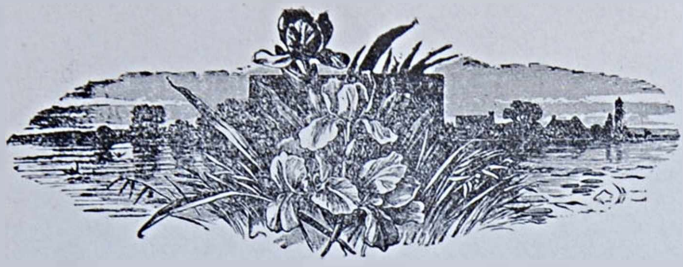
MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az Európába jött örmény küldöttség.
A bécsi mechitharisták új abbása.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Czetz János
magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS
magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS
a katonai akadémia első igazgatója.

Az „Armenia“ mult évfolyamának november havi füzetében a többek közt ezeket irtam: „A mult hónapban (okt. 6) igen szomorú hírt hoztak a hazai lapok: azt irták, hogy Czetz János magyar honvédtábornok szept. 6-án Buenos-Airesben meghalt. És ezt a leverő hírt egy Buenos-Airesben megjelenő német lap („Tagblatt“) után irták. Én még eddig semmi értesitést sem kaptam... és mivel hiszem, hogy, ha csakugyan igaz az odavaló „Tagblatt“ szomorú híradása, — családja engemet, ki nemcsak állandó levelezésben, de igen bizalmas viszonyban állottam a dicső tábornok úrral, a megrendítő esetről értesiteni fog. Azért várakozó állásba helyezkedem... és a halhatatlan nevet egyelőre még nem foglalom gyászkeretbe, hanem e helyett a következőket adom közre a nagyérdemü tábornokról“ — és az egész füzetet a dicső tábornok felejthetetlen emlékének szenteltem. Dolgozatomat a következő három részre osztottam:

I. Czikkely. Czetz János tábornok és Kossuth Lajos.
II. Czikkely. Czetz János tábornok és az „Armenia“ szerkesztője.
III. Czikkely. Czetz János tábornok és a hazai lapok.
Ennyit sem a hazában, sem a külföldön a nagynevü tábornokról nem irt — senki.

*

... És az a szomorú percz, melytől remegve féltem, csakugyan bekövetkezett; a nagyérdemü tábornok visszaadta nemes lelkét Teremtőjének ... És a mit biztosan hittem, szintén megtörtént: Krisztina nevü, nagymüveltségü leánya gyászkeretbe foglalt levél által értesitett engemet a megrendítő eseményről, egyúttal elküldötte az „Al Social“ cimü lapnak (Buenos-Aires .....) vonatkozó számát, mely összes terét (négy oldal) a nagy Czetz dicső emlékezetének szenteli. (A levelet látta a nagy tudós: dr. Herrmann Antal házamnál, ki a mondott spanyol nyelvü lapot magához is vette, hogy azt feldolgozza az „Armenia“ számára).

Tehát elköltözött az utolsó 48-as tábornok is az élők közül a halhatatlanok országába ... Azonban országunk legnagyobb fiai között, kikkel az isteni Gondviselés megajándékozta édes hazánkat, már nem volt az utolsó; de akkor, midőn a haza körül szerzett megbecsülhetlen érdemeit kellett megjutalmazni, már a legeslegutolsó volt. — Az idegenség (Respublica Argentina) jobban tudta szolgálatait (A ‚legeslegutolsó‘ kifejezés nem az időre, hanem a jutalom mennyiségére vonatkozik) méltányolni: a kisebb érdemeket sokkal nagyobb mértékben jutalmazta; új hazájától évenként tizennégyezernégyszáz (14.400) korona nyugdijt kapott. „Nemo propheta in patria sua“.

Még tavaly (1904.) júniusban, tehát a tábornok halála előtt három hónappal egy kiváló államférfiú úgy nyilatkozott, hogy Czetz János Magyarország akkor élő fiai közt a legnagyobb ... És ezt a legnagyobb férfiút csekélységem fedezte fel ... és én létesitettem kapcsot közte és a Haza között. „Ön volt az első — így mondja

Buenos-Aires 1895. apr. 7. kelt levelében, — ki negyvennyolcz-kilenczediki események óta, újra említi kegyelettel a nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképemet: egyetlen példányt a magyar Hazában."

És itt egy rövid visszapillantást kell vetnem a multra. Éltem legnagyobb részét a tanárság terén és az irói pályán töltöttem. Mindkét irányú hasznos működésemért részesültem elég elismerésben; de más jutalmat se nem kerestem, se nem kaptam. Nem kerestem; mert tudtam azt, hogy: „A tisztelet a keresőt kerüli és a kerülőt keresi." És ime: rajtam is teljesedésbe ment az idézett közmondás; mert csakugyan a tisztelet keresett fel engemet akkor, midőn a dicső tábornok drága fényképével jutalmazta meg irói munkásságomat. Ezt a fölötte becses ereklyét, mely „egyetlen példány a magyar Hazában," a jelen füzet elején látja a szives olvasó. A kis arczképet, melyet szintén ezen cikkely elején kezdő disz gyanánt adok közre, mult év (1904) aug. 20-án, tehát a halhatatlan nevű tábornok halála előtt tizenhét nappal kaptam a „Caras y Caretas" czimü lappal együtt, mely lap a buenos-airesi katonai akadémia fennállásának 34. évfordulója alkalmából közli a mondott akadémia eddigi volt igazgatóinak, kik között a nagy Czetz János volt az első, — arczképeit. *)

De tanári hosszas munkásságomat is közvetve Czetz tábornok jutalmazta meg, midőn az ő ajánlatára a buenos-airesi rendező bizottság egy olyan világra szóló, páratlan bankettre hivta meg néhány évvel ezelőtt csekélységemet, melyen hét koronás fő volt jelen. A meghivást az ünnepélyt megelőzőleg három hónappal előbb kaptam meg. Kell-e ennél nagyobb kitüntetés? Tudtommal — legalább

*) Con una simpatica fiesta se celebró el martes último el 34-o aniversario de la fundación del collegio militar que par iniciativa del general Sarmiento y del entonces ministro de la guerra, coronel Martin de Gainza, organizo el inolvidable coronel don Juan F. Czetz, su primer director. (Idézet a mondott spanyol lapból.)

ezt irták nekem akkor Buenos-Airesből — egész Európából csak igénytelenségem volt erre az ünnepélyre meghiva . . .

Azonban a legnagyobb kitüntetés, melyben Isten jóvoltából az életben részesültem, akkor jutott osztályrészemül, midőn Czetz János munkatársaim díszes sorába állott és engemet őszinte barátságával ajándékozott meg.

Utolsó levelében arra kért, hogy sorait, melyekkel hazájától és csekélységemtől bucsúzik, tegyem közzé lapomban. Teljesitem szomorú kötelességemet, midőn ismételten közreadom ezen nagybecsü szókat: „Sajnálom, hogy oly rettentő messze vagyunk egymástól, hogy testi állapotom miatt sem javallatott, annyi derék és szeretett barátomat hazánk szent földjén átkarolni és bucsút venni szülőföldemtől. — Sic fata tulerunt. Kérem Önt, legyen tehát tolmácsa szivből eredő igaz érzelmeimnek az egész magyar és az igaz magyar érzésü örmény világban, különösen a nők, kiváló irónők és a fejlődő fiatalság körében. Ragaszkodjanak teljes erővel a magyar hazához!

A magyarok Istene áldja Önt s egész családját legszebb adományaival. E kérést intézi a Mindenhatóhoz egy a honából a sors kemény keze által megfosztott honfiú s Önnek a síron túl is hálás barátja: Czetz János, 48/49-iki honvédtábornok“ . . .

Csak egy vigasztalásom van és ez az, hogy megbecsülhetlen barátságát megtartja boldogult számomra még „a síron túl is.“ Én is megtartom arczképeit, leveleit ereklye gyanánt. Megtartja a hazai örménység, melynek soraiból emelkedett fel a katonai ranglétra legmagasabb fokozatáig, — az „Armenia“ füzeteit, melyekben maradandó emlék van a vitéz tábornok számára felállitva: szentelt emlékét pedig áldásban tartjuk!

SZONGOTT KRISTÓF.

AZ ELSŐ EZER KORONA.

Mint újévi üdvözletet
Sugallja Szent-Gergely:
„Muzeumot épitsetek,
S lesz új örmény kegyhely!“

S e jelszóra gyülekszázával
Sok ereklye össze,
A kegyelet virágával
Koszoruba kötve.

Együtt drága kincscsé válik,
Mi szétszórva lim-lom . . .
S tán második Ecsmiádzint
Szül e kulturtemplom (?)

Hisz' az ősi örmény kereszt
Szent jelvénye alatt
Kapta, lám, az első ezrest
A muzeum-alap.

Értsük meg hát az intelmet,
S tisztelve Szent-Gergelyt,
Mint angyali üdvözletet
Kövessük a nemes tettet,
Melyet Hájk megszentelt.

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Első közlemény.)

BEVEZETÉS.

„Mi csak folyton szavaljuk magyarságunkat, de egyéb magyar dolgot nem is csinálunk." (A „Budapesti Hirlap" 1904. aug. 20. „A nemzet és parlament" czimü czikkéből).

Én magyarságomat soha sem szavaltam, de csináltam egyéb magyar dolgot eleget. A legmagyarabb dolgot pedig akkor csináltam, midőn ezt a munkát irtam.

Ezen munkámat két része osztom. Az első részben az iránymesterek által alapitott iskolákról szólok — röviden; a második részben fáradságos kutatásaim eredményeit adom elő.

Első rész.

Iránymesterek.

I. Czikkely. A különböző irányok általában.

„Tudva van, hogy a magyarok eredete — mondja egy ahhoz értő egyén — különösen a honfoglalást megelőző időben való alakulása mind e mai napig nincsen teljesen tisztázva és hogy erre nézve nem kisebb emberek, mint Vámbéry és Hunfalvy Pál ellentétes álláspontot foglaltak el. A mig Vámbéry a török eredetet vilatta, addig Hunfalvy Pál a finn-ugorságot állitotta első sorba s ettől származtatta a nemzetet. A mult század utolsó harmadában pedig különösen az összehasonlitó nyelvészet ragadta meg a vezetést, a finn-ugor felfogásnak kedvezve. De a nyelvrokonság minden egyezése sem vethetett világot másra, mint az érintkezésre. Az eredet kétséges maradt és az ma is.

Vámbéry, mint az ázsiai törökség kiváló ismerője, ezen az alapon nyelvész és ethnographus, — Hunfalvy Pál, mint elökelö finn-ugor nyelvész és ethnographus, — a Budenz-iskola pedig leginkább összehasonlító nyelvészeti alapon vitatta a maga igazát; ezek mellett a történészek törtek lándsát a hagyományok, krónikák alapján; de meggyözö, végsö eredményre egyik irány sem jutott." („Vasárnapi Ujság" 1903. 8. sz.).

* * *

Eddig — tudtommal — ötféle irányban történt kutatás. Munkám ezen része tehát — az elözö elsö czikkelyen kivül még öt czikkelyt foglal magában. A második czikkely a finn-ugor rokonságról, a harmadik a török-tatár rokonságról, a negyedik a finn-ugor és török-tatár rokonságról szól, az ötödik a történettudósok által követett irányról és végre a hatodik azon irányról beszél, melyben Lukácsi Kristóf haladott.

II. Czikkely. Finn-ugor rokonság.

I. Fejezet. A magyar kevert nyelv.

Tudjuk, hogy a magyar nyelvben vannak finn-[1]) ugor[2]) elemek. Ebböl a ténykörülményböl aztán ezt a

---

[1]) A népvándorlásban (a IV. századtól a IX. század végéig) két irányt különböztetünk meg. Az egyik Keletről, Ázsia felöl, a pusztából indul ki, a hol általában véve, török népek laktak, és nyugatra tart; a másik északról, erdös vidékekről, azoknak a népeknek köréböl vonul le délre, melyeket, jobb név hiányában, — ma is még e régi hazában lakó legnyugotibb törzsük itt — finnek nevezünk, egyelöre, a Fekete-tenger közelében megállapodik. (Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 1 lap).

[2]) Az ugor ethnikai név eredetileg törökökre vonatkozott, — mondja maga Vámbéry. A török faj, 85 lap s gróf Kuun Géza már 1873-ban irta: „Az ugor név igen alkalmas arra, hogy azon török-tatár népek gyüjtö neve legyen, melyek már a Kr. elötti idöben a Kaspi-tenger a Tauris nyugoti határai közt szerteszéjjel terjedtek." (Adalékok Krim történetéhez, Ért. a Ny. és Széptt. köréböl III 10, 32 l.). Ujabban Munkácsi B. fejtegette e kérdést helyesen. „Az ugor népnevezet eredete," Ethnographia,

két következtetést vonta le a finn-ugor iskola; először, hogy a magyar nyelv és a finn-ugor nyelvek között rokonság létezik és másodszor azt, hogy a magyarok finn-ugor eredetűek. Az első bebizonyított állítást mindenki, a ki evvel a fontos kérdéssel foglalkozott, készséggel elfogadta; ellenben a második következtetés kérdése még eddig eldöntve nincs. Én az eredetről munkám második részében szólok; itt pedig csak annyit mondok, hogy: „Nyelvi sajátságok még nem bizonyítják megdönthetlenül valamely népnek faji hovatartozandóságát; mert a népek nyelvcserének is vannak alávetve: számos olyan népet ismerünk, mely nyelvét egy egészen idegennel cserélte fel.“ [1])

Arra, hogy „a nyelvi sajátságok még nem bizonyítják megdönthetlenül valamely népnek faji hovatartozandóságát,“ hozhatnék fel az elégnél is több bizonyító példát a hazai örmény nyelvből; azonban tér kímélés szempontjából jelen alkalommal elégedjünk meg egy-két példával.

Az örmény-nek, mely Ázsiában a világ legrégibb kulturnépeihez tartozott, a ‚villa‘ (die Gabel) szó kifejezésére van öt szava is: ezekhzsáni (*ձեռնակալ*), érgmádni (*երկմատիւն*), ergumád (*երկմատիւն*), bádárákhágh (*գերանդիոյ սատրապան*), mészáhán (*մսատաշն*). — és mégis a hazai örmények ősei Moldva-Oláhországban idővel a mondott fogalom kifejezésére, az említett szép, jelentéssel bíró szavak mellőzésével, az őket környező, nagyobb számú oláhok szavát kezdették használni, úgy, hogy már e hazába a „furcuţă“ szót hozták be magukkal.*) Így cserélték fel az örmény

VI. 349 kk. ll. Ebből kitünik, hogy az ugor név (hogy a most szokott formát használjam a görög irók ogur, ugur formája helyett) nem ellentéte a töröknek, mint rendesen veszszük, hanem alfaja, mint pl. a szász a németnek. (Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 119 lap.)

[1]) Vámbéry Armin, Magyarok eredete. Pallas-Lexiczn, 12. kötet.

*) A furcuţă tehát csak kicserélt szó, mely körülményből sem az nem következik, hogy Moldva-Oláhország „befolyást gyakorolt volna (az örmények) müveltségére,“ sem az, hogy a villa használatát az örmény (ki Ázsiában és itt is arany-villával élt, míg

ösök néhány nemzeti szót a török-tatárok (khel, ászlán, chárib, dolváth...), a lengyelek (moroz, zsolob...), az oláhok (negruț, bátrin...) és végre a magyarok közt (bokor, kaput...). Bokor volt elég Örményországban, szavuk is volt ezen fogalom kifejezésére, használták is hosszas vándorlásuk alatt (kipcsak-tatárok földje, Krim, Lengyelország, Moldva-Oláhország); e hazában mégis a mult században a thupli örmény szót felcserélték a ‚bokor' magyar szóval...

A felhozott példákból is látszik, hogy a gazdag örmény nyelv azon ágában (tájnyelv, Transilvaniaca), melyet a hazai örmények beszélnek, van török-tatár, perzsa, olasz (Krimben érintkeztek a genuai olaszokkal [koppolongi = coppa longa: hajtű], lengyel, oláh, magyar szó is; de azért ezen körülményből (úgy is azok nem szükségből kölcsön vett szavak, hanem csak kicserélt szavak) sem az nem következik, hogy az örmény rokonságban áll a mondott nyelvekkel, annál kevésbbé az, hogy az örmény nép azoktól vette volna eredetét; hanem egyszerűen csak az, hogy az örmény ösök a beköltözés előtt érintkeztek, bizonyos ideig együtt laktak a mondott nemzetekkel.

Ez történhetett a magyar nyelvvel is! Mert volt a magyarnak elegendő szava és tehát ki tudta magát fejezni minden körülmények között szabatosan — magyarul; de érinkezésbe jött a finn-ugorokkal... és a hosszas együttlakozás alatt kicserélt egyes szavakat — a finn-ugorokkal. Kicserélt; mert a finn-ugor, ki műveltségben sokkal alantabb állott a magyarnál, nem tudta megtanulni a magyar szót... és mivel a magyarnak: az urnak érintkeznie kellett szolgájával: a finn-ugorral, — az úr: a magyar tanulta meg a tudatlan szolgának nyelvét és a

---

Moldva-Oláhország lakóinak nagy része talán (?) még fa-villát sem használt) a moldvaiaktól tanulta volna el a villa használatát. (Állitásom bebizonyitására megjegyzem itt zárójel közt azt, hogy még most is van akárhány hazai örmény háznál arany-evőeszköz — kés, kanál, villa, melyeket az ösök beköltözés alkalmával magukkal hoztak)...

szolga nyelvén szólott szolgájához. Így cserélődtek ki egyes magyar szavak finn-ugor szavakkal...

* * *

Itt minden megjegyzés nélkül közre adom azt a pár sort, mit Hollósy István a dákokról írott munkájában mond: „Ha a csuvasz, cseremisz, vojták, zürjen népmesék helyett a tibeti, chinai, arab, perzsa, örmény, török, lengyel és orosz historiai kútfőket, e mérhetlen kincseket jobban kultiválnák a tudósok: úgy világosabb volna a kaukazusi szkytha népek multja Nyugaton." („Armenia" 1888. évi évfolyam, 158 lap).

III. Czikkely. Török-tatár rokonság.

1. Fejezet. Török-tatár törzsek.

...„Idők során a finn-ugor néptörzsek egymástól elszakadtak és akkor a magyarok délfelé vonulva, török-tatár törzsekkel kerültek össze. Nagyon sok fontos fogalmat és szót kölcsönöztek új szomszédaiktól, ilyenek pl.:

Barom, bika, borjú, disznó, macska, tyuk.

Buza, árpa, fa, alma, bor, sör.

Sátor, csárda, korsó, kulacs, takács, kalpag, csizma.

Háború, béke, sereg, csata, íj, kard, balta, bicsak, buzogány, kantár, bálor, gyáva.

Gyülés, tanács, törvény.

Világ, csillag, nyár, ősz, homok tenger, hajó...

Kitetszik ezekből, hogy ezek a török-tatár[1]) néptörzsek nagy befolyást gyakoroltak a magyarok müveltsé-

[1]) A törökökről, a török névről mint általános elnevezésről. Theophylaktos Simokatta I. 8. III. 6. Im Mittelalter verstand man — mondja helyesen Peschel (Abhandlungen zur Erd- un Völkerkunde, Neue Folge II. 9. l. 1 és ilyformán 37. l.) — unter Türken, was die Alten unter Scythen, wir jelzt unter Tataren verstehen, nämlich Nomadenvölker." Érdekes e tekintetben Urbicius taktikai művének egyik czikkelye, melyben azt olvassuk: *Πως δει Σκυθας αρμαξοδια τουτ' εστιν Αβαρους και Τουρκους, και λοιπους ομοθνιους αυτων Ουννους εθνεσι* (i. h. 5. l.): „Mikép kell harczolni a skythákkal, vagyis avarokkal és turkokkal és a többi hasontermészetű hún népekkel." (Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 120. lap.)

gére. De nemcsak a nép nyelve változott, megváltoztak szokásai, erkölcsei és életmódja úgy, hogy később az Európában megjelenő magyar népet török származású népnek tartották." (Mangold Lajos, A magyarok története. Hatodik átdolgozott és bővített kiadás. 1900. 12 lap).

2. Fejezet. Gyakoroltak-e a török-tatár néptörzsek befolyást a magyarok műveltségére?

Az előbbi fejezet mindjárt elől azt mondja: „Nagyon sok fontos fogalmat és szót kölcsönöztek (?) a magyarok új szomszédaiktól, a török-tatár törzsektől." E helyett helyesen — szerény véleményem szerint — talán csak ennyit kellett volna mondani: „Ime ezek török-tatár szavak (de nem kölcsön-szavak)... és ebből az következik, hogy a magyarok és a török-tatár törzsek rokonok." Csekélységem csak ennyit mondott volna: „Mikor a magyar nemzet megalakult és összeállította szókincsét, a magyar nyelvbe a török-tatár néptörzsek nyelvéből ezeket a szavakat vette fel..." De azt már nem mondanám, hogy „kölcsönözte" ezeket a szókat még akkor sem, ha a felvett szavak mind eredeti török-tatár szavak lennének is. Azonban nem azok; mert a török nyelv nagyobb részt arab, perzsa, görög, latin, örmény stb. nyelvből kölcsönvett szavakból áll. Az előbb (III. Czikkely, 1. Fejezet) idézett szavak közül is négy (macska, fa, törvény, nyár) örmény szó... Ezek után azt mondom, hogy a magyar, midőn megalakította szókincsét, a mutatkozott szükséget a maga forrásából merítette, mely forráshoz gyakran elfáradt a senyvedő török-tatár is. A forrást azonban munkám második részében nevezem meg.

Itt most még csak azt mondom, hogy a nomád török-tatár nem „nagy," hanem igen csekély befolyást gyakorolt a magyarok műveltségére; mert a műveletlen török-tatár, mely legfölebb egy-két iparághoz és ezenkívül a földmíveléshez értett és melynek testi erején kívül vakmerő bátorságát használta a háborúban a magyar,

— hogyan gyakorolhatott „nagy“ befolyást a magyarok műveltségére?

* * *

És itt — mielőtt általmennék a következő czikkelyre, szó szerint ide irom hazánk páratlan publicistájának, a tudós Bartha Miklósnak nagyon figyelemre méltó igaz szavait, melyeket a mondott ragyogó tollú iró „Tar Mihaly“ czimü vezérczikkéből („Magyarország“ 1903. jan. 16. 14. szám) vettem át:

„Szivesen elhiszi más népekről, hogy van öskultúrájuk: ez a magyar tudományosság jó tulajdonsága. De lebecsülni a magyar faj képességeit: ez a magyar tudományosság hitvány divatja... Ha olyanok lettek volna az ösök, a milyeneknek legtöbb tudósunk feltünteti: bizony semmirevaló fajzat lettek volna. Azt nézik, hogy mit jegyzett fel róluk a megijedt, babonás és tudatlan német frater és nem a tényekből következtetnek az ösök képességeire. Évtizedek óta azon kéjelegnek nyelvészeink (legtöbbnyire idegen származású férfiak, a kik irataikban egy ép, egészséges, tőzsgyökeres magyar mondatot hátra nem hagytak), hogy nyelvünk miként alakult ki a finn, szláv, germán, szánszkrit és a jó Isten tudná még miféle nyelvekből? Arra nem gondolnak, hogy az érintkezésben nemcsak kölcsönkérők, hanem hitelezők is lehettünk.

Fölvetem a honfoglalás kérdését és a vezérek korát. Kérdem mehetett-e végbe az a hóditás és a győzelmeknek másfélszázados sorozata a magyar faj magasfokú hadi tudománya és nagy intelligenciája nélkül? Kérdem, hogy mutat-e föl a világhistória kiválóbb államalkotási képességet, mint a milyenről Pusztaszeren a magyar faj bizonyságot tett? Aztán miről tanuskodik a keresztény vallás felvétele, a királyság megalkotása, páratlan alkotmányunk létrehozása, az önkormányzati ösztönök elhelyezkedése a vármegyék keretében, az önálló magyar magánjog rendszerének létesitése, az ujraéledés a tatárjárás után, a választási elv következetes gyakorlása a csösztől fel a királyig? A veszteségek kiheverése, a történelmi nagy próbák kiállása, a világhatalmakkal való mérkőzések, nyelvünk fenmaradása, tisztasága és fejlődése a latin nyelv uralma

alatt. — mit bizonyit ez? Szinben, hangulatban, érzésekben, szilajságban, bánatban és pajzánságban gazdag népzenénk. — mit bizonyit mindez egyebet, mint fajunknak nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetlen nagyságát?

Az olyan tudománynak, mely fajunk valódi képességeit lefokozza, nincs nemzetnevelő hatása, az olyan elhomályositja a hajdankornak legszebb és legtanulságosabb képeit" . . .

IV. Czikkely. Finn-ugor és török-tatár rokonság.

1. Fejezet. Vámbéry a magyarság nemzeti letéről.

Budenz és iskolája azt bizonyitgatták, hogy a magyarság a finn-ugorokkal áll rokonságban. Ezekkel szemben Vámbéry azt állitotta, hogy a magyarok török-tatár eredetüek. . . . .

Később azonban maga Vámbéry ezeket mondja: „A magyar nyelv egy török és egy, az ugor csoporthoz tartozó, de közelebbről nem ismert nyelvjárásnak intenziv keveredéséből alakult, oly keveredésből, mely nemcsak a szókincsre, hanem még az alaktanra is nagy befolyással volt, a minek folytán akár a finn-ugor, akár a török-tatár csoportba való határozott besorozása elejétől fogva meg van nehezítve. Mig a magyar nyelv alaktana túlnyomólag, habár nem kizárólagosan, ugor jellemet mutat, addig szókincsének túlnyomó részéhez a török-tatár nyelvjárásokban találunk analogiát és pedig főleg a keleti, tehát a régebbi török nyelvterületen, mely körülmény éppen világosan bizonyitja, hogy a török nyelvi elemek már régen, a történet előtti korban csatlakoztak ama ugor nyelvjáráshoz és hogy — ezek szerint — a nyelvösszeolvadás nagyon régi eredetü" . . .

„Mindent összevéve, a kulturszavak tanúsága alapján, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a magyarság nemzeti léte török és ugor elemek összeolvadásával veszi kezdetét, további fejlődésére azonban török, illetőleg harczias nomád társadalom volt elhatározó befolyással. Ama néptöredékek, melyek egykor hunnok,

avarok és hungárok nevén voltak ismeretesek, a X. század folyamán nemzeti és politikai elnevezésül a „magyar„ nevet vették fel, míg ezek nyelvi tekintetben bele olvadtak a Pannoniában talált szövetségesek és alattvalók tömegében".

2. Fejezet. A különböző irányban végzett munkásság eredménye.

És most itt — mielőtt általmennénk a következő czikkelyre — kérdem: mi az eredménye a mondott három irányban eddig folytatott fáradságos munkásságnak? Válasz: ezen munkásság állapitotta meg azt, hogy a magyar nyelv szókincsének, melyek a finn-ugor és melyek a töröktatár elemei. De „honnan jött a magyar nép? hol volt őshazája? hol keressük rokonságát? Oly kérdések, melyekre a tudomány nem bir határozott választ adni". (Sebestyén Gyula).

Én, Isten segitségével, megpróbálkozom ezekre is választ adni és hiszem, hogy válaszom kielégitő lesz. . . .

AZ ÖRMÉNY HÁZ.

A ház épitési stylje, alakja, diszitése, berendezése többnyire már külső jelekben is mutatja, hogy azt valamely népfaj a neki sajátos jellemvonásokkal ruházta föl.

Az örményekre vonatkozólag eddigelé legkimeritőbb és legbecsesebb e tekintetben az a tanulmány, mely Der-Movszeszián cz, ecsmiádzini tanár tollából került ki s a bécsi embertani társulat 1892-beli évkönyvében „Das armenische Bauernhaus" czimen német nyelven is megjelent.

Természetesen a jeles örmény etnográfus a keleti örmények néprajzával foglalkozik. Boloz Antoniewicz a lengyel-örmények, Dán Dömötör a bukovinai örmények házait tanulmányozták; Szongott Kristóf pedig a ma-

gyar-örménységre nézve szintén a közös háztypus egyes érdekesebb sajátságaival foglalkozott.

A Der-Movszeszián cz tanulmányának magyarra fordítását avagy szakszerű ismertetését kellene az „Armenia"-ban bemutatni, mert az alczímből következtetve (Ein Culturbild der Armenier) nagyérdekű kulturképét rajzolhatja meg a ház keretében a keleti örmény testvérek élet- és háztartási viszonyainak, már pedig ez előttünk a nyelvészeti kutatásoknál is fontosabb.

A bukovinai örmény házaknak magas, hegyes ormu a tetejük, melynek rendesen keleti oldalán két padlásluk van kémények helyett. A tető díszítésére annak a gerincze két sarkára két villámhárítóhoz hasonló, méternyi magas esztergályozott póznát tüznek föl.

Négyszögü meglehetősen magas házaik és a házakat környező téres udvarok, valamint utczáik is tiszták.

A több lakóhelyiségből álló házak szobáiban hosszú keleti divánokat látunk, melyek ülő- és hálóhelyül is szolgálnak egyúttal; de látunk divatos ízlésü butorokat is, a minőkkel lakásaik sokszor nagyon is fényüzőleg, bár nem zsúfoltan vannak fölszerelve.

Házaik körül rendesen tornácz fut végig vagy legalább egy fa- vagy köroszlopokon nyugvó veránda.

E házak építés módját különben a románoktól vették át.

A körülfutó folyosó vagy az előtornácz árnyékában ül meleg nyári délutánokon az itt-ott még bő, ránczos keleti köntösét viselő gazda. A lengyel-örményeknél pl. Szniatynban az örmény ízlés leginkább a sajátszerű tetőzetü faépületekben nyilványul.

A meglehetősen nehézkes és dísztelen földszintes épület fölött váratlan meglepetésül magas, igen hegyes és merészen hajlitott födél, az úgynevezett dzádzug emelkedik; a két oromra tüzött lándzsaalakú körülbelől egy méternyi magas csúcs (stilp) igen beszédesen fejezi ki a röptében való emelkedés heves vágyát. Valósággal a nép jellemét látszik kipéldázni ez a vaskos, nehézkes, közönbös alapról hirteten minden átmenet nélkül mintegy epés hevességgel föllobbanó törekvés.

Az erdélyi örmény házak még fönmaradt régi mintáit szintén a magas tetők jellemzik, melyeknek a két padlás nyilása között olykor szoborfülke látható.

Legtypikusabb a széles kapúval és 3 ablakkal ellátott földszintes ház, a kapú fölött szoborfülkével és benne Szent-Gergelyt ábrázoló szoborral vagy szentképpel, mely előtt szombatonként a régiek még egy emberöltő előtt is rendesen mécsest gyújtottak. Erzsébetvároson van egy olyan homlokzatú ház a piaczon, hol a szentképet ábrázoló festmény az ablakok közt foglal helyet. Továbbá vannak úgynevezett testvérházak, a midőn 2 testvér egy közös kapúval ellátott udvaron jobbra és balra eső épületben lakott. Ez különben átvett typus.

Sok háznak a kapúja fölött vagy két oldalt a bejárástól jobbra és balra eső oszlopköveken nemesi czimerek, párkánydiszek láthatók, avagy feliratok és évszámok olvashatók. Ilyenek többek közt Szamosújvárt a Dániel-, Karátsonyi-, Lászlóffy-házak, Erzsébetvároson a Lengyel-, Gorove- és Csiky-házak.

Érdekes az erzsébetvárosi ó-templom csúcsives kapújának több soros ma is épen maradt örmény feliratos köbéllése, különben a Salamon-templom kapú-zábéi is a keleti építészet müremekei. — A szépvizi és gyergyószentmiklósi örmény templomok várszerű magas védőfala, valamint a lakóházak is jóformán székely jelleget tüntetnek fel.

Ámde visszatérve Der-Movszeszián cz tanár néprajzi könyvére, mindenekelőtt való fontos teendőnek vélem, hogy annak a tartalma közkincscsé váljék s így a keleten és egyebütt lakó örménység szép építési és házberendezési sajátságait esetleg bár rudimentumokban összehasonlíthassuk.

MERZA GYULA.

AZ ÁRVA KARÁCSONYA

Irta: KRITSA RÓZA.

Karácsony estén reménytelten várják
A gyermekek az angyalka jöttét;
Ő hozza el nekik a karácsonyfát,
Rajta a kis Jézus küldeményét.
A kisdedeket a Jézus szereti
S születésének évfordulóján,
Őket ajándékkal örvendezteti,
Lelkükben boldog emléket hagyván.

Aranyos gyümölcsök a karácsonyfán,
A kis gyertyák fényétől csillognak,
Játékok s czukorkák mindegyik ágán
S tetején a betlehemi csillag;
A csinos öltönyök és képes könyvek,
Diszítik a fának talapzatát;
Van öröm ott, hol az angyal megjelent,
Hozva a ragyogó karácsonyfát.

E szent estét mindenütt megünneplik;
Zajosan vigadnak a gyermekek,
A mire vágyott, megkapta mindegyik,
Gyönyörrel nézik a szülők őket.
Csak ott, abban a házban nincs vigság,
Hol nagyanyjával lakik Ilonka;
Neki nem vitt az angyal karácsonyfát,
Pedig ő is reménytelten várta.

Máskor a kis Jézus küldött ajándékot:
Babát, butort, edényt s szép ruhácskát;
S a kis Ilonka akkor oly boldog volt,
De most nagyon elbusulta magát.
A nagymamájáért is fáj a szive,
Ki már több napja fekszik betegen;
Csak őt is ne vinnék a temetőbe,
Hova a mamát tették nemrégen.

Úgy eltünődött az árva Ilonka,
— Aki az apját nem is ismerte, —
Hogyha a jó nagymama is itthagyja,
Nem lesz senki, ki őtet szeresse.

Szegény leányka, akkor még kicsiny volt,
Mikor az atyja őket elhagyta;
Egy kaczér nővel messzire távozott
S anyját ez vitte oly korán a sirba.

*

Betlehemesek járnak házról-házra,
Jézus születését dicsőítve,
Feledhetlen édes emléket hagyva,
A gyermekek fogékony lelkében;
Az utczákon bolyong egy sötét alak,
Komor gondolatokba mélyedve,
Kebléből koronként mély sóhaj fakad,
A mult képe tárul fel előtte:

Látja a szelid, gondos édesanyát,
A forrón szerető feleséget,
A kedves, szép, ragyogó kis lánykát,
A kiket ő oly nagyon szeretett.
Családi élete igen boldog volt,
De egy nőnek hatalmába esett,
Ki rá veszedelmes bűbájt gyakorolt
S hálójából nem menekülhetett.

Nagy összeg pénzt vett fel birtokaira
S elment a csábos nővel messzire;
Itthon a családját nyomorba hagyva,
Mert mindene el lett árverezve.
Gyönyörben uszott a csábos nő mellett,
Feledve lett szerető családja;
De pénze elfogyván, új kedvest szerzett
A csapodár nő és őt elhagyta.

A merre utja viszi, mindenünnen
Vidám, zaj hallszik ki a házakból;
E szent estét boldog családi körben
Tölti mindenki. És ő koborol.
Kinos fájó érzés szoritja szivét,
Hogy úgy eljátsza a boldogságát:
Elhagyta szerető, szelid jó nejét,
Édesanyját és kis leánykáját.

Egy kis házhoz ért bolyongása közben
S mintegy delejes erő vonzotta,
Hogy megálljon s az ablakon benézzen,
A látványtól lelke felzokoga:

Felismerte anyját, ki ágyban feküdt;
Szive sugta, hogy az a lányka
Az ő gyermeke, ki az ágy mellett ült;
De hol van neje, a jó Aranka?

Vajjon nyerne-e tőlük bocsánatot,
Ha bemenne? Hogy fogadná anyja
És neje, kiknek annyi bút okozott
Ő, a hütlen férj, a rossz apa. . . .
„Dicsőség legyen az Istennek mennyben,
Az emberekben béke lakozzék!"
E szép szavak hangzottak közelében;
A betlehemesek énekelték.

Reszketve felindulástól s hidegtől,
Félénken nyitott be a kis házba.
Ott bent megijedtek a jövevénytől;
De felismerve öt édesanyja,
A leánykának mondá: „Ne félj tőle,
Mert ő az én fiam s neked atyád;
A Jézus hozzánk visszavezérelte."
Ilon átkarolá atyja nyakát.

„Nem tudtam — szólt — hogy te vagy az én atyám,
Azért ijedtem meg; de örvendek most,
Mert habár nincs is nekem karácsonyfám,
Jobb, hogy téged Jézus visszahozott."
E kis családnak is szerzett örömet,
Karácsony estéjén a Jézuska,
Csak a férfi lelken maradt még felleg,
Hogy nejének halálát okozta.

ADATOK
A SZAMOSÚJVÁRI ÉS A HAZAI ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Régi utazók, akik Erdélyben megfordultak és régi historikusok, akik Erdély történetéről egykoron irtak, idejük és czéljuk viszonyaihoz képest megemlékeztek a szamosújvári várról és a hazai örményekről is egyaránt

műveikben. Az ilyen szétszórt adatok összegyűjtésén épül a historiai tudás teljessége; azért külön is megindokolni ezen adatok ismeretének szükségét, egészen fölösleges, mivelhogy a historikusok körében egy pillanatig sem volt fontosságuk kétségbe vonva. Néhány adatot tehát lejegyeztünk mi is különböző írók műveiből azzal az intenczióval, hogy az adatgyűjtés munkáját a szamosújvári várra, Szamosújvárra és a hazai örménységre vonatkozó irodalomban előbbre vigyük. Ezzel a szándékkal fogjuk a további közlemények folyamán a feljegyzésre érdemes adatokat e lap hasábjain közzétenni.

Egyike a legrégibb íróknak, kinek művében a szamosújvári várról említés tétetik, Bongars Jakab XVI-ik századbeli franczia diplomata, aki IV. Henrik megbízatása folytán 1585-ben utazott Bécsből Erdélyen át Konstantinápolyba és tapasztalatait „Collectio Hungaricarum rerum Scriptores“ czímű hazai történelmi vonatkozású gyűjteményében, 1600-ban kiadta. Naplószerű, rövid feljegyzései között Szamosújvárra vonatkozólag a következőket olvassuk:

„Június 3-án (1585.) a Szamoson átkeltem, Deésen (Deesburg) ebédeltem. — Sóbányák. Délután Szamosújváron (Wywar) mentem át, várát a Szamos egészen körülveszi. Éjjeli szállás egy kis faluban.“

Bongars után Evlia Cselebi török utazó könyvében találunk érdekes és elég terjedelmes feljegyzéseket a XVII. századbeli szamosújvári vár állapotáról. Evlia ide vonatkozó értesítései a következők:

Szamos-Újvár vára. Igazi Ünvár;[1]) az erdélyi királyok alá tartozik, de Szulejman khán ideje előtt az egész Magyarországnak kereskedelmi székhelye volt. Vára egy nagy tó partján hatszögű, erős építkezésű szép vár, hét új bástyafala van. Felszerelése és ágyúi jókarban voltak s hatezer harczedzett német katona volt benne, mégis mikor a győzelmes sereg alája érkezvén, megállapodott s napkeletkor az egész katonaság darázsraj mód-

[1]) Un = egy török szó: elsőrendű vár.

jára a vár négy oldalának neki esett, a hitetlenek a várból alig tudtak egy ágyut elsütni s egy puskát kilőni. Egyébre nem is volt tehetségük. A papok a bástya fölé a béke zászlóit kitüzték, s jajveszékelni kezdettek, mondván: „Kegyelem! kegyelem!“ A vár nyugati oldalánál Melek Ahmed pasa hadtestéből a rumili katonák kötélhágcsókon a vár falaira másztak fel és nehány szerdengecsdi[1]) a bástyákra felhatolt. Midőn a lövések és mellvédek tele voltak muzulman harczosokkal, sokan az ellenség közül mintha gödörbe esnének, a vár árkaiba hullottak s azok ott haltak meg. Mohammed népe a vár kapuit kinyitotta s az összes harczosok bementek.

Még nem volt rá eset, hogy aláaknázás és lődözés nélkül így várat foglaltak volna el. Pedig mily erös vár volt ez! Ámde az oszmanli seregtől való félelmükben kegyelemért esedeztek, kérésük azonban nem teljesittetett s nehány ezeren megkötözött foglyok lettek, vagyonuk pedig a szegény harczosok hadizsákmánya lett. A lörések fölött én szegény hét szolgámmal elénekeltem Mohammed ezán-ját[2]) s a győzelmi zászlókat kitüztük. A bálványokat és kereszteket egyik templomban sem hagytuk meg s a képeket is kihordtuk. Magas épitkezésü, müvészi templomai vannak, melyek mindegyike az égbe nyulik fel s mind kékes ónnal vannak fedve s különféle szinü festménynyel kidolgozva. Kiadatott a rendelet, hogy hét templomába mihrábot,[3]) mimbert,[4]) a müezzinek[5]) máhfilját[6]) és kürnáját[7]) helyezzük el,s helyesnek látszott, hogy a muzulmán harczosoknak s az egyistenhivő csapatoknak imahelyévé legyen.

A mi urunk, Melek Ahmed pasa azonban ezt nem tartotta czélszerünek, ezért a birodalmi elökelök és osz-

---

[1]) Szerdengecshthi: önkénytes katona.
[2]) Ezán (az arabban: hivás) török ima.
[3]) Mihráb arab szó: áldozóhely, latin ara.
[4]) Mimber: oltár, altare.
[5]) Müezzin (imádságra) hivó (török).
[6]) Máhfil arab szó (egyes száma máháfil): itélöszék kathedra.
[7]) Kürna: viztartó medencze, fürdő, lavacrum, aquarium.

logos emberek s más tisztek és a harczosok öreg főnökei tanácskozásra gyültek össze. Melek Ahmed pasa itt így szólt: „Ha azt mondjátok, hogy Erdélyországot az iszlam birodalomhoz kapcsoltátok, ezt sem Jildizim Bajazid khán, sem Szári Gázi Szulejman khán meg nem cselekedhették. Ők a Dunát jelölték ki határvonalúl, erre az oldalra nem tekintettek, hanem azt mondták, hogy ez a Mekka és Medina v á k u t-ja [1]) legyen s eltávoztak. Ez a vár egészen a Kázirisztán (hitetlenek országa) közepén van s husz nap alatt nehezen jutottunk el ide az iszlam területéről. Ha a várat kijavitjátok, s beléje Allahnak annyi szolgáját helyezvén, eltávoztok, hogyan fogjátok ezt ezután megoltalmazni; mert a környéken az iszlam-váraknak se hire, se hamva nincs. A boldogult Szili Ahmed is helyezhetett volna embereket ide, mert az ellenség szemeit elkápráztatta s nehány ezret megsemmisitett belőle s előbb ezt megfékezvén, az egész Erdélyországot hozzá kapcsolhatta volna.“ Ezt mondván elhallgatott. Erre a tanácskozók valamennyien így szóltak: „Okos tanács ez. Ez a vár a királyoknak régi székhelye, ha ezt az iszlám-birodalomhoz hozzákapcsoljuk is, ahány ellenség csak jön, ezt mind megtámadja, elveszi s miatta nehányszor a háború bajait viselni fogjuk; Dsámit,[2]) mecsetet lehet belőle készíteni, de megőrizni nem lehet.“

Ez okból a házakból, templomokból, minden értékes dolgot elvittünk s ezt a virágzó várost felégettük és így leirhatatlan sok zsákmányhoz jutottunk. Sőt a királyok palotájával szemközt levő templomban nehány király holttestét is találták a harczosok. Az egyik nagyon értékes drága kövekkel díszített ezüst trónon ült olyan alakban, mintha kormányozna, fején drágaköves koronával és forgóval, rajta értékes selyem-köpenyeg, derekán Szám-n á m öve és kard, kezében pedig drágaköves pálcza volt. Négyfelől aranyozott porczelánedényekben különféle illat- s arany és üvegserlegekben piros tulipánhoz hasonló borok, jobbról és balról száz erszény köriratos denár volt. A harczosok a zsákmányolásnál egymásnak estek s

[1]) Vákut: birtok, a nép lelki javára készült épület.
[2]) Dsámi, gyülhely, gyülőhely.

ebben a csetepatéban hetvenen hallak meg. Az elhunytak számára a táborban gödröket ástak s oda temették őket; föléjük köveket raktak, hogy sirjok ismeretlen legyen, nehogy az ellenség megtalálja és elégesse őket. A következő napon Szatmosújvárról elindulván, északi irányba mentünk.

*

A XVIII-ik században Illés „Ortus et Progressus" czimü latinnyelvü munkájában vannak a hazai örményekről részletesebb közlések. Az utána következő irók forrás gyanánt tekintették az örményekre vonatkozó közléseit s többek között Benkö József, Erdély híres történetirója is felhasználja adatait. Illés András jelzett közleményét az „Armenia" régebbi évfolyamában magyar forditásban bemutatta, úgy hogy annak ujra való idézése ezúttal felesleges. Érdekesek azonban a Benkö József feljegyzései, aki Historia Transilvaniae czimü művének első kötetében ir 1778-ban az örményekkel. Elmondja beköltözésük körülményeit, letelepedésüket, vallási viszonyaikat, egyházi szervezetüket, úgy hogy adatai tudományos hitelt érdemelnek. Közléseinek forrás számba menő jellegénél fogva, itt adjuk egész terjedelmében, szóról-szóra az eredeti latin nyelvü összeget.

§ CLVIII.

Armeni Transilvani, ex Armenia oriundi, a Persis et Turcis pressi, per Chrimiam et Moldaviam pedetentim sedes suas promoventes, anno demum 1672. Transilvaniam ingressi sunt, ex eoque tempore mercium quaestum periclitantur.

1. Scilicet, Rex Armenorum Leo III. duos superstites reliquerat filios, Oscin et Hagagh, quorum dimidio Armeniae Regnum discerptum est. Hagagh enim regnandi accensus cupidine, suaeque penitus immemor gentis, ea lege adversus fratrem, Persica ac Turcica implorat auxilia, ut hi, eo decedente, succedant. Malum hocce consilium consultori exitium adtulit. Nam Persae ac Turcae, postquam Hagagho solium stabilivissent, moram longiorem aversati, eo per insidias sublato, populationibus ac ferro sui securos Ar-

menos invadunt, injuriis divexant, denique partito inter se Regno, caesis potentioribus civibus finitimam Urbem Ani dictam, de qua illis minime conveniebat, communi consilio diruunt. Hac patriae eversione superstites a caede cives, pars in Crimeam, pars autem (3000 plus minus familiae) in Moldaviam et Poloniam concessere. Pacta subinde cum Moldaviae Dynastis conventione, in 7. recepti sunt Civitates, quas Templis, aedificiis, mercibus, cet. nobilitarunt. Anno dein 1668, exorta, auctore Henculo, adversus Ducam Moldaviae Principem seditione; jam exciti Turcae, ad oppugnandam munitissimam Podoliae Arcem Caminiecum, proficiscebantur. Perculsi eorum metu Armeni (desolationem undique intuentes) suisque rebus consulturi in alpes, montesque profugerunt; ubi in tertiam hiemem delitescentes, tandem mutato consilio, et deserta Moldavia in finitima Transilvania sedes quaesivere. Gubernabat id temporis Transilvaniam Princeps Mich. I. Apafi, qui domicilium extorribus, ac una mercaturae libertatem, per quam facile concessit. Multi proinde hospitium Armenorum, S. Nicolaum, Sedis Gyergyo Oppidum, alii pagum Szépviz Sedis Csik, alii Bistricium, Görgény, Felfalu, Petele, Ebesfalva, et quosdam alios pagos delegerunt, parere omnes iussi Armeno Iudici, qui Officiliabus locorum, que incolerent, obsequeretur. Postmodum Leopoldus Imp. ius extruendae Armenopoli (Hung. Szamosújvár) in Transilvania eis concessit; deinde Elisebethopolim quoque (Hung. Ebesfalva) ad habitandum impetrarunt. Locus tandem uterque, Armenop. videlicet et Elisabethop. Oppidi Privilegium obtinuit a Carolo VI. Imperatore et Transilvaniae Statibus, et quidem Armeni Armenopolitani A. 1726; id quod testatur Diploma 17. octob. eiusdem anni exaratum. Privilegium vero Elisabethopolitanorum quo iura Oppidi impetraverunt, publicatum est An. 1738. 10. Maii: sed illud nonnullis punctis auctum ac confirmatum, demuo publicatum est An. 1747. 27. Febr. Armenique incolatum non tamen nomen et privilegium Liberae Regiaeque Civitatis, ut putavit P. Andr. Illia in Orto et Progressu Nationum. Armeni igitur relictis pristinis stationibus,

et excusso Comitatuum Sedinmque iugo, maximam partem in memorata Oppida commigrarunt; ea aedificiis ornarunt, populo auxerunt, fortunis locupletarunt. Degunt tamen ex iis, in Szépviz, S. Nicolao Gyergyoensi, aliisque Oppidis et civitatibus sparsim, mercaturae dediti. Armeni nostri, memoratam superius gentis suae iacturam, gemebundi, in Libello suplici, Comiti quondam Rabutin Generali per Transilvaniam Commendanti porrecto exponunt, qui sic habet: „Excellentissime Domine Comes et Generalis; nobis Domine, Patrone Gratiosissime. Postquam ex arcano Dei consilio, per potentiam Barbarorum, patria pulsi et diversas ad huius mundi plagas dilapsi fuissent infelicissimi hominum Armeni, nos etiam communis naufragii socii, Regnum Transsilvaniae intravimus, et quo quisque nostrum se recipere potuit, variis in locis consedimus; ita tamen, ut domos Patriotarum, annuali mercede (nondum enim proprias sedes impetraverunt) pro hospitio conducente, neque ullam externam Oeconomiam exercentes, unius solummodo questurae, tot casibus et infortuniis sustentare cogamur. Et quidem, anteactis temporibus erat nobis aliquod respirium; annuatim enim in Contributionem Regni, centum Thaleros, a nobis exigebant; post modum creverunt successive onera (c. gr. An. 1687. Flor. hung. 400.) in tantum, ut in repartitione 800.000. Florenum mille et trecenti floreni ad nos repartiti sunt . . . Excellentiae Vestrae Servi humillimi, universi Negotiatotes Armeni, diversis in locis per Regnum Transilvaniae inhabitantes. Vide plura in Ortu et Pregr. P. Andr. Illiae. Vestes Armenorum Hungaricas imitantur.

2. Quod adtinet religionem. Ante adventum in Transilvaniam, Eutychianae plerique haeresi adhaerebant. Anno tandem 1684. Oxendius Verzireski, gente Armenus, Roma, ubi 14. annis moribus et literis excultus erat, redux in Transilvaniam, ad Romana sensa Armenos convertere conabatur, verum potentiores nonnulli, cum Praesule suo Minas vocitato, a Romana lege alieno, conatus eius praefocatum ibant. Postea tamen ii quoque ad communionem Ecclesiae Romanae accedentes, et Oxendium

Episcopali insignium honore reverentes, in eiusdem gremio Ecclesiae permanere videri poterant. Ast gentilium recens ex Armenia et Moldavia advenientium persuasione inducti, Romana rursus odisse sacra ceperunt. Hoc ubi Transsilvaniae id temporis Episcopus. A. Georg. Martonfius, cui ab Oxendii obitu Armenorum cura concredebatur, innotuit; virum ex eorum numero Catholicis imbutum sacris Michaelem Theodorovicium Sacerdocio initiavit. Is nihil licet, quo populares suos ad Ecclesiae Rom. authoritatem revocaret, intermisit; sed gravior tunc res fuerat, quam medelam admitteret. Subsequentibus tamen temporibus Ecclesiae Romanae se addixerunt Armenopolitani; quorum exemplo ceteri quoque eidem Ecclesiae sese rediderunt. Hoc inter Armenos peculiare est, ut nativa sua lingua illis S. Missam celebrare liceat.

*

A következő krónikás a XIX-ik század elején, ki szintén a hazai örményekről ad tudósítást, Kazinczy Ferencz, a kiváló magyar literator. Kazinczy 1816-ban utazta be Erdély nevezetesebb részét s ekkor ismerkedett meg közelebbről az örményekkel. „Erdélyi levelek“ czimű kötetében igen szimpatikusan is róluk, megemliti a magyarokhoz való ragaszkodásukat, elismeréssel szól hazafiságukról s rövíden elmondja Erdélybe való költözésük és letelepülésük történetét is. Az örmények igazi metropolisában, Szamosújvárt azonban nem fordult meg, — leveleiben legalább ennek semmi nyoma nincs, — csupán Erzsébetvároson járt s itten való tartozkodásának apropojából irta az örményekről a következő sorokat:

„Kevés órák multva elterüle előttünk a szép sik, melyen Szent- Erzsébet, a magas két tornyú templomával és cserépfedelü házaival, kevélyen fekszik. Apafinak kastélya az ezzel összeragadt Ebesfalván álla. Bornemissza Anna már érzé a szülés fájdalmait, midőn a csauz jöve, hogy a basa sátorában fejedelemmé tétessék, a hogy a próféta kené azt királynak, ki atyja szamarait fel nem tudá találni. Apafy érzé, hogy ő nem igazgatásra született s vonogatta magát; de vitték. Még nem érének ki a határból, midőn hozá a nyargaló cseléd, hogy fia született. — Kastélyának nyoma sincs többé.

Hagag, ifjabb fia III. Leo armeniai királynak, fellázada Oxin bátyja ellen, s segélyére szólítá szomszédait, a törököket és perzsákat. A segélök itt is megtevék a mit szoktak: feloszták birtokát, magát megölék. Népe elszélede s háromezer házнép Moldvában telepedett meg, és Lengyelországban. Most Moldvát is el kelle hagyniok, mert a török 1672-ben oda csapott, s Apafy befogadá. Tulajdon birákat engede nekik, de alája veté a helybeli elöljáróknak. I. Leopold a helyet egészen nekik hagyá, s Szamosújvár és Szent-Erzsébet, más nevével Erzsébetváros, előbb mező, továbbb szab. kir. városokká lettenek. A nép gyarapodik, mely kereskedést üz, s érdemli szerencséjét, mert a nemzet nyelvét, öltözetét, szokásait szereti, s magát a magyar földön idegennek nem nézi, idegennek nem nézeti.

Idejövetelök előtt Eutychesnek követték tanitásait, de Oxendius Verzeresky társok, ki tizennégy esztendeig lakott Rómában, visszavezelé az anyaszentegyház kebelébe, melynek oly buzgó gyermekei, hogy buzgóbb senki nem lehet. Miséjük örmény nyelven olvastatik, mint az egyesült oroszoknál és oláhoknál a magukén."

DR BÁNYAI ELEMÉR

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nevezetes orvosi honorárium. Az a nagyértékü orvosi könyv, melyet Mály István dr., a kolozsvári örmények doyenje a Mátyásházi muzeumnak adományozott, méltán kelthette fel Berzeviczy kultuszminiszternek is a figyelmét, mikor annak egyes művészi lapját a könyvszakértök 100—200 koronára teszik. Ennek az Albin-féle atlasznak még az is egy érdekessége, hogy azt mint kezdő fiatal orvos Mály István egy sikeres gyógykezelés után orvosi honoráriumban kapta valamelyik főuri betegétől. És ez az orvosi tiszteletdij 40 évi birtoklás után meghozta tulajdonosának a köztiszteletet és elismerés olyan dús kamatait, hogy ma már kétszeresen büszkén és férfias önérzettel tekinthet Mály dr. pályája kezdetének tövises, de ime most már babérokat hajtó borostyán-koszorujára. A „Magyarország" 239. száma Albinus unikum számba menő művét ezer koronára becsüli.

A kolozsvári örmények nesztorai. A Kolozsvárt élő örmények közt napjainkban legmagasabb életkort ért el Iompérdi Korbuly Bogdán, ki 88 éves, utána következik id. Csiki József 85, Jakabb János 83, Szongott János 82, Simay Gergely 81, özv. Zakariásné 80 éves stb. Az ezelőtt mintegy 30 évvel elhalt Merza János érte el a kolozsvári örmények közül eddigelé a legnagyobb kort, ki ugyanis 91 éves korában is nem végelgyengülésben, hanem tüdőlobban halt el. Neje is, szül. Szenkovits Mária a 80-at jóval túlélte. A közelmultban a 80 éves kort jól meghaladva hunytak el. Wolff János, Vikol Gergely, Szenkovits Márton, özv. Duha Kristófné és Jakabb Jánosné, Merza Johanna. Még régebben özv. Murádné, özv. Gyergyóiné, özv. Simayné (Láni néni), özv. Tamásiné Merza Józefa, özv. Tamásiné szül. Buzetzkó Anna, özv. Papp Kristófné, Czetz Gergely, Mály Tódor, id. Ákontz István stb. szintén a 80 év küszöbén fejezték be életüket. Azonban nemcsak a kolozsvári, de általában a hazai örmények közt nem ritka a magas életkor az állítólag annak nem kedvező dús örmény konyha ellenére. Érdekes volna a magyar-örménység körében eddig előfordult legnagyobb életkorokat statisztikailag bár vázlatosan összeállítani.

Magyar tudós angol könyve. Éppen most jelent meg a londoni könyvpiaczon, messze földön híres tudósunknak: Vámbéry Arminnak The story of My Stuggles czimü müve, a melyben Ábdul Hámid szultán vallomásairól mond el érdekesnél érdekesebb dolgokat. Ebben olvassuk ezt is: Bár a szultán jót akar, mégis türi a korrupt régi állapotokat. 1890-ben dühében ezeket mondotta: „Majd lecsendesitem én ezeket az örményeket. Olyan pofont adok nekik, a mitől azután megokosodnak és föllhagynak forradalmi törekvéseikkel.“ Ez a pofon rettentő mészárlást jelentett, mondja Vámbéry, mert a szultán megtartotta szavát. Kegyetlenségét így védelmezte: „Azzal az ellenséges indulattal szemben, a melyet a keresztény világ irántam tanusit, mintegy kényszeritve vagyok, hogy drasztikus rendszabályokhoz nyuljak. Mikor Romániát és Görögországot elvették tőlünk, akkor Európa a török birodalmat lábaitól fosztotta meg. Bulgária, Szerbia és Egyptom elvesztése kezünktől rabolt meg, és most az örmény agitacio utolsó életerőnket is el akarja venni, a belünket akarja kigázolni, — egy a mi teljes megsemmisülésünk kezdete lenne és ez ellen nekünk minden erőnkkel védekeznünk kell.“ („Budapesti Hirlap“).

Szucsávai örmények. Lapunk olvasói ismerik azt az érdekes kerdintézvényt (interpellacziót), melyet Presanse franczia képviselő intézett nemrégen Franczia ország külügyminiszteréhez, az örmény kérdés ügyében. Alig adta meg Delcasse a kérdintézvényre a kielégitő választ, a hálás örmények azonnal táviratban és levelekben köszönték meg Presanse-nek a becses érdeklődést. A sok levél közül itt csak a szucsávai (Bukovina) örmények táviratát

közöljük: „Fransis de Presense képviselő urnak. Pale Bourbont Paris. A szucsávai örmény egyház elöljársága meleg köszönete, mond képviselő urnak azért a kiváló beszédért, mit könyörületet érdemlő nemzetfeleink érdekében a képviselőházban tartott. Prunkul Vârteresz lovag."

Jókai, mint nemzetiségi képviselő. Jókai is csak nemzetiségi kerülethez tudott jutni! — mondták a képviselőházban, ami Jókait kihozta sodrából, feliratkozott s akkor mondotta az emlékezetes szavakat, hogy: Rossz szolgálatot tesznek azok hazájuknak, akik Magyarország vidékeit nemzetiségek szerint osztályozzák. Igy olvassuk ez érdekes adalékot egy budapesti politikai napilapban. A magunk részéről még hozzátehetjük, hogy Jókai egy időben az örmények által lakott, kisküküllőmegyei szab. kir. város: Erzsébetvárosnak is volt országgyülési képviselője, s az országgyülésen lelkes beszéddel védelmezte az Erzsébetvárosra helyezett megyei székhelyet ennek Dicsőszentmártonba tervezett áthelyezése ellen; — de álláspontjával a képviselőházban kisebbségben maradt. Erzsébetvárosnak megmaradt ugyan törvényszéke, — de elveszlette a vármegyét!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Elsőrendü örmény tragikus. Mákszudiánt, ki nemrég végezte a párizsi szinészeti iskolát (conservatore), hol a tragödiát tanuló növendékek közt a legkitünőbb: az első volt, — Párizs legjelentékenyebb szinházai igen előnyös feltételek mellett szerződtetni akarják.

A Pákráditák lánya. (Költemény prózában.) Hol fénylőbb az ég, zöldebb a mező, hol a nap arany-sugárban kél, — ott van az én édes hazám, ah oda, visszavágyom én.

Hol magas bérczek tetején, atyáim ősi fészke áll és dult bár vész, vihar fölötte, szilárdan áll a büszke vár.

Számüzve népem törzsöke, világgá, messze tünt atyám, védetlenül bolyongók én és zordon halálba ment anyám . . .

Mégis nagy Ég arra kérlek, hogy a légnek szárnyain vigy el engemet édes hazámba, hol minden egyes füszál, fa, virág, rom, felejthetlen emlékeimnek egy-egy kedves jele.

A nagy királyok lánya, a Pákráditák büszke sarja, hozzád fohászkodom égnek Istene, hallgass meg hő imámat és oszlasd el a vészes felhöket édes hazámról. Engedd, hogy ezután is úgy legyen: hazám legyen nagy és szabad.

Ha kell vezekelek én, de hazámat lengje körül a béke és nemzetem legyen újra nagy és dicső. **(Mihályfy Imre).**

Sziszuán czim alatt örmény új havi folyóirat indul meg 1905. január 1-én Alexandriában (Egyptom). Minden egyes füzet 32 lapra terjed. Előfizetési ára egész évre 12 korona. Czim: Redaction de la Revue Sisuan, Alexandie Egypte.

Hogyan öltözködött szépanyánk? Két- háromszáz évvel ezelőtt a szoknya nem az volt, a mi ma. A tizenhatodik században a ruha mindig ugyanabból a szövetből készült és a derekat a szoknyához varrták. Ez a divat a tizenhetedik század első éveiben változhatott meg; a vállat azonban, ha más szövetből készült is még mindig a szoknyához varrták. Nem sok idő mulva belátták ennek a divatnak a czélszerütlen voltát és a vállat a szoknyától függetlenül, külön darabnak varrták, hogy váltogatni lehessen. Akkor lett szükségessé a szoknyakötő is. Thurzó Ilona számára 1614-ben már hat szoknyakötőt vásároltak. 1620 után a vállat önálló, külön darabban készitették. A szoknya egyöntetü formája a tizenhetedik század első éveiben kezdett megváltozni. A hosszú, sleppes, kerekaljú, kurta és rövid szoknya, hol egy időben, hol egymásután kezdik meg a lenni, vagy nem lenni harczát. A r ö v i d és a k u r t a szoknya között minden bizonynyal volt valami különbség. A rövid szoknya, a leltárak tanusága szerint, nem lehetett egyéb, fél felsőszoknyánál, a melyet a földig érő alsó, hosszú, kerek-aljú, vagy kurta szoknyára boritottak s ezt födte be térdig, vagy azon felül. Az ilyen rövid felső szoknyát másféle kelméből varrták, mint az alsót és a szine is más volt. Mindezt a szoknyaformát egyaránt használhatták viselő-, vagy disz-öltözetnek. A disz-ruha főkelléke a nehéz és értékes szövet volt, drága hímzéssel ékesitve, a melyet gyöngygyel, kalárissal, vagy drágaköves boglárral tarkitottak. Elterjedt voltánál fogva az első helyen a g y ö n g y ö s-s z o k n y á t kell emliteni. A Thurzó-leányoknak szinre, diszitésre egyforma gyöngyös szoknyáik voltak. A szoknya meggyszinü, sima bársonyból készült s alján két, az elején négy rend gyöngyös prémmel volt megrakva. A kalárissal diszitett szoknyának egy nagyon szép példánya, melyet hajdanta Esterházy Orsolya viselt, a mai napig megmaradt. A vont-arany szoknyát alig kellett volna disziteni, mert a gyönge már magában véve is elég fényes és értékes; de azért alig van olyan vont-arany szoknyáról említés, a mely ne lett volna paszománttal, tüzéssel, prémmel, vagy arany-szövéssel diszitve. 1684-ben V a r k ó c z y n é az egyik ilyen szoknyája aljára három rend bársonyt, a másikra meg bársonyprémet varratott. A bársony különböző fajából is diszes öltözetet készitettek. A tar-bársony nem volt valami nagyon kapós; annál nagyobb kelete volt a sima bársonynak. A virágos bársonyt is nagyon kedvelték; még pedig kétfélét használtak: az egyikbe a virágot másféle szinü selyemmel, arany- vagy ezüst fonállal szőtték; a másik egyszinü maradt. A nehéz selyemkelmék között a k a m u k á n a k több fajtáját ismerték és használták. Például a tündöklő kamukát, a mely kék-, vagy többszinü szelyemből akkép volt szöve, hogy a világosságnak tartva: az egyik, vagy a másik szint játszotta. A kamuka tulajdonképen egyszinü, nehéz, virágos selyemkelme volt, a mely az egész országban nagyon el volt terjedve. Atlaszruhát talán még többet viseltek, mint kamukát. Legjobban

szerették az egyszínü, sima atlaszt. Ünnepi ruhára még nagyon kedvelték a drága gránát- és selyem-posztót, a viselőruhát leginkább angol és räfsi-posztóból varrták. Az ujjas szoknyához annyira szükséges bordás derekat, ugy látszik, a tizenhetedik század első éveiben kezdték használni. A korcsvány-nak, vagy korczány-nak nevezett füző eleinte nem volt külön ruhadarab, hanem elől, vagy hátul a bordás derékhoz volt varrva s s a mikor ennek segitségével a vállat összefüzték: beboritották s azután a ruha kelméjét aranyozott, vagy ezüst gombocskákkal begombolták. Idővel a korczányból fejlődött a váll alatt levő külön mellfüző. Külön azonban a tizenhetedik század közepe előtt alig viselték. Erre az időre esik az is, a mikor a vállat és a ruhaderekat halcsonttal kezdték bordázni. Az az ujitás gyorsan terjedhetett, mert Zrinyi Ilonának regéci várházában már nagy készlete volt belőle.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az Európába jött örmény küldöttség. A katholikosz által Európába küldött érsekek, kik Angolországban várják Eduárd királynak, ki a marienbadi fürdőn időzött, haza jövetelét, hogy a katholikosz levelét személyesen adhassák át.*) Dr. Loris-Melikov János, ki Ájvázián és Szárádsán érsekekkel jött, az „Eszosijét Pres" részéről hozzájok küldött tudositó előtt igy nyilatkozott: „Mi nem akarunk Törökországtól elszakadni, sőt követeljük, hogy adassék meg a jog arra, hogy csendesen élhessünk és ne kellessen folytonosan félnünk azon kegyetlenségektől, melyeket Törökország mi reánk mér. Ha a hatalmak egyhangulag protestálnának a szultán előtt és a szükséghez képest hajókat küldenének a török vizekre, akkor megadatnék nekünk ez a jog. Nincs szó háboruról, hanem az erkölcsi nyomás némi nemeről, melyre közvetlenül engedni fog a szultán. Ime Amerika szükségesnek látta azt, hogy Smyrna vizeire hajórajt küldjön, mert különben nem tudna követelésének érvényt szerezni. Ezen hajóraj látogatásából bizonyára csak haszon fog hárulni az örményekre és a missziónáriusokra, kiknek sorsa békés időben is elviselhetetlen."

A bécsi mechitháristák új abbása. Az Ájdinián érsek halálával üresedésbe jött abbási széket szentséges atyánk X. Pius betöltötte, midőn 1904. január 29-én kelt brevejével Thorncán Tádét, ki már azelőtt helynöke volt a bécsi mechitháristák zárdájának, abbássá nevezte ki. Az abbási széknek két jelöltje volt, egyik volt a most kinevezett Thorncán Tádé és a másik volt a szamosújvári születésü Duha Dávid, ki jelenleg az újvidéki örmény kath. parochiát administrálja.

*) Tér hiány miatt kimaradt a mult év füzeteiből. Szerk.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

MEGHIVÓ.

Az „Örmény Muzeum“ alakuló közgyülését Szamosújvárt 1905. január hó 8-án (vasárnap) délelőtt 11 órakor tartjuk meg a városi tanácsház tanácskozó termében, melyre az érdeklődő városi és vidéki közönséget (férfiakat és nőket) tisztelettel meghivjuk. Reméljük, hogy nemcsak városi közönségünk számos tagját, de a vidék, sőt a te vérvárosok (Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csik-Szépvíz) érdemes képviselőit is szives körünkben fogjuk tisztelhetni.

A közgyülés főbb tárgyai: az alapszabály-tervezet tárgyalása és a tisztikar megválasztása.

Szamosújvár, 1905 január 1-én.

Szongott Kristóf
a szervező bizottság elnöke.

— Az innen szakadt és déli Magyarországon letelepült legjelentékenyebb örmény családok közül a mult két éven belül meglátogatták városunkat gróf Karácsonyi Jenő nejével, gróf Karátsonyi Aladár előbb titkárával, később leányaival együtt; továbbá báró Dániel Ernő volt miniszter és fia, báró Dániel Tibor. — Végre a mult november hóban két napot töltött közöttünk Dániel László, a volt nográdmegyei főispán unokaöcsesével dr. Dániel Pállal. Évekkel ezelőtt itt járt Dániel László édes atyja, a hires néhai Dániel Pál is, aki a szabadelvü pártnak alelnöke volt. Ide jött, hogy lapunk szerkesztőjétől bővebb adatokat kérjen egyik őséről: Chéngánoszról. Nemcsak arczképét őriztük meg néhainak, hanem hív emlékezetben tartjuk még most is azt a sok szép, jellemző esetet is, mit becses életéből nekünk elmondott. Derék fia és unokája szintén családi ügyben jártak itten: néhány matriculáris adatra volt szükségük; azért csak Bárány Lukács főesperesnél, ki másnap a kiváló vendégek tiszteletére fényes ebédet adott, — és lapunk szerkesztőjénél . . . tettek látogatást; de jártak az örmény kath. plébániai, valamint a Szent-Ferencz-rendi templom sírboltjában is: keresték a szamosújvár-németi-i Dániel-család itt temetkezett tagjainak sirjait. Jó benyomásokkal és kellemes emlékekkel távoztak az ősök szülővárosából vissza Torontálmegyébe (Kanak és Ó-Lécz). Becses látogatását azzal is emlékezetessé tette Dániel László, hogy családjával és rokonaival együtt 550 koronát adott a felállitandó Verzereskul-szoborra.

— A folyó tanév elején két új tanárt nevezett ki a közoktatásügyi miniszter állami főgymnasiumunkhoz: Reithofer Ödönt, ki Egerből helyeztetett át és Pap István kezdő tanárt, ki a napokban tudori oklevelét szerzett; Grabovieczky Leo helyettes tanár pedig a most lefolyt deczember havában ideiglenes rendes tanárrá neveztetett ki. Mind a három derék tanár valóságos nyereség iskolánkra nézve, városunk társadalma pedig három müvelt, kedves taggal szaporodott. Reithofer olyan kiváló erő a természetrajzi tudomány terén, hogy a kolozsvári tudomány-egyetem bölcsészeti

kara ajánlotta őt az igazgatóság figyelmébe. Dr. Pap István a classica-philologia terén jeleskedik. Grabovieczky pedig méltó utóda a kedvelt Uferbáchnak. Fogadja mindhárom kedvelt tanár meleg üdvözletünket!

— A „József főherczeg sanatorium-egyesület" szamosújvári hölgybizottsága 1905. évi január hó 7- és 8-dik napjain a sanatorium czéljaira a városi vigadó összes termeiben hangversennyel egybekötött bazárt rendez. Belépti díj esténként 1 kor. 20 fillér, melyért a résztvevők egy-egy sanatorium sorsjegyet is kapnak. Kezdete este 6 órakor. Védnökök: Tódorfi Lukács, Terey József, László József, Mártonfi Lajos dr., Nagy Lajos, Zakariás József dr., Papp Márton. Tüzes Jenőné elnök, özv. László Lajosné alelnök, Domonkosné Solti Mária jegyző, Karsay Gyuláné pénztáros, László Márton dr. titkár. A tánczrendező bizottság 42 tagból áll. Műsor. Első nap: 1. Karének. Előadja a dalzene-egylet. 2. Népszerű értekezés a védekezésről a tüdővész ellen; tartja dr. Gopcsa Jakab. Hegedű-szóló. Előadja Berán János, zongorán kiséri Bárány Mariska. 4. Monolog. Feldmann Szidonia. 5. Duett. Éneklik László Mariska és Matild, zongorán kiséri Berán János. 6. Szavalat. Előadja Papp Kata. 7. Karének, a dalzene-egylet. Második nap: 1. Zongora, négykézre játszák Papp Anna és Tilda. 2. Monolog, Áján Berta. 3. Énekel Áján Mariska, zongorán kiséri Berán János. 4. Szavalat, Boné Zoltán. — Mindkét este a hangversenyt közvacsora, második este pedig a közvacsorát tánez követi.

— Tell Margitot, ki polgári leányiskolánk tanitónőtestületének munkás tagja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a X. fizetési osztályba rendes tanitónővé nevezte ki.

— Suciu László, a helybeli görög kath. tanitóképző intézet tanára, — és Balla Terka, ki a városi örmény kath. leányiskolában tanitott, nyugdijba vonult.

— Dr. Gopcsa László kultuszminiszteriumi osztálytanácsos a karácsonyi szent ünnepet e város falai közt ünnepelte: lejött testvérei, rokonai, ismerősei látogatására. Meglátogatta volt tanárát Szongott Kristófot is, kivel igen érdekes dolgokat beszélt a létesitendő „Örmény Muzeum"-ról. Meleg érdeklődését Muzeumunk iránt azzal is tanusította, hogy röglön átadott a Muzeum számára két érdekes tárgyat: mindkettőt örmény kéz készitette. Egyik csinos porczellán szivarhamutartó, evvel az örmény felirással: „ *ազդարար* " (Árczákánk: visszhang). A másik tárgy: egy ebenfából készült ezüsttel diszitett értékes séta-pálcza. Mindkét tárgyat a kiváló állású, nemes adományozó, kinek adományáért a Muzeum nevében ezennel köszönetet is mondunk, Konstantinápolyban vette örmény kereskedőktől.

— Az „Armenia" mult évi folyamának deczemberi füzetében a boritók utolsó oldalán észrevétlenségből ez a két sajtó hiba csuszott be, melyeket ezennel kijavitunk. Alulról a 8-dik sorban kimarad a „kiváló" szó elől az „a", a 13-dik sorban pedig „egy örmény barátom" helyett olvass: „egyes örmény barátaim".

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 2. (218) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelös szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Az új örmény templom Párisban (képpel). — Dr. Gopcsa Lászlótól.
A magyarok eredete és őslaka. — Második közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
A hazai örményekről. — Dr. Herrmann Antal előadásának kivonata.
Örmény dalzene. — Szongott Kristóftól.
Régi harangszó. (Költemény) — Sallak Rózától.
Adatok a szamosújvári vár és a hazai örmények történetéhez. — II. — Dr. Bányai Elemértől.
Nevezetes évforduló. — Az Institutum Karátsonyianum száz éve. — B. E.-től.
Nyilatkozatok az „Örmény Muzeum"-ról. — I—II.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy magyar-örmény orvos jubileuma.
A taurisi örmény nők jótékony társulata.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Csuchádsián siremléke.
Művészeti lap.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Egy örmény ékszerárus.
Vasút-épitő mérnök.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Manchesteri örmények új papja.

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Az új örmény templom Parisban.

AZ ÚJ ÖRMÉNY TEMPLOM PÁRISBAN.

Október hó 20-án (vasárnap) szentelték fel Párisban a Jean-Goujon utczában azt az új örmény templomot, melyet képünkön bemutatunk.

Ez a templom egyike Páris legszebb épületeinek s csak pár lépésnyire épitették attól a kápolnától, melyet

egy-két évvel emlékelőtte emeltek a párisi bazár-égés alkalmával, a jótékonyság szolgálatában elhunyt áldozatok emlékére.

Ezt a templomot is ugyanaz az építőművész Guilbert Albert építette, kit a kápolnának építésével is megbíztak.

A templom olyan, mint a legtöbb örmény templom Ván (Örményország) vidékén, azzal a különbséggel, hogy itt a helyi viszonyok is befolyásolták a templom építését. Terület hiányában ugyanis nem lehetett a tornyot külön építeni a templomtól, — a mi az örmény vallási építkezéseknél régi szokás. A templom homlokzata egyszerű. A főkapút két márványoszlop tartja fenn. De ha kívül túlságosan nem is díszített a templom, visszonzásul a belsejét a szobrászat és festészet díszítései övezik.

Az előcsarnokból a templomba jutunk, mely 26 meter hosszú és 13 meter széles területet foglal el. A templomban a keleti szertartásnak megfelelő khorust is helyeztek el.

A templom felszentelési ünnepélyén (szeptember 20) a Párisban élő örmények, majdnem teljes számban, mintegy 1200-an jelentek meg s áhitattal hallgatták Utudián örmény püspöknek — ki tiszta fehér egyházi öltözetben jelent meg — imáját és beszédét. Az új templomot Keresztelő-Szent-János tiszteletére építették és szentelték fel.

A Párisban megjelenő „Journal“ 1904 szept. 9-iki számában ezeket olvassuk:

„Tegnap (szept. 8) lejezték be a Zsan-Guzson-utczában épült örmény templom díszítéseit. Ennek a műremek egyháznak építési módja ugyan közeledik az örmény stylhez, mégis új alakot mutat ez a templom. A boltívekre alkalmazott ablakok az építészetben valami szokatlan dolgot, mondhatni merészséget mutatnak.

A belső díszítés, a festés nagy gonddal készült. A főbb képek ezek: Ezechiel elég nagy alakja, a templom legbelsö helyét foglalja el. A Mindenható képe a legnagyobb; alatta van a négy evangelista jelképeikkel (symbolum) együtt, u. m.: egyik mellett egy angyal, másik mellett sas, a harmadik mellett ökör és a negyedik mellett oroszlán.

A templom jobb- és baloldalán a 12 apostol képe látható.

A felszentelés szept. 20-án lesz. Ugyanazon nap egy párisi örmény nő esküvője is itt történik."

Hirdesse sokáig ez a templom Isten dicsőségét!

DR. GOPCSA LÁSZLÓ

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Második közlemény.)

V. Czikkely. A történettudósok által követett irány.

1. Fejezet. Történetiróink és a krónika.

Itt — czélomhoz képest — megelégszem azzal, mit két iró mond; mert a többi ugyanis — más szavakkal majdnem ugyanazt mondja. Ezen irók egyike így szól:

Régi krónikáink szerint Noé egyik ivadéka, Nimrod hírneves vadász, a bábeli nyelvzavar után feleségével a Kaukazus éjszaki lejtőjén telepedett le. Ott két fia született: Hunor és Magyar. Föltevekedve, az ifjak vadászat közben az Azovi-tenger partján addig üldöztek egy csodaszép aranyos szarvast, míg el nem tévedtek. Akarva, nem akarva az egyébiránt hallal, vaddal dúsan megáldott síkságon le kellett telepedniök. Idő mulva ismét vadászat közben, Dula alán király két szép leányára és azok kíséretére bukkantak: a királyleányokat elragadták és feleségül vették. E házasságból származott idővel a hun és magyar nép. Hunortól a hún, Magyartól a magyar. Utóbb ez a két nép annyira elszaporodott, hogy hazájuk már nem birta valamennyit táplálni. Fel-

szedték tehát sátraikat és kivándoroltak Scythiába vagyis a Feketetenger éjszaki partvidékei- és az Ural hegylánczi között levő sík földre. Scythiából pedig előbb a hunok indultak nyugat felé, hogy ott maguknak új hazát szerezzenek; évek múltán pedig a magyarok követték őket, hogy Attila örökségét birtokukba vegyék. Mennyi igaz a hun-magyar mondakörből: ma már ki nem deríthető. Krónikáink elbeszéléséből csak annyit vehetünk igaznak, hogy a magyarok ősei egykoron az Ural hegység mindkét oldalán elterülő síkságokon tanyáztak, melyeket keleten az Ural, Ob és Irtis folyók szeldelik, nyugat felől pedig a Káma, a Volga és a Káspi-tenger határolják. E tájakon kell keresnünk „Nagy-Magyarország"-ot vagyis az őshazát, melynek emlékét a magyar sokáig szivében őrizte. Itt, az Ural hegység keleti és nyugati oldalán koboroltak a finn-ugor származású népek, a milyen kezdetben a magyar is volt. Bizonyítja ezt a régi magyar nyelv." (Mangold Lajos, A magyarok története, hatodik átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 1900, 10—11 lap.)

Most lássuk, hogy mit mond a második író:

„A magyar nép őshazája Ázsia nyugati felében az Ural- és Altaj- hegység közt az Ob folyó mellékén terült el. Ez a föld közös bölcsőjük volt a finn-ugor népeknek, a melyekhez a magyar is tartozik. E népek közül ma is többen az őshaza vidékén élnek s halászattal, vadászattal és pásztorkodással élnek, mint ezer meg ezer évvel ezelőtt. Csak két nép vált ki közülök s emelkedett a művelt népek közé: a finn és a magyar. A finnek éjszak-nyugatra vándoroltak s a szláv népeken át egészen a Keleti-tengerig törtek maguknak utat, a hol állandó hazát foglaltak. A magyarok az őshazát elhagyva, délre ereszkedtek s nagy időkön keresztül azokon a pusztaságokon barangoltak, a melyek a belső-ázsiai határhegységek, Perzsia és a Kaukázus-hegy között az Araltó és Káspitó környékén terülnek el. Ezeken a pusztaságokon ősidők óta török-tatár népek tanyáztak. Közéjük keveredtek hát a magyarok s békében-háborúban sokat érintkeztek velük, sokat tanultak tőlük. Úgy éltek, úgy öltözködtek,

úgy fegyverkeztek, úgy harczoltak utóljára mint ők. Nem is csuda, hogy a magyarokat is törököknek nézték és nevezték a világlátott görögök, mikor először megismerkedtek velük. — E vándorlások alatt lett a magyar harczias néppé . . . A harczi viszontagságok egészen a perzsa határhegyekig sodorták le a magyar népet. Innen a Kaukázushegy és a Káspiló mellékén északra fordult s eljutott a Fekete-tengerig. — Sokáig élt együtt a hún és magyar nép a Meotis-tó mellékén; de idővel ez a tág síkság is szükké vált barmaik sokaságának befogadására. Fölszedték hát sátraikat s tovább vándoroltak észak felé, a nagy hegyeken túl fekvő folyóktól öntözött, halban-vadban bővelkedő Scythiába. Ez lett új hazájuk, a hol nagy időkön át éltek együtt testvéri egyetértésben. Utóljára ez ország sem volt elég nagy befogadásukra. A hunnok elbúcsuztak testvéreiktől s megindultak nyugatnak . . . Százados vándorlások után a magyar nép a Fekete-tenger partjaihoz érkezett. A Fekete-tenger mellékén a Don folyótól nyugatra volt a magyarok első szállása, hova — a krónikák szerint — a volgántúli Nagy-Magyarországból költöztek át. Ezt az ő szállásukat Lebediának nevezik a görög irók... Szomszédaikat is megnevezik. Tőlük keletre, a Volga-folyó alsó vidékén laktak a kozákok; ezeken is túl, az Ural-folyó mellett, a besenyők és kúnok; feljebb északra, a Volga középső vidékén a bolgárok, a kiknek egyik, régebben elszakadt ága az Al-Duna jobbpartján alapított birodalmat. Észak-nyugaton messze fel a Keleti-tengerig szláv népek tanyáztak, a kik közt épp ekkortajt keletkezett az első fejedelemség: a mai Oroszbirodalom magva" (Sebestyén Gyula, A magyar nemzet története, 1900 Budapest, 1—5 lap).

2. Fejezet. Építhetünk-e arra, mit a krónikák mondanak?

Azt, mit itt közreadtam, mindkét író a krónikák alapján irja; ámde maga második irónk egy helyütt ezt mondja: „Krónikáink mesére nem építhetünk; történeti följegyzések egyáltalában nem világíthatnak be

az idők eme távolságába.“ [1]) Pedig vannak olyan „történelmi följegyzések“, melyek „bevilágítanak az idők eme távolságába.“ Azonban ezen „följegyzések“-röl hátrább teszünk említést . . .

Azonban itt a krónikákra vonatkozólag fontos mondanivalóm van. Legnagyobb része annak, mit a krónikák mondanak, csakugyan mese; de midőn Nimródról, az arany szarvasról és az alán király leányairól szólnak, már történelmi alapon állanak . . .

Hátrább lesz bővebben is szó arról, hogy a magyarok legközelebbi rokonai az örmények. És az örmények első fejedelme: Hájk volt az, ki Nimródot [2]) csatában legyőzte. Midőn tehát a krónika a magyarokat Noé [3]) egyik ivadékától, Nimródtól származtatja, evvel csak azt akarja mondani, hogy a magyarok ősei Nimród [4]) birodalmának közelében, Armeniában laktak.

Krónikáinkban az „arany szarvas“ éppen annyit jelent, mint a görög hös-mondában az „aranygyapjas kós“ (itt zárójelben megjegyzem, hogy a „kós“ szó, örmény eredetü szó). Az ‚argonauták‘ Cholchisba [5]) mentek aranyat gyüjteni; a magyarok ősei: az örmények is jártak elég gyakran Cholchisban, mely tartomány Armenia északnyugati határán fekszik.

Az alán király leányairól is nem ok nélkül van említés téve a krónikában; mert az örmény történelem

---

[1]) Sebestyén Gyula, Pallas-Lexicon, 12. kötet 137—138 lap.

[2]) L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története. Eredeti örményből fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szongott Kristóf. Első könyv, 4. fejezet: „Bel (Nimród) harcza és halála“, 28—30 lap.

[3]) „És megállapodék a bárka Ararát hegységén.“ Mózes 8. 4. Ó- és új-szövetségi Szentirás, Eger, 1862.

[4]) Nemrod a Sennár síkságon mintegy 327 év mulva az özönvíz után (Kr. e. 2180) birodalmat alapított. Assyriában az ő fiáról: Ninusról nevezett Ninive várost épité: ki hálaérzetből elhunyt atyjának, Bel neve alatt, isteni tiszteletet parancsolt adatni. Cantu, Világtörténelem, I. kötet, 390 lap.

[5]) Dr. Márki Sándor, Egyetemes világtörténelem, I. rész. Ó-kor, 39 lap.

csakugyan említ alán eredetű megkoronázott örmény királynét, ilyen például a csodaszép, okos Szátinig.[1])

3. Fejezet. Elfogadták-e a történettudósok a finn-ugor és török-tatár rokonságot?

A történettudósok — mondhatni — kivétel nélkül mindnyájan elfogadták a finn-ugor és török-tatár rokonságot. Sőt a krónikák alapján elég közel járnak az ősi hazához is, midőn Nimródról, az arany szarvasról (Cholchis) és az alán[2]) király leányairól beszélnek; de annál messzebb távolodnak az igazságtól azon történetírók, kik azt állítják, hogy az ősi haza: (a képzelt) Nagy-Magyarország azon „síkságokon terült el, melyeket Keleten az Ural, Ob és

---

[1]) L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története, második könyv, 50. fejezet (140. lap): „Az alánok betörése országunkba, legyőzetésük és Árdásesz rokonsága."

[2]) Alvania (Ághuánkh *Աղուանք*) Örményország egyik tartománya volt. — „Az alánok ághuánkh-nak is neveztetnek, török nevük legghi vagy lezti tatár. Ezek az északi származtakhoz tartoznak és hegyi lakóknak is neveztetnek, mivel a Kaukázus (Jalbuz-szár) hegység körül laknak, miért is georgiai és örmény-alánokra oszlanak. Ez az oka, hogy lakóhelyük törökül Dághészdán-nak (Dagesztán) nevezletik. Alvania (alánok országa) határai délről Nagy-Örményország, nyugatról Georgia, északról a massageták tartománya és a Káspi-tó partjáig terjed. Az alánok régen vitéz nép voltak, nyilasok és erős harczolók; saját fejedelmeikkel birtak, kiknek egyike meg is ütközött az örmény Árdásesz királylyal, ki őt legyőzte, később leányát nőül vette." L. Chorenei, második könyv 46, 47. fejezet. Agathangelosz. *(Աղուանք [illegible] եւ աղուանք, եւայլ աստիճանք. վերի կամ վազի քաղքաք. եւ մի ազգ աստուածապատիւ հրեղաւանդք, որք եւ կոչին լեռնականք. զի եւ բնակիւղ առ լերամբն կովկասու, որ է Լերան սար. որով եւ քաւնանին ի վտոյ եւ ի հարց. ուստի եւ զանազան լեռնալիեանն նոցա կոչի աստիճանք. Տաղաւանն. եւ ունի Աղուանք աստիճանիկս ի նորանոյ զհնէ հայր, յարեւմտից գվիրք. եւայլ ի հիւսիսոյ գաշխարհն Շաապիրաց, եւ ծայր մինչեւ գկոյր Ծովուն կասպից: եւ էին աղուանք ի Տոհմէ ազգ բարբարոսաց, անհնազանդք եւ հզօր պատերազմողք եւ սովորեալ իւրեանց քաջասիրտ, որ եւս մարտ պատերազմի ընդ միմեանս Աղուանք, եւ պատահեալ ի Նեմանէ. արար զինուածովքեն ընդ նոսա).* Mechilár-Lexicon, 235. lap. Ugyanezen czikkely után — a mondott lapon — van szó az „alánok kapúja"-ról, örményül még így is neveztetik: „Turèn Honáczh" = „Hunnok kapúja" *(Թուրէն Հոնաց)*, törökül Demir ghápu; közönséges neve vas-kapu.

Irtis folyók szeldelik, nyugat felöl pedig a Káma, Volga és Káspi-tenger határolják."

„Nagy-Magyarország" az itt említett síkságokon nem létezett soha; mert ellenkező esetben valamely régi történelmi vagy földrajzi munka, vagy legalább valamely térkép tenne erről említést.

Volt a magyaroknak ősi hazája, de az — szerintem — nem itt, hanem más helyütt terült el . . . és neve nem ez volt: „Nagy-Magyarország". . . Azt azonban, hogy hol terült el ez a drága föld és minő nevet viselt, majd hátrább mondom el.

VI. Czikkely. Irány, melyben Lukácsi Kristóf haladott.

1. Fejezet. Viszonylat a magyar nyelv és a zend nyelvek között.

Tudós Lukácsink — a többek között — ezeket mondja:

„A magyar nyelv szinte azon rokonsági viszonyban áll Aria nyelveihez és ezekkel együtt szintúgy tagja a nagy indo-german-sanskrit nyelvcsaládnak, mint az örmény. Az örmény nemzet és nyelv a Káspi-tenger innenső partján, észak-nyugati határszéli tartománya az áriai népfajnak és nyelvnek, és dél-nyugatról mintegy falat képez, mely azt elválasztja Elö-Ázsia semita eredetü népei- és nyelveitől. A magyar ajkú népek a Káspi-tenger tulsó partján észak-kelet felöl hasonlólag végszéli sorompót képeztek az ariai és a mongol-chinai népfaj között.

A magyarról szintúgy elmondhatni, mint az örményről, hogy minden fajrokonsága mellett nem áll azon szorosan vett családi viszonyban Aria zend népeihez, melyben állottak p. o. Baktria nyelvei; miután nem a zend nyelvből származott, hanem önálló, eredeli anyanyelv, mely régiség tekintetében egyikénél sem áll hátrább a zend vagy indogermán nyelveknek. Mindazáltal a magyar sem képez külön osztályt, hanem legalkalmasabban sorozható a zend nyelvek osztályába.

Az okok, melyek ezen meggyözödésre vezettek, a következökben központosulnak:

Az örmény kútfők egyhangú tanúsítéle szerint a hun[1]-magyarok hajdan az örményektől, perzsáktól és Aria többi népeitől általában chus, chusán és chusita néven neveztettek[2] és ugyanazok, kiket görög és római irókból Saca, Daha, Massageta, Scytha neveken ismerünk; laktak pedig a Káspi-tenger dél-keleti partjain az Oxus és Jaxartes folyóktól öntözött tájékokon, délszakról a Paropamisus hegységig és Indiáig terjedtek, keletről a nagy sivatag választotta el Chinától, az általi hegység pedig a mongoltatár fajtól. A chus néptörzsek egyes ágai átköltöztek az Oxuson inneni vidékekre és a szorosabb értelemben vett ariai vagy iráni népek közt foglaltak helyet, közülök legmélyebben ékelték be magokat ezek közé a parthusok[3], kik utóbb daha felekezetbeliek segítségével Árság vezénylete alatt a syro-macedonok uralmát Bactriában megdöntvén, a honszerző Árság családjából királyokat adtak a perzsáknak, örményeknek, medusoknak, indo-scythákuak és a chusoknak vagy hún-magyaroknak és ekkép a tág értelemben vett áriai faj összes népeit egy nagy világbirodalomban egyesítették." (Lukácsi Kristóf, A magyarok öselei, I. könyv 34—36 lap).

2. Fejezet. A felfedezett újabb rokon.

Midőn a nagytudományú Lukácsi a hunnokat magyaroknak (hunmagyar) nevezi, elismeri azt, hogy a magyar rokonságban áll az ugorokkal, törökökkel; (mert az első fejezet jegyzete szerint is: hunn = török és török = ugor.) De Lukácsi, az említett többi irányok követőitől

---

[1]) A hunok török vagy ugor voltát, kimutatta Vámbéry, Magyarok eredete, 29 kk. ll.

[2]) L. Lukácsi Kristóf, A magyarok öselei, II. könyv, 1. és 2. fejezet.

[3]) Parthi, qui olim sub imperio Persarum in exigua regionis parte habitabant, neque magnam admodum potentiam fuerant adepti, postquam labefactato Persarum imperio, res Macedonum floruerunt, deinde successores Alexandri multis magnisque seditionibus debilitari et frangi coeperunt, primum duce quodam Arsaco, a quo reges eorum deinceps sunt Arsacide nominati in medium prodierunt atque Asia potiti eam per satrapas retinuerunt. Dio Cassius in Pompejo.

abban különbözik, hogy még egy rokonságot fedez fel és ez: a magyar-örmény rokonság. A mit Horváth István csak sejtett, azt Lukácsi határozottan állította és állítását több örmény eredetü magyar szóval is bizonyította. De fölötte érdekes tárgyával tovább nem foglalkozhatott és iránya kifejtetlenül maradt; mert ellepte a betegség. Azonban, a mit a nagy Lukácsi meg nem tehetett, azt megteszi volt tanártársa, ezen dolgozat irója munkájának most következő második részében. Ebben, a Lukácsi által feltüntetett örmény rokonságot kifejtem lehetőleg teljesen; az eredetre („A magyarok eredete") nézve pedig én egészen más, új csapáson járok és ebben különbözöm nemcsak Lukácsitól, hanem azon nyelvészektől és történelemiroktól, kik evvel a legfontosabb magyar tárgygyal foglalkoztak.

Második rész.

Az „Armenia" szerkesztője által folytatott kutatás eredménye.

ELSŐ SZAKASZ. A MAGYAROK EREDETE.

I. Czikkely. A magyar nép.

1. Fejezet. Népvándorlás.

Csak törpe nép fejlethet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős előlüket;
A lelkes eljár ősei sirlakához
S gyujt régi fénynél uj szövétneket.

GARAY.

Ha a népek vándorlását a tenger hullám-árjához hasonlitjuk, akkor a népvándorlás utolsó hullámtorlását azon néptörzsek képezték, melyekből alakult a honfoglalás után a magyar nemzet. . . .

A népvándorlás kezdetén és folyama alatt népek, nemzetek jönnek Ázsiából Európa felé; jönnek: a ger-

mánok, hunnok, [1]) gothok, frankok, avarok, longobárdok...; de a végén már csak néptörzsek verődnek össze, melyek előbb szövetségre lépnek egymással és csak azután indulnak útra, hogy új hazát keressenek. . .

2. *Fejezet. Örmény kivándorlás.*

A pogány ellenség pusztító fegyvere és a túlnyomó nyers erő kegyetlensége több izben adott már vándorbotot a keresztény örmény kezébe. Az elmenekültek közül legjobban jártak azok, kik a kelet-római császárság területén állapodtak meg; mert ezek közül néhányan (tizennégyen) a legnagyobb méltóságra emelkedtek: kelet-római császárokká lettek.

A VII. század végén (Kr. után 693) újabb, tömeges kivándorlás történik Armeniából. [2]) Egyházi könyveket és

---

[1]) Az „Armenia" második (1888) évfolyamában (29 lap), ezen czim alatt „Hunnok és bolgárok" a következő érdekes sorokat olvassuk: „A klasszikus világ irói tesznek ugyan a hunnokról, a Kr. születése előtti időkre nézve is említést, habár csak meglehetős homályos módon; de a bolgár népet és nevezetet csak Attila világbirodalma romjain kezdik hangoztatni. Az örmény íróknál a hunnok és bolgárok egyidejűleg lépnek a történelem színpadára s nem is mint új jövevények, hanem mint megszokott és jól ismert éjszaki szomszédok. Honnan e tetemes korkülönbözet a két világrész irói között?... A történelem rendszerint csak a nagy horderejű momentumokat teszi magáévá; kisebb és jelentéktelen momentumokkal csak rendkívüli körülmények közbejöttével szokott foglalkozni, s a szomszéd népek történelmét csak akkor és azon esetben érinti, a midőn és a melyben azok velük érintkezésbe jönnek. Igen természetes tehát, hogy a hunnokkal érintkező örménység már oly korban ismeri e népfajt, a melyben a távoli klasszikus világ még nem is álmodik vala róla. Ha a hún népek a Kr. szül. előtti második században nem háborgatják vala a szomszéd örmény területet, több mint valószínű, hogy az ő történelmük is hallgatással fogta volna őket mellőzni". (V. ö. Edelspacher Antalnak, Chorenáczhi [Chorenci] Mózesről irt, s az Akadémia nyelvtudományi közleményeinek XIV. kötetében megjelent értekezését).

[2]) Ugyanis a mondott évben „a szárácen-ok egész Örményországot hatalmuk alá keritik" (Հարաւացւոց յորդիքն զաշխարհն ամենայն առին): Hákáráczhvoczh polorovin Hájászdáni dirélé [693]). L. Cshákédseán Efrem, Örmények története (Բառնարերդի Եփրեմ Բադմու-

ingó vagyont visznek magukkal az örmények eleget; a többit mind tüzzel-vassal pusztítja el a számos ellenség boszuló dühe. . . . A menekülök útja, mely a Feketetenger (Pontus Euxinus) és a Káspitó (Caspicum Mare) között halad, éjszak felé tart. És mihelyt átkeltek a Kaukazus-hegységen, alánokkal, scythákkal (szittya),[1] szlávokkal . . . találkoztak. A szlávoktól a Rha folyón (Ural) túl tanyáztak az ókorban éjszakkeletre a t ö r ö k ö k és ezektől még feljebb a f i n n e k és h u n n o k.[2] Azonban ezen éjszaki

thiun Hájoczh) Bécs, mechitháristák nyomdája, 1872, 207 és 210 lap. . . .

Ez a nép, a mely 693-ban Kr. után Örményországot pusztítva elfoglalta, az örmény történelemben „hágár-ok" (hágáráczhikh հագարացիք) neve alatt fordul elő. Azt mondják, hogy Szára szolgálójának Ákár vagy Hágár-nak neve, mely a héberben jövevényt jelent, adott ennek a népnek nevet. De maga a nép nem tekintette magát Hágár, hanem Szára ivadékainak, azért nevezték magukat S z á r á c z e n - o k n a k. Mások ellenben azt állítják — és ez a magyarázat helyesebb is, — hogy a száráczen szónak miköze sincs a Szára névhez; hanem, mivel a nép nagyobb része prédából, ragadmányból élt (թագուհի ի նոցանէ, առաքեսցուք ի նոսա զբաժինս Լիւ : pázumkh i noczháne ávárárutheámp bárábein), a zsidó s z á r á g szótól, mely kirabol, megfoszt, prédál jelentéssel bir, — száráczénoknak neveztettek. Nem voltak ugyan semiták, de az arab pusztán Ruben, Gád. . . héber néptörzsek szomszédságaiban laktak. L. Mechithár-Lexicon, második rész, 5 lap „Hákárácz hikh."

[1]) Szittya (scytha) szó alatt közönségesen tatárt, vagy törököt, vagy mongolt értünk. — Scythia = tatárok földje; törökül chethah vêchethan, vagy chathen, vagy thathar men lekhethi, vagy thatharészdán. Ez egy nagy és téres éjszaki ország, mely európai és ázsiai Scythiára oszlik. Európai Scythia a Duna torkolata és Chersonesos Taurica szigeten (mai Krim) s fölötte a Maeotis tóig (Azovitenger) terült el. Ebben különböző tatár fajú népek laktak, melyek közönségesen kis-tatárok neve alatt ismeretesek. Ellenben ázsiai Scythia, mely Abáchdárkh-, vagy Törökországnak neveztetik, az Emavon- hegy (mely a Kaukazus-hegységnek része) keleti oldalánál kezdődik és éjszakon a Káspitenger éjszaki részeig terjed. Ázsiai Scythia határaihoz közel laknak a sármáták (Sauromatae) és árják. Itt különböző fajú tatárok laktak, melyek szokikhthuchárikh-, hebthághk-nak neveztetnek; azonban közönséges nevök jozbech, kháráh khálphaklê, chálmuch, buchara. A nép rendesen így nevezi ázsiai Scythia lakóit: nagy tatárok. L. Mechithár-Lexicon, harmadik rész, 348 lap.

[2]) Lásd H. Kiepert, Historisch-geographischer Atlas der alten Welt. Zehnte verbesserte Auflage. Weimar, 1854. Első tábla (Ethnographische Übersicht der alten Welt).

nomád népek nem maradnak előbbi tartozkodási helyükön, hanem lefelé, délnyugatra törekednek úgy, hogy Kr. u. a II—III-ik században a hunnokat a Káspitó közvetlen közelében, az éjszak-keleti oldalon, a Jastus folyó mellett találjuk.[1]) De itt se maradnak sokáig; nehány év mulva már a Káspitó éjszaknyugati oldalán (megkerülték a tónak éjszaki részét) Aluania (Ալուանից, alánok) és Udi örmény tartományok szomszédságában vannak.[2]) . . .

Mivel a hazájokból elmenekült örmények az idegenségben sem éltek nyugodt, csendes napokot, ismét utra keltek: éjszak-kelet felé mentek. Utközben törökök, szlávok, finnek (finn-ugorok = éjszaki-ugorok), hunnok... csatlakoztak hozzájok. Az örmények szövetséges társaikkal együt megtelepednek Lebedia-ban.[3])

A HAZAI ÖRMÉNYEKRŐL.

HERRMANN ANTAL ELŐADÁSÁNAK KIVONATA.

Brassó, decz. 20.

Ezelőtt egy emberöltövel, a hetvenes évek elején, mikor én tényező voltam a brassói magyarság politikai és társadalmi életében, az örmény kereskedökből és családjaikból állott a brassói magyar előkelőség és értelmiség nagyobb része. Azóta megváltozott az arány. A magyar tisztviselők egész hadserege szolgálja a nemzeti ügyet, viszont pedig némely előkelő régebbi örmény név hiányzik már a magyarság czimtárából. Igy van az még más helyen is. Az örménység, demografiai viszonyok fogyó irányzatot mutatnak, és e mellett homályosodóban van az örmény-

[1]) L. H. Kiepert, Historisch-geographischer Atlas der alten Welt. Harmadik tábla.

[2]) L. a velenczei mechitharisták által 1751-ben kiadott örmény szövegü térképét Örményországnak, mely a Mechithár-féle örmény Lexicon 233. lapjához van mellékelve.

[3]) L. a következő (3) fejezetet.

tudat, a faji vonások. Ez pedig nagy kár, nemcsak az örménység, hanem az erdélyi magyarság szempontjából is. Mert a hazai örmény, épen mint örmény, a legjobb, legszivósabb, legéletrevalóbb, leghazafiasabb magyar. És a legmüveltebb népelem az egész országban. Ezért az örménység gyöngülése, nagy nemzeti veszteség, és az örmények erösödése Erdélyben, elsörendü nemzeti érdek.

Törekednünk kell tehát, magyaroknak úgy, mint örményeknek arra, hogy az örmények városai, gazdasági, kulturai, társadalmi stb. tekintetben gyarapodjanak. Ápoljuk az örmény hagyományt, kultiváljuk az örmény faji sajátosságokat, melyek valóságos erények, teremtsünk örmény intézményeket és egyesitsük e végre közös tevékenységre a hazai örményeket.

Mind e czélokra leghathatósabb eszköznek mutatkozik az örmény muzeumnak egyesületi uton való megalkotása. Ez tömöritheti közös kulturmunkára örményeinket, kultiválná a hagyományt és a kiváló vonásokat, gyüjtené és megmentené az örmény kulturemlékeket, a családi ereklyéket; ez volna próbája és tanusága az örmény ethnikum élö erejének, a külföldi örménység előtt is, a mely keleten most is a humanitásnak, a kulturának, a kereszténységnek legkiválóbb képviselöje s egyúttal vértanúja. És ez irányitaná hazánkra a keleti örmények figyelmét. Az a tudat, hogy itt szabad országban, virágzó örmény városokban, nem nagy számú, de nagy kulturhivatású, jómódú, köztiszteletü örménység él, vigasz és biztatás volna a vérig üldözött keleti fajrokonaikra nézve. És nem valószinütlen, hogy ezek, akik annyit áldoznak fajukért, nemzeti kincseiknek, családi ereklyéiknek egy részét, hogy megmentsék a rablógyilkos kurdok és a konfiskáló zsarnok uralkodók elöl, ide hozzák hozzánk, a mi örmény népünk templomaiba, a hol a legtöbb biztositék van arra nézve, hogy egy dicsö multnak e nagybecsü emlékei megöriztetnek egy jobb jövö számára, vagy majd, ha egyszer el kell tünnie az örmény nemzetnek is, mint eltüntek a régi görögök, egy nagy kulturának emlékeiképen hirdessék még akkor is alkotóik dicsöségét.

És minthogy az örmények egyik legjellemzőbb és legkiválóbb vonása a buzgó vallásosság, és minthogy főkép az erdélyi örmény egyházaknak köszönhető az örmény emlékek és hagyományok eddigi megőrzése, az őrizést a jövőben is az örmény egyházra lehet legjobban bizni. Szamosújvár a hazai örménység metropolisa. Az ottani örmény főtemplomban, mint remélhető jövőbeli székesegyházban volnának legillőbb, legbiztosabb helyen az örmény kultura kincsei. Azért az örmény muzeumot úgy terveztük, hogy a szamosújvári örményegyház tulajdona legyen. Hiszen ez egyháznak mostani kincsei lesznek e muzeum legértékesebb magva és zöme.

Az örmény muzeummal a hazai örménység nemcsak magának állit dicső emléket, hanem a magyar nemzet kulturkincseit is a legérdekesebb, legbecsesebb, világraszóló intézménynyel gyarapitja.

'BRASSÓI LAPOK.'

ÖRMÉNY DALZENE.

Ne csak panaszkodjunk Európa előtt az örmények fájdalmas szenvedései és elnyomott állapota miatt; hanem szóljunk az örménység sajátságairól is, melyek arról tanuskodnak, hogy ez a nép nemcsak a multban tartozott a kultur népek közé, hanem a jelenben is igyekszik a müveltségben inkább meg inkább előre haladni. És mindazok, a kik ezen törekvésnek, ezen czélnak tesznek szolgálatot, habár különböző uton és módon, azok a nemzetnek szereznek tiszteletet...

Melyik örmény az, ki örömet ne érezne belsejében akkor, midőn olvassa a franczia lapokban azokat a szép, rokonszenves sorokat, melyekkel magasztalják Kálfáián tanárt, a ki a Bodinier-szinházban egyszerre lépett fel

volt tanárával a nagy zene-művészszel: Venszan d' Endivel és Jozsen de Solnier-rel....

Annak bebizonyítására, hogy milyen benyomást gyakorolt Kálfáján tanár franczia hallgatóira és hogy ezek milyen fogalmat alkottak maguknak az örmény dal-zenéről, — itt közre adunk a „Revue Musicale" czimü franczia havi folyóiratból a következő részletet:

. . . „Valóban ebből a tanulmányból minden zenésznek, dalárnak hasznot kell meritenie, miután egy régi művészet felélesztéséről van szó. Nagyon különbözik ez a művészet a miénktől; ez a művészet ugyan álmokkal és vágyodásokkal (aspirations) teljes, de mely igen közel van hozzánk. Nagyon világosan, a művészkedéstől menten, kis (apró) elözményekkel, de a meggyözés hevével és nyomós bizonyossággal mutatja meg Kálfáján ezen művészet képességét a keleti kulturában. Az örmények az ázsiai területen épen olyanok voltak, mint a görögök Európában: legyözött győzök, kik a művészet kincsét megörizvén, kényszeritik a győzöket arra, hogy ezek az ök iskoláikban tanuljanak. Épitészet, szobrászat és a többi művészetek nem virágozhattak Örményországban a török önkény-uralom miatt, azért itt is, mint más helyütt az ének-zene lett az elnyomottak vigasztalása és mintegy testetlen temploma azoknak, kiknek házait fel-felduláták. . . . És igy — ezek az örmény nép régi énekei és dalai — az akkori élet-körülményeket és nagyon elkinzott szomorú lelkeket beszélik el nekünk. Ezek közül egynehánynyal, továbbá a régi „sárágán"-okból, az egyházi és népies gyüjtemények némelyikével ismertetett meg minket Kálfáján tanár. Majdnem mindegyik igen szép, különösen pedig ez a karácsonyi régi ének: „Ánészgizpén cágiczh", vagy ez a nocturnusi ének „Lujsz zuárth", vagy ez „Uszdi purélov chéngoczh ánusáhodutbiun", mely utóbbinak ének-szerkezete nagyon hasonlit a mi gregorián énekeinkhez. Kálfáján tanár még eldalolt néhány török szövegü dalt is; mert ezáltal is be akarta bizonyitani azt, hogy a török dal az örményből veszi eredetét. Végre egy bölcsö-dalt, (Oror) melynek szerzője ő maga, dalolt el,

mely azt a hasznot mutatja, mit a mostani zeneszerzők meríthetnek a régi művészeti hagyományból. A suggerált, meghatott hallgatóság hangos kívánságára meg kellett ismételnie a bölcső-dalt.

SZ. K.

RÉGI HARANGSZÓ.

Azt álmodtam: szomorúan kongatták az ottani*) harangot,
Mintha alvó vágyaimnak tündérálmi lettek volna a hangok,
Egész napon fülembe cseng szüntelen,
Napok óta, hetek óta, tán örökre sajog tőle a szívem.

Szegény vagyok, de nem tudni, felviheti még az Isten a [dolgom,
Nem bánt engem a szegénység, oh nem ettől halványodik [az arczom,
Nem találtam igaz szívű szeretőt,
Újra láttam, megkívántam, az ottani szép virágos temetőt.

Ahova csak néha,néha száll a madár est-alkonyán dalolni,
Ahova csak boldogtalan, szenvedő szív kívánkozik pihenni,
Hol a szellő azt zokogja hiába,
Nincs nyugalom lent a sírban, nem ád enyhet a szomorú- [fűz árnya.

SALLAI ROZA.

*) Szamosújvárt született. Szerk.

ADATOK.

A SZAMOSÚJVÁRI VÁR ÉS A HAZAI ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETÉHEZ.

II.

Érdekes feljegyzéseket olvasunk Szamosújvárról, Erzsébetvárosról és a hazai örmények történetéről, De Gerando Ágost franczia író „La Transylvanie et ses Habitans“ czimü Párisban 1845-ben franczia nyelven megjelent művében, hol De Gerando az erdélyi örményeket a többi nemzetiségekkel összehasonlitja, és kiemeli jó tulajdonságaikat, erényeiket, ismerteli életmódjukat és mindvégig igen rokonszenvesen ir róluk. A magyar-örmény közönség előtt eddig ismeretlenek voltak ezek a feljegyzések, melyeket most hü fordításban itt bemutatunk. A De Gerando könyvének egyik armenisztikai vonatkozású fejezete a következő:

„A különféle nemzetekhez, a melyek már Erdélyben laktak, járult még néhány ezer örmény a 17-ik század folyamán. Ennek az emigratiónak a következők voltak az okai. Harmadik Leo örmény király két fiút hagyott hátra, ezek harczba keveredtek a trónért. Az egyik segitségül hivta a perzsákat és a törököket, a kik elpusztitották Ani városát és megölték a legelőkelőbb lakosokat. A legyőzöttek kivándoroltak. Egyideig Krimiában tartózkodtak, aztán megjelentek Moldovában és elhatározták, hogy ott fognak letelepedni. Azonban a törökök itt is fenyegették őket s így Erdélybe menekültek I. Apaffy Mihály fejedelem idejében. Itt kifogytak minden életfentartási forrásukból, [1]) de a fejedelem védelme alatt kereskedőkké lettek; nemsokára az egész országban elterjedtek, hogy kereskedést üzzenek. Leopold császár átengedte nekik Ebesfalvát, a mely Apaffy fejedelem halála után fiscalis birtokká lett. Itt és egy másik városban, a melyet szintén átengedtek [2])

[1]) Annyi aranyat hoztak magukkal, hogy még Apaffynak is adhattak kölcsön — bőven. Szerk.

[2]) Szamosújvár területe, melyért apáink 25000 frtot fizettek, szántóföld volt a letelepedés előtt. Az ösök épitették azt alapjából... Azért nem engedtek át nekünk semmit! Szerk.

nekik, legnagyobb számban gyültek össze. Ez a két város nemsokára fontos kereskedelmi központtá vált.

Eredetileg az örmények Eutyches szakadár hitét vallották. Néhányan áttértek a katholikus vallásra; de eleinte az áttérések ritkák voltak. 1684-ben egy örmény, névszerint Verzereski Oxendius tizennégy évi római tartózkodás után visszatért Erdélybe avval a czéllal, hogy honfitársait megtérítse. Ezek egész váratlanul ellenállást fejtettek ki a térítő ellen. Püspökük izgatására törvény elé állították a római papot, a kinek még élete is veszélyben forgott. De Oxendius nem vesztette el bátorságát. Egyenesen a schismatikus püspököt támadta meg, aztán elvezette Pallavicini bíbornok, az akkori lengyelországi nuncius elé. Lengyelországba küldött még egy örmény papot és nyolcz főembert, a kik nemzetük nevében arra kötelezték magukat, hogy felveszik a katholikus vallást és arra kérték a pápát, hogy emelje Oxendiust püspöki méltóságra. A római udvar teljesítette kérésöket; de a püspök nem sokáig élvezhette zavartalanul méltoságát. A törökök elfogták és három évig börtönben tartották. Kiválóságainak a hire Bécsig is eljutott és neki köszönhették az örmények, hogy a császár jóindulattal viseltetett irántuk.

Oxendius halála után visszahalás következett az új megtértek között. A károlyfehérvári püspök küldött nekik egy papot: Theodorovics Mihályt, a kit azonban nem akartak elfogadni és aki Rómába ment. Két év mulva visszatért és újra megkezdte az örmények megtérítését,[1]) azóta az örmények változatlanul hívei maradtak a római egyháznak. Templomaikban azonban a misét nem latinul, hanem örmény nyelven mondják.

[1]) Nem a károlyfehérvári püspök küldötte Theodorovicsot hozzánk; mert nemcsak szamosújvári születésü, de szamosújvári plébános is volt. Ezen kivül apostoli főjegyző (protonotarius apostolicus) és az erdélyi örmények főesperese (archidiaconus armenorum Transilvaniae) volt. Mária Terézia nevezte őt erdélyi örmény kath. püspökké; de a pápa Dániel Tódor áskálodásai miatt nem erősitette meg... és haláláig Szamosújvárt maradt. A hazai nemegyesült örményeket mind Verzereskul térítette meg; tehát irónak ezen állitása sem felel meg a valóságnak. Szerk.

Ebesfalván van egy örmény kolostor; ide bekopogtattam. Elmondtam, hogy meg szeretném tekinteni a kolostort és a portás, a ki ajtót nyitott, elvezetett az udvarba, a hol megvártam a házfönököt. Ez utóbbi különben egyedüli lakója a kolostornak. Ebben a pillanatban arra használta az édes pihenést, a melyből eleget juttatott neki egyszerű foglalkozása, hogy ablakán át vizsgálta, mi történik az utczán. Mindjárt meglátt am, hogy szép keleti típusú a feje és szürke a szakálla. Portásomtól örömmel hallottam, hogy a főnök úr azonnal fogadni fog. Valóban azonnal kijött méltóságos lépésekkel az udvarba, szemeivel az alkalmatlan idegent keresve, a ki egy régi harang vizsgálódásába merült el. A barát magyarul szólított meg, de talán mert kissé elfelejtette ezt a nyelvet a távoli országokban, vagy talán mert különös kiejtéssel beszélte, lehet különben, hogy én vagyok a hibás, elég az hozzá, nehezen értettem meg és megkértem, hogy más nyelven beszéljen. Ekkor egy előttem teljesen ismeretlen nyelven szólalt meg, a mely úgy látszik az ő anyanyelve volt.

A legjobb barátokká lettünk. Elbeszélte kolostorának történetét, a mely körülbelől egy évszázad óta áll és a velenczei Szent-Lázár-kolostortól függ. Megmutatta a kápolnát, a mely az olasz templomok módjára van diszitve.

Nem tudom igaz-e, a miről a szászok folyton panaszkodnak, hogy t. i. a dunai gőzhajózás valóban ártott némely erdélyi kereskedő városnak; annyi bizonyos, hogy az örmények sokat panaszkodnak. Ebesfalva lakóssága megfogyolt, úgy mondják. Sokan elvándorolnak máshová szerencsét próbálni. Azt hiszem, hogy ezek a panaszok túlzottak, de annyi tény, hogy az elszegényedés egyre nő.

Az örmények tevékenyek, okosak és az üzletekben becsületesek. Sokkal lehet találkozni az olyan utakon, a melyek egyik vásárról a másikra visznek; bécsi szöveteket hoznak magukkal. Meg lehet őket ismerni arczukról, a mely megőrizte a keleti jelleget. Néhány év óta azonban már nemcsak kizárólag a kereskedésnek adják magukat. Manapság a fiatal örmények már orvostudományt vagy

jogot tanulnak, reménlhetőleg ez új foglalkozásokban is hasznosakká fogják tenni magukat.

Meg kell adni az örményeknek, hogy Erdélyben jó polgárokként viselkednek. Ők megértették, mily nagy szükség van az országban lakó népek egyezségére és nem táplálnak előítéleteket, a melyek ezt az egyezséget lehetetlenné teszik. A hódítás joga a magyaroknak adta e magyar föld birtokát. A legyőzött népeket, a melyek sokáig szolgaságban éltek, maguk a magyarok emancipálták és ma már nem kívánnak tőlük egyebet, minthogy velök egységes néppé egyesüljenek. . . .

Szamosújvár örmény város követei, a kik először jelentek meg Erdély dietáján, hangosan jelentették ki, hogy ragaszkodnak a közös hazához és biztositották a gyülést honfitársaik érzelmeiről, a melyek oda irányulnak, hogy a magyarokkal jó egyetértésben éljenek. Beszédüket nagy tapssal fogadták. Az örmények, bár megtartották anyanyelvüket, mindnyájan tökéletesen birják a magyar nyelvet és minden ellenkezés nélkül, szivesen is beszélik a magyart.

E nép asszonyai jellegzetes arczvonásokkal birnak. Néhány nagyon szépet láttam közöttük. Egyet véletlenül énekelni is hallottam: oly érzéssel énekelt, a mely élénken vésődött emlékezetembe. Épen Apafi félig leromlott palotájának egy ablakánál volt ez. Csak egy pár leomló fekete hajfürtöt láthattam és valami fehér ruhaszövetet és egy ideig, míg észre nem vettem, hogy honnan származnak ezek a hangok, édes melankoliába süllyedtem, a mely hangulat épen illett az előttem elterülő történelmi romokhoz. Talán épen ez a dal idézte elő azt a szomorú hangulatot, a mely elfogott, a mikor elbucsuztam Erdély utolsó fejedelmének utolsó lakától.

*

„Ha Déstől a nyugati Szamos-ágon haladunk tova, nemsokára egy kis városba érünk, a mely némi fontossággal bir az országban. Ez Szamosújvár. Úgy látszik, hogy itt római épületek romjaira találtak, mert több iró a legrégibb coloniák közé sorolja. Nevét ellenben, mely újabbkori eredetre vall, attól a kastélytól nyerte, a melyet Martinuzzi emelt 1542-ben. Hogy ez új épületet emelje,

leromlatta a régi bálványos-váralja-i várat, a mely innen nincs messze: ez egyike volt a három várnak, a melyben a kereszténység utolsó ellenségei védték vallásukat. Szamosújvár várába rejtette el Martinuzzi minden kincsét. Dobot, a Ferdinánd-párti parancsnokot, a ki ide elzárkozott, megtámadták a másik párton volt magyarok és megadásra kényszeritették. Foglyul tartották vissza, de sikerült megmenekülnie: kötélen mászott le. Barátai előkészitették a lovakat és ezeken szerencsésen elérte a császáriak táborát. 1609-ben Szamosújvárt fiscalis birtoknak jelentették ki; de a diéta kénytelen volt eladni és a vételárt a töröknek küldeni, a ki valami külön adót követelt.

Leopold császár megengedte az örményeknek, hogy ide telepedjenek; nemsokára fel is épült a város. Elég jól van épitve, van benne néhány új épület is.

Szamosújvár mellett van az út szélén egy ásványvizforrás (Kéröi fürdö), a mely az évad idején kétezernyi látogatót is von oda.

Dr. Bányai Elemér.

NEVEZETES ÉVFORDULÓ.

— Az Institutum Karátsonyianum száz éve. —

A történeti évfordulók kultusza nálunk nem igen okozott sok gondot a hiveknek. A beköltözés kétszáz éves emlékünnepét észrevétlenül engedtük tovasuhanni, a kétszázhuszonötödik dátum is elmult és a Szamosújvár alapitásának kétszázadik évfordulója sem tudta az évtizedes közönyt legalább ideig-óráig a lokalpatriotizmus közvetlenebb szimpatiájában felolvasztani. Ugyanez a közöny temette el a Lukácsi, Gábrus, Verzár Oxendius, a város alapitók, régi kormányzók és kiválóságok emlékét s talán már régesrégen hirmondó sem maradt volna felölük, ha e lap érdemes szerkesztőjének meg nem illeti szivét a kegyelet, melylyel a mult nemes hagyományai iránt mindenkor viselkedett. Ez úttal is egy nevezetes évforduló

közeledését kell jelentenünk s midőn eleget teszünk hírlapirói kötelességünknek, egyszersmind a jó szándék azon czélzatával hirdetjük a küszöbön levő eseményt, hogy annak emléke feltámasztani fogja a szivek szunnyadó kegyeletét oly mértékben, amint az illő is, időszerű is mindannyiszor, midőn a mult értékes alkotásai szemeink előtt ünnepi nivoluktban feltárultak.

Szamosújvár történetében az 1805-iki esztendőt nevezetessé tette egy olyan intézmény, melynek megalakitását a legnemesebb emberszeretet és a legtisztább önzetlenség sugallta. Id. Karátsonyi Emanuel és neje 1805-ben veteték ugyanis meg alapját a szegények háza és a városi kórház intézményének s ezzel a nemes cselekedettel olyan monumentumát állitották az irgalomnak, mely hatását azóta sem szünt meg érezteini s egy hosszú évszázadon keresztül az emberszeretet szolgálatában a könyörület és vigasztalás ezernyi áldását árasztotta. A nagylelkü alapitvány hire elhatott messze a város határán s nemcsak az érdekeltek, hanem a hirlapok is tudomást vettek róla és a nemes cselekedet jelentőségéhez mérten emlékeztek meg az alapitók hazafias elhatározásáról. A „Bétsi Magyar Kurir," 1806-ig a magyar zsurnalisztikának legnevezetesebb lapja, 22-ik számában, 1805. szept. 13-án például a következőket irja:

„Szamosújvárról, Augusztus 22-én. Azon hazai és felebaráti szeretettel buzgó hazánk fiai között, a' kik jó czélra intézett hagyományaik által, nem csak a jelen valók között becsessé és tisztessé teszik neveiket, hogy az által magoknak a jövendő világ előtt is örök emlékezetet szerezni kivánnak: vagyonyához és Nemes Familiájához méltóképen megkülönböztette magát egyik nemes polgárja, idősebb Titt. Karátsonyi Emmanuel ur, ki is Isten dicsőségére és felebarátjainak előmenetelekre, az Ispotály számára 22 ezer, a Károly Fejérvári szeminariumban tanuló két Klerikusok számára 8 ezer, hasonlóképen a Kolozsvári Nemes Convictusban tanuló hat ifjaknak számokra 7 ezer R. Forintokat fundált és már valósággal is letett önnön vagyonyából."

A rövid hirlapi közlés az alapitók szándékát és rendelkezését nagyjában ismertette a száz év előtti magyar közönséggel s ez a tény is mutatja, hogy az akkor jelező magyar hirlapi sajtó ezen egyetlen organuma is méltá-

nyolni tudta az alapitvány erkölcsi jelentőségét, midőn a tényt a publikummal való közlésre érdemesnek itélte. Most — száz év multán — aligha szükség fejtegetni, hogy mennyire fontos társadalmi és erkölcsi érdek Szamosújvár közönségére nézve az ilyen nevezetes momentumok méltó módon való megünneplése. Nem külsőségek teszik jelentőssé az ilyen ünnepeket, hanem a velük együtt járó erkölcsi momentumok, melyek megszilárditják lassanként a tradicziók iránt való ragaszkodást, képessé tesznek az elmult idők törekvéseinek helyes megértésére és erőt adnak arra, hogy el nem szakadván az értékesnek felismert hagyományok kapcsolatából, abban a szellemben, mely intézményeinket létre hozta és sajátunknak évtizedeken át megtartotta, — azokat az utónemzedék modernebb eszközökkel fejleszthesse és fentarthassa. Minden ilyen ünnepélynek, mely a kegyelet szavára támad, nevelő hatása van, megannyi erősséget nyujt specialis hivatásunk betöltésére; tovább is mellőzni és közönynyel kitérni előle tehát annyi volna, mint szándékosan menni olyan ingoványok felé, melyek haladásunknak semmiféle pozitiv lehetőségét és erkölcsi támaszát nem nyujthatják.

B. E.

NYILATKOZATOK AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM“-RÓL.

I.

Örmény Múzeum Szamosújvárt czim alatt az „Ethnographia“ legújabb (8—9) füzete ezeket irja: Az erdélyi örmények metropolisában, Szamosújvárt, Herrmann Antal közreműködésével és kezdeményezésére nov. hó 1-én komoly jelentőségü tudományos mozgalom indult meg. A szamosújvári állami főgymnasiumban a város értelmisége előtt Herrmann Antal egy örmény jellegü

múzeum létesítésének szükségét említette meg és szabad előadásában, melyet a múzeum szervezése ügyében tartott, tudományos szempontból fejtegette az előnyöket, melyek egy ilyen múzeum működésével a magyar tudományosságra háramlik. Gyakorlati hasznára is rámutatott, midőn jelezte, hogy egy specialis múzeum, mely a szervezés legjobb feltételeit egyesíti magában és működését a legnemesebb tudományos elvekre fekteti, — bírván a fejlődés legszükségesebb feltételeivel, nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakkörök, első sorban pedig a külföldön élő vagyonosabb örmény családok figyelmét fogja felkelteni. S a megindúló összeköttetések, adakozások, látogatások révén jelentkező alakulások aligha fognak a város anyagi érdekeire is hátrányosan hatni. A Herrmann Antal szabad előadásának megvolt az a jó hatása, hogy a nem éppen új keletű eszmét mederbe terelte, s mindjárt olyan lelkesedést teremtett, hogy a múzeum-szervező bizottság annak hatása alatt ideiglenesen megalakult és egyik határozatában azt is kimondotta, hogy a „Örmény Múzeum“ szervezésére megteszi a végleges intézkedéseket.

Ebben az érdekes mozgalomban Herrmann Antal már évek óta szimpatikus szerepet visz. Az örmény muzeum eszméje tulajdonképen nem tőle való, — keletkezési datumát az „Armenia“ megindulásához lehet fűzni — de izgatásaival, lelkesítő szavaival, végül származásának magyar és tudományos működésének nemzeti voltával eloszlatta az örmények között azon hiedelmet, hogy egy ily múzeum-egylet létesítése nemzetiségi félreértéseknek lehetne okozója és össze nem férő az örmények ismert hazafiságával. Ám, mikor magyar részről is jött biztatás, sőt az Ethnnographia helyesléséről is tudomást vettek, nem késtek többé tudományos és hazai szempontból egyaránt indokolt és a szükséges múzeum létesítését felkarolni. Az eszme népszerűsítése érdekében Szongott Kristóf és Herrmann Antal, Merza Gyula és mások fejlettek ki buzdító tevékenységet. Herrmann Antal már egy évtizeddel ezelőtt „Ápoljuk az örmény hagyományokat“ címmel felolvasást tartott Szamosújvárt s ez alkalommal a néprajzi tárgyak összegyűjtésére, az irodalmi, historiai és népköltészeti em-

lékek megmentésére hivta fel a közönséget. Utána 1896-ban „A magyar-örmények ethnographiai hanyatlásának okairól és azok orvoslásáról“ czim alatt Merza Gyula adott ki röpiratot, melyben egy irodalmi egyesület (Lukácsi-társulat) felállitását sürgeti. Végül az 1902. január 1-én alapitott „Szamosújvári Közlöny“ már a létesitendő „Néprajzi Múzeum“ mellett agitált.

Az örmény múzeum létesitése ezek után mindenképen kivánatosnak és szükségesnek mondható. Tudományos és nemzeti szempontból is fontos volna hazánkban egy ilyen múzeum létezése, mely egyúttal egyedüli lenne az egész világon s a mellett a fejlődés feltételeire nézve magában a legkedvezőbb lehetőségeket birja. A hazai örménység két és félszázados ittlétének ethnographiai, irodalmi, történelmi, ipari, kereskedelmi és kulturhistoriai vonatkozásokban gazdag és érdekes anyaga volna ebben a múzeumban első sorban összegyüjtendő és másodsorban a gyüjtés eredményeinek értékesitése után tudományos feldolgozásban bemutatandó. Anyag akadni fog bő mennyiségben, csak a gyüjtés irányára történjék meg a rendszeres, öntudatos és tervszerü megállapodás. Csak magában Szamosújvárt kitelik egy múzeumra való anyag, főként a mult századbeli viseletek, czéh-ipari tárgyak, egyházi ruházatok, épitkezési sajátságok bemutatásával. Ugyancsak ott van a most még embrióban levő örmény múzeum legértékesebb kincse, Szamosújvár városának 1880-ig terjedő levéltára, mely a hazai örménység multjának legbecsesebb emlékeit őrzi. Az ott levő örmény, latin, franczia, német és magyar nyelvű iratok a magyar historiai és társadalmi vonatkozások egész tömegét rejtik magukban, nyilvánosságra való jutásuk tehát tudományos és nemzeti érdek. Szamosújváron kivül a régi örmény kompániák többi telepeiben, Erzsébetvároson, Gyergyó-Szent-Miklóson, Csik-Szépvizen és Újvidéken is értékes anyag van szétszórva, továbbá az örmény eredetü magyar magnások magán gyüjteményei között és kivált a bánáti örmények házaiban. Segédkezést a vállalkozáshoz a bécsi és velenczei mechitharista kongregácziók készséggel nyujtanának, a múzeum értékes anyagokban való gyarapodását pedig minden bizonynyal

elősegitenék az európai államokban élő dúsgazdag örmények, kik közül Szamosújvárt eddig is többen megfordultak és a szervezett vállalkozásról örömmel vettek tudomást. Alig hihető tehát, hogy komoly munkával és öntudatos programmal egy ilyen vállalkozás a siker reményével ne kecsegtetne. A magyar tudományosságra nézve szintén csak örvendetes a Szamosújvárról kiindult és magyar tudós által kezdeményezett mozgalom megvalósulása. Egy tudományos intézmény, mely a maga nemében először és éppen nálunk jön létre s mely működését a hazai tudományos törekvések és a nemzeti művelődés czéljaival összhangzóan teljesiti, — minden tekintetben üdvösnek mondható, s éppen azért létesülése nemcsak kivánatos, hanem nemzeti szempontból is igazolva van. (b. e.)

II.

A „Székely Nemzet"-ben „A vidéki muzeumokról" czim alatt ezt olvassuk:

A szamosvölgyi vasúton alig másfél órányira fekszik Kolozsvártól Szamosújvár, a hazai örmények anyavárosa.

A mint Dengeleg állomástól gyorsabb tempóban kezdett robogni vonatunk, a veröfényes égbolt élénk kékje tünt fel a város látóképe fölött.

A kérői gyógyfürdő fáinak sárguló, hulló lombjai és a hesdáti uradalom hátterében föltünedező szelidhajlásu, legelővé vált dombsorok, a huszárlaklanya, majd a templomtornyok s a kibontakozó ház-sorok, élükön a fegyintézet kiemelkedő épületlömbjével jelentették, hogy megérkeztem Szamosújvárra, melyet 1700-ban Verzár Oxendiusz örmény püspök alapitott s mely eleinte Hájákhághágh (Örmény város = Armenopolis) nevet viselt, de minthogy az örményektől 25.000 forinton megvásárolt hasonnevü oláh falu helyén épült, azt családiasan, illelve házilag ma is Gyerla néven beczézgetik.

A népes, élénk indóháznál kiszállva, az örmények polyhisztora, legnépszerübb armenologusunk, Szongott Kristóf, az Armenia szerkesztője fogadott.

Az épülő főtér a restaurálásra váró örmény főtemplommal nagyon kedves, barátságos benyomást tesz az ér-

kezöre s a szentszobros fülkékkel, czimerekkel évszámokkal és egyéb homlokzati díszekkel ellátott régi patricius házak, ősi kuriák az örménység fénykorának a szemmelláthatő maradványai. Például a Karátsonyiak ősi házában a plafondiszt alkotó Karátsonyi-czimer hableányai...

Az ősi Dániel-ház köczimeres oroszlánait sem jut eszébe senkinek, hogy jó volna egy kissé kitatarozni; mert lassanként teljesen szétmállanak az idegenek méltó megütközésére.

Annál kedvesebbek itt-ott a belső udvarok tornáczos, oszlopsoros barátságos képei; intimitást, hangulatot, patriárkális életet és jóleső egyszerűséget tárva a szemlélő elé.

Éppen zászlószentelésre hivta a főtéri örmény székesegyház harangja a híveket, s a fehérruhás kis leányokon kivül mindenfelől sereglett a tisztes matronák, az élénk arczkifejezésű szép menyecskék és a gyönyörű hamvasarczú barnapiros vagy elökelően halvány örmény szépségek leány-alakjai.

Egy-egy tözsgyökeres férfi-typus is vegyült a nök tulnyomó csoportjába s a templomból kihangzó keleti zsoltárok (sárágán) zsolozsmája mellett mentem társaimmal a Szongott lakására, hol a szeretetreméltó házi-asszonyt üdvözölve, egy muzeumi értekezlet ügyrendjét állapitottuk meg.

Majd hivatalos látogatásokat tevén, közben szemügyre vettük a nagy örmény templom oratóriumait, melyek a főoltártól jobb és balfelől elég tágasak egyelőre egy úgynevezett dóm-muzeum befogadására.

Ugyanis egy ilyen fajta gyüjtemény ötletéből, mint a minő külföldön csaknem minden kis városban létezik, egy szamosújvári muzeum terve került szóba, minek aztán az örmény varrottasok Mátyás-házi kiállítása segitségére jött.

Tehát úgy dr. Herrmann, valamint e sorok irója egyenesen a muzeum szervezése dolgában rádultunk ki Szamosújvárra, hogy a viszonyokkal mégismerkedve és a hangulatot tapasztatva, értekezletet tartsunk.

Szamosújvár nevezetességei közé tartozik az egyházi élet terén az örmény szertartás és ének, különösen az

úgynevezett zsoltár-(sárágán) éneklés, melyet Konstantinápolyból szerződtetett örmény kántor művészettel végez, ki a francziá és török nyelven kivül, anyanyanyelvét nem is számitva, szépen kezd magyarul beszélni. Mint érdekességek, figyelmet érdemelnek az örmény konyha boltokban árusitható különlegességei és az egyes örmény családok asztalára kerülő keleti eledelek, csemegék és egyéb házi készitmények, melyek élvezetéhez természetesen csak bizalmas uton lehet jutni.

Az úgynevezett Salamon-templom örmény stylban restaurált belseje mindenesetre egyike a legérdekesebb látnivalóknak, mit csak a főtéri örmény székesegyház két év mulva megkezdeni szándékolt nagyszabású átalakitó tervének a kivitele és a Verzár-szobor fölállitása fog felülmulni. Mint reformra váró örmény intézmények az örm. kath. elemi iskolák, az örm. kath. leány- és az úgynevezett Lukácsi-fiúárvaház és a Karátsonyianum név alatt ismeretes örmény aggmenház, egytől-egyig a megtekintésre érdemesek.

Azonban van Szamosújvárnak egy élő, egyéni speczialitása is Miskgián János örmény prelátus, a fiúárvaház nagytudományú, szép keleti megjelenésü igazgatójában, ki Szongott házában viszonozva a nála tett látogatást, a legnagyobb könnyedséggel Herrmann Antallal fölváltva latinul és olaszul, a háziakkal örményül, velem pedig francziául társalgott, de ha lett volna török, görög vagy nem tudom miféle ember a társaságban, azokkal is képes lett volna anyanyelvükön beszélgetni. És ez a derék ember, kinek bizony öregségére nagyon nehezen megy a magyar szó eltanulása, legdrágább kincsét, egy 1305-ből való remek szines képekkel illusztrált örmény kodexet ajánlott fel az Örmény Muzeum számára.

Magától értetik, hogy ez az E. K. E. által propagált alkotás lesz jövőben Szamosújvár idegenforgalmának és így közgazdasági fölvirulásának az emeltyüje s mindenki csak büszke lehet reá, hogy annak a megalapitásához porszemmel vagy kőkoczkával tehetsége szerint hozzájárul.

Ámde sajnos, hogy bizonyos körök a szamosújvári, illetve a vidéki muzeumok alapításában az Erdélyi Muzeum érdekeit látják veszélyeztetve s a nélkül, hogy ismernék az ügy előzményeit, már előre pereat-ot kiáltanak reá.

Nem sokan tudhatják, hogy az örmény Muzeum eddig megvolt, meg van jelenleg is, tehát Isten segítségével meg lesz a jövendőben is.

Tudnillik, a szamosújvári örmény egyház kodexgyüjteménye, örmény könyvtára, egyházi himzései és történeti becsü képei és fölszerelései addig is egy dómmuzeum tárgyainak feleltek meg.

Ide számítva a plébániai épület olajfestésü képcsarnokát és egyéb vonatkozó czikkeit, nem nehéz a szervezendö Örmény Muzeumot magunk elé képzelni.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy magyar-örmény orvos jubileuma. Persián Gerő orvos született Erzsébetvároson 1831-ben, részt vett a szabadságharczban, melynek lezajlása után a Kolozsvárt fölállított kirurgiára vétette föl magát. — Ez az intézet akkor Baritz dr., erdélyi orsz. protomedikus igazgatósága alatt állott. — Persián mint honvéd az osztrák hadseregbe való besoroztatás veszélyét kikerülendő, állitólag gyalog bujdokolva indult Erzsébetvárosról Kolozsvárra. 1853-ban, mint végzett orvossebész, előbb Nográdmegyében, majd Erdélyben teljesitett orvosi szolgálatot. Berzelen többek részvételével már az 50-es években népkönytárt alapitott. Zalathnán 10 és Kapnikbányán 15 évig müködött mint kincstári bányaorvos. Ezt a negyedszázados áldásos müködését szép elismerő okmány igazolja. Majd a kiegyezés után beiratkozott a budapesti egyetemre, hol neki két évet elengedtek, hogy megszerezze a doktori oklevelet, de családi körülményei változtával abba kellett hagynia tervét. Előbb Hosszu-Aszón, majd a legutolsó 18 éven át Szászfenesen teljesiti nagy tevékenységgel a körorvosi nehéz teendőket. Persián Gerő 1903-ban töltötte be orvosi gyakorlatának 50-ik évfordulóját és zajtalanul csöndben kezdte meg pályája 6-ik évtizedét. A fényes jubileumokra megszokta jegyezni, hogy neki is lett volna jogczime ünnepelni, de ugyan ki veszi észre manapság és ki törödik szegény egyszerü falusi orvos szolgálati éveivel. Mint a hazai örménység egyik hasznos tagjának, ezennel az „Armenia“ átnyujtja az elismerés babérágát.

A taurisi örmény nők jótékony társulata. Áderbádágán (Persia) fővárosában: Taurisban van a perzsiai örmény nőknek egy jótékony társulata, mely működéséről (1903—1904). most adta ki „Értesítő"-jét. Ez a társulat a sáh védnöksége alatt áll és évek óta zajtalanul felel meg hivatásának. A társulat fennállása óta 11 iskolát nyitott Áderbádágánban, melyekben 420 (320 fiú 100 leány) növendék tanul. Télen a tanulók száma felmegy 600-ra is. A társulatnak Taurisban (Távrezs) van két óvodája (gyermekkert) is. Három árva fiú-gyermeket taníttat, ezeket ellátja élelemmel, szállással, ruhával: tanítókat képez belőlük. Uti költséget ad azon szegény örményeknek, kik vissza akarnak térni hazájukba; a nagy ünnepek alkalmával segélyt nyujt a szükölködőknek. Külföldről ez a négy egyén küldött anyagi segélyt a társulatnak: Áfrigián Tigrán 10.000 ghéránt (5000 korona), Melikh Ázáriáncz Sándor 1734 ghéránt (867 kor.),[1] Der-Ohánneáncz István 1200 ghérán-t (600 kor.), Árámeán Thámár nő 600 ghéránt, (300 kor.. Mind a négy adakozó orosz-örmény.) A társulat 1903. júl. 1-től 1904. júl. 1-ig tagdíjban és adományban kapott 17714 koronát; kiadása a mondott idő alatt több mint 20.000 korona. De volt miből fedezni a különbséget, miután alaptőkéje több mint 80000 korona. Ez az „Értesítő" mondja azt is, hogy az előbb említett Áfrigián Tigrán Örményország Urmi kerület (innen nyert a hazai Urmánczi család nevet) örmény gyermekei számára 20 iskolát állított. Ennek az egyesületnek czíme: „Société Unie de Bienfaisance des Dames Arméniennes. Tauris (Perse).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Csuchádseán síremléke. Smirnában a napokban állították fel a híres örmény zeneszerző Csuchádseán Tigrán szép síremlékét. A költséget a család a néhai zeneszerző „Olimpia" czímű művének eladásából begyült összeggel fedezte.

Művészeti lap. Kálfáján tanár művészeti lapot indított Párisban. A lap, melynek czíme „Gérung", hármas czélt tüzött maga elé. 1. Az örmény művészetet megismertetni az örménynyel. 2. Európa művészetét megismertetni az örménynyel. 3. Az örmény művészetet megismertetni Európával. A „Gérung" két nyelven jelenik meg: örményül és franczíául. Előfizetési ára egész évre 10 franc. Czím: K. Proff, Kálfáján, Directour du Geroung" Revue Artistique Armenienne. 159. Boulevard Montparnasse, Paris.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Egy örmény ékszerárus. Az Abessiniából útra kelt örmény Krikorián József, a „Neues Wiener Tagblatt" 231 számában (1904 év) közölt hir szerint, egy ládát hozott magával, melyben 80510 korona értékű csiszolatlan drága kő volt. Az ékszerárus

Görögország és Triesten át Bécsbe akart menni, hogy innen tovább folytathassa útját Páris felé; mert itt akarja árúczikkeit eladni. A ládában 1500 karátot nyomó 550 darab drágaköve, franczia és abessiniai pénze és saját arczképe van. Krikorián gyorsvonati jegyét elveszíti Peter (Pétervárad?) állomásnál; mire a kalauz kényszeríti őt, hogy szálljon le a vonatról és váltson új jegyet. De a míg Krikorián új jegyével visszatér, a vonat már indulóban van. Krikorián felszállani akar kocsi-szakaszába, de a kalauz nem engedi; azonban biztósítja őt, hogy az utolsó állomásnál ládáját megkapja. Az ékszerárús más vonattal Bécsbe érkezik és itt megtudja, hogy ládája elveszett. Rögtön pert indít a vasúti igazgatóság ellen és 80 000 kuron kártérítést követel. A per még folyamatban van. . . .

Vasut-épitő örmény mérnök. Zsámákordzián Gárábédet, ki felsőbb tanulmányait is évekkel ezelőtt Párisban végezte és kire eddig is, mint igen kitünő mérnökre a franczia vasuti társaság jelentékeny hivatalokat ruházott, a franczia kormány, mint épitő főmérnökőt (Ingenieur en Chef, Chef de Division) Chinába küldötte, hogy ott egy 450 kilométernyi hosszú vasutat épitessen, mely vasút a nagyhatalmak megállapodása szerint Franczíaországnak jutott osztályrészül (Chemins de fer de pénétration en Chine). Zsámákordzián 1904. nov. 27-én indult el Marseilleből az „Oszralien" nevü gőzhajóval Tonkin felé, hova decz. 27-én érkezett; innen rögtön által is ment Junná-ba, hogy hozzákezdhessen a franczia vasút épittetéséhez. Zsámákordzián Eudoxiában született örmény szülőktől. Most franczia állampolgár, ki eszével és szorgalmával emelkedett a jelen állásra, mely állás is az örmény faj képességeiről tesz fényes tanúságot.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Manchesteri örmények új papja: Háruthiun Eghivárteán ezelőtt Smyrnában végzett egyházi szolgálatot. Miután a konstantinápolyi örmény egyházi gyülés ezt a választást megerősítette, Eghivárteán új állását már elfoglalta. — Ezen város tekintélyes vagyonos kereskedői közül a napokban ragadta ki a halál Thokhátheán Mártont (Márdirosz). Boldogult, ki rég lakik angol földön, tiszteletben tartotta mindenha az örmény kereskedő nevét; hetvenhat évet élt. Holttestét a rokonság kívánságára, szülőföldjére: Konstantinápolyba szállitották.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

HAZAI KRÓNIKA.

A nábobok vármegyéje. Torontálmegye igazoló választmánya most állitotta össze 1905-re a legtöbb adót fizető megyebizottsági tagok névsorát. Ezen összeállitás szerint a negyedik helyen van gróf Karátsonyi Jenő 47765 kor. adóval, gróf Karátsonyi Aladár 20006 kor., gróf Nákó Sándor 19964 kor., báró Dániel Ernő 19240 kor., Karátsonyi Andor nagybirtokos 17814 koronával.

Adományozás. Ő Felsége, a magyar király, Lukács Györgynek, Békésmegye főispánjának, a kamarási méltóságok adományozta.

Kinevezés. Tódorfi Domokos marosvásárhelyi táblai biró, rendes kuriai bíróvá neveztetett ki.

Uj alapitó. Gajzágó Ferencz, nyug. itélő táblai biró, az EMKE régi rendes tagja, 200 korona lefizetésével az EMKE alapitó tagjai sorába lépett. Gajzágó Ferencz az EMKE alapitó tagjai közt a 2057-ik.

Kitüntetés. Felséges Királyunk, Száva Gerőnek, az előpataki fürdő igazgatójának a koronás érdemkeresztet adta.

Kolozsvárt a legtöbb adót fizető törvényhatósági bizottsági tagoknak 1905. évre érvényes névjegyzékében ezek az örmény nevek fordulnak elő: Dobál Antal, Donogán Gerő, Gajzágó Manó, Betegh Péter, Beteg Bálint, Vikol Antal, Vikol Lajos.

Róm. kath. alapitványi helyek. Azon tanulók közül, kiket az erdélyi róm. kath. Status igazgató tanácsa aug. 13-án tartott ülésében alapitványi helyre felvett, a következő örmény nevekkel találkozunk. A kolozsvári Mária Teréziáról nevezett nevelő-intézetbe felvétetett Álács Ervin, Bogdánffi Géza, a kézdivásárhelyi finevelő intézetbe Khel István.

A most lefolyt országgülési képviselő-választások alatt a következő örmény eredetü képviselő-jelöltek neveivel találkoztunk; és pedig Arad: Vörös László (szp.), Aranyos-Maroth: Karácsonyi Sándor (népp.), Battonya: Návay Lajos (d.), Bánffy-Hunyad: Kis Ernő (fp.), Csákova: Kábdebó Gergely (szp.), Dés: báró Dániel Tibor (sz. p.), Erzsébetváros: dr. Issekutz Győző (szp.), Győr és Körmöczbánya: Lukács László (szp.), Gyula: Lukács György (szp.), Karansebes: Jakabffy Imre (szp.), Kézdi-Vásárhely: Simkovics Ottó (szp.), Kézsmárk: Burgyán Aladár (fp.), Kovászna: dr. Zacharias János (fp.), Kún-Szent-Márton: Kövér János (fp.), Nagy-Bánya: Szappanyos Gerő dr. (fp.), Pancsova: báró Dániel Ernő (szp.), Rum: Buzáth Ferencz (np.), Szász-Régen: dr. Urmánczy Nándor (fp.), Szent-György (Torontálmegye): dr Papp Géza (szp.), Szamosújvár: Dániel László (újp.), Székely-Keresztur: Dániel Lajos, Szegvár: Novák József (szp.), Torda: dr. Vertán Endre (fp.), Ugra: Merza Gyula (fp.), Végvár: Gorove László (szp.), Világos: Bogdánffy Béla (szp.), Zichyfalva: gróf Karátsonyi Jenő (szp.), Zilah: dr. Lengyel Zoltán (fp.). Összesen: 28.

SZAMOSUJVÁRI HIRADÓ.

— Gróf Kornis Viktor életének 66-ik évében január hó 19-én Kolozsvárt meghalt. Földi maradványait Szent-Benedekre szállitották és ott helyezték el a családi sirkertben örök nyugalomra. Erről a szomorú esetről két okból emlékezünk meg ezen rovat alatt. Először azért, mert a nemes gróf munkatársa volt az „Armeniá"-nak és másodszor azért, mert a szamosújváriak a szent-

benedeki templomot úgy tekintették, mintha az az ő templomuk lett volna! Évenként nemcsak a két szokásos bucsú alkalmával (buzaszentelő után következő második vasárnap és szeptember 14. [Szent-Kereszt-felmagasztaltatása]), hanem még többször felkeresik a buzgó szamosújváriak a szent-benedeki templomot (mert sokszor van szükségünk a vigasztalásra)... és mindig szives fogadtatásra találtak. Csak névjegyét küldötte be e lap szerkesztője, midőn időközben ment Szent-Benedekre, — az udvarba és rögtön — még pedig előzékeny szivességgel — átadták a templom kulcsát. Tavaszszal lesz két éve, mikor bucsu napján láttuk utoljára a néhai grófot a templom közelében. Akkor már beteg volt, azért künn a sírkertben hallgatta az isteni tiszteletet. A gróftól nem messze foglalt helyet e lap szerkesztője is egy fenyőfa árnyékában. A gróf távozott el helyéről előbb; egykor meghagyta felügyelő őreinek, hogy: „Ide ne ereszszenek senkit, de a tanárt se háborgassa senki!" Nem volt alkalmam életben, nemes lélek! megköszönném ezt a kiváló figyelmet; megköszönöm tehát most halálod után... És most — midőn a nyilvánosság előtt is mondom, hogy a hányszor Szent-Benedekre megyek, mindig áldani fogom emlékedet — kérdem, kire hagytad az ősi templomot? És meghagytad-e örökösödnek, hogy jó karban tartsa ezt a drága szentegyházat és figyelmes legyen az ájtatoskodásokkal szemben? Kérdések, melyekre megadja a feleletet, a hátrahagyott végrendelet és — a jövő!

— Városunk a hírneves Dániel Pál fiát: Dániel Lászlót, Nográdmegye eszes volt főispánját választotta meg országgyülési képviselőjévé.

— A Szent-Anna-társulat választmánya karácsony-ünnepe előtt igen szép, dicséretre méltó tettet tényezett, midőn a város házi szegényei közül huszonötnek (egyenként 4—4 koronát) összesen száz koronát adott... Ezt a követésre méltó tettet éppen a szegények érdekében hozzuk nyilvánosságra, mert reméljük, hogy a városunkban levő többi egyesületek, társulatok is fogják követni a Szent-Anna-társulat példáját és jövedelmeikből ezután évenként ők is fognak juttatni, a hova tovább szaporodó szegénységnek — bár — valamit.

— És mivel társulatokról szólok, eszmetársításnál fogva eszembe jut a „Szamosújvári tímár-társulat", városunk ezen legrégibb társulata, mely egyszerre keletkezett a várossal, melynek Verzereskul püspök adott életet... és kérdem, hogy ki most ezen társulatnak, mely már évek óta mi életjelt sem ad magáról, az elnöke, pénztárnoka, jegyzője? És miután a társulat további fenmaradásának mi czélja sincs (szattyánt úgy is már nem készit senki, a szattyángyárak [pándunnér] már mind elpusztultak, a kordován-csizma viselése is kiment a divatból), legjobban tenné, ha a társulat feloszolna és pénzét (úgy mondják, hogy ezen társulat pénzalapja 3000 koronát tesz) a nemsokára felállitandó Verzereskul püspök-szobor javára adna. Ugyis a társulat nagynevü alapitójával szemben kötelezettséget vállalt magára: alapszabályszerüleg kötelezte magát, hogy minden évben hamvazó szeredán misét mondat a nagy püspök lelki üdvéért. És mivel ezen kötelezettségének már évek óta nem tesz eleget a társulat, váltsa meg ezen kötelezettségét azzal, hogy összes pénzalapját a szoborra adja!

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 3. (219) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Szongott Jakab volt országgyülési képviselő (képpel). — Közli X.
Uj korszak (költemény). — Merza Gyulától.
A magyarok eredete és őslaka. — Harmadik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
Két etnografus. — (x).
Örmény témák az orientalisták hamburgi kongresszusán. — I. — Dr. Herrmann Antaltól.
Dr. Mály István és az „Örmény-Múzeum-Egyesület." — Irta Za—la.
Örmény-Múzeum. — Szongott Kristóftól.
Lapnyilatkozatok az „Örmény-Múzeum-Egyesület" alakuló közgyüléséről.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Jézéán Gárábed jubileuma.
Lelkész, ki halála után is jót tesz.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Hájrig számára ajándék.
„Kéghuni."

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A Saint-Luisban tartott világkiállítás.
A bor tápláló ereje.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Port-Arthur vitéz védelmezői.
Keleti örmény menyekző.

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Szongott Jakab volt országgyülési képviselő.

SZONGOTT JAKAB ARANYLAKODALMA.

Folyóiratunk évekkel ezelőtt már közreadta ezen derék, kiváló társadalmi férfiú életrajzát; azért jelen alkalommal csak a következő érdekes közlemény közzétételére szoritkozunk.

* * *

A Zilahon megjelenő „Szilágy“ 45. száma a mult 1904. év november 10-én a következő hírt közölte:

Bár kissé elkésve, de mégis érdemes megemlékezni arról a ritka és megható ünnepélyről, a mely október hó 27-én folyt le Tasnádon. Ekkor tartotta a város és vidék politikai és társadalmi életének egyik vezérembere, Szongott Jakab takarékpénztári elnök nejével, szül. Merza Rózával aranymenyegzőjét. A nagy nap előestéjén számosan gyültek össze az ünnepelteknek jó barátai és ismerősei a „Nemzeti szállodá“-ban társas vacsorára, hol szebbnél-szebb pohárköszöntőkkel ünnepelték a tisztes párt. Lapunk munkatársa Diószeghy Mór versben üdvözölte őket. Másnap a róm. katholikus templomban Balázsi Béla plebános könnyekig megható beszédben mondott áldást a galamb-ősz pár-ember fejére, kik oly hosszú idő óta egymással a legboldogabb egyetértésben haladnak előre az élet útain. Szongott orsz. képviselő is volt.

Közli: X.

ÚJ KORSZAK.

Kárpát bérczein a Népgéniuszok tanakodván
Láttak egy égi jelet s nagy vita folyt e felett.
Egyik szól: Szamosújvár tornya fölött van a szent jel,
S szebb, új korszakra fényt derit a sugara.

Másik mond: Örményváros követének is ád fényt,
Mert „Örmény Múzeum" lesz magyarán unikum!
S míg odalent örményül zengik az isteni zsoltárt:
Hájk hona nemtőjét társai átölelék...

S lám, Ararát védangyala boldog örömkönyüt ejt már,
Hisz' Hungária ád ő neki fénykoronát.
S örmény püspöki szék, Verzár-szobor, ős hagyományok...
Hájknak, mint ezelőtt, nyujtnak oly életerőt;
Mert Szamosújvárt D á n i e l ős lobogónkra fölesküdt,
S örmény templomi dal hirdeti e diadalt!

MERZA GYULA

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta SZONGOTT KRISTÓF.

(Harmadik közlemény.)

3. Fejezet. Lebedia.

Konstantinos Porphyrogennetos császár „De administrando imperio" című művében (38 fejezet) ezeket mondja: „A turkok népe régente Khazariához közel lakott a Lebedia nevű tartományban, melyet első vajdájuk után neveztek. Ennek tulajdonneve ugyanis Lebedias volt, méltóságára nézve pedig vajda volt, úgy mint a többi utánavaló. Abban az időben nem hívták őket turkoknak, hanem Szabartoiászfaloi-nak valami okból. Hét törzsből állottak és soha sem tettek meg fejedelmöknek sem közülök valót, sem idegent. Voltak azonban vajdáik, kik közt az említett Lebedias volt az első. Három évig együtt laktak a kozárokkal és együtt harczoltak velük minden háborúban. Khazaria fejedelme a khágán, az ő vitézségök és hadi segitségök miatt, a turkok (helyesebben a „Szabartoi-Aszfaloi néven nevezett nép) első vajdájához, Lebediáshoz nőül adott egy előkelő kozár hölgyet, az ő híres vitézsége és dicső nemzetsége miatt, hogy gyermeke legyen tőle. De Lebediásnak attól a kozár hölgytől véletlenül nem lett gyermeke". (Dr. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 47—48 lap).

És ez a „dicső nemzetség"-ből származott Lebediás[1] örmény volt. Ennek az „első vajdá-"nak, kinek nevéről nevezteteit el ez a tartomány Lebediának,

[1]) Ezen kiváló, népes örmény család Örményországban visszamaradt ágainak egyike I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem idejében (1672. év) jött be e hazába... és Szamosújvárt telepedett le; . . . ján, ján örmény családnévképző jelentése: fi vagy nak, . . . nek fia pl. Ábkár Hovhánneszián (jelentékeny örmény iró) — Jánosfi Ábkár. Példánkban (Lebediás) a -ján helyett ias (pl. Pausan-ias) görögös képzőt használ a görögül iró örmény eredetű császár; tehát Lebedias = Lebedján.

örmény neve Hárágá [1]) (=Athanas, Constans) volt; így is hívták az örmények; de az ugor-török eredetű magyarrokonok ezt a vajdát saját nyelvükön Lebed-nek [2]) nevezték, mely családnév az örmény Hárágá török fordítása (jelentés szerint). Különben annak bebizonyítására, hogy a Lebed csakugyan örmény családnév, íme egypár megdönthetlen bizonyíték azon örményül vezetett örmény anyakönyvekből, melyeket egytől egyik áttanulmányoztam és a melyek a derék Bárány Lukács szamosújvári kanonok-plébános gondos őrizete alatt állanak. A bizonyító, nagybecsű érvek ezek: Sztephán Lebed [3]) (Ստեփան Լեպէտ) l. Szamosújvári Keresztelések I. kötet, 94 lap 1013 tétel. — Châthumé, Lebedin gimé (Խաթումէ Լեպէտին կին. = . . . nak, . . . nek) [4]) l. Szamosújvári H. H. köt. 72 lap, 19 tétel.

Miután a XVIII. század első felében itt e hazában (Szamosújvárt) élt Lebed nevü egyének — a kezeink közt levő s bárkinek megmutatható örmény anyakönyvek tanuskodása szerint — örmények voltak (a papok is, kik a mondott szentségeket [keresztség, bérmálás és házasság] kiszolgáltatták s kiknek neveit is fentartották az örmény anyakönyvek, szintén örmények voltak), — következik, hogy Lebediás is, kinek nevéről kapott „Lebedia" nevezetet, — örmény volt. („Quod erat demonstrandum").

1. Fejezet. A magyarok ősei és rokonai.

Lebedia lakóinak nagyobb része örmény; [5]) de mivel a kisebb rész: — a szövetségesek [6]) — „turk"-oknak nevezett hunokból, ugorokból, kozárokból, bolgárokból . . . állottak, nem nevezik az idegenek Lebedia összes lakóit örményeknek, hanem ezzel a félig örmény eredetű és jelentésü névvel Zsidóvároniaknak.

[1]) Haraga (Հարագա) nevü népes örmény családnak több tagja lakik Szamosújvárt, kik mindnyájan beszélnek örményül. Ebből a családból származott dr. Haraga Viktor, Beregmegye volt főispánja is, ki országgyülési képviselő korában még Haraga volt, de később nevének két utolsó szótagját (ra-ga) egymással felcserélte (Haraga = Hagara).

[2]) Lebed, a Hágárá örmény szónak jelentés szerint való török fordítása. (L. Hágop Bozádsán, Török-örmény szótár 157 lap.) Ugyanis a török-arab „ebedi" (= maradandó [Constans],

Bíborban született Konstantin császár, ki nemcsak ő maga örmény volt, hanem felesége, a császárné is — örmény létére — folyékonyan beszélt örményül, „De administrando imperio" című művének 38. fejezetében („A turkok népének geneologiája és hogy honnét származik") ezeket mondja: „A turkok népe régente Khazariához közel lakott, a Lebedia nevű tartományban. Abban az időben (mikor Lebediában laktak) nem hívták őket turkoknak, hanem Szabartoiaszfaloinak valami okból". (L. Dr. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Szabartoiaszfaloi. Ez a görög betűkkel nyomtatott szó előfordul az idézett munka 35 oldalán, a 6. sor elején, míg a magyar fordításban közölt [„Szabartoiaszfaloi"] a mondott könyv 47—48 lapján látható). A görög szöveg kérdéses szavához dr. Marczali H. ezt a jegyzetet (35 lap) füzi: „E név magyarázata régóta foglalkoztatja tudósainkat. Újabban is megvitatták e kérdést Petz Vilmos és Fiók Károly".

Én magam is áttanulmányoztam az ide vágó irodalmat . . . és arra a meggyőződésre jöttem, hogy a mondott fontos szó első részének helyes értelmét, jelentését csak egyedül Thury József magyar író adta a „Századok"-ban.

5. Fejezet. Thury József értekezése.

A történeti társulat (1897. év) febr. havi választmányi ülésén Thury József értekezését, mely a magyarok szábártoi-ászfáloi nevéről szól, Dézsi Lajos dr. olvasta fel. Bíborban született Konstantinosnál fordul elő az adat a turkokról (a mely néven a magyarokat érti), hogy

örökkévaló, halhatatlan [Athanas]) elejébe tettek egy l-t és végére ias görögös családnévképzőt.

[3]) Magyarul: Lebed István.

[4]) Magyarul: Chathun, Lebed-nek felesége.

[5]) Ezt hátrább be is fogom bizonyítani nemcsak nyelvi és nyelvtani, hanem történelmi és egyéb adatokkal is.

[6]) Itt a ‚szövetségesek' alatt zsoldos (a latin solvo- ere igéből v. ő. zsoldos és a német soldat szót) harczosokat és szerződéses szolgákat kell érteni.

azokat régente valami okon Szábártoi-ásztáloinak nevezték, sőt Persisben letelepedett töredékük az ő idejében is még e nevet viselte. E név a mult század közepétől egész a mult (1896) esztendeig foglalkoztatta tudósainkat, a mikor az akadémiában Petz Vilmos, a „Századok"-ban Fiók Károly hozta szóba. Íróink mind Konstantinosnak ezen adatára támaszkodtak s most Thury kimutatja, hogy a magyarok e nevét öt nemzet irodalma ismeri s összesen tizenegy örmény és arab íróról beszél a Perzsiában megtelepedett töredékről szjávarti, szévarti néven, a kik hosszú ideig fentartották önállóságukat s később az örmények halalma alá kerülve Konstantinos serege ellen is harczoltak. A név jelentését Thury az örményből igyekszik megfejteni: szjáv, szév az örményben fekete, feketés, — arti pedig fiú, tehát fekete-fiak lett volna a magyarok régi neve; a mely megfejtést az is támogatja, hogy az orosz történetirók is beszélnek fekete magyarokról; a név másik részét, az ászfaloit görög szónak tartja s az egész nevet állhatatos, vagy erős fekete-fiaknak fordítja.*) Ezzel kapcsolatban a rejtélyre is kiterjeszkedett, hogy miért származtatják a mi krónikairóink Nimrodtól a magyarokat s a rejtély megoldását abban találja, hogy Isidorius történetiró szerint, kinek művét krónika-íróink jól ismerték, a bibliai szereplők közül éppen Nimrod volt az, a ki Persisben lakott és uralkodott, másfelől más források után azt is állítják, hogy a magyarok testvérei még korunkban is Persisben laknak, igy kétrendbeli forrásunknak ez a meglepő találkozása nekik ékes-szólóan hirdette, hogy csak is Persisben uralkodó Nimrod lehetett az ős az ottani magyaroknak. („Armenia" 1897 évfolyam 157—158 lap).

6. Fejezet. Munkánk iróju a „Szábártoi-ászfalói" névről.

A nevezetes két szó, az örmény Konstantinos Porphyrogennetos híres tolla alól ilyen alakban került ki: „Σαβαρτοι ἀσφαλοι". A tudatlan másoló [1]), ki nem értette meg e

* Ezen szó második részének jelentését lásd ezen munka következő (6) fejezetében.

[1]) Különben a másolókat maga dr. Marczali is megrójja, midőn igy szól: „Nem mellőzött-e a másolás könnyűsége, ... a sablon sokat, a mi egyéni volt a magyar hadviselésben?

jelentékeny szavak jelentését, a tudós császárt akarta kikorrigálni és a zárójelbe foglalt magyarázó szóból, hátulról a harmadik betűt: a *t* betűt [*ա*] kihagyta és azután az általa így megrontott különálló szót egybeirta az előző szóval, hogy annál nagyobb legyen az értelmetlenség.

És most lássuk, hogy mit jelent a Konstantinos művében előforduló két nevezetes szó. Az első összetett szó: örmény és a második vizszintes zárójelbe foglalt szó: görög. Az első szó össze van téve Հայ és արուն örmény szavakból. Az örmény արիւն (szév) szó jelentése: fekete, niger և a szintén örmény որդի (arti) szó jelentése: fi, fiú, gyermekek, filius, proles, liberi; υἱός, παῖς, τέκνος, tehát a két örmény szó összetéve és a többes-számú alanyeseti örmény raggal (ք=kh) ellátva, ilyen alakot mutat: ահյուրդիք (szevartikh vagy) szávartikh, melynek magyar jelentése: feketefiak, latinul: nigrifilii, görögül: μέλανυἱοι. Császári szerzőnk tehát, — ki habár jól tudott görögül (de szépen beszélt örményül is és így tudta, hogy mit jelent a kérdéses örmény szó) — mégis görög szövegű művében nem használt az örmény szávartikh helyett egyjelentésű görög szót (μελάνυἱοι); mert tudta, hogy a tulajdonneveket nem szokás leforditani (Schwarz Berthold nevét, ki a löport találta fel, nem fordithatjuk le: Fekete Bertholdra; mert nem Fekete B., hanem Schwarz B. találta fel a löport), hanem megtartja a „szávartikh" alakot (egy kis változtatással); megtartja annál is inkább, mert a magyarok ősei abban az időben nem μέλανες, hanem „szávartikh" nevet viseltek. Az egész változtatás, mit ezen az örmény szón tett, a következő. Mivel a görögben nincs *v* betű, szavunk harmadik betűje (*v*) helyébe tett *p*-t,[1]) az örmény *a* (negyedik betű; *a* sincs a görögben) helyébe *α*-t (álfa—*á*) tett; végre az örmény többes-számú alanyeseti képző (ք=kh)

[1]) A *v* betű helyett maga Konstantinos tett *p*-t [bettát = b-t], mivel a görögben nincsen a *v* hangnak megfelelő betű. Így tett a 38. fejezetben is, hol a v a j d a szláv szót görög betűkkel így irja: βοεβοδος (= voevodos); tehát mindkét *v* helyett b-t használ. (L. Dr. Marczali, A magyar történet kútfőinek kézikönyve. 36. lap, 6. sor negyedik szó. — Így fordul elő Urbiciusnál is: „Vlhasa" és a magyar forditásban: azar. (L. ezen munka 5. lapján a jegyzetet.)

helyett (az „arti-kh“ szóban) a végső *i* kihagyásával használta a görög többes-szám alanyeseti képzőt; tehát az örmény „Szávartikh“ szót az említett csekély változtatással, így irta le görög betükkel: „Σαβαρτικ.“ De mivel a tudós császár müvét az utókor számára is irta, azért, hogy fennmaradjon a történelmi jelentőségü szónak értelme, — utána tette rögtön vizszintes zárójel közé a „Szávártoi“ örmény szónak rövidebb (mivel az „artoi“ = fiak, tehát a második részt nem forditotta le) görög jelentését is, így: ἄσφαλτοι. (Ebből ἄσφαλτος bitume ... ahi ásfalt zifth. L. Azárián Árisztáces és István Nuovo dizionario Ellenico-italiano-armeno-turco, 158 lap). Mivel az „ἄσφαλτος“ magyarul: f e k e t e szurkot (= ászfált) jelent, az ἄσφαλτοι jelentése: „a feketék“. (a szurok f e k e t e színűek). De a másoló nem értette meg a „Szávartoi“ szót, azért azt sem tudta megérteni, hogy mit kereshet itt az „ἄσφαλτοι“ szó (nem tudta, hogy ez magyarázója az előtte álló szónak!) és a *τ* elhagyásával az ἀσφαλής (biztos, bátorságos) szóból alakitott többes számú alanyesetet, így: Ἀσφαλοι. De itt a tudatlanság még nyelvtani hibát is követett; mert a görögben a melléknév, midőn a főnév után áll, nemszóval (articulus) használatos. Igy kellett volna tehát a tudományosságot negélyező másolónak, furcsa érthetetlenségét legalább nyelvtanilag helyesen (ha kiforgatta tudatlanságával értelméből) leirni: Σαβαρτοι οι ἄσφαλτοι (külön mind a három részt!). A tudós Konstantinos Porphyrogennetosnál tehát a többször emlitett hely eredetiben igy fordult elő: Σαβαρτοι ἄσφαλτοι. — (Magyarul: Feketefiak — a Feketék —).

7. Fejezet. Miért nevezték Lebedia lakóit ‚Szábartói-ászfáltoi‘ névvel?

Bíborban született Konstantin, midőn azt mondja (L. Dr. Marczali H., A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 47—48 lap): „Abban az időben nem hivták őket turkoknak, hanem Szabartoiaszfalóinak“ utána teszi ezt a két szót: „Valami okból“. De nem mondja meg az okot; azért elmondja ezen dolgozat irója.

Két okból kapták Lebedia lakói a „Szábartoi-ászfáltoi“ nevet. A képzelt ok ez:

Volt idő, midőn a magyarok rokonai közül némelyek (nemsokára Attila halála után) szárágurok = fehér ugorok nevet viseltek. (L. Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 2. lap). Azonban Lebediában oly nagy a lakosság között a barnább színű örmények száma, szemben a ‚turk' eredetű, de nem olyan barna (fehér ugorok = szaragurok) ugorokkal, hogy az egész lakósság örmény arczszint kifejező és örmény jelentéssel biró nevet visel: „Szavartoi — Ászfáltoi". — (Feketefiak. — Feketék.) —

A valóságos ok pedig a következő:

A Cyrus (Kur) és Araxes összefolyásánál fekvő Udi (Otene) örmény tartomány lakóit az örmények Szievortikh-nak nevezték, a mi nem más, mint a chus meg ethiop szónak örmény értelmezése, miután Szievortikh — mint előbb is láttuk — örményül annyi mint: „Feketefiak". Az örmény archeologus, a tudós Indsidsián a „Szievortikh" névszót közvetlen Chus-tól, a Cham fia nevéből származtatja: „Udi (Otene) tartomány lakóinak ősapja volt Chamnak fia Chus, kit János örmény patriarkha Szievnek (= Chus, Aethiop) nevez, honnak Udi (örmény tartomány) lakói chusoknak, vagy a mi egyet jelent Szievortik-nak hivatlak". (Indsidsián, Örményország régiségei, I. könyv, 262. lap).

János patriarkha érintett helye ekképpen hangzik: „A Szievortikh ősapjuk Szieν (= Chus, Aethiop) nevéről vették nevöket" és alább ismél: „Szévug eldődükről nevezik a nemzetségel Szievortiknak." [1])

Buxtorf, Armenia Szavorti-it, kiket keleti külfökből ismert. Szávir-tól, Thogorma fiától származtatja: „Savortii Armeniam incolentes et Savir decimus filiorum Thogormae." [2])

*

Miután felhoztam az okot, melyből nevezteltek Lebedia lakói, kik Örményország, Udi tartományából vándoroltak volt ki (lásd ezen munka 17. lapján: „2. Fejezet, Örmény kivándorlás" czimű czikkelyt) „Szábártoi- Ászfáltoi" név-

[1]) János patriarcha. A Pákráduni királyok kora.
[2]) Buxtorf, de Cabri. Basileae, anno 1660.

vel — itt még megjegyzem azt is, hogy Lebedia most említett lakói még nem magyarok, hanem csak rokonai a magyaroknak.

A magyarokról két fejezettel hátrább (a 10. fejezetben) lesz szó.

KÉT ETNOGRAFUS.

Alig három hónapja, hogy az „Örmény Múzeum" létesítésének ügye napirenden van s ezalatt a rövid idő alatt a magyar tudományosság és a magyar sajtó számos kiváló képviselője mondta el véleményét erről a most már bizvást fontos érdekünek és komoly jelentőségünek nevezhető kultur-akcióról. Megtisztelő és hazafias szempontból is igen megnyugtató ránk nézve az irányadó tudományos körök részéről jövő ezen hátoritás, melynek több izben való megnyilatkozása nyomatékos bizonyság a mellett, hogy törekvéseinket irányadó helyeken nem értetlék félre s nemcsak jóakarattal, hanem meleg, őszinte érdeklődéssel találkoztunk, midőn a létesitendő Múzenm érdekében első lépéseinket megtettük. Azok között, kik ebben a törekvésünkben bennünket igazi önzetlenséggel, nemes szolidáritással és bajtársi szeretettel segitettek, különösen két tisztelt nevü, elökelő gondolkozású lelkes magyar tudósról alkalomszerü most megemlékeznünk: dr. Herrmann Antal és dr. Sebestyén Gyula ez a két magyar tudós.

Herrmann Antal régi jó ismeröse Szamosújvár közönségének. Lelkes agitator ö, kinek a magyar tudományság is s a mi közönségünk is sok hálával tartozik. Evek óta fejt ki fáradhatatlan tevékenységet az etnografia terén s a kolozsvári néprajzi múzeum, a fővárosi „Etnografia" czimü tudományos lap, a szerkesztésében megjelenő némelnyelvü néprajzi folyóirat s a mostan folyó örmény múzeumi mozgalom, megannyi ténye annak az agitatori erönek, mely benne lakozik. Heine mondja Börnéről irott czikkében, hogy ha a társodalom szervezetében az embereknek mindig

az a tulajdonsága érvényesülhetne, mely jellemüknek legspeczialisabb erőssége, félannyi munkával szolgálhatná az emberiség, a haladás ügyét, mint ma, mikor sok értékes tulajdonság heverőben van a társadalomban felhalmozott előítéletek folytán. Ha szerencsésebb viszonyok lehetővé tennék, hogy a magyar társadalmi életben ez az elv, mint aktiv hatóerő érvényesüljön, akkor a munka megosztás modern rendszerével az előrehaladás ügye is kiszámithatatlanul több erő-, idő- és munkaveszteség nélkül volna biztositható. Épen csak arra kellene ügyelni, hogy mindenki a maga helyén legyen és a maga szerepét végezze. Vagy talán nem kivételes adomány és kivételes lelki kvalitások megnyilatkozása az a képesség, mely a hasznos, nemes és jó ügyeket felismeri, azoknak fontosságát hirdetni tudja és szükségük felől tömegeket meggyőzni képes. S vajjon nem az-e a legnemesebb emberi hivatás e földön, hogy a jót, a közérdekre nézve kivánatos törekvéseket azok előtt, kiknek lelkében ez a felismerés még csak homályos ösztönök alakjában él, — feltárjuk, javukra fordítsuk és hivatásuk természetéhez képest fejleszszük. Herrmann Antal a szónak ilyen legnemesebb értelmében való agitator, kinek lelke termékeny talaj minden nemzeti érdekü törekvés befogadására. Tiz éve már, hogy egy báli estén a Redoutban megtartotta „Ápoljuk az örmény hagyományokat“ czimü felolvasását s most a tiz év határkövén már mint tevékeny, kezdeményező tagját látjuk annak a bizottságnak az élén, mely e lapok érdemes szerkesztőjének a létesitendő múzeum tervét kezébe vette.

A dr. Sebestyén Gyula bátoritó és buzditó szavát az „Örmény Múzeum“ ügyében csak nem régiben hallottuk s hogy ezzel a megtisztelő szimpatiával találkoztunk, nem tagadhatjuk, nekünk ez rendkivül jól esett. A magyar néprajz terén a vezető szerep már évek óta az ő kezében van s hivatását mindig úgy képzeltük el magunknak abban a fontos poziczióban, mint a hadvezérét, akit élére állitottak egy nagy szervezetnek, melylyel a harczot becsülettel kell megvivnia. A vezér kötelessége a programm czéltudatos kitüzése, a különnemü fegyvernemek, hadtestek taktikai elhelyezése, harmonikus működtetése és a harcz

hevében a közös czélért működő testek szemmel való tartása. Nehogy tévedésből, hiányos információból vagy felületességből azokra lövöldöztessen, a kik vele ugyan egy czélért küzdenek. A magyarság ebben az országban tagadhatatlanul a harczoló sereg kényszerében él, hogy hegemoniáját az állam ellenségeivel szemben a második ezredév tartamára is fentarthassa. Ennek a nagyjelentőségü törekvésnek a felismerése a magyar tudományos organumok közül ma egyedül az „Ethnographia"-ban jelentkezik előttünk azzal az öntudatossággal, mely például a porosz tudományos organumokat a nagyhatalmi eszme és a nagy porosz egység szolgálatában már évek óta serompóba állitolta. Úgy itéljük, hogy erős fajszeretet mellett nagy politikai érzék és erős intelligenczia kellett ennek a nagy perspektivába benyuló czélnak a felismerésére s az ilyen működés, mely tudományos téren az aktualis nemzeti törekvésekkel párhuzamosan halad előre, hogy azoknak a hatását erősitse, legtermékenyebb működés, melyet a nemzeti ügy szolgálatában valamely tudományos organum kifejthet. A Sebestyén Gyula érdeme, hogy az Ethnographia ma ezen a nivon van és keresztül szüródnek rajta a magyar kultur politikai törekvések vezéreszméi. Nem megrovásul, inkább sajnálattal emlitjük, hogy a mi tudósaink nagy része még ma is német gyámság alatt sinylődik, az iskolás német tudósok azon módszerét alkalmazván, melynek ismertető-jegyei a fontoskodás, vaskalaposság, a kicsinyeskedésben való elmerülés és a nagyobb lendületre való képtelenség. Sebestyén Gyula a tudományos világban talán az egyedüli, a kinek minden sora egy t i p i k u s, e r e d e t i, a maga lábán járó, erős judiciumu m a g y a r tudós revelál. Európai látóköre, széles irányban kiterjedő müveltsége mellett a legmagyarabb tudós ő ma, kinek gondolkozásán, érzésein, irásán és itéletében ott van a hamisithatatlan faji bélyeg. És ebben van az ő ereje, mert önálló egyeniség s mert tudományában a magyar faj intellektuális erői jutnak kifejezésre. Pozicziójában pedig, mint az Ethnographia szerkesztője és a néprajzi társaság vezetője, olyan elsőrangú kapaczitás, a kinek munkássagától még sokat várhatunk. Lapjában azt a mozgalmat,

mely hónapokkal előbb az Örmény Múzeum érdekében keletkezett, midőn sok szimpatiával hírül adta, bizalmat keltett bennünk az iránt, hogy támogatását ezután is reméljük egy olyan ügy érdekében, melynek fontos voltát immár nem szükség többé fejtegetni.

(X.)

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI KONGRESSZUSÁN.

Dr. Herrmann Antaltól.

Az egyes tudománycsoportok főmüvelői időnként nemzetközi kongresszusokra gyülnek össze az egész világból, a tudomány székhelyein sorban, hogy személyesen is megismerkedjenek az állandó, direkt érintkezés alapján, hogy megbecsüljék a tudomány társadalmi uton megvalósítandó feladatait, hogy bemutassanak új vivmányokat és kiváltképen szemléltethető tárgyakat és jelenségeket, hogy élő szóval megvitassák a tudomány problemáit, hogy megismerjék a gyülés székhelyének és vidékének tudományos kincseit s hogy demonstrálják ezt: a tudomány az emberiség legfőbb közös érdeke és ideálja, melyre nézve nem emel válaszfalat a nyelv és nemzet különbsége, a földrészek távolsága.

E nemzetközi tudós gyülések közt régóta előkelő helyet foglalnak el az orientalistáknak, a keleti nyelvek, irodalmak, népek, országok tanulmányozásával foglalkozó tudósoknak a tudományos élet főhelyein három évenkint tartott kongresszusai. Ezeken kiváló szerepük van a magyar tudósoknak: Goldziher Ignácz az egyik vezéralak, az egész müvelt világ ismeri és tiszteli. A nagyhirü Vámbéry is dicsőséget szerez ott a magyar névnek. De komoly tudósaink fiatalabb nemzedékének némely tagjai is becsülettel megállják helyeiket. Azonban ott, a világ

legkiválóbb szaktudósai előtt nem lehet kölcsön vett tudással hivalkodni.

Én is gyakran megjelenek az olyan nemzetközi kongresszusokon, melyek az én tanulmányaimat érdeklő tudományokkal foglalkoznak. Részt veszek néha a vezetésben is, felszólalok a tárgyalásoknál, inditványokat teszek, melyek eddig még mindig elfogadtattak, előadásokat tartok a tanulmányaim körébe tartozó valamely tudományágból vagy annak hazánkban való állapotáról. Az orientalisták nemzetközi gyüléseiben is részt veszek. Ezeken számos, igen érdekes örmény tudományos kérdést hoznak elő az örmény tanulmányokkal foglalkozó örmény és nemörmény tudósok. Anélkül, hogy politikával foglalkoznának, mi természetesen számüzve van e gyülésekről, az örmény tudósoknak módjukban van itt is érdeklődést kelteni nemzetök iránt. Igen kivánatosnak tartanám, ha hazai örmény tudósaink is megjelennének az orientalisták kongresszusain: Patrubány Lukács ott is méltó helyet foglalhatna és Szongott Kristóf érdekes és becses felvilágositásokat adhatna az erdélyi örményeknek tudományosan még fel nem dolgozott nyelvjárásáról. Tudós Misgiánunk is nyomós tekintélylyel szerepelhetne ilyen kongresszuson, talán mint a szamosújvári örmény egyház kiküldöttje, Merza Gyulának az örmény keresztről szóló értekezése is méltó tárgya lehetett volna egy kongresszusi előadásnak.

Szándékom az „Armenia" hasábjain rendszeresen ismertetni a nyugoti tudománynak engem érdeklő ágaiban (ethnographia, ethnologia, folklore, antropologia, archeologia, philologia, sociologia) az örményekre vonatkozó legujabb kutatások eredményeit. Azt gondolom, az „Armenia"-ba illő munka ez, melyet szivesen fogadnak nemcsak örmény olvasói.

Kezdem az orientalistáknak Hamburgban 1902. szept. hó 4—10. tartott XIII. nemzetközi kongresszusának örmény érdekü tárgyalásaival, a nemrég megjelent hivatalos kiadvány alapján. (Verhandlungen der XIII. internationalen Orientalisten Kongress E. J. Brill, Leiden. 1904. 479 l. ábr.-kal)

A kongresszus tagjai közt örmények voltak: Armeniából Bábáián Leon főtanitó; Perzsiából Hovhánnesz

khán; Oroszországból: Árakelián, Tiflisz; Chálátiántz B. dr. Berlin, Chálátiántz Gergely tanár, Moszkva; Mészériántz Leon, magántanár, Moszkva. Más fajú örmény tudósok: Lehmann Károly tanár, Charlottenburg; Hommel Fr. tanár, München; Finck F. N. magántanár, az Armenische Zeitschrift kiadója, Marburg; Karst József Strassburg, Hübschmann tanár, Strassburg; Bréhier Lajos tanár, Clermont stb. A kongresszus örmény tárgyú előadásai a II. B. (Irán) a VIII. osztályban (Kölcsönhatások kelet és nyugat közt) vannak közölve.

Nézzük az előadások rövid kivonatát.

Chálátiántz Gergely, Ártásesz király, mint Krözus legyőzője. Chorenei Mózes (Nagy-Örményország története, II. könyv, első fejezet) elbeszéli, hogy I. Ártásesz örmény király nemcsak Kis-Ázsiát hódította meg, hanem Hellaszt is, és legyőzte Lydia királyát, Krözust: míg a klasszikus antik írók e győzelmet Cyrusnak tulajdonítják. Mózes azt állítja, hogy ez adatot négy görög íróból merítette, ezek: Polykrates, Euagoras, Phlegon és Kamandros (Skamandros?) Az előadó szerint ezen írók talán nem is írtak az örmény történelemről; Chorenei valószínűleg Sirágátzi Ánániász VII. századi örmény geografusból merítette*) adatait, és ennek egy bizonytalan Ártásesz örmény királyról való közlését az I. században uralkodott Ártásesz királyra viszi át. E hódítás részleteit Chorenei Pseudo- Kallisthenes, Ohilo, a biblia örmény fordításából merítette.

Ugyanezen Chálátiántz Gergely értekezett Hippolitus világkrónikájának fordításáról. Chorenei a II. könyv X. fejezetében Hippolitust is említi forrásául a Krisztus előtti első város (?) történetére nézve. — Azt gondolták, hogy ez a 236-ban meghalt római püspök volt De ennek nincsenek történeti munkái. Azonban a Hippolitus nevével kötnek össze egy krónologiai tartalmú munkát, mely hellen csonka fordításban maradt meg; ez a „Liber generationis". Az előadó két örmény kéziratban, Velenczében és Ecsmiádzinban, nagy hasonlóságot talált a Hippolitus

*) Chorenei az V. században élt és így a két századdal később élt Sirágátziból nem merithette adatait. Szerk.

említett könyvével. E kéziratok három részből állanak: az első Choreneiből van véve és szól Ádámról és utódjairól; e fejezetek közös forrásból származhatnak. A második Noénak és három fiának utódjait és az ezektől származó népeket sorolja fel és szól a zsidó patriarkhákról, királyokról és profétákról, Cyrus perzsa uralkodásáról. Ezt a részt, mely majdnem szószerint egyezik a „Liber generationis“ szövegével, e kéziratok egy bizonyos Andreasnak tulajdonitják, kit a görögök és rómaiak nem ismernek. A harmadik rész nem hasonlit a „Liber generationis“-hoz, vagy talán hiányzik ebből. Szerzője Sirágáczi András, VII. századbeli örmény mathematikus és csillagász. Ez valószinüleg egy olyan müvet forditott, melyet az említett Andreas, Hippolytus görög munkájából dolgozott át és a forditást azután önállóan folytatta, kiegészitve ezt a római császárok és a Szasszanidák jegyzékével a VII. századig. Ez az Andreas talán ugyanazon iró, kit az örmény történetirók Constantinus császár († 361) kortársául és a naptárokból szóló értekezés szerzőjéül tekintenek.

Chálátiántz R. dr. az örmény fejedelemségek keletkezését fejtegette. Midőn Urartu királyainak évkönyvei felsorolják a győzelmeket, melyeket ezek több országon és népen nyertek, ezeknek neveit e jellemző végzetekkel látják el: -ani, -ini, -uni. A -ni szótag az urartu-nyelven valamihez való tartozást, régi többes számot fejez ki, mint a georgiai nyelvben. Feltehető, hogy e három alak végre erre olvad: -uni talán az örmény uni-m = birok, uni = bir hatása alatt. Ezt támogatja némely örmény fejedelmi névnek magyarázati kisérlete Choroneinél: Ggnu-ni = gini-uni = bortulajdonos. — Asszir és urartu leirásokban található tulajdonnevek összehasonlithatók örmény fejedelmi nemzetségek neveivel. — A Náchárárok 11 nemzetisége igen régi korú. Az a kérdés, hogy az asszir és urartu forrásokban előforduló nevek minden egyes tartomány egész lakosságát illetik-e, vagy csak az élén álló nemzetséget? A családi rend teoriája szerint e kérdés nehézség nélkül igy oldódnék meg: az első családfő neve átmegy az egész nemzetségre és az ettől lakott országra. Az ország sajátságos természete, a

körülvevő hegylánczokkal, hozzájárult ahhoz, hogy a politikai élet ez alakja évezredeken át fennmaradjon. A náchárárságnak éppen e patriarchalis életrend talaján kellett előállani, e nemzetségeknek régi történeti hatalmánál fogva, ezek aztán még a történeti időkben is a tartományok élén állanak. Ebből magyarázható, hogy a váni királyok feliratai nem említik az őket uraló nép nevét, mert hisz ez egy csomó kisebb törzsekből állott. Az Urartu birodalom nagy politikai hatalma mellett sem emelkedett a nemzeti egység eszméjére és valószinü, hogy ez is egyik oka bukásának. A kimmeriek betörése a Kr. e. VIII. században Armenia politikai képét nyilván csak kevéssé módosította. Eltünt ugyan a királyi hatalom, de az egyes fejedelmeknek könnyü volt, hozzáférhetetlen hegyeik közt megvédeni függetlenségüket. Sokaknak közülük bizonyosan ki kellett halniok, olyanoknak, a kiknek egykori létezéséről a váni királyi évkönyvek megemlékeznek. Helyökbe léptek a benyomuló medok vezérei, a kik a tartományok elöbbi fejedelmeivel együtt alkották Armenia legmagasabb hierárchiáját, a náchárárságot.

Örmény tárgyú előadásokat tartottak még: Mészeriántz Levon, az örmény nyelv urartu-elemeiről, Lehmann M. F. az örmények bevándorlásáról, összefüggésben a trákok és irániak vándorlásaival; ugyan-ő az élő örmény nyelvjárás anyagának összegyüjtéséről; Finck F. N. keletarmeniai tanulmányutjáról; Kerst József J., az örmény és a kaukazusi nyelvek érintkező pontjairól a többes szám képzését illetőleg; és Árakélián H., az örmények összeköttetéseiről a nyugottal a középkorban és ezután.

Ezeket az érdekes előadásokat egy következő czikkben fogom ismertetni.

Dr. MÁLY ISTVÁN ÉS AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM-EGYESÜLET." *)

Ki ne ismerné városunkban, legalább hírből, *Mály* Istvánt, hiszen a legérdekesebb jubileumok neki jutottak osztályrészül. 1900-ban ezredik pohárköszöntőjét tartotta s ezzel a humor szárnyán a tosztkirályi méltóságra emelkedett. Tavaly ünnepelte „48"-as orvosi jubileumát s ez alkalommal egy az egész fővárosi és vidéki sajtóban, valamint az orvosi szaklapokban nagy elismeréssel találkozott az a nagylelkű ténye, hogy unikumokban gazdag kézi könyvtárának úgy tartalmilag, mint külsőleg páratlan fejedelmi példányát, t. i. az Albin-féle világhírű képes atlaszt az E. K. E. Mátyás-házi muzeumának ajándékozta s ezzel nevének ott örök monumentumot állított.

Így az „Örmény Muzeum" is akkor, a mikor még meg se alakult, már első ajándékozóját tisztelhette Mály dr.-ban, ki nemcsak Kolozsvárt, félszázados működése székhelyén örvend köztiszteletnek, hanem mint az orvosi tudomány jeles bajnoka, mint a független érzületű és elvhű férfiak mintaképe erdélyszerte puritán és hazafias jelleméről ismeretes. A „Magyarország és a Külföld" című folyóirat, az „Armenia", az „Erdély" arczképét és életrajzát tették közzé; „A magyarhoni örmény családok genealogiája" című könyvet Szongott Kristóf neki ajánlotta s ennek a műnek a czímlapján szintén arczképével találkozunk. A „Pallas Nagy-Lexikon" is megemlékezik társadalmi és orvosi érdemeiről. A politikai magatartásban megingathatatlan, a társadalmi érintkezésben szellemes és szeretetreméltó, minélfogva gr. Majláth püspöknek is egyik kiváló kedvenczе; a tudományos vitatkozásban a klasszikus ismeretek egész fegyverzetét használja, ostorozva az emberi félszegségeket és védelmezve a kisebbség és gyöngébb fél igazságát. Jóllehet nőtlen maradt, mégis a női nemmel szemben a lovagiasság és udvariasság olyan utolérhetetlen hódolatával érintkezik, hogy a vállát nyomó hét és fél évtizednek lítyet hányva, a hölgyek körében is nagy népszerűségnek örvend. Mint szellemes társalgó ajkáról az ötletek és szellemes szálló igék, mint valami anekdotakincs marad az utókornak örökül, aranyos vidám kedélye pedig mindazok előtt feledhetetlen lesz, kik annak melegítő veröfényében valaha sütkérezhettek.

Egy ritkaság számba menő könyve van még *Mály* István dr., Kolozsvár tiszteletbeli főorvosának birtokában, ki a mellett, hogy az erdélyreszi kartársak egyik legtekintélyesebb nesztora és klasszikus műveltségű ember, együttal törhetetlen 48-as hazafi.

*) Ezt a fölötte érdekes czikket a „Szamosujvári Közlöny"-nek „Ki adta a legelső adományt az Örmény Múzeumnak" czím alatt küldötte be a derék író. Szerk.

kiváló kegyelettel csüng az ősi örmény hagyományokon, minden örmény mozgalmat anyagilag és erkölcsileg támogat. A kérdéses könyv tulajdonképpen egy emlékalbum ujságczikkelyekből; az aranymetszéssel, vörös börkötésben kiállított album kemény kartonlapokból áll, élén 50 év előtti és mostani jól sikerült arczképével, czimlapján egy találó latin jeligével, melynek szavai szerint az egész emlékkönyv szövege (kivágott ujságczikkelyekből összeállitva) nem egyéb, mint egy szépen megfutott és mindig a közügyek javáért harczoló 75 éves életpálya „via triumphalis"-a.

Ez a könyv tehát a szó legszorosabb értelmében egyetlen példányban található, magában foglalva mindazon ujságszelvényeket, a melyek az utolsó 5 év alatt *Mály* Istvánról megemlékeztek.

Most február hó 10-én töltötte be *Mály* dr. doktorrá avatásának 49-ik évfordulóját belépve orvosgyakorlatának 50-ik évébe. Ebből az alkalomból tisztelői emlékkönyvvel tisztelték meg. A kiváló orvos, jeles szónok és nagy emberbarát Szamosújvár érdemes szülötte.

Mindig melegen érzett az iránt a város iránt, hol bölcsője ringott s hol 1830. október 21-én született. Emberbaráti czéljai Szamosújvárt nyilt titkot alkotnak, ámde szülővárosa és az örménység iránt táplált meleg szeretetét legtalálóbban jellemzi az a kis vers, mely az „Armenia" múlt évi deczemberi füzetében azt a keresztelő leplet énekli meg, melyet *Mály* István az Örmény Muzeumnak, mint legelső adakozó ajándékozott.

Ime a költemény:

Mindszent hava Idusára
Se pap nem volt, se új szülött....
S egy „jó örmény" már előre
Keresztelő ruhát küldött.

Édes anyját, őt magát is,
S ki tudja hány örmény ősét
E családi ereklyében
Keresztvizzel leöntötték.

S egy hét múlva *zászlóvá* lett
Az ártatlan kis kelengye,
Testté vált egy dicső eszme,
S benne lőn megkeresztelve.

S ma e lepel Szamosújvár
Diadalmas lobogója,
Hisz az *Örmény Muzeum* lesz
Az örménység pantheonja.

Ez a lendületes pár vers-szak is mindenkit meggyőzhet az előkelő gondolkozás és a nemes érzület fenkölt elhatározásának ama tiszteletreméltó czélzatáról, a melylyel a távolban élő fiú

édes szülőjének, anyavárosának emlékét szivében hordozva, megragadja az alkalmat, hogy egy az egész hazafias örménységet átölelni hivatott kegyeletes intézmény megvalósításához legdrágább családi ereklyéjével hozzájáruljon.

De másfelől van ennek a ténynek egy másokra is kiható erkölcsi hatása, s ez a haza- és fajszeretet hármonikus ölelkedése, az összetartózandóság érzete és a követésre méltó példa ápolása, mely minden e hazában élő magyar-örményt kell, hogy áthasson, s melynek legnagyszerübb és legeredetibb áldozat-oltára lesz az *Örmény Muzeum*.

— Úgy legyen!

Za—ia.

ÖRMÉNY MUZEUM.

„Annuncio vobis magnum gaudium!“ irja drága jó barátom Merza Gyula Kolozsvárról — J ó z s e f f ő h e r c z e g Ő F e n s é g e b e l é p e t t a m i e g y e s ü l e t ü n k b e . . .

A kolozsvári „Ujság“ ezt a fölötte örvendetes hirt ezen szavakkal hozza nyilvánosságra:

„Most értesülünk, hogy az ‚Örmény Muzeum‘ vasárnapi (febr. 19) közgyülése után érkezett J ó z s e f királyi herczeg levele, melyben 200 korona melléklésével az ‚Örmény-Muzeum-Egyesület‘ alapitó tagjai sorába lép.

Hódolat illeti a királyi herczeg hazafias áldozatkészségét, melylyel a magyar-örménység új kulturális alkotásai iránt rokonérzését és támogatását követésre méltó példa alakjában nyilványitja“.

A nagybecsü levél nagyrabecsült barátunk: dr. Herrmann Antal czimén még szombaton (febr. 18) érkezett Budapestre; de mivel a tudós Doktor ur pénteken indult el Budapestről, a levelet nem hozhatta el magával a gyülésre. . .

Éppen azon perczben, midön ezen sorokat irom, kapom szeretett polgármesterünk tartalmas, igen örven-

deles levelét: „Kedves Barátom! Becses tudomásodra juttatom, hogy József főherczeg alapítványa czímén, Herrmann Antal dr. 200 koronát küldött hozzám az ‚Örmény Muzeum' részére. Szamosújvárt 1905. febr. 25. tisztelő barátod: Tódorfi Lukács".

Gyergyó-Szent-Miklós kiváló, örmény kath. plébánosa: Görög Jóachim folyó év február 19-én nyolcz darab igen becses tárgyat küldött az „Örmény Muzeum"-nak. Az érdekes tárgyak a következők:

1. Egy darab hosszú, földig érő sekrestyés számára való ing („diráczhui sábig"). Az ing háta, nyaka és melle arany-szállal díszesen van kivarrva. A hát-ékítés négy szögletében ez a négy örmény szó Der (Տէր Úr), Asztuádz (Աստուած Isten), Hiszusz (Յիսուս Jézus), Kriszdosz (Քրիստոս Krisztus). — A mell-kivágás két szélén egész hosszban ezek az örmény szavak: Գազմեցիցն յամին ՌՃԼԱ. ի տէր եղեւ ի վարդապետէն Աստուածատուր ի ս. ս. գ. (Gázméczbáv sábigsz i szurp pém i vájélumén diráczhu Minászin jév vértujn Távtin, Th[évin] r. ds. g: Ezen ing készült a szentegyházban való használás végett Mináss sekrestyés és fia Dávid számára 1711-ben).

2. Egy régi öv csattal. Evvel kötötte régen a pap az inget derekához.

3. Két darab ‚pázbán' (kar-ruha). Keleten mind az örmény szertartású róm. kath., mind a nem-egyesült (luszávéreshnágán) papok még ma is használják a ‚pázbán'-t, a hazai örmény pap azonban már századok óta nem használja.

4. Egy keleti, csinos művű régi stola (ուրար urár). — Az övöt, a két ‚pázbán'-t és az ‚urár'-t (stola) úgy látszik magukkal hozták az ősök — Keletről.

5. Zsebkendő; ezt, a rajta levő írás tanúskodása szerint, réthátí Kövér Anna varrta 1807-ben. A kendő mind a négy oldalára a szélen ezek a magyar szavak vannak veres fonallal kivarrva: Sok ezer könytseppek ültek szemeimen miglen munkálkodtam ez bus rendeimen. Az hányat öltöttem keszkenőm szélére, többször megesküdtem szived hűségére. Veressel varrotam, noha gyászban élek, egyedül éretted oh szerető lélek. Magános

életemnek foglalatossága, legyen hivségemnek örök bizonysága. — Kövér Anna ezt a kendőt özvegy Boor Antalnénak ajándékozta.

6. Szentség-takaró. Háromszor előfordul ezen ez a keresztény jelvény I. H. S. (Jesus Hominum Salvator): a a középen és a két alsó szögleten. Ezenkivül még több ékitmény van ezen tül-ből készült szép takarón.

7. Zöld bársonyból készült egészen ép férfi mellény. Fejedelmi ruha-darab. Elöl zöld boritolt gombsorral. A háta kettő van osztva és galandkötőkkel ellátva. Ha kövérebb ember vette fel, kevesebbet szoritott a kötőkkel. A mellény mindkét előrésze igen czinos mivü kivarrt alakokkal van diszitve. — A mellényre gombostüvel egy czédula van aggatva, melyen ez az irás olvasható: „Ezen mellény édes atyám (Boor Antal) nagyatyjáé volt; több mint kétszáz éves. Boor Ilona".

Ezen ritka szép, becses mellény és az 1. alatt emlitett sekrestyési ing is arról tanuskodik, hogy roppant vagyonnal birtak őseink, kik ilyen drága ruhadarabokat készittettek és — viseltek.

Derék adományozó barátunknak az „Örmény Múzeum" nevében szives köszönetet mond

SZONGOTT KRISTÓF.

LAPNYILATKOZATOK AZ „ÖRMÉNY MUZEUM-EGYESÜLET" ALAKULÓ KÖZGYÜLÉSÉRŐL.

Többi közre adjuk azt a „meghivó"-t, melyet a gyülés előtt küldöttünk szét, azután közzéteszünk — helyszüke miatt — a sok közül csak két lapnyilatkozatot. A „meghivó" igy szól:

Emléket akarunk állitani, mely hirdesse a késő századoknak, hogy Kelet legmüveltebb népének alkotó erejü töredéke nem dicstelenül élt e hazában az ezerévnek egy negyedén át és élni

akar tovább e nagyhivatású nemzettel, munkálván annak diesőségét és jóllétét.

Ércznél maradandóbb élő emléket akarunk alkotni: magából az örmény életből alakuljon az emlékmű! — Szándékunk összegyüjteni és a jövő számára megőrizni a hazai örmény kultura maradványait, az ősi egyház, a példás közélet és a sajátságos házi élet ereklyéit. Ez alkotás egyúttal mentsvár lehet a keleti örménység nemzeti kincsei számára, melyek sehol sem lehetnek nagyobb biztonságban, mint e szabad ország szabad kir. városa örmény főtemplomában.

Mindez nagy közkincscsel gyarapitaná a magyar nemzetet és szellemi középpontot teremtene a hazai örménység számára.

Alkossunk örmény múzeumot!

E fenkölt eszmét buzdító helyesléssel fogadta a sajtó, a közvélemény. Örmény intézmények és lelkes egyének önként ajálják fel ereklyéiket e nemes közczélra. A múzeumba szánt örmény egyházi himzések kiállitása közérdeklődést keltett. Egy nagylelkü névtelen pártfogó 1000 koronát tett le ez oltárra. A nemzeti kultura országos főtényezői élénk rokonszenvvel fogadták az eszmét és hathatós pártolást igértek. Megvan a siker minden biztositéka!

Hogy a nagy mü a hazai örménység egyetemének legyen alkotása, e czélra egyesület szervezendő.

Az Örmény Múzeum-Egyesület alakuló közgyülése 1905. februárius hó 19-én, vasárnap, d. u. 3 órakor lesz Szamosújvárt, a városháza tanácstermében (a főtéren).

E közgyülésre tisztelettel meghivjuk.

Némi előleges tájékozódás végett tisztelettel kérjük, méltóztassék a mellékelt bélyeges nyilatkozatot aláirni és azonnal postára juttatni. Ez aláirás semmiféle jogi kötelességgel nem jár.

Hazafias üdvözlettel, Szamosújvárt, 1905. febr. 12.

Az Örmény Múzeum-Egyesület szervező bizottságának tagjai: *Bárány Lukács* plébános, *Dr. Mártonfi Lajos* áll. gimn. igazgató, *Dr. Gopcsa Jakab* orvos, *Merza Gyula*, az „Erdély" szerkesztője, *Dr. Herrmann Antal* tanár és szerkesztő, *Szongott Kristóf b. elnök*, az „Armenia" szerkesztője, *Dr. László Márton* ügyvéd, a „Szamosújvári Közlöny" szerkesztője, *Tódorfi Lukács* polgármester.

•

Az Örmény Muzeum-Egyesület alapszabály-tervezetének kivonata:

1. Az Örmény Múzeum-Egyesület székhelye Szamosújvár.

2. *Az egyesület czélja.* I. A hazai örménység összes emlékeinek összegyüjtése, megőrzése, tanulmányozása, ismertetése. II. Külföldi örmény történeti, népéleti stb. tárgyak gyüjtése. III. Az örmény hagyomány és közérzet ápolása. IV. A hazafias közmüveltségnek a hazai örmények közt való terjesztése.

3. *A múzeum alkotó részei:* I. Örmény nyelvű és vonatkozású könyvek, térképek, iratok. II. Örmény egyházi felszerelések. III. Az örmény élet összes tárgyai (eredetiben, másolatban, rajzban). IV. Minthogy az örmény múzeum a hazai örményeknek és lakóhelyeiknek általános művelődési érdekeit is szolgálni kívánja, egyéb múzeumi tárgyakat is gyűjthet és kezelhet.

4. *A múzeum tulajdonjoga.* Az Örmény Muzeum-Egyesület minden gyűjteményének és vagyonának tulajdonjoga a szamosújvári örmény-katholikus egyházat, illetőleg az ottan felállítandó örmény püspökséget illeti, de egyéb czélra nem fordítható.

5. *Tagok.* Tag lehet minden feddhetetlen életű egyén, de jogi személy és testület is. Az egyesület tagjai: tiszteleti, alapító, rendes tagok és pártolók. — Alapító tag az, a ki legalább 200 kor. készpénzben, vagy a felügyelő-bizottság által ennyire becsült tárgyakat ad a múzeum czéljaira. — Rendes tag, a ki évenkint 10 koronát fizet; a tagság 3 évre kötelező. — Pártoló, a ki bármely adománynyal gyarapítja a múzeumot.

6. *A tagok kedvezményei.* A tagok ingyen látogathatják az egyesület múzeumát, díjtalanul kapják a hivatalos kiadványokat és egyéb kedvezményben is részesülhetnek.

7. *Az egyesület hivatalos közlönye* az „Armenia" czímű, Szamosújvárt megjelenő magyar-örmény szemle, a külföldnek szánt melléklettel.

*

Az „Ellenzék" (1905. febr. 22, 44. szám) az Örmény Múzeum-Egyesület alakuló közgyűléséről ezeket írja:

Közművelődési szempontból kiválóan fontos esemény zajlott le vasárnap Szamosújvárt. Ugyanis ekkor tartotta az Örmény Muzeum-Egyesület alakuló közgyülését. Jelen voltak: Ábrahám Miklós, Ájan Joachim, Bányai Károly, Bárány János (Marosvásárhely), Bárány István, Bárány Lukács, Bárány Márton, Begidsán Gerő, Begidsán Tivadar, Cheul Tivadar, Csausz János, Esztegár Gerő, Fedorka Elek, dr. Gopcsa Jakab, dr. Herrmann Antal (Budapest), Józsa János, Józsa Jánosné, Kapatán Márton, M. Kovács Géza (Kolozsvár), dr. László Márton, Marosán Gusztáv, Merza Gyula (Kolozsvár), Misgkián János, Moldován Simon, Murádin Sándor, Novák Lajos, dr. Papp Gusztáv, özv. Pátrubán Mártonné, Sáhin Péter, Salamon Árpad, Szongott Kristóf, Tódorfi Lukács, Turcsa Mihály, Uhlyárik Albin, Voith Gergely, Voith Jakab, Zabulik Jenő, Zoltán Béláné. — A jelenlevőkön kivül 137-en irásban jelentették be a mozgalomhoz való csatlakozásukat.

Szongott Kristóf, mint a szervező bizottságnak kiküldött elnöke nyitotta meg az ülést és históriai visszaemlékezések után kimutatta e napnak kulturtörténeti, sőt történelmi fontosságát Szamosújvárra és az egész örménységre nézve. Korelnöknek fölkérte Bárány Lukács plebánost, a kinek legnagyobb érdemei vannak az Örmény Muzeum ügyében, a ki az előértekezleten is többször elnökölt.

Bárány Lukács plebános gyengélkedése miatt az ülés vezetésére nem vállalkozhatván, közfelkiáltással Szongott Kristóf választatott meg korelnöknek. A korelnök a jegyzőkönyv vezetésére felkérte dr. Papp Gusztávot, a jegyzőkönyv hitelesitésére pedig dr. László Mártont és Merza Gyulát.

Ezután Misgkián János lelkész emelkedett szólásra és a keleti örménység nevében örmény nyelven üdvözölte a közgyűlést. Azután a »Pánászer (Filológus) czimü Párisban megjelenő folyóirat szerkesztőségének üdvözletét tolmácsolta abból az alkalomból, hogy a magyar örmények világraszóló kulturalkotásba fogtak.

Herrmann Antal dr. kiemelte a két üdvözlésnek rendkivüli jelentőségét, az elsőnek tartalmát magyarul felolvasta a következőkben:

„Testvérek! A keleti örménység nevében üdvözlöm *Hájk* népének Szent-István koronájának védelmében élő rajját, melynek legjobbjai im templomot készülnek alapozni az örmény hagyománynak, emléket egy dicső multnak. Az *örmény muzeum*, melyet a szabadság országában, az örmények e szabad királyi városában alkotnak, mentsvára lehet az őshazában és szerte a világon élő örmények nemzeti kincseinek, családi ereklyéinek. Ezeket itt nem fogják elkobozni zsarnok fejedelmek, nem fogják elragadni rabló barbárok és nem fogja feldulni anarchista esőcselék. Az örmény szellem örök lámpája gyul ki itt a Szamos partján; méltó arra, hogy az egész örmény világ olaja táplálja! Világositó-Szent-Gergely, világositsd fel magyar testvéreimet, hogy lelkesedéssel, áldozatkészséggel, kitartó munkával virágzóvá tegyék e nagyhivatású intézményt, a nemes magyar nemzetnek is dicsőségére! Az Isten áldása legyen az örmény muzeumon!“

Kovács Géza, az Erdélyi Kárpát-Egyesület főtitkára a legbensőbb rokonszenv lelkes kifejezésével terjesztette elő az E. K. E.-nek üdvözlő iratát. Ugyancsak élőszóval jelentette be Bárány János a marosvásárhelyi örmények

üdvözletét. Merza Gyula pedig a kolozsvári Világositó Szent-Gergely-alap kezelőségének szerencse kivánatait; Herrmann Antal, Szamosy János kolozsvári egyet. tanár köszöntő izenetét. Felolvastak 14 üdvözlő táviratot, 21 üdvözlő levelet, a melyek Bécsből, Lembergből, Konstantinápolyból és Magyarország különböző tájairól érkeztek.

Az irásbeli üdvözlő levelek közül leginkább kiemelkedik egyik legelőkelőbb tudományos társulatunknak: a Muzeumok és könyvtárak Országos felügyelőségének meleghangú irata.

A korelnök felszolitására Herrmann Antal, mint a szervező bizottságnak előadója, jelentést tett a bizottságnak eddigi munkálkodásairól. A Mátyás-házban az E. K. E. által Kolozsvárt rendezett örmény himzés-kiállitásról, az alapszabályok elkészitéséről és arról az agitációról, a melyet az eszme érdekében kifejtettek. Továbbá arról, hogy egy nagylelkü névtelen pártfogó 1000 korona alapitványt tett az »Örmény-Muzeum« javára Világositó-Szent-Gergely-alap cimen. Az emlitett összeg Szamosújvár polgármesteréhez már be is érkezett.

Bárány János, Bárány Lukács, dr. Gopcsa László, Görög Joachim, Kapatán Márton, dr. Mály István, Merza Gyula, Meskó Miklós, Misgián János, Szongott Józéfa, Szongott Kristóf, Tódorffy Lukácsné, tárgyadományokkal gazdagitották a muzeumot. Közgyülés köszönetet szavaz a szervezőbizottságnak és az adományozóknak.

Herrmann Antal erre mindenkit megható, lelkes szavakban fejti ki, hogy az örménység azért gyüjti muzeumba multja emlékeit, nemzeti kincseit, családi ereklyéit, hogy ezeket letegye a magyar nemzeti közmüveltség oltárára. Legdrágább vagyonát nyujtja ebben a hálás kegyelet, a gyermeki ragaszkodás áldozatául e dicső nemzetnek, mely kebelébe fogadta a századokon át üldözött örménységet, új édes hazát adott neki a keleten feldult ősi szülőföld helyett; alkalmat nyujtott e rokon elemnek nemcsak arra, hogy ott gyarapodjék és boldoguljon, hanem arra is, hogy kulturát teremtsen és terjesszen, hogy kiváló tényezője legyen a hazai közéletnek, hogy hasznos munkával és rajongó hüséggel rójja le háláját az örökbefogadó magyar

nemzet iránt. Az alapitandó Örmény-Muzeum s az alakulandó egyesület szelleme ez.

A közgyülés kimondotta, hogy az előadó beszéde egész terjedelmében jegyzőkönyvre vétessék, mert a mondottak tartalma a szervező-bizottságnak és Bárány Lukács plébánosnak többször kifejezett felfogását tolmácsolja.

Merza Gyula előterjesztette az alapszabályokat és azokat a közgyülés elfogadta s az Örmény-Muzeum-Egyesület megalakulását az elnök határozatilag lelkes éljenzések között kimondotta.

*

Az Örmény-Muzeum-Egyesület tisztikara következőleg alakult meg:

Elnök: Dániel László, ügyvivő alelnök: Tódorfi Lukács; alelnökök: Gopcsa László dr., Issekutz Győző dr., Mártonffy Lajos dr., Merza Gyula, Tüzes Karácson, titkár: Papp Gusztáv dr., jegyző: Kapatán Márton, pénztáros: Moldován Simon, ellenőr: Gopcsa Jakab dr., ügyész: László Márton dr., számvizsgálók: Kopár Kristóf, Zabulik László. Muzeumi felügyelő-bizottság elnöke hivatalból: Bárány Lukács. A muzeum igazgatója: Szongott Kristóf. A muzeum őrei: Bányai Elemér dr., Józsa János, Kapatán Márton, Orosz Endre, Ornstein József, Temesvári János dr. A választmány 80 tagból alakult meg, melynek hivatalból tagjai az erdélyi örmény papok.

A jelölés megejtése után az ügyvezető alelnök Tódorfi Lukács polgármester vette át az ülés vezetését és inditványozta, hogy választassanak meg tiszteletbeli tagoknak: Mály István dr. orvos (Kolozsvár), Simay Gergely ny. tvsz. elnök (Kolozsvárt); tiszteletbeli elnököknek: Lukács László miniszter, v. b. t. t., Dániel Ernő br. v. b. t. t., Karátsonyi Jenő gróf v. b. t. t. és Lukács György főispán; tiszteletbeli alelnököknek: Karátsonyi Andor (Beodra), Korbuly Bogdán (Kolozsvár), Karácsony Márton apátplébános (M.-Vásárhely), Zakariás János dr. ügyvéd, orsz. képv. (Brassó), Voith Gergely kir. tanácsos, gyártulajdonos (Dés). Az örmény muzeum tiszteletbeli igazgatójának: Dr. Herrmann Antalt. Közgyülés az elnök előterjesztését éljenzések között elfogadta.

Ezután inditványozta az elnök, hogy a közgyülés szavazzon köszönetet a szervező-bizottságnak és Herrmann Antal dr.-nak, továbbá az EKE. képviseletében megjelent Kovács Gézának. Közgyülés az inditványt lelkesen elfogadja, mely után az elnök éltetésével a gyülés véget ért.

*

A „Magyar Állam"-ban pedig ezeket az érdekes sorokat olvassuk:

„Örmény Muzeum-Egyesület." Ezt a nevet viseli a vasárnap Szamosújvárt megalakult legújabb hazai egyesület, melynek az a hazafias és kegyeletes föladata, hogy mintegy örök hálául a magyar nemzet iránt Örmény Muzeumot szervezzen, a magyar örménységnek eddig is még sok helyen megőrizett ereklyéiből. Kiemelkedő mozzanata volt a Szongott korelnöktől megnyitott alakuló közgyülésnek, midőn Miskgián János emelkedett szólásra és örményül üdvözölte a szép és nemes eszmét a keleti testvérek nevében. Lelkes éljenzés jutott osztályrészül a magyarul is tolmácsolt és tartalmára nézve is keleties zamatú beszédnek. Párisból a „Pánászer" (Filologus) czimü örmény folyóirat szerkesztősége, a bécsi örmény szerzetesek, t. i. a Mechitháristák főapátja, a lembergi örmény kath. érsek, a konstantinápolyi örmény kollegium igazgatósága, a Magyar Néprajzi Társaság, az Erdélyi Kárpát-Egyesület és a hazai előkelő örmények számos üdvözlő távirata és levele tettek arról tanuságot, hogy az Örmény Muzeum lesz egy keleti kis népelemnek a magyar nemzet iránt külsőleg is kifejezhető ragaszkodásnak a legméltóbb jelképe. Az óvációból kijutott a lelkes hangulatban lefolyt tárgysorozat folyamán Szongott Kristófnak, mint az eszme megértelőjének és végrehajtójának, Bárány Lukács kanonok-plebánosnak, ki az örmény kiállitás kolozsvári kezdeményét fölkarolta; jutott az ünneplésből Herrmann Antal dr. egyetemi m. tanárnak, ki páratlan agilitásával és lelkesitő szavaival Szamosújvárt az érdeklődés szövétnekét lángra gyujtotta és végül különösen Merza Gyula E.K.E. pénztárosnak, ki a muzeumról már tiz évvel ezelőtt röpiratot irt, s ki úgy ennek, mint minden hazafias, örmény ügynek kitartó előharczosa. („Magyar Állam," 1905. febr. 24, 45 szám).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Józsa Gárabed jubileuma. Ez a nagytekintélyü, tudós orosz-örmény, ki sokáig volt közoktatásügyi államtitkár is (jelenleg is tagja a közoktatásügyi tanácsnak) mult 1904. nov. 20-án ülte meg

közszolgálatának ötvenéves jubileumát Szent-Pétervárott. Nem írom le az igen fényes ünnepélyt, csak azt mondom, hogy még külföldről is kapott az ünnepelt belső titkos tanácsos elég sok üdvözletet. — Minket ez a hír azért is érdekel, mert ennek a kiemelkedett családnak egyik jelentékeny ága itt él közöttünk — e hazában. A hazai ág ugyan román nevet visel („Kábdebo" = Jezeán = Ökrös; az ősök, midőn Moldva-Oláhországban laktak, cserélték fel a szép örmény Jézeán nevet Cap+de+bo-ra); de azért ennek az örmény eredetű családnak is minden tagja olyan jó magyar, mint a legjobb faj-magyar. Kábdebó Gergely a temesmegyei minta-alispán és dr. dr. Kábdebó Ferencz derék közjegyző (Maros-Vásárhely) díszei e közbecsülésben álló családnak.

Lelkész, ki halála után is jót tesz. A napokban halt el Theodosiában (Krim; a hazai örmények ősei közül többen lakoztak itt évszázadokon át) Mántáguni Árszen nevű örmény pap, ki egész életét a tanítás és lelkipásztorkodás terén töltötte. Boldogult Örményország Ájntháb helységében született; 1860-ban ment Oroszországba; Krikorupolisban 25 évet mint tanár, életének többi részét, mint örmény lelkész Theodosiában töltötte. Takarékosan élt. Negyvenezer koronát hagyott maga után hátra oly feltétellel, hogy azt a nemzet kamatoztassa, míg a tőke háromszor akkorára nő. Ekkor kapjon kétharmadot abból szülőhelysége és egyharmadot Theodosia úgy, hogy a kamatokból előbbi helység két és Theodosia egy szorgalmas, de szegény örmény ifjú felsőbb iskolai tanulását segélje elő.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Hájrig számára ajándék. A párizsi őszi szalonban ki volt állítva Krimián Hájrig gáthoghigosz mellszobra; az örmény Der-Márukhián remekműve. Egy örmény látógató jó árban meg is akarta venni; azonban a párizsi örmények közül néhányan reábízták őt, hogy a szobrot addig ne vegye birtokába, míg azt ők érczbe nem öntetik; mert evvel meg akarják lepni Hájrigot. Rögtön bizottsággá alakultak, mely bizottságnak kötelessége lesz gondoskodni arról, hogy a szép eszme minél hamarább a megvalósulás stadiumába jusson. Ha elkészül a szobor, a szép ajándékkal a bizottság fog elmenni Hájrighoz Ecsmiádzinbe.

Kéghuni. A velenczei mechitharisták kiadták a „Kéghuni" czímü képes münek — melynek első kötetéről azt írták volt a lapok, hogy a világ legszebb képes folyóiratai közé tartozik — második kötetét. Ezen kötet, mely talán még az elsőnél is szebb, tartalma következő: Jeremián, Várják. Nubárián Meszrob, A franczia irodalomból válogatott husz czikkely. Arákhelián, Szemle a perzsa-örmények multja felett. Zárafián, A teheráni örmény iskolák. Náhábedián, A fényképészetnek egy könnyű módja. Khantalamessa, Rotta Antal jelenkori festő (fordítás). Jeremián, Szathenig,

nemzeti szomorújáték. Jádigeár, Séta. Diráczhuián, Szinánián énekművész és énekkara. Jádigeán. Egykét szó olvasóinkhoz. Aghánur Viktoria, „Lekdsenda" (fordítás). A minta tartalom is mutatja, a „Kégiuni" több érdekes czikket tartalmaz; de annál érdekesebbek képei. Majdnem 100 kép van ebben a kötetben, ezek közt néhány színes kép. Meg lehet rendelni ilyen czimen: „Imprimerie" Arménienne Ile de Sz. Lazare (Italie) Venise. Ára 10 frank.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A St-Louis-ban (Son-Lui) tartott világkiállítás biráló bizottságától elsőrendű kitüntetést kapott az Amerikában lakó örmény kereskedő: Thávsándseán János, ki a perzsa osztályban ritka szép szőnyegeket állitott ki...

A bor táplálóereje. A táplálkozásban nagy szerepe van a leczitineknek. Ezt a becses anyagot a tojássárgájában fedezték fel, amely nagy mennyiségü leczitint tartalmaz, mig a tojásfehérje tartalmában sok a foszfor. A tojássárgája tudvalevőleg elsőrangu táplálék. De nemcsak állati leczitinek vannak; növényieket is ismerünk. Sőt ezek a leczitinek, ugy látszik, nélkülözhetetlenek az életre. A legelterjedtebb leczitin-faj az u. n. stearinos leczitin, vagy ha jobban tetszik, a distéraa-glybéró-phosphaté de triméthyle-hydroxilamin-ammonium. Ezt találjuk a tejben, a kukoriczaszemben, borsóban, zabban és másokban is. Weirich és Orthieb ujabban megtalálták a szőlőmagban is. Ezek a vegyészek a természetes tiszta borok tanulmányozása közben rájöttek, hogy a thyrai (Cykladok) görög bor felsőbbrendü valamennyinél; a romlott borok kezelésére használták ezt a bort Analizise azt mutatja, hogy foszforsav-tartalma 0·095 százalék. A fehér malagáé 0·049, a tokajié 0·068, egy másik édesboré 0·054 gr. Weirich és Orthieb azt találták, hogy az igy lelt foszforsav szerves vegyületeiből kerül a borba, a szőlőszem szerves vegyületei a must forrásakor elbomlanak és pedig az alkoholképződéssel arányos mennyiségben. Tényleg 100 gr. thyrai bor 2·41 gr. hamut adott ebben 100 grammonként, volt 0·7455 százalék magnezium pyrophosphat, ami 0·3489 százalék foszforsavnak és 0·2850 százalék leczitinnek felel meg. Ténynek kell tekinteni, hogy a természetes borok jelentékeny mennyiségü leczitint tartalmaznak és pedig annál többet, minél több az alkoholtartalmuk. De itt disztinkválni kell; t. i. csak forrás által alkoholdus borokban van leczitin. A könnyü borok, amiket forrás után alkohol hozzákeverésével erősitünk, nem tartalmaznak leczitint. Továbbá, mivel a leczitin 50—60° melegben felbomlik, a pasteurizált borok elveszitik ezt az értékes alkotórészüket. A vörös borokban, meg az olyan fehér borban, ami a szőlő husa meg magva nélkül forrt, szintén nincs leczitin. Mindenből az a

fontos következtetés folyik, hogy a bor valódi táplálék nemcsak az alkohol, gliczerin és borkösav tartalma, hanem szintugy és főleg a leczitinje miatt. De hogy legyen leczitin a borban, a bornak természetesnek, nem vegyi, hanem a régi jó módszer szerint készültnek kell lenni. Elég olcsón lehet ilyet kapni. De meg kell tartani a régi közmondást: éljetek, de vissza ne éljetek vele.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Port-Arthur vitéz védelmezői közül az orosz lapok különösen Thochátheleáncz Zachar Izsák örmény születésü tüzértábornok hős tetteiről tesznek említést, melyek jutalmául a Szent-György-rendjét és arany-kardot kapott a czártól Phochátheleáncz. Port-Arthur hivatalos lapja, a „Novi Kraj" sok dicséretet mondó czikkben szól Thochátheleánczról és elbeszéli, hogy, mint tüzérségének feje vitézül védelmezte a „Kuropatkin" és „Kis-Sas" nevü erödöket és az ellenség halált osztó tüze alatt is . . . hidegvériségét csodálatos módon mindig megtartotta. Néhány hónappal ezelőtt nyerte el páratlan vitézségéért a tábornoki rangot és a Szent-Vladimir harmadrendjét. A boxerek mozgalmának idején ő volt a nemzetközi tüzérség parancsnoka és a támadást Pejtán vára ellen ő személyesen vezette. A chinai zavargások után küldetett Port-Arthurba . . . és ott is maradt napjainkig. . .

Keleti örmény menyekző. Thurábián Hájguhi, ki Marseilleben született, a napokban tartotta menyekzői ünnepélyét Norádungián Mihálylyal — Konstantinápolyban. A násznagy Szebuk Makszud bej volt. Az út a menyasszony házától a templomig (Pera városrész, Szent-Háromság-templom) szőnyeggel volt beteritve. A templom fénylett az ékességtől. A menyasszonyi ruhát a háznál Mégreán főpap, más két paptársa segédkezése mellett szentelte meg. Az esketést a templomban Gábor püspök végezte nagy segédlettel; de a kézfogás ujra Mégrán atya jelenlétében történt, ki szép, jó tanácsokat intézett az uj párhoz. A szertartás végén nevezett püspök beszédet tartott, mely alatt nagy örömének adott kifejezést azért, hogy két ilyen kiváló örmény család egyesült a szent házasság utján. Mielőtt a lakodalmosok asztalhoz ültek volna, összegyültek a menyasszony házánál a nagy fogadóterembe, hol előbb a bemutatások történtek, aztán az üdvözlések...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosujvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

— Addig is, míg az „Örmény Muzeum“ abban a helyzetben lesz, hogy méltó módon megköszönje mindazon derék egyéneknek, kik erkölcsi vagy anyagi támogatásukkal segítettek minket az „Örmény-Muzeum-Egyesület“ megalakításának és az „Örmény Muzeum“ megalapításának fáradságos, de — hála Istennek — sikeres munkájában, elodázhatlan kötelességemnek tartom folyóiratom még ezen számában, mely az „Örmény Muzeum“ érdekében eddig kifejtett munkásságunk eredményéről számol be, — szives köszönetet mondani először is két kiváló jó barátomnak: dr. Herrmann Antal egyetemi m. tanár és szerkesztő urnak (Budapest) és Merza Gyula urnak, az E. K. E. pénztárosának, az „Erdély“ szerkesztőjének (Kolozsvár), kik anyagi áldozattal, ésszel, jó tanáccsal, alkalmas talpraesett· czikkek megirásával, fárasztó szellemi munkával. . . szóval minden lehető módon segítettek, a — némelyek előtt kivihetetlennek látszó — nemes terv megvalósításában, ezen újabb kulturintézmény: az „Örmény Múzeum“ létrehozásában. Megvallom őszintén, hogy a Ti pótolhatatlan segédkezések nélkül nem tudtam volna megcsinálni a Múzeumot. Tartson meg a jó Isten mindkettőtöket ép erőben, tartós egészségben sokáig, hogy fejleszthessétek és támogathassátok ezután is Muzeumunkat. De köszönetet mondok a szervező-bizottság minden egyes tagjának és mindazon lelkes, derék, ügybuzgó uraknak és urnöknek, kik távirattal, levél utján, vagy beküldött nyilatkozattal helyeselték az Örmény Muzeum-nak és egyesületének eszméjét. Most még csak arra kérem folyóiratom mélyen tisztelt olvasóit, hogy tartsák meg érdeklődésüket hazafias ügyünk iránt ezután is és ha van birtokukban valami olyan tárgy, irat, régiség, könyv, kép, ruhadarab . . ., mi Muzeumunkba való, küldjék azt be alólirott nevére; mert ezáltal nemcsak egy hazafias kulturintézmény fejlesztését mozdítják elő, hanem becses neveiket is megörökítik a Muzeum évlapjain.

Szamosújvárt 1905. márcz. 1.

Szongott Kristóf
az „Örmény Muzeum“ igazgatója

— Az „Örmény-Muzeum-Egyesület“ választmánya a következőkből alakult meg: Ábrahám István, kir. törv. biró (Brassó), Ábrahám Zakhar, vár. főjegyző (Szamosújvár), Ájan Joáchim kereskedő (Szamosújvár), Ákontz Károly dr. orvos, egyetemi tanár (Kolozsvár), Antalffy Manó dr., orvos (Erzsébetváros), Áved Jákó, ny. gymn. igazgató (Gyulafehérvár), Ávedik Simon, kir. kuriai biró (Budapest), Ázbej R. Jakab, kereskedő (Szamosújvár), Bányai Kristóf dr. vár. főorvos (Szamosújvár), Bárány János, vár. számvevő (Marosvásárhely), Bogdán Andor dr., vár. tanácsos (Sz.-György), Bogdánfy Gábor, földbirtokos (Esztény), Buzáth Ferencz, orsz. képviselő (Budapest), Csiky József, kir. táblai biró (Budapest), Csiky Viktor dr., udv. tan., nyug. egyet. tan. (Soprös), Czetz Dénes dr., gyógyszerész (Kolozsvár), br. Dániel Tibor, orsz. képviselő (Budapest), Dobál Antal, ügyvéd (Kolozsvár),

Duha János, rendőrfőkapitány (Szamosújvár), Duha Kristóf, városi tanácsos (Szamosújvár), Elekes Bálint, kir. járásbiró (Nagyszeben), Eránosz Bogdán, főgondnok (Gyergyó-Szt. Miklós), Eránosz Ferencz, m. főszámvevő (Beszterce), Fejér Antal dr., ügyvéd (Csikszereda), Fejér Dávid dr., orvos (Gyergyó-Szt.-Miklós), Fejér Manó, plébános (Szt. György), Fejér Sándor, m. főjegyző (Csikszereda), Fogolyán Tivadar, ügyvéd (Szamosújvár), Gajzágó Ferencz, ny. kir. táblai biró (Kolozsvár), Gajzágó Manó, vár. tiszti. főügyész (Kolozsvár), Gáspár Gyula, kereskedő (Marosvásárhely), Gogomán Antal dr., ügyvéd (Dés), Gorove László, földbirtokos (Budapest), dobbai Gyertyánffy István, kir. tan. nyug. pedagog. igazgató (Budapest), Harmath Domokos, kir. telekkönyvvezető (Torda), Harmath Lujza, irónő (Moson), Issekutz Pál, földbirtokos (Déva), Issekutz Hugó dr., gyógyszerész, egyet. m. tan. (Kolozsvár), Jakabffy Imre, orsz. képviselő (Budapest), Kábdebó Ferenc, kir. közjegyző (Marosvásárhely), Kábdebó Gergely, alispán (Temesvár), Kopatz Lukács, kereskedő (Gyergyó-Szt.-Miklós), Kosutány Ignác dr., egyet. tan. (Kolozsvár), rétháti Kövér Béla, főszolgabiró (Mezőkovácsháza), Kritsa Klára, irónő (Gyergyó-Szt.-Miklós), László József, földbirtokos (Nagy-Iklód), László László, földbirtokos (Nagy-Iklód), Lászlóffy László, plébános (Versec), Lengyel Árpád, ny. v. aljegyző (Erzsébetváros), Lengyel Márton, ny. m. kir. honv. százados (Tapió-Süly), Lengyel Zoltán dr., orsz. képviselő (Budapest), Markovics János, ügyvéd (Erzsébetváros), Mártonfy Márton, min. oszt. tan. (Budapest), Merza János, bankhivatalnok (Szamosújvár), Merza Lajos, kir. tan., Emke-főpénztáros (Kolozsvár), Novák Károly dr. orvos (M.-Szigel), Nuricsán József dr., gazd. akad. tanár (M.-Ovár), Osztián Olivér dr., földbirtokos (Kolozsvár), Páll Bogdán, főgymn. tanár (Szamosújvár), Papp Bogdán dr., ügyvédjelölt (Szamosújvár). Papp Géza, orsz. képviselő (Budapest), Papp József dr., ügyvéd, főszerkesztő (Kolozsvár), Papp Márton, birtokos (Szamosújvár), Papp Mózes, mérnök (Arad), Patrubány Lukács dr., egyet. magántanár (Budapest), Petelei István, iró (M.-Vásárhely), Simay Gerő, kereskedő (Brassó), Simay János dr., ny. miniszt. s. titkár (Szamosújvár), Simay Tódor, mérnök-felügyelő (Sopron), Simon Gyula, kir. erdőtanácsos (Kolozsvár), Szvacsina Géza, kir. tan. polgármester (Kolozsvár), Tamásy István, kereskedő (Kolozsvár), Tábory Róbertne — Tutsek Anna, irónő (Budapest), Turcsa János dr., cs. és kir. főtörzsorvos (Kolozsvár), Tüzes Tódor, birtokos (Szamosújvár), Vertán Endre dr., orsz. képviselő (Torda), Voith Gerő dr., kir. törv. biró (Székelyudvarhely), Werzár István, kereskedő (Brassó), Zakariás L. Antal, birtokos (Szépvíz), Zakariás József dr., orvos (Szamosújvár).

Az alapszabályok értelmében, mint örmény papok hivatalból tagjai a választmánynak a következők: Avedik Lukács (Erzsébetváros), Bárány Lukács (Szamosújvár), Csiki L. Miklós (Erzsébetváros), Duha S. Dávid (Ujvidék), Drágomán Antal (Szamosújvár), Esztegár Gerő (Szamosújvár), Fáraó Simon (Szépvíz), Govrik J. Gergely (Erzsébetváros), Görög Joáchim (Gyergyó-Szent-Miklós), Kapatán Márton (Szamosújvár), Misgián János (Szamosújvár), Turcsa Mihály (Szamosújvár).

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 4. (220) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy mig maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

József főherczeg és az „Örmény Múzeum.“
Két nevezetes irat.
Örmény Múzeum (költemény). — Kritsa Klárától.
A magyarok eredete és őslaka. — Negyedik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakuló közgyűlése. —

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

o o o

Nyilatkozatok az „Örmény Múzeum“-ról.

A fiumei palotájában jelenleg betegen fekvő József főherczeg beteg ágyán is meleg érdeklődést tanúsít az ethnográfia iránt. Amint értesült, hogy Szamosújvárt a keleti tudományok ápolására Örmény Múzeum-Egyesület alakult, József főherczeg meleghangú levél kíséretében 200 korona összeggel az egyesület alapító tagjaként jelentkezett. Molnár Viktor, miniszteri tanácsos az egyesülethez a kormány nevében üdvözlő iratot intézett. — („Pester Lloyd“ esti lap, 48 szám 1905. febr. 27).

Alig egy hete, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület“ Szamosújvárt megalakult és József főherczeg betegsége ellenére már is figyelmére méltatja ezt a legújabb kulturális alkotást, mely egy új múzeum létesítésével a hazai és keleti örménység szellemi kapcsolatából hazánk erdélyi részében világraszóló intézménynek ad életet. A legmagyarabb főherczeg siet is keblére ölelni a magyar örménységet és meleg szeretete jeléül 200 koronával az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alapító tagjainak a sorába lép. Kétszeresen tanulságos és követésreméltó az uralkodó család egyik legnépszerűbb, tudós tagjának ez a fenkölt cselekedete, melylyel a magyar nemzet szivéhez legközelebb férközött hazai örménység iránt elismerését ily fényesen kinyilvánitani kívánta. A szamosújvári ünnepnek ez az utóhangja legszentebb záloga, koronája lesz annak a hazafias és kegyeletes mozgalomnak, a mely szabad magyar földön Kelet kincsei számára kulturtemplomot emel a magyar haza iránt örökké hálás magyar-örmények támogatásra méltó lelkesedéséből. („Független Magyarország“ IV. évfolyam 1059 szám, 1905. febr. 27.)

A Szamosújvárt felállitandó örmény ethnográfiai múzeum ügyét mindenfelől nagy lelkesedéssel karolják fel és buzgón támogatják. A rendes tagok száma rohamosan szaporodik. Az alapitó tagok is mind sürübben jelentkeznek s igy legujabban is Iomperti Korbuly Bogdán nagybirtokos 200 koronával az alapitó tagok sorába lépett, a mely hazafias áldozatkészségéért ez uton is hálás köszönetet mond az új alapitó tagnak a múzeum bizottsága. A múzeum ügye egyébként legközelebbről a végleges megvalósulás stadiumába megy, a mennyiben az alapszabályokat jóváhagyás végett felterjesztették a belügyminiszteriumnak, a honnan a napokban le is érkezik („Szolnok-Doboka“ 1905. márcz. 16. 11. szám).

JÓZSEF FŐHERCZEG ÉS AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM.“

Császári és királyi Fenség!

Legkegyelmesebb Urunk és Pártfogónk!

Hódoló hálával vettük Fenségednek az „Örmény Múzeum“ javára dr. Herrmann Antal, a múzeum tiszteletbeli igazgatója szives közbenjárására legkegyelmesebben tett nemeslelkű alapitványát. — Ez alapitvány szilárd erkölcsi alapja a mi intézetünknek. Ez igazolja szándékunkat, biztositja czélunkat. Ez bizonyitja, hogy a hazai örménység hazafiasan, magához és a magyar nemzethez méltóan cselekszik, midőn azzal fejezi ki elismerését a hazát adó dicső nemzet iránt, hogy örmény múzeum alakjában a hazai kultura oltárára teszi le hálaáldozatúl legdrágább kincseit: történeti, egyházi, családi hagyományait, emlékeit, ereklyéit. E világra szólandó intézménynek, e nemzeti szentélyünknek malasztositó talizmánja lesz Fenséged alapitványának erkölcsi jelentősége. Ez új hálakötelékkel füzi Hajk sarját, a legmagyarabb magyar rajt Árpád nemzetéhez, melynek leghivebb fia és megdicsőült *Rudolf* és *Erzsébet* üdvözült szelleme mellett áldó nemtője: Fenséged.

Fogadja Fenséged legkegyelmesebben a mi forró gyermeki hálánkat, a mely egyenlő kegyeletes mély hódolatunkkal. Esedezünk, nemes nagy szivében tartson fenn egy kis helyet hüséges örményei és múzeumunk számára.

Fenségednek hálás hivei és hódoló szolgái.

Szamosújvárt, 1905. márczius 16-án.

Az Örmény Múzeum-Egyesület nevében:

Bárány Lukács
a felügyelő bizottság elnöke.

Tódorfi Lukács
ügyvivő alelnök.

Szongott Kristóf
a múzeum igazgatója.

dr. Papp Gusztáv
titkár.

KÉT NEVEZETES IRAT.

I.

A múzeumok és könyvtárak nagytekintetü Főfelügyelőségének.
Magyar Nemzeti Múzeum. Budapesten.

Nagytekintetü Főfelügyelőség!

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tiszteletbeli igazgatójának dr. Herrmann Antalnak alkalma volt, hogy a múzeumok stb. temesvári kongresszusán a főintézőkkel eszmét cseréljen a tervezett „Örmény Múzeum“-ról. Ezen intézők kedvező és biztató felfogása is bátoritotta a kezdeményezőket, hogy az emlitett döntő tényezők hathatós pártfogásában bizva, a siker biztos reményével erélyesen fogjanak a nagy eszme megvalósitásához. E reményünk alapos volt. Az érdeklődök élénk részvéte, a bel- és külföldi illetékes körök fenkölt helyeslése mellett tartottuk meg az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakuló közgyülését Szamosújvárt 1905. febr. 19-én. Minden hazai nemes ügy nagylelkü pártfogója, József Főherczeg Ő Fensége az első volt, a ki alapitó tagúl jelentkezett. Egy névtelen pártoló 1000 korona alapitványt tett. És mielőtt még megkezdődött a tulajdonképeni propaganda, mely csak az alapszabályok megerősitése után fog megindulni, már jelentkeznek a tagok, köztük alapitók is, és érkeznek a nagyértékü örmény vonatkozású adományok. A tárgyak elhelyezése czéljára biztositva vannak alkalmas helyiségek a szamosújvári örmény főtemplom oratoriumaiban és a régi gymnasiumi épületben. Az ügy állásának részletei az „Armenia“ tisztelettel mellékelt füzetéből láthatók.

Midőn ezeket mély tisztelettel hivatalosan jelentjük a nagytekintetü Főfelügyelőségnek, teszszük ezt abban a tudatban, hogy ügyünk országos intézőibe vetett bizalmunk szintén igazolást fog nyerni abban, hogy hathatósan fel fogják karolni múzeumunkat, mely az alapszabályok értelmében az országos főfelügyelőség hatáskörébe van rendelve.

Alázatosan kérjük a nagytekintetü Főfelügyelőséget, méltóztassék hazafias, nemzeti kulturintézményünket abban a nagyhatású, teremtő erejü pártfogásban részesiteni, mely

a virágzás korszakát deritette fel kultur-kincseink gyüjtésének és őrzésének történetében.

A nagytekintetü Főfelügyelőségnek mély tisztelettel.

Szamosújvárt, 1905. márczius hó 10.

Alázatos szolgái:

Bárány Lukács
a felügyelő bizottság elnöke.

Tódorfi Lukács
ügyvivő alelnök.

Szongott Kristóf
a múzeum igazgatója.

Dr. Papp Gusztáv
titkár.

II.

(Ez a levél dr. Herrmann Antalhoz volt intézve).

Budapest, 1905. febr. 17-én.

Tisztelt Igazgató Ur!

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakuló közgyülésére történt meghivásomért fogadja és tolmácsolja őszinte köszönetemet.

Halaszthatatlan tennivalóim gátolnak ugyan a megjelenésben, de nem gátolnak abban, hogy ezen új kulturalis intézményt mindjárt születésekor szivem egész melegével ne üdvözöljem.

Mint a kultura egyik szerény, de minden körülmények között készséges, jóakaratú és odaadó munkása, kell, hogy örömmel lássak s megelégedéssel kisérjek figyelemmel minden törekvést, a mely hazánk közmüveltségének fejlesztése és kiterjesztése érdekében, még ha csak eszmék hirdetésével is, száll sikra; minélfogva fokozott megelégedéssel örvendek annak, ha alkotásról szerzek tudomást, a mely az eszmék komolyságának s igy megvalósitásának is legbiztosabb záloga.

Ezen új egyesület a multak dicsőségének beszédes emlékeit fogja egy helyre gyüjteni, teszi ezt nemcsak a czélból, hogy az ivadékok őseiket ezzel is jobban megismerjék s hogy a hála és kegyelet érzéseire hangoltassanak, hanem azért is, hogy ezen emlékek is-

meretek szerzésére és további tettekre serkentő tényezőkül szolgáljanak és megőrizlessenek.

Átlátva, érezve és értékelve mindezt, melegen üdvözlöm a tisztelt alapitókat s Isten áldását kérem nemes törekvésükre.

Hazafias üdvözlettel

Molnár Viktor
miniszteri tanácsos.

ÖRMÉNY MÚZEUM.

Derék, fenköltlelkü egyének
Nemes áldozatkészsége,
Fáradhatlan munkálkodása
Egy nagy müvet hozott létre.
Örök lámpa ez, mely fényt áraszt
Az örmény nemzet multjára;
A haza- és fajszeretetnek
Ég benne olthatlan lángja.

A közmüveltség oltárára
Helyezik ez örök lámpát,
Hadd lássák a késő századok
Az örmények dicső multját
S hogy ennek egy kis töredéke
Ám itt nem dicstelenül élt:
Hálás kegyelettel adózott,
Az új, a drága hazáért!

Oh! nem érdemetlent fogadott
Keblébe a magyar nemzet,
Mert az örmény minden időben,
A magyarral együtt érzett.
Keblében ég, mint a vesztatüz
— A hő fajszeretet mellett —
Ez édes drága haza iránt.
Hálás gyermeki szeretet!

Ti magyar-örmény honleányok!
Ti, kiknek egyik erénye,
Áldozni a szépért és jóért,
Most itt az alkalom erre:
Családi ereklyéitektől
Váljatok meg s áldozzatok
Az örmény múzeum javára,
Mint igaz hű honleányok!...

KRITSA KLÁRA.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Negyedik közlemény.)

8. *Fejezet. Heráklius császár.*

Heráklius kelet-római császárról Latkóczi Mihály ezeket mondja: „Született 575-ben (Kr. után). Ilyennevü atyja Afrika helytartója volt; 610-ben afrikai csapatokkal bevette Konstantinápolyt és megbuktatta a bitorló Phokast, a kit lefejeztetett. Majd ő lépett trónra és új dinasztiát alapitott. Új rendszert honosított meg.

Khosroes perzsa királytól elvette egész Elö-Ázsiát, Khosroes fiával Siroessel pedig elönyös békét kötött, melynek értelmében Siroes visszaadta a Megváltó keresztjét, melyet a perzsák Jeruzsálemmel együtt elfoglaltak volt (629. szept. 14; innen a Kereszt-felmagasztalásának ünnepe)...

Utolsó éveit szerencsétlen háborúk keseritették meg. Az arabok elfoglalták Sziriát és Egyptomot. Első házassá-

gából lett fiát, Konstantint s második nejének Martinának fiát Herakleonát közös trónutódokul kinevezvén 641-ben meghalt." (Pallas-Lexicon, 9. kötet, 89 lap).

9. Fejezet, A bászíliusok.

Heráklíusz halála után, az elhunyt császár legkiválóbb hivatalnokai, legvitézebb férfiai, legbizalmasabb emberei, — nehogy az új udvar szőtte fondorlatainak áldozatúl essenek, — egy tömeggé egyesülnek és „bászíliusok" neve alatt elmenekülnek. Útjok iránya Kelet felé vezet... A magyarok ősei, rokonai a Volga mentén találkoztak a bászíliusokkal...

Most lássuk, hogy mit mond a történelem a bászíliusokról.

„A bászíliusok ázsiai Sarmatia népeinek egyike, mely az Ethil (Atel, Atil = Volga) folyó mellett lakott és nagyobb részt állattenyésztéssel foglalkozott. De görög névvel bászíliusoknak neveztetnek, minek jelentése: királyi eredetüek; mivel azzal dicsekedtek, hogy ők — személyeikre nézve — fejedelem-sarjak: a hős-vitéz Herakliusz (császár) családjából származtak." (Párszéghkh e mi házkáczh származdáczhoczh Ászíah pánágéloczh ár Ethil kédov, varkh őszd médzi mászin ein chásnárádzkh; pájczh gocshéczhán i hujn párpár párszéghkh, var thárkhmáni thákávarágánkh, khánzi szénábárdzein zánczhánsz linil árkhájázunsz i zárme khácshin Herákleáh.[1]) Lásd, Mechithár-Lexicon, Velencze, 1769. év, második rész, 256 lap).

Az örmény tudós által irott ezen nevezetes szavak tanusága szerint tehát a bászíliusok a Volga mentén laktak; de itt laktak egy ideig a magyarok ősei, rokonai is... és ezen második állítás igazságát a leghitelesebb

[1]) Itt közre adom ezen nagyon fontos idézetet örmény betűkkel is:

Բարսեղ է մի յազգէ սարմատացոց Եպիլ գետակից առ Ետիլ գետով, որք ըստ մեծի մասին էին խաշնապահք, բայց հռչակեալ ի յոյն բարբառ թագաւորք, քանզի անտագածէին զանձանց էինել արքայազունս ի գործէ քաշին Հերակլեայ:
(L. a fentebb idézett helyet.)

forrással Konstantinos Porphyrogennetos ezen szavaival bizonyítom be: A szevartik (szábártoi ászfáltoi: feketefiak) „három évig együtt laktak a kozárokkal és együtt harczoltak velük minden háborúban.“ (L. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek történelme, 48 lap, felülről az 5—6 sor). A Volga (Atel) pedig Kazárországon keresztül folyik...

A básziliusok tehát akkor, midőn a magyarok őseivel, rokonaival találkoztak, csak ugyan ázsiai Sarmatiában a Volga mellett tartozkodtak. De azért ezek nem voltak ‚származtá'-k, hanem *görög és latin (római) eredetű keresztények, kik mindnyájan klaszszikus müveltséggel birtak*; mert a buzgó keresztény Herákliusz császár udvarába nem félvad, pogány származtákat fogadott be, hanem a legfőbb udvari méltóságokat, állami hivatalokat keresztény *rokonainak*, legmeghittebb embereinek, legjobb barátainak, ismerőseinek adta. És mivel a básziliusok közül sokan vérrokonai voltak a básziliusz-nek (*Βασιλεύς*): Herákliusz császárnak, az egy néptörzszsé verődött básziliusok méltán dicsekedhettek azzal, hogy ők fejedelem-sarjadékok: ‚básziliusok.'

* * *

És itt — mielőtt átmennék a következő fejezetre — tisztelettel arra kérem szives olvasóimat, hogy ne cseréljék össze a ‚básziliusz' nevet a ‚basilida' névvel; mert a két név és néptörzs között nagy különbség létezik. Ugyanis a ‚basilius'-ok — mint előbb is láttuk — görög-latin eredetű keresztény néptörzs, míg a ‚básziliidá'-k pogány skythák („Basilidae Scythae“), kik — Kiepert szerint — Nagy-Sándor idejében a Krim félszigeten (Chersonesos Taurica) és a felette elterülő földön laktak.[1])

Itt és a következő fejezetekben a básziliusokról szólok, ellenben a básziliidákról hátrább ott tesz szó, hol

[1]) Lásd H. Kiepert, Historisch-geographischer Atlas der alten Welt. Zehnte verbesserte Auflage. Weimar, 1854. Második tábla: Das persische Reich und das Reich Alexanders des Grossen.

hol a magyarok rokonairól fogok megemlékezni. Addig is egy lényeges különbséget már itt is felemlítek és ez következő: a bászileus egyik öse, vérrokona, atyafia (consangvineus) a magyarnak, míg a basilida csak rokona (affinis: határos vele, benachbart, angranzend).

10. Fejezet. Etelköz.

Az ösök és rokonok ott hagyják Lebediát és tovább vándorolnak... Útközben szövetségre lépnek a **bászilius okkal**,[1]) kik a Volga-folyó mentén tartozkodtak és velök együtt letelepednek az **Etelközben**.

„A Volga folyót az örmények Ethil-nek, a tatárok ellenben Etel-nek nevezték. Ez a nagy fogyó, melybe hetven más kisebb folyó és patak szakad, Sarmatia éjszakkeleti határfolyója. Az éjszaki hegyekből ered, és kanyargos pályája több tartományon át vezet. Egyik kanyarulata közeledik a Tanais folyóhoz; azután a mássziageták földjén (Ázstárchán, Astrakan) két ágra szakad és a Káspitengerbe ömlik. A Volga folyó az ókorban Re nevet viselt.“[2])

Az ösök ezen tartozkodási helyéről egy kiváló magyar iró ezeket mondja:

„Etelköz (Atelcuzu, Atelköz) körülbelöl 887—895 közt a magyarok hazája. Lebediából a besenyöktől kiszorittatva jutott a magyarság a krónikákban nem említett és az egykori görög irótól Atelkummak[3]) nevezett területre, melyet történetiróink minden alap nélkül csupán a magyarosabb hangzás kedvéért — Etelköznek mondanak. Etelköz alatt Podolia délkeleti s Kiew vidékének délnyugati, Moldovának a Szerettől keletre eső lapályos részét, Besszarabiát és Cherson vidékét értjük. Egészen a Dnjeszterig aligha terjeszkedtek a magyarok, mert nem akar-

---

[1]) L. az előző 9. fejezetet.

[2]) Mechithár Lexicon, második rész, 279 l.

[3]) Átel (Etel, Ethil) jelentése: folyó, viz. V. ö. örmény gáth (*ցաւթ*): viz, vizcsepp, latin gutta: csepp, török bud, örmény gáthil = gutta, stilla, influxus: vizcsepp, folyás, befolyás. — Kum = a görög *κῦμα* (onda, flutto) hab, hullám, viz; ‚atelkum' tehát annyi, mint: a folyó hullámai (által elöntött földterület).

hatták, hogy a besenyőkkel ismét szomszédságba jussanak. Az új hazát a dubnicai krónika szerint még Nagy-Lajos korában is Etelnek nevezett Dnjeszter vagy Neszter hasította ketté. Az Etelközben való tartozkodás három dolog miatt lett nevezetes: 1. mert ide indulva választották meg a magyarok első fejedelmüket és pedig a kazárok ösztönzésére; 2. mert itt csatlakozott hozzájuk a kazárok közt kiütött polgárháborúban föidönfutóvá lett kabarok törzse, mely rövid időn beolvadt a magyarságba; s 3. mert VI. Leo görög császár hívására 893. táján innen indultak Simon bolgár király ellen. Rajta Árpád fia Liuntin vezetése alatt három nagyobb győzelmet nyertek s nagy zsákmánynyal tértek haza Bolgárországból, melyet egészen a Balkánig bekalandoztak. Ez a hadjárat adott alkalmat Leo császárnak, hogy „taktikájá"-ba fölvegye a magyarok hadakozása módjának leirását." (Pallas-Lexicon, 6. kötet 519 lap).

Az itt közölt idézethez van egy-két mondanivalóm. Első, mit mondani akarok ez: Nagyon helyesen jegyzi meg az idézet derék irója azt, hogy „alig ha egészen a Dnjeszterig terjeszkedtek a magyarok." És ha helyes ez a megjegyzés, akkor helytelen a dubnicai krónika azon állitása, mely azt mondja, hogy a „még Nagy-Lajos korában is Etelnek nevezett Dnjeszter vagy Neszter hasította ketté az új hazát". Azután kétséges a mondott krónikának azon állitása is, hogy a Dnjeszter folyó Etel-nek neveztetett volna. De ha csakugyan viselt a Dnjeszter, Etel nevet, akkor az Etel szó nem volt elöl nagy E-vel irva, hanem kis e-vel így: etel és nem volt tulajdonnév, hanem közfönév és csak ennyit jelentett: viz, folyó, folyóviz (L. előbb ezen fejezet 3. jegyzetét.*) Tehát, ha valóban előfordul a dubnicai krónikában az e t e l szó, akkor annak így kell irva lennie: Dnjeszter etel, magyarúl Dnjeszter folyó; mert a nagy e-vel (E) irott Etel a Volga folyónak volt tulajdonneve. (L. 10 térkép a hazai történelem tanitásához: Európa a magyarok honfoglalása idejében. Budapest, 1901.)

*) Még ma is használatos nálunk ez a kifejezés: „Menj a vizhez, a folyóhoz", e helyett: „Menj a Szamoshoz."

Nem járt kezeim közt egyszer sem az „egykori görög író"-nak munkája, melyben az „Atelkum" előfordul. Szeretném tudni, hogy az „Atelkum" szó nagy A-val, vagy kis á-val (*a*) van irva; mert ha kis á-val van irva, akkor Etelköz alatt csakugyan azt a területet értjük, mely előbb le is van irva az idézetben (L. ezen fejezet harmadik bekezdését!); mivel ekkor ‚atelkum' csak ennyit jelent: két folyóviz (Atel = viz, kum[a] = viz) közt elterülő földrész: folyamköz. (V. ö. Muraköz, Csalóköz... szókkal). De ha nagy A-val volna irva (pedig nagyon valószinű, hogy így van irva!), akkor ez a körülmény azt tanusitaná, hogy még volt — Lebediától keletre — egy más hasonnevü földterület a Volga (Atel) mentén, a tulajdonképen „Atelkum"-nak nevezett folyómellék (Atelcuzu, Etelköz.)

Habár Konstantinos Porphyrogennetos ezen szavaival: „A másik rész n y u g a t felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással, az Atelkuzumak nevezett tartományba", — világosan mondja, hogy Atelkuzu Lebediától nyugatra feküdt; mégis vannak egyesek, kik azt állitják, hogy terjeszkedhetett Atelkuzu Lebediától éjszak-keletre is és állitásuk mellett ezeket az érveket hozzák fel:

1. Annak a földterületnek, mely Atelcuzu (Atelkum = Atelköz, Etelköz) nevet viselt, az Atel (Volga) folyó mentén kellett feküdnie. (A kiknek vezetékneve Temesvári, Kolozsvári, Dési..., ha ők maguk nem is laknak Temesvárott, Kolozsvárt, Désen; de őseik bizonyára a mondott helyeken laktak).

2. A közreadott idézet azt mondja, hogy: „Egészen a Dnjeszterig aligha terjeszkedhettek a magyarok; mert nem akarhatták, hogy a besenyőkkel ismét szomszédságba jussanak". Most ha szemügyre veszszük a térképet, azt látjuk, hogy az ősök csak úgy kerülhették ki a besenyőket, kiknek háborgatása miatt hagyták el Lebediát, ha tőlük tovább keletre a Volga (Atel) felé huzódnak; ellenben, ha Etelköz az idézet mondotta helyen feküdt, akkor még közelebb jutottak a besenyőkhez, miután a besenyők alatt huzodik el a „Besenyő-tenger" partján az idézet jelölte „Etelköz". (L. 10 térkép, harmadik lap: Európa.)

3. Az Atel alatt fekszik a Kuma folyó; ha most a két folyó nevét összekötjük (Atel + Kum[a]), előáll a görög író által használt „Atelkum“ (= Etelköz) alak. És ekkor igazat kell adnunk azon magyar történelemíróknak, kik az „Atelkum“ szót magyarra így fordították: „Etelköz“ (Atel és Kuma között fekvő terület); de fordíthatták volna még így is: „Vizköz,“ „Folyóköz,“ „Folyamköz,“ miután mindkét folyónak neve (Atel, Kuma) vizet, folyót jelent.

4. Miért küldi a hatalmas görög (kelet-római) császár: VI. Leo éppen a magyarokat a bolgár Simon ellen? Azért küldi, mert a magyarok (l. 10 térkép a hazai történelem tanításához. Európa a magyarok honfoglalása.. idejében, tervezte dr. Márki Sándor.) Bolgárország közelében vannak. Aztán azért is küldi az örmény eredetű császár a magyarokat; mert jobban bizott — minden másnál — a vitéz magyarokban, kiknek sorai között sürün találkoztak örmény harczosokkal is.

*

Csak felhoztam, de kijelentem, hogy nem értek egyet ezen ellenkező véleménynyel; hanem a tudós császár szavainak adok hitelt feltétlenül... és most a következő szavakkal zárom be ezt a fejezetet.

Az idézet írója ezt is mondja, hogy „az Etelközben való tartozkodás három dolog miatt lett nevezetes“ ... és felsorolja mind a három nevezetes dolgot. Én az első dologhoz (Árpád fejedelemmé választása) majd hátrább szólok. A másik két dologról (a kabarok csatlakozása és VI. Leó császár hivása) a jelen fejezetben feljebb mondottam el szükséges mondanivalóimat.

Azonban kutatásaim alapján abban a helyzetben vagyok, hogy a három nevezetes dolgot kiegészíthetem egy negyedikkel: a legnevezetesebbel, midőn azt mondom, hogy Etelközben keletkezett a dicső magyar nép. Azonban erről a legérdekesebb tárgyról, erről a legnevezetesebb dologról a következő fejezetek beszélnek.

AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM-EGYESÜLET" ALAKULÓ KÖZGYŰLÉSE.

— 1905. febr. 19 —

Jól ismerem ezen hazafias város multjának minden részletét, hiszen én magam irtam meg Szamosújvár város Monográfiáját; azért jelen alkalommal is csak igazat mondanak szavaim, midőn állitom, hogy ilyen tekintélyes, tudós gyűlést még nem láttak városunk falai.

Folyóiratom márczius havi füzete hozott ugyan ezen párját ritkitó gyülésről mintegy hat oldalra terjedő közleményt; de azért a hely szüke miatt még igen sok és fontos közlenivaló anyag szorult ki a mult hónapban... És mivel ezen nagyon nevezetes gyülésről világos, teljes képet akarunk adni, az eddig közlött érdekes dolgokhoz még hozzá adjuk a következőket:

Gyülés előtt csak négy nappal előbb küldöttük szét a meghivókat és mégis ezen nagyon rövid idő alatt oly sok üdvözlet, távirat és nyilatkozat érkezett a szervező bizottság elnökéhez, tagjaihoz, vagy a közgyűléshez, hogy a rendkivüli siker mindenkit meglepett...

I. Jegyzőkönyv

Az „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek Szamosújvárt 1905. febr. 19-én tartott alakuló közgyüléséről.

Jelen vannak: Ábrahám Miklós, Áján Joachim, Bányai Károly, Bárány János (Marosvásárhely), Bárány István, Bárány Lukács, Bárány Márton, Begidsán Gerő, Begidsán Tivadar, Cheul Tivadar, Csáusz János, Esztegár Gerő, Fedorka Elek, Dr. Gopcsa Jakab, Dr. Herrmann Antal (Budapest), Józsa János, Józsa Jánosné, Kapatán Márton, Kovács Géza (Kolozsvár), Dr. László Márton, Marosán Gusztáv, Merza Gyula (Kolozsvár), Miskgián János, Moldován Simon, Murádin Sándor, Novák Lajos, Dr. Papp Gusztáv, özv. Patrubán Mártonné, Sáhin Péter, Salamon Árpád, Szongott Kristóf, Tódorfi Lukács, Turcsa Mihály, Uhlyárik Albin, Voith Gergely, Voith Jakab, Zábulik Jenő, Zoltán Béláné.

Szongott Kristóf, mint az 1904. okt. 23-án tartott értekezlet által kiküldött szervező bizottság elnöke megnyitja az ülést. Historiai visszaemlékezések után kimutatja a mai napnak kulturtörténeti, sőt történelmi fontosságát Szamosújvárra és az egész örménységre nézve. Aztán konstatálja, hogy a gyülés korelnöksége kétségtelenül a jelenlevő Bárány Lukács plebánost illeti, a kinek legnagyobb érdemei vannak az örmény múzeum ügyében s ki az értekezleten is elnökölt. De sajnálattal kell belenyugodni abba, hogy Bárány Lukács gyöngélkedése miatt nem foglalja el az elnöki széket. Felszólítja a közgyülést, hogy korelnököt válaszszon.

A gyülés lelkes közfelkiáltással Szongott Kristófot választja meg korelnöknek.

A korelnök jegyzőnek Dr. Papp Gusztávot és a jegyzőkönyv hitelesitésére Merza Gyulát és Dr. László Mártont kéri fel. Helyeslés.

Korelnök felszólitja Dr. Herrmann Antalt a beérkezett üdvözlések előterjesztésére. Herrmann felkéri azokat, a kik személyesen hoztak üdvözleteket, ezeknek előadására.

Először Miskgián János örmény kath. áldozár szólalt meg és örmény nyelvü beszédben a keleti örménység nevében üdvözli a közgyülést, aztán pedig a „Pánászer“ (philologus) czimü Párisban megjelenő előkelő tudományos folyóirat szerkesztőségének üdvözletét tolmácsolja abból az alkalomból, hogy a magyar örmények világra szóló kulturalkotásba fogtak.

Herrmann kiemeli ez üdvözlések rendkivüli jelentőségét és az elsőnek lényeges tartalmát magyar nyelven olvassa fel a következőkben:

Testvérek! A keleti örménység nevében üdvözlöm Hájk népének Szent-István koronája védelmében élő raját, melynek legjobbjai új templomot készülnek alapozni az örmény hagyománynak, emléket egy dicső multnak. Az örmény múzeum, melyet a szabadság országában, az örmények e szabad királyi városban alkotnak, mentsvára lehet az őshazában és szerte a világon élő örmények nemzeti kincseinek, családi ereklyéinek. Ezeket itt nem fogják elkobozni zsarnok fejedelmek, nem fogják elragadni rabló barbarok, és nem fogja feldúlni anarchista csőcselék. Az örmény

szellem örök lámpája gyul ki itt a Szamos partján, méltó arra, hogy az egész örmény világ olaja táplálja. Világositó-Szent-Gergely világositsa fel magyar testvéreimet, hogy lelkességgel, áldozatkészséggel, kitartó munkával virágzóvá tegyék e nagyhivatású intézményt, a nemes magyar nemzetnek is dicsőségére. Az Isten áldása legyen az örmény múzeumon!

Kovács Géza, az Erdélyi Kárpát-Egyesület főtitkára személyesen hozta el az E. K. E. üdvözlő iratát és azt a legbensőbb rokonszenv lelkes kifejezésével nyujtja át. Az irat igy hangzik:

Nagyságos Szongott Kristóf tanár és szerkesztő urnak, mint az Örmény Muzeum-Egyesület szervező bizottsága elnökének

Szamosújvár.

Erdélyi Kárpát-Egyesület.

45—1905 szám.

Tisztelt Közgyülés!

Már a múzeumunkban rendezett örmény himzés-kiállitás kapcsolatánál fogva is hazafias örömmel és őszinte rokonszevvel üdvözöljük az ott létesitendő „Örmény Múzeum“ eszméjét, melynek mielőbbi megvalósitásához testvéries érzülettel szerencsét és sikert kivánunk.

Adja a Gondviselés, hogy ez az új tudományos és idegen forgalmi intézmény újabb szindús tükre legyen hazarészünk néprajzi látványosságainak, mely velünk együtt müködve szintén éber őrszemként foglalja el helyét a magyar közmüvelődés sziklabástyáján.

Kolozsvár 1905 február 18-án

Honfiúi üdvözlettel:

Br. Feilitzsch Arthur
elnök.

M. Kovács Géza
titkár.

Az Örmény Múzeum-Egyesület tekintetes alakuló Közgyülésének

Szamosújvár.

Bárány János az elnöségnél élő szóval jelentette be a marosvásárhelyi örmények örvendező és helyeslő üdvözletét, Merza Gyula a kolozsvári Világositó-Szt.-Gergely kezelőségének szerencsekivánatait, Herrmann Antal pedig Dr. Szamosi János kolozsvári egyetemi tanár köszöntő izenetét.

Herrmann előterjeszti a telegrammokban és levélben érkezett üdvözleteket és helyeslő nyilatkozatokat.

Mint a nyugoti örménység lelkes rokonszenvéről tanuskodó nyilatkozatok, fölötte nagy jelentőségű a következő két üdvözlő sürgöny, illetőleg levél:

Az „Armenia“ folyóirat Szerkesztőjének

Szamosújvár.

Legbensőbben részt veszek ünnepükön, a mely a magyarörmények szellemi kulturája feléledésének örvendetes jele.

Lemberg. Theodorovics érsek.

*

Congregatio Mechitaristica Vindobonensis. Bécs, 1905. febr. 16.

Tekintetes Szongott Kristóf urnak, az „Armenia“ szerkesztőjének Szamosújvárt.

Közölték velünk, hogy folyó hó 19-én Szamosújvárt megtartják az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakuló közgyülését.

Midőn ezt az eszmét a legnagyobb örömmel üdvözöljük, a legkevésbbé sem kételkedhetünk, hogy ez a vállalat, melynek sikeréhez egész szivünkből szerencsét kivánunk Szamosújvár örmény város közönségének, nemcsak dicsőséges multunk szemléltetését és általános megismertetését, hanem az örmény nemzeti szellem élesztését is hatalmasan elő fogja mozditani.

Fogadja igen tisztelt uram kitünő nagyrabecsülésem kifejezését, melylyel maradtam a tekintetes Urnak alázatos szolgája

Dr. P. Torun Tádé
infulás abbás, fővikarius, a bécsi mechitárista Congregatio elöljárója.

Az irásbeli gratulációk közül meg kiemelkedik egyik legelőkelőbb tudományos társulatunk üdvözlete, melynek jelentőségét emeli, hogy az aláiró elnök egyúttal a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, a kinek nagy hatásköre van a múzeumok állami támogatásában. Az okirat igy hangzik:

Magyar Néprajzi Társaság.

M. N. T. 905 9 sz.

Nagyságos Elnök Úr!

A Magyar Néprajzi Társaság, mely rokonszenvvel fogadta Dr. Herrmann Antal titkár jelentését az örmény múzeum kezde-

ményezéséről, örömmel üdvözli az Örmény Múzeum-Egyesületet alakuló közgyűlése alkalmából és gazdag virulást kíván e jelentős intézménynek, melytől a hazai néprajzra is fontos eredményeket vár.

Hazafias üdvözlettel

Budapest 1905 február 17-én

A Magyar Néprajzi Társaság nevében:

Szalay Imre elnök. Dr. Sebestyén Gyula főtitkár.

A beérkezett táviratok, küldőik neveinek betűrendjében, következő tartalmúak:

II. Tizenöt távirat.

Szongott Kristóf tanár.

Brassó. Kegyeletes czélt kitüzö „Örmény Muzeum-Egyesület" eszméjét szivemből üdvözlöm. Hazafias üdvözlettel:

Ábrahám István biró.

*

Szongott Kristóf tanár.

Csik-Szereda. Az „Örmény Muzeum-Egyesület" alakuló közgyülését szivem egész melegével üdvözlöm, további lépéseiben hazafias lelkesedéssel támogatom.

Dr. Fehér Antal.

*

Nagyságos Szongott Kristóf tanár ur.

Perjamos. Az „Örmény Muzeum" megalakulása körül kifejtett kegyeletes fáradozásaiért fogadja részemről is nagyrabecsülésem kifejezése mellett hazafias üdvözletemet.

Gyertyánffy Dénes főszolgabiró.

*

Merza Gyula urnak.

Déva. Hosszas betegségem gátol az „Örmény Muzeum-Egyesület" mai szép ünnepélyén való megjelenésben; de szivvel-lélekkel Önök között vagyok és kivánom, hogy a most alakuló egyesületünk az ősök tiszteletének kultusza mellett édes magyar hazánknak többi hatalmas kultur-intézményeivel együtt fejlödjék. Ehhez kérjük Isten áldását és minden jó magyar-örmény támogatását.

Issekutz Pál földbirtokos.

*

Szongott Kristóf.

Segesvár. Az alapitandó „Örmény Múzeum“ virágzását szivből óhajtják: Merza István, Násztury János, Dobribán Gergely.

*

Szongott Kristóf.

Budapest. Az „Örmény Múzeum“ alakulása körül fáradozó úttörőkre Isten áldását kérem.

Merza Márton.

*

Szongott Kristóf tanár.

Sopron. Becses meghivásukat megköszönve az alakuló közgyülést szivélyesen üdvözölve kivánom, hogy nemes fáradozásukat siker koronázza.

Simay.

*

Szongott tanár.

Bécs. A legbensőbben részt veszek az „Örmény Múzeum“ alapitásának ünnepélyén, mely felejthetetlen férjem szülővárosában történik.

Özv. Szenkovitsné.

*

Szongott tanár.

Bécs. Nagy örömmel értesültem az Önök múzeumának megalapitásáról és kérem ahhoz legélénkebb szerencsekivánataimat elfogadni.

Szenkovits Gusztáv nagykereskedő.

*

Szongott tanár.

Bécs. A mai dicső ünnepélyt örömmel üdvözöljük, lélekben jelen vagyunk s annak virágzását kivánja

Szenkovits Pál és családja.

*

Szongott tanár.

Bécs. A legmelegebben üdvözlöm őseim városában Örmény Múzeum alkotását, melynek virágzó fellendülést kivánok.

Dr. Szongott, Bécs város főorvosa.

*

Szongott Kristóf tanár.

Budapest. Meleg szivvel üdvözlöm örmény testvéreim hazafias és kegyeletes mozgalmát; lélekben ott lesz

Szongott Gyula.

*

Szongott Kristóf.

Budapest. Az „Örmény Múzeum“ megalakitása alkalmával személyesen meg nem jelenhetvén, ez úton fejezem ki üdvkivánatomat. Isten hintse áldását nemes munkájukra.

Szongott Viktor gyógyszerész.

*

Szongott Kristóf elnök urnak.

Kolozsvár. Örömmel és hazafias lelkesedéssel üdvözlöm az „Örmény Múzeum“ alakuló gyülését. Létesitését szivemből óhajtom; mert hirdetni fogja a nagy örmény kultura dicsőséges multját, a magyarországi örmények lángoló hazafiságát és családi életük költészetét. Szvacsina Géza.

*

Szongott Kristóf tanár.

Budapest. Múzeum-Egyesületünk megalakulásán személyesen részt nem vehetvén ez úton üdvözlöm az egyesületet. Sikert kivánok hazafias működéséhez.

Zakariás János képviselő.

Az üdvözlő levelekből a következő nyomosabb helyek kerültek bemutatásra, az irók nevének betürendje szerint:

I. Huszonegy üdvözlőlevél.

Nagyságos Szerkesztő Úr!
Mélyen Tisztelt Elnök Úr!

El nem mulaszthatom, hogy a mai nevezetes nap alkalmából, midőn megvalósulás elé közeledik egy olyan eszme, melynek a mélyen tisztelt Szerkesztő úr évek óta a legbuzgóbb és leglelkesebb harczosa volt, — szivem mélyéből tiszteletem legnagyobb kifejezésével ne üdvözöljem. Évtizedek óta nem jelentkezett Szamosújvár történetében ilyen fontos mozgalom, mint a mostani, melynek hasznos, szükséges és elodázhatatlan voltát a magyar tudományosság olyan képviselői is elismerték, kiknek szava a tudomány világában döntő szokott lenni. Volt alkalmam épen a napokban az „Örmény Múzeum“ ügyében néhány tisztelt nevü, kiváló magyar tudós véleményével megismerkednem, kiknek bátoritó és elismerő nyilatkozata újból megerősitett azon meggyőződésemben, hogy midőn ilyen fontos és nagyjelentőségü kulturintézményeket fejlesztünk, a lokális érdekek mellett első sorban a magyarságnak és a magyar kultúrának teszünk szolgálatot...

Budapest, 1905. febr. 18.

Mély tisztelettel üdvözli hálás tanitványa:
Dr. Bányai Elemér.

*

Igen tiszlelt tanár, Szerkesztő úr!

A nemes czélt szivből üdvözlöm, annak mielőbbi és sikerdús létrejöttét szivemből ohajtom, s a szép és kegyeletes eszmék megvalósulásához sok szerencsét kívánok.

Remélve, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület" a t. szervező bizottság lelkes és ügybuzgó fáradozása folytán mielőbb létre jön, szivesen és örömmel jelentem ki, hogy annak rendes tagja kívánok lenni, s így a czélt — habár szerényen is — támogatni fogom.

Sepsi-Szent-György, 1905. febr. 17.

Dr. Bogdán Andor
városi tanácsos, ny. kir. albíró.

*

Nagyságos Merza Gyula urnak

Kolozsvár.

Szeretett kedves jó Barátom!

Midőn a bécsi mechithárista rend nevében az „Örmény Múzeum" szervező bizottságának t. elnökéhez intézett üdvözletéhez szivem legmelegebb érzelmeivel csatlakozom, a hazafias egyesület hasznos, sikeres működésére a jó Isten bőséges áldását kívánom...

A szamosújvári „Örmény Múzeum" vagy is az abban felhalmozott tárgyak és müemlékek nemcsak örökös, fényes bizonyitékát fogják képezni az örmény nemzet magasfokú miveltségének és dicső multjának, hanem egyszersmind útmutatóúl is fognak szolgálni édes magyar hazánk összes népfajainak, hogy iparkodjanak utánozni az örmények példáját és a müveltség s erőteljes munkásság termékeivel állitsanak maguknak dicső, örök emléket az utókor számára.

Ujvidék (Bécs), 1905. febr. 28.

Duha S. Dávid
a mechithárista rend első kormánytanácsosa, örmény kamarás, plebános, apostoli hitküldér.

*

Igen tisztelt tanár úr!

Azt a valóban szép és nemes ügyet, úgy is czélt, a mely az „Örmény Múzeum"-mal fog testet nyerni, — őszintén és szivem melegével üdvözlöm.

Nagy-Szeben, 1905. febr. 18.

Elekes Bálint
kir. járásbiró.

*

Nagyságos Szongott Kristóf tanár és szerkesztő úrnak, az „Örmény „Múzeum-Egyesület" szervező bizottsága elnökének

Szamosújvár.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyűlését tiszteletteljesen üdvözlöm s hőn óhajtom, hogy nemes törekvését siker koronázza.

Sepsi-Szent-György, 1905. febr. 17.

Fejér Manó.

*

Tekt. Szongott Kristóf tanár urnak

Szamosújvárt.

A mult kegyeletes emlékeinek megőrzésére és az ősiség romlatlan eszméinek felújitására hivatott: „Örmény Múzeum-Egyesület" megalakitása iránti törekvést szivből üdvözlöm, s ahhoz sikert kivánok.

Csik-Szereda, 1905. febr. 16.

Fejér Sándor
Csikvármegye főjegyzője.

*

Nagyságos Igazgató Úr!

(Kivonat a dr. Herrmann Antalhoz irt levélből).

...Nagy sajnálatomra ezen ülésen nem jelenhetek meg; mert épen ma érkeztem vissza Szamosújvárról, hol az „Örmény Múzeum" első bálján személyesen óhajtottam részt venni.

Már maga ez a megjelenésem megadja a választ nemcsak arra nézve, hogy az „Örmény Múzeum" szervezetét a legmelegebben helyeslem, de arra nézve is, hogy a magam részéről kész vagyok, tőlem telhetőleg, mindent örömmel megtenni, a mi a Múzeum felvirágzása érdekében megtehető.

Budapest, 1905. febr. 19.

igaz hive
Dr. Gopcsa László.

*

Tekintetes Merza Gyula urnak, az „Erdély" szerkesztője, EKE pénztárnoka.

Kolozsvár.

Köszönöm a szives figyelmet. Sajnálatomra ily hosszú utat télen nem tehetek meg. Gratulálok az ideához és szivből kivánok fényes sikert... Danielhez (László) nektek gratulálok.

Perjámos, 1905. febr. 17.

Gyertyánffy Dénes.

*

Tekintetes Szongott Kristóf tanár urnak

Szamosújvárt.

Midőn az „Örmény Múzeum" megalakulását szivből üdvözlöm s az ennek létrehozásában fáradozóknak e szép és fontos kultur-munkájuk sikeres megoldásához továbbra is kitartást és Istentől áldást kívánok, egyszersmind kifejezést adok abbeli hő óhajtásomnak, vajha a magyar nemzeti érzésnek és a magyar hazaszeretetnek — az erdélyi örménység e hagyományos két szép erényének — a megerősítésére és fejlesztésére is áldásos hatást gyakoroljon.

Kiváló tiszteletem és hazafiúi üdvözletem kifejezésével maradtam a tekintetes Tanár urnak kész hive

Bobdai Gyertyánffy István
kir. tanácsos, mint a budapesti áll. Paedagogium ny. igazgatója.

*

Mélyen tisztelt Elnök ur!

Igaz örömmel adok kifejezést annak, hogy az „Örmény Múzeum"-nak és egyesületnek eszméjét nemcsak helyeslem, hanem lelkem egész hevével üdvözlöm s büszkeséggel tölt el a tudat, hogy annak megvalósitását oly kezekben látom, mint a szervező bizottság tagjai, kiknek hazafias törekvéséhez Isten segedelmét kérve a legszebb sikert kívánom.

Torda, 1905. febr. 17. igaz tisztelője
Harmath Domokos.

*

Az igen tisztelt „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek Szamosújvárt.

Tisztelt Uraim!

Merza Gyula barátomtól értesültem egy Szamosújvárt alapitandó „Örmény Múzeum"-ról. Ez a hir, tisztelt Uraim, valóban örömmel töltött el engemet, Mechitár hű fiát. Meglepetés reám nézve, még pedig nagyon kellemes meglepetés magyarhoni testvéreimnek ez a vállalkozása. Midőn mi az Önök életkörülményeire gondolunk, kik távol vannak az őshazától és egy örmény középponttól és a kiknek hagyományos érzülete századok óta veszélyben forgott a sors csapatai alatt: mindezek ellenére, a Önök mai örmény jellegü kulturalis nagy ébredésében, tisztelt Uraim, van valami, a mi reánk, az Önök testvéreire nézve elragadó, kik annyi szeretet, remény és öröm között kisérjük figyelemmel Önöket a távolból. Mi talán látszólag kedvezőbb föltételek alatt élünk faji tulajdonaink föntartása tekintetében; ámde valójában, erőink sajnosan megbénitott állapotban és képtelenek lévén egy kietlen és üres jövőre nem gondolni: irigyeljük az Önök szabad röppét az

ős haza felé, melynek emlékére Önök mintegy szentély gyanánt múzeumot emelnek, a melyért az Önök szive oly frissen és oly erősen megdobban új hazájuk égboltja alatt. Áldja meg az Ég az Önök munkáját, melyet egész lelkemből üdvözölök s erősitse meg a lelkét minden derék örménynek, a szegény örmény nemzet újjászületésének, szerencséjének és jövőjének a biztositására. Dicsőség Armeniának és tisztelet odaadó gyermekeinek Magyarországon!

Konstantinápoly, 1905. febr. 21.

Testvéri üdvözlettel
Dr. P. Hátzuni Vártán
a perai örmény kollegium
igazgatója.

*

Az „Armenia" folyóirat tekintetes szerkesztőségének
Szamosújvárt.

Velencze, Szent-Lázár szigete, 1905. febr. 20.

Tisztelt Uram!

Föl vagyok hatalmazva, hogy Gürekián Ignácz érsek-főapát úr ő excellenciája nevében Önt értesitsem élénk sajnálkozása felől, hogy közbejött akadályok miatt kellő időben és szándékolt alakban nem irhatott.

Azonban nagyrabecsülve Önöknek egy „Örmény Múzeum" alapitására irányuló nemes eszméjét, kéri Önt, hogy vegye jó neven az ő önkéntelenül megkésett, de nem kevésbbé élénk és őszinte szerencsekivánatait. Fogadja tisztelt Uram ő excellenciája őszinte üdvözletével egyidejüleg atyai áldását, melyet ő az Égből lekönyörög nemes vállalkozásuk teljes sikerére.

P. Jádigián Fülöp
a velenczei Murát-Ráphael
örmény akademia igazgatója.

*

Érdeklődésem hazánk minden kulturalis intézménye és igy a létesitendő „Örmény Múzeum" iránt is megvan és ennek ébrentartása — mondhatom — életszükségletem.

Nagy-Iklód, 1905. febr. 17. László László.

*

Tekintetes Szongott Kristóf urnak, mint az „Örmény Múzeum"-Egyesület" szervező-bizottsága nagyérdemű Elnökének
Szamosújvárt.

Mélyen tisztelt Elnök ur!

Fájó szivvel jelentem, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek holnap Szamosújvárt tartandó alakuló közgyülésén, legyőzhetlen akadályok miatt, személyesen nem jelenhetek meg.

Azonban lelkileg ott leszek és forró imámat küldöm a Mindenhatóhoz, az üldözöttek és martirok legfőbb vigasztalójához, azon esedezéssel, hogy ezen közgyűlés üdvös törekvésére adja atyai áldását.

Ezen alakuló közgyűlést szivem mélyéből üdvözlöm és minden tagjának Istentől áldást kivánok.

Kolozsvárt, 1905. febr. 18.

hazafias tisztelettel
Dr. Mály István.

*

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

A megalakitandó „Örmény Múzeum" közgyülésén hivatalos elfoglaltságom következtében a legnagyobb sajnálattal nem vehetek részt. Bár személyesen nem is lehetek ott, innen a távolból szivből üdvözlöm a nemes hazafiakat, a kik nem kiméive faradságot, igyekeznek hazánkban széjjelszórt nemzetiségünk ereklyéit az utókornak megőrizni. . .

Szilágy-Somlyó 1905, febr. 18.

Merza Jenő
földmiv. iskolai s. tanár.

*

Tekintetes Merza Gyula birtokos urnak
Kolozsvár.

Édes Gyula!

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" közgyülésére személyesen el nem mehetek, de az eszmét magam is lelkesen üdvözlöm és annak támogatására szerény tehetségemet fel is ajánlom; mert elődeink kegyeletes emlékeit én is szivemben őrzöm.

A közgyülésen szíveskedjél az eszmét nevemben is üdvözölni, melynek sikeres létesitését lelkesen óhajtom. Ölel rokoni szeretettel.

Gyergyó-Szent-Miklós 1905 febr. 17.

Merza Vilmos
kereskedő.

*

Szenkovits Gusztáv, ki táviratot is küldött az „Örmény Múzeum-Egyesület"-et szervező bizottság elnökéhez, Merza Gyula barátunkhoz intézett levelében melegen üdvözölte (Bécsből) az alakuló közgyülést.

*

(Merza Gyulához irott levél kivonata.)

Kedves Barátom!

Szives meghivásodért fogadd őszinte köszönetünket. Végtelenül örülök annak, hogy az eszme végre megérlelődött s immár a kivitelre került a sor. A megnyitásra nem mehetek le. . .

Felhivom különben figyelmedet a következőkre:

A 60-as években Erzsébetvároson elhunyt egy Papp János nevü egyén, ennek birtokában (kinek neje, ki azóta szintén elhalt, Murát Johánna volt) volt sok évszázadig őrzött örmény zászló. Szine sárga, szegélye arany. Utána lehetne járni, hogy nincs-e meg véletlenül az utódoknál ez az ereklye. Nevezett Papp család még most is ismeretes és Papp Jenő vasúti és hajozási főfelügyelő unokája az általam emlitett Papp Jánosnak. Igaz szeretettel kész hived.

Budapest, 1905. febr. 17.

Tutsek Jóska.

*

Tisztelt Tanár Úr!

A szamosújvári „Örmény Múzeum" megalapitása alkalmából őszinte örömömnek óhajtok kifejezést adni: hogy a magyarországi örmények a faji kegyelet templomát, kultuszát teremtik meg benne.

Csak az a nemzet él, a mely emlékezik; csak annak a népnek van jövője, mely a multat nem felejti el.

Budapest, 1905 febr. 16.

Hazafias üdvözlettel
Tutsekné Bexheft Lilly.

*

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

. . . Büszkén vallom magamat mindig örménynek, annak a kis nemzetiség tagjának, mely hazánknak annyi jelest adott s azért utódaink számára megőrzendőnek tartom régi ereklyéinket s mindazt, mi multunkra vonatkozik s minthogy legnagyobb sajnálatomra — hivatalos elfoglaltságom miatt — haza nem mehetek, engedje meg nekem, hogy úgy is mint régi szerető tanitványa, ki azt is tudja, hogy mennyit köszönhetünk e részben is lelkes fáradozásának, e szép eszme megvalósulásakor a távolból üdvözölhessem.

Maradtam kiváló tisztelője

Székely-Udvarhely 1905 február 16.

Dr. Voith Gerő.

*

(Merza Gyulához intézett levél kivonata.)

Kedves Barátom!

. . . Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakuló gyűlésére — sajnálatomra — nem mehetek le; de üdvözlöm az új egyesületet és kérlek jelentsd be, hogy az egyesület rendes tagjai sorába magam is belépek. Ez idő szerint még nagyobb áldozatot az ügy érdekében nem hozhatok.

Szeretettel maradok kész hived

Zakariás János dr.

Ezekenkivül még 100 helyeslő nyilatkozat érkezett a szervező bizottság elnökéhez. A küldők nevei a közgyűlés kívánságára egyenkint felsoroltattak.

III. Száz helyeslő nyilatkozat.

Azoknak becses nevei, kik helyeslő nyilatkozatot küldöttek:

Ájan Lukács kereskedő, a Kereskedelmi Bank vezérigazgatója, Szamosújvár.
Alexa Miklós földbérlő és kereskedő, Szamosújvár.
Ávéd Jákó nyug. főgymnasiumi igazgató, Gyulafehérvár.
Bányay Kristóf nagybirtokos, Tamásfalva, u. p. Kovászna.
Bárány Tivadar kereskedő, Felső-Visó.
Bárány István magánzó, Szamosújvár.
Bárány János városi számvevő, Maros-Vásárhely.
Bárány Lukács kanonok-plébános, Szamosújvár.
Bárány Márton birtokos és kereskedő, Szamosújvár.
Berán János, egyházi karnagy, Szamosújvár.
Bocskaiczi László banktisztviselő, Kolozsvár.
Dr. Bogdán Andor városi tanácsos, Sepsi-Szent-György.
Boros Vidor tanitóképző intézeti tanár, Szamosújvár.
Buslig József áldozár, főgymn. tanár, Brassó.
Cheul Tivadar városi számvevő, Szamosújvár.
Csáusz János kereskedő, Szamosújvár.
Dr. Csiki János körorvos, Uzon.
Dr. Czetz Dénes gyógyszerész, Kolozsvár.
Csiky József kir. itélőtáblai biró, Budapest.
Duha Kristóf közigazgatási tanácsos, Szamosújvár.
Donszky István kereskedő, Brassó.
Drágomán Gergely nyug. telekkönyvvezető, Nagyilonda.
Fáraó Simon örmény szert. plébános, Csik-Szépviz.
Dr. Fejér Antal ügyvéd és lapszerkesztő, Csik-Szereda.
Dr. Fejér Dávid orvos, Gyergyó-Szent-Miklós.
Dr. Fejér Gerő vallástanár, nevelő intézeti igazgató, Gy.-fehérvár.
Fogolyán Kristóf földbirtokos, Sepsi-Szent-György.
Fogolyán Lukács kereskedő, Sepsi-Szent-György.

Gajzágó Ferencz nyug. kir. táblabiró, Kolozsvár.
30. Gárábed Bálint házbirtokos, Beszterecze.
Gáspár Gyula gyógyfürdö-tulajdonos, kereskedő, Maros-Vásárhely.
Gergelyfi Tamás magánzó, Déva.
Dr. Gogomán Antal ügyvéd, Dés.
Govrig J. Gergely hittanár, Erzsébetváros.
35. Görög Joachim örmény szert. plébános, Gyergyó-Szent-Miklós.
Harmath Domokos kir. telekkönyvvezető, Torda.
Haragay Márton kereskedő, Szamosújvár.
Ifj. Herrmann Antal dr. pénzügyi fogalmazó, Sepsi-Szt-György.
Herrmann Julia tanitónö, Albertfalva, u. p. Budafok.
40. Dr. Br. Horváth Emil lapszerkesztö, Dés.
Jósa János fögymn. tanár, Szamosújvár.
Kábdebó Gergely alispán, Temesvár.
Kapatán V. Márton segédlelkész, Szamosújvár.
Beodrai Karátsonyi Andor nagybirtokos, Beodra.
45. Karácsonyi András kereskedő, Oláh-Szent-György.
Karácsonyi István alispáni iktató, Mármaros-Sziget.
Kopár Kristóf hitelbank-igazgató, Szamosújvár.
Kopasz Gergely plébános, Ó-Radna.
Dr. Kosutány Ignácz egyetemi tanár, Kolozsvár.
50. Dr. Kosutány Tamás orsz. chemiai intézeti igazgató, Budapest.
Rétháti Kövér Béla főszolgabiró, Mezőkovácsháza.
Kritsa Klára irónö, Gyergyó-Szent Miklós.
László József földbirtokos, Nagy-Iklód.
Lengyel Árpád ny. városi aljegyző, Erzsébetváros.
55. Lengyel István kereskedő, Szamosújvár.
Lengyel Márton honvéd százados, Tápió-Süly.
Dr. Mály István orvos, Kolozsvár.
Márkovich János ügyvéd, Erzsébetváros.
Márkovics Simon hivatalnok, Szentágota
60. Mártonfy Márton miniszteri osztálytanácsos, orsz. iparoktatási főigazgató, Budapest.
Merza Vilmos kereskedő, Gyergyó-Szent-Miklós.
Mihálfy Imre nyug. levéltárnok, Szamosújvár.
Moldován Simon városi pénztárnok, Szamosújvár.
Özv. Molnár Antalné, Budapest.
65. Murádin Sándor kereskedő, Szamosújvár.
Dr. Novák Károly kinestári főorvos, Mármaros-Sziget.
Nuridsán János kereskedő, Szamosújvár.
Onuesán Miklós kir. járásbirósági aljegyző, Medgyes.
Orosz Endre állami isk. igazgató, Apahida.
70. Dr. Papp Bogdán ügyvédjelölt, Kolozsvár.
Dr. Papp Gusztáv városi tanácsos, Szamosújvár.
Dr. Papp József ügyvéd, Kolozsvár.
Papp Mózes mérnök, Arad.
Papp Norszesz birtokos, Szamosújvár.

75. Özv. Papp Tódorné birtokosnő, Szamosújvár.
Dr. Patrubány Lukács tanár, Budapest.
Perint Jakab kereskedő, Szamosújvár.
Puskás Gergely róm. kath. plebános, Dicsőszentmárton.
Dr. Réthy László régiségtári igazgató ör. Budapest.
80. Sáhin Lukács birtokos, Pánczél-Cseh.
Sáhin Péter kereskedő, Szamosújvár.
Salamon Árpád magy. kir. adótárnok, Szamosújvár.
P. Sántha Angelus zárdafőnök, Dés.
Dr. Simay Gyula kereskedelmi és váltó-törvényszéki biró, Budapest.
85. Dr. Simay János minist. nyug. segédtitkár, Szamosújvár.
Simay Tódor mérnök, Sopron.
Simonovics Gerő örmény kath. kántor, Gyergyó-Szent-Miklós.
Szentpéteri János végrehajtó, Dés.
Dr. Szentpéteri Kristóf ügyvéd, Gyergyó-Szent-Miklós.
90. Szvacsina Géza polgármester, Kolozsvár,
Szongott Jakab takarékpénztári vezérigazgató, Tasnád.
Szőcs Mihály főgymn. tanár, Dés.
Tarisnyás János kereskedő, Szamosújvár.
Todorán Endre nyomdatulajdonos, Szamosújvár.
95. Todorfi Lukács polgármester, Szamosújvár.
Dr. Turcsa János cs. és kir. főtörzsorvos, Kolozsvár.
Uhlyárik Albin kir. orsz. fegyintézeti igazgató, Szamosújvár.
Verzár Lukács gyárigazgató, Brassó.
Verzár Kálmán kereskedő, Brassó.
100. Voith Gergely földbirtokos, Dés.
Wolf Bogdán gyógyszerész, Dés.
Zakariás L. Antal birtokos, Csik-Szépviz.
Dr. Zakariás József állami fegyintézeti orvos. Szamosújvár.

Ime a helyeslés, a rokonszenv, a lelkesedés impozáns nyilatkozása. Pedig ez csak kis része azoknak, a kikről tudva van, hogy helyeslik az eszmét. Mert az alakuló gyülésre szóló meghivók úgyszólván az utolsó órában küldettek szét a legismertebb örmények nevére és az intézők néhány személyes ismerőséhez. Az így is ilyen szép számmal beérkezett nyilatkozatok mindenesetre feljogositanak minket annak a konstatálására, hogy a hazai örménység legjava helyesli az örmény múzeum eszméjét, azért reméljük, hogy foganatósan közre fog működni az eszme megvalósitásában.

A közgyülés örvendetes tudomásúl veszi az elmondott és a bemutatott üdvözleteket.

A korelnök felszólítja Herrmann Antalt a szervező bizottság jelentésének előterjesztésére: Herrmann kijelenti, hogy most nem fogja a múzeum fontosságát fejtegetni. Az előkészítők nevében kifejtette ezt az első nyilvános értekezleten. Nem akar vitatkozni azon kevés számú és még kevesebb értékű nyilvános felszólalással, melyek csak azt mutatják, hogy a legnemesebb alkotást is sanda szemmel nézi a tudatlanság és rossz akarat. Ezeket nem szavakkal, hanem tettekkel kell megczáfolni. — Nem lehet most deklamalni nagy reményekről és fényes sikerekről. Ez majd talán az örmény múzeum ünnepélyes megnyitásánál lesz helyén. Most csak az a feladata, hogy a legnevezetesebb tényeket konstatálja s hogy a szervezők nevében a nyilvánosság szine előtt hitvallást tegyen arról, milyen szándékkal, tudattal és czélzattal munkálkodnak az örmény múzeum megalkotásán.

A szervező bizottság megtette mindazt, a mit reá bizott az értekezlet és azt, a mi az ilyen bizottságok feladata szokott lenni. Több ülést tartott, a leggondosabban megszerkesztette az alapszabályokat, informálta a sajtót, megkezdette az eszme propagalását, előkészitette a közgyülést, melyre meghivókat bocsátott ki. Ezenkivül a következő fontosabb eseményekkel számolhat be. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári múzeumában való kiállitás czéljából Bárány Lukács plébános által készségesen átengedett örmény egyházi himzések keltettek mélyebb és általánosabb érdeklődést a hazai örmény műkincsek iránt. Ez tette aktuálissá a múzeum kérdését. Az eszme számára tetemes anyagi alapozást nyujtott egy nagylelkű névtelen pártfogó adománya, a ki 1000, azaz ezer korona alapitványt tett az örmény múzeum javára, Világositó-Szent-Gergely-alap czimen s ez összeget postán be is küldötte Szamosújvár város polgármesterének. Ezenkivül különböző, részben nagybecsű, örmény vonatkozású tárgyakat a következő pártolók adományoztak az örmény múzeumnak: Bárány János, Bárány Lukács, dr. Gopcsa László, Görög Joachim, Kapatán Márton, dr. Mály István, Merza Gyula, Meskó Miklós, Miskgián János, Szongott Józéfa, Szongott Kristóf, Tódorfi Lukácsné. Az előadó

ezután röviden jelenti az örmény múzeum természetét és czélzatát. A hazai örménység azért gyűjti múzeumba multja emlékeit, nemzeti kincseit, családi ereklyéit, hogy ezeket letegye a magyar nemzeti közművelt ség oltárára. Legdrágább vagyonát nyujtja ebben a hálás kegyelet, a gyermeki ragaszkodás áldozatául e dicső nemzetnek, mely kebelébe fogadta a századokon át üldözött örménységet, új édes hazát adott neki a keleten feldult ősi szülőföld helyett, alkalmat nyujtott e rokon elemnek, nemcsak arra, hogy itt gyarapodjék és boldoguljon, hanem arra is, hogy kulturát teremtsen és terjeszszen, hogy kiváló tényezője legyen a hazai közéletnek, nagy hasznos munkával és rajongó hűséggel rójja le háláját az örökbefogadó magyar nemzet iránt, mely az ideszakadt többi népelemekből csak mintegy válogatott szemelvényeket kebelezett be teljesen, de az egész örmény rajt, mint szinnemes elemet, a maga egyetemébe olvasztotta: szellemébe és vérébe. E transsubstantiationak, a magyar-örmény, mint legjobb, legprégnansabb magyar tiszta hazafiságának emléke és tanusága akar lenni az örmény múzeum. És e múzeum ethnikus szine, szimboluma lesz annak, hogy a magyar-örmény épen mint örmény—magyar, faji erényeinek, 3000 éves történelme által kifejlesztett és kipróbált nép-jellegének ápolása által tudott e nemzetnek olyan életerős, szivós, megmételyezhetetlen eleme lenni. E múzeummal, mint szín-magyar hazafias és nemzeti kulturintézménynyel is, mint egész életével példát ad az örménység a hazai nemzetiségeknek a hazafias kötelességek teljesitésében.

Ez az alapitandó múzeum, az alakuló egyesület szelleme és ebben a szellemben kéri előadó a közgyülést, a hazai örménységet, hogy pártolják a nemes ügyet.

Erre a korelnök határozatilag kimondja, hogy a közgyülés tudomásul veszi a szervező bizottságnak Herrmann Antal előadó által előterjesztett jelentését és Merza Gyula inditványára a közgyülés azt kivánja, hogy Herrmann Antal beszéde szószerint jegyzőkönyvbe vétessék.

Most a korelnök felszólitja Merza Gyulát az alapszabálytervezet előterjesztésére.

Merza Gyula előrebocsátja, hogy a bizottság alapos megfontolással állapodott meg az alapszabályokat előterjesztendő szövegében.

Néhány apróbb módosító indítványt — az adott felvilágosítás után — visszavontak felszólalók. Ezután a korelnök kimondotta, hogy a közgyülés elfogadta az alapszabályokat és annak alapján az „Örmény Múzeum-Egyesület"-et az alapszabályok megerősítéséig ideiglenesen megalakultnak jelentette ki.

II. Az „Örmény-Muzeum-Egyesület" alakuló közgyülésének tárgysorozata.

(1905. február 19. délután 3 órakor.)

1. Szongott Kristóf, a szervező-bizottság elnöke, megnyitója. Ajánlja korelnöknek Bárány Lukács plébánost.

2. A korelnök jegyzőnek felkéri dr. Papp Gusztávot. Jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri László Mártont és Merza Gyulát.

3. Üdvözlések.

4. A korelnök felszólítja dr. Herrmann Antalt a szervező-bizottság jelentésének előterjesztésére. Tárgyalás és tudomásul vétel.

5. A korelnök felszólítja Merza Gyulát az alapszabályok előterjesztésére. Tárgyalás és elfogadás.

6. Korelnök az egyesületet megalakultnak jelenti ki.

7. Korelnök a jelölő-bizottságba ajánlja Merza Gyulát, Bárány Jánost és László Mártont.

8. Az ülés felfüggesztése.

9. Bárány János jelentést tesz a jelölésről.

10. Tisztikar és választmány választása.

11. Korelnök kihirdeti a választás eredményét és felkéri a megválasztott ügyvivő alelnököt az elnökség elfoglalására.

12. Ügyvivő alelnök az összes megválasztottak nevében megköszöni a bizalmat, köszönetet mond a korelnöknek, a szervező-bizottságnak és elnökének.

13. Ügyvivő alelnök ajánl: tiszteleti tagokat, tiszteleti elnököket, alelnököket és tiszteleti múzeum-igazgatót.

14. Esetleges indítványok tárgyalása.

15. A gyülés bezárása.

III. Az „Örmény-Múzeum-Egyesület tisztikara és választmánya.

A. Tisztikar.

Elnök: Dániel László, ügyvivő alelnök: Tódorfi Lukács. Alelnökök: Gopcsa László dr., Isskutz Győző dr., Mártonfi Lajos dr., Merza Gyula, Tüzes Karácson. Titkár: Papp Gusztáv dr., jegyző: Kapatán Márton, pénztáros: Moldován Simon, ellenőr: Gopcsa Jakab dr., ügyész: László Márton dr., számvizsgálók: Kopár Kristóf, Zábulik László.

Múzeumi felügyelő-bizottság elnöke hivatalból: Bárány Lukács. Hivatalból előadó: Szongott Kristóf, mint a múzeum igazgatója, jegyző: Papp Gusztáv dr. mint titkár. Tagjai: Dániel László mint elnök, Tódorfi Lukács mint ügyvivő alelnök és mint Szamosújvár örmény polgármestere, Moldován Simon mint pénztáros, László Márton dr. mint ügyész és Mártonfi Lajos dr. mint a szamosújvári állami főgymnasium igazgatója. A múzeum igazgatója: Szongott Kristóf. A múzeum örei: Bányai Elemér, Józsa János, Kapatán Márton, Ornstein József, Orosz Endre, Temesváry János dr.

B. Az „Örmény-Múzeum-Egyesület" választmányi tagjai:

Ábrahám István,
Ábrahám Zachar,
Antalffy Manó dr.,
Ákontz Károly dr.,
Áján Joachim,
Ávéd Jákó,
Ávedik Simon,
Ázbej R. Jakab,
Bárány János,
Bányai Kristóf dr.,
Buzáth Ferencz,
Bogdán Andor dr.,
Bogdánffy Gábor,
Czetz Dénes dr.,
Csiky Viktor dr.,
Csiky József,
Br. Dániel Tibor,
Dobál Antal,
Duha Kristóf,
Duha János,
Eránosz Ferencz,
Elekes Bálint,
Fejér Antal dr.,
Fejér Manó,
Fejér Dávid dr.,
Fogolyán Tivadar dr.,
Gyertyánffy István,
Gáspár Gyula,
Gorove László,
Gajzágó Ferencz,
Gajzágó Manó,
Gogomán Antal dr.,
Harmath Lujza,
Harmath Domokos,

Issekutz Pál,
Issekutz Hugó dr.,
Jakabffy Imre
Rétháti Kövér Béla
Kabdebó Ferencz dr.
Kabdebó Gergely,
Kritsa Klára,
Kosutány Ignácz dr.,
Kopatz Lukács,
Lászlóffy László,
László László,
Lengyel Márton,
Lengyel Árpád,
Lengyel Zoltán dr.,
Mártonfy Márton,
Márkovics János,
Merza János,
Merza Lajos,
Novák Károly dr.,
Nuricsán József dr.,
Osztián Olivér dr.,
Papp Mózes,
Papp József dr.,
Papp Márton,
Papp Bogdán dr.,
Páll Bogdán,
Patrubány Lukács dr.,
Papp Géza,
Petelei István,
Simay Gerő,
Simay Tódor,
Simay János dr.,
Szvacsina Géza,
Simon Gyula,
Turcsa János dr.,
Tábory Róbertné, Tutsek Anna,
Tamásy István,
Tüzes Tódor,
Voith Gerő dr.,
Vertán Endre dr.,
Werzár István,
Zakariás L. Antal,
Zakariás József dr.

A alapszabályok §-a értelmében hivatalból tagjai a választmánynak. Ávedik Lukács, Bárány Lukács, Csiky L. Miklós, Drágomán Antal, Duha S. Dávid, Esztegár Gergely, Fáraó Simon, Govrik J. Gergely, Görög Joáchim, Kapatán Márton, Miskgián János és Turcsa Mihály.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

SZAMOSUJVÁRI HIRADÓ.

— Az Örmény Muzeum-Egyesület" alapitó tagjaivá lettek: 1. József főherczeg Ő Fensége; 2. Névtelen, Világositó-Szent-Gergely alapitvány czim alatt ezer (1000) koronát küldött; 3. Lomperti Korbuly Bogdán nagybirtokos (Kolozsvár); 4. Fáraó Simon alesperes, örm. kath. plebános (Csik-Szépviz); 5. Szongott Kristóf, az Armenia" szerkesztője. — A rendes tagsági dijaikat befizették: Simay Gergely kir. tanácsos, törvényszéki nyug. elnök (Kolozsvár) három évre (1905, 1906 és 1907-re) 30 (harmincz) koronát; 2. Gajzágó Ferencz nyug. táblai biró (Kolozsvár) szintén három évre (1905, 1906 és 1907-re) 30 (harmincz) koronát. 3. Temesvári János nagybirtokos (Uzon) 1905. évre küldött postautalványnyal 10 (tiz) koronát. Midőn ezen örvendetes, eseményszámba menő eseteket nyilvánosságra hozzuk, egyúttal kijelentem, hogy József főherczeg Ő Fenségének már küldött a Múzeum-Egyesület elnöksége köszönő iratot (lásd a jelen füzet vezető czikkét), — s mihelyt lejönnek a belügyminiszter urtól a megerősitett alapszabályok, mindenik tag: legyen akár alapitó, akár rendes tag, megkapja beküldött dijáról az elnökség által aláirt rendes nyugtatványt.

— Mult havi füzetünk megjelenése óta kapott az „Örmény Múzeum" Duha Kristóf városi tanácsnok gondos közbenjárására egy igen szép keresztelő ruhát. Ez a drága takaró egy méter hosszú és 94 czentiméter széles fehér selyemszövet, mely belül rózsaszinü anyaggal van kibelelve. Ezen diszesen kivarrt takaró közepén I. H. S. (Iezus Hominum Salvator) betük — közepén a szokásos kereszttel — láthatók, lejebb egy sziv van alkalmazva; alúl jobbról és balról két szintén aranyszállal kivarrt virág. A jobb felöl levő világ alatt S. M. (Simay Mártonné) betük és bal felöl a virág alatt B. K. (Balta Kajetania) láthatók. Ez az értékes tárgy, mely három oldalán arany-csipkével van ékesitve, — 1807-ből való. Özv. Csipkés Benedekné Korbuly Mari adta Múzeumunknak. Midőn nevezett úrnőnek szép adományáért szives köszönetet mondunk, egyszersmind megköszönjük a derék tanácsnok úrnak is a becses figyelmét, mely nemcsak egy igen szép tárgygyal gyarapitotta Múzeumunk gyüjteményét, hanem anyai egyik elődének emlékét is méltó helyen örökitette meg. És mi reméljük is, hogy a tanácsnok úr ügyessége, gondossága, utánjárása még több tárgyat fog megszerezni Múzeumunk számára. Adjon Isten életet, erőt egészséget a népszerü, rokonszenves tanácsnok úrnak, hogy állásával járó kötelességeinek lelkiismeretes, pontos teljesitése mellett szakithasson néha-néha egy kis időt a pártoló úr Múzeumunknak is; mert a tagokon kivül nemcsak az pártfogója ügyünknek, ki valamit ad a Múzeumnak, hanem az is, ki megszerez valamit gyüjteményünk számára.

— A kolozsvári egyetemen — a király nevében március 11-én avatták doktorrá a kolozsvári egyetem egyik jeles tanítványát, Pordea Gyulát „sub auspiciis regis" — a király kitüntetésével. Zsilinszky Mihály közoktatási államtitkár képviselte a királyt, ő adta át a király gyürüjét szép beszéd kiséretében. Beszédét az államtitkár így fejezte be: „Legyen hű eddig követett útjához, magyar hazájához, királyához, tudományszakához és önmagához." Kiss Mór rektor lelkes szavakban köszönte meg Zsilinszky beszédét. Az ünnepély után lakoma volt, melyet az ifjúság rendezett Zsilinszky tiszteletére.... Dr. Pordea Gyula lapunk szerkesztőjének is több éven át volt jóemlékü tanítványa és mivel a tudorrá avatás alkalmával nem üdvözölhettük volt szeretett, kiváló tanítványunkat, gratulátióját öregedő volt tanára itt az „Armenia"-ban adja át.

— Az igazságügy miniszter dr. Zakariás Józsefet, a helybeli országos fegyintézet orvosát a VIII fizetési osztályba léptette elő. Debuisset pridem! Kevés ember érdemelte meg a kitüntetést annyira, mint dr. Zakariás, ki értelmével, szaktudományával, praxisával oly sok és jelentékeny szolgálatokat tett a közegésségügynek. Ad moltos annos!

— Az „Armenia" tavali évfolyamában (130 lap) a széptollú és ékesbeszédü dr. Mály István orvos (Kolozsvár), ez a könyörületes szivéről, nemes lelkéről, humánus gondolkodásáról, nagy müveltségéről, a kultur-intézmények meleg pártolásáról... széles körben ismert igazi úr, egy nagyon talpra esett czikket irt „Adakozzunk a Verzár-szoborra" czim alatt, mely szükséges, alkalomszerü czikk már is kezdi érezteti hatását. Ugyanis Fáráó Simon alesperes és örmény kath. plebános (Csik-Szépviz) a napokban küldött lapunk szerkesztőjéhez még 50 (ötven) koronát a Verzár-szobor javára. Azért irjuk így, hogy „még küldött 50 koronát"; mert nevezett kedves barátunk volt a legeslegelső, ki 200 koronával az aláirást a Verzár-szoborra megkezdette.... És ime a második gyüjtés aláirását is 50 koronával ő kezdi meg. És itt tájékozás végett megirjuk még azt is, hogy eddig azért nem biztunk még meg senkit a szobor elkészitésével, mert még nem gyüjthettük össze a szükséges összeget. Eddig összegyült a mondott czélra mintegy 8000 forint, és ha ehhez adjuk Szamosújvár város három részlet-tartozását, lesz 11.000 forint. De még akkor is hiányozni fog a felállitási költségeken kivül körülbelől még 3000 forint. Azért kérő szavunkat azokhoz intézzük, kiknek Isten többet adott, mint az alesperes urnak, és tisztelettel kérjük őket, hogy adakozzanak a mondott kegyeletes, maradandó czélra, annyit, mennyit adhatnak... és akkor a szép szobor nemsokára diszíteni fogja városunk főterét.... Az adakozásokat lapunk hónapról hónapra nyugtázni fogja.... Az adományokat kérjük a szobor-bizottság elnökének: Bárány Lukács kanonok-plebános nevére küldeni Szamosújvárra.

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 5. (221) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusitott szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia" füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Gróf Kuun Géza.
Az „Örmény Múzeum“ ügyében. — Dr. Herrmann Antalnak indokolt javaslata.
A magyarok eredete és őstaka. — Ötödik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
A kaukazusi örmény katholikusok egyházi kormányzata. — X-től.
Örmény Múzeum.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thököly hamvait exhumálták.
Örmény eredetű országgyűlési képviselők.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Örmény műkincsek.
Igazság, barát, munka.

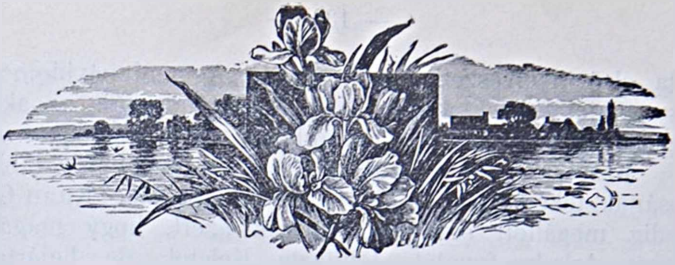
KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Csemegesajt a Mezőségről.
Melyik a Mezőség fővárosa?

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Delcasse egyik levele.
Manchesteri örmények.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

GRÓF KUUN GÉZA.

Április 15-én délután kisérték örök nyugvóhelyre Kuun Géza holttetemét. Vele sírba szállt az a sok tudás, mely maradandó emlékeiben örökké fentartja emlékezetét a nemes főúrnak. Meghalt és eltemettetett. Földi porai lenn nyugosznak az anya-természet kebelén; de lelke fölszárnyal a magasba, az ideák honába. Ki örökké a szép és nemes törekvések gyümölcsét érlelte, kinek egyetlen gondolata nem volt, mely ne lett volna nagy és magasztos, — most elérkezett a boldogság mezejére, melyben az örök tudás lakik. Álma ott is szép lesz. Mig élt, fáradt és küzdött; sokat akart és nagyra törekedett. Sokszor megtörött akarata az ellentállás szikláin; de kinek szive-lelke nagy tettekre törekedett, az előtt nincs akadály. Tudós volt és tudománya megvigasztalta; ember volt és lelke melege hevitette; férfiú volt és bátorsága sarkalta. A czél nagy, olyan, mint a mesebeli üveghegy: sokan kisérlik meg felmenni annak tetejére; a pálya sikamlós és a mélyre zuhannak, kik készületlenül indulnak útra. . . .

Még ifjú volt, midőn álmait szövögette arról a mesés pályáról, mit később bejárt. Tizenkilencz éves korában

irta első nyelvészeti tanulmányát „A semi névidom"-ról és a fiatal ember alapos készültségű munkája az akkori legelső tudományos folyóiratunkban látott napvilágot.

Ezzel a kapu kitárult előtte és a tudomány labirintusának tekervényes útai önként kínálkoztak. Kuun Géza pedig megállott egy perczre csak azért, hogy magához vegye Ariadne-fonalát. Bejárta Keletet, de bejárta a Nyugatot is; elsajátította, magáévá tette a modern és orientalis nyelveket; mert tudta, érezte, hogy ama nagy problemának kikutatására, hogy hol volt népünk eredeti őshazája, nem elég a lelkesültség, sem a törekvő szorgalom. A munkás hiába akarja kibányászni a kincset, ha nincsenek eszközei.

Megtanult beszélni, Kuun, beszélni, a mint Isten adá az embernek a beszédet. Nem volt gondolat, mely idegen lett volna előtte, nem ember, kinek szava rejtély lett volna előtte.

És kutatott, keresett. Hosszú éveken át a legmegfeszitőbb igyekezettel, igazi vas-szorgalommal kutatta át a keleti népek legrégibb hagyományait. Kutatásai drága gyöngyök maradnak az archeologia múzeumában, s a tudósok, kik nyomdokaiba lépnek, hálával emlékeznek meg dicső elődjükről. . . („Ellenzék").

Nemcsak pótolhatlan munkatársa volt az „Armeniá"-nak, (melynek előfizetői fényes sorában ott díszelgett halhatatlan neve), hanem a szerkesztővel levelezésben is állott. . . Szongott Kristóf azzal rotta le utolsó tiszteletét a nagy tudós iránt, hogy Szamosújvárról személyesen bement Kolozsvárra és részt tett a temetés gyász-szertartásában. . . .

Április hó 15-én, délután 4 órakor helyezték örök nyugalomra a magyar tudományos világ és az erdélyi arisztokraczia nagy halottját: dr. gróf Kuun Gézát. Az elhunyt főuri tudós koporsója valóságos búcsújáróhely volt a köztemető kápolnájában. Egymást érték a látogatók: ismerőse,t, tisztelői, hogy elbucsúzzanak tőle, ki nemsokára sírba szállott. Koszorúk özöne borította be a ravatalt, melyet négy fekete díszbe öltözött testőrszolga őrizett. Délután a ravatalt a bejáró kapu közelében helyezték el.

Itt folyt le a gyászszertartás utolsó részlete. Már jóval a kitüzött idő előtt gyülekezni kezdett a közönség. Négy órakor már ezrekre menő embertömeg vette körül a helyet. Ott voltak a gyászoló családon kivül az erdélyi főuri világ tagjai, Kolozsvár előkelősége és azon egyesületek, melyeknek dísze volt, teljes számban vettek részt a szertartásban; Hunyadvármegye törvényhatósága, a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, a szászvárosi Kuun-kollégium, Hunyadmegye gondnoksága képviseltette magát és koszorút helyezett a koporsóra. A szertartás dr. Bartok György ev. ref. püspök magasan szárnyaló imájával kezdődött. Dr. Bartok püspök bucsúszavai után Nagy Károly ev. ref. theologiai tanár, az Erdélyi Magyar Közmüvelődési Egyesület és az ev. ref. egyház-kerület nevében parentálta el az elhunytat, ki mindkét egyesületnek kötelékébe tartozott. Dr. Versényi György az Erdélyi Irodalmi Társaság legbúzgóbb és legtevékenyebb tagját bucsúztatta el gyönyörü poetikus beszédjében. Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár az Erdélyi Múzeum képviseletében mondotta el csinos beszédét. Ezután a koporsót kocsira téve, örök nyughelyére szállitották. (Ujság).

AZ ÖRMÉNY MÚZEUM ÜGYÉBEN.

Az orientálistáknak 1905. húsvétkor Algirban tartott XIV. nemzetközi kongresszusa elé terjesztett megokolt javaslat.

Magyarországon, Európa szivében, az ural-ajtaji eredetü, a nyugati civilizátió magaslatára emelkedett magyar faj alkotott és tart fenn 1000 év óta nagy történeti hivatású, alkotmányos szervezetü nemzeti birodalmat.

Azonban mint a napsugár fehér fényében a szivárvány szinei egyesülnek, úgy különböző népek egybeforrása

alkotja a magyar nemzetet. Európa nagy népcsaládjai, germánok, románok, szlávok, kisebb-nagyobb viruló ágazatokkal koszorúzzák a nemzet erős törzsét, a magyar fajt. Ezenkívül más népcsaládok hajtásai is tenyésznek az éltető tövön. Szemita zsidók tömege jelentős tényezője a szellemi és nemzetgazdasági életnek. Ind czigányok kóbor rajai csak itt találtak igazi hazát és letéteményesei lettek a világszerte népszerű magyar zenének.

E terebélyes népkoronának úgyszólván sudara az örmény elem, számra legkisebb, értékre legkiválóbb.

Magyarok és örmények, e rokonnépek, több izben érintkeztek egymással. Először talán Etelközben, a Volga mellékén, a hol örmény elemek keveredtek a magyarságba. De a magyarok európai hazájában is, a honfoglalás óta (melyben némely adat szerint örmények is részt vettek), századokon át találunk örmény telepek és kiváló egyének nyomaira. Nagyobb számban azonban 1672-ben kerültek Erdélybe, Apafi Mihály fejedelem meghivására.

De a szenvedések hosszú kalváriáját kellett megjárniok, amíg ide jutottak. Az erdélyi örmények ősei 1239-ben, a Sirág gyöngyéből, az 1000 templomú, feldult Ániból menekültek kincseik egy részével előbb Krimiába, innen a tatárok elől Lengyelországba, majd Moldovába, tudtokon kivüli ös trák rokonok, a rumének közé. A vajdák türhetetlen sanyargatásai elől végre Erdélybe (s a kapcsolt részekbe) jöttek. Itt viruló városokat és egyházközségeket alapitottak, gazdag kereskedelmet és ipart teremtettek, fejlett kulturát terjesztettek. Majd a XVIII. század derekán, a törökök végleges kiüzése után néhányan a Bánságba telepedtek, hol lakatlan mocsarakból Kanaánt varázsoltak.

Erdélyben egyházi autonomiát élveztek, külön örmény-katholikus szertartású püspökségök volt. Ehhez való történeti jogukhoz most is ragaszkodnak.

A magyar nemzet a többi fajok nemesebb, kiválóbb egyéneit czim szerint is nemesekké tette és a selectio természeténél fogva magába olvasztotta. Az újabb időben egyedül a színnemes örmény elem volt az, a mely ter-

mészetes vállrokonságánál fogva a maga egészében forott össze a nemzetalkotó magyarsággal, nyelvben, érzületben, kulturában egyaránt; de ethnikai erényeinek és anthropologiai főbb sajátságainak fentartásával.

S a 15000-nyi örménység a magyar nemzeti kulturának és közéletnek minden számarányt messze meghaladó mértékben jelentős, kiváló és előkelő tényezője. Eredetileg főkép mint kereskedők voltak az erdélyi nemzetgazdaság főfaktorai. De újabban az intelligenczia minden pályáján nagy szerepet játszanak. Mint a nemzet sorsát intéző bölcs államférfiak, mint a szabadságharcz hős hadvezérei, mint tudós tanárok, mint orvosok, ügyvédek, birók, köztisztviselők nagy számmal foglalják el a legelőkelőbb állásokat. Van tekintélyes magyar-örmény szemlélőjök s a budapesti egyetemen az örmény nyelv számára kathedrájok. És habár az újabb gazdasági alakulások nem épen előnyösek az örmény elem térfoglalására nézve s a kormányzati politika nem kedvezett az örmény lakta városok fejlődésének, az örménység mégis boldogul és érvényesül.

Most a XX. század, mint új kulturkorszak küszöbén a magyarországi örményekben is tudatossá vált a mult halványuló hagyományairól való beszámolás kötelességének közérzete. Eltökélték, hogy összegyüjtik és megmentik e hagyományokat a nem dicstelen mult kegyeletes emlékeül s a jövőben való méltó létnek egyik jogalapjául és biztositékául. Nemzeti ereklyéik e közkincsecs válandó gyüjteményében egyúttal hálaáldozatot mutatnak be a magyar nemzetnek, mely végleges hazát és boldogulást nyujtott Hájk sorsüldözte sarjának.

Örmény múzeumot alkotunk Szamosújvárt, az erdélyi örménység metropoliszában; az örmények által örmény szellemben kormányzott örmény városban, az örmény kultura és családi erények e mentsvárában, számos örmény intézmény székhelyén, a hol ezenkivül görög-katholikus püspökség, állami főgymnasium és nagyszámú egyéb kulturintézmény van.

Az örmény hagyományok őrző nemtője az örmény egyház lévén, a szamosújvári örmény-katholikus egyháznak mint az erdélyi örmény püspökség örökösének és váro-

mányosának örök időkre biztos védő égisze alá, sőt elidegeníthetetlen tulajdonjogába bocsátják az örmény ereklyéket és emlékeket. Az egyházi klenodiumokat a szamosújvári örmény székesegyháznak az örmény múzeumba deponálandó kincseivel együtt, az egyháznak ezzel dommúzeummá alakulandó oratoriumaiban helyezzük el, a világi tárgyakat pedig a volt örmény gymnasiumnak a város tulajdonában lévő ódon épületében. De biztos a reményünk, hogy az örmény múzeumnak saját külön, díszes és alkalmas hajléka lesz.

A magyar közvélemény és a kultura országos intézői rokonszenves örömmel és biztató méltánylással, a hazai örmények egyetértő lelkesedéssel fogadták a nagy alkotás tervét. Előkelő örményeink, miniszterek és nagybirtokosok, tudorok és közéleti kiválóságok büszkén vállalnak részt ez ügy vezetésében. Alapítványok és nagyértékű tárgyadományok érkeznek be. Pedig csak most tartottuk meg a múzeumot létesítő egyesület alakuló közgyülését. Az alapszabályok jóváhagyás alatt vannak. Az érdemleges agitálást még nem kezdhettük meg. És már mutatkozik a biztos siker minden garanciája.

A kezdeménynek egy messzeható külső eredménye is van. A külföldi, nyugoti és keleti örmények azon fő tényezői, a kikkel e kezdeményezők személyes összeköttetésben állanak s a kiket a rendelkezésre állott nagyon rövid idő alatt értesíteni lehetett az örmény múzeum tervéről, ezt lelkes helyeslő rokonszenvvel fogadták, mint a világ örményeinek egyetemére nézve is nagyfontosságú, nagyhivatású alkotást, melyet pártolni kell minden örménynek. Ez a mozzanat a legjelentősebb a jelen előterjesztésre nézve.

Köztudomású az örmények ősi müveltsége, feltünő kulturképessége, kiváló müérzéke, redkivüli ügyessége. Az örmény szellem és kéz alkotásai kiváló helyet biztosítanak e nemzetnek a müvelődés történetében. Ez alkotások díszei az előkelő örmények házainak, híres zárdái kincstárainak, egyes magán- és közgyüjteményeknek. De az egész örménységre kiterjedő és emellett speciális örmény jellegü nyilvános múzeum még nincs sehol.

Ilyennek akarjuk tenni a szamosújvári örmény múzeumot. Olyan intézménynyé, mely minden politikai czélzat és színezet kizárása mellett, lehetőleg mindent összefoglaló hű tükre legyen az összes örmények világkulturájának. Az örmény műveltség pantheonjává, a hova nemcsak a magyarországi, de minden nyugoti és keleti örmény teljes megnyugvással letehesse nemzeti kincseit, egyházi ereklyéit, családi emlékeit, népéletének hagyományos tárgyait, iparának, művészetének termékeit, irodalmának alkotásait, a dicső örmény mult minden hagyatékát s jelenben élő életének megőrzésre méltó összes inventáriumát. És letehesse oda abban a biztos tudatban, hogy adománya épen ezzel válik a nevére kitörölhetetlenül betáblázott elidegenithetetlen szellemi sajátjává és hogy ezzel egyúttal az örmény nemzet számára örök időkre kamatozó tőkét teremt, mely egyik záloga lesz a multhoz méltó jövőnek.

De mi jogosit arra, hogy épen Magyarország erdélyi részébe helyezzük e világra szóló intézményt?

Magyarország nemzeti ereje és állami léte Európa politikai egyensulyának, a kulturtörténelem folytonosságának, a világbékének egyik fundamentalis feltétele. Erdély pedig nyugot és kelet mesgyéje, századokon át elsőrendü közvetitő volt a két világ között. Erdély régtől fogva a szabadság, az egyenjogúság, a vallásos türelem, a sokoldalú kultura klasszikus földje. Az erdélyi örménység az egész nyugaton a legjelentősebb. Erdélyben minden eshetőséggel szemben a legbiztosabb helyen lesznek az örménység kincsei. És végre Erdélyben azért is lett jogosult az örmény múzeum, mert már tényleg létezik.

Felesleges e helyen fejtegetni, milyen fontos egy egyetemes, centrális örmény múzeum nemcsak az örménységre, hanem általán az orientalista tanulmányokra nézve. De talán nem felesleges hangsúlyozni, hogy az illetékes tudományos köröknek, főkép pedig a keletre vonatkozó összes tudományok legfő tekintélyének és forumának az orientalisták nemzetközi kongresszusának helyeslése és erkölcsi támogatása mily nagy súlylyal bir arra nézve, hogy az örmény múzeum fontosságát és szükségességét

belássák és a nagykeretű s épen ezért rendkivüli erőt és eszközöket megkivánó intézmény lelkes bizalommal és bőkezű áldozatkészséggel felkarolják nyugot és kelet örméyei és támogassa az első sorban érdekelt és erre hajlandó magyar kormány.

Mindezek alapján a következő határozati javaslatot terjesztem a tisztelt osztály elé:

„Az orientalisták nemzetközi kongresszusa, mint a nyugot és kelet közti szellemi érintkezés főápolója örömmel üdvözli a szamosújvári örmény múzeum létrejöttét, helyesli conceptióját, erkölcsileg támogatja az intézményt és ajánlja az összes örmények és orientalisták pártfogásába és a magyar kormány jóakaró figyelmébe."

Kérem a tisztelt osztályt, méltóztassék e javaslatot elfogadni és hozzájárulás végett a kongresszus plenuma elé terjeszteni.

Szamosújvárt, 1905. márczius 31.

Előterjeszti dr. Herrmann Antal, az örmény múzeum tiszteletbeli igazgatója, az orientalisták több nemzetközi kongresszusának tagja, a római kongresszuson a II. osztály elnöke, a római és hamburgi kongresszus által szervezett középázsiai bizottság tagja, a néprajzi múzeum magántanára, az EKE kolozsvári néprajzi múzeumának tiszteletbeli igazgatója, a budapesti állami Paedagogium tanára stb.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: **SZONGOTT KRISTÓF.**

(Ötödik közlemény.)

11. Fejezet. A magyarok keletkezése és bölcsője.

Az új hazában (Etelköz) az örmények szövetséges társukkal, a b á s z i l i u s o k k a l még szorosabb frigyre

léptek: házasságokat kötnek. A keresztény bászíliusok, kik közt sokkal több volt a férfi (L. Leó császár taktikája XVIII. fejezetének 44. pontját, hol ezen szavak fordulnak elő: *Πολύανδρόν ἐστι τοῦτο τὸ ἔθνος*, férfiakban bővelkedő ez a nép. — Marczali H., A magyar történet kútfői 15 lap), mint a nő, — többnyire keresztény örmény nőkkel léptek házasságokra. . . .

És ezen nemes házasságokból ered egy új nép: a dicső magyar nép, melyet idegen nyelven ‚hunkár'-nak neveznek. (Ezen hunkár szóból csinálták később a populus hungarus és gens hungara népnevet.)

Állításom helyességéről tanuskodik a tudós Konstantin császár, ki nagyon nevezetes munkája 37. fejezetét ezen szavakkal kezdi el: „Tudni való, hogy a besenyők kezdetben az Atel (Ἄτελ) folyónál és a Geikh (Jaik = Ural) folyónál laktak, a mazaroknak (Μαζάροι = magyar-ok) és az úz nevezetűeknek szomszédságában." (Marczali H., A magyar történet kútfői 32 és 45 lap.) Előbb pedig (L. ezen munka 9. fejezetét [27. lap], mely ezt a czimet viseli: „A basziliusok") én is azt mondottam a derék Mechithár után, hogy: „A bászíliusok népe az Átel folyó mellett lakott." Tehát bászíliusok = mazarok (magyarok.) Ebből még az is következik, hogy ez a szép népszó: magyar már Etelközben nemcsak meg volt alakulva, hanem közhasználatban is volt. . . .

Két indogerman néptörzs egyesült tehát az Etelközben egymással és életet adott egy új népnek: a magyarnak. És ha a bászilius a magyar népnek apja, úgy az örmény annak az anyja. A művelt keresztény, görög-római eredetű bászilius apától és a szintén keresztény örmény anyától született új nép: a magyar örökölte mindazon jó tulajdonságokat, melyekkel a nemes szülők birtak.

E szerint a magyar nép Etelközben született és itt ringatták bölcsőjét is. . . .

És ez a magyar nép az, mely a „turk"-ok között az elökelő osztályt képezte. Ezen elökelőségről

tesz böles Leó kelet római császár taktikája XVIII. fejezetének 49. pontjában említést, midőn így szól: „De nemcsak ök maguk (a turkok. Sz. K.) öltenek fegyvert, hanem elökelő embereik lovaikat (Az eredetiben görögül így: οἱ ἵπποι τῶν ἐμφανῶν[1]) elül vassal vagy nemezzel vértezik."

A gazdag magyarok fényben, pompában éltek, vagy hogy Leó császár szavaival éljünk: „Pompa kifejtése és gazdagsága mellett csak arra van szorgalmatos gondja (a magyarságnak), hogy a maga ellenségével szemben vitézül viselkedjék" (Μόλις μόνον ποιοῦνται παρὰ τὰς ἄλλας πολυτελείας[2]) καὶ τὴν εὐπορίαν[3]) τὸ ἀνδρεῖον διαπρέπειν πρὸς τοὺς ἰδίους ἐχθρούς. L. Leó császár taktikája XVIII. fejezetének 44. pontját.)

És itt ez a fontos kérdés tódul elötérbe: milyen nyelven beszélt a magyar nép?

A szerető szülök, valamint a drága gyermekkel, ki szépen fejlödött „Isten- és embernek tetszö kedvességben," úgy a szolgákkal is (az ugorokkal, a török-tatárokkal, kozákokkal anyanyelvükön, tehát görögül, latinul, örményül beszéltek.

---

[1]) *Ἐμφανῆς, ἐος* (ὁ, ἡ) visibile, apparante, conspicuo; *իրեւելի* (ereveli) törökül áján (Ján nevű örmény család most is él itt közöttünk Szamosújvárt. Sz. K.) Azárián, görög, olasz, örmény-török szótár, 267 lap. — Az örmény ereveli szó pedig az Örmény Akadémiai szótár (I. rész, 678 lap) szerint latinul ‚illustris'-t is jelent; az illustris szónak pedig „3. jelentése: híres, nevezetes; 5. jelentése: illustrissimus, v. gr. Baro, Comes, nagyságos, méltóságos, hochgeboren" (Márton József, Lexicon trilingue I. rész, 1372 lap). — Ime tehát a magyar nép a turkok között egy kiváló, nevezetes osztályt képezett, mely már a honfoglalás előtt, Leó császár szerint, nagyságos, méltóságos rangot éldelt.

[2]) *Πολυτέλεια*, sontuosita (Pracht, fény, pompa), lusso (Luxus, fény-üzés, fényelgés, pazarfény, pompázás), *շռեղութիւն* (sèkhèghuthiun), *փառաւորութիւն* (phárávoruthiun). Azárián, görög, olasz, örmény, török szótár, 694 lap.

[3]) *Εὐπορία* abbondanza (Überflusz, grosze Menge: bőség, bővelkedés, nagy mennyiség), copia (Vorrath: szerzék, vagyon, gazdaság, *առատութիւն*. Azárián, 815 lap.

És mivel a magyarosodás lassan terjedt, azért valamint a „bászilius“-ok (görög-latinok) és örmények, úgy a többi néptörzsek: a rokonok is még a honfoglalás után is sokáig megtartották nemzeti nyelveiket, szokásaikat.

A derék ifjú: a magyar nép, mihelyt elérte a serdültség határát és belépett nagykorúságába, már készen volt egyik legnagyobb munkájával: összeállította szókincsét, megalkotta a zengzetes, szép, gazdag magyar nyelvet. És talán minden fogalom kifejezésére új szót alkotott? Nem volt szükség! Bőven kínálkozott az anyag a klasszikus nyelvű, művelt szülők gazdag nyelveiből, a reájuk szállott drága örökségből. Ehhez a gazdag, mondhatni a világ legnagyobb és legszebb örökségéhez nyúlnak minden előforduló alkalommal, ebből fedezték, — de nem szükösen, hanem bőven — a mutatkozó szükséget. Azért kölcsönkérők egy izromban sem voltak a magyarok, de mint kölcsönadók számtalan esetben szerepelnek. . . .

Könnyen bebizonyítható igazságot mond tehát a nagyeszü Bartha Miklós, midőn így szól: „Nyelvészeink arra nem gondolnak, hogy az érintkezésben hitelezők is lehettünk.“ (L. ezen munka 7. lapját.) Voltunk hitelezők sokszor; adtunk még a török-tatárnak is kölcsön — eleget. Ezt hátrább adatok felsorolásával is fogom bizonyítani. Arról aztán, hogy miként csinált a magyar a meglevő kész anyagból, örökségéből magyar szókat, más helyütt hátrább lesz szó; itt csak annyit mondok, hogy egyik szót átvette változatlanul, a másikat pedig megváltoztatta önkényesen: és pedig vagy megrövidítette, vagy megbővítette. . . . Megtörtént ez az eset is, de nem egyszer, hanem többször is, hogy a görög, latin, örmény vagy a rokonok nyelveiből két, néha három egy jelentésü szó került egymás mellé, melyekből jővel egyszerünek látszó, de valósággal összetett szavak alakultak. Ilyen például a ‚piszkos‘ szó. Összetették őseink a török, ‚phisz‘ (sordes, macula, szenny. Lásd Bozádsián, Török-örmény szótár, Bécs, mechithárista-nyomda 1858 év, 837 lap) és az örmény ‚khosz‘ (= scabies) szót. (L. Örmény Akadémiai szótár II. rész. 1011. lap), mely egy-

jelentésü a mondott török szóval, igy phisz-khosz — és előállott ez a magyar szó: ‚piszkos'. A ‚mucskos' szó aztán később, csak a honfoglalás után, midőn az országban már *német* betelepülők is voltak, — alakult a német Schmutz (piszok, szenny) és az örmény ‚khosz' szóból ([sch]mutz + khosz. És mivel a közöll német szóban *u* hangzó fordul elő, a nép a mocskos helyett inkább a ‚mucskos' alakot használja).

A felhozott példákból még az is látszik, hogy a honfoglalás előtt az *egész magyar szókincs* nem volt megalakulva és hogy egyes szavak csak a honfoglalás után itt a hazában nyertek alakot. . . .

A magyarok a rokonokkal (hun-skytha népek) ezután is szövetségben éltek....

Hát mi történt a szolgákkal? Az új urak, az új gazdák: a *magyarok*, kik oly nagy uraknak voltak a gyermekei, nem tudták nélkülözni a szolgákat és szolgálókat; mert különben, ki mívelte volna a földet?[1])... Azért a magyarok megtartották szolgálatukban a régi szolgákat. De mivel sehogy se ment bele a müveletlen, tudatlan szolgának fejébe az új nyelv, a *magyar szó*, — az úr volt kénytelen megtanulni szolgájának nyelvét, és a szolga nyelvén beszélt szolgájával. Igy történt aztán az a sajnos eset, hogy egyes magyar szavak, melyeket a szolga buta esze nem tudta emlékezetében megtartani, kimentek a használatból, és helyöket idegen szavak foglalták el. Nem kölcsönszavak tehát azon idegen elemek, melyek a magyar nyelvben mai napság is előfordulnak, hanem — mint ezt már előbb is (a 4. lapon) mondottam csak *kicserélt* szavak.....

És ezekből a *kicserélt* szavakból — mert sem egyik (finn-ugor), sem másik (török-tatár) iskolának más bizonyitéka nincs — lehet-e igazságosan azt következtetni, hogy az irástudó, tehát *tanult*, *müvelt*, *keresztény magyarok*, az analphabet, félvad, durva, pogány ugoroktól és török-tatároktól származtak volna?

---

[1]) „Scythae Aratores" (szántó-vető skythák), „Scythae Hippomolgi" (lófejő skythák) kifejezésekkel találkozunk nem egy iró müvében!

Ide illenek, azért itt is közlöm nagy-eszű és legszebb tollú irónknak: Bartha Miklósnak következő nagyon tanulságos szavait:

„Fölvetem a honfoglalás kérdését és a vezérek korát. Kérdem mehetett-e végbe az a hóditás és a győzelmeknek másfélszázados sorozata a magyar faj magasfokú hadi tudománya és nagy intelligenciája nélkül? Kérdem, hogy mutat-e föl a világhistória kiválóbb államalkotási képességet, mint a milyenről Pusztaszeren a magyar faj bizonyságot tett? Aztán miről tanuskodik a keresztény vallás felvétele, a királyság megalkotása, páratlan alkotmányunk létrehozása, az önkormányzati ösztönök elhelyezkedése a vármegyék keretében, az önálló magyar magánjog rendszerének létesitése, az újraéledés a tatárjárás után, a választási elv következetes gyakorlása a csösztől fel a királyig? A veszteségek kiheverése, a történelmi nagy próbák kiállása, a világhatalmakkal való mérkőzések, nyelvünk fennmaradása, tisztasága és fejlödése a latin nyelv uralma alatt, — mit bizonyit ez? Színben, hangulatban, érzésekben, szilajságban, bánatban és pajzánságban gazdag népzenénk, — mit bizonyit mindez egyebet, mint fajunknak nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetetlen nagyságát?“ (L. „A magyarok eredete és öslaka,“ 7—8 lap).

És a magyar faj ezen „nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetetlen nagyságát“ az analphábet finn-ugor, vagy a pogány töröktatár néptörzsektől: a rokonoktól, a szövetségesektől, melyek még neveikről sem ismerték ezeket a nagybecsü tulajdonságokat, — kölcsönözték? Nem; hanem a világ legvitézebb, legtanultabb, legmüveltebb népeitől, a két klasszikus nemzettől: a görögtől, rómaitól (=a bászi liusoktól, és a legelső keresztény nemzettől: a szép multtal biró, nagyon régi örmény nemzettől örökölték...

Legtöbb régi nép azért, hogy elpalástolhassa dicstelen eredetét („Obscuro genere natus [populus, Cicero]: homályos, setét, ismeretlen eredetü, származású; alávaló, csekély), azt mesélte, hogy istenektől, félistenektől, hösöktől... származott....

A magyarok eredetét eleddig homály födte. A magyar történelem előbb azt tanította (a hagyomány alapján), hogy a magyarok elei hunnok, avarok voltak; de később (a mult század második felében) Budenz-Hunfalvi azt hirdették, hogy a magyarok finn-ugor eredetűek. Ezekkel szemben Vámbéry erős érvekkel előbb azt bizonyította, hogy a magyarok török-tatároktól származtak; de később ő is elfogadta a finn-ugor rokonságot is. Ma már mind a két irány érvényesül... és sokan azon tudat alapján, hogy nyelvünkben nemcsak finn-ugor, hanem török-tatár elemek is vannak, azt állítják, hogy a magyarok finn-ugoroktól és török-tatároktól eredtek....

Azonban a fontos kérdés ezzel még nincs teljesen tisztázva; mert száz meg száz más szó még van nyelvünkben, melyek sem a finn-ugor, sem a török-tatár nyelvekhez nem tartoznak....

Én abban a hitben ringatom magamat, hogy alapos tanulmányom, mely ime itt kimutatta a dicső magyar nemzet nemes, kiváló, fejedelmi eredetét, azt a homályt, mely ezen fontos „kérdés“ („A magyarok eredete“) és más e kérdéssel szoros összefüggésben álló dolog körül még uralkodik, Isten segítségével — egészen el fogja oszlatni!...

12. Fejezet. A magyar faj és magyar nemzet.

Az Etelközben származott magyarok még nem képeztek nemzetet, hanem csak a magyar fajnak adtak létet, (fajmagyarság); mert a nemzet csak a honfoglalás után alakult ki....

„Sokan azt mondják, Deáknál is olvastam, hogy fajmagyar nincs is; mert ha fajmagyarnak veszszük is — mondja Philippus — azt a honkeresö vándornépet, mely Árpáddal bejött, abból ma már nagyon, de nagyon kis százalék lehet az ország lakosai között. S a ki Magyarország történelmét ismeri, azt nem is fogja kétségbe vonni. S ez nemcsak nálunk van így, hanem még minden más népnél is. Sem a franczia, sem az angol, olasz, orosz, spanyol, még talán a német sem faj, hanem kialakulás,

új nemzet, ha a kialakulás többnyire rokonok összeházasodásából keletkezett. A magyar nép is összeházasodott vele rokon népelemekkel az idők folyamán, de századok óta, illetve egy évezred óta sokkal több a vele egyesülők közt a nem rokon (?) indogermán. Ez nem is hátránya, hanem előnye a többi nemzetek felett, mert életereje inkább növekedett ez egyesüléssel, mint fogyott.

Magyar faj nincs, a mint germán, franczia, britt faj sincs.

Mi a faj? Egy erő. Mi a nemzet? Sok erő egyesüléséből keletkezett ‚eredő'. Senki sem vesztett, mert erő nem vész, de mindenki nyert. A patak vize, mely a folyóval egyesül, el nem vész, hanem osztozik a folyó hatalmában s boldogságában. Világos dolog, hogy a nemzeti eszme, melynek intézményes kifejezője az állam, több, hatalmasabb, mint a faji eszme, hogy úgy mondjam: kulturálisabb.... Itt (Magyarországon) nem lehet magyar faj s ha lenni akar, maga vallja kárát; hanem magyar nemzet, egy történelmi magyar nemzet, egy egységesen épített magyar államnak kell léteznie. Nekünk a magyar király hatalmát kell emelnünk, mert királyság vagyunk, az ő hatalmának egysége a mi állami egységünknek is szilárdsága. A magyar fajnál erősebb a magyar nemzet, a magyar állameszme.

A faji élet hangoztatása a nemzeti és állami élet fölött a barbarizmusba való visszaút. Dekadenczia, szétmálás, a világ vége, a keresztény kultura teljes kudarcza volna. S éppen azért nem győzhet a faji eszme fölöttünk. Minden nemzetbomlás inkább érthető, ha van ilyen, de nem a magyar nemzeté. A mi egységünk intézményeinkben, nyelvünkben, történelmünkben és abban az egységben van, melyet ez ország elfogadott, mikor Szent-Istvánnal a kereszténység élő tagjává lett. Ebben minden faj eltér, de mind együttesen, testvériesen egy fajba sem férnek el". („Magyar Állam" 1905. febr. 23. 43—13713 sz.)

*

A magyar faj a többi rokon néptörzsekkel együtt Szent István idejében még nem volt egy nemzetté

(magyar nemzet) alakulva. Azért mondja első királyunk, hogy: Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est." (De institutione morum ad Emericum ducem. L. Marczali, A magyar történet kútfői. VI. 64 lap).

13. Fejezet. A derék ifjúnak és az élő szülőknek életkora.

Azok után, miket eddig mondottunk, határozottan állíthatjuk, hogy Ázsiában olyan nép, mely magyar nevet viselt volna, — soha sem élt. Ez az oka, hogy sem a történelem, sem a földrajz Ázsiában magyar nevü népet nem ismer. Nem ismer; mert a magyar a IX. század végén (jóval Heraklius császár halála után) született — Etelközben, tehát nem Ázsiában, hanem Európában. És így a magyarok születése óta napjainkig eltelt 1014 esztendő, melyből, — ha a születés évét 890-re teszszük, — néhány évet eltöltöttek a derék, viléz elődök Etelközben . . . és a nyugtalan vándorlás tartama alatt az idegenségben (a honfoglalásig), az ezer évet pedig, mely alatt akárhányszor a rövid derűt, hosszas ideig tartó borulat váltotta fel, — e szép hazában: Magyarországon élték át áldott emlékü jó apáink.

Míg az Etelközben született gyönyörü, szép reményekre jogositó kisdedből nemes ifjúvá felnött dicsö magyar nemzet, melyre szép kultur-hivatás és nagy jövö várakozik, — élete ezertizennégy évet számlál: addig az élö szülök multja, mely felnyulik a történelem kezdeteig, több ezredre terjed ki. . . .

14. Fejezet. Milyen névvel nevezték a magyarok öseit, rokonait és a magyar népet Európában a honfoglalás előtt?

Lebediában az ösök „szábártói-ászfáltói" (=szurokfeketeszinüek, feketefiak) nevet viseltek. (L. Konstantinos Porphyrog. De administrando imperio czimü munkájának 38. fejezetét. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 48 lap, első sor felül).

Lebediából Etelközbe mentek az ösök. Azt, hogy miért költöztek el, Konstantinos így adja elö: „Háború támadván

a turkok és az akkor Kangárnak nevezett besenyők közt, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletre ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket a mai napig a turkok régi nevén Szábártói-ászfál(t)oinak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással, az Atelkuzunak nevezett tarományba". (L. Konstantinos, 38. fejezet). És mivel így nagyon megfogyatkozott az örmények száma, Etelközben már nem nevezik a magyarok őseit, rokonait többé örmény névvel (= Szábártoi-ászfáltoi), hanem a most többségben levő turkok nevéről „turkok"-nak neveztetnek. Azonban ezek sem voltak turkok, hanem skytha-hun-ugor eredetü turk alattvalók. Ezek a skytha (szittya)-hun-ugor . . . eredetü néptörzsek nem voltak törökök, törökül sem beszéltek, hanem csak sok török szót vettek fel nyelvükbe még akkor, midőn török iga alatt nyögtek. . . . . És állitásom helyességét igazolja a leghitelesebb tanú, Leó császár, ki taktikája XVIII. fejezetének 41, 44 . . . pontjaiban a szóban levő néptörzseket (a magyarok rokonait) „turkok"-nak, ellenben a 42. pontban már „szittya népek"-nek (τὰ Σκυθικὰ ἔθνη) nevezi. Miből még az is következik, hogy nem minden szittya —turk, és megforditva nem minden ‚turk' szittya-eredetü.

Pannoniába is még ‚turk'-ok neve alatt jöttek be. Országuk a honfoglalás éveiben még ‚Panonia' nevet visel (L. Theotmár salzburgi érseknek IX. János pápához 900-ban intézett levelét. — Marczali H., A magyar történet kútfői, 25 lap); ellenben Konstantin császár, ki többször idézett nevezetes munkáját 949 -952 közt irta, Theotmár levele után ötven év mulva is országunkat ‚Turkia'-nak nevezi. (L. Konstantin, De administrando imperio 38, 40 fejezet. Marczali H., A magyar történet kútfői, 49 és 51 lap). Azonban a magyar királyság felállitása és a kereszténység felvétele után (mivel most már nemcsak egyházilag, de politikailag is bele olvadtak a pogány „turkok"-nak nevezett skyta-hun-ugor . . . néptörzsek is a magyarságba), az egész nemzet, a dicső „magyar nemzet" név alatt lett ismeretessé Európa előtt. Theotmár salzburgi érsek IX. János pápához 900-ban irt levelében kétszer

használja az „Ungari" szót. (L. Marczali H., A magyar történet kútfői, 24. lap.

Piligrin passaui püspök VI. Benedek pápához 974-ben intézett levelében már ez a kifejezés fordul elő: „Ungarorum gens", kissé lejebb pedig „Ungrorum gens." (L. Marczali H., A magyar történet kútfői, 57. lap). — ‚Gens' pedig Márton József szerint (Lexicon triligve, I. rész, 1257 lap) jelent: „1. nemzetséget, egy törzsökből származott familiákat; 2. népet, nemzetet, mely apróbb népeket foglal magába. Gens Hungara: a magyar nemzet, a magyarok".

15. Fejezet. Lukácsi Kristóf a magyar névről.

Miképpen nevezte a magyar magát Ázsiában a maga nyelvén és miképen neveztetett az idegen népektől, historiai titok, melyet felfedezni még eddig senkinek sem sikerült;*) már pedig, míg a régiségkutató tisztában nincs tárgyalt népe hajdankori neve iránt, hasztalan mindaddig minden fáradozása. A magyar név a magas régiségben ismeretlen. — Mazar (*Mažáo.* L. Marczali A magyar tört. kútfői 32, 45 lap) görögitett alakban a IX. században fordul elő Porphyrogeneta Constantin irataiban először oly körülmények közt, melyekből bizton tudhatni, hogy Mazar néven Magyar-t értett.[1])

A hunnok a IV. században Kr. után merülnek fel a történelem szinvonalán. Ammian és Szent-Hieronymus az elsők, kik a hunnokról emlékeznek.[2])

Feltaláljuk ugyan a hunnokat a persepolisi és diospolisi feliratokban Unnu és Hunut néven,[3]) melyek a IV.

*) Nem sikerült; mert Ázsiában olyan nép, mely ‚magyar' nevet viselt volna, soha sem élt. Vagy kinek jutna eszébe Ázsiában angolokat, francziákat, olaszokat . . . keresni? Ezek újabb kevert népek, melyeknek bölcsőit itt Európában ringatták. Itt született — mint előbb ki is mutattam — a magyar is! (Szongott K.)

[1]) Constantinus Porphyrogeneta. De administrando Imperio, c. 37.

[2]) Ammianus Marcellinus Historiarum L. XXXI. Hieronymus in Epistola Fabiolae ad Oceanum.

[3]) Fejér György. Aborigines et incunabula Magyarorum, p. 31.

században Kr. u. sokkal régibb időkből hangzanak ugyan; de mint egyes és összefüggés nélküli adatok nem sokat nyomnak, miután magok is bővebb felvilágositást egyebünnen várnak és csak más ethno- és geographiai adatok segitségével hozathatnak kapcsolatba a hun-magyar névvel.

Nem hatolhatván e szerint a magyar névvel főlebb a IX. századnál, a hunnal a IV.-nél Kr. után, micsoda más nép fog világitani a történetbuvárnak a régiség magasabb századaiban; melyik név lesz az, melynek vezérfényénél kutatásait a siker némi reményével folytathassa; talán a scytha vagy parthus? Egyik sem; mert a scytha tágasabb, a parthus szükebb értelmü, semhogy a kivánt czélnak megfelelhetne; mert jól lehet áll az, hogy a magyarok (rokonai, Szongott K.) scythák, de nem áll az, hogy minden, hajdan scytha névvel nevezett nép hun-magyar volt. Ugy nem különben, jóllehet a parthusok — nézetem szerint — hun-magyarok, de azt még sem merem állitani, hogy a magyarok a sajátképpeni parthusok ivadékai . . . (Lukácsi K., A magyarok ősei II. rész. 203 l.).

A magyar régiségbuvárok sajnosan nélkülözték a nevet, melynek kalauzolása mellett a magyar nemzet eredetének szentélyébe juthassanak; jól belátták, miképp a hún-magyar név erre elégtelen, a scytha határozatlan, a parthus korlátolt jelentésü. Hogy ezen hiányt, melynek annyira érezték szükségét, kipótolják, különféle hypothesisekhez folyamodtak. Különböző népneveket fogtak fel, melyek a magyar névszóhoz hangra és jelentésre némileg hasonlitottak, vagy a melyekben, néha erőltetett elemzés és magyarázat szerint ilynemü hasonlatosságot véltek létezni. Ezen eljárásnak több példáit találjuk Horváth István értekezésében.[1]) Ő a hun-magyar meg a parthus-scytha nevet hasonló értelmezések és magyarázatok által kapcsolatba hozta a philisteusok, meg a chananeusok és számtalan más ázsiai, afrikai és európai nép nevével, melyek segitségével aztán bebarangolta a világot.

Fejér György indittatva azon csekély hasonlatosságtól, mely a magyar és macron névszó közt alig észrevehető,

[1]) Rajzolatok . . .

a magyarok eleit a pontusi macronokban és szomszéd népekben kereste.[1]) Deguignes a chinaiak hiongnoujában,[2]) Kis Bálint a medusokban és örményekben vélték feltalálhatni a hún-magyarokat . . . [3])

Hajdan, mig tudniillik felmerült a történelem szinvonalára a IV. században Kr. után a hún, a IX.-ben a magyar név, a görögök és rómaiak a hún-magyarokat általában Sakáknak, Dáháknak és massagetáknak nevezték. Ezek voltak a nagyszámú scytha népek közül, kikben a hún-magyarok öselei rejlettek.

Az örmények, kik évezredeken keresztül uralkodó nép voltak Elő-Ázsiában, földrajzi helyzetöknél fogva folytonos összeköttetésben állottak egyfelöl Ázsia különböző népeivel, másfelöl viszont a görögökkel és a rómaiakkal. A hún-magyarokat, mint Örményiában egykor földieiket, Kaukasiában pedig szomszédaikat jóval korábbi időben ismerték, még pedig mind saját hún-magyar, mind külföldi s idegen Saca, Daha,[4]) massageta nevökön és ezen különböző elnevezéseket felváltva, synonym gyanánt, minden eszmezavar nélkül használták a magyar faj ágainak jelölésére.

A név azonban, melylyel az örmények úgy az összes magyar fajnak (a magyarok összes rokonságának. Sz. K.), mint egyes törzseinek jelölésére legközönségesebbel éltek, nem a hún-magyar, vagy egyike a felsorolt scytha neveknek, hanem a chus, chusán, chusita név. A magyar

---

[1]) Fejér. Aborigines et incunabula Magyarorum ac Gentium cognatorum populi Pontici. Pontus. Budae, 1840.

[2]) Deguignes. Histoire des Huns. Vide Pray Annales.

[3]) Kis Bálint, Magyar régiségek. (Lukácsi, 205 lap).

[4]) Ez a nagyon nevezetes hely nemcsak azt bizonyitja, hogy Örményországban hajdan laktak hunnok, hanem arról is tesz fényes, meggyőző tanúságot, hogy némely hún törzsek, családok e l ö r m é n y e s e d t e k: ö r m é n y e k k é lettek . . . . Még az Apafi örményei közt is — kik 1672-ben jöttek be Erdélybe — voltak ilyen elörményesedett hún családok. Kettőről itt is teszek említést: ezek a Szácha és a Duha család. A Szácha család utódaiból — tudtommal — még csak Szamosújvárt élnek néhányan, míg a jelentékeny, tekintélyes Duha család derék maradékaival nemcsak Szamosújvárt (Duha János városi főkapitány, Duha Kristóf városi tanácsnok . . .), hanem az ország más helyein (Kolozsvár, Ujvidék . . .) is találkozunk. (Sz. K.).

fajnak ezen chusán neve, melylyel a magyarok az örményektől, perzsáktól, chinaiaktól és általában Kelet népeitől illetteltek, munkámban merül föl elöször. (Lukácsi K., A magyarok öselei, II. rész, 207 lap.).

A hún-magyar népnevek segitségével fölebb nem hatolhatni a IV. századnál Kr. után; a chus, chusán, chusita név — melyeket Ázsia népei a magyar fajnak (a magyarok rokonainak. Sz. K.) és egyes ágainak jelölésére közönségesen használtak, — vezérfonalánál tovább kutatva, jutottam el a magyar régiségek eddig ismeretlen magasságú regiójába, ennek vezérfényénél ismertem reá a régi világ számtalan, különböző ajkú és nemzetiségü scythák közül azokra, kikről hiteles történelmi adatok nyomán teljes históriai bizonyossággal elmondhatni, hogy magyarok (a magyarok rokonai) voltak.

Az örmény kútfökkel, melyek mindenütt elöl járnak, régészeti kutatásaimban, a legszebb összhangzásban állanak a régi classicus és ujabb úgynevezett byzanti görög irók és latin kútfök. (Lukácsi, A magyarok öselei, II. rész 215 lap).

16. Fejezet. A ‚magyar' és hungar népnév eredete és értelme.

A 9. fejezet (L. a 27. lapot), mely „A básziliusok" czimet viseli, tanuskodása szerint a „básziliusok" fejedelmi sarjadékok (örményül thákávarágánkh) voltak . . . És, ha az örmény akadémiai szótár („Nar párkirkh hájgágán lezui", Velencze, 1836) első kötetét elöveszszük és felnyitunk a 789. lapra, ott az első hasábban megkapjuk a thákávar (*Թագաւոր*) és a második hasábban a thákávárágán (*Թագաւորական*) és thákávarázun (*Թագաւորազուն*) szókat.

Most vegyük sorba ezeket a szókat és nézzük meg, hogy mit mond ezekről az idézett legjobb örmény szótár.

Thákávárágán (*Թագաւորական*). *Βασιλικὸς*. Regius, regális; (törökül:) hünkheári (örmény betükkel igy van ez a szó a szótárban irva (*Խիւնքեարի*).

Thákávarázárm és thákávarázun (*Թագաւորազարմ, Թագաւորազուն*) ezen két, egyjelentésü szó után ez olvasható: „*Βασιλικὸς, βασιλικὸν, βασιλικὸν*. Regius, regis filius, regulus. *Βασιλικοί*, aulici, regis amici et ministri."

Thákávor (թագաւոր) թագաւոր Rex; (örményül még így is [megvan a szótárban]:) թագաւոր (thárvar), խունկիքար (chontikhár); (törökül) hunkheár (örmény betükkel ՀՈՒՆԿԻԱՐ).

A második örmény szó alatt előforduló βασιλεύς görög szóból csinálták a ‚bászilius'-ok népnevet. (A Kiepertnél látható ‚Basilidae' szó, az itt közölt βασιλεύς szóból képződött).

A βασιλεύς (rex, király, uralkodó, fejedelem) — a mint ez két bekezdéssel előbb közölve is van — törökül hunkheár. Most lássuk, hogy mit jelent ezen jelentéssel biró összetett török szó.

A hunkheár annyi mint chunkheár (L. Bozádsián, Török-örmény szótár [Párárán dádsgeren-hájeren], Bécs, 1858 év, 410 lap). A chunkheár (melynek részei ezek: chun: vér és kheár: ontó) jelentése: élet-halál ura, uralkodó, fejedelem. A mondott török-örmény szótárban a hunkheár török szó jelentése örményül így fordul elő: ischán i vérálu génáczli jév málu, thákávor (հշխան ի վերայ կենաց եւ մահու, թագաւոր. L. Bozádsián, 349 lap). A hunkheár szóból csinálták aztán a latin hungarus, a, um melléknevet, (pl. populus hungarus, gens hungara, Hungaria), a német Ungar, Ungarn... szót. Ezek szerint a latin ‚hungarus' annyi mint: fejedelmi sarjadék. Itt aztán mielőtt elmondanám azt, hogy miből és miként alakult a ‚magyar' szó, mely a nemzetnek (magyar nemzet) nevet adott, — egy köztudomású ténykörülményt idézek a szives olvasó emlékezetébe, és ez az, hogy legtöbb népnek neve más nyelvekben is vagy egyazon alakkal bir, vagy ugyanazon szóból alakult át, pl. török, der Türke, latin turca, ae...; franczia, francais, Frank; angol, Engländer...

A hunkheár szóból lett ez a szó ‚magyar,' még pedig a következőkép:

Az első szótag *h* betüje a *n* betüvel helyet cserélt (betüáttétel); lett tehát az egész szóból nuhkheár; azután előbb kimaradt a *h* (mássalhangzó előtt úgy sem hangzik a *h*) és az *n* betü *m* betüre (minta: Nicolaus = Miklós), a kh pedig g-re (a görögben a *k*-hangú betük [κ, γ, χ]

cserélődnek; de az örmény is pl. a Catharina = *Katalin*-t *Gádár*-nak mondja) Ilyen átalakuláson ment át tehát a hunkheár szó: nuhkheár, mukheár, makheár, mageár, magyar.[1] (Itt zárójel közt még azt jegyzem meg, hogy a betűáttételt elég gyakran használja a magyar nép, pl. pök = köp; vagy *kanál* = *kalán*. Ez történt a hunkheár szóval is.)

A felhozott bizonyítékok szerint tehát mind a három szó (a török, hunkheár, a latin hungarus és nemzeti „magyar" szavunk) jelentése: fejedelmi sarjak. „Discite mortales, qua sumus origine nati": látjátok-e (ti nem-magyarok), hogy milyen eredetből származtunk? Azért Tóth Kálmánnal „Áldom Istenemet, hogy én is magyar vagyok."

A KAUKAZUSI ÖRMÉNY KATHOLIKUSOK EGYHÁZI KORMÁNYZATA.

A kaukazusi örmény katholikusok állapota a mult időkben nagyon bizonytalan volt; egyházi kormányzatuk szabályozva nem volt. Csak az 1903. április 14. rendelet intézkedett egyházi kormányzatuk ügyében, mely intézkedés a római szentszékkel kötött egyezségen alapszik. Ez intézkedés határozottan kimondja, hogy:

1. A kaukazusi örmény kath. hivők egyházkormányzata ideiglenesen örmény kath. egyházi férfiúra bizatik, kit az orosz kormány elöleges beleegyezésével a szentatya nevez ki.

---

[1]) Ismerem dr. Marienescu Athanaznak, „A magyar népnév philologiai eredete és értelme" czimü munkáját, mely a mondott népnévre vonatkozó és már nyilvánositott véleményeket közli, mégis eléggé megokolt, nyilvánodott véleményem mellett tartok ki állhatatosan. Különben a derék szerzőnek a küldött tiszteletpéldányért köszönetet mondok. (Szongott K.)

2. Ezen egyházi férfiú archimandritának vagy örmény apostoli kormányzónak hivatik mindennemű egyházi joggal felruházva, kivéve azon jogokat, melyek csak a püspököt illetik.

3. A kaukazusi örmény katholikusok papjait a tiraspoli róm. kath. püspök fogja felszentelni, kik azonban az örmény kath. apostoli kormányzó joghatósága alatt fognak lenni. Magasabb egyházi fokozatok adományozása a tiraspoli róm. kath. püspököt illeti ugyan; de minden egyes ily alkalommal az örmény kath. kormányzó meghallgatása után történik az intézkedés.

4. Az örm. kath. kormányzó saját tanácsával (consistorium) fog birni, mint a többi oroszországi püspökök.

5. Azon örmény kath. fiatal örmények, kiknek az egyházi pályára hivatásuk van, a tiflisi örmény kath. iskolában nyernek oktatást és tanulmányaik befejezése után a theologiai tudományok elsajátitása végett a tiraspoli róm. kath. papnöveldébe küldetnek.

Ezek azon pontok, melyeken a kaukazusi kath. örmények egyházi kormányzata nyugszik. Emez újabb intézkedésben azonban különösen az 1. pont hívja fel figyelmünket, mely az intézkedésnek az ideiglenesség jellegét adja; mert mind a római szentszék, mind az orosz kormány belátják, hogy a nagy számú kaukazusi kath. örményeknek más szertartású és más nyelvű püspök alá helyezése egyházkormányzati szempontból nem törvényszerű és a közeli jövőben kilátásban van egy örmény kath. püspökség felállitása. E feltevést igazolni látszik azon körülmény, hogy az apostoli kormányzó a rendelet értelmében majdnem mindazon jogokat gyakorolja, melyekkel a püspök bir.

A fent jelzett intézkedésben azonban két hiány észlelhető; az egyik az, hogy nincsen kitüntetve, hogy az apostoli kormányzó hol fog székelni. Valószinü, hogy a székhely Tiflis lesz, noha Kaukáziában vannak városok, melyekben az örmény kath. hivők száma sokkal nagyobb, mint Tiflisben. A másik hiány az, hogy ha már az apostoli kormányzónak székhelye valószinüleg Tiflisben

lesz, nincs eldöntve a tiflisi „Mária-mennybemenetele“ templomának kérdése.

E templom ugyanis 1805-ben épült 6000 rubel orosz állami segélylyel, és 1845-ig a római hitterjesztő társulat által küldött lat. szert kath. szerzetesek gondozták; azután az ideiglenesen orosz alattvaló lengyel papok gondozásába ment át és csak legutóbbi időben kezelik lat. szert. kath. kaukazusi (georgiai) papok; de miután az örmény szertartás Tiflisben nagy tért foglalt el és a tiflisi kath. családok nagyobb része örmény szertartású, e templomban örmény szertartású kath. pap is van alkalmazva.

Orosz hivatalos források szerint bizonyos, hogy 1836-ban a nevezett templom híveinek száma 680-at tett, kik közül csakis 57 volt lat. szertartású, a többiek örmény szertartásúak voltak. És midőn a hívők száma szaporodott és e templom a hívők befogadására kicsiny lett, 1850-ben egy új kath templom épült Szent-Péter és Szent-Pál apostolok tiszteletére a lat. szert. katholikusok számára, következőleg „Mária-mennybemenetelének“ temploma az örmény szertartású kath. hivőké maradt volna.

Ez annyira minden kétséget kizáró dolog volt, hogy midőn 1886-ban arról volt szó, hogy a fent említett templomok közül valamelyikel tulajdonjoggal s valószínüleg Tiflisben alapítandó örmény kath. apostoli kormányzat főnökének gondozására kellene bizni, a kaukazusi lat. szert. papság főnöke Orlovszky az orosz kormányhoz ez ügyben tett felterjesztésében igazságos- és méltányosnak találta, hogy a „Mária-mennybemenetelének“ temploma az örmény kath. apostoli egyházi kormányzatnak adassék át azon feltétellel, hogy abban egy lat. szert. segédlelkész is alkalmaztassék a lat. szert. katholikus hivők lelki gondozása végett. Az orosz kormány mindezek alapján 1893-ban a „Mária-mennybemenetelének“ templomát az örmény szert. katholikusságnak ítélte oda, mely határozat ellen a régebben örmény, de latin szertartásuvá lett kaukazusi (georgiai) hivők Rómába folyamodtak és az 1893-iki határozat végrehajtásának felfüggesztését kérelmezték, a mely kérelem teljesitve is lett. A határozat

felfüggesztésének ideje alatt most már a lat. szertartású hivők papjaik vezetése mellett, — kiknek nagyobb része örmény szertartás szerint szenteltetett fel és csak azután tértek át a latin szertartásra, — arra törekedtek, hogy az említett szempontból mindazt távolitsák el, a mi az örmény szertartásra emlékeztetett és végre 1903-ban teljesen megújíttatván a nevezett templom, kaukazusi (georgiai) nyelvű feliratokkal láttatott el.

A templom-kérdés tehát megoldatlan, de remélni lehet, hogy a nevezett templomban mindkét szertartás egyforma joggal fog birni, mig egy harmadik templom is felépül és ekkor az akadályok teljesen megszünnek.

A tiflisi örmény kath. egyházkerületi kormányzat tanintézetének és egyháztanácsának felállitását azonban nem jó szemmel nézik a kaukazusi lat. szertartású hivek; mert ez intézmények erőt adnak az örmény szertartásnak és gátat vetnek a lat. szertartás elterjedésének az örmények között.

Sajnos, hogy az 1903. ápril. 14-iki kormányintézkedés végrehajtása első phasisában már akadályra talált. Ugyanis az orosz kormány által javaslatba hozott apostoli kormányzó személyisége ellen Romában kifogást emeltek és kénytelen volt a nevezett kormány ezen állásra más egyént hozni javaslatba, mely tárgyalás $1^1/_2$ évet vett igényben és most remélhető, hogy az utóbb ajánlott személy ki lesz nevezve és az örmény tanintézet felállitva.

A helyzet teljes megismerése szempontjából ide igtatjuk a tiraspoli róm. kath. püspöki megye hivatalos kimutatását az örm. kath. hivőkről, papok- és templomokról.

1857-ben volt	28	templom,	48	pap,	10542 hivő.
1864-ben „	39	„	53	„	11729 „
1872-ben „	38	„	53	„	15941 „

Megjegyzendő, hogy ez a kimutatás csak is a Kaukazuson túllakó örmény katholikusokról szól.

Már az 1903. évi tiraspoli püspöki megye kimutatásában az örmény katholikusok nagyobb számban szerepelnek. E szerint a Kaukazuson túl levő örm. kath. egyházmegye 4 kerületből áll: I. Áchálczká 16, II. Áchál-

káják 12, III. Loru 5, IV. Alexandropol 13, összesen 46 templommal és 33.216 hivővel; de e kimutatásban nincsenek benfoglalva azon örmény katholikusok, kik az említett kerületeken kivül Kaukasia más kerületeiben és városaiban laknak és kik örmény kath. templom nem létében a róm. kath. templomokat látogatják, hol részökre örmény kath. segédlelkészek vannak alkalmazva úgy mint Tifflis két templomában is.

Az említett 4 kerületen kivül Tiflis és Kaukasia más városaiban lakó örmény katholikusok száma 2000-re tehető. Ezen kivül laknak örmény katholikusok Krimben, kik külön kerületet képeznek (Simferopol) s kik szintén a tiraspoli róm. kath. egyhármegyébe vannak kebelezve 3 templommal és 2057 hivővel.

Van még egy külön örmény kath. egyházmegye az ártuini: Ardánus, Kars, Bátum kerületekkel. Ezen egyházmegye nincsen a tiraspoli róm. kath. püspök joghatósága alatt, hanem a konstantinápolyi örmény kath. patriarcháé alatt; de a fentjelzett rendelet értelmében nemsokára a kinevezendő örmény kath. apostoli kormányzó fog itt is intézkedni. E kerületnek 15 temploma, 19 papja és 12,000 hivője van.

Igy összesen az oroszországi örmény kath. hivők száma 50,000-re tehető, 64 templommal és 73 pappal. Természetesen nincsenek ide számitva azon örmény katholikusok, kik magukat latin szertartás szerint anyakönyvezték Tiflis és Kutahia környékén, körülbelöl 10,000-en.

Ha a kinevezendő vagy már kinevezett apostoli kormányzó buzgalommal fogja kötelességeit teljesiteni, nemcsak az örmény szertartásúaknak átmenete a lat. szertartásra szünik meg, hanem remény van arra, hogy a lat. szertartásra térteknek egy része is visszatér az örmény szertartásra.

(A „Hántesz“ után eredeti örményből.)

x

ÖRMÉNY MÚZEUM.

— Kelengyés láda. — Ajándék-tárgyak. — Két új alapító tag. —

Orosz Endre apahidai állami iskolai igazgató, Múzeumunk egyik öre, kinek az archeologia és ethnographia terén már is ismert neve van s kinek néprajzi gyüjteményéből két terem teli érdekes anyagot a napokban (húsvét napjaiban) állított ki a derék életrevaló Erdélyi Kárpát-Egyesület szakavatott, ügyes, munkás igazgatósága és tisztikara, — egy igen érdekes örmény menyasszonyi kelengyés ládát szerzett meg Múzeumunk számára.

A láda 1 méter 22 centimeter hosszú, 60 centimeter széles és 46 centimeter magos. Kivül — kivévén a fenekét — az öt oldal bőrrel bevonva; a bőr vas-pántokkal van a fához szegezve. A láda fedelének felső lapját a pántok, három sorra (minden sor hat részből áll) összesen 18 egyenlő részre osztják. Minden rész sárgarézpléhdiszitéssel ékitve. A második sor, harmadik és negyedik osztályában pléhből a földgömb, tetején kereszttel látható; mi azt jelenti, hogy a ládát keresztény ember számára készitették. A harmadik osztályban a gömb baloldalán V(eronica) és jobboldalán K(övér) betük vannak, míg a negyedik osztályban levő gömb baloldalán 17 és jobboldalán 72 számok láthatók. A láda eszerint 1772-ben Kövér Veronika számára készült. Ez férjhez ment Csiki Mártonhoz; ebből a házasságból született Csiki Gergely, ennek leánya Veronika, volt anyja Duha Teréznek, ki Papp Miklósnak, jelenleg Apahidán lakó közjegyzőnek lett neje. Ettől a Duha Teréztől, ki Duha Tódornak leánya, szerezte meg Orosz Endre ügybuzgó jó barátunk, ki évekkel ezelőtt Szamosújvárt egyik legkedvesebb tanitványunk volt, a szóban levő ládát. Midőn Duha Teréz úrnőnek a Múzeumunknak ajándékképpen adott burnot-szelenczéért, mely anyúl ükapjáé: Csiki Tódoré volt, és az üveg-pohárért köszönetet mondunk, egyúttal szives köszönetet mond a Múzeum a derék közvetitő őrünknek tanusított ügyszeretetéért . . .

A láda két zárral és két fogantyúval van ellátva. Belől van záros fiókja és a fiók alatt két más rejtett, kihuzható fiók; ezekben tartották régen az örmény nők ékszereiket.

April 8-án ismét körünkben tiszteltük lelkes, ügybuzgó barátunkat, az európai hírű tudós Herrmann Antal doktort, kinek jelenlétében az Örmény Múzeum felügyelő bizottsága másnap (április 9, vasárnap) a városi tanácsház polgármesteri termében ülést tartott. Itt Herrmann Antal dr. Múzeumunk tiszteletbeli igazgatója a többek közt előadta azt, hogy az orientalisláknak 1905. húsvétkor Algirban tartott XIV. nemzetközi kongresszusa elé Múzeumunk megalakulásáról megokolt javaslatot terjesztett. (L. a jelen füzet második vezető-czikkét.). A gyülés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott Herrmann dr.-nak azért a nagybecsü figyelemért, mely ügyünket ilyen világhirü forum elé vezette — azután, a gyülés Szongott Kristóf indítványára kimondotta azt, hogy azokat a nagyon érdekes tárgyakat, melyekkel Görög Joáchim gyergyó-szent-miklósi örmény kath. plebános megajándékozta Múzeumunkat, 200 koronára becsüli és ennek alapján a derék adományozó plebános urat az „Örmény Múzeum-Egyesület" alapitó tagjai sorába iktatja . . .

Kedves volt tanulótársam: Tüzes Karácsony kir. közjegyző a következő becses sorokat intézte hozzám:

Dés, 1905. április. 22.

Édes Barátom!

Majdnem egész télen át gyengélkedvén, az „Örmény Múzeum" megalakulásának közgyülésére a legnagyobb sajnálatom mellett nem jelenhettem meg; azonban jóleső érzéssel szereztem annak lélekemelő eredményes befolyásáról tudomást.

Örvendek, hogy az ennek létesitése iránti mozgalom és működés — melyből az oroszlánként téged illet meg — sikerre vezetett és hogy igy az ige testté lön.

A midőn igénytelen személyemnek alelnökké történt megválasztatásomért neked őszinte baráti köszönetemet nyilvánitom, egyúttal kérlek, légy szives a mai napon utalványnyal czimedre póstára adott 200 koronát, mint alapitó tagsági dijnak lefizetését illetékes helyre juttatni.

Ezek után boldog ünnepnapokat kívánva maradtam öreg barátod Tüzes Karácsony
királyi közjegyző.

Midőn a küldött 200 koronát köszönettel nyugtázom, kijelentem, hogy derék közjegyző Barátom a hatodik és Görög Joachim plebános a hetedik alapító tag.

A rendes tagok száma is április havában kettővel szaporodott. Ugyanis Kritsa Klára küldött Gyergyó-Szent-Miklósról 1905-re 10 és Voith Gerő dr. törvényszéki biró Székely-Udvarhelyről 1905-re szintén 10 koronát.

Szongott Kristóf
múzeumi igazgató.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thököly hamvait exhumálták. A magyar miniszterelnök képviselőjének Thállóczy Lajos dr. közös pénzügyminiszteri osztályfönökének Iszmidbe (Nicomedia) való érkezéséről előre értesitették az ottani kormányzót. A magyar küldöttség fogadása igen meleg volt. Thallóczy Lajos meglátogatta a kormányzót és az örmény érseket. A magyar küldöttség hosszas kutatás után — Mikes Kelemen naplója nyomán — rátalált az örmény temetőben Thököly sírjára, a mely nem ott van, a hol a feliratos tábla jelzi, hanem nem messze ettől, két platánfa között. Fölásták a sírt s megállapitották a hamvak hitelességét. Thököly földi maradványait ládába zárták, lepecsételték, Konstantinápolyba szállitották s karácsony estéjén a galatai Szt.-Benoit templomban helyezték el Rákóczi, Zrinyi Ilona és a bujdosók hamvai mellé. Thallóczy Lajos sikeresen befejezvén misszióját, deczember 27-én visszaulazott Budapestre.

Örmény eredetü országgyülési képviselők. A folyó évi január havában történt választás alkalmával a következő örmény eredetü honfitársaink lettek országgyülési képvisdlökké megválasztva: Burgyán Aladár, Buzáth Ferencz, Dániel Ernő báró, Dániel László, Dániel Tibor báró, Issekutz Győző dr., Jakabffy Imre, Karácsonyi Sándor, Kühdebó Gergely, Kuszka István (?), Lázár László, Lengyel Zoltán dr., Lukács László, Návay Lajos, Novák Aurel, Papp Géza dr., Szappanos István (?), Vertán Endre dr., Zacharias János dr. — Ezeket a képviselőház 1905. febr. 18-án tartott ülésében a következő osztályokba osztotta be és pedig az első osztályba: Buzát Ferencz, Dániel Ernő, Dániel Tibor, Jakabffy Imre, Papp Géza; a másodikba: Dániel László; a harmadikba: Novák Aurel; a negyedikbe: Zacharias János; az ötödikbe: Issekutz Győző; a hatodikba: Burgyán Aladár, Karácsonyi Sándor, Lázár László, Vertán Endre;

a hetedikbe: Kuszka István, Lukács László; a nyolczadikba: Kábdebó Gergely, Lengyel Zoltán, Návay Lajos, Szappanos István. — Ezt a névsort a „Magyarország“ febr. 19. számából irtuk ki; azonban úgy tudjuk, hogy Karátsonyi Jenő gróf is meg lett választva országgyülési képviselőjének; örmény eredetü országgyülési képviselők száma (ha a kétes eredetü két képviselőt is ide számitjuk) összesen: h ú s z.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Örmény műkincsek és a hazai „Örmény Múzeum.“ Mind nagyobb az érdeklődés, mely a kül- és belföld örmény eredetü, vonatkozású és czélú műkincseknek közös pantheont akar emelni Szamosújvárt az „Örmény Múzeum“ képében. Éppen azért nem érdektelen a hazai örmény műkincsekkel is foglalkozni. — A néhai Fadrusztól is annyira dicsért örmény v a r r o t t a s o k o n kivül a történeti értékü egyházi ruhák, kellékek és ös-hazabeli palástgallérok, stolák, keresztelő kelengyék, diszszoknyák, oltártakarók stb. érdekes kultura-történeti maradványai, az örmények magukkal hozott, vagy későbbi keletü, de örmény készitményü himzéseknek. Nem érdektelen, hogy itt-ott a reneszánsz, a barokk és a magyar hatás nyomai is észlelhetők a tipikus keleti mintázatu darabokon. — Fadrusz János Szamosújvárt jártában úgy nyilatkozott, hogy az örmény himzések Európában ritkitják párjukat, melyekről egész könyvet lehetne irni. — Ha ezekhez hozzávesszük a tél folyamán Szamosújvárt összegyült holmikat s főkép az „Örmény Múzeum-Egyesület“ közgyülésére érkezett gyergyó-szent-miklósi szenzáczios keleti pompájú ingeket, karruhákat, csatlós övöket, zsebkendőket s főkép egy remek fejedelmi mellényt: akkor méltányolnunk kell az „Örmény Múzeum“ eszméjét. Némi fogalmat nyujt erről az EKE. rövid időre ujonnan megnyitott örmény himzés kiállitása. („Ellenzék“ márcz. 17. 64. szám).

Igazság, barát, munka. A hazudság egyesiti az embereket egymással, ellenben az i g a z s á g azokat elválaszsza egymástól. — B a r á t nélkül a világ egész pusztaság. — A testi munka megszabadit a leiki fáradságtól. A munka a szegények egyetlen boldogsága. Habár a munka első izben az emberre mint büntetés méretett; de azért ez a legkönnyebb büntetés és foganatosabb ezer áldásnál is. (A „Bádáni“ után örményből).

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Csemegesajt a Mezőségről. Mint lapunknak irják, a Schilling Ottó szamosújvári kir. közjegyző mezőségi birtokán Noszolyban, páratlan kitünőségü csemegesajt készül és Szamosújvárt egy itteni kereskedő czég üzletében kerül forgalomba. A Schilling-féle „noszolyi sajt“ minőség tekintetében a legkitünőbb és az ismeretes

csemege-sajtokkal bátran kiállja a versenyt, sőt a hazai és külföldi elsőrendü sajtok legnagyobb részénél izletesebbnek és könnyebben élvezhetőnek mutatkozik. Ha a készitésmód egyenlősége rendszeresen meg fog tartatni s a forgalomba hozatal mennyiség tekintetében is megfelelő leend, remélhető, hogy a nagy városok hoteljei is étlapra irják a „noszolyi csemege sajt"-ot. . . .

Melyik a Mezőség fővárosa? Helyesebben szólva: vannak-e városok az erdélyi Mezőség területén? E kérdésre megvallhatjuk, hogy a szorosabb értelemben vett mezőségi területen három kis városkánál több nem létezik. A három mezőváros pedig a következő: Szék, Kolozs és Mócs. A környékbeli nagyobb városok sokkal távolabb feküsznek, hogysem forgalmi piaczát képezhetnék a Mezőség jelentékeny részének, még annyira, mint például az északi határvonalunkon fekvő magyar szellemü szabad kir. város: Szamosújvár. Hieronimi kereskedelmi miniszter egy alkalommal (mint belügyminiszter) a szamosújvári pályadvaron történt hivatalos fogadtatásánál egy nagy vidék kulturális és forgalmi gremiumának nevezte el ezen utóbbi időben élénk fejlődésnek indult kereskedelmi várost, az a nagy vidék pedig, a melynek közgazdasági életével Szamosújvár folytonos kölcsönhatásban érintkezik, alig lehet más, mint éppen a Mezőség. Alkalmasint a miniszter úr szavait is ily értelemben kell vennünk!

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Delcasse egyik levele. Franczíaország külügyminisztere, Delcasse érdekes levelet küldött Pier Khiárnak (Quillard), a „Pro Armenia" szerkesztőjének azon 30.000 frankért, mit ez a franczia alkonzul kezéhez juttatott azért, hogy a konzul a mondott összeget a szászuni örmények közt osszza ki. A miniszter levelében mondja, hogy boldognak érzi magát azért, hogy — bár közvetve — elősegithette egy jótékony czélt, egyúttal biztositotta Khiártot, hogy az emlitett közeg hiven átszolgáltatja a gyüjtött összeget a váni franczia képviselőnek . . .

Manchesteri örmények új papja: Háruthiun Eghivárteán ezelőtt Smyrnában végzett egyházi szolgálatot. Miután a konstantinápolyi örmény egyházi gyülés ezt a választást megerősitette, Eghivárteán új állását már elfoglalta. Ezen város tekintélyes vagyonos kereskedői közül a napokban ragadta ki a halál Thokhatheán Mártont (Márdirosz). Boldogult, ki rég lakik angol földön, tiszteletben tartotta mindenha az örmény kereskedő nevét; hetvenhat évet élt. Holt testét a rokonság kivánságára, szülőföldjére: Konstantinápolyba szállitották.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

Dr. Herrmann Antal. Azt, hogy mit dolgozik ez a nagytudományú férfiú, ki lapunknak is egyik nagyrabecsült munkatársa, hamarosan elmondani nem tudjuk; de annyit mégis mondhatunk, hogy dolgozik legalább is tízszer annyit, mint akárhány más. De most erről ne beszéljünk, hanem e helyett inkább írjuk ide címeinek hosszú sorozatát: Herrmann Antal, bölcsészet-doktor, polg. isk. tanítóképző intézeti kir. igazgató, a budapesti m. kir. állami polgári iskolai tanítóképzőben (Paedagogium) a német nyelv és irodalom rendes tanára, az orsz. polgári iskolai tanítóvizsgáló bizottság tagja, a kolozsvári tud. egyetemen az ethnographia magántanára, okl. közép-isk. tanár, okl. levéltárnok, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn" és a „Mitteilungen zur Zigeunerkunde" kiadó-szerkesztője, az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi múzeumának tiszteletbeli igazgatója, az „Örmény Múzeum" tiszteletbeli igazgatója, a magyar néprajzi társaság alapító tagja és titkára és keleti szakosztálya igazgatólanácsának tagja, a berlini, münchení, bécsi anthropologiai társaságok választott levelező tagja, a váczi múzeum-egyesület s a brassói magyar polgári kör tisztb. tagja, az osztrák néprajzi társaság s a nemzetközi folklore-tanács tagja, a nemzetközi czigány tudós társaság vezető-ügyvivője, a polgári iskolai egyesületnek alapító és igazgatósági, a tanítóképzőtanárok orsz. egyesületének alapító és választmányi, a máramarosmegyei tanító egyesület alapító, a magyar tanítók turista-egyesületének, a tanítóárvaház-egyesületnek választmányi, a nagypénteki társaságnak tiszteletbeli választmányi tagja, az erdélyi honismertető egyesület alapító tagja, az orientálisták nemzetközi congressusa által kiküldött középázsiai bizottságnak és a nemzetközi közép- és keletázsiai társaság magyar bizottságának, valamint az országos magyar szövetség központi választmányának tagja, stb. Egyetemi magántanár 1898. febr. 16. óta.

Főherczegi család és a beteg cseléd. Mivel közöttünk: örmények között is pusztít a rangkór és mi is akárhányszor megvetjük azt, ki nálunknál alacsonyabb származású, példaképen ide iktatjuk a következő fölötte érdekes esetet: A régi kereszténykor felebaráti szeretete látszik visszatérni; az a kor, midőn a pogányok újjal mutattak a keresztényekre: „Ime, lássátok, hogyan szeretik egymást!"

Szálvator Lipót főherczeg és Blanka főherczegnő, — 1904. május havában történt — a penzingi Rókus-kórház kápolnájában térdelnek és imádkoznak, hogy jól sikerüljön egy súlyos kimenetelü műtét... És kin végeztek műtétet? A főherczegi pár egyik cselédjének növérén! Mihelyt a t. megtudták, hogy hü cselédjök édes növére, oly nagy bajban van, rögtön oda hajtattak, vigasztalták a szegény leányt és a mig csak a műtét tartott, a kápolnában térdelve imádkoztak a nehéz és veszedelmes műtét sikeréért.

A hü cselédet nagyrabecsülik még ott fent is!

A keresztény szeretet alaptana: Isten gyermekei vagyunk mindnyájan, és Isten előtt egyenlők. Ez az igazi socializmus! Oh jöjjön el a te országod; mert csak így mondjuk igazán szivből:

Mi atyánk, ki vagy a mennyekben.. („Jézus szentséges Szivének hirnöke" után.).

— Hogyan eljár az idő! Fiatal tanár voltam, mikor Papp Antal részére megkértem a 18 éves gyönyörű szép, művelt Molnár Matildnak, dr. Molnár Antal volt országgyűlési képviselőnk, ki akkor még jogász volt. nővérének kezét. Habár régen történt, azért még most is majdnem szó szerint el tudnám mondani akkori kikérő beszédemet: „Vannak dolgok, melyek meghagyarázhatlanok; ilyen a hatás is, melyet bizonyos személyek már az első pillanatban gyakorolnak az emberre“ . . . Martonfi Antal segédlelkész, ki később erzsébetvárosi főesperes-plebános lett, adta ki a virulo szépséget. Aztán jött a jegyváltás, mely után a vőfélek sürün kínálgatták a vendégeket tokaji borral, malozsával vegyített mandulával, tésztanemüvel . . . . „Na most üljön le Anti bácsi a jegyese mellé és mulassa öt“ — szóltam a völegényhez; mialatt én foglaltam helyet a jegyesek között. Leültek a többiek is. Élénken folyt a társalgás. De rövid vártatva felállt a kikérő szónok, még egyszer ismétli szerencse-kivánatait és társaival eltávozik . . . . Aztán nemsokára eljött a menyekző napja. És Isten frigyöket, melyre az Ur oltára előtt léptek, megáldotta: egyetértéssel, megelégedéssel, boldogsággal, bő anyagi vagyonnal és jó gyermekekkel. Gondos, jó nevelést adtak mindegyiknek. Legnagyobb fiúgyermekök államvasúti mérnök (Arad), a legkisebb (dr. Papp Gusztáv) most nem régen foglalta el a városnál gazdasági tanácsnoki állását; Gerő és Antiból pedig igen ügyes gazda-kereskedő lett. A boldogság fokozodott, mert a három leány is szépen fejlödött . . . De a halál angyala megirigyelte ezt a ritka földi boldogságot. Elragadta előbb a családnak diesőségét, e város és nemzetiségünk egyik büszkeségét: dr. Molnár Antalt, azután elvitte a család szemefényét, örangyalát: a háziasszonyt és végre, hogy pusztító munkája teljes legyen, megfosztotta a derék családot a családfötöl is, midön id. Papp Antalt életének 75. évében 1905. január 30-án kiszólította az élök sorából. Mintája, példánya volt a régi örmény jó családapáknak! Mikor nem volt vásárban (mert ezelőtt, mig birta sürün járta a vásárokat: marhát vett), szabad óráit a piaczon a Páll testvérek boltja előtt töltötte. Volt itt rendes ülöhelye . . . és társaival jól eltöltötték az időt; a beszédtárgy rendesen a kereskedés, gazdálkodás . . . köréből került elő. De el-elbeszélgettek vásári élményeket is többnyire — örményül. Ha azonban megkondult a déli harang, vagy estve meghuzták „Ave Maria“-ra a harangot, azonnal felkelt helyéről, kalapját levette és utcza hosszant imádkozva testvéreivel vagy fiaival haza ment. „Ni mily szépen mennek Pappék huza!“ Estve többé el nem távozott a háztól. Mióta oly nagy gazdaságot és kereskedést folytatlak marhával, disznóval . . ., néhai volt elhunyt öcsesével: Tódorral a vezető. Kettejök tudta és beleegyezése nélkül a testvérek, vagy fiúk mit se tettek. Most Norszesz a gazda, kinek sokban nagy segitségére van igen ügyes, eszes, müvelt ángya: özv. Papp Tódorné szül. Kerekes Emilia. Ez az ügyes asszony, ki fiatalabb korában ritka szépség volt, roppant teendői mellett tud időt szakitani arra, hogy gondos, helyettesanyai figyelmet forditson elhunyt sógorasszonya (kivel példányszerü egyetértésben élt) leánygyermekeire, gyakorolja a jótékonyság cselekedeteit, elmenjen gyakran a templomba, sokszor a jószágokra, látogatásokat tehessen menyje házánál . . . , sőt még arra is, hogy böven adagasson el a „sanatorium-sorsjegyek“-ből. Akárhány nő vehetne példát a derék Kerekes Emiliától — sok tekintetben; mert ez a vallásos nő volt az, ki még a közmondást is, mely azt tartja, hogy: „Két nő egy fedél alatt el nem élhet“ — meghazudtolta . . .

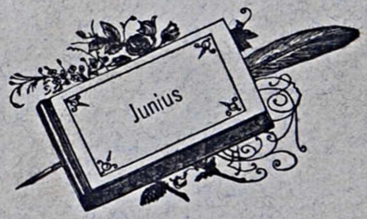
Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 6. (222) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Emlékezés Azárián patriarkhára (*képpel*). — M. Gy.-tól.
Örmény témák az orientalisták hamburgi kongresszusán. II. — Dr. Herrmann Antaltól.
A magyarok eredete és őshaza. — Hatodik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
Ezer koronás adomány az „Ö. M. E."-nek. — („Szamosújvári Közlöny").
Indiai örmények. — *Levél Singapurból.* — Közli: Sz. K.
Az „Örmény Múzeum-Egyesület." — Közli: Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Szvacsina Géza.
Ujabb tárgybeli adományok.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az „Örmény Múzeum."
Uj folyóirat.

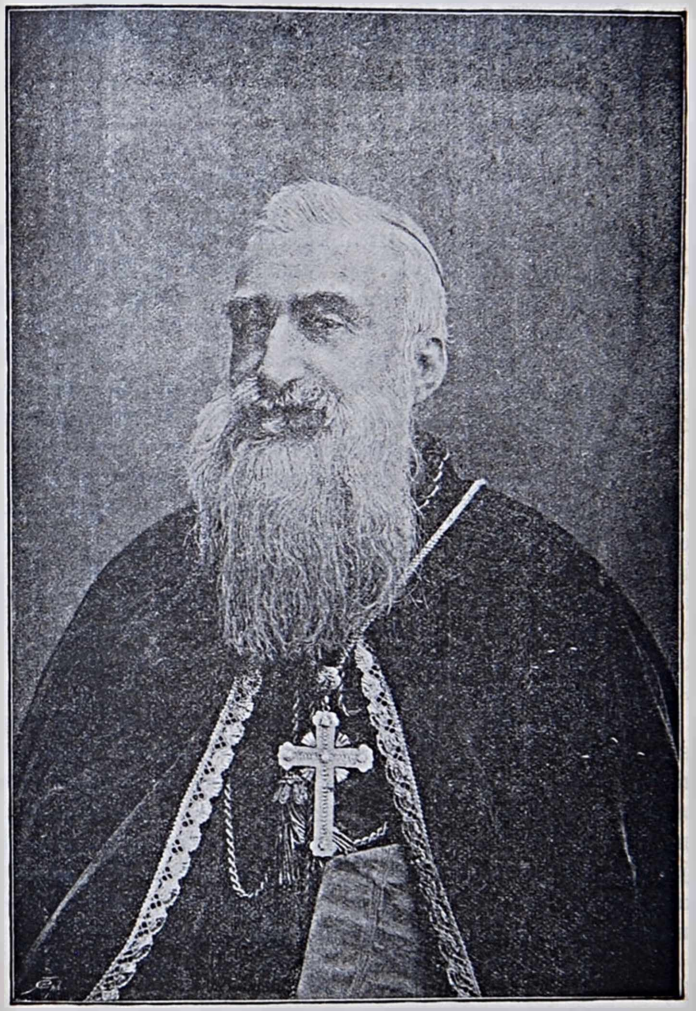
KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Fa, mely kész tűt és czérnát ad.
Hogyan táplálkozzunk helyesen?

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A keleti örmények egyházi vagyona.

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Azarián István örmény kath. pátriárkha.

EMLÉKEZÉS ÁZÁRIÁN PÁTRIÁRKHÁRA.

A tanügy kiérdemesült bajnoka, Esztegár Tivadar, ki remek bariton hangjával még most is áhitatot tud gerjeszteni az orgona mellett s kinek Világositó-Szent-Gergely éneke fonográfban van megörökitve: egy nála tett látogatásom alkalmával azzal bocsátott rendelkezésemre egy arczképet, hogy azt nevében az „Örmény Muzeum“ részére vegyem át. Jóllehet csak egyszerű kemény papirra nyomott közönséges nyomdatermékről van szó, mely Ázárián Istvánt teljes pátriárkhai ornátusban ábrázolja, mindazonáltal értékét emeli az a kegyelet, a melylyel azt eddig megőrizték. A kép alá magyar és örmény nyelven rá van nyomtatva a pátriárkha neve; a kép hátán pedig az azelőtti tulajdonos, Bogdánfy Mihály neve olvasható, ki a vallásosságnak szintén egyik kiváló mintaképe s ki az ősi örmény hagyományok iránt való nemes érdeklődésének már is nem egy tanujelét adta.

Ha rátekintek erre az igénytelen kivitelü, de nagy szellemet ábrázoló nyomtatványra, fölujulnak lelki szemeim előtt azok az emlékemben élénken élő benyomások, mikor Ázáriant Bécsben szemtől szemben láttam, a mint Rómából jövet — hol gyakran a szultán megbizottjaként tisztelgett a pápánál — a mechitharista-templomban az erdélyi származásu Esztegár Vártán érsek-főapát utódját, Aydinián Arzént püspökké szentelte.

Folyó évi április 12-én mult 18 éve, hogy ennek a felejthetetlen szép örmény egyházi ünnepélynek tanúja voltam. Idézem „A hazai örménység jövője“ czimü munkámból az alábbiakat: „A templomajtóban várta az egész szerzet az örmények primását. A közönség elfojtott lélek-

mellett tanuskodik a majdnem azonos viselet is, (Herodotosnál és az ó-perzsa szobor művekben, Andreas szerint). A Malatia-Charput-Diarbekir-vonalon, mely első sorban tekintetbe jön a Kappadokiába való bevándorlásnál, különleges trák szerkezetü kurganok találhatók.

3. Az előbb említett trák népek azonban már bevándorlásuk idejében erősen össze voltak vegyülve olyan elemekkel, melyek Kisázsia indogermánok előtti lakosságának rétegéhez tartoztak. Ezt mutatja az örmények tipusa is. A vezértörzsre, a szorosabb értelemben vett örményekre nézve, a keveredést bizonyítják a régi fővárosban, Kamachiában, az élő sziklában az előadó által talált ősrégi alkotások, a melyekről mind jobban kiderül, hogy úgy Kisázsiában, mint Görögországban a nem áriai őslakosság közös jellemző ismertetői. A tekintetbe jöhető területeken lakó nem áriai elemek, különösen a káld feliratok szerint, túlnyomóan Háti-helieknek, azaz hetiták-nak mondhatók. Lehetséges, hogy trák törzsü települök, kik az őket megelőző lakossággal összekeveredtek, s a kiknek nyelvéből hiányzott a *h* hang, a megdült ország szerint Hátibelieknek nevezték magokat, s hogy ebből magyarázható (Jensen szerint) az örmények honi neve Hay, többes szám Haik, melynek eponymja Haik, a Hatik beczéző névből. A priori tehát semmi sem áll útjában annak, hogy a hetita területen talált kisázsiai hieroglif-feliratokban, ha nem is mindeniken, az örménynyel rokon trák nyelvet, illetőleg valami trák-hetita keverék-nyelvet keressünk.

Asszíriának Kr. e. 607-ben történt felbomlása után Urartu-Kaldia területe versengéstárgya volt Media és Lidia közt; az utóbbi később is mint kisázsiai nagyhatalom elfoglalta Kaldia örökét. A Halys melletti ütközés Media javára döntött. Nem tudhatni, vajjon a médek vetettek-e véget a káld királyságnak, avagy a bevándorló örmények. Midőn Toprakaleh-t feldulták, még tisztán káld kultura uralkodott benne. Az örmények és káldok közti küzdelmek, a milyenekről Xenophon (Cyropaldia, 3. 2.) tárgyilagosan értesit, bizonyára méd, sőt talán még perzsa uralom alatt folytak le és az ugyanott említett, connubiumok megál-

lapitó szerződésekkel értek véget. Az Urartubeliek zöme azonban már I. Darius előtt, kinek 18. szatrapiájához tartoztak, az Araxes-síkságra vonult vissza. Xerxes arról értesít a váni sziklába vésett feliratban, hogy e felirat számára már Darius similotta a sziklalapot. Az örmények bevándorlása óta rendezett állapotok valószínűleg csak Darius alatt, a zavarok befejezése után állhatlak be. Sehol sincs említés arról, hogy Darius vagy Xerxes meglátogatta volna Vant. Nem valószínű, (azonban nem lehetetlen), hogy az ő idejökben káld fejedelem mint alhelytartó székelt volna Toprakkalehban.

Trák betörésekről a Pontusztól keletre, a kimmerieken kivül nincs tudomásunk. Az őket szorongató irániak (szkolot-szkitak, köztük az askurák), akkor a Kaukazus körül a Kaspi-tengermelléki Derbend mellett haladtak. De számba kell venni a Déloroszország steppeit lakó irániak betöréseit. Igy aztán érthető, hogy az uralkodó családok neveiben a hetitáknál, Mitanniban, a kasszitáknál és káldoknál indogermán, különösen iráni elemek találtatnak. Azonban e népek közül egyik sem indogermán. Hanem itt csak arról van szó, hogy az uralkodó réteghe az indogermán, különösen iráni vérnek jelentős eleme került, úgy mint a frigeknél a népesség zöme a nem áriai mosokból stb. állott, míg az uralkodó ház és egy vékony uralkodó réteg trák-frig eredetű volt.

Valószínű, hogy az örmények bevándorlásával vagy épen nem, vagy csak közvetve függ össze az Ibéria-Georgia-beliek (Kartuli, talán helyesebb honi hagyomány szerint = *Καρδοῦχοι*) bevándorlása, kik a Bohtanszu partjairól a kaukazusi kapuktól délre eső területekre nyomultak elő. Ezeket a területeket jóval azelőtt elfoglalták volt a nyugatról előnyomuló mosok és sokáig birtokban is tartották azokat. (Strabo). A mosok és iberek azonosságáról nem lehet szó.

Az előadó végre rámutat számos jelentős adatra a technika és a kultura terén, melyek bizonyítják, hogy a káldok és rokonaik távolabbi rokonságban állottak Görögország és kisázsiai nem indogerman őslakosságával, melyet

Furtwängler szerint, lényeges rész illet a mykenei kultúrának, kivált technikai oldalának kifejlésében.

Az előadás megvitatása közben Hommel Fr. figyelmeztet Fick Ágost etimologiájára, aki Haik-ot (= örmény) a Paioniabeli Pai-val veti össze, tekintve azt, hogy az örmények tényleg Trákia-Macedoniából jöttek. Ugyancsak Hommel szerint a frigek őstörténetére rendkívül fontos, hogy Frigia legrégibb neve *Bepzerdun* azonos az I. Tiglat-pileszarnál (körülbelől 1100 Kr. e.) említett Bu-ru-hum-zi, más olvasás szerint Bu-ru-g'um-zi néppel.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Hatodik közlemény.)

II. Czikk. Nehány érv, melyek azt bizonyitják, hogy a magyarok bäsziliusoktól (görög-rómaiaktól) és örményektől származtak

1. *Fejezet. A veszprémvölgyi apáczamonostor lakói.*

A veszprémvölgyi apáczamonostornak görög szövegü alapitólevele azt mutatja, hogy az ott lakott apáczák görögök voltak. Ugyan a derék Karácsonyi János dr. „Szent-István élete" czimü kiváló munkájában azt mondja: „Mikor a veszprémvölgyi monostor alapitólevelét ki kellett állitani, véletlenül csak olyan férfiú volt a királyi udvarban, a ki a görög hivatalos iratok formuláit ismerte." (Karácsonyi, Szent-István király élete, Budapest, 1904. 40 lap). Dr. Balics a „Katholikus Szemlé"-ben igy idézi Karácsonyi mondott szavait: „Az alapitólevél nem azért van görög nyelven irva, mert az ott lakó apáczák görögök voltak, hanem azért, mert az oklevél elkészitésére felszólitott pap olyan velenczei vagy horvát pap volt, a ki csak a görög oklevelek formuláit ismerte".

Karácsonyi ezen munkáját Balics Lajos dr. ismertette a „Katholikus Szemle“ 1904. deczemberi (X.) füzetében (979—982. lap). Ebben Balics dr., Karácsonyi idézett helyére vonatkozólag ezt mondja: „A veszprémvölgyi apáczák kézi munkáin előforduló föliratok nem zárják ki föltétlenül az apáczák görög származását“. Tehát Balics dr. szavaival az én malmomra hajtja a vizet. Igaz, hogy malmomnak eddig is volt elegendő vize, most pedig ezen hő ér oda vezetésével még jobban őröl malmom . . . és őrölni fog mindaddig, míg valaki nekem be nem bizonyítja azt, hogy az a „velenczei vagy horvát pap csak a görög oklevelek formuláit ismerte“. De mivel ezt senki sem fogja bebizonyítani, mert nem is bizonyíthatja be, az én malmom csak tovább fog őrölni. Őrölni fog; mert lesz-e valaki széles e hazában, ki megmondja, hogy az a „horvát pap“, ki a műveltség sokkal alantabb fokán állott a magyarnál, melyik iskolában járt és hol tanulta meg a görög nyelvet?

És itt egy ismert dolgot idézek a szives olvasó emlékezetébe és ez a következő. Be van már bizonyítva[1]) az, hogy a magyar honfoglalás idejében az olasz papok a latin nyelvből keveset tudtak és azt a keveset is rosszul tudták, a görög nyelvet pedig még kevésbbé értették. A veszprémvölgyi monostor alapításának idejében pedig mondhatni, hogy a nagy rész majd semmit se tudott. Hogy tudta tehát az a „velenczei vagy horvát pap,“ ki talán alig (?) konyitott valamit a göröghöz,

[1]) I. Gergely pápa, ki 604-ben halt meg Rómában, halálának ezerháromszáz éves fordulóját tavai (1904) április 14-én ülték meg. Erről az ünnepélyről igen érdekes czikket közölt a derék „Budapesti Hirlap“. Ebből az itt következő részletet közöljük: „Fáradhatatlan volt mint egyházi szónok; számos beszéde maradt reánk, a melyek rhetorikai szempontból is kitünőek. Latinul irta és mondta el őket s ebből következik, hogy a római nép a hatodik évszáz végén és a hetedik elején még értett latinul, bár a mindennapi életben már a mai olasz nyelvhez közelebb álló zsárgont használta“. (Budapesti Hirlap 1904. április 10, 100. szám). — A veszprémvölgyi apáczamonostor alapitásának, — mi több, mint négyszáz évvel később történt — idejekor már legtöbb olasz pap is igen keveset tudott — latinul. (Sz. K.).

zettel leste a pillanat fenségét, midön az elöl vitt kereszt után kettös sorokban az oltár felé tartanak elöbb a kispapok, majd a szerzet tagjai s ime a templom küszöbén megjelenik Ázárián István ö boldogsága profétikus alakja az örményül felhangzó (Áhá káhánájábéd mjédz!) „Ecce sacerdos magnus“ dicséneke mellett, s hosszú sötét lilaszinü uszályos talárjában, fején egy fátyolos süveggel s kezében a pátriárkhai jelvénynyel — aranygömbös pásztorbot lilaszinü fátyol-zászlóval — áldást osztva halad el a templomot zsufolásig megtöltött nép között.

A kis termetü alak, a sastekintetü és nagy szellemi tehetséget elárulo arcz, a hatalmas sas-orr örmény jellege, a keletiesen metszett szemek s az ösbevegyült tekintélyes szakáll, valamint az élénk mozdulatok nagy inteligenciát árultak el.

1899-ben halt el a kiváló föpap, kiröl akkori verses bucsuztatóm igy szólt:

„Prófétát veszitett Kelet és Arménia Benned,
Ám ma az Ur trónját ékiti fénykoronád.
Most, kinek ört állt sas-szeme nyája felett szeretettel:
Isteni zsámoly előtt légy Te a gondviselőnk!“

Halálát őszintén gyászolta az egész katholikus világ.

A „Le Mois“ czimü franczia folyóirat Ázárián pátriárkháról igy ir:

A magas méltóság, melyet Ázárián pátriárkha ö boldogsága a keleti egyházban és politikában elfoglalt, valóságos eseménynyé tették az ö halálát.

Keleten a vallás és a nemzetiség fogalmai összezavarodnak a nép fölfogásában, és a vallás feje egyúttal főnöke a nemzetnek is.

De nem független főnök és szükséges, hogy a szultánnal, a legfőbb urral megtalálja a megélhetés módozatát, mely megengedje neki, hogy nemzetfelei érdekei fölött örködjék.

Ebből állanak a tetemes nehézségek, melyeket Ázárián ügyességgel el tudott simitani. — Midön Hászun bíboros utóda lett, az örmény katholikus kommunitást alapjában megoszolva és a tévtanok küszöbén

találta. Éleseszü gondossága számüzte a veszélyt és teljes kibékülést idézett elö a lelkekben.

Lángoló volt az ö buzgalma. — Nemzetének boldogulását óhajtotta és kevésbbé jó szemmel nézett mindennemü idegen befolyást.

Állása arra kötelezte, hogy sokat foglalkozzék politikával és magatartása végzetesen ki volt szolgáltatva a pártok vitatkozásainak. Elöszeretettel személyesen foglalkozott a legkisebb részletekkel, mi hozzájárult ahhoz, hogy egyéni sülya ezáltal némileg szenvedett.

Keleten, a ravaszság honában azt tartják a közmondás szerint, hogy: „Két török kell hogy egy görögnek, két görög hogy egy zsidónak, két zsidó hogy egy örménynek túljárjon az eszén."

Csakhogy veszedelmes dolog rászedni a törököket, mert jatagánok állanak rendelkezésükre és karjaik nehezek.

Monsignore Ázárián örökölte a veleszületett faji finom tapintatot, és azt nagy tevékenységgel Isten és nemzete szolgálatára szentelte. Ritka értelmessége, mély emberügy- és nyelvismerete, lángoló buzgalma oly emberré minösitették, kivel számolni kellett.

Nagy munkát végzett nemzete javának az elömozditására. Kellö közvetités utján meg tudta védeni övéit a lemészárlás borzalmai ellen, melyek szinte megsemmisitették a szimátikus örményeket az utóbbi években.

Az örmény egyház és az emberbaráti szeretet teljesen neki fognak ezért hálásak lenni.

* * *

Eddig terjed a rokonszenves nekrolog, mely Párizs egyik legelökelöbb katholikus havi szemléjében látott napvilágot. S hozzá még kétszeresen érdekes, hogy éppen arról a küldetéssel biró egyházfejedelemről emlékezik meg, kit csak közbejött váratlan halála akadályozott meg, hogy igéretéhez képest a hazai örménység anyavárosát, Szamosújvárt meglátogassa. Fényes neve ott diszeleg az „Armenia" munkatársai közt is. . .

M. GY.

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI KONGRESZSZUSÁN.

DR. HERRMANN ANTALTÓL.

II.

Mészériáncz Lévon, az örmény urarti-elemeiről. Az előadó etymologiái nagyon merészek, mert az urartu-nyelvből állítólag kölcsönvett szók eredeti jelentése homályos. Az eszmecserében Andreas F. C., Bartholomae Chr. és Lehmann C. F. vettek részt.

Lehmann C. F., az örmények bevándorlásának összefüggése a trákok és vánok vándorlásaival. Ezen igen fontos előadást a II. B. és VIII. osztály együttes ülésein tartotta meg Lehmann, a ki öt-hat évvel ezelőtt nagy eredményü tanulmányutat tett Armeniában, Belckkel együtt. Az előadást számos ábrával illusztrálta; ezeket közli az idézett kongreszszusi kiadvány. A trákokhoz számitható kimmerek betörése a központi kaukazusi szoroson, a nágrúz országúton, a Kr. e. VIII. század vége felé történt. Ezzel függhetett össze I. Ruzasz, Chaldisz (Urartu) királyának katasztrofája († 714). II. Argisztisz uralmára (714—680) esik Urartu hatalmának hanyatlása. II. Ruzasz helyreállitotta a birodalomnak területét, melylyel az 800 év körül birt; miután legyőzte a kimmerieket, kiket előbb az irani askura-nép szorongatott kelet felől, s aztán Asszorhaddon vert meg (677) az Urmia-tó mellett, minek következtében nyugat felé nyomultak. Ruzasz szövetséget kötött a megvert kimmeriekkel, kik arra kötelezték magokat, hogy elkerülik Urartut. Az általuk Erzerum-Erzingián-Drexan (Derszim?) irányú útjokban feldult Menuasz-erődöt Ruzász ismét helyreállitotta és nyugot felé, Mazgert tájékán, új erődöt emelt. 676-ban a kimmeriek feldulták az utolsó Midasz (Mitá) birodalmát; ez az indogermán frigek és az ariai mosok fölött uralkodott.

Az örmények, úgy mint a közel rokon frigek a trákokhoz tartottak. Az Európából való vándorlásuk alatt érintett állomások neve nagyobbrészt *Ἀρμένιον*, illetőleg *Ὀρμένιον*. Az Ur-me-ni helység-név, melyet Menuasz nyu-

goti hadjáratai alkalmából említ (v. ö. Argisztis évkönyveiben az Urmáni város(?)-nevet), egyezik Orminionnal, és azon hadjáratok területét tekintve, az ilyen nevű állomások között csak a tulajdonképeni Armeniához legközelebb állót jelentheti, a Halys forrásai mellett. Ott tanyáztak tehát az örmények sokkal előbb, mint hogy az első kimmeriek átkeltek a Kaukázuson.

Abban a nagy mozgalomban, melyet valamely északról, vagy északnyugotról megindult nagy nyomás idézett elé, s mely a szkoloti-skitákat is érte, a kimmeriekkel együtt a Pontusz körül más trák népek is, u. m. a trér, tin (bithyniai) törzsek kerültek Kisázsiába. Ezek idézték elő a keleti irányban ható első népeltolódásokat is. Már II. Ruzász idejében kezdőttek, a kinek az Urartu-beliekkel addig nem közvetlenül szomszédos mosokkal kellett megküzdenie, a hatmi (hetiták) és halitu (*Ἀλιζωνοι*) mellett. Az Armeniába való bevándorlás főmozgalmát azonban a kimmerieknek, Lydiából való elüzetésök után, kelet felé való visszaözönlése idézte elé. Az Armeniában egy néppé olvadandó bevándorlók nem voltak homogén tömeg. Legalább három főalkotórészt lehet megkülönböztetni. Ezek:

1. A tulajdonképeni örmények, kik a Halys forrásaitól és Akiliszenetől (Strabo), melynek királyi városa Kamacha volt (ma Kjemadi) keleti és délkeleti irányban Szaszpiritiszig, Kalacheneig és Adiabeneig vándoroltak be; 2. Más trák népek, ezek közül kiválnak a kimmeriek, kik Lydiából kiüzve, a későbbi kappadokiai síkságokon, a tavakban dús Muszi földjén nomád életet éltek; itt nincs szó városi telepekről. Az örményeknek a Kappadokiát lakó gamir-ját (v. ö. asszir Gimirzi, héber Gomer=kimmerek) ismeri az örmény névhagyomány is, melynek igazi nyomát megtaláljuk Chorenei Mózesnél is, minden tévedése, sőt tévesztése mellett. Mózes e bevándorlást tévesen Babiloniából kiindultnak tekinti, s ezért Kappadokiáról, mely a bevándorlásnak tényleg egyik kiinduló pontja, azt gondolták, hogy legutoljára, és kelet felől hóditották meg. A kappadokiaiaknak, kik csak a trák-kimmer zavarok következtében kerültek lakóhelyükre, eddigi tágabb értelmű Ciciliába, úgymint az örményeknek a trakokkal való együvétartozása

az alapitólevél tárgyalását görögül megszövegezni, miután a formulárékból csak a bevezetést és végszót szokták felhasználni; de a tárgyalást mindig nekünk kell önállóan megfogalmaznunk, mivel mi ismerjük az alapitvány feltételeit. Aztán, midőn a mélyen tisztelt iró azt állitja, hogy az oklevél elkészitésére felszólitott pap olyan „velenczei vagy horvát pap volt, ki *csak* a görög okleveleknek formuláit ismerte," — hallgatagon még kettőt mond. Mondja először azt, hogy az a „pap" is igen szükkörü ismerettel birt; mert az okleveleknek „*csak* görög formuláit ismerte," de mondja azt is (pedig ezt teljességgel nem akarta mondani, azonban az olvasó az iró idézett szavaiból ezt is kiolvashatja), hogy a magyar király körzetében nem volt egyetlen egy alkalmas egyén, ki képes lett volna egy „oklevél elkészitésére" és igy reászorult a király a jövevény „velenczei," vagy a nagyon korlátolt ismeretel biró „horvát pap"-ra. Sőt rosszakaratú ellenségeink ezen állitás alatt egy — a magunk: az ország számára kiállitott — nagy szegénységi bizonyitványt is láthatnak és ujjal mutathatnak mi reánk mondván: „Ime mily tanulatlan volt akkor a magyar, még egy oklevelet sem tudtak ők magok kiállitani, hanem idegenre szorultak..." Az elmondottak után tehát azt mondom, hogy ürügynek lehet — némelyek előtt — tetszelős ürügy, de nem elfogadható érv. Görögül kellett az alapitó levelet kiállitani; mert a mondott apáczák, kik utódai voltak az Árpáddal bejött *görögöknek*, sem a hazai közigazgatás nyelvét: a latint, sem a nép nyelvét: a magyart még nem értették, hanem csak *görögül* beszéltek; tehát az ők nyelvén kellett az oklevelet kiállitani, különben meg nem értették volna ezt.

Az aztán, hogy görögök is lakoztak e hazában közöttük, kik nyelvöket, nemzetiségöket sokáig megtartották és csak nagy későre olvadtak be a magyar nemzetbe, — köztudomásu... Benkő József történetelemiró azt mondja, hogy 1600. év október 25-én Léczfalván tartott országgyülésen törvény hozatott, melylyel a görög... kereskedők az országból kitiltatlak.[1])

[1]) Historia Transilvaniae, caput IV.

Ime tehát még a XVII. század elején is vannak görögök — még pedig elég nagy számmal — e hazában! És mikor jöttek be ezek? Ezek nagyobbrészt Árpád „bászíliusai"-nak utódai. Ilyen görög utódok voltak a veszprémvölgyi apáczák is.

Hazánk görög eredetű lakói aztán idővel mind bele olvadtak a magyarságba, kikből igen jó magyarok lettek. Ilyen beolvadt görög eredetű család a tekintélyes Haris család is, mely a beolvadás előtt Cháris (Χάρις = Gratian) nevet viselt.

2. Fejezet. A közigazgatás nyelve.

Árpád honfoglaló seregében voltak r ó m a i eredetű harczosok is. De ezeken kívül a vitéz vezérrel bejött g ö r ö g ö k és ö r m é n y e k között is voltak e l e g e n, kik beszéltek l a t i n u l. Sőt még a „turk"-ok közt is, kik majd szövetséges, majd pedig ellenséges viszonyban állottak a kelet-romai császárral, találtattak — nem csekély számmal — olyanok, kik a mondott viszony tartama alatt elég jól megtanultak görögül-latinul.

Bizonyításul itt négy esetről említést is teszek.

1. Az örmény eredetű „Leo császár saját hajóival szállította át a Dunán a turkokat, kik együtt harczoltak a császár embereivel, Simeon Bulgária fejedelme ellen". (L. Konstantin, De administrando imperio, 51. fejezet, Marczali H., A magyar történet kútfői, 55. lap).

2. „Gábor deák megy a turkokhoz császári parancsra: ‚A császár azt üzeni nektek, így szól, támadjátok meg a besenyőket, foglaljátok el földjeiket, telepedjetek le oda (úgy is ott laktatok azelőtt), úgy közel lesztek birodalmomhoz, és ha akarom hozzátok küldök és könnyen megtalállak benneteket. Erre a turkok fejedelmei egy hanggal kiáltották: ‚Mi bizony nem megyünk neki a besenyőknek, mert nem birunk velök. Nagy a földjük, sok a népök és kemény legények. Ne is beszélj többet erről, mert nem szeretjük". (L. Konstantin, 8. fejezet, Marczali H., A magyar történet kútfői, 44. lap).

3. „Szövetségesekül (ὅτε συμμάχους αὐτοὺς ἐχρήσαντο) használtuk őket (a turkokat) a békepontokat megszegő és Trakia földjére berohanó bolgárok ellen". (L. Leo császár taktikája XVIII. fejezetének 41. pontját. Marczali H., A magyar történet kútfői, 14. lap).

4. „Oly módon kell a besenyőkkel szerződésre lépni, hogy ők bárhol tegyenek szolgálatot, a hol szüksége van reájok a császárnak, akár az oroszok, akár a bolgárok, akár a t u r k o k ellen". (L. Konstantin 8. fejezet. Marczali H., A magyar történet kútfői, 44. lap).

Aztán a turkok az ismerkedő érintkezésnek még egy másik útját-módját is gyakorolták. Erről az érintkezésről Leó császár a következő pontokban szól:

65. „Nagyon busulnak azon, ha valamelyikök (a turkok közül) a r ó m a i a k h o z szökik át. Ismerik ugyanis nemzetöknek állhatatlan lelkületét, hogy nyerekedni szeretök, sok törzsből állók; miért is atyafiságnak és egymás iránt való érzelmeknek nincsen náluk tisztelete".

66. „Ha néhányan megkezdték az átszökést és szives fogadtatásban részesültek tőlünk, nyomban sürün követik őket; ez okból nehezteinek azokra, kik tőlük elpártolnak". (L. Leó császár taktikájának XVIII. fejezetét. Marczali H., A magyar történet kútfői, 19. lap).

. . . De nincs kizárva az az eset sem, hogy az „állhatatlan" turk, miután megtanulta a r o m a i szót . . . vissza nem szökött — atyafiaihoz . . .

Végre még két helyet idézek Szent-Istvánnak fia számára irt és nyolcz pontból álló intelmeiből:

VI. . . . „In primis Romanum crevit imperium, et reges sublimati fuerunt et gloriosi, quod multi nobiles et sapientes ex diversis illo confluebant partibus. Roma vero usque hodie esset ancilla, nisi Eneades fecissent illam liberam".

VIII. . . . Quis grecus regeret latinos grecis moribus aut quis latinus regeret grecos latinis moribus?" . . . . (L. Marczali H. A magyar történet kútfői, 65—66. lap).

A mondottakból látszik, hogy a honfoglaló magyarok nagy része tudott — latinul. Mert, ha nem tudott volna, akkor ki számára szerkesztették királyaink törvénykön-

veinket — latinúl? Tudtak . . . . és éppen ez az oka (a magyar nyelv úgy sem volt még teljesen megalakulva!), hogy Szent-István, mihelyt rendezte az ország belügyeit, a közigazgatás nyelvévé a latin nyelvet tette: atyai intelme fiához (De institutione morum ad Emericum ducem), az apátságok és monostorok (a veszprémvölgyi monostor kivételével, mely — a mint előbb láttuk — görögül van szerkesztve) . . . alapitólevele, a törvénykönyvek . . . és egyéb oklevelek nyelve — latin . . .

3. Fejezet. Aratási és jegyváltási népszokás.

A „Hazánk" 1904. júl. 19-iki 170 száma alatt igen szép dolgokat mond el. Ebben a számban olvasható a következő fölötte érdekes dolog is: „A magyar alföldi vidékeket elhagyva, keressük föl most már Erdély fensikjait. Itt legszebben a zágoni nép ünnepli meg az aratást. Aratás végeztével a kalászból és buzavirágból kötött koszorút a tréfát legjobban szerető arató fejére teszik, ki kurjongatva járja be az utczákat és igyekszik kikerülni az innen is, onnan is reá zuditott hideg vizet. De bizony, mire a gazda lakására ér, tetőtől-talpig csuronviz (vizen viz, vagy vizre viz) lesz. . . Csur (*Сыр*) pedig örmény szó és jelentése: viz. És most kérdem, mikor ment által az örményből a magyar nyelvbe a csur szó? Zágonban tudtommal nincs egyetlen-egy örmény sem. De ha lenne is, az nem arató, hanem vagy kereskedő, vagy földbirtokos. A kereskedő, vagy földbirtokos pedig nem beszél a magyar néppel örményül, hanem magyarul. Mikor ment tehát által ez a szó az örményből a magyarba? Bizonyára a magyar nyelv megalakulásakor.

Árpáddal igen sok örmény is jött be, kik nyelvöket, nemzetiségöket, a honfoglalás után is sokáig megtartották; erről különben hátrább fogok szólani, itt csak jelzem azt, hogy a gazdag örmény nyelvből sok szó ment által a magyar nyelvbe. Ezen nevezetes állitás bebizonyitására hoztam fel itt ezt az egy esetet.

De talán mondja a szives olvasó, hogy: „Egy fecske még nem tavasz" és „egy fa még nem erdő".

Igaz, de ezt az egyet is csak kostolóul hoztam fel; a többit — melyekből százával hozhatok fel példát — majd később a maga helyén. . .

Itt — a helyett — egy más szép népszokásról teszek röviden említést.

Az örmény jegyben járó férfiú arájának az esküvő előtt valamelyik estve kosárban többféle ajándék-tárgyat küld. Az ara rögtön kiszedi, közszemlére az asztalra teszi azokat . . . és a szép figyelem viszonzásául ő maga is küld jegyesének a kifüritett kosárral egyéb ajándékokat (melyek közül soha sem hiányzott a [— többnyire — az ara által sajátkezüleg varrt és hímzett] v ő l e g é n y i ing). De nagy ritkán megtörtént az a furcsa eset is, hogy habár elfogadta az ara a küldött ajándékokat, de azért ő viszont, mivel sem ajándékozta meg jegyesét és a kosarat — üresen küldötte vissza. Ez azt jelentette, hogy nem akar utána menni, nem akar felesége lenni. . .

Ezt a szokást is átvették az örményektől a magyarok, kik már rég elszokták a menyekző előtt való kosárteli ajándékozást; de ezt a kifejezést: „Kérem, ne adjon üres kosarat!“ mai napság is használja a magyar nő, ki tálczán kínálja az ételt-italt rokonának, ismerősének, vendégének. . .

4. Fejezet. A magyar országgyülés és a magyar eredet kérdése.

A magyar K é p v i s e l ő h á z 1902. évi deczember 11-én tartott ülésében szóvá tette a legfontosabb kérdést: a m a g y a r e r e d e t k é r d é s é t. . .

Dr. V e r t á n E n d r e: „Akár huszmillió legyen ez a nemzet, akár még kevesebb, fenn fog maradni, mert megvan neki az alkotmányszeretete, a függetlenség utáni vágya.“

Közvetlen utána T h a l y K á l m á n: „Nemzetemet az elbukástól nem féltem, nemcsak azon latin közmondás alapján, hogy „Alios vidi ego jam ventos“: más viharokat is látott a magyar nemzet; de abból a történetfiloso-

fiai alapelvből indulva ki, hogy a magyar államalkotó faj származására nézve is. A turáni fajból való, úgy mint a török.

A magyar fajnak államalkotó képességét még nem tagadhatta senki; mert — úgy látszik — az Etelközből hoztuk az alkotmányt magunkkal. Pusztaszeren volt az első nemzetgyűlés, s a legősibb, a mit ünnepeltünk az ezredévkor, a mi alkotmányunk. Ezen államalkotó tulajdonság mellett tanuskodik az, hogy meg birtuk őrizni, legalább rongyait ennek az alkotmánynak, annyi zivatar, annyi viszontagság közepette is; azért bizom nemzetem jövőjében, noha ezen reményünket tendenciozusan el akarták venni. Mert támadt egy tudományos, egy irodalmi áramlat, mely ősi származásunkat, ősi dicsőségünket: a hunnoktól, az avaroktól való származásunkat meglagadva, egyszerűen a halszagú finn-atyafiságra redukált bennünket és el akarta velünk hitetni, hogy ural-ajtaiak vagyunk; pedig ezeknek szerepléséről: a finnek, lappnak, mordvinnak, csuvasznak, cseremisznek stb. szerepléséről a történelem nem tud semmit. Az összes hagyományaink fellázadtak ez ellen; de lecsepülték akkor ezeket. Miért cselekedték akkor ezeket? Azért cselekedték — talán némelyik meggyőződésből is tette, nem gyanusitom őket, — hogy veszitse el ez a magyar nemzet a jövendője iránt is az érzékét, mondván neki: Hisz te sohasem voltál nagy, nem vagy hún-ivadék, neked a világhóditó Attilához semmi közöd, a te őseid ott halásztak, vadásztak a Jenise és Káma vize körül ősi módon, mint halász, vadász e fajta nép még most is; még ősi dicsőségünktől és ezzel együtt a jövőre való reményünktől is meg akartak fosztani bennünket, még pedig a tudomány állitolagos fegyvereivel.

Hát t. ház, szerencsésen ezen is túl estünk, nem haltunk bele. Most már más irány van, és az a nagy tudós Angliában, Rawlinson, a ki a ninivei és babiloni ásatásokat vezette, épp az ellenkező nézetre jutott, t. i. hogy mi turáni faj vagyunk és a magyar nyelv segitségével igyekezett megfejteni a régi szumer és akád feliratokat; az egyptomi kulturánál is azt vitatja, hogy az ősi szumer kultura turáni eredetü kultura. Szóval fordult az idő kereke itt is, és a nemzeti hagyományoknak adott

igazat, vagyis visszahelyezte a magyar nemzetet azon fajok közé, melyek államalkotók. És bármily mostoha körülmények között vagyunk is, azért bizom nemzetem jövőjében, mert államalkotó faj lévén, nem fogják az időközi, sokszor kedvezőtlen állapotok és áramlatok elsöpörni. (Tetszés a szélső baloldalon. L. a 168-ik országos ülésről vezetett jegyzőkönyvet. 1902. decz. 11-én csütörtökön gr. Apponyi Albert, utóbb Tallián Béla elnöklete alatt).

Ezen hazafias beszédhez a következő szerény megjegyzéseket fűzöm.

A tudomány, melynek mi köze sincs a politikához, kétségen kivül már megállapitotta azt, hogy vannak a kevert magyar nyelvben finn-ugor és török-tatár elemek... (De van még sok más elem, melyek még eddig feltüntetve, kikutatva nem voltak! Ezeknek egy jókora részét munkám hátralevő részében fogom feltárni). És a tudomány ezen fáradságos eredményei fölött szemet hunyni már többé nem lehet!

Azonban az első körülmény legkisebb homályt sem vet ősi dicsőségünkre; de a második körülmény sem fokozza — még egy makszemnyire sem — a világhirű vitéz ősök hadi dicsőségét. Azért ne fintorgassuk orrainkat a „halszag" miatt, se szégyenpír ne fussa el arczainkat, midőn halljuk a dicstelen állitást, mely ugymond: „ural-altaji[1]) eredetüek" vagyunk; de avval se dicsekedjünk oly nagyon, és oly gyakran ne hozakodjunk elő vele, hogy: „turáni[2]) faj" vagyunk (Átilla hún volt és nem

[1]) Ural-altaji nyelvek, vagy altáji nyelvek öt nyelvcsaládot foglalnak magukban, melyek két csoportba sorozlatnak: 1. Az urali csoport foglalja magában a finn-ugor és a szamojed nyelvcsaládot. 2. Az altaji nyelvcsoport három nyelvcsaládból áll: török, mongol, mandsu nyelvcsalád. Az ural-altaji nyelvek összetartozását Castrén födözte fel, nálunk legjelesebb mivelőjük Budenz József volt. Némelyek az ural-altaji nyelvekhez számitják a japánit, továbbá a keletindiai dravida nyelveket és a legrégibb ékiratokon megőrzött akkad-szumer nyelvet; mindez azonban még mindeddig nincs bebizonyitva. (Pallas-Lexicon, 16 kötet, 522 lap).

[2]) Turán a legrégibb idők óta neve az Iránlól éjszakra fekvő vidékeknek, tehát a Kaspi- és Araltó környékének és az Oxus meg Jaxartes vidékének. Leggyakrabban e néven nevezik Turkestan nyugati sik (t u r á n örmény szónak jelentése is: sik) részét, be-

török; a „turkok“ sem voltak törökök, hanem hún eredetű török alattvalók, kik — mint ilyenek — vették át nyelvökbe, a hún nyelvbe török szókat, mely szók később a „turkok“-nak nevezett hunnok, tehát a magyar rokonok révén felszivódtak a magyar nyelvbe is!). Mert dicső eredetünk — szerény, de bebizonyitható véleményem szerint — se nem ‚ural-altáji,‘ se nem ‚turáni,‘ hanem árja[1]) vagy jobban mondva indogermán; mert a magyar nem származott sem a fin-ugortól, sem a török-tatártól, hanem ezek olvadtak be itt e hazában — a kereszténység felvétele után — az árja-indogermán eredetü magyarságba. Van a Dunában elég Szamos- és Maros-viz; de azért nem a Duna ered ezekből a folyókból, hanem a mondott folyók szakadnak a Dunába...

---

leértve a kirgiz steppet is. Az óperzsa mondákban gyakran az Ormuzd országával szemben Turan volt az Ahriman, vagyis a sötétség országa, melynek vad csoportjai gyakran pusztitva járták be Irán területeit. — „Turáni nyelvek“ így nevezik némely nyelvészek Müller Miksával Európa és Ázsia összes ragozó nyelveit, tehát mindazokat, melyek sem az egytagú (khinai), sem a hajlitó (indogermán és semi) nyelvekhez nem tartoznak, tehát a következőket, az ural-altaji, dravida, tibeti és malaj nyelveket. Azonban mindezen nyelveknek közös eredetét eddigelé nem lehetett bebizonyitani. (Pallas-Lexicon, 16 kötet, 426 lap).

[1]) Árják (árja szánszkrit szó: nemes, nemzetes). Igy nevezték a régi hinduk három fő kasztját, melyek éjszaknyugatról törtek be Indiába, leigázták a dravida őslakókat. Az árják akkoron pásztor nép valának; de utóbb az emberi mivelődés magas fokára emelkedtek. Mikor az árják a nomád életmódról a helytlakó életmódra tértek, az árják népneve „visz“ vala, a mi annyit jelent, hogy letelepedett, helytlakó nép. Az árják testi bélyegökre nézve az ugynevezett fejér és kaukázusi vagy a Földközi-tenger melléki emberfajtához tartoznak. Árjáknak nevezték magukat a régi perzsák is; ebből az összehasonlitó nyelvészek, azt következtetik, hogy valaha az összes indogermánoknak ez volt nevük s azért az indogermán nyelveket, árja nyelveknek is nevezték. (Pallas-Lexicon, 2 kötet, 119 lap).

Ári *արի*, [v. ö. *այր*: férfi és *արարիր*: erényes, a tatár er és Ares (a harcz istene a görögöknél)] *ἀνδρεῖος*, fortis; *ἄριστος*, optimus vel egregius (sicut Mars), *γενναῖος*, generosus: vitéz, bátor, derék, hős; *Գորովի* (gorovi, ebből a Gorove örmény családnév). Ezen örmény szónak többes-alanyesete: *արիք* (árikh). „Árikh“-nak nevezték magukat a perzsák és médok, ellenben a más nemzetbelieket „án-árikh“-nak mondották. *Արիք կոչին զինքեանս պարսիք եւ մարք, իսկ զօտարազգիս Ընարիք*: Örmény akadémiai szótár, első rész, 358 lap.

EZER KORONÁS ADOMÁNY AZ „ÖME"-NEK.

Semmi sem bizonyitja jobban valamely eszme életrevalóságát, mint az a körülmény, ha azok, kik az eszme megvalósitására kibontott zászló alá sorakoznak, nemcsak szinleg czifra frázisokkal, hanem tettleg, erkölcsi és anyagi áldozatokkal is igyekeznek a zászlót dicsőségre juttatni. Igy a nemrég megalakult „Örmény Múzeum-Egyesület" alapitóinak és buzgó úttörőinek bizonyára mi sem jutalmazza meg háladatosabban fáradozásukat és mi sem dokumentálja jobban törekvésüknek helyes és az általuk fölkeltett eszme életrevaló voltát, mintha nap-nap után látják, mint gyarapodik a kis sereg hatalmas táborrá, s ha látják, mint nyilatkozik meg a hazai örménység áldozataival, tetteivel is a nagy czél támogatására. Ismét egy nemes és a mai szükmarkú világban valóban elismerésre méltó adományról számolhatunk be, melylyel beodrai Karátsonyi Andor, a hazai örménység egyik kiváló és széles körben ismert tagja gyarapitotta az „ÖME" alapját. Ugyanis Tódorfi Lukács polgármesterhez, mint az „ÖME" alelnökéhez 1000 korona értéket küldött be a következő levél kiséretében:

Nagyságos Uram!

Több hónapi távollét után haza térve első dolgom Nagyságodnak hozzám intézett nagybecsü levelére, — melyben az „Örmény Múzeum-Egyesület" tiszteletbeli alelnökévé történt megválasztatásomat szives velem közölni, — válaszolni, egyrészt, hogy fenti oknál fogva való késedelmemet s igy látszólagos udvariatlanságomat kimentsem, másrészt, hogy Nagyságod szives közvetitése révén köszönetemet tolmácsoljam az egyesületnek ezen ép oly váratlan, mint díszes megtiszteltetésemért.

Valóban jól esik, hogy — bár ösmeretlen vagyok — nem tekintenek idegennek azon városban, melyben öseim bölcsője ringott és hő vágyom, hogy mielőbb alkalmam legyen megismerkedni azon férfiakkal, kik az örmény ősök tiszteletét, tradiczióiknak, speciális müveltségüknek ápolását a magyar hazafisággal oly szépen párositják, kiket eddigelé csupán irodalmi működésükből ismerek és tisztelek.

Egyúttal megragadom az alkalmat, hogy alapító tagsági díjam gyanánt csatolt — 1000 koronáról szóló 4%-os korona — járadék-kötvényt az egyesületnek felajánljam.

Fogadja és tolmácsolja, kérem az egyesület tisztelt tagjainak is igaz nagyrabecsülésem nyilvánitását, mely után vagyok hazafias üdvözlettel Nagyságodnak készséges tisztelője. Beodra 1905. május hó 2-án Karátsonyi Andor.

Nem szükséges ehhez kommentár, mert hisz „minden szónál szebben beszél maga a tett.“ („Szamosújvári Közlöny“).

INDIAI ÖRMÉNYEK.

— *Levél Singapurból.* —

Az indiai örmények általában igen jó anyagi viszonyok közt élnek. Singapurban a leggazdagabb Szárkisz Tigrán; ő a tulajdonosa a Rafelsz nevü szállodának, mely méltán viseli a Ráfelsz-palota nevet. Van még két szállodája; az egyik Penank-ban van és a másik Ránkun-ban. Testvérét Szárkisz Áved-et fogadta társul. Ingatlan vagyonuk egy részét képezi a három szálloda s néhány arany és drágaköbánya.

A Ráfelsz-szálloda a város egyik legszebb épülete, vetekedik London és Páris elsőrendü szállodáival. E szállodának, mely villanyvilágitással, fürdőkkel, laun-tenissel stb. van ellátva, 400 tágas vendégszobája van. A polgármagy és más magas állású egyének ilt fogadják a látogatásokat. Az Angolországból, Chinából, Japánból . . . jövő összes utazók ide szoktak szállani. Szárkisz Tigrán új-csuchai gentlemen (dsent'lmen = úr, úri ember) a szó szoros értelmében; mindenki tiszteli, becsüli. Neje is, ki smyrnai születésü örmény, igen bőkezü a szegényekkel szemben. Férj és nő elömozditanak minden jótékony czélt. Szárkisz Tigránnak három lova volt nyertes a mult összel (szeptember hóban) tartott singápuri lóver-

senyen és a nagy díjakon kívül ezek vitték el a polgár-nagy díját is: az ezüst serleget.

Ez a Szárkisz Tigrán az, ki a singapuri örmény templom, mely Világosító-Szent-Gergely nevet visel, padjait ujakkal cserélte ki; a fából készült ocska oltár helyébe Bombai-ból márvány-oltárt hozatott — saját költségén. A szingapuri örmény pap saját élelmezésére mit se költ; mert Szárkisz Tigrán küld neki minden nap — friss ételt. Alig 8—10 örmény család van Szingapurban; ezek adnak tiszteséges fizetést (havonként 200 korona és bő ajándék), ezenkívül a persely jövedelmének fele is a papé, másik fele a templom takaritására fordittatik. Itt még szükségesnek tartom azt a megjegyzést is tenni, hogy valamint Smirnában, úgy itt is apró pénzt nem szoktak az örmények a körülhordozott perselybe tenni; hanem csak „rufi"-t (két korona) vagy „márcsel"-t (két és fél frankos pénz = 2 korona és 50 fillér = 1 frt. 25 kr.) De vannak olyanok is, kik aranyat vetnek a perselybe.

Az uralkodó nyelv az angol; de sokan beszélik a malaji nyelvet is. Az örmények az új-csuchái tájnyelvet beszélik, mely nagyon hasonlit az orosz-örményhez. A szolgák és szolgálók chinaiak; de igen eszesek. A mit egyszer meglátnak, azt azonnal felfogják. Minden ujdonságot Londonból hoznak ide, a melyek igen drágán kelnek el. Varró nő itt igen kevés van: bengaliai férfiak varják a női ruhákat is. Mértéket nem vesznek. Többnyire arczra borulva a földön varrnak, vagy meggörnyedve ülve.

Pinánk-ban is van három örmény család; ezeknek is fölséges nagy templomuk van, de papjuk nincs. A rankun-i örmények Új-Csuchából költöztek ide; de ezek birmai nőkkel házasodnak össze; azért gyermekeik, kik bérmanoknak nevezteinek, alig ha megtanulnak örményül. Van ezek közt is tiz igen gazdag család. Az örmény egyház itt „Szurp-Gárábéd" (Keresztelő-Szent-János) nevet visel. . .

SZ. K.

AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM-EGYESÜLET"

Ügyvivő alelnöksége hivatalos értesítést küldött mindazokhoz, kiket az alakuló közgyülés választással tisztelt meg. Eddig a mondott értesítésekre vonatkozó következő huszonöt (a 26. választ lásd a jelen füzet 179. lapján) válasz érkezett meg az ügyvivő alelnökség czimére.

1. Nagyságos Polgármester úr!

Azon rendkivüli nagy kitüntetést, melyben az „Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyülése részesitett akkor, midőn az egyesület elnökévé megválasztani kegyes volt, leginélyebb hálával és köszönettel veszem.

Boldognak fogom érezni magamat, ha azon nemzetség történelmi emlékeinek összegyüjtésében és ezzel megörökitésében részt vehetek, a mely nemzetséghez tartozónak mindig önérzettel és büszkeséggel vallottam magamat . . .

Fogadja Nagyságod megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

Budapest, 1905 márczius hó 12.

Dániel László.

*

2. Tisztelt Polgármester úr!

Folyó évi február hó 26-án kelt nagybecsü értesitéséből örömmel vettem tudomást arról, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyülése tiszteletbeli elnökévé megválasztani szives volt.

Megtisztelve e megbizatás által, azt a legnagyobb készséggel elfogadom és valóban nagy örömömre szolgálna, ha e culturalis egyesület czéljait igénytelen tevékenységemmel előmozdithatnám.

Mikor még kérem, hogy az egyesületnek nagybecsü bizalmáért hálás köszönetemet tolmácsolni sziveskedjék, fagadja Polgármester úr kiváló tiszteletem nyilvánitását.

Budapest, 1905. évi márczius hó 21.

Lukács László.

*

3. Az „Örmény Múzeum-Egyesület" tekintetes Elnökségének

Szamosújvár.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" által február hó 19-én tartott alakuló közgyülésén tiszteletbeli elnökké történt megválasztatásomat nagy megtiszteltetésnek veszem, — s azt örömmel elfogadom. Igyekezni fogok az „Örmény Múzeum-Egyesület" czéljait és fejlődését minden tehetségemmel mindenkor előmozditani.

Azon reményben, hogy elénk tűzött nagy céloknak megfelelünk, vagyok hazafias üdvözlettel

Budapest, 1905. márczius hó 14.

B. Dániel Ernő.

*

4. Tekintetes „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek

Szamosújvár.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" közgyülésének megtisztelő bizalmát, melylyel az egyesület tiszteletbeli elnökévé választani méltóztatott, őszinte és hálás köszönettel fogadom.

Áthatva attól a nemes és fényes nemzeti czéltól, melynek művelésére és istápolására az igen tisztelt Egyesület zászlót bontott, őszinte örömmel jelentem ki, hogy az Egyesület munkálkodásában erőmhöz mérten mindenkor szeretettel és lelkesedéssel igyekezem részt venni. Hazafias üdvözlettel

Gyula, 1905. márczius 15.

Lukács György főispán.

*

5. Nagyságos Uram!

A Nagyságod kegyes értesítése folytán örvendetes tudomásomra jött, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek a folyó évi február hó 19-én, Szamosújvárt megtartott alakuló közgyülésén az én parányiságom tiszteleti taggá választatott.

Ezen kitüntetés által megtisztelve és elévülhetlen hálára kötelezettnek érzem magamat . . .

Kolozsvárt, 1905. márczius 21.

Hazafias tisztelettel:

Dr. Mály István.

*

6. Tisztelt Barátom!

(Ez a nagybecsü levél Szongott Kristófhoz volt intézve!)

Nagy köszönettel vettem azon értesítést, hogy a szamosújvári „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek folyó évi február hó 19-én tartott alakuló közgyülése szives volt tiszteleti tagjává megválasztani.

Ennek folytán üdvözletem nyilvánítása mellett kivánom, hogy a t. Egyesület a hozzá füzött reményekhez méltóan kedvező eredménynyel működhessen.

Szokott barátsággal elkötelezett hive

Kolozsvár, 1905. márczius 12.

Simay Gergely.

kir. tanácsos, törvényszéki nyug. elnök.

*

Mélyen tisztelt Polgármester Ur!

Jóllehet veszélyes betegségem miatt nem irhatom sajátkezüleg hálára kötelező szavaimat, mindazonáltal nem mulaszthattam el, hogy mély köszönetemet ne tolmácsoljam azon kiváló figyelemért, melynél fogva csekélységemet, az újonnan alakult „Örmény Múzeum-Egyesület" választmányi tagjává egyhangúlag megválasztani szivesek voltak.

A keleti ős-atyáknak több ezredévvel annyi Hiob szenvedés közt, csaknem vértanú nemzetté avatott népfaja: az örmény — úgy látszik — arra van fentartva a Gondviselés által, hogy még hátralevő idejét e haza jövőjének dicsőségére szentelje, hogy az ősi kultura, valamint az isten- és hazaszeretet köréből még megmenthető szép emlékek egykor beszéljenek czivilizatorius tevékenységéről, magasztos eszméjének megvalósításáról és hirdessék azt a tapasztalati igazságot, hogy e magyar hazában mindenki szerető otthonra talál, kiben az őszinte hazafiság bármi vész között is meg nem inog.

Ismételt köszönetemet tolmácsolva a lekötelező megtiszteltetésért, maradok a tekintetes polgármester úrnak

Erzsébetváros, 1905. márczius 17.

atyafiságos üdvözlettel:
Ávedik Lukács főesperes-plébános.

*

8. A tekintetes „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek
Szamosújvár.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" folyó hó 19-én tartott alakuló közgyülése engemet választmányi tagnak választott meg.

Ezen reám nézve kitüntető megtiszteltetést kötelességemnek tartom elfogadni. A választásért köszönetet mondok és az egyesületet csekély tehetségemhez képest támogatni fogom.

Kolozsvár, 1905. márczius 11.

Üdvözlettel Dr. Czetz Dénes.

*

9. Nagyságos Tódorfi Lukács urnak, polgármester és az „Örmény Múzeum-Egyesület" alelnöke.

Szamosújvár.

Ujvidékről huzamosabb ideig való távollétem miatt, csak az imént vettem február hó 26-án kelt becses értesitését, melylyel tudomásomra méltóztattak hozni, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület"-nek ugyanazon hó 19-én Szamosújvárt tartott alakuló közgyülése csekélységemet közfelkiáltással választmányi tagnak választott meg.

Midőn az alakuló közgyülésnek ezen reám nézve igen megtisztelő határozatát tudomásul veszem és a megejtett választást köszönettel elfogadom, egyúttal kijelentem, hogy mindenkor örömömre fog szolgálni, ha tehetségemhez képest szerény közreműködésemmel a t. egyesület támogatásához hozzájárulhatok.

Különben legkiválóbb tisztelettel és hazafias üdvözlettel maradtam a nagyságos alelnök urnak

Ujvidék, 1905. évi márczius 15.

igaz hive Duha S. Dávid,
újvidéki örmény kath. kamarás,
plébános és a bécsi mechithárista-
rend első kormány-tanácsosa,
apostoli hitküldér.

*

10. Nagyrabecsült Elnökség!

Folyó évi február hó 26-án kelt becses soraik tartalma szerint a Szamosújvárt február hó 19-én megtartott alakuló gyülésen csekély személyemet az „Örmény Múzeum-Egyesület" választmányi tagjává szivesek voltak megválasztani.

Bárha előre haladt korú ember vagyok, mely korral egyidejüleg a munkakedv, erő, rugékonyság, hova-tovább csökken; mindazonáltal ott, hol örmény nemzetiségem érdekében csekély tehetségeimet, szolgálataimat érvényesiteni lehet, a szent ügy érdekében ezt kész örömmel felajánlom.

Megválasztatásomra vonatkozó becses értesitésöket tudomásul s kitüntető megtiszteltetésemnek veszem.

Egyebekben maradtam megkülönböztetett tisztelettel, szolgájuk.

Gyergyó-Szt.-Miklós 1905 márczius 17.

Eránosz Bogdán.

*

11. Mélyen tisztelt Alelnök Úr!

Szivélyes értesitését arról, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület" választmányi tagnak megválasztott, őszintén köszönöm.

A megtisztelő választást elfogadom s megfelelőleg e nagyrabecsült bizalomnak, készséggel fogom támogatni az egyesület törekvését.

Egyebekben vagyok az alelnök urnak

Csik-Szépviz, 1905. márczius 11.

tiszteletteljes üdvözlettel
Fáraó Simon.

12. Az „Örmény Múzeum-Egyesület" tekintetes Elnökségének.
Szamosújvárt.

Folyó évi február hó 26-án kelt nagybecsű iratukkal értesítettek arról, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület" választmányi tagjává megválasztott. Midőn kijelentem, hogy ezen választást készséggel elfogadom, én magam igyekezni fogok szerény hatáskörömben annak meg is felelni. Maradtam a tekintetes Elnökségnek

Maros-Vásárhely, 1905. márcz. 10.

tisztelője:
Gáspár Gyula.

*

13. Tisztelt Alelnök Úr!

Kézhez vettem az „Örmény Múzeum-Egyesület" részéről alelnökké történt megválasztatásomról szóló értesítést, — köszönettel. Igyekezni fogok az Egyesület érdekében minden tőlem telhetőt megtenni...

Budapest, 1905. március 15.

kiváló tisztelettel
Dr. Gopcsa László.

*

14. Igen tisztelt Uram!

Miután nézetem szerint a magyar-örmény Múzeum-Egyesület igen becses kultur-anyag megőrzésére s így közvetve a magyar nemzeti öntudatot is gazdagítani van hivatva, a választmányi tagságot örömmel és köszönettel elfogadom. Érdeklődésem némi jeléül egy csekély adományt is, a múzeum czéljára, vagyok bátor postán utalványozni.

Budapest, 1905. márcz. 10.

Kiváló tisztelettel
Gorove László.

*

15. Az. „Örmény Múzeum-Egyesület" tekintetes Elnökségének.
Szamosújvárt.

Vonatkozással hozzám intézett nagybecsű értesítésére, van szerencsém kijelenteni, hogy a választmányi tagságot hálás köszönettel elfogadom, és a nagyhivatású egyesületet tőlem telhetőleg készséges örömmel támogatni fogom.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1905. márcz. 12.

Kiváló tisztelettel
Görög Joachim plebános.

16. Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tekintetes titkárságának
Szamosújvárt.

Az egyesület részéről választmányi tagsággal tüntettetvén ki, sietek mély hálámat kifejezni az érdemem felüli nagy megtiszteltetésért.

Moson, 1905. márcz. 12.

Mély tisztelettel
Harmath Lujza.

*

17. Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tekintetes Elnökségének.
Szamosújvár.

Örömmel értesültem az „Örmény Múzeum-Egyesület“ megalakulásáról és nagy megtiszteltetésnek vettem s köszönettel fogadtam tudositásukat arról, hogy tiszteletbeli alelnöknek voltak szivesek megválasztani.

Egyúttal tisztelettel kijelentem, hogy a szép, hazafias czél eléréséhez — kevés idő mulva — 200 koronával szivesen hozzájárulok.

Fogadja a tekintetes Elnökség kiváló tiszteletem kifejezését, a melylyel maradok

Maros-Vásárhelyt, 1905. márcz. 27.

készséges szolgájuk
Karácson Márton.

*

18. Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tekintetes Elnökségének.
Szamosújvárt.

A mult hó 26-án kelt nagybecsü iratát vettem, a melyben tudomásomra adni szives volt, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület“ választmányi tagjává lettem megválasztva.

Bizalmukért köszönetemet nyilvánitom és oda törekszem, hogy ezem hazafias czélnak javára lehessek.

Vagyok kiváló tisztelettel

Gyergyó-Szent-Miklós, 1905. márcz. 30.

Kopacz Lukács.

*

19. Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tenkintetes Elnökségének
Szamosújvárt.

Az Ö. M. E.-ben alelnökké történt megtisztelő megválasztatásomat hirül adó hivatalos értesitésre: fogadja az igen t. egyesület őszinte köszönetem nyilvánitását. A nemes és hazafias munkából továbbra is részt kérve, ezentúl is szeretettel felajánlom csekély közreműködésemet, mint rendes tag.

Világositó-Szent-Gergely szelleme lebegjen a kegyeletes ügy felvirágoztatásán.

Honfiúi üdvözlettel

Kolozsvárt 1905 márcz. 13.

Merza Gyula
birtokos, E. K. E. főpénztárosa, az „Erdély" szekesztője.

*

20. Nagyabecsült és mélyen tisztelt alelnök úr!

Folyó evi febr. hó 26-án kelt és hozzám intézett nagybecsü soraiért szivem és lelkem teljes melegségével mondok hálás köszönetet; örömmel vettem azokat és megválasztatásomért fogadják köszönetem kifejezését. Adja a jóságos úr Isten, hogy a szép, dicsö és jeles egyesületen maradandó áldás legyen és éltesse a magyarok Istene mindazokat, kik az „Örmény Múzeum-Egyesület"-et életbe léptették!

A jogos önérzet felemelő büszkeségével igérem én is, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület" hazafias czélját szemem előtt tartandom és csekély tehetségemmel igyekezendem azt örmény lelkesedéssel és teljes odaadással támogatni.

Ismételve hálás köszönetet mondva vagyok lelkes és hazafias üdvözlettel hive

Mármaros-Sziget, 1905. márcz. 11.

Dr. Novák Károly
kincstári főorvos, máv. orvosi tanácsadó, az egészségtan tanára, a vörös kereszt itteni gondnoka, a róm. kath. egyház világi elnöke.

*

21. Nagyságos Tódorfi Lukács urnak, az „Örmény Múzeum-Egyesület" alelnökének

Szamosújvár.

Hivatalos teendőim és utazásaim miatt, csak most vagyok abban a helyzetben, hogy Nagyságod nagybecsü értesitésére válaszolhassak.

Midőn választmányi taggá való megválasztatásomat a legnagyobb örömmel és készséggel elfogadom, egyben igérem, hogy az Egyesület hazafias czélja érdekében szerény tehetségemmel közreműködni fogok.

Magyar-Óvár, 1905. márcz. hó 22.

Kiváló tisztelettel
Nuricsán József
akad. rendes tanár és a m. kir. vegykisérleti állomás vezetője.

*

22. Nagyságos Uram!

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" alakuló közgyülése közfelkiáltással választmányi tagul választott. E nem remélt kitüntető bizalomért ezúton fejezem ki hálás köszönetemet.

Hézagpótló, nagy misszió vár az Örmény-Múzeumra. A nagy munkában kedves kötelességemnek tartom, ha a négyezredéves maroknyi örmény nemzetiségnek hazafias önzetlen munkálkodásában szerény tehetségeimhez képest részt vehetek.

A magyar-örmény emlékek templomának felépitéséhez sok sikert kivánok.

Szamosújvárt, 1905. márcz. 21.

Hazafias üdvözlettel
Dr. Papp Bogdán.

*

23. Tekintetes Tódorfi Lukács urnak

Szamosújvárt.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" február hó 26-án kelt becses értesitését, mely szerint engemet az Egyesület választmányi tagjául választott, köszönettel veszem.

Midőn a megtiszteltetésért köszönetet mondok, igérem, hogy az Egyesület érdekében úgy is mint ember, s úgy is, mint lapszerkesztő mindent, a mi módomban áll, megtenni fogok.

Kolozsvárt, 1905. márcz. 10.

Kiváló tisztelettel
Dr. Papp József ügyvéd.

*

24. Az „Örmény Múzeum-Egyesület" tekintetes Elnökségének.

Szamosújvárt.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület" választmányi tagjává történt megválasztatásomat megköszönve kérem, hogy engemet az egyesület rendes tagjai közé felvenni sziveskedjék.

Sopron, 1905. márcz. 20.

Hazafias üdvözlettel
Simay Tódor
mérnök, felügyelő.

*

25. Az „Örmény Múzeum-Egyesület" t. elnökségének

Szamosújvárt.

A megtisztelő választást köszönettel elfogadom és mindig igyekezni fogok a nemes czélú egyesületnek — mennyire csekély erőmből telik — szolgálatára lenni.

Budapest, 1905. márcz. 17

Kiváló tisztelettel
Táboriné Tutsek Anna.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Szvacsina Géza Kolozsvár város polgármestere május elsején határkőhöz ért. E nap évfordulója a városnál eltöltött 25 éves szolgálatának. — Szvacsina Géza a közszolgálat nehéz munkájában töltötte életét. A ki tudja, mennyi küzdelem, ernyedetlen ügybuzgalom, tudás és emberszeretet kellett ahhoz, hogy a szamosújvári kis deákból kincses Kolozsvárnak első polgára, első tisztviselője lehessen és kiérdemelje azt a bizalmat, mely őt a város élére és vezetésére állította, az teljes egészében méltányolja az ő kiváló egyéniségét. — Barátai, tisztelői fényes ünnepségek között készültek e napot megünnepelni; de az ő szerénysége már eleve tiltakozott minden ünnepeltetés ellen, zajtalanul, csendes munkával, a közjóért lelkesedve akarta a második negyedszázadot is megkezdeni. De teljesen még sem zárkozhatott el minden ovácziók elől; Kolozsvár társadalmának minden rétege felkereste szerencsekívánataival, mely hálás elismerése a 25 év munkájának és Szvacsina Géza tudásának. Szamosújvárról, szülővárosából mi is küldjük igaz szeretettel jó kívánatainkat. Gyermektársai, tanulótársai, jóbarátai visszagondolnak reá és büszkeséggel eltelve kísérik az ő magasan kiváló pályafutását. — Midőn örömmel veszszük át a „Szamosújvári Közlöny" ezen szép sorait, folyóiratunk szerkesztője is csatlakozik az üdvözlők nagy számához annál is inkább, mert ünnepelt személyében egyik legkitünőbb volt tanitványunkat üdvözöljük, ki 1863—64. és 1864—65. tanévekben volt e lap szerkesztőjének tanitványa. Hazarészünk akkori középiskolái alig mutatnak fel olyan kitünő tanitványokat, milyen volt a szamosújvári örmény kath. két éves új gymnasium négy első tanulója: Simay János (költő, dr. barátunk jelenleg igazságügyminiszteri nyug. titkár, Szamosújvár), Szvacsina Géza (Kolozsvár város érdemes polgármestere, kir. tanácsos); id. Simay János (Szamosújvári járásbiró), Novák Gerő, a néhai kiváló áldozár-tanár és kedvelt egyházi szónok...

Ujabb tárgybeli adományok az Örmény Múzeum javára. Esztegár Tivadar ny. tanitó Kolozsvárról két érdekes tárgyat ajándékozott az Örmény Múzeum számára, u. m. egy saját találmányú fából készült asztali diótörőt és egy régi koppantót, mely utóbbi a rézmüvesség egy ma már ritkaság számba menő kulturtörténeti érdekessége. Szongott Kristófné Bárány Véri egy régi koppantót tartójával együtt és egy éjjeli lámpát, melynek üvege domború lencse (nagyitóüveg). — Hány hasonló tárgyat szoritott már ki a közhasználatból a modern fejlődés, miért is azok elkallódása ellen legbiztosabb menedékhelyek egyike lesz az „Örmény Múzeum," melynek tárgy- és vagyonbeli gyarapodása napról-napra örvendetesen fokozódik.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az „Örmény Múzeum" felügyelő bizottságának május hó 25-én tartott ülésén Dr. Herrmann Antal, az „Örmény Múzeum" tiszteletbeli igazgatója a következő újabb mozzanatokról tesz jelentést:

Az orientalistáknak Algirban tartott nemzetközi kongresszusa nagy örömmel és rokonszenvvel fogadta Herrmann Antalnak az „Örmény Múzeum" ügyében előterjesztett memorandumát, helyeselte az eszmét és egyhangúlag kimondotta, hogy azt erkölcsileg teljes erejéből támogatni fogja. Az emlékirat a kongresszus munkálatai közt fog megjelenni. A keleti tanulmányok legfőbb fórumának ezen ítéletére támaszkodva, most még nyugodtabban lehet ignorálni azokat a támadásokat, melyeket a rosszakarat és tudatlanság intéztek a nagyczélú intézmény ellen. De ez a törekvéseinket teljesen igazoló döntvény együttal serkentse az intézőket a legintenzivebb erélyes munkálkodásra. — A bizottság elismerését fejezte Herrmann iránt, hogy meggyőző érveivel, de személyes, tudományos tekintélyével is ily nagyjelentőségü elvi kijelentést provokált az „Örmény Múzeum" javára. — Herrmann t. igazgató jelentette továbbá, hogy az alapszabályokat a belügyminiszterium véleményadás végett a közoktatásügyi miniszteriumhoz tette át, s hogy biztositva van a kedvező és gyors elintézés. Jelenti továbbá, hogy a múzeumok stb. országos főfelügyelősége már foglalkozott az Ö. M. E. megalakulásának hivatalos bejelentésével, ezt a legnagyobb rokonszenvvel fogadta, s a nagyhivatású intézményt nagyobb arányú támogatásban fogja részesiteni. — Örvendetes tudomásul szolgál. — Szongott Kristóf múzeumi igazgató bejelentette a következő újabb alapitványokat és adományokat: Karátsonyi Andor beodrai nagybirtokos 1000 koronás alapitványt tett, gróf Karátsonyi Jenő valóságos belső titkos tanácsos 500 koronát küldött az „Örmény Múzeum"-nak, Szongott Kristófné Bárány Véri egy régi szép koppantót tartójával együtt és egy éjjeli kézi lámpát, melynek üvege domború lencse (nagyitó üveg) adott a múzeumnak. (L. a jelen füzet „Kisebb közleményeit.") Örvendetes tudomásul szolgál. — Szongott Kr. végre megemlitett még nehány a Múzeum érdekében tett fontos lépést. Azonban ezekről részletesebben akkor fog beszámolni, ha az eredményről is jelentést tehet. — A bizottság mindezeket egyhangú helyeslésel fogadta.

Új folyóirat. Kálfáján tanár Párisban szépmüvészeti folyóiratot inditott meg örmény és franczia nyelven „Gérung" czim alatt. A folyóiratnak, mely évnegyedenként jelenik meg, első száma változatos tartalommal márczius hó közepén került ki a sajtó alól. Előfizetési ára egész évre 10 franc. Czim: Prof. Kalfaián Directeur-Redacteur du „Grung", 159 Boulevard Montparnasse, Paris.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Fa, mely kész tűt és czérnát ad. Van Mexico-ban egy „megni" nevü fa, mely kész tűvel és czérnával szolgál, mit azonnal lehet használatba venni. Ugyanis minden egyes levél végén tüskéből vékony tü van; mihelyt kihuzzák a tűt tartójából, azonnal erős, elég hosszu czérna, mely hozzája van növe, huzodik utána. Ezt a tűt öregek is használhatják, kik nem látnak a tü fokába czérnát huzni. („Hájrenikh", Boston, 1904. aug. 20, 267 szám).

Hogyan táplálkozzunk helyesen? 1. Lassan együnk és rágjuk meg jól az ételeket, hogy a nyálka a falatokat jól átjárja, mielőtt lenyeljük.

2. 10 fok C. alúl és 40 fok C. felüli ételeket ne együnk és különösen ne egymásután.

3. Étkezés közben igyekezzünk nyugodtaknak lenni; izgatott hangulatban az emésztés is szenved.

4. Legyen gondunk az ételek elkészitésére és óvakodjunk a hamisitott tápszerektől.

5. Ne terheljük meg gyomrunkat.

6. Ne étkezzünk egyoldalúan. Legjobb a változatos, az állati és növényi tápszerekből vegyesen előállitott eledel.

7. A már megszokott étrendet állandóan be kell tartanunk. A mi igényeinknek teljesen megfelel a napjában háromszor szokásos étkezés; gyengébbek és gyermekek megtoldhatják ezt délelőtti és délutáni uzsonnával.

8. Vacsoránkat legalább is két órával a lefekvés előtt fogyaszszuk el; és mindenekfelett ne együnk estve sokat.

9. Ne igyunk sok vizet étkezés közben; hátráltatja az emésztést, ha tulságosan felhigitjuk a gyomornedvet. A bor és sör ivása mérsékelt mennyiségben ajánlatos.

10. Ebéd utáni alvás, bár nem feltétlenül szükséges; de gyenge, ideges, vérszegény emberekre üditőleg hat.

11. Az egyszerü, változatos és zamatos házi eledel egészségesebb, a konyhamüvészet bármely remekénél. („Közmüvelődés").

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A keleti örmények egyházi vagyona. Fredericke, a czári ház minisztere — mint Szentpétervárról jelentik — átiratot intézett az örményországi örmény katholikoszhoz, a melyben tudomására hozza, hogy az orosz-örményországi örmény birtokokra vonatkozó ismeretes rendszabályok hatályon kivül való helyezését ohajtó kérvényét a czár elé terjesztette, a ki azt megvizsgálás és jelentés tétel végett a belügyminiszter elé utasitotta. Ez tehát azt jelenti, hogy az orosz kormány ebben a sok vérengzést felidéző kérdésben is eltért a Plehve ultra-reaktionarius politikájától. A kedvező fordulatot Galiczin herczeg kaukázusi főkormányzó visszalépésének tulajdonitják.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todoran Endre „AURORA" könyvnyomdája.

HAZAI KRÓNIKA.

Örmény eredetü országyülési képviselők. A folyó évi január havában történt választás alkalmával a következő örmény eredetü honfitársaink lettek országgyülési képviselőkké megválasztva: Burgyán Aladár, Buzáth Ferenczy, Dániel Ernő báró, Dániel László, Dániel Tibor báró, Issekutz Győző dr., Jakabffy Imre, Karácsonyi Sándor, Kábdebó Gergely, Kuszka István (?), Lázár László, Lengyel Zoltán dr., Lukács László, Návay Lajos, Novák Aurel, Papp Géza dr., Szappanos István (?), Vertán Endre dr., Zacharias János dr. Ezeket a Képviselőház 1905. febr. 18-án tartott ülésében a következő osztályokba osztotta be, és pedig az első osztályba: Buzáth Ferenczet, Dániel Ernő bárót, Dániel Tibor bárót, Jakabffy Imrét, Papp Gézát; a második osztályba: Dániel Lászlót; a harmadik osztályba: Novák Aurelt; a negyedikbe: Zacharias Jánost; az ötödikbe: Issekutz Győzőt; a hatodikba: Burgyán Aladárt, Karácsonyi Sándort, Lázár Lászlót, Vertán Endrét; a hetedikbe: Kuszka Istvánt, Lukács Lászlót; a nyolczadikba: Kábdebó Gergelyt, Lengyel Zoltánt, Návay Lajost, Szappanos Istvánt. — Ezt a névsort a „Magyarország" febr. 19. számából irtuk ki; azonban úgy tudjuk, hogy Karátsonyi Jenő gróf is meg lett választva országgyülési képviselőnek; az örmény eredetü országgyülési képviselők száma (ha a kérdéses eredetü két képviselőt is ide számitjuk) összesen: h u s z.

Kolozsvárt egy köztiszteletben álló öreg ur halt el. Vikol Lajos Kolozsvár szab. kir. város törvényhatósági bizottságának tagja decz. 22-én életének 73-ik évében hosszas szenvedés után jobblétre szenderült. Temetése deczember 24-én ment végre nagy részvét mellett.

Kolozsvár szab. kir. város virilistái között a következő örmény nevekkel találkozunk: Betegh Bálint 1250, Betegh Péter 1273, dr. Dávida Leo 1482, Dobál Antal 2604, Donogán Gergely 1326, dr. Kosutány Ignácz 1218, Tamási István 623 és Vikol Antal 1328 kor. adóval.

SZAMOSUJVÁRI HIRADÓ.

Korbuly Bogdánról, ki Kolozsvárt lakik ugyan, de e város falai közt látta első izben a napvilágot, — e rovat alatt igen örvendetes dolgot irhatunk. Ugyanis a napokban lépett érdemdús, hasznos életének 90-ik évébe. Ebből az alkalomból ismét több jótékonyságot gyakorolt. — Korbuly Bogdán fiatal korában kereskedő volt, azután egy kolozsvári pénzintézet élére állott, végre néhány évig a kolozsvári nemzeti szinházat igazgatta — mint igen kiváló i n t e n d a n s. Életrajzát sikerült arczképével együtt kiadta folyóiratunk. E lap szerkesztője évekkel ezelőtt néhány napot együtt töltött a szent-györgyi fürdőn (Beszterce-Naszódmegye) Korbuly Bogdánnal, ki séta közben igen érdekes részleteket beszélt el hasznos életéből. Becsületes munkával igen jelentékeny vagyonra tett szert; de ezt a vagyont nem rakta fukarul egymásra, sem önző módon nem használta csak önczéljaira, hanem adott abból bőven szent czélra, áldozott a hazafiság oltárán, segélte a szegénységet . . . Alig néhány héttel ezelőtt lépett 200 koronás alapitványával az „Örmény Múzeum-Egyesület" alapitói sorába. Ugy tudjuk, hogy ünnepelt a hazai örmények közt a legöregebb.

Nyujtsa a jó Isten ki azokat, kik szüleiket tisztelik hosszú élettel jutalmazza — drága életét még néhány évtizedre, hogy még sok jótékonyságot gyakorolhasson — saját kezeivel! — A mondott alkalomból az „Örmény Múzeum-Egyesület" elnöksége a következő üdvözlő iratot intézte ünnepelthez:

Nagyságos Urunk!

Az Irás hosszú életet és jólétet igér annak, a ki tiszteli atyját és anyját. Nagyságod mindig gyermeki tisztelettel viseltetett mindnyájunk édes atyja: a magyar nemzet és szülő anyánk: az örmény faj iránt. És ime az Ur hosszú élettel és földi javakkal áldotta meg. Mindkettőt olyan pontnak tekintette Nagyságod, melyet a gondviselés bizott Nagyságodra, hogy nemzete és embertársai javára hűségesen sáfárkodjék vele.

Az „Örmény Múzeum" a magyar nemzet és örmény faj örök szent frigyének e legifjabb élterös záloga is nemeslelkü pártfogóinak első sorában tiszteli Nagyságodat. Most midőn Nagyságod az élet urának kegyelméből törhetetlen testi lelki erőben megértie a pátriarkák legendás korát: a kilenczvenedik esztendőt, mi is kegyelettel és hálás hódolattal hajtjuk meg kulturlobogónkat Nagyságod előtt. Nagyságod személyében mintegy megtestesült az örmény elem nagy missziója az erdélyi magyar közmüvelődés nemzeti eszme szolgálatában. Mint a legjobb örmény, lehetett a legjobb magyarok egyike. A mit Nagyságod megvalósított a maga személyében, azt készül megvalósitani az „Örmény Múzeum", mint intézmény. Dokumentálni akarja a hazai örménység életerejét a világ előtt s egyúttal az erdélyi örmények biztos oltalma alá kivánja helyezni a világ-örménység kulturkincseit. mindkettővel pedig jelentős szolgálatot akar tenni a magyar nemzeti kulturának, hálaáldozatot letenni a magyar nemzeti géniusz oltárára.

Kérjük a Mindenhatót, engedje meg, hogy Nagyságod még sokáig gyönyörködhessék az „Örmény Múzeum" virulatában és nagy erkölcsi és anyagi erejéből még nyomatékosan közrehathasson e világraszóló örmény-magyar alkotás nagyarányú fejlesztésében.

Nagyságodnak mély tisztelettel alázatos szolgái

Szamosújvár, 1905.

Tódorfi Lukács	Bárány Lukács
ügyvivő alelnök.	a felügyelő-bizottság elnöke.
Dr. Papp Gusztáv	Szongott Kristóf
titkár.	az „Örmény Múzeum" igazgatója.

Nagyságos

Iompérdi Korbuly Bogdán

nagybirtokos, bankigazgató urnak, az „Örmény Múzeum-Egyesület" tiszteleti alelnökének és alapitó tagjának

Kolozsvár.

— **Sajtó hiba**. Folyóiratunk mult, május havi füzetében (36. lap.) észrevételenségből egy sajtóhiba csuszott be, mit ezennel helyreigazitunk. Ugyanis dr. Herrmann Antal nem a „néprajzi múzeum magántanára", hanem a néprajznak egyetemi magántanára (Kolozsvárt). Egyúttal kiegészitjük azt az érdekes czikkecskét is, mely lapunk szintén május havi füzetében a 160. lap után jelent meg és mely tudós munkatársunk czimeit sorolja fel. Ebből a sorozatból kimaradt ez (mely czimei közt a legelőkelőbbek egyike): a Szent-István-társulat tudományos és irodalmi osztályának a primás által megerősitett tagja.

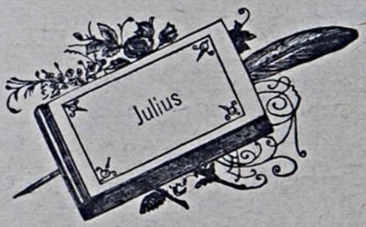
Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 7. (223) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránytam tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

A magyarok eredete és őslaka. — Hetedik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
Az orientalisták nemzetközi kongresszusa Algirban. — Dr. Herrmann Antaltól.
Örmény levelek gyüjtése. — M. Gy.-tól.
Örmény témák az orientalisták hamburgi kongresszusán. — Dr. Herrmann Antaltól.
Örmény lapok szemléje. — Közli Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az örmények, mint az erdélyi magyar közművelődés tényezői.
A magyarországi örményekről és a szamosújvári örmény múzeumról.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A magyar kormány köszönő irata.
Régi örmény kéziratok.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A legmagasabb emberi lakás.
A pásztor hőmérője.
Egy igen nagy óra.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények Egyptomban.
Khánáneán Dániel alapitványa.
Örmény tanulók Konstantinápolyban.
A Vártán-féle vértanúság.
Az osztrák-magyar konzul.
Status-gyűlés.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Hetedik közlemény.)

5. Fejezet. Pogányok voltak-e az ösök mindnyájan a honfoglalás előtt?

Még 1890-ben is ezt irta az ösökről a magyar történelem: A mi vallásukat illeti: bálványimádó pogányok voltak. Imádták a napot és holdat, az eget fénylő csillagaival együtt; tisztelték azonfelül a tüz, föld, viz és levegö szellemeit, szóval a természeti elemeket. Hittek jó és rossz szellemekben és tündérekben, kiket bálvány alakjában tiszteltek és a kiknek áldozatokat („áldomás") hoztak. (Mangold Lajos, A magyarok története, 11. lap).

De tiz év multva Sebestyén Gyula (A magyar nemzet története a mohácsi vészig, 20. lap) már ezt mondja: „Pogányok voltak még és bálványimádók; de meglátszik vallásukon, hogy az egyistenség hite nem volt előttük ismeretlen".

1901-ben pedig egy másik jeles történetiró még többet mond, midön igy ir: „Vallásuk nem volt bálványimádó pogányság, hanem a természet erőinek az elemeknek tisztelete. Tisztelték a tüzet, levegö-eget, a vizet, földet; de egyedül azt imádták és istennek azt nevezték, ki az eget és földet teremtette." (Dr. Szádeczky Lajos, Magyarország története, I. rész, 26. lap.)

Én utóbbi derék tudósunk szerencsés gondolatát határozottabban és még világosabban igy fejezem ki: a honfoglalás előtt az ösök egyik része, tehát a rokonok, a hunnok, ugorok . . . szóval a hun-szitlya népek még pogányok voltak; ellenben a másik rész: a magyarok a keresztény vallást követték — még a honfoglalás előtt is. Szóljunk előbb a bálványimádó pogányokról.

Leo császár taktikája XVIII. fejezetének 42. pontjában ezen szavakat olvassuk: *Τὰ τῶν Τούρκων ἔθνη* a török nép. (L. Marczali H., A magyar történet kútfői, 14 lap.) De a görög *ἔθνος, εος* szónak 2. jelentése: gentili pagani,

(L. Ázárián görög, olasz, örmény, török szótár, 245. lap). — A „gentilis, e“ (gens) szó alatt pedig Márton József (Lexicon trilingve, pars prima, 1237. lap) ezeket is mondja: „Romani extraneas nationes vocabant gentes vel gentiles. Hinc et christiani Scriptores veri Dei ignaros vocant: Gentiles: pogányok, die Heiden.“ E szerint a ‚turk‘-ok pogányok voltak.

A bálványozó, bálványimádó (Götzendiener) latinul cultor idoli-nak vagy idololatra-nak (ebből idololatria: bálványimádás), perzsául fereszt-nek (paraszt) nevezletik. A török a „pogány“-t evvel a két perzsa szóval ‚büth-fereszt‘ fejezi ki (L. Bozádsián, Török-örmény szótár 691. és 833. lap). A pogány (der Heide, der Unchrist. Balagi, Magyar-német szótár, 519. lap) szó pedig a latin paganus, a, um-ból (pagus, i: falu) lett. És most, ha felnyiljuk a latin szótárt, a pagus, i; paganus, i és paganus, a, um alatt ezeket találjuk: pagus, i falu; apud poetas: falusiak, falusi lakósok. Paganus, i (pagus) falusi ember, paraszt, ein Landmann, Bauer. Cicero, 2.) a ki nem katona, der kein Soldat ist. Livius. 3) pogány, ein Heide. Tertullian. — Paganus, a, um, faluba való, falusi, mezei, parasztos, paraszt; die Dörfer betreffend, dahin gehörig, da befindlich, ländlich, bauerisch. 2) c. gr. peculium. Cod. Theod. nem katonai, polgári; unsoldatisch, bürgerlich. 3. Trop. tudatlan, ungelehrt. Plin. Ep. (Márton József Lexicon turilingue, 430. és 431. lap). Tehát falun laktak (ezen idézetek szerint is) a parasztok (pogányok), aztán nem katonáskodtak (mert a földet mívelték) és tudatlanok (irástudatlanok) voltak.

Ellenben az urbanus (urb): 1) nem paraszt, nem pogány, hanem egy igaz Istent hivő, tehát keresztény, 2) katona; 3) müvelt, tehát irástudó. És mivel Vergilius szerint urbs i. d. incolae urbis: következik, hogy azok, kik városokban laktak (urbanus homo — Cicero szerint — udvari, módos, jeles magaviseletü, magakedveltető; 2. ékes beszédü [ékesen pedig csak az beszél, aki tanult]; 3. elmés [Horác]) keresztények és irástudók voltak.

A magyarok pedig még a beköltözés előtt keresztények voltak; mert ha keresztények a szülök (pedig

nemcsak az örmények, kik a kereszténységet mindjárt Krisztus mennybemenetele után az első században vették fel és kiknek nyelve Kr. után az V. században a virágzás fénykorát érte el, — hanem a görög-latin eredetü bászi-liusok is — mint előbb láttuk — keresztények voltak; (mert különben Heráklíusz császár, ki a legbuzgóbb katholikus fejedelmek közé tartozott [Keresztfelmagasztalása] nem türt volna udvarában és maga körül még gyönge katholikust sem, annál kevésbbé pogányt, akkor keresztények a gyermekek is: tehát a magyarok is . . .

6. Fejezet. A magyarok még a honfoglalás előtt keresztények és irástudók voltak.

Az előző (I.) czikkely 14. fejezetében már szólottam arról, hogy országunkat a honfoglalás után nem hivták Magyarországnak, hanem az még egy ideig a régi nevét („Pannonia") viselte, mely nevet aztán a „Turkia" név kiszoritotta a használatból.

Arról is tettem említést, hogy a magyarok már Etelközben keresztények voltak; ellenben rokonaik: a hún-skytha néptörzsek, habár ismerték a keresztény vallás hitczikkelyeit,*) mint pogányok jöttek be a keresztény magyarok társaságában, részint mint szövetségesek, részint mint zsoldosok és szolgák és csak a honfoglalás után bizonyos idő multva (Szt-István) vették fel a kereszténységet...

Pannoniában a honfoglalás előtt is voltak keresztények, de templomaikat a most bejött és a szlávokkal egyesült hunn-skythák mind lerombolták. Erről tanuskodnak Theotmar salzburgi érseknek IX. János pápához irott levelének következő szavai: „Ipsi (sclavi) Ungarorum non modicam multitudinem ad se sumpserunt et more eorum

*) „Nem volt előttük új az egy Isten hite; hiszen sokat jártak a keresztények közt, meg alattvalóik, rabszolgáik közt is sok keresztény volt". Varga Ottó, A magyarok története, Budapest 1900. 28. lap.

„Meglátszik vallásukon, hogy az egyistenség hite nem volt előttük ismeretlen". Sebestyén Gyula, A magyar nemzet története, Budapest, 1900. 20. lap.

capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt et super nostros christianos immiserunt, atque ipsi supervenerunt, et alios captivos duxerunt, alios occiderunt, alios pessima carcerum fame ac siti perdiderunt, innumeros vero exilio deputaverunt, et nobiles viros ac honestas mulieres in servitium redegerunt. Ecclesias dei incenderunt, et omnia aedificia deleverunt, ita ut in tota Pannonia, nostra maxima provincia tantum una non appareat ecclesia, prout episcopi a vobis destinati, si fateri velint, enarrare possunt, quantos dies transierunt et totam terram desolatam viderunt". (Marczali, A magyar történet kútfői, 24—25. lap).

Csak a magyarok püspökét nem bántották a kereszténység itt említett üldözői; 953-ban Hierotheos volt a magyar püspök neve. (L. Marczali H., A magyar történet kútfői, 4. lap, hol a 7-ik sorban ez olvasható: „Hierotheos, Turkia püspöke").

Azonban ezen kívül még egy bizonyítékot hozhatok fel, mely szintén azt mutatja, hogy a magyarok még a honfoglalás előtt keresztények voltak. És ezt a bizonyítékot Piligrin, passaui püspök szolgáltatja, ki 974-ben VI. Benedek pápához intézett levelében a többek közt ezt is mondja: „Neophyta [1]) Ungrorum gens": a magyaroknak új-keresztényekből álló nemzetsége. (L. Marczali H., A magyar történet kútfői, 57. lap). És miért használta mondott levelében Piligrin a ‚neophyta' és nem a ‚convertita' szót? Holott theologiai értelemben conversio, megtérés, die Bekehrung; conversus: megtért bekehrt és converto: (9. jelentése szerint) megtéríteni, bekehren, se convertere: megtérni, sich bekehren. Theol. [2]) Azért használta, mert a „neophyta" [3])

---

[1]) Neophytus, i, új-keresztények, neue Christen. (L. Márton József, Lexicon trilingue, első rész, 229. lap).

[2]) L. Márton József, Lexicon trilingue, első rész, 660. és 661. lap. — Marczalinál is (A magyar történet kútfői, 3. alatt a második sorban, ez áll: „Conversio Bagvariorum et Carantanorum".)

[3]) Egy kis nyelvtani hibát követett el maga a püspök is, ki a szóban levő szót melléknévnek nézte (neophytus, a, um) holott főnév (neophytus, i), mely csak a többes számban (Tertulián-nál) bir evvel a jelentéssel: új-keresztények. (L. Márton J. II. rész, 223. l).

szóval ki akarta fejezni azt, hogy a most megtért és vallásilag is már a magyarokkal egyesült hun-skytha néptörzsen kivül még voltak Turkiában (Magyarország) régi keresztények is: a magyarok, kik még a külföldön Krisztus egyedül üdvözitő hitét vallották... és ezt a hitet behozták magukkal az új hazába is (Pannonia=Turkia)...

Most szóljunk egy-két szót arról is, hogy tudtak-e a magyarok a honfoglalás előtt *irni-olvasni*?

A történelem-irók ezen igen érdekes kérdést eddig szóvá nem tették, hanem hallgatagon surrantak el ezen nagyon fontos kérdés mellett. Tudtommal csak Szádeczky Lajos dr. képez kivételt, ki „Magyarország története“ (I. rész, Budapest, 1901. 26. lap) czimü müvében ezeket mondja: „Az *irás* ismeretét magukkal hozták ázsiai őshazájokból, a hol olyforma irásjelek voltak, mint a minő a székelyek közt még sokáig divott; bár a keresztény vallással bejött latin irás az ősi hun-scitha irást a használatból kiszoritotta.“

Habár Tar Mihály uram egy pár évvel ezelőtt nem tudta igazolni a hozzája küldött bizottság előtt azt, hogy a „rovás“-irás az ősökről szállott át az unokákra: mégis határozottan e kettőt állitom.

1. Állitom először azt, hogy a magyarok, kik — miként már ismételten is mondottam — básziliusoktól (görög-latin) és örményektől származtak, tudtak irni és olvasni görögül, latinul és örményül (ezt a hármat bizonyosan tudták, de tudhattak más nyelven is!) és kellő müveltséggel birtak; iskolázottak voltak valamint a férfiak, úgy a nők is.

2. A rokonok közül sokan ismerték a „rovás“-irást.

Azért használtam előbb az ‚állitom‘ szó előtt ezt a kifejezést ‚határozottan‘; mert két állitásom egyike sem szorul bebizonyitásra. Nem, mert a második állitás igazságáról tanuskodik a derék Szádeczky Lajos dr., az első állitás helyességét pedig az általános történelem igazolja, mely világosan, érthetően mondja, hogy Heráklius császár udvari emberei, rokonai, legfőbb hivatalnokai... és a velök egyesült igen előkelő, müvelt örmények *tudtak irni és olvasni*...

Ezek szerint nemcsak a magyarok nem voltak írástudatlanok,*) de söt a rokonok közül is többen ismerték a „rovás"-irást.

7. Fejezet. „A magyarok Istene".

Mangold Lajos. „A pogány magyarok müveltsége és vallása" czim alatt történelmi munkájában egy helyütt ezeket mondja: „Az egyik föistenségnek ‚Terem', egy másiknak ‚Eleve,' másként ‚a magyarok istene' volt a neve." (L. A magyarok története, ötödik, javitott kiadás, Budapest, 1890. 11. lap).

Mielött kimutatnám azt, hogy a második állitás („A másik föistenségnek ‚Eleve', másként ‚a magyarok istene' volt a neve") — szerény véleményem szerint — ellenkezik a valósággal, előbb közre adok itt két jelentékeny iró müvéből két nagyon nevezetes helyet.

A kozárok közt — mondja Pauler Gyula — 860-ban Konstantin a ‚philosophus' hatással hirdette a kereszténységet. A khagán és első tanácsadója — a bég — szivesen hallgatták s a philosophus kettejükre mutatott, mikor a zsidók ellene vetek, hogy fogadhatna méhébe és szülhetne Istent asszony? „Hát a bég nem fogadhatja hajlékába a khagánt?" „Isten leverte a zsidók gögjét és benneteket," mondá a bég mohamedán barátjainak, „jó lesz megkeresztelkedni minél előbb, mert a ki megmarad zsidónak, saracennek, azt hamarosan megöli a népünk." De Konstantin sikere valójában nem volt oly fényes, mint a minönek látszott. Megkeresztelkedett vagy kétszáz pogány. A khagán levélben igéré a ‚római' (bizanczi) császárnak, hogy egész népe, maga is meg fog keresztelkedni! Konstantin megelégedetten haza ment, jutalmúl nem kérvén egyebet, minthogy a kozárok bocsássák szabadon bizanczi foglyaikat, — el is bocsátottak mindössze kétszázat, de a tömeges megtérés, megkeresztelkedés nem következett be... [1])

*) Irástudatlan, ungelehrt, der weder lesen, noch schreiben kann. Ballagi, Magyar-német szótár, 297. lap.

[1]) Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, Budapest, 1900. 21. lap.

Az Árpáddal bejött néptörzsek egyike pedig kozárkabar volt, miből következik, hogy ezek között is lehetett bár néhány keresztény, de lehetett még a többi rokon néptörzsek (hunn-szirtyák) között is, mely állításnak valószínűséget kölcsönöz a következő fontos idézet.

Bizánti Faust, örmény történetiró ifj. Szent-Gergelynek, Albania, Iberia és Kaukasia apostolának térítői fáradozásáról szólván, elbeszélését így folytatja: „Miután Gergely azon országoknak (Albania, Iberia) nagy részben újan alkotott egyházait elrendezte, elment a massageták*) táborába, hogy Isten igéjét ott is hirdesse. A massageták királya Sanesán vala az Arsacidák nemzetiségéből; mert tudnunk kell — mondja tovább az iró — hogy az örmények és massageták királyai vérrokonok és azonegy Arsacida nemzetségből származnak. Gergely tehát a massageták királyának, a számos hún hadak fejedelmének jelenlétében hirdetni kezdé népének Krisztus evangeliumát. Figyelemmel hallgatták egyelőre a hunnok a szent férfiú prédikálását, sőt némi hajlandóságot is nyilvánítottak az új tan elfogadására; azonban részletesebben tudakozódván tőle a keresztény vallás iránt: a hogy megtudták, hogy Krisztus religiója tiltja a rablást, rendkivül felindultak és egyhangon felkiáltottak, mondván: ‚Abból e szerint nem lesz semmi, hogy mi keresztények legyünk, mi nem mondunk le szokott életmódunkról és rabolni ezután is fogunk, különben hogy is tudnánk élni ily nagy számmal.‘ Eleget igyekezett Gergely csillapitani ingerültségüket, de hasztalan, szavai hatás nélkül hangzottak el és az ingerültség nőttön nőtt. ‚Ez az ember — mondának — hozzánk jött, hogy minket lefegyvereztessen és egyetlen életmódunktól megfoszszon, ha hiszünk szavainak és keresztények leszünk. Le kell mondanunk ősi szokásainkról és jórendén még lóra sem ülhetünk. Ugy, de aztán miképpen élünk? Ez nem egyéb — higyjétek! — hanem az örmény király álnoksága, ki ezen embert azért küldötte hozzánk, hogy minket vallására térítvén, országát jövőre becsapásainktól

*) A kaukasiai hún névvel egykorú és egyértelmű a massageta nevezet, mit az örmény föld- és történelemirók gyakran felcserélnek. Lukácsi Kr., A magyarok őselei, II. rész, 114. lap.

és dulásainktól megóvja. Jertek azért is öljük meg, aztán üljünk lóra, menjünk Örményországba és raboljunk.' A király engedve tábora kívánságának, délczeg lovat hozata és Gergelyt ennek farkához kötteté, az éjszaki tenger (Kászpi-tenger) partján a ‚Vadon' mezején — tábora láttára — szétszaggattatá. Igy végezték ki a hunnok Krisztus hiv szolgáját, a még fiatal Gergelyt az életből 342-ben Kr. után. (Byzanti Faust, Örmények története. L. Lukácsi Kristóf, A magyarok öselei, második rész, 115. lap).

Nem tudjuk — mert erre nézve nem áll semmiféle adat rendelkezésünk alatt — határozottan megmondani azt, hogy valósággal volt-e a honfoglaló keresztény magyarokkal bejött pogány néptörzsek között bár néhány keresztény, vagy nem? De az itt közölt két nagyon nevezetes hely kétségtelenül tanusitja, bizonyitja azt, hogy valamint a kozárok, úgy a hun-szittya néptörzsek érintkeztek keresztény hittérítőkkel és hallgattak keresztény prédikácziót . . . De szólhattak a szolgákhoz uraik: a keresztény magyarok is elégszer az egyedül üdvözitő keresztény vallás előnyeiről, fönségéről . . . Ezek szerint a keresztény magyarok pogány szolgáinak is volt fogalmuk a mi Istenünkről, a mindenható, igaz Istenről, ennek teremtő erejéről, hatalmáról és tökéletességeiről.. Azért minden ünnepélyes vagy más nevezetes alkalommal már nem hivták bizonyságul („bizony isten" Gott ist mein Zeuge!) régi isteneiket: ‚Terem'-istenséget, mely nem tudott teremteni, ‚Eleve'-istent, melyről eleve (in Voraus) meg voltak győződve, hogy sem a jót nem tudja megjutalmazni, sem a gonoszt megbüntetni, hanem keresztény uraik, gazdáiknak, a magyaroknak igazságos Istenét: „a magyarok Istenét."

Ez a kifejezés tehát: „A magyarok Istene," kettőt bizonyit. Bizonyitja először azt, hogy midőn e szólam használata szokásba jött, a magyarok szolgái már tudták, hogy tehetetlen isteneikkel szemben csak uraiknak: a magyaroknak Istene, a hatalmas, jutalmazó Isten. Másodszor arról tesz tanúságot, hogy a szóban levő szólam keletkezésének idejében azt egyedül csak a szolgák használták. Az urak: a magyarok csak akkor éltek vele, midőn fel akarták tüntetni az összehasonlithatlan különbséget,

mely létezett az ők Istene: az igaz Isten és pogány szolgáik tehetetlen, képzelt istenei között. Általánosan csak Szent-István után, midőn e hazában a különböző néptörzsek egy nemzetté alakultak és a pogányok áttértek a kereszténységre, kezdették használni a mondott szép szólamot: ‚Magyarok Istene.' („A magyarok Istenére esküszünk, hogy többé rabok nem leszünk". Petőfi).

8. Fejezet. Nyelvi anyag.

Nem egy-két görög és latin s több százra menő örmény szót jegyeztem már össze, melyek már előbb nyilvánított állításom helyességét igazolják. De ezen szókat hátrább akkor fogom közzétenni, midőn majd a „magyar nyelv"-ről szólok.

9. Fejezet. Nyelvtani alakok.

De nemcsak nyelvi sok anyagot, elemet, hanem nyelvtani alakokat is vett át bőven a magyar, szülei klasszikus nyelveiből. Ezekről is később — a mondott helyen — lesz szó.

10. Fejezet. Magyar ábéczerend.

A magyar ábéczerend egészen az említett három nyelv ábéczerendjének mintájára készült. Erről is majd a maga helyén — mert ezt kívánja munkám felosztása — emlékszem meg.

A nemes magyar és a nemtelen [1]) rokon.

A magyarokból, kik mindnyájan szabadok (*Ἐλεύθεροι ἅπαντες τὸ ἔθνος*: szabad az egész nép. L. Leo császár taktikája XVIII. fejezetének 44. pontját. Marczali H., A magyar történet kútfői 15. lap) voltak, lettek itt e hazában a köznemesek és főnemesek (bárók, grófok és herczegek); ellenben a rokonokból: a hun-szittya néptörzsekből keletkezett a köznép, mely a kereszténység felvétele után

[1]) Nem nemes: unedel, unadelig, ignobilis.

(Szent-István) lassanként beleolvadt a magyarságba és a nemesekkel együtt képezte a dicső magyar nemzetet.

„Mindenikök egyenlő jogú és egyformán szabad volt; csak gyávaság vagy főbenjáró bűn miatt veszthette szabadságát és jutott szolgai állapotra.“ [1])

A ‚szabad‘ [2]) fogalmát az örmény evvel a szóval: ‚ázád‘ (*ազատ*) fejezi ki; az örmény ‚ázád‘ szó jelentése pedig a latinban nemcsak liber, a, um, hanem generosus, a, um, és nobilis, e is. (L. Örmény akadémiai szótár, I. rész, 4. lap). Ha most felnyitom Márton József szótárát (Lexicon trilingue, latino-hungarico-germanicum, pars prima, Viennae Austriae, 1818), az 1255 lapon azt látom, hogy a ‚generosus‘ szónak első jelentése: nemes, főnemből, jeles nemzetségből származott; edel, von edler, vornehmer Geburt. (Cic. Iuvenis generosi sangvinis, Lucan. nemes vérből származott, ein Jüngling von adelichem Stamme). — Ugyancsak Márton József szerint (L. idézett szótár, II. rész, 253. lapját) a ‚nobilis, e‘ szó 4-ik jelentése ez: e. gr. homo nobilis, Cic. nemes, förendü, előkelő születésü; edel, adelig, von adeliger oder vornehmer Geburt.

Ezen megczáfolhatlan bizonyítás szerint tehát minden magyar és így a magyar faj minden egyede még a honfoglalás előtt szabad és nemes volt.

III. Czikkely. Kormányforma.

1. Fejezet. A nemzetségek.

Lebediában az ösök és a magyarok rokonai nem verődtek össze egy néppé; hanem szövetségben ugyan, de külön nemzetségekként éltek.

De mielőtt megjegyzéseket tennék néhány nemzetségnévre, jöjjünk előbb tisztába azzal, hogy tulajdonképen

---

[1]) Mangold, A magyarok története, Budapest, 1890, 10—11. lap.

[2]) Ezt a két szót: ‚szabad ember‘ az örmény egy szóval így fejezi ki ‚aszdán‘ (*ազատական*; ebből az örmény szóból csinálta a tatár: uszthun, a perzsa: uszthán, ászithán, ászitháne [királyi, szabad, királyi ajtó, királyszékes város] szavát). Ha az örmény ‚aszdán‘ szónak mindkét tagját visszafelé olvassuk, előáll (szanád) a magyar ‚szabad‘ szó.

hány nemzetségünk volt; mert Konstantinos nyolczról tesz említést, míg a magyar történelem csak hetet sorol fel, midőn ezt mondja:

„A nép hét törzsre, vagyis székre, hadra, — nevök szerint: Nyék, Megyer, ma magyar(?), Gyarmat, Tarján Jenő; Kara, ma talán Kér és Kaza, ma Keszi (volt felosztva); a székek nemekre, ágakra oszlottak". (Pauler, A magyar nemzet története, 9. lap).

Az igaz, hogy maga császári irónk művének 38. fejezetében ezt mondja: „A turkok... hét törzsből állottak" (dr. Marczali H., A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 47—48. lap); de hátrább az idézett munka 50. lapján a 40. fejezetet így kezdi Konstantinos: „Az első a kabaroknak a kozároktól elszakadt nemzetsége, a második a Neké, harmadik a Megeré, a negyedik a Kurtügermat, az ötödik a Tarján, a hatodik a Genákb, hetedik a Káré, a nyolczadik a Kászé nemzetség". (Dr. Marczali, 50. lap. 40. fejezet). Azonban a két hely között nincs ellenmondás; mert megmondja világosan, hogy előbb „hét törzsből állottak" a turkok, de később még egygyel, a „kabaroknak a kozároktól elszakadt nemzetség"-évei megszaporodtak és így lett a hét nemzetségből nyolcz. Össze kell tehát vetnünk Konstantinosnak mindkét helyét; a 38. fejezetben „hét" törzsről szól, de itt a törzsek neveit nem említi fel; míg a 40. fejezet már „nyolcz" nemzetségről szól és „hét" nemzetségnevet fel is sorol. Kérdi tehát a szives olvasó, hogy: „Ha csakugyan nyolcz nemzetségből állottak később a megszaporodott turkok, Konstantinos miért nem nevezi meg a nyolczadik, illetőleg az elsőnek a nevét is?" Mire én: — Megnevezte a 38. fejezetben, mindjárt az idézet után következő sorban, a hol így szól: „Voltak vajdáik, kik közt az említett Lebedias volt az első" (dr. Marczali, 48. lap, felülről a 3. 4. és 5-ik sor). Legfölebb annyit vethetünk Konstantinosnak szemére, hogy, mért nem fogalmazta drága munkája 40. fejezetének elejét így: „Első a Lebedias nemzetség; második a kabaroknak a kozároktól elszakadt nemzetsége, melynek neve a Neké; harmadik a Megeré..." (és így tovább). Ezt a hibát tehát a magyar történelemben helyre kell ütnünk és

a kérdéses helyet vagy így kell fogalmaznunk: „A turkok előbb hét, később nyolcz nemzetségből állottak“; vagy csak ennyit írjunk történelmünkbe: „A turkok nyolcz nemzetségből állottak“.

Ezek után beszéljünk sorban a nyolcz nemzetségnévről. Lebediás nevéről már szólottam. (L. Szongott Kr. „Magyarok eredete“ 20. lap. 3. fejezet); azért itt a sor előbb a második nemzetség nevére: a Neké-re kerül; de mielőtt elmondanám azt, hogy melyik nyelvhez tartozik ez a szó: ‚Neké‘ és mi a jelentése, idézek egy pár sort a történelemből: „A kozárok mindig egy nemzetségből választották a kháganát s a trónra ültettek, ha más nem volt, még olyat is, a ki már egészen alacsony sorsra jutott, teszem: a piaczon kenyeret árult, csak zsidó vallásúnak kellett már ekkor lennie.“ (Pauler, A magyar nemzet története, 24. lap).

Ha tehát a kozár-kabarok kháganjának „zsidó vallásúnak kellett lennie“, neve is lehetett zsidó: nekhe(la) pedig zsidó szó; jelentése: völgy, vagy esőtől megáradni szokott sebes patak (torrens), a hallgatókat magával elragadó beszéd (L. Mekhithár, szótár, 175. lap). A második nemzetségnek: a kabarok nemzetségének neve ezek szerint nem Nyék, hanem Neké (*Νεκι*).

Szó nélkül elfogadom, hogy a harmadik nemzetségnek neve (*Μεγερ*) Megyer, a negyediké (*Κουρτουγερματου*) Kürt-Gyarmat, az ötödiké (*Ταρiαρ*) Tarján; de a hatodiknál már kérdem, hogy hol az az alapos nyelvtudós, ki a *Γεναχ* alakú szóban Jenö magyar szót tud látni? Pedig a történelemben így fordul elő (Pauler, A magyar nemzet történelme, 9. lap). Csekélységem legalább úgy tudja, hogy a Jenö keresztnevet, újabb időben az Eugen (*Εὐγενης* jól született, wohlgeboiren) görög szóból csinálták elég helytelenül (kihagyták elöl az Eu-t és a gen-hez hátul ragasztottak ó betűt így Genö, Jenö). Konstantinos idejében még nem volt használatos a magyar Jenö szó. Ez új keletü szó! — A Genákh szó az örmény *կենագործ* (génákardz: vivificus, felelevenitő, éltető) szónak rövidebb alakja. (L. Örmény akademiai szótár, I. rész, 1085. lap). Ugyanis a genák(ordz) végéről kihagytak három betüt és előállott a

Genák (Salvator) nemzetség-név. (Olyan család, mely „Éltető“ nevet visel, mai napság is van a hazánkban!)

Habár két Kara nevezetű helység is van e hazában (pl. Kolozs-Kara), azért a Kárá (Καρι) nemzetségnév ugor-török nevét (mert kárá török szó, jelentése: fekete, sötét, barna) a Konstantinos által megörökített örmény „Szevartoi-Ászfálloi — ugor-török fordításának tartom. Szévarti nevezetű család valamint a multban volt Örményországban, úgy jelenben is van. (L. Örmény akadémiai szótár, II. rész, 711. lap. E helyen ez olvasható: ածին ազգի, ánun dohmi: családnév). E családnév a hazai örmények közt négy-féle alakban maradt fenn: Szev (Szev-Mitko. L. Szongott K., A magyarhoni örmény családok genealogiája, 166. lap); Nyegrucz (L. a mondott munka 137. lapját); Áffumi (L. az idézett munka 12. lapját) és Fekete (L. itt említett genealogiám 65. lapját). De a ‚Kárá‘ alakot is még mai napság is használják az örmények családnév gyanánt. Kárá-Murzá ismert örmény zeneszerző, híres zenekarával meglátogatván egy pár évvel ezelőtt a legjelentékenyebb ázsiai örmény helységeket, rendezett hangversenyeivel dicsőséget szerzett az örmény névnek. — Ezek szerint Kárá örmény eredetű törzsfő volt, kinek örmény nevéről neveztettek el az összes nemzetségek „Szevartoi“-Ászfaltoi — néven.

Még az utolsó törzsfő (Καση) nevére teszek megjegyzést. Mivel a hazai örmények között még ma is van Kasza nevű örmény család*), merem állitani, hogy a Kásze (Kasza, Kosza) törzsfő szintén örmény volt. Ugyanis գոս (kosz) örmény szó, jelentése: szikkadt, száraz, kopár, siccus, aridus (L. Örmény akadémiai szótár I. rész, 588. lap); a kosz szóból ա hozzáadásával (Konstantinosnál ,) lett Koszá, Kasza, Kaza. A Kosza örmény család egyik ága nevét Kopár névre magyarositotta. (L. Szongott K., A magyarhoni örmény családok genealogiája, 105. lap). — Kásze törzsfő tehát örmény és Árpádnak rokona volt. És most nyissuk fel a magyar történelmet.

---

*) L. Szongott K., A magyarhoni örmény családok genealogiája, Kasza 92. lap, Kosza 101. lap.

Imre herczeg, Szent-Istvánnak fia még zsenge korban halt el.... Ekkor Árpád nemzetségéből már csak négyen éltek. Ezek közül Béla, Endre és Levente (Szár Lászlónak fiai) még fiatalok lehettek; Vazul pedig, a király nagybátyjának, Mihálynak gyermeke, igen könyelmű életet élt." (Mangold Lajos, A magyarok története, 24. lap).

És ez a Szár (a szár[az] magyar szónak rövidített alakja) László az örmény Kasza, (mely örmény szónak, mint feljebb bebizonyítottam, jelentése száraz, kopár) családjából, mely család a nyolcz néptörzs egyikének adott nevet, — származott... Szár László két első fiából idővel koronás magyar király lett. Ime tehát ez a két örmény család: Kopár, Kasza az Árpádokkal rokonságban áll!

Az első czikkely 3. fejezete és a jelen (1) fejezet még arról is tesz hangos tanúságot, hogy a nevezett nyolcz nemzetség közül ez a négy: Lebediás, Genákh, Kara, Kasza — örményekből állott.

2. Fejezet. A néptörzsek fejei, vagyis a vajdák.

„A törzsek vajdái: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm". (Sebestyén Gyula, A magyar nemzet története, 6. lap). Pedig, ha nyolcz a nemzetségek száma, akkor nyolcz vajdának is kellett lennie. Nyolcz is volt: Lebediás volt az első; de erről nem szól a magyar történelem; pedig Konstantinos nevezett munkájának 48. lapján, a 21. sorban meg is nevezi a kihagyott vajdát („A másik rész nyugot felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással az Atelkuzunak nevezett tartományba". (Lebediás tehát vajda és fővezér is volt. Szerk.). Ugyanazon fejezet 23. 24 és 25. sorában pedig ez olvasható: „Khazaria fejedelme felszólította a turkokat, hogy küldjék hozzá hajón első vajdájukat. A mint Lebediás Khazaria khaganjához érkezett...." Itt nem csak az van mondva, hogy Lebediás: vajda, hanem az is, hogy ő a turkoknak első vajdája. (L. Dr. Marczali, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 48. lap)... Mivel én már

beszéltem előbb (6. fejezet) Lebediásról, általmegyek a második vajda[1]) nevére.

Olyan helytelen eljárást követett el az, ki a Σαλμουτζι (ilyen alakban fordul elő Konstantinosnál. L. dr. Marczali, 36. lap, 6 sor) szóból „Álmos"-t csinált, mint az, a ki Alexander-ből Sándort, vagy Prisca-ból Piroská-t faragott. Zichy Jenő gróf, a Szálmuthze szónak jelentését az örmény nyelvben keresi; de én örmény létemre az örményben — a mondott szóra nézve — nem kaptam biztos tájékozást. Azonban ott van a törökben a ‚zálemeth' (arab kölcsönszó), melynek jelentése Bozádsián török-örmény szótáriró szerint („Párárán dádsgeren-hájeren", 118. lap): könyörtelen, keményszivü (az ellenséggel szemben), bátor, félelmetlen (félemithetlen, audax corde), lecsendesitő (ha nemzetségének ágai közt perpatvar, egyenetlenség támadt). Mivel a törökben az *sz*, az *s*-sel és *z*-vel cserélődik, véleményem szerint a második vajdának görög betükkel Σαλμουθ-nak irt neve, a török zalemeth szóból, mely szónak jelentése ki is fejezi ennek a vajdának jellemét, — vette eredetét. (Zálemeth=zalmeth, szalmeth, szalmuth).

Elöd (Eleud) magyar szó.

Ont(ond) ered az örmény unt (ազգ) szóból, melynek jelentése: semen, mag, nem, n e m z e t s é g, v é r. (L. Örmény akadémiai szótár, II. rész, 550. lap; a semen szó jelentésére nézve pedig l. Márton József, Lexicon trilingue, II. rész, 1177. lap, pl. regio semine orta Liv. királyi nemből vagy vérből származott). — Az 1672-ben bejött örmények közölt is volt egy ‚Gud' nevü örmény család. A gud erdélyi örmény tájszó, melynek jelentése szintén mag. Valószinü, hogy a gud, az unt örmény szónak elferditett alakja. (L. Szongott K., A magyarhoni örmény családok genealogiája, 77. lap).

---

[1]) Az, hogy Lebediás volt az első vajda és Álmos a második, a következő idézetből is világosan látszik: „Jobb lesz — mondja Lebediás a khazárok khagánjának — az u t á n a m való vajda Szalmucsesz..." (L. Dr. Marczali, 38. fejezet, 48. lap, alulról a második sor).

Kond, az örmény ‚kunt' szónak egy másik alakja. Kunt (գունդ) jelentése: testőrző sereg, gárda, cohors; udvar, nép, sokaság. Ez a család Örményországban ‚Kêntunikh' nevet és fejedelmi méltóságot viselt (Kênt, kunt, Kond = testőrző sereg és unikh örmény szóból = bir valamivel; Kêntunikh: a gárdisták feje). A Kêntunikh híres örmény családról többet olvashat a szives olvasó Khácsuni Mánuel örmény régiségtanában (Hênáchoszuthiun Hájászdáni) a 124—125. lapon. Ennek az örmény családnak Magyarországra szakadt ága, ezt a nevet viselte: ‚Hálka', mely szó az Örmény akadémiai szótár (I. rész, 581. lap) tanuskodása szerint a ‚kunt' örmény szónak török fordítása. (L. Szongott K., A magyarhoni örmény családok genealogiája, 80. lap).

A tásszá szót a zsidó így írja: kászáh, ennek pedig nominativusa kász; tehát tás(sza) = kész. A tassza (rövidebb alakja tas, tasz; ebből Tas) jelentése: zivatar, förgeteg. (L. Mechithár szótárának [a Szentirásban előforduló tulajdonnevekről örményül irt szótár] 71. lapját). Tas volt az a zsidó, ki Salamon király szolgáinak fejedelme volt. (I. Ezr. 5. 34.). Ebből a családból származott a magyar történelemben szereplő Tas is! Ez volt a kazárok vajdája?

Én a Huba vajda nevét az örmény hub (հուպ) szóból származtatom, melynek jelentése: szomszéd, határos, legközelebb való atyafi, proximus, finitimus. (L. Örmény akadémiai szótár, II. rész, 124. lap).

Hát a Tuhutum (Töhötöm) a török (arab kölcsönszó) thujuth (thuhuth) szóból, melynek jelentése erőszak, zordonság (L. Bozádsián, török-örmény szótár 249. lap) — származik?

Az itt mondottak szerint tehát a nyolcz vajda közül három (Álmos, Előd, Tuhutum) magyar, négy (Lebediás, Ond, Kond és Huba) örmény és Tas, Mózes-vallású, héber nevü kabar.

3. Fejezet. Árpád fejedelem.

Bíborban született Konstantin többször idézett munkájának („De administrando imperio") 38. fejezetében a

többek között ezt mondja: „Háború támadván a turkok és az akkor Kangarnak nevezett besenyők között (a magyarok rokonai még Lebediában vannak. Sz. K.), a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletnek ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket mai napig a turkok régi nevén Szábártoiászfaloinak nevezik. A másik rész pedig nyugot felé ment lakni vajdájával és fővezérével Lebediással, az Átelkuzunak nevezett tartományba, a hol most a besenyők népe lakik. Rövid idő mulva Khazaria fejedelme, a khágán felszólította a turkokat, (hogy) küldjék hozzá hajón *első vajdájukat*. A mint Lebediás Khazaria khágánjához érkezett, megkérdezte tőle: miért hivta? A khágán azt válaszolta: azért hivattalak, hogy te nemes, vitéz bölcs létedre, mint a *turkok közt az első, fejedelme légy népednek*, nekem pedig engedelmeskedjél. Emez pedig így felelt: nagyra veszem irántam való kegyedet és hajlandóságodat; de mivel az ilyen uralomra képes nem vagyok, szavadat nem fogadhatom. Jobb lesz az utánam való vajda Szalmucsesz, kinek van fia is, *Árpád* nevü. Vagy Szalmucsesz, vagy az ö fia Árpád legyen a fejedelem és függjön töled. A khágánnak tetszett ez a beszéd és mindjárt küldött vele embereket a turkokhoz. A mint ezek aztán a turkokkal tanácskoztak, a turkok úgy itélték, hogy jobb lesz *Árpádot* megtenni fejedelmöknek, mint atyját Szalmucseszt... Meg is tették fejedelmöknek.“ (Dr. Marczali, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 38. fejezet, 48—49. lap).

Ez hiteles történelem; mert az első kútfőből van meritve! Azonban Árpád nevére vonatkozólag mondok valamit, a mi ugyan nem hiteles (de azért érdekes), mert már csak a hagyományból veszem azt át. — A hazai örmény mai napság is váltig mondogatja, hogy *Árpádnak neve* örmény.... És az örmény hagyomány így beszéli el a dolgot: „Küldött jött az ellenségtől (ekkor még Etelköz volt a magyarok hazája) Álmos vajdához; de mivel a vajda nem volt honn, fia fogadta a küldöttet, ki megvető lenézéssel, úgy félvállról szólott a vajdafivel. Mire a felbőszült, haragos környezet ezen örmény szavakban tört

ki: „Ár phád [ár ɣuum, végy elő fát |végy fanyelű dárdát = ragadj fegyvert, nyulj fegyverhez|)... és bánj el a pimaszszal úgy Isten igazában!?... Azt, hogy a filymálgó szárazon el nem vitte, mondanunk sem kell. A hagyomány a két örmény szó összeirásából (Árphád) származtatja az Árpád nevet. „Si non e vero, e ben trovato".

* * *

„Hazát Árpád szerzett a magyarnak. Félelmessé a magyar nevet Zsolt és Taksony hadai tették. A monarkiát Géza alapította meg és ő fogadta be a kereszténységet is. De azért ezen a földön még nem volt egységes ország, hanem csak törzs-szállások, nem volt keresztény magyar királyság, hanem csak féken tartott pogány nép, egy hatalmas fővajda parancsa alatt, melynek körében járnak a térítők, de nincs még keresztény erkölcs. Csak Géza fia, a szent király, István alkotta meg és szervezte a magyar államot." (L. „Budapesti Hirlap" 1904. aug. 20, 230. számában „Szent-István-napja" czimü vezérczikkét).

AZ ORIENTALISTÁK NEMZETKÖZI KONGRESSZUSA ALGIRBAN.

A keleti tanulmányokkal foglalkozó tudósok az idén Algirban tartották XIV. nemzetközi kongresszusokat. Bizony szerettem volna oda elmenni. De én nem közpénzen, hanem a magam költségén szoktam résztvenni a külföldi tudományos gyüléseken. Az algiri kongresszus költségei mintegy 1500 koronára voltak kiszámitva. Ennyi pénzem nem volt. Hát sajnos, itthon kellett maradnom. És csak az örmény múzeumra vonatkozó memorandumot küldöttem el a kongresszusra, ami már említve volt az „Armenia" júniusi füzetében.

A kongresszusi iratok és szóbeli közlések alapján röviden összefoglalom azt, a mi hazánkat és az örményeket közelebbről érdekli. Ha megjelentek a kongresszus tárgyalásai, részletesen fogom ismertetni azokat.

A rendezéssel általában nem voltak nagyon megelégedve. A tudományos előadások nagyrésze ugyan értékes volt. A bálok és bankettek pedig jól sikerültek. De az iroda nem volt jól szervezve, az osztályok beosztása nem volt elég helyes, a naplók rendetlenül jelentek meg, a kirándulások és utazások nagyon drágák voltak és nem feleltek meg füzetesen a programmnak.

A kongresszus tiszteletbeli elnöke Oszkár svéd és norvég király volt (ma már csak svéd), a védnöke Rajner főherczeg, Ő császári és királyi Fensége. A hivatalos tagjegyzéket talán a hírhedt Tissot szerkesztette, a ki hazánkat tudvalevőleg mint czigányországot fedezte fel honfitársai előtt. A Magyarországra vonatkozó adatok valóságos közjogi botrányok. Szinte hihetetlen, hogy elökelő tudósok gyülésének hivatalos közleményeiben ilyen tudatlanságok forduljanak elő. Minden ilyen alkalommal kitünik, hogy a külföld felfogásában, még a tudósok körében is, hazánk mint Ausztria tartománya szerepel s hogy közös diplomacziánk mennyire nem képviseli Magyarországot. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az osztrák császári kormány küldött hivatalos képviselöt a kongresszusra és küldött minden ország, még Montenegro is, csak Magyarország nem. Az intézetek hivatalos képviselőinek felsorolásánál „Autriche-Hongrie“ együtt szerepel és e rovatban van ez a csodabogár: Ministère de l' Instruction publique imperial et royal d' Autriche-Hongrie = Ausztria Magyarország császári és királyi közoktatási miniszteriuma. Mint kiküldött két osztrák tanár szerepel. Ott van még Goldziher tanár, mint a budapesti királyi tudományos akadémia kiküldöttje. Ez az intézet egyszerüen nem létezik. Mahler dr. (meglepő kivételképen helyesen) mint a Magyar Nemzeti Müzeumnak s a budapesti egyetem bölcsészeti karának kiküldöttje van megemlítve. Az egyes résztvevők országonként vannak felsorolva. Ausztria-Magyarország itt ismet

együtt van. A már említett két magyaron kivül még Bacher tanár és felesége és Mahler tanár felesége van megnevezve. Megjegyzendő azonban, hogy hazánkból ez alkalommal csak a Mahler pár jelent meg, míg pl. Németországot száznál jóval többen képviselték. Hol vannak ilyenkor a mi orientalistáink? a keletázsiai magyar bizottság vezérférfiai? Bizony nem csoda, ha Magyarország csak egy fikczió a külföldiek felfogásában!

Az említetteken kivül a mintegy 800-ra menő névsorban keveset találunk olyat, a ki személyesen érdekel minket. Megemlítjük Stein Aurél hazánk fiát, az angol-indiai Pesaverből és még talán Donner Ottó tanárt Helsingsforsból. Örményt egyetlen egyet találtam a névsorban: Árákelián H. örmény publicistát Tiflisből.

A bejelentett előadások közt is kevés a minket érdeklő. Árákelián két előadást tartott az első osztályban (India, ariai nyelvek): a jelenlegi géberekről Perzsiában és az örmény irodalomról. Mahler Éde dr. a IV. osztályban (Egyptom stb.) április 19-én tartott nagyérdekü szabad előadást e czimen: A szothisz és a holdadatok a régi egyptomiaknál. Ugyanezen osztálynak elnöke volt Mahler, a világhirü Hommel pedig alelnöke. Ugyanakkor Mahler levelező tagnak volt jelölve a Magyar Tudományos Akadémiában. De megbukott.

Közbevetve megemlítem, hogy Mahler ez időtájt kapta a budapesti egyetemen a rendkivüli tanári czimet. Mahler már korosabb ember, nevét régóta előnyösön ismeri a nemzetközi tudomány. Itthon pedig a Nemzeti Múzeumnak alárendelt tisztviselője a X. (mondd tizedik) rangosztályban. Goldziher Ignácz dr., a sémi philologiának talán az egész világon legelső tudósa, aki már 33 éve tanit ugyanazon egyetemen, csak most lett tényleg nyilvános, rendes tanár. Kautz azt fejtegette a M. T. Akadémia idei nagygyülésén, hogy nálunk nincs tudomány és nem becsülik a tudományt. És volt erre nagy felháborodás azok közt, a kiket napi lapjaink már rég kineveztek hazánk nagy tudósainak.

Az örmény múzeumra vonatkozó memorandumot április 22-én, kissé sajátságosan a III. osztályban (muzulman nyelvek) de Goeje I. leydeni tanár, régi jóakaróm

elnöklete alatt terjesztette elé Montet alelnök. Az előterjesztést örömmel fogadták, kifejezték rokonszenvöket és egyhangúlag elhatározták, hogy a kongresszus erkölcsi súlyával támogatni fogja a fontos ügyet. A memorandum a kongresszus tárgyalásai közt fog megjelenni.

Az orientalisták legközelebbi kongresszusa 1908-ban lesz Kopenhágában, az azután következő talán Budapesten lesz. Ezen talán több magyar orientalista fog résztvenni, mint Algirban.

HERRMANN ANTAL.

ÖRMÉNY LEVELEK GYÜJTÉSE.

A általános kulturatörténeti szempontból sem közömbös az örménység fokozatos elmagyarosodásának azokat a jelenségeit tenni vizsgálódás tárgyává, a melyek az örmény levelezésnek napjainkig fennmaradt, sőt még szorványosan ma is tényleg gyakorolt nyomaihoz vezetnek.

Miután az „Örmény Múzeum Egyesület“ minden örmény irányú kutatásra ki fogja terjeszteni működését, ennélfogva felhívjuk figyelmét az örmény levelek megindítandó gyüjtésére is.

Tekintet nélkül azok tartalmára, kérjük az egyes családok kebelében kegyelettel megőrizett úgynevezett családi, illetve magán levéltárakat azaz leveles ládákat, irásokat, okmányokat és könyvekel, följegyzéseket, füzeteket, de főként az örmény leveleket mielőbb összegyüjteni.

Mennyi sok családtörténeti adat pusztulhatott el eddig az elkallódott örmény levelekkel együtt, melyek közé akárhányszor történeti becsü kéziratok, leszármazási családfák, a régi kereskedők és czéhek életére vonatkozó hiteles jegyzetek és így ma már föl se található fontos adatok kerülhettek és semmisülhettek meg.

Mint kuriozumot említjük meg egy Kolozsvárt élő szamosújvári származású szegény örmény asszonynak

Szamosújvárt lakó testvéreivel váltott és még ma is váltani szokott örmény leveleit, melyeknek az a legfőbb sajátsága, hogy állitólag örmény betükkel, de magyar nyelven iratnak. Egy az ügy iránt érdeklödö minden egyes levélért megfelelö dijat igért az illetőnek, de vagy álszeméremből, vagy mert a levelek nem éppen díszes kinézésüek lehettek: egyetlen egyre se lehetett maig szert tenni. Már pedig ez a jelenség az örmény-magyar lélek átmeneti fejlödésének a legcsattanósabb bizonyitéka. — Az örmény levelek gyüjtése az örmény-magyar kiejtés, illetve az erdélyi örmény kifejezések, azaz tájszólás még mindig meg nem irt törvényeinek és alakulásának is sok körülményét világithatná meg. Ennélfogva kérjük mindazokat, kik segitségünkre kivannak lenni, hogy a padlásokon, pinczékben, kamarákban vagy egyébütt ládákban heverő régi családi iratokat és a legújabb keletü örmény leveleket az Örmény Múzeum-Egyesület részére beküldeni sziveskedjenek.

Hiszen nap-nap után számos példa mutatja, hogy az értéktelennek tartott irások között nem ritkán becses nyomtatványokat, rajzokat, térképeket, szinnyomatokat, czimereket, képeket, metszeteket, festményeket, pecséteket, száraz bélyeglenyomatokat, sőt hirneves egyének kéziratait illetve névaláirásait fedezték fel.

Az Ö. M. E. tisztikara és választmánya 125 tagot számlál az ország minden részéből. Ebből esik Szamosújvárra 34, Kolozsvárra 19, Erzsébetvárosra 8, Gyergyószentmiklósra és Marosvásárhelyre 5—5, Brassóra 4, Désre 3, Szépviz, Csikszereda, S.-szentgyörgy, Torda, Nagyiklód 2—2, Gyulafehérvár, Esztény, Moson, Déva, Nagyszeben, Besztercze, Sz.-Udvarhely, Apahida 1—1 taggal van képviselve vagyis Erdély 96 egyénnel szerepel, mig a Királyhágón innenről Budapestre esik 17, továbbá Temesvár, Seprös, T.-Süly, M.-Kovácsháza, Versecz, M.-Sziget, M.-Óvár, Arad, Sopron, Ujvidék, Békés, Beodra 1—1 tagot számlálnak, tehát az anyaország 29 egyénnel van képviselve.

Ez a kis statiszlika is a mellett szól, hogy az egész hazai örménység joggal tekinthető az Ö. M. E.-t sajátjá-

nak, mely hivatva van, hogy szervezendő muzeuma révén egyúttal közös archivuma legyen az összes magyarörmény családok minden tárgyi irott emlékének, illetve magán és testületi levéltárainak.

Már most nem nehéz elképzelni az örmény magán- és hivatalos iratok gazdag anyagából dátumszerüleg összeállitandó szemléltető gyüjtemény kulturtörténeti értékét. A legrégibb időktől kezve, a mikor a helyi világi és egyházi örményhatóságok még ősapáik nyelvén keresték meg az ügyfeleket, kronologiai rendben lehetne bemutatni az örmény irásnak a család kebelébe való menekülését.

Majd az idők változása a keleti irásjegyeket lassanként a családi életből is kiszoritva, érdekesen lehetne azt a folyamatot is érzékelhetőleg feltüntetni, a midőn az örmény nyelvü és irásjegyü, majd esetleg az örmény betükkel irott, de magyar szövegü levelek napjainkig még küzdöttek a létért, mig nem teljesen elvesztik ellenálló erejüket és végső menedékük az örmény kath. elemi iskola és a főgimnázium lesz, hol az örmény abc-t irásban és szóban az örmény gyermekek még ma is tanulják. (Bár a nyelvtan mellett az irodalmat is tanulnák?) Ennek ápolása érdekes kulturtörténeti maradványa a leszármazás iránt való kegyeletnek, mely nemcsak tiszteletet érdemel, de nemes kötelesség is. Hát még ha olyan módszer állapittatnék meg a keleti nyelvkereskedelmi szempontból is fontos gyakorlati elsajátitásának az érdekében, hogy az armenisztika müveléséhez megkivántató alapföltételek kedvet adhatnának az ifjabb nemzedéknek a további tudományos kutatásokra: akkor bizonyára fényt deritene az a szamosújvári örmény kath. algimnázium jogutódjára, a szamosújvári állami főgimnáziumra, hazánk ez egyik legjobban vezetett állami középiskolájára is. És pedig azért, mert a hagyományok ápolását örökölve, ez a kulturintézmény a leghivatottabb, hogy az örmény nyelv és irodalom ápolása révén elvállalt kötelezettséget a magyar közmüvelődés és tudomány javára gyümölcsöztesse.

És itt megemlitjük, hogy az örmény tárgyak és levelek gyüjtésében az ifjúságra is számitunk, hiszen pl. a

helzingforszi finn néprajzi muzeumot úgyszólván a diákság gyüjtötte össze szünidei utazgatásai alatt.

Még egyszer felhivjuk tehát az érdeklődők figyelmét az örmény irások és levelek gyüjtésére s kérjük azokat beszolgáltatni az Ö. M. E. számára. Azonban ne csupán az örmény nyelvü, hanem egyáltalában az örményektől származó és általuk irott magyar vagy más szövegü régi levelekre is terjeszszük ki figyelmünket.

Hiszen egyik munkámban (A hazai örménység jövője*), melyre a „Magyar Nyelvőr" czimü elökelő szakfolyóirat is nem egy izben hivatkozott, már 1896-ban megirtam, hogy a kik örmény anyanyelvük mellett csak később tanultak meg magyarul, maiglan is egy sajátságos, de bizonyos rendszerességgel kifejlödött érdekes örményes kiejtést öriztek meg és úgynevezett örményes magyarsággal beszélnek, mely eredeti dialektus ma már hovatovább kivesző félben lévén: nyelvészeink részéről az eddiginél több figyelemben is részesülhetne.

Ámde tovább megyek, mert nemcsak a ki örmény anyanyelvü, (most az ilyen bizony, az öregek kihalásával egyre ritkább lesz), de az azok családi vagy üzleti környezetében élö ifjabb nemzedék nem egy tagjára is ragad valami az örményes kiejtés, hanghordozás, vagy sajátságos örmény gondolkozás rudimentumaiból s igy a mondatalkotás, a sórrend, egyes átvett szavak és sokszor szolgaiasan az örményből átforditott vagy gyökerében örmény eredetü, avagy románnal, törökkel kevert kifejezések itt-ott bizony még ma sem tartoznak a ritkaságok közé. Az intim családi élet megszokott és apáról-fiúra maradt eredeti szókincsének érdekes tárháza a Bányai Elemér dr. „Örmény anekdotáinak" két megjelent és tán kétannyi kéziratban maradt kötetének a gyüjteménye.

De érdemes volna a néhai Török Tivadartól kezdeményezett örmény kalendáriumnak a folytatását valamely

*) Ezt a könyvet nevezte egy kritikus a hazafias armenizmus kis kátéjának. Szerk.

formában éppen az Örmény Muzeum-Egyesület első évkönyve gyanánt — miután az „Armenia“ az új tagok számára folyó évre a maga egészében úgy se küldhető meg [1]) — kiadni. Ebben össze lehetne gyüjteni az Afgánistán Vártán-féle humoros, de dialektikai szempontból becses örményes-magyarságú leveleknek a második, még ki nem adott sorozatát.

Ebben a kiadványban az „Örmény Muzeum“ eszméjének és keresztülvitelének a történeti előzményein és jelen állapotának az ismertetésén kivül a Bányai E. kéziratban maradt örmény adoma gyüjteménye, a dialektikus költészet, az Ö. M. E. alapszabályai stb. szépen helyet foglalhatnának. De hogy visszatérjek tárgyamra, az örmény levelek gyüjtése tán még most is sok olyan anyagot mentene meg a végső elpusztulástól, mely világot vethet az erdélyi örmény tájszólás sajátságaira. Hiszen az „verba volant, scripta manent“ közmondás alapján a legintimebb, legfesztelenebb kifejezéseket a levelek szokták megörizni s igy csak azt lehet sajnálni, ha a XII-ik órán túl most megindítandó kutatás sovány aratást eredményezne.

De hát jobb késön, mint soha, miért is az egyéb tetszetősebb tárgyi gyüjtés mellett kezdje meg az Ö. M. E. azonnal az örmény levelek egybegyüjtését, tekintet nélkül arra, hogy azokat ki irta.

Csupán az legyen az irányadó:

1. hogy örmény nyelvü,
2. hogy örmény tárgyú azaz tartalmú,
3. hogy örmény egyéntől akármilyen nyelven irott vagy tollba mondott legyen,
4. hogy akármilyen nyelvü legyen az örmény érdekü rávonatkozó (nem örmény egyéntől is származó) válasz.

Ezzel azt hiszem kimerítettem a kérdést és ajánlom az Ö. M. E. figyelmébe.

M. GY.

[1]) Megküldhető. Szerk.

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI KONGRESSZUSÁN.

— Dr. Hermann Antaltól.

III.

Lehmann C. F. Inditványok az élő örmény dialektusok gyüjtése érdekében.

Örményországnak kantonalis tagosultságánál fogva nagy az örmény tájszólások száma. Rendszeres felvételök nem jár legyőzhetetlen akadályokkal; mert az örményeknek van elég szóhagyományuk, vannak jó elbeszélők, van érzékök az ilyen dolgok iránt.

De Örményországban, különösen némely félreeső kerületben, a biztonsági viszonyok most olyan kedvezőtlenek, hogy nincs kilátás arra, hogy rendszeres eredményes tanulmányutakat lehessen tenni egyes fontos helyeken való hosszabb tartózkodással.

Nagy veszélylyel járna a kutatókra a kutatás. De nagy veszélylyel jár a halogatás is a tudományra nézve. Az irtó öldöklés megtizedelte az örményeket. Erről vérfogyasztó hírek érkeztek Európába. És mégis inkább azt lehet feltenni, hogy a tudosítások maradtak el a valóság mögött, mint azt, hogy azok túlzottak. Az irtó harcz kisebb mértékben szüntelenül tovább folyik. Sok vidéken az örmények irgalmatlanul ki vannak szolgáltatva a kurdok gyilkos embertelenségének.

A kik e helyeken életben maradnak, azoknak egy része az iszlámra kénytelen áttérni; ezzel természetesen szintén nagy csorbát szenved nemzeti jellegök.

Karöltve jár ezzel a telepedési viszonyok eltolodása. A legújabb időkig tisztán örmény lakosságú Örményekvölgyében (Hájoczh-czhor) a Chosbab közép folyásánál, a Vántótól délkeletre, az utolsó évtizedben sok kurd telepedett meg.

De az amerikai missziók is, a kik rendkivül nehéz viszonyok között annyi jót tesznek, a megölt örmények árváinak felnevelésében és kenyeret adván az örményeknek, talán tudtokon és akaratokon kivül olyan hatást gyakorolnak, a mely nem kedvező az örmény tájsajátságoknak. Az általunk használt bibliafordítás, nyugoti, konstantiná-

poli tájszólásón alapul. Ezt a nyelvet tanálják meg a missziónáriusok is ebben is azonban, mint az angol nyelvüek általában, átlag kevés felfogó és alkalmazkodó képességet mutatnak a hangbeli sajátságok iránt. Ez aztán nyelvrontó hatással van a missziók fi- és nőtanulóira, a kik hazájukba térve, példájukkal és gyakran mint tanitók is ez irányban hatnak tovább, sőt ez megveszteget a missziókban mint segédek működő felnőtt mindkét nembeli örmények nyelvérzékét.

Van mellékén az előadó öt hónapig tartózkodott és aránylag elég bő alkalmat talált megfigyelésekre. Az itteni nyelvjárás hangállományában még jelenleg is erősen hajlik a keleti örmény nyelv felé, különösen régies gramatikai alakok megőrzésében még jellegzetesebbek a Vántól délre eső tájszólások (Nordúr, Satag és Mökk's). Az összefüggő beszéd tanulmányozásúra különösen alkalmasok volnának azok az elbeszélések, a melyek a keleti Tigris felett nem merne Sataglól levő Gajet nevü falunak, az örmény Abderánok vagyis Mucsánok lakóiról járnak szájról-szájra; de nem szabad elhanyagolni a legnyugotibb európai örmény szigeteket sem. Nagyon sok érdekes és tanulságos elem van azoknak az örményeknek a nyelvében és életében is, a kik mintegy visszafelé is t i. Ázsiából Európába megtették az örménység útját s ha a legkeletibb örményeket vad barbárok öldöklései pusztitják, a legnyugotiabbak viszont nemeslelkü, humanus, müvelt, rokonszenves nemzetek kebelébe olvadnak. Igy is, úgy is csak elvész az örmény ethnikum, elenyészik az örmény hagyomány. S ha a történelem rohanó folyamata nem engedi, hogy ezeket megmentsék az életnek, legalább mentsék meg a tudomány számára.

Az erdélyi örményekre, a nyugoti örménységnek e leginkább szämottevő töredékére nézve e nagyjelentőségü külturfeladatra Örmény Múzeumunk van hivatva. De kezdeményezhet ez olyan eszméket is, melyek nagy kihatással lehetnek a világ örménységét illetőleg és melyeket a lakók magok is készségesen elmondhatnak. Dr. Raynolds urat, a váni misszió nagyérdemü vezetőjét, a mely missziónak mind az emlitett vidékekről vannak fiúk és leányok, egészen

meglepte az én fejtegetésem, hogy e tájszólásoknak az ő sztambuli nyelvjárásától való eltérései egészen jogosultak.

Ez idő szerint lehetetlen volna, a törökországi Armeniában rendszeres dialektologiai tanulmányokat folytatni. De ezeket némileg pótolni lehetne. Miszák úr, félig rokkant férfi, most tanító a váni missziónál, ezelőtt a Vántó körül több vidéken tanitoskodott, elsajátitotta a tájszólási sajátságokat és a mondások s elbeszélések gyüjtése iránt is érdeklődött, az előadó előtt hajlandónak nyilatkozott arra, hogy csekély díjazás fejében tájszólási fejtegetéseket csinál új örmény fordításra, és ezekből még mutatványokat is adott. Aránylag igen csekély anyagi eszközökkel el lehetne végeztetni e fontos munkát.

Az amerikai missziók és a rokonczélú német intézetek élénk eszü és értékes tájszólási anyagot szerezhet az armenista. Az előadónak, a ki kutató útjában meglehetősen elsajátitotta a nyugoti örmény nyelvet Vánban, téli estéken kedvező tapasztalatai voltak ez irányban. Az örmény tanitók is közreműködhetnének ebben. Az ő érdeklésöket könnyen fel is lehet kelteni minden iránt, a mi nemzetök sorsát és történetét illeti.

Fink F. N. hajlandónak nyilatkozik arra, hogy Miszák úr feljegyzéseit (és hasoló közleményeket) kiadja az általa szerkesztett „Armenische Zeitschrift"-ban, alkalmas átirással; nyomtatott ivenként 50 márka tiszteletdijat fizet. Lehmann úr és az egész osztály is ezt a módozatot tartja a legjobb megoldásnak.

Lehmann úr, a ki az örmény östörténet egyik legavatottabb buvára, s a kivel e sorok irója több kongresszuson beszélt tanulmányairól, ez előadásával érdemet szerzett az armeniologia körül. De inditványa nagyon egyoldalú és e fontos kérdésnek csak egy részletére vonatkozik. Néhány megjegyzést koczkáztatunk a témának általánosabb szempontból való tekintetére nézve.

Az örmények östörténetében még sok a kideriteni való. A mint az örmény nyelvnek az összehasonlitó nyelvtudományba való bevonása nem örmény eredetü tudósoktól indult ki, úgy az örmény östörténetnek radikális kritikai irányait is nem örmény származású kutatók kez-

deményezték, a kiket nem veszélyezett semmi körülmény. De ezek még sem tudnak úgy belemélyedni az élő örmény nyelv sajátságaiba, mint az örmény anyanyelvű buvárok. Pedig az élő népnyelv a legfontosabb történeti dokumentum; csak az összes örmény dialektusok kimeritő s a beható ismeretéből derülhet biztos világosság az örmény nép őshazájára, eredetére, alakulására, vándorlásaira, keveredésére, érintkezéseire, sorsára, tehát egész történetére.

Sürgős szükség volna az összes örmény tájszólások rendszeres és módszeres tanulmányozására, elébb azonban természetesen gyüjtésére. De ez nem első sorban európai tudósok feladata. Erre a czélra egyesülni kellene magának az egész örménységnek. Az örmény tudományos intézetek és hatóságok, egyházak és zárdák, szerkesztőségek és egyesületek szövetkezzenek e munkára. Az örmény papok és tanitók, az intelligenczia s az egész világ örményei bizonyára szivesen és lelkesen közreműködnének ebben a kiválóan nemzeti fontosságú ügyben. Nagylelkü pártfogók remélhetőleg hamar összeadnák a nem épen csekély költséget. A munkatervet azonban legjobb, ha a modern nyugati armenisták készitik el. Ezekre hárulna a végleges tudományos rendszerezés is.

ÖRMÉNY LAPOK SZEMLÉJE.

— Anyám, hol van atyám?
— Fiam...
— Hol van, miért nem jön haza?
— Édesem...
— Hozd elő atyámat, add ki atyámat.
— Atyád... meghalt...
— Meghalt?... Miért halt meg anyám?
— Harczolt gyermekem, a nemzetért halt el.

— Oh anyám, miért sírsz? Hát nem fog többé haza jönni atyám?

— Nem lelkem!

— És minket magunkra hagyott? Hol van most?

— Isten mellett.

— Ne sírj anyám, jer menjünk Istenhez... Ha atyám nem jön hozzánk, menjünk mi ő hozzája. Oh hogyan fog atyám örvendeni.

A gyászba öltözött nő erre zokogni kezdett, könnyei záporként hullottak és erősen melléhez szorította a gyermeket. A gyermek fejét anyja ölébe temette. Az anya még mindig sírt. Erre a gyermek szemei is megteltek könnyel. Még meg se száradt a köny arczán, midőn ártatlan mosolylyal így szólott:

— Menjünk anyám, atyám nagyon fog örülni....

HAJRENIKH*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az örmények, mint az erdélyi magyar közművelődés tényezői. Ezen a czimen akart Herrmann Antal tanár előadást bejelenteni az Emke erzsébetvárosi közgyülésén. A hely és az idő nagyon alkalmas lett volna ezen érdekes téma fejtegetésére. És bizonynyal az egyén is. De a már megállapitott tárgysorozat zsufoltsága lehetetlenné tette ezen új pont utólagos felvételét.

A magyarországi örményekről és a szamosújvári örmény múzeumról fog Herrmann Antal előadást tartani augusztus végén Salzburgban, a hol a berlini, münchení és bécsi anthropologiai társaságok közös nagy-gyülése lesz. Herrmann tanár mind a három előkelő tudós társulatnak régóta tiszteletbeli levelező tagja.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A magyar kormány köszönő irata. Calice báró, a konstantinápolyi osztrák-magyar konzul május 10-én küldötte át a konstantinápolyi örmény patriarkhatushoz a magyar kormány iratát, melyben köszönetet mond kormányunk az örmény nemzetnek azon gondoskodásért, melyben részesültek Thököli Imrének Nikomediában, az örmény temetőben elhantolt és rég óta ott pihent csontjai. Egyuttal azon szolgálatkészség viszonzásául, melyet az örmények az exhumálás alkalmával tanúsitottak, Magyarország a nikomediai örmény egyháznak és iskolának 6000 korona ajándékot küldött.

Régi örmény kéziratok. Kutat a napokban az aleppoi örmény egyház lelkésze az örmény templom kincstárában... és egy régi ládában hetven darab régi (mintegy 400—500 éves) kéziratra és egyházi könyvekre akadt. Van intézkedés téve arról, hogy ezen kéziratok és könyvek tartalma nyilvánosságra hozassék...

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A legmagasabb emberi lakás. Az ember legmagasabb lakóhelye a világon Tibetben van és ez a Lájni nevű buddhista zárda, mely a tenger szine fölött 17.000 lábnyi magasan fekszik.

A pásztor hőmérője. A juh hátán levő szőr a pásztornak hőmérője. Minél inkább göndörödik a szőr, annál jobb lesz az idő....

Egy igen nagy óra. A Szenth-Luiz-i világkiállitáson ki volt állitva egy óra, melynek nagy mutatója 60 láb hosszú volt.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények Egyptomban. Azon jelentékeny örmények közül, kik Egyptomban laknak, meghalt Záreh bei Szévázli, ki smyrnai eredetű volt és itt a Lamber Rali kereskedőház azon ágának volt főnöke, mely köszénnel kereskedett. Szévázli nemcsak az örmények, hanem az idegenek előtt is nagy tiszteletben állott: elnyerte a bej-i fokozatot is. Nemzetfeleinek jelentős szolgálatokat tett, 46 évet élt: hirtelen halt el. A sirnál tisztelői közül Theleán és Lamper franczia és Piurád pedig örmény nyelvű bucsúztatot mondott.

Khánáneán Dániel alapitványa. A Lázáreán-féle örmény akadémia a napokban határozott a Khánánián-alapitvány tárgyában. A pályatétel ez volt: „Adassék elő az örmény betűk feltalálásának története.“ A pályatételre két pályamunka érkezett. Egyiket az is-

mert nyelvtudós: Ádsáreán Mégérdicsh irta; a másikat dr. Marquart, a leideni (Hollandia) egyetem tanára irta. A bizottság Chálátheán Gergely indítványára a 800 rubelből (2150 korona) álló pályadíjat a pályázók között egyenlő arányban osztotta ki. . . .

Örmény tanulók Konstantinápolyban. Azon örmény ajkú tanulók, kik 1904—1905. tanévben jártak Konstantinápoly örmény iskoláiban, száma 5766; tehát az idén 200-zal több járt, mint tavaly. Ezek közül 2620 a kisded óvodában járt, a többiek a népiskolák növendékei voltak. A konstantinápolyi örmény iskolákban 189 férfi tanító és 115 nőtanító tanított.

A Vártán fele vértanúság emlékének 1454-ik évfordulóját az idén március 8-án ülték meg a keleti örmények — mindenütt. Az egyházi ünnepély, melyet a nemzeti vértanú emlékére rendeztek Marseilleben, az örmény templomban vette kezdetét. Mántágúni János örmény pap mondotta a misét. Ez a fényes látogatott ünnepély eltartott 10—12 óráig . . .

Az osztrák-magyar konzul, báró Calice egyik tolmácsát levéllel küldötte el a konstantinápolyi nem-egyesült örmény patriarkhához, melyben a konzul kormánya nevében köszönetet mond az örményeknek azon szolgálatokért, melyeket tettek ezek akkor, midőn Rákóczi fejedelem és társainak (Thököli, Nikodemia) hamvait az örmény temetőből kiásták (exhumálták). A tolmács ezen alkalommal Melikhián Mégérdicsh vezetése mellett meglátogatta az örmény anyaegyházat . . .

Status-gyülés. A mult év őszi napjaiban Kolozsvárott tartott róm. kath. status-gyülés üléseiben a következő örmény eredetü tagok vettek részt: 1. Egyháziak: Bárány Lukács, Csiki János, dr. Fehér Gerő, Fehér Manó; 2. Világiak: Dániel Ferencz, Fehér Sándor, Kábdebó Ferencz dr., Lázár János, Mály István dr., Merza Lajos, Simay Gergely, Urmánczi János, Zacharias János, dr.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

— Körünkben járt nagytekintélyű, tudós országgyülési képviselönk: Dániel László. Megválasztása óta most jött falaink közé első izben. A vasúti indóháznál Tódorfi Lukács polgármester üdvözlő beszéddel fogadta, mire szeretett képviselönk, ki az iparos kör felkérésére jött szeretett választói közé, igen talpraesett választ adott. Az idő rövidsége miatt látogatásokat nem tehetett. Megjelent iparos kör által rendezett nyári mulatságon („junialis"); jegyét száz koronával váltotta meg. Megigérte, hogy mihelyt teheti családjával együtt több időre eljön körünkbe...

— Június hó 3-án a helybeli állami főgymnasium tanári kara, és a tanuló ifjúság ünnepet ült: megünnepelte szeretett igazgatójának, dr. Mártonfi Lajosnak tanárrá történt megválasztatásának 25 éves emléknapját. Tiz órakor a tanárok, a tanulók, az érdeklödö szülök, jó barátok ismerösök... össze voltak gyülve a gymnasium tornatermében. Az ifjúság énekkara már fel volt állitva, midön Dömötör János tanár felment az emelvényre és szép szavakkal elmondotta a szokatlan nap nagy jelentöségét. Azután egy háromtagú bizottság (Dömötör János, dr. Papp Gusztáv, Schwimmer), ment ünnepelthez, hogy öt meghivja az ünnepélyre. Dr. Mártonfi éppen készülöben volt, hogy felmenjen órájára, mert ö az ünnepeltetésről mit sem tudott. Nem ment tehát a tanterembe, hanem a bizottság társaságában a tornaterembe jött. Az ifjúság énekkara a belépés perczenetében egy alkalmi „Éljen sokáig" kezdetü dallal üdvözölte. Azután Dömötör Jánosnak, ki a tanárok nevében szólott, igen szép, hatással elöadott, talpraesett beszéde beszéde következett. Most dr. Papp Gusztáv városi tanácsnok ajkai szólaltak meg, ki a volt tanítványok nevében üdvözölte volt szeretett jó tanárát. Végre a jelenlegi tanitványok képviselője Schwimmer ment fel az emelvényre, hogy köszönetet mondjon azon szeretetért, gondoskodásért..., melyben öket évek óta részesiti. Erre ünnepelt igazgatónak ajkai nyilnak meg szólásra: meghatottan, de azért igen szépen beszélt. A hallgatóság közül nem egykettö törült könyüt szemeiről különösen akkor, midön hálás szivvel köszönte meg a jóságos Égnek az a kegyét, mely öt eddig avval a 25 évvel megajándékozta, melyeket a tanárság fárasztó mükörében töltött... A fényes ünnepélyt az ifjúságnak, igen jól elöadott énekdarabja zárta be. Sokan szoritottak kezet ünnepelttel, azután a hallgatóság nagy része eltávozott, a többi betért az igazgatói lakba, hogy ott külön is jó kivánságaiknak kifejezést adjanak... Estve közös vacsorára gyült össze a tanári kar, a városi tiszviselöi testület nagy része és többen a jóbarátok, ismerösek és tisztelök közül a „Korona"-szálló kerthelyiségébe. A pohárköszöntök sorát Tódorfi Lukács polgármester nyitotta meg sikerült felköszöntöjével; azután

vége-hossza nem volt a sok szép üdvözletnek. A hallgatóság és néző közönség között nők is voltak, kikkel a társaság fiatalabb tagjai tánczra pendertültek...

— Egy igen csinos menyekzői ünnepélyt láttunk jún. 27-én az örmény kath. plebániai templomban, a mikor dr. Oszt ián Olivér szarvaskendi nagybirtokos vezette oltárhoz kedves, eszes, művelt, jó menyasszonyát: László Tildát, özv. László Lajosné szép leányát. Az ünnepély igen fényes volt; nagyon sokan voltak a meghivottak, még többen az érdeklődők, a kiváncsiak. Isten áldása kisérje szép frigyöket.

— Egy derék, tehetséges munkatársunkat ragadta ki az élők sorából a kérlelhetlen halál. A gyászesetről a szomorú család a következő gyászjelentést adta ki: Alólirottak a magok, a közeli és távoli rokonok nevében a szív legmélyebb fájdalmával tudatják, hogy dr. Esztegár László magyar nemzeti múzeumi könyvtárőr életének 34-ik évében hosszas szenvedés után Abbáziában június hó 3-án délelőtt 11 órakor megszünt élni. Hült teteme haza szállittatik és édes anyja mellé fog az örmény kath. szertartás szerint jún. 8-án délelőtt 10 ½ órakor eltemettetni; lelke üdvéért az engesztelő szent mise-áldozat jún. hó 9-én reggel 8 órakor fog a főtéri templomban az egek Urának bemutattatni. Nyugodjék csendesen és legyen könnyü a föld porai fölött! Szamosújvárt, 1905. június 5. Esztegár László és neje Bányai Anna mint szülők. Esztegár Ernő, Esztegár Berta, Esztegár Trézsa férj. Benel Antalne, Esztegár Jenő, mint testvérjei. Özv. Bányai Todorné szül. Hollósy Terézia mint nagyanyja. Benel Antal mint sógora. — A Nemzeti Múzeum pedig ezt a jelentést tette közzé: A „Magyar Nemzeti Múzeum" tisztviselői mélyen megindulva jelentik, hogy felejthetlen kartársuk dr. Esztegár László hosszabb szenvedés után, jún. 3-án, délelőtt 11 órakor Abbáziában elhunyt. A „Magyar Nemzeti Múzeum" kiváló tisztviselőjének emlékét a kartársi kegyelet hiven fogja megőrizni. Kelt Budapesten, 1904. évi június hó 3-án. A holt-testét Szamosújvárt egyenesen a Szent-Ferenczrendiek templomába vitték, hogy atyái ócsese: Esztegár Gergely lelkéért szent-misét mondott, azután künn a templom előtt Sebestyén Gyula a „Magyar Nemzeti Múzeum" főtitkára mondott nagyon sikerült beszédet. A temetőben dr. Gopcsa László kultuszminiszteri osztálytanácsos mondott egy nagyon szép búcsúztatót...

— Városunk derék, eszes szolgabirája: B e n e l Antal a napokban vezette oltárhoz Esztegár László ügyvéd és Bányai Anna kedves, művelt leányát: Trézsát. — Bocsánczi János a szamosújvári kereskedelmi bank könyvvezetője Óbesenyőről hozott feleséget: Ábkarovics József gyógyszerész bájos leányát, Gizellát vette nőül.

— A magyar kir. földmivelésügyi miniszter Hadnagy Imre m. kir. állatorvost Nagy-Sinkről Szamosújvárra helyezte át.

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 8. (224) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt am tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Mechitharisták Szamosújvárt. — Dr. Herrmann Antaltól.
A magyarok eredete és őslaka. — Nyolczadik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
Ráffi halálának tizenötödik évfordulója. — Sz. K.-tól.
A legelső, nem-egyesült örmény főpapnál. — („Brassói Lapok").

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gárábéd Jézéáncz.
Angolország kontantinápolyi konzula.
Udvariatlan jog.
Kinai közmondások.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Egy népszerű örmény iró.
Együgyű, esztelen, bolond.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Étvágy és egészség.
A dohányzás ártalmai.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Nubár pasa adománya.
Meszrob Nevdon chán.
Abisszíniai örmények.

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

MECHITÁRISTÁK SZAMOSÚJVÁRT.

A szamosújvári „Örmény Múzeum“ érdekében meglátogattam Bécsben a mechitáristák kolostorát. Beszéltem a nagyműveltségü, bölcs belátású érseki helynökkel s a rend néhány más tudós tagjával; megszemléltem a templomot, a múzeumot, a könyvtárt, a nyomdát stb. Nem először voltam a Neustiftgasse és Mechitaristergasse sarkán emelkedő háromemeletes palotában, melynek tudós lakói közt dolgozótársam is volt a dicső emlékü József főherczeggel szerkesztett folyóiratomban.

Egy eszme, a melyet régóta melengetek magamban, szinte ihletté erösödött bennem a bécsi hatalmas impressiók alatt. Pedzem mostan. Majd behatóbban fogom fejtegetni.

A mechitáristák bécsi kolostora nagyarányú, sokoldalú, hatalmas gazdag kulturintézmény. Nagy szabású palotában szép templom, nagy kolostor 12 áldozárral, papnevelő intézet 23 papnövendékkel, nagy nyomda gazdagon felszerelve a keleti nyelvek tipuszaival, tudományos szertárak az oktatás czéljaira, örmény érdekü müvészi és kegyeleti tárgyak roppant értékü gyüjteménye, nagy örmény könyvtár, mely különösön a nyugati irodalmak örmény vonatkozású munkáiban páratlanul gazdag.

Nagy hivatása van e hatalmas intézetnek. Igen fontos a vallás, a kultura és az örmény nemzet szempontjából egyaránt. Missziónáriusokat nevel ez intézet a kelet számára. Ez irányú áldásos és üdvös működése rendkivül nagyhatású és messzeható.

De közvetlen környezetétől az intézet teljesen el van szigetelve (inkább mint a San-Lazaro szigete). Mondhatni, abszolut semmi hatással sincs a milieure, a városra. Ugyszólván exterritorialis hely. Alig érintkezik Bécscsel. Ott sincsenek örmény ritusú hivek. A templom nem plébánia. Ha a mechitáristák egyszer csak eltünnének Bécsből, talán észre sem venné a császárváros.

Mégis kár, hogy az a rengeteg kulturtöke és müvelödési erö, a mi abban a kolostorban mintegy fel van halmozva, kifelé úgyszólván teljesen parlag és nem gyümölcsözik. Csak magában és magának él, illetöleg olyan nagy czéloknak, melyek földrajzilag messze túlesnek az intézet székhelyén.

Szinte szédítö eszme, elgondolni, mit tehetne ez az intézet, ha Szamosújvárt székelne.

Csak néhány markans vonással akarunk erre messziröl rámutatni.

Először is könnyebben, hathatósabban, nyomósabban tölthetné be saját tulajdonképeni hivatását. Tetemesen közelebb volna kelethez, söt ennek határán helyezkednék el. Mikor az az intézet Bécsben keletkezett, akkor hazánk még félkelet volt, s talán még sem volt alkalmas ily intézmény befogadására. Azóta lényegesen megváltoztak a viszonyok. Magyarország mint hatalmas, önálló kulturállam, választja el Bécset a Levantétól, a mechitáristák kolostorát missziojuk területétől.

Nincs semmi lényeges kötelék, sem jogi, sem történeti, sem gyakorlati, a mi Bécshez kötné Mechitár-szerzetét. Bécsi tulajdonuk rengeteg értéket képvisel, melyből azonban csak szerényen tudnak megélni. Ha értékesitenék bécsi házukat (eladás vagy bérbeadás utján), oly nagy összeget kapnának, hogy Szamosújvárt legalább kétszer

annyit költhetnének a szerzet czéljaira, mint mostan. Nyomdájuk első sorban a rend szükségleteit elégíti ki. Ezt megtehetné Erdélyben is. Igaz, hogy vannak külső megrendelései is. Ezeknek egy része talán elmaradna. De ezt kiegyenlítené a regie olcsóbbsága, különben nem valószínütlen, hogy Magyarországon is kifizetné magát a keleti nyelvekre teljesen berendezett nyomda. A bécsi templom mellett maradhatna egy szerzetes atya, mint a rend bécsi érdekeinek képviselője s a jogfolytonosság fentartója.

A lelkészek kiképzésénél Szamosújvárt Bécscsel szemben meg volna az a nagy gyakorlati előny, hogy a papnövendékek saját szertartású és nyelvü hivekkel érintkeznének. A succrescentia és könnyebben alakulna, részben természetes és szerves vonzódás és közvetlen személyes selectio útján. És még sok és nyomós momentum szól amellett, hogy a szerzet jobban teljesíthetné hivatását Szamosújvárt, mint Bécsben.

Mérhetetlen volna az a hatás, melyet a szerzet Szamosújvárra és egész Magyarországra gyakorolna az örménység szempontjából. Az erdélyi örménység hatalmas renaissence-át jelentené ez áthelyezkedés és ez nagy és üdvös hatással volna az egész örmény nemzetre. Egy csapással meg volna oldva a magyar-örmény püspökség kérdése. És mint világraszóló nagy kulturintézmény egyszerre meg volna teremtve az „Örmény Múzeum", a kétezer éves és öt világrészben tündöklő örménység szellemi Pantheonja.

Magyar nemzeti szempontból is szinte megbecsülhetetlen volna e dislocatio haszna. Hatalmasan megerősödnék és fellendülne a hazai örménység, e legszivósabb, legéletrevalóbb magyar elem, megóvatnék az elszintelenedéstől, a lassú elenyészéstől. Erdély világraható kulturtényezőt nyerne az intézetben és mesés értékü szellemi és müvészi kincseket annak tulajdonában. Hazánk keleti hivatása, mely már nagyon elhalványult, újból tudatossá és hatékonnyá válnék. Mert kétségtelen, hogy a hazánk és kelet közti érintkezés leghivatottabb tényezői a mi ör-

ményeink volnának, épen mint örmények. Ez érintkezésnek nagy nemzetgazdasági fontossága volna; ez hozzájárulna ahhoz, hogy függetlenítsen minket Ausztriától és nyugattól.

A terv nagyon merésznek látszik. És nem lehetetlen, sőt nem is tulságosan nehéz. Ajánljuk az eszmét az örmény származású uj kulturminiszterium nagy conceptiójú államtitkára figyelmébe.

HERRMANN ANTAL.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Nyolczadik közlemény.)

MÁSODIK SZAKASZ. AZ ÖRMÉNYEK.

I. Czikkely. Az örmények eredete.

1. Fejezet. Az örmények ősei.

Turáni sumirok alapitották a föld legrégibb államát. Országuk Babylonia, a Tigris és Euphrates alsó folyása mellett nagyon kicsiny terület volt. A Folyamköz (Mezopotania) déli részében épült Sirgulla, a világ legrégibb ösmert királyainak székhelye, Dél-Babylonia vagyis Chaldaea (Chaldis) politikai középpontja. Romjai közt találták az emberi müvészet és irás legrégibb emlékeit, melyeket most a párisi Louvreban őriznek. Sirgulla és a föld első ösmert királya, Ur Ghanna Kr. e. 4500 tájban uralkodott, a ki sok templomot s az irnokok számára iskolát épitett. Minden nagyobb városnak megvolt a maga királya. A Folyamköz északi részében Akkád vidékén lakó sumirok (az ú. n. akkádok) azonban csakhamar a nomád semiek uralkodása alá kerültek.

Száz esztendő multva a sumirok legyőzték az akkád királyokat, egész Babyloniát egyesítették s fővárosává Sirgullával szemben Ur városát tették. A két nép lassanként egybetörödött s Akkádban új nyelv keletkezett, melyet az ősi sumir szent nyelven beszélők az asszonyok és szolgák nyelvének neveztek.[1])

Az örmények — mondja az ékirat — meghódítják a sumirokat, alattvalóikká teszik őket és megalapítják az urartui (= ararátí) királyságot.[2])

2. Fejezet. Schmitt a sumirokról.

Sumeriak és akkádok ősrégi turán származású nép az Euphrát völgyéből, Babylonia területén, a mely nemcsak az által nevezetes, hogy a legrégibb eddig ismert kultúrának megalapitója, hanem egyúttal az által is, hogy nyelvének gyökszói feltünően megegyeznek különösen a török és magyar nyelv gyökeivel, valamint nyelvtana is a turáni nyelvek sajátságait mutatja. Az ország északi részét Akkádnak, a déli részét Sumeriának nevezték, a nép őshazája azonban a középázsiai fensik. Történelmét a fenmaradt emlékek (ékiratok) alapján körülbelől a Kr. e. 5000 évig kisérhetjük vissza. Eleinte patizi czimü papi fejedelmek uralkodtak a nép felett; de már körülbelől K. e. 4500 a sirgullai patizik helyébe sirgullai királyok lépnek. A legnagyobb patizi Gudia volt, a ki 3100 körül Elam, Ur és Akkad tartományok fejedelmeit legyözi és székhelyét Sirgullából Urba helyezi át; épitményeket létesit, a szépmüvészetet és a kereskedelmet hatalmasan pártolja. . . . A sumeriai ékiratokat Rawlinson fedezte fel elöször Sardanapal könyvtárában és valamint Hincks akkád feliratoknak nevezte azokat. Halevy hipotesisét, hogy a sumeriai irás

---

[1]) Dr. Márki Sándor, Egyetemes történelem, I. rész. Ókor, 7—8 lap.

[2]) Annuntiate regibus Ararat, Menni et Ascenez. Jeremiae, 51. v. 27.

pusztán a semita assyr-babyloni nyelvnek a papok által szerkesztett titkos irása volna, Hommel Frigyes döntötte meg a sumeriai-akkád nyelvtan és szójegyzék összeállításával, mely a nyelvnek turáni voltát kétségtelenné teszi. (Pallas-Lexicon, 15. köt. 852—853. lap).

* * *

Ezen fölötte érdekes sorok közül kiszemelem ezt a nagyon nevezetes mondatot: „A sumeriak nyelvének gyökszói feltünöen megegyeznek a magyar nyelv gyökeivel," — hogy arra kiegészitö megjegyzést tehessek. Igaz, hogy létezik a szumir és magyar nyelv gyökszavai között egyezés; de elfeledte irónk megmondani azt, hogy a magyar nemzet, mely Kr. után a IX. század végén Etelközben született, nem közvetlenül a szumiroktól, kik a magyarok eredete előtt több évezreddel országukkal együtt általadták az uralmat hóditóiknak: az örményeknek és ezekbe beleolvadva végképp letüntek a világ szinpadáról, — hanem közvetve az örmenyekről, kik öseiktől a szumir szókincset és Urartu (= Urarut, Ararát) tartományt is általvették, kölcsönözték a születés helyén: Etelközben és azután itt e hazában: Magyarországban az egyik szülötöl: az anyától, az örménytől az egyezö gyökszókat.

És itt még egy megjegyzést kell tennem. Midön Mózes megirta a teremtés könyvét („Genesis"), Chaldea: a sumirok földje, már az örmények birtokában volt, azért ez a föld akkor már nem Chaldea (Chaldis), hanem Armenia (Örményország) nevet viselt. ‚Chaldea' név eltünt, mert az örményekről az ország Armenia és Urartu nevéről a tartomány legmagasabb hegye (Ararát) nyert nevezetet. Igazat mondott tehát Mózes, midön ezt irta: „Requievitque arca super montes Armeniae." (Megállott Noe bárkája Örményország Ararát nevü hegye fölött). Genesis, cap. VIII. v. 4. (A forditók azért használtak többes-számot [super-mentes], mert két Ararát van [Nagy- és Kis-Ararát] és a latinban nincs kettös-szám).

II. Czikkely. Nyilatkozatok az örményekről.

1. Fejezet. Iszkender nyilatkozata.

„Az örmények egy eredetüek a latinokkal; az örmények a latinoknak, kikkel régen szövetséges viszonyban is állottak, — rokonai. A görög-latin népek is, úgy mint az örmények, az árja törzshez tartoznak; azért az örmények az európaiaknak idősebb testvérei. — Miután az emberiség bölcsője az Eufrat-völgye, Európa nagy részének, a görög-latin népeknek ősei és régi rokonai: az örmények. Iszkendernek az „Alliance Arméno-Greco-Latino. Union Douaniere Mediterranée“ Párisban 1887. év decz. havában tartott ülésén, melyről a párisi „Le Moniteur de Petits Capitaux“ czimü hetilap hiteles tudositást hozott, — mondott beszédéből).

2. Fejezet. Pákrádcze nyilatkozata.

— Ha van valamink — mondja az örmény látogató Pákrádczének, a georgiai híres tudósnak — mivel méltán dicsekedhetünk, úgy az régiségünk.

Mire Pákrádcze:

— E régiség, mely a tudós világnak egy oly csudálatt irodalmat és annyira mivelt nyelvet adott ... Nem ismerek még egy nemzetet, mely a létért való küzdelemben annyi nehéz tusát állott volna ki, mint az örmény; de a multban a barbár nemzetek pusztitó keze nem volt annyira káros az örmény nemzeti lét megrontására, mint a mivelt nemzetekkel való érintkezés. Az assyrok, babyloniaiak, phoeniciaiak, egyptomiak, görögök, rómaiak, perzsák, arabok, bizantiak századokon át hasztalan igyekeztek — közvetlen úgy, mint közvetett eszközök felhasználásával — az örményt előhaladásában megakadályozni és nemzetiségét megsemmisiteni. Söt ezek mindenikétől kulturelemeket fogadva, képesek voltak az örmények sajátságaik megtartása mellett, nemzeti jellényeiket kifejleszteni. Ez az oka, hogy mai napság a közönséges örmény férfi, vagy örmény nő természetes észre és fogékonyságra nézve bátran kiállja a versenyt

az európai férfiúval vagy nővel; de sőt abban a hitben élek, hogy mindkettő ugyanazon kedvező feltételek közt fejlődve, az örmény férfi és nő képes az európait felül is múlni.

3. Fejezet. Egy bostoni lap nyilatkozata.

A Bostonban megjelenő Kriszchen Register" című hetilap (1888. nov. 8) ezeket mondja:

Az örmény könnyen elfogadja az idegen szokásokat, de megtartja nyelvét és hagyományait. Az örmények az árja törzshez tartoznak; ők mindig megmutatták, hogy bennök megvannak azok a sajátos tulajdonságok, melyek e nagy néptörzset jellemzik: kiváló erő, vitézség, értelmesség. Gazdag irodalommal birnak; jelentékeny történetirókat, költőket és bölcsészeket tudnak felmutatni. Ők vették fel legelőször a kereszténységet. A keresztes háborúk idejében nyugoti testvéreik érdekében fegyvert fogtak; de ezzel maguk ellen bőszítették a vad hordákat, melyek ezért veszélyt és pusztulást hoztak az örményekre. Azonban ők ennyi baj-viszály között is megtarthatták hitöket és megvédték existentiájukat. („Armenia" 1893. évfolyam, 27. lap).

4. Fejezet. Elisée Reclus nyilatkozata.

Midőn Örményország a hóditók prédájává lett, az örmények inkább akartak „idegen földön idegeneknek tekintetni, mint saját hazájukban foglyokúl élni" . . . és nagy számmal költöztek ki. — A tizennegyedik századtól kezdve elmentek Oroszország-, Lengyelország-, Bukovina-, Galiciába. Jelenleg minden fővárosban találkozunk velök Londontól kezdve Singaporeig . . . , hol közülök sokan jelentékeny kereskedők. De az örmények nagy része a szülőföldön maradt.

Az örmények általában véve — árják és igen közeli rokonai a perzsáknak; de négyezredévi időköz, háborúk, a foglalás és a t. folytonos változást idéztek elő és az árják közé szomszédos népeket vegyítettek. Különösen a zsidók, mint az assyr hóditók foglyai, voltak kénytelenek az örmény

hegyek közé telepedni. Példa erre a zsidó Pákrádumi család, mely eredetét Dávid királyig viszi fel; e család valamint Örményországban, úgy Georgiában is híres uralkodócsaládot alapított. (Pákrádumi uralkodó-ház).

A nyelvészek mindnyájan az örmény nyelvet az árja családba sorozzák. Nagy hasonlósága van e nyelvnek a zendhez; nyelvtani szerkezete épen olyan, mint az iráni, de szavai nagyon hasonlítanak a görög és sláv nyelvek szavaihoz. Az örmény nyelv a szavak gazdagságára és a nyelvtani formák bőségére nézve olyan, mint a görög; a szavak képzésében határtalan képességgel bir.

Több mint kétszáz esztendeje annak, hogy az örmény irodalom napról napra folytonosan gazdagodik; erről tanuskodik a nyelv történelme és virágzása. Ván tájának sziklái örmény felirások- és ékiratokkal vannak elboritva. Kr. u. a negyedik században az örmény emlékek görög és perzsa betükkel iratlak; e század volt az örmény irodalom legvirágzóbb korszaka. Ekkor az örmények saját betükkel birtak és a tanuló ifjúság számára 300 iskola nyilott meg. A XIV. században Timur-Leng [1]) pusztitásai véget vetettek Örményország rendes irodalmának. Jelenben majdnem minden örmény igyekszik gyermekeit a tanulás előnyeiben részesiteni. Nincs örmény község, hol ne lenne iskola. Az irodalmi és tudományos mozgalom — számukhoz képest — igen erősökké tette az örményeket. Az egész orosz birodalomban az örmény volt az első nemzet, mely könyvet nyomatott. Az örmény irodalom előbb istenészeti (theologiai), történelmi, metaphysikai és nyelvtani könyveket termelt, ma azonban a tudomány minden ágával foglalkozik és a külföldi jó könyvek forditása által is gazdagodik. Az utazók beszélik, hogy Anatolia zugaiban is találkoztak olyan franczául beszélő örményekkel, kik irodalmunkat ismerik. 1854-ben Ázsiában és Európában legalább 22 nyomdájuk volt. Örmény lapok jelennek meg Tiflisben, Konstantinápolyban, Párisban, Londonban . . és más városokban; az egyesületek (Moszkva, Bécs, Páris, Velencze . . . .) pedig régi nyelvemlékeket adnak ki. Az

[1]) Tamerlan. Timur: vas és leng: sánta. Sántitott, azért nevezték Leng-Timurnak (Sánta Timur). Sz. K.

idegen tartományokban levő községek közül legjelentékenyebb a Mechitár által 1701-ben Szent-Lázár szigetén Lido és Velencze között alapitott klastrom. Ezen vörös téglából épitett és kertekkel környezett zárda, melynek könyvtárában ritka keleti kéziratok őriztetnek, — drága emlékeket ad ki.

Az örmények a multban is képesek voltak jeles költőket felmutatni, a jelenkor érdemes költői a természet- és hazaszeretetről dalolnak. A görög egyházi atyák (Özséb, Philo, Aranszájú Szent-János. . .) némely iratai — melyekről azt tartották, hogy meröben elvesztek, — a régi örmény forditásokban találtattak meg. Ezen becses dolgozatokat a velenczei és bécsi mechitháristák adták ki. (Dulaurier, Revue des deux Mondes, 15 avril 1854).

Nem nagyitott Tournefort, midön igy szólott: „Az örmény a világ legjobb és leguemesebb népe.“ De Byronnak is igaza van, ki igy vélekedik: „Az örmény erényeit sajátjának mondhatja; hibái másoktól ragadtak reá.“ Az ősi szokásokat most is gyakorolják az örmények. A nagyatya parancsol a háznál és a fiúk, nők, unokák — engedelmeskednek. Geographie universelle. Par Elisée Reclus. Tom. VI. L' Asie Russe).

5. Fejezet. Násér-Eddin sáh nyilatkozata.

Násér-Eddin sáh, ki európai utazásáról tért vissza, Teherán kapújában igy szólott: „Az örmények, kik az egész világon el vannak szoródva mindenütt, a müvelt osztályhoz tartoznak“. („Armenia“ 1890. év f. 32 lap).

Ádérbádágán (Perzsa-Örményország) püspöke: Mechithárián kihallgatáson volt ugyanezen sáhnál, ki válaszában a többek között ezeket mondotta: Nagyon meg vagyok elégedve az örményekkel. A hol csak jártam utolsó utazásom ideje alatt, az örmények mindenütt igen fényesen fogadtak. Nem tudom elfelejteni különösen azt a fogadtatást, melyben Ecsmiádzinben részesültem. Felfogadtam, hogy ezután még jobban fogom az örmény nemzetet szeretni. Közölje a katholigosszal üdvözletemet és ismételt köszönetemet“. („Armenia“ 1890 évfolyam, 128 lap).

6. Fejezet. Az „Union Republicaine“ czikkéből.

Az örmények Keleten igen ügyes emberek hirében állanak. Konstantinápoly piaczán azt szokták mondani: „A törököt rászedheti a zsidó, a zsidót a görög, a görögöt az örmény; de az örményt csak a sátán szedheti rá“. („Armenia“ 1891. évfolyam, 144 lap).

Az örmények házassága, patriarkhális élete, egyszerüsége most is egyik jellemvonása. Szerények, barátságosak és békeszeretök. Önmaguk közt csak atyafit ismernek, az idegeneket nagyon becsülik, valódi irgalmasszivüek. („Armenia“ 1887. évfolyam, 269 lap).

Az örmények képességeit és tehetségeit már Nagy-Péter czár is méltányolta, mondván, hogy Ázsiában az örmények a legalkalmasabbak a czivilizáczió terjesztésére. („Armenia“ 1888 évfolyam, 130 lap).

7. Fejezet. Pavinsky Adolf nyilatkozata.

Pavinsky Adolf varsoi egyetemi tanár igy nyilatkozott a lengyel-örményekről: „Ha nálunk ezt mondják: ‚Teu pan ze szlachty ormiansky (ez az úr örmény nemes), akkor ez azt jelenti, hogy az gazdag földbirtokos, kinek nincs adossága, kinek ügyei mindig rendben vannak, ki kész másokon segiteni; e kifejezés tehát ajánlat. Ennek házában vendégszeretetet, rendet, tisztaságot találsz.

Igen élelmesek, szemesek az örmények. Csodálatos emberek. Mindenütt neszét veszik mindennek. Kezdjen csak valamihez az európai, már ott termett — az örmény, ki megérez és megszokik mindent . . . Tudsz vele megmérközni?“ („Armenia“ 1889. évfolyam 89—90 lap).

8. Fejezet. A „Revue d' Orient“ egyik czikke.

Az örmények katholikusok és orthodoxok egyaránt — mondja a „Revue d' Orient“ után dr. Eszterházy Sándor. — Saját nemzeti szertartáskönyvvel birnak és egyházukban sem a latin, sem a szláv nyelv nem ismeretes. Nemzeti egyházuk volt a főtényező abban, hogy megőrizték nemzeti individuálitásukat. Már a byzantinizmus ellen védelmezte őket ez az egyház a konstan-

tinápolyi császárok idejében, mikor még Armenia független ország volt. („Armenia“ 1888. évfolyam 131 lap).

A „Revue d' Orient“ még ezt is mondja: „Az örmény nép nagyrészt praktikus üzletemberekből áll. Szükségtelen, hogy az örmény nép életrevalóságáról és a gazdaságban kiváló tulajdonairól szóljak. („Armenia“ 1888 évfolyam, 134 lap).

9. Fejezet. Mustafa Dselaléddin nyilatkozata.

Reményi Károly magyar írónak törökországi uti rajzaiban, Mustafa Dselaléddin következő nyilatkozatát olvassuk: „Való, hogy ha az újjászületett, gazdag, egyesitett Kelet földirati fekvésének előnyeinél fogva, valamikor azon polczra jut, melyet neki a polgárosodás érdekei kijelölnek, — az örmény nemzetiség értelme, tevékenysége és ipari szelleménél fogva mindig első lesz. („Armenia“ 1889. évfolyam, 28 lap).

10. Fejezet. Az országnak sója.

Van Perzsiában egy könyv, melyben a következő érdekes részlet fordul elő:

Sáh-Ábbász felépitvén elég fényes városát, Ispahánt, egy este igy szólott „háremi“-jéhez (királyné): — Szereted kedvesem Ispahán fővárosomat? — Igen szeretem; csak kár, hogy hiányossága van, felelt a királyné. — Mi a hiányossága? kérdé csodálkozva Sáh-Ábbász. — Nincs sója, válaszolt mosolyogva a királyné. — Mi városomnak sója? kérdé tovább kiváncsian Sáh-Ábbász. — Egy városnak vagy országnak sója az örménység. Hol örmény nincs, ott iz sincs (Ur Háj cshégá, ájndégh hám cségáh: *Որ հայ չիայ, այնտեղ համ չիայ*). Azért Sáh-Ábbász Örményországra tört és habár sok katonája esett áldozatul, mégis vitt magával — örményeket. Ezeket az új főváros egyik részébe telepitette le, melynek az örmények Uj-Csuchá (Dsulfá) nevet adtak. („Armenia“ 1898. év folyam, 29 lap).

11. Fejezet. Eliseév Valzilievics Sándor nyilatkozata.

Az örmények leginkább a számos nép lakta Kis-Ázsia földjén vannak elterjedve. Az örmények úgy mint a hellenek élő kapcsot képeznek Kelet és Nyugot, az emberi élet ezen jelentős határa között, midőn átviszik Nyugot műveltségét be egész Kelet szivéig, hogy ezt felébreszszék százados álmából. Az örmények helyzete ma még jelentékenyebb, mivel ők terjesztik a műveltséget azon hegyekig, melyek éjszakról Mezopotamiát környezik.

Ezen nevezetes hivatáson kívül méltók az örmények kiváló figyelmünkre nemcsak az emberiség, hanem a kereszténység és a történelem szempontjából is. A történelemben soha sem szabad megfeledkezni e nemzetről, mely képes volt létét Nimrod és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fentartani és vallását megőrizni.

Csodálnunk kell e kis nemzetnek a létért való küzdelem terén kifejtett folytonos erejét és kitartását. E kis nemzet oly sok századon át hatalmas nemzetek közé volt beékelve. Elenyészett Assyria, Babylonia, a roppant perzsa birodalom; a parthusok, maczedoniaiak és rómaiak uralma, a világ színteréről eltűntek nagy nemzetek, — ellenben az örmény nemzet nemcsak életben maradt, hanem élettel és reménnyel tele tudományszomjjal és munkakedvvel buzog. Most is tanácskozik, nyelvét gyarapitja, tanulja a tudományokat, előre halad és ennek következtében sokat elért. . .

Az örmény úgy, mint a görög közvetitő kapocsul szolgál a Kelet és Nyugot között. Ügyesség, szorgalom, elmeél, természeti kitartás az örmény- és görögnek közös tulajdona.

Eltekintve sok százados történetüktől és az ezer meg ezer csapástól, melyeknek e nemzet alá volt vetve, mégis elmondhatjuk, hogy Kis-Ázsia népei közül csak az örménynél maradt meg az állandó typus úgy, hogy az örményt méltán számlálhatjuk azon legtisztább vérű nemzetek közé, melyek a typus tisztaságát abban a mértékben őrizték meg, a melyben azt őseiktől örökölték. („Armenia" 1887. évfolyam, 342—343 lap).

12. Fejezet. Bodenstedt nyilatkozata.

Az a ragaszkodás, a melyet az örmények tanusitottak vallásuk iránt, annyi emberi áldozatot követelt, mennyit a pusztitó háborúk. . .

Az idegen nemzetek közé elszéledt örményeket hitsorsosaikkal szivélyes kapocs füzi össze úgy, hogy mai napság az örmények mindenütt, a hol csak élnek — Ázsiában, Afrikában, Európában hagyományos egyetemességet képeznek, melyben ősi életmodjukat és nemzeti sajátságaikat többé-kevésbbé megtartják. Ezek példányszerü családi életet folytatnak, gyermekeiknek gondos nevelést adnak, békeszeretök, mértékletesek, takarékosak, vendégszeretök és áldoznak a közjóért. („Armenia" 1887. évfolyam, 363 lap).

III. Czikkely. Két kelet-római császár.

1. Fejezet. VI. Leó és Konstantinos Porphyrogennetos nemzetisége.

Előbb (L. „A magyarok ösei és rokonai" czimü 4. fejezet második bekezdését a különlenyomat 21. lapján) azt mondottam, hogy „Bíborban született Konstantin császár örmény volt és hogy felesége, a császárné is — örmény létére — beszélt örményül"... A 6. fejezetben pedig kétszer is előfordul ez az igaz állitás; először az első bekezdés első sorában („az örmény Konstantinos") és másodszor a második bekezdés 12—13. sorában („beszélt örményül is." L. a különlenyomat 23. lapját). A mit tehát eddig már három helyütt állitottam, azt itt be is akarom bizonyitani. . .

Az a kevés, de bizonyos tudósitás, mi a magyarok öseiről reánk maradt, bölcs Leó császár „Taktikájá"-ban és Konstantinos Porphyrogennetos „De administrando imperio" czimü munkájában olvasható. . . . És mind a két császár eredetre (= nemzetiségre) nézve örmény volt.

Most lássuk a bizonyitékokat!

Bíborban született Konstantin és Cedrenus ezt irják: „Nagy Leó császár 471-ben Kr. után, azon Arsacidakat

(örmény herczegeket), kik a parthus Arsacida-dynastiának Persiában és Örményországban történt megbukása után Örményországból Görögországba menekültek, rangjukhoz illőleg fogadta, előbb ugyan Konstantinápolyba, azután Macedoniában nekik lakhelyeket és birtokokat adományozott. Heraclius császár ezen Arsacida-családok közül utóbb néhányat Philippibe és Adrianopolisba telepitett.[1])

Basilius görög császár, ki 976-ban Kr. után lépett a byzanti trónra, Görögország ezen Arsacidáitól vette eredetét és alkotója lett egy örmény-görög Arsacida-dynastiának, mely némi szakadozottsággal 212 évig tudta magát Byzant trónján fentartani, és legjelesebb uralkodókat adott Görögországnak (a kelet-római császárságnak). Ilyenek voltak Basiliuson kivül VI. Leó, a bölcs, Konstantinus Porphyrogenitus, a tudós történetiró, II. Romanus, II. Basilius és VIII. Konstantin. Cedrenus egy egész czikket ir Basilius örmény származásáról, melynek kezdő sorai ekképp hangzanak: „Fuit Basilius patria Macedo, natione Armenius, ex illustri Arsacidarum stirpe, ex qua unica leges sinebant Parthorum, Medorum, Armeniorumque reges deligi ob gloriam primi Arsacis."

Konstantin nemzetségének örmény Arsacida nemzetségéről munkáiban nem egy helyen emlékezik meg és a Pakrádita örmény királyokkal a legszivélyesebb egyetértésben élt.[2])

Az örmény történetirók hasonlólag egyhangúlag tanuskodnak Basilius császár és utódainak örmény nemzetiségéről, névszerint Ásolich és Vártán. Ezen utóbbi felhozza, hogy Basilius értesülvén Arsacida eredetéről és arról, hogy az Arsacida királyokat a Pakradita-satrapák feje szokta koronázni, Ásot, Pákrádita örmény király által magát újból ünnepélyesen megkoronáztatta.[3])

---

[1]) Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio, caput 18., pagina 180.

[2]) Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio, caput 18, pagina 180.

[3]) Vártán, Örmények története, 136 lap. L. Lukácsi Kristófnál, A magyarok őselei, második könyv 135—136. lap.

2. Fejezet. Leó kelet-római császár szövetséget köt a magyarokkal.

Leó császár taktikájának, — mely a magyar nemzet történetének egyik legrégibb és legbecsesebb kútfeje" (Dr. Marczali Henrik) — 46. pontjában a magyarokról ezeket irja: „A turk törzsek álnok, bizalmat nem érdemlő népek; az eskütt semmibe sem veszik, szerződéses kötéshez magukat nem tartják; csalárdkodásban és azon törik az eszöket, hogy megsemmisitsék a szerződéseket." [1] És vajjon csakugyan ilyen volt a „turk törzsek" jelleme? Senkinek sem érdemelték ki a bizalmát? Az eskütt minden alkalommal semmibe vették? A szerződés-kötéshez egyszer sem tartották magukat? Vagy talán Leó nem ismerte öket jól; de ha nem ismerte volna, akkor nem mondaná azt, hogy: „Ismételten volt alkalmunk kellő megfigyeléseket tenni, midön öket szövetségesekül használtuk a békepontokat megszegő és Traczia földjére berohanó bolgárok ellen" (Leó császár taktikája, 41. pont). És ha a „turk törzsek" megsemmisitik a szerződéseket, nem félt-e Leó attól, hogy álnokul megcsalják és a harcz hevében átpártolnak az ellenséghez? Nem félt; mert Árpád hadserege nem csupán „turk törzsek"-ből állott, hanem voltak abban nagy számmal keresztény magyarok és örmények is és ezek az eskütt, az adott szó szentségét — vallásuk értelmében — megtartották. Az örmény eredetü keresztény császár tehát, — ha olyanoknak is ismerte a pogány „turk törzsek"-et, melyek „csalárdkodásban és azon törik eszöket, hogy megsemmisitsék a szerződéseket," — mégis szövetségeseül használta Árpád hadseregét, mert feltétlenül bizott hitsorsosaiba, nemzetfeleibe, a magyar hadseregbe és az ezt kiegészitő keresztény örmény elemekbe....

Leo, midön az egész magyarságról szól, ezt a szót: „τὸ ἔθνος" (a nemzet) használja (L. Leó Taktikája, 44.

---

[1]) A magyar történet kútfőinek kézikönyve. A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbizásából dr. Angyal Dávid és dr. Mika Sándor közreműködésével szerkesztette dr. Marczali Henrik, 14—15. lap.

pont, hatódik sorát); ellenben, midőn a magyarság egy r é s z é r ő l beszél, evvel a kifejezéssel él: „τὰ Τούρκων φῦλα“ (a török törzsek). Midőn tehát, keresztény felfogás szerint, a magyarság egy részéről szól és felsorolja e n n e k a résznek hibáit, „megfigyelései“ nem az egész nemzetre vonatkoznak. Nem azt mondja, hogy a nemzet „álnok, bizalmat nem érdemlő“..., hanem ezt: „A turk törzsek“... (ilyenek). Az igaz, hogy azt nem mondja el, hogy hát milyenek Árpád seregének nem-turk (a magyarok és örmény) törzsei? De erre nem volt szükség; mert, ha a „konstantinápolyi császárok a hadvezetés főszabályait vezéreik és utódaik részére állították össze“ (Dr. Marczali H., A magyar nemzet külföldinek kézikönyve, 12. lap), akkor nem volt szükség arra, hogy Leó a „hadvezetés főszabályainak összeállításánál“ tekintettel legyen az örmények jellemének leírására is. Nem, mert örmény az örményt ismeri; mert utódai (Bíborban született Konstantin, Románosz...) ö r m é n y e k voltak. De vezéreinek is egy része örmény ajkú volt, miután a császári hadsereg hemzseget az örményektől...

IV. Czikkely. Bíborban született Konstantin császár.

1. Fejezet. VII. Konstantin életrajza.

(911—959.)

Egy történelemíró, ki ezen császár ifjúkorát látta, így írja le Konstantint. Termete magas és egyenes, mint a cziprus; homloka széles, szeme kedves, orra horgas (sasorr), arcza rózsapiros, nyaka hosszú, vállai szélesek. (Theophanes, 468. lap).

Ezen bajnoki alak, ezen hellen szoborszerű minta alatt a Tiridát[1])-eredet emlékezete, a legtisztább lélek lakozott.

Mikor trónra lépett, a palotában megmutatták neki a világ összes gyönyöreit és Konstantin azok közül az irodalmat választotta és azután is, valamint a művészetben,

[1]) Vitéz örmény király, ki a hunnok Ketrehon uralkodóját háborúban karddal ketté vágta.

úgy a tudományban is — mohó vágygyal — a szépet és igazat kereste.

Mint alapitója és fáradhatlan olvasója egy nagy könyvtárnak, melyet később a köznek adott, egyszersmind korának legnagyobb irója[1]) volt; történetemiró, költő, zenész. Úgy mint a Hájg-eredetü Leo, nemcsak nyilvánosan énekelte az egyházban a ‚sárágán'-okat,[2]) hanem ő maga is szerkesztett ilyen megható, szép, egyházi örmény énekeket. . . .

Jó épitész, ügyes gépész és érczmíves, derék hajóépitő, egyszersmind századának legnagyobb festője volt. . . .

Költők, zeneszerzők és müvészek, kik meglátogatták a császárt, müvészetökre nézve újat tanulva távoztak el a palotából. . . . És Bíborbanszületett országának nemcsak legnagyobb embere volt, de birodalmában a legnagyobb észnek is tekintetett.

Nagyon szerette családját és mély gyülöletet tanusitott az igazságtalanság iránt, melyet új törvények által törekedett gyökerestől kiirtani; a társadalmat jobban kedvelte a falusi magános életnél. Ő a birodalmat és őtet a császárné, az örmény Ilona kormányozta.[3]) Bárány volt szokásos dolgainak elintézése közben; de ha felbosszantották, rémitően lármázott. Barátja a vendégségeknek, a mint ezt a részrehajlatlan történetirók is tanusítják.

Ime ez Konstantinnak testi és lelki képe, mely hiteles adatok alapján készült.

Mi mindent tudott volna ez a példányszerü férfiú a praktikus életpályán előteremteni!

Kiváló ember volt; mint császár: kegyes, könyörületes, elnéző. Inkább lett volt irodalmi, mint történelmi személyiség. Uralkodását széküresedésnek lehetne nevezni, ha egyedül őtet hagyták volna — uralkodni. . . .

---

[1]) Mádénákir: conscriptor, auctor, historicus.

[2]) Örmény sajátságos ének: cantus, canticum, melos, hymnus.

[3]) Inkhê zderuthiun gê gárávárer, zinkhên âl Heghine hájuhin, var ir gájszruhin egháv (*ինքը [illegible] կը կառավարէր, գինքն ալ Հէղինէ հայուհին, որ իր կայսրուհին եղաւ.*)

2. Fejezet. Konstantin gyermeksége és az éjjeli támadás.

Bölcs Leó 896-ban kisérte ki a temetőbe Eudoxia nevü harmadik nejét. Elhalt tehát a császárné a nélkül, hogy Leónak utódot adott volna. Még a gyászszertartás folyama alatt lecsüggesztett fővel gondolt Kharbonopszin Zojére, — Theophanes történetiró unokájára — kit gondolatban már azelőtt negyedik császárnének neveztetett ki.

De mivel ezt a dolgot az egyházi törvény tiltotta, nagy zavart nem akart országában előidézni. Aztán ki biztosíthatja öt arról, hogy Zoje neki örököst fog adni? Mivel birodalmát hiában hánykodásnak kitenni nem akarta, azért azt határozta, hogy előbb fia legyen és csak azután veszi fel a házasság szentségét. Igy hivta be Zojét a palotába. Leó nyugtalanul három évig várakozott, mig végre 905-ben világra jött fia, ki Bíborban született Konstantinnak neveztetett.

Néhány nap mulva összes tanácsosaival és Sándor fivérével együtt, ki keresztapának volt kiszemelve, a Sophia-templomába ment és ott Miklós patriarkha által az újszülöttet megkeresztelteté. Bölcs Leo könny-telt szemekkel adott hálát Istennek, hogy végre kegyeskedett az egész birodalom óhajtását teljesiteni és neki trónörököst adott. Azután Miklós patriarkhához közeledvén, értésére adá, hogy fényes menyekzővel újra fel akarja venni a házasság szentségét. Erre a bátor patriarkha megharagudván, megdorgálta és elutasitotta öt... Leo azonban a legnagyobb hidegvérüséggel visszatért palotájába és anélkül, hogy törődött volna az akadályozó körülménynyel, magához hivatta a haszonkereső Tamás papot és ez által megesketteté magát.

A püspökök ugyan ellenmondottak (protestáltak); de Leo közülök sokat adományaival elhallgattatott, a többit Miklós patriarkhával együtt számkivetésbe küldötte, a rágalmazókat pedig bebörtönöztette.

Az üstökös csillag is megjelent és azt hirdette, hogy császár helyett fiú született...

Konstantin az első években gyönge, beteges lény volt úgy, hogy midőn atyjul öcscse: Sándor öt meg akarta

életni azért, hogy a korona czinkostársai kezére jusson, — ezek elhitették vele, hogy bakóra nincs szükség, mert a mit ő véghez akar vinni, azt nemsokára megteszi maga a természet. . .

És egy év mulva Bíborbanszületett helyett Sándor halt meg. . .

A megüresedett trón Konstantint illette; ezt a törvényt elismerte maga Sándor is, midőn — az utolsó perczben — öt nevezte ki utódjává.

Igy lett Konstantin a kelet-római birodalom császárja és ekkor vette fel — előbbi dicsősége okáért — a ‚Bíborbanszületett' czimet [1]).

Konstantin még csak hét éves volt; Sándor — tekintettel unokaöcscse éveinek számára — nevelését hét felügyelő gondnokra bizta. De oly tanácstalanul járt el Sándor ezek megválasztásában, hogy közülök egyik sem értett a hadakozáshoz oly időben, midőn a bolgárok minden erejöket megfeszitették, hogy pusztitó csapást mérjenek a római birodalomra.

Miért is a nép követelte, hogy választassék meg a nyolczadik felügyelő is. Megnyilott a gyülés, melyen a felügyelők is jelen voltak. Miklós patriarkha — az elnök — egy hatalmas beszédben mutatta ki azt, hogy menynyire nem nélkülözheti Konstantin, Dukász hadvezért és követelte, hogy ez is felügyelőtárssá tétessék. . .

Közmegegyezéssel meghivót küldöttek Dukászhoz, ki a vidéken tartozkodott. De ez nem fogadta el a választást. Csak a harmadik meghivásnak adott helyet, mikor lovas katonáktól körülvéve útra kelt. Éjszaka érkezett meg Konstantinápolyba és Krikorász nevü rokonához szállott meg. De nagyot csalatkozott; mert azt hitte, hogy felügyelőtársai elejébe mennek és ünnepélyesen fogadják: és közülök egy sem mutatkozott. Azonban a nép a tanács („gerusia") tagjaival sürü tömegekben csoportosult . . és fogadkozott, hogy erővel is trónra ültetik Dukászt.

---

[1]) Örményül *թրփանածնունդ, թրփանածին, Порфирогеннит, Порфирогеннитос*, in purpura natus, Porphyrogennita. Örményesen még így is hivták: Perferuzsen *(բերֆերուզէն.)*

Erre emberei fáklyákat ragadtak kezeikbe és „Éljen Dukász császár“ kiáltással a czirkus felé tartottak.

A felügyelőtársak készen felfegyverkezve várták Dukász érkezését. Sötét éjszaka volt; a czirkus ajtai mind zárva. . . De nemsokára nagy zajt hallanak és ezer meg ezer fáklyát látnak. A lármás tömeg megállott a czirkus előtt. Erre a lovas katona, ki legelől járt, leszáll lováról és fejszével nagy ütést mér a bejárat ajtajára. De a sötétben valaki nyilat lő a mellébe, mely azt le teritette. . .

Dukász fölovászmestere meghalt.

Dukász nem akarta felügyelőtársait itt fárasztani, azért egyenesen a császári palota felé tartott. Fejszékkel kifeszitették a kapút . . . és behatoltak. Erre Eládász János, Konstantin császár egyik leghivebb embere, jelt ad a támadásra. Most összecsap mindkét fél. A tornácz megtelt holttestekkel és letaposott sérültekkel. . .

Dukász lovon ülve, kezében véres kardot tart és osztogatja a parancsokat. De lovának lába megcsuszik és a trónkövetelő földre esik. Erre a reá irányzott ellenséges nyilak egyike átszurta mellét: „Jaj nekem: hát ezért jöttem én ide?“... sohajtott Dukász és rövid idö mulva kilehelte lelkét. Kevéssel azelőtt esett volt el fia is. Most az ellenség egyik harczosa Dukász holtestére támadt, levágta fejét és felvitte a palotába. Erre Dukász emberei szétfutottak. Háromezer ember sebesült meg. Másnap a trónkövetelő fejét póznára huzva körül hordozták a városban. A bünösök közül sokan lefejeztettek, mások számkivetésbe küldettek. . . Scutari-nak a tengerre nézö partján pedig bitófák állittattak fel: ezekre akasztották fel Dukász elfogott főbb embereit; a holttesteket pedig azután a tergerbe dobták. . .

RÁFFI HALÁLÁNAK TIZENÖTÖDIK ÉVFORDULÓJA.

Már 15 év mult el azóta, hogy az örménység elsőrendű nemzeti regényirójának kezéből kihullott a toll.... Halálának szomorító hire rögtön ellerjedt a világ minden táján található, olvasni szerető örmények között.

Ráffi 1888. máj. 6-án halt el.

Vannak emberek, kikről — műveiket forgatván — folytonosan tesznek említést, kik az általános tisztelet tárgyaivá levén, halhatatlanokká lettek. Fölösleges mondanunk, hogy Ráffi is az emberek ezen osztályához tartozik.

De a muló évek közben illő néha-néha egyik vagy másik évfordulónál kissé megállapodni és ezen nagy emberek nevéről és életéről újra megemlékezni; mert a megemlékezés buzditólag szokott hatni....

Ráffi halálának 15. évfordulója alkalmat nyujt nekünk is annak elmondására, hogy boldogult — műveivel igen sokat tett nemzetének; mert a halhatatlan iró nemzeti szellemet terjesztett....

A „Gájdzér" (Szikrák), „Chenth" (Együgyü), „Dávid bég," „Számuel" stb. kiváló művei eléggé ismeretesek; ismertessük derék szerzőjük életét is. Sirvánzáte a marseille-i „Armeniá"-ban „Ráffi életéből" czim alatt igen érdekes dolgokat ir; ebből veszszük át mi is a következő sorokat:

Nem emlékszem már a napra, de azt tudom, hogy 1883. aug. közepén láttam legelőször Ráffit; én akkor még új ember voltam Tiflisben és hő ohajtásom az volt, hogy lássam azt az embert, ki az örmény nemzet szenvedéseit és keserüségét leghivebben tudja kifejezésre juttatni. Lelkesitő tolla reám mély benyomást gyakorolt. Neve előttem összehasonlithatlan.

Este volt, midőn én egy barátommal Ráffihoz benyitottam. Az első, a mi itt szemembe ötlött: a délszaki növények, virágok voltak, melyek egy kis erdőt alkottak. Lakása két szoba- és egy előszobából állott. Csinos butor, gazdag könyvtár; az ablakok tele rakva virágcserepekkel. A szobában félhomály uralkodott; az iróasztalon égő lámpa,

mely bágyadt fényt vetett a körülötte elterülő vastag könyvekre, melyek között rögtön felismertük az örmény szótár roppant köteteit. Ezen asztal mellett ült egy ember, kinek feje elég nagy, homloka széles, magas; bajuszszal, rövid szakállal, melyben alig lehetett néhány fehér szálat látni. Arczszine fekete, külsője — első látásra — barátságtalan. Ez az ember, kinek „Szikrái“ annyira felhevitették az örmény ifjúság szivét. Midőn így ülve láttam Ráffit, azt hittem, hogy nagytermet; de mihelyt lábra állott, hogy fogadjon minket, kitünt, hogy még a középtermetnél is kisebb.

Mikor benyitottunk, Ráffi irt. Én azt hittem, hogy alkalmatlan időben tettünk látogatást; de mihelyt meglátott, ajkain kedves mosolylyal fogadott. Felkelt ülőhelyéből, kezet nyujtott, üléssel kinált és szolgájának megparancsolta, hogy hozzon nekünk theát. Aztán lassan beszédbe ereszkedtünk; de beszélgetésünk hova tovább élénkült. Irodalmi viszonyainkról volt szó. Az idő kellemesen telt. Késő volt már, midőn igen jó benyomással távozánk.

E napon kezdődött el közöttünk az ismeretség, mely rövid idő mulva barátsággá változott. Én hetenként egyszer-kétszer látogattam meg, többnyire vasárnap, mert akkor nem dolgozott; de az uteán találkoztunk gyakran. Ráffi szokott vendégei nehány fiatal ember; de ezeken kivül még sokan látogatták öt nemcsak helybeliek, de söt a vidékiek is. Naponként 7—8 látogatója is volt, kik nemcsak rabolták idejét, de söt müveiből ajándékkönyvet is kértek. Ezek között olyan is volt elég, kik ázsiai merészséggel még arra is fölkérték, hogy a könyv oldalára irja fel e szavakat: „Ajándék N. N. részére, a szerzötöl.“ Volt olyan is közöttük, ki a szerző szemeláttára ezt irta az ajándékkönyvre: „Emlék az örmény nemzet legelső (legkiválóbb) regényirójától“. Azt hitték, hogy ez által kellemes dolgot mivelnek; pedig csak hosszúságot okoztak a szerény Ráffinak, mert ki nem állhatta a hizelkedöket.

Vasárnaponként néha-néha találkoztam egy öreg urral, ki rendesen akkor ment fel nyögve a lépcsökön, mikor én jöttem le — Ráffitól.

— Hágovp párov (Jó napot Jakab!) — szokta mondani és leült egy karos-székbe. Ez Peláchiánez Jakab, Ráffinak volt tanára, ki azért jött, hogy lássa az ő Jakabját és kérdezösködjék egészségéről. Jakab a tanítvány (Ráffi) Jakabot — tanárát gyermeki szeretettel fogadta és minden látogatásakor egy-egy papirpénzt nyomot a markába.

Nem tartotta meg irói 25 éves jubileumát; de azért a hálás örmény olvasó közönség ezen alkalommal néhány ezer rubelből álló pénzbeli ajándékot adott — Ráffinak.

Mint minden nagy embernek, úgy Ráffinak is voltak ellenségei: irigyelték sikereit, utólérhetetlen szép tollát. — Tudod — mondja Sirvánzáte Ráffinak — ellenségeid azt mondják, hogy nagyon gazdag ember lettél, roppant összeget kaptál ajándékban? — Jól tudod, hogy 3000 rubelt kaptam; de ha ők jobban tudják, hadd hozzák ide a kérdéses takarékpénztári könyvecskét. Különben, hadd higygyék ellenségeim, hogy gazdag vagyok; mert ez a hit jobban bosszantja őket, mint az igaz valóság megtudása. Az ilyen fajta embereknek legnagyobb fájdalmat okoz az a körülmény, ha látják, hogy az a másik anyagilag biztosítva van. . . .

Pedig nem igen volt biztosítva; mert ő egymaga, kinek nem voltak nagy igényei, jövedelméből (a „Méság“ szerkesztőjétől kapott évenként 800 rubelt és munkáiból bejött úgy 1200 rubel; tehát évi jövedelme 2000 rubel volt) megélt volna urason; de nemcsak öreg anyját, feleségét és két gyermekét tartotta, hanem három fivérét és kilencz növérét is, kik egészen vagyontalanok voltak, segélyezte. Alig mult el nap, hogy Perzsiából — itt laktak családja és testvérei is — levelet ne kapott volna: hol egyik, hol a másik kért segélyt.

Látjuk, hogy az iró jövője más helyütt sincs biztosítva... Ráffi sem nyugodott rózsás párnákon, midőn látta, hogy családja otthon majdnem nélkülözést szenved. . . .

SZ. K.

A LEGELSŐ, NEMEGYESÜLT ÖRMÉNY FŐPAPNÁL.

Alig érkeztünk meg reggel hosszú utunkból Tiflis-be, már este tovább kellett mennünk s újból beülnünk a vasúti kocsiba; mert vártak bennünket s időnk nagyon is ki volt szabva. Hála az orosz vasútak jó berendezésének s kitünő vezetönk gondoskodásának, külön vaggonunkban kényelmesen tölthettük az éjet.

Már korán reggel felébresztettek, mert beértünk mostani útunk legszebb részébe.

Réteges közet alkotta fensikban, mélyen bevágott völgyben haladtunk előre. A vigan hullámzó Dabada-Tsai szellőinek morajа s rég nélkülözött hüvös erdei levegő jött be a nyitott ablakon. Minden kanyarulatnál pedig új festői képet mutatott a sziklaszoros. De csakhamar kiértünk e völgyből, felemelkedtünk a fensíkra s ott voltunk a kiaszott, forró örmény fenföldön, mely messzire elterül éjszakon a nagy Kaukasustól délre az Ararát hegyig.

Elfásultan néztünk, 35°-kú melegben, e puszta országra, de egyszerre megélénkült az egész társaság: „marozsni! marozsni!" kiáltás hallatszott. — E szó oroszul fagylaltot jelent, s képzelhetni, mily mohón kapkodott mindenki a hüsitő után, melyet élelmes örmények kocsiról-kocsira hordtak. Karaklison lehető gyorsan reggelizvén s Alexandropolisban még gyorsabban ebédelvén, már népesebb vidékekre kerültünk.

E minden irányban látszólag csupa málló bazalt padokkal boritott síkság, egyes helyeken mély bevágásokat mutat, széles völgyeket tüntet fel s ezekben zöld rétek s gazdag termésü szántóföldek pompáznak.

Itt legnagyobb részben örmények élnek, kevés tatár, több perzsa s néhány vad kurd törzszsel keverve. Falvaik alig láthatók, mert viskói laposak, alacsonyak s ugyanazon kőből épültek, mint a mely mindenütt kisebb-nagyobb darabokban el van hintve. Lakót sem igen lehetett látni, csak ritkán egy-egy szamarat hajtó szegény vándort. Valódi örömöt keltett egy nagyobb tevenyáj megjelenése, tudomásunkra hozván, hogy valóban Ázsiában vagyunk.

Tudós vezetőnk — tiflisi német lanár — beszélt nekünk e fenföld sok ezer éves kultúrájáról, a sok pusztításról, melyet itt most ember és a zord természet végzett. Bizonyságúl mutatta nekünk messze távolban Ani város romjait, a mely várost régebben a perzsák s vagy háromszáz évvel ezelőtt végleg a földrengés annyira elpusztította, hogy most teljesen lakatlan.

Egyszerre felhangzott a csudálkozó felkiáltás: „hó! hó!“ Előttünk feltűnt méltóságosan az örmény fensík egyik hegyóriása: az Alagös (4180 m.). Több csucsból álló nagy hegység ez s már oly magas, hogy még ezen a meleg vidéken is örökös hó borítja. Kíváncsiságunk fel volt csigázva, fokozódott érdekességgel vártuk a még magasabb hegyóriásnak, a legmagasabbnak a hegyek királyának feltűnését. „Ah! Itt az — Ararát!“ A vasút egyik kanyarulatánál mintegy az égből egyszerre csillogó fehér hómező látszott leragyogni. Mindnyájan az ablakhoz tódultunk s ott láttuk előttünk, közvetlen a síkságból szédítő magasságba, széles alapon, fenségesen, kék pyramist egymagában emelkedni, tiszta fehér hólepellel borított kerekded csucscsal. Ez a nagy Ararát (5157 m.), a kisázsiai népek legnagyobb hegye, azon csúcs, melyen Noé bárkája megakadt az özönvíz után.

Karchun-ban leszállottunk a vonatról. Egy örmény szerzetes és egy fiatal gazdász fogadtak német nyelven. Hat kocsin roboglunk a síkságon végig, tüskön-bokron, vizen-poron keresztül, híres orosz versenyhajtásban, az Ecsmiádzini kolostor felé. Az örmény falúk itt lapos vályogkunyhókkból állottak. Az egyes házak fölé, ki a szabad levegőbe, felemelkedett a lakók nyári alvó helye, hosszú rudakon, mint valami gólyafészek.

Egy óra múlva megérkeztünk a klastromba, az örmény nemegyesült pápa székhelyére — Ecsmiadzin-ba. Széles parkban, szőlőkertek s terményck, szántóföldek közt fekszik a több templom és több nagy épületből álló telep. Öreg fák lombja fölött emelkednek ki a székesegyház kupolái s körülötte elterül a nagy síkság (865 m. t. f.). A síkságot minden oldalról kék hegységek szegélyezik, melyekből kiemelkednek, mint óriási bástyák a hófedte vul-

kának, az Alagos, a kis Ararát s mindenekfelett a nagyságban imponáló nagy Ararát. Méltóságos nyugodtságot mutató kép ez, mely igazolja e hely Istentől való kiválasztottságát.

A klastromban több, a német nyelvet jól beszélő, örmény főpap (archimandrita) fogadott. Bevezettek a most, augusztus elején, iskolai szünet miatt üresen álló papnöveldébe, hol számunkra a férfiak s nőknek külön-külön háló termet nyitották. . . .

Kedves gazdáink mindent elkövettek szórakoztatásunkra. Elmondták nekünk a klastrom történetét, mely szerint 302-ben itt szent Gergelynek megjelent az Üdvözítő egy templom tervrajzával s így épült ezen a helyen az első kápolna.

Ez tovább fejlődvén a később bekövetkezett zord idők daczára, az Isten különös kegyéből, máig megmaradt s kiterjedt klastromma nőtte ki magát, régiségénél fogva a legelőkelőbb helyet foglalván el az örmény keresztény egyházban. Jelenleg is, mint sok század óta a legelső főpap — az örmény katholikosz székhelye. Az örmény papság főiskolája, leglőbb papnöveldéje itt van. Továbbá van itt még gymnasium és elemi iskola, mindenféle közigazgatási hivatal, nyomda stb. A tanulók egy része még itt volt. Azon papok, kiknek nincs családjuk, vagy igen messziről valók, pl. Konstantinápoly-, Oroszország-, Románia-, Spanyolország-, sőt Amerikából is. A tanárok vagy főpapságra készülő növendékek befejezvén itt tanulmányaikat, külföldre küldetnek, (így a Szt.-Pétervárott, Moszkva-, Párisban, Bécs-, Berlin-, Lipcsében stb. lévő egyetemekre). Innen van, hogy sokan tudnak németül, sőt vagy nyolcz éve a gymnasiumba is be van vezetve a német nyelv kötelező tantárgynak, az örmény, orosz, török és franczia nyelv mellett.

Az örmény nép több ezer évvel ezelőtt szintén mint hóditó semita [1]) néptörzs jött erre a vidékre. Itt letele-

[1]) Az örmény Jáfettől eredt, árja; nyelve az indogermán nyelvcsaládhoz tartozik. Szerk.

pedvén, eltanulta az itt lakó magas művelségü chaldok [1]) s másféle meghódított népektől a földmivelést s felvette azok művelségét, önálló királyságot alapitván. Kulturmunkában, békésen élve felvette a kereszténységet a negyedik században . . . Az örmény nép rég elvesztvén önállóságát, folytonos pusztitásoknak kitéve, elszegényedett, nyomorba jutott, nagyrésze kivándorlott a keleteurópai tartományokba. (Igy Magyarországba is.) A megmaradt rész most három felé van szakadva.

Még perzsa uralom alatt nyög az Araráttól keletfelé lakó legkisebb rész. Az orosz vaskéz megfosztotta még iskolai s gazdasági önállóságától is az Araráttól éjszakra lakó jelentékeny részt. De az örmény nép legnagyobb része — az Araráttól nyugatra — a legsanyarúbb sorssal bir a török pasák s kurd rablók zsarolása alatt. Mindezen nyomorúság daczára az örmény szivósan ragaszkodik ősi vallásához, nyelvéhez s fanatikusan szereti népét. Most fokozottabb műveltséggel, az előre haladott európai népek vivmányainak átültetésével akarják az örmények legjobbjai népüket előbbre vinni, erősiteni s talán egykoron ismét szabaddá tenni. . . .

Végre megszólalt a vacsorára hivó harangszó. Mindnyájan siettünk a nagy folyosóban teritett asztalhoz. Nem várt gazdag ételsorral vendégeltek meg. A kitünő, de erős saját termésü borok, de főkép gazdáink szeretetreméltósága s az énektanár szép dalai, csakhamar jókedvet teremtettek, mely minden fáradságot s elégedetlenséget megszüntetett. Vacsora után csak egy vélemény uralkodott: itt maradni, s a programmot betartani.

Jól kipihenten csak későn keltünk fel másnap. Kényelmesen reggeliztünk a nagy kertben, azzal a boldog tudattal, hogy ma nincs fárasztó utiterv.

A korán felkelők már megfürödtek a park szép, mesterséges tavában. Különben a klastrom el van látva zuhanyfürdővel is. Tiz órakor indultunk a „katholikos“, ő szentségéhez, ki szives volt uti ruhánkban fogadni, a nagy koffereket Tiflisben hagytuk volt.

[1]) A chaldok az örmények ősei. L. a „Hántesz Ámszoreá“ 1904. évfolyam nov. számának vezetőczikkelyét. Szerk.

Az örmény egyház önálló nemzeti egyház, mely már a kereszténység első századaiban keletkezett s önállóan fejlődött. Saját régi theologiai irodalma van s ritusa hasonlit ugyan a görög egyházéhoz, de sok eltérést is mutat. Az egyház feje az itt Ecsmiádzinben lakó „katholikos“. Ennek alá vannak rendelve a konstantinápolyi, jeruzsálemi stb. patriarcha (érsekek). Magában a klastromban a legfőbb méltóságok: az archimandriták (püspök). Ez a keleti örmény egyház a római katholikushoz képest nagyon szegény s igy a „katholikos“ egész udvartartása is nagyon szerény. A híveknek száma több mint három millió.

Van ezen keleti örmény egyházon kivül más nyugoti örmény egyház is. Ez főleg a kivándorolt s Európában. meg Törökországban szétszórt örményekből alakult.

Legfőbb központja Velenczében van s ezek elismerik a római pápát egyházi fő gyanánt s igy örmény-szertartásu római-katholikusok. Ezekhez tartoztak a magyarországi örmények is.

A magyarországi örményeket ismerte az ottani igazgató, sőt ismerte főhelyeiket: Szamosújvárt és Erzsébetvárost is.

A „katholikos“ — 85 éves tiszteletreméltó aggastyán — szivesen fogadott. Miután mindenki kezet csókolt, leültünk s hallgattuk azon keresetlen szavakat, melyeket örmény nyelven hozzánk intézett. A tolmács szerepét a német nyelvet kitünően biró szeminariumi igazgató vállalta el.

Ő szentsége üdvözölte a mi nagyobb német utazó társaságunkat. (Huszan voltunk, többnyire németországiak, két bécsi és én.) Megkért, hogy az örmény nép megitélésénél vegyük tekintetbe, mily sokat kellett szenvedni e népnek, úgy a zord természet-, mint a vad hóditó népektől. Csak a végtelen istent kegyelemnek köszönhető, hogy mégis megmaradt. Sőt mintegy régi legenda mondja: egykoron az ur leküldte Gábor örangyalt a földre megnézni, hogyan viselkednek keresztényei.

(Vége köv.)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gárábed Jézéáncz, ki a mult évben tartotta meg hivataloskodásának 50 éves jubileumát, Szent-Pétervárott jún. 13-án 70 éves korában meghalt. Habár boldogult az orosz kormány hivatalnoka volt (sokáig volt a közoktatásügyi kormány államtitkárja), mégis egy perczig sem feledkezett meg arról, hogy ő az örmény nemzetnek fia; azért élte folyama alatt minden törekvését oda irányította, hogy az orosz kormány, melynek szolgálatában állott, és az őt szülő örmény nemzet érdekeit összeegyeztethesse. A közelmult szomorú napjai alatt, melyeket az ecsmádzini örmény egyház — az egyházi vagyon lefoglalása és az örmény iskolák bezárása miatt — átélt, Gárábed Jézéáncz volt az örmények egyetlen tanácsadója. Nem volt gazdag ember, de azért a gazdag orosz-örményeket ő birta reá, hogy maradandó becsű nemzeti intézményeket alkossanak. Igy az ő tanácsára alapitotta Szánászáreáncz Gárinban (Erzerum) a nevéről elnevezett jól dotált és igen népes örmény középiskolát. Az ő utasitásait követte a derék Izmirliáncz József is, ki örökös pályadijt alapitott, melynek kamataiból jutalmazzák évenként Izsák-Meszrob napján a legjobb pályanyertes müveket. Ő maga is nem egy-két érdekes munkát irt és adott ki az örmények multjáról örmény és orosz nyelven . . . A konstantinápolyi örmény patriarka, mihelyt hirét vette a szomorú esetnek, azonnal részvétiratot intézett elhunytnak legközelebbi rokonához: Bogdánovics Gergelyhez Szent-Pétervárra és lelke üdvéért szent-misét mondott a perai Szent-Háromság nevü örmény templomban és ékes megható emlékbeszédet tartott az elhunytról. A gyász szertartásban részt vettek Konstantinápoly legelőkelőbb örményei; ott volt az orosz konzulátus képviselője is. Jézéáncz (ennek a családnak azon ága, mely a beköltözés előtt Moldva-Oláhországban lakott, örmény nevét, mely magyarúl ‚ökrösi' jelentéssel bir, Kábdebora változtatta) temetése jún. 15-én ment végbe Szent-Pétervárott az örmény közönség és orosz kormány impozáns részvéte mellett. . . .

Angolország konstantinápolyi konzula: O'Konor Miklós a napokban meglátogatta nejével együtt az örmény patriarkát (Konstantinapoly), ki lakásáról az örmény egyházba vitte a kiváló vendégeket, hol sok szép tárgyat, régiséget mutatott meg nekik; különösen az a püspöki pálcza, mely elefántcsontból készült, kötötte le az érdeklődő vendégek figyelmét. . . .

Udvariatlan jog. Az asszony értéke a régi népeknél mindig kisebb volt, mint a férfiaké. Mózes a férfiakat 50, a nőket csak 30 zsák ezüstre becsülte. Homer a kiváló nőt négy ökörrel tartotta egyenértékünek. A régi izlandiaknál pláne egy nő nem ér többet, kilencz forintnál. Érdekes még az alleman jog, a mely szerint a leány 200 forintot, a férjes nő azonban már csak 80 forintot ér.

Kinai közmondások. Az ember ékszert vesz magának legkésőbben, de mindig legelébb adja el. — Mindenki szeretne nagyon sokáig élni, de megöregedni senki sem. — Még a herczegeknek is vannak szegény rokonai. — A szorgalmas ember csak magára támaszkodik, a rest mindent mástól vár.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Egy népszerü örmény iró. Phánoszeán Gárábéd 77 éves korában Konstantinápolyban meghalt. — Phánoszeán Caesareából 1859-ben Konstantinápolyba megy; nem visz magával semmit, hanem csak tollát viszi és a határtalan szeretetet nemzetfelei iránt. Itt megállapitja a „Munádije Erdsijász" czimü örmény betükkel nyomtatott török lapot. Lapjával nagy tekintélyre tesz szert. 1863-ban a zejthuni lázadásról irott czikke miatt nemcsak börtönbe kerül, de lapját is beszüntetik. Azonban 1866-ban „Mánzumei efkheár" czim alatt új — örmény betükkel nyomtatott — török lapot indit. A török körök érdeklődését annyira felkölti jól szerkesztett lapjával, hogy a törökök egyre-másra tanulják az örmény olvasást, különben fölötte érdekes lapját nem tudják elolvasni. Első lap Törökországban, mely naponként kétszer jelent meg. Phánoszeán állapította Konstantinápolyban az első benlakó örmény leányiskolát; ő rendezte itt az első örmény hangversenyt. Fiú-iskolát állitott, mely nevét viselte. Sok mindent tett. De betegeskedni kezdett; azért lapját is eladta. Nőtlen ember volt; nővére gondozta hosszas betegségében. Habár sok és nagy szolgálatokat tett nemzetének, életének utolsó éveit szegénységben, szükségben töltötte el. Temetése április 9-én történt Konstantinápolyban. . . .

Együgyü, esztelen, bolond. Együgyü — örmény felfogás szerint az, — ki olyasmit keres, melynek megtalálása tehetségét felülmulja. — Esztelen az, ki olyant keres, mi (ha megtalálta) neki több kárt, mint hasznot fog okozni. — Bolond az, ki az előtte levő és sikerhez vezető utak közül a legrosszabbat választja.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Étvágy és egészség. Pawlov pétervári orvostanár az emésztőmirigyekről nem régen közzé tett könyvében különösnek mondja, hogy a fiziologusok olyan keveset foglalkoztak eddig az étvágy kérdésével. A fiziologusok eddig csak az egyes ételek tápértékét kutatták, azzal azonban, hogy mennyire idézik elő, vagy fokozzák az étvágyat, nem törödtek. — Pawlow nagyon helytelennek mondja ezt az elhanyagolást; mert az étvágy nagy szerepet játszik az emésztésben és az emésztési zavarokat elháritja. Az étvágygyal tehát többet kellene foglalkozniok a tudósoknak és főképen félre kell tenni azt a helytelen nézetet, hogy az étvágytalanság subjektiv tünet, a melynek nincs jelentősége. Tapasztalásból

eddig is tudjuk, hogy nem elég a tápláló koszt, hanem előbb az ételeknek ízleteseknek kell lenniök. — A mesterséges, ízetlen praeparatumok, akármilyen nagy is a tápértékük, ízletes falatokat nem pótolhatnak. („Ellenzék").

A dohányzás ártalmai. A dohányzás egészségi ártalmai, a mint ismeretes, első sorban a dohányfüsttel beszivott és a szervezetbe gyorsan felszívódó nikotintól származik. De ezenkivül kéksav, szénéleg, kénhydrogén, ammoniak és pyridinbazisok is vannak a dohányfüstben, a melyek mind ártalmas természetű gázok. Különösen a cigaretta ártalmas, a melynek tulélvezete néha még felnőtteknél is a szív tevékenységének sulyos ideges zavarait idézheti elő. Számtalan uton-módon megkisérlették már a dohányártalmait megszüntetni, vagy legalább is csökkenteni. A forgalomba hozott különféle nikotinmentes dohányok vizsgálata azt derítette ki, hogy ezek a dohányok legfeljebb csak csekélyebb nikotintartalmúak, de e mellett az emlitett ártalmas melléktermékek egyáltalán nem kevesedtek. A dohányfüst megszürése, illetőleg az ártalmas gázok visszatartása szénnel, vattával, aszbesztel, stb., szintén nem váltak be, mert csak kis mértékben tarthatók vissza az ártalmas anyagok, a dohányzás okozta élvezetet pedig jelentékenyen csökkentik.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Nubár Pál pasa adománya. A dúsgazdag örmény pasa (lakik Cáiróban, Afrika) fia a 15 éves Nubár Aszlán, ki Franczia országban tanult, hirtelen elhalt. A szomorú apa korán elhalt szeretett fiának emlékére 10.000 frankot adott a párizsi örmény egyháznak, 8.000 frankot a „Párizsi örmény jótékony egyesület"-nek, és 2000 frankot a szegények között osztott ki. Adománya összesen 1000 darab 20 frankos franczia aranyat tesz.

Meszrob Nevdon chán tábornok, ki eddig Persia külügyminiszteriumában viselt hivatalt, a wasingtoni perzsa consulatushoz első titkárrá neveztetett ki. Nevdon chán ezelőtt hosszas ideig tartozkodott az Egyesült-Államokban és az angol nyelvet úgy beszéli, mint anyanyelvét. Nemcsak tanult ember, de hazaszerető örmény...

Abisziniai örmények. Mégerdicsh Csélghádián, kit a konstantinápolyi örmény patriarkha, az abisziniai örmény új telep (kolónia) papjává rendelt, Suezen át a napokban ment Adis-Abá-ba, hogy ott nemetfelei között a lelkipásztorság teendőit végezze...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

ünnepélyesen a keresztet az alapitólevéllel együtt. Az előadó, jelentést tesz továbbá az 1100 korona államsegélyről s javaslatot ennek hováfordításáról. Az összeg egy részét a legszükségesebb ideiglenes berendezésekre fogják fordítani; a régiségtár számára rendelt összegből a római castrumnak az „Örmény muzeum" részére való ásatását fogja megkezdeni Orosz Endre, az „Örmény Múzeum" rendkivüli szerencsés és ügyes kezü, nagy munkásságú egyik öre, a tudós Ornstein őrnagy muzeumi őr támogatásával. A megyei muzeum-egyesület, mely az ásatásra jogot nyert volt a telektulajdonos várostól, és a munkát meg is kezdette volt, most előzékeny készséggel az „Örmény Múzeum" rendelkezésére bocsátotta ebbeli kétségtelen jogát. Még az Erdélyi Muzeummal van eziránt némi lényegtelen formalitás, elintézni való. Az ásatás minden valószinüség szerint, nagyérdekü leletekkel fogja gazdagitani az „Örmény Múzeum" régiségtárát. A felügyelő bizottság megkeresi a városi hatóságot, hogy a közgyülés által a régi gymnasiumban a múzeumnak ideiglenesen átengedett termet minél előbb bocsássa a múzeumi igazgatóság tényleges rendelkezésére. Minthogy pedig egy szoba nem elegendő azon tárgyak alkalmas elhelyezésére sem, melyekkel a múzeum már eddig is rendelkezik, s mivel dolgozó szoba is kell és olyan helyiség, melyben a beérkező tárgyak a gyüjteménybe való rendes beállitásig letehetők, a bizottság felkéri a múzeum igazgatóját, Szongott Kristóf tanárt, hogy a házánál ujonnan épült három szobás lakosztályt engedje e czélra használni. Az áldozatkész igazgató ezt meg is igérte, még pedig teljesen dijtalanul. Igy már legközelebb hozzá lehet fogni a múzeum tényleges berendezésének munkájához. A bizottság lelkes örömmel vette tudomásul a múzeum-ügy ujabb jelentős fejleményeit és még több tárgy megbeszélése után szétoszlott.

Sajtóhibák. Herrmann Antal egyik czikkében az „Armenia" júliusi füzetében, 218. lap, 20. sor fogyasztó helyett olvasandó fagyasztó; 36. sor örményeknek helyett olvasandó özvegyeknek; 219. l. 1. s. tanálják h. o. tanulják; 18. s. merne h. o. messze. Helytelen lapszámozás következtében a kéziratnak egy egész lapja nem jó helyre került. A 219. l. 19. sorától fogva a 36. sorig terjedő rész (melynek kezdete: de nem, és vége: illetőleg) mint befejezés a czikk legvégére való; 219. l. 37. s. elmondhatnak h. o. elmondanak; 220. l. 10. s. fejtegetéseket h. o. feljegyzéseket; 11. s. fordításra h. o. fordítások; még h. o. már; 15. s. és h. o. tanitványaitól is; 34 s. tekintetére h. o. tekintésére; 221. l. 1. s. veszélyezett h. o. feszélyezett; körülmény h. o. hagyomány. A jelenlegi befejezés után kimaradtak e sorok: „Még egy megjegyzés. Kétségtelen, hogy a fent emlitett szempontokból a keleti örménység nyelve, népélete stb a legérdekesebb." És ezután következik helyes befejezésül a most a 219. lapon álló és fent zárójelben idézett rész. — Szintén Herrmann Antal czikkében a jelen füzet elején 225. l. 7. s. Mechitaristor h. o. Mechitaristen, 226. l. 10. s. sincsenek h. o. nincsenek, 27. s. sem h. o. nem, 228. l. 3. s. és h. o. és a, 5. s. És h. o. De. 7. s. kulturminiszterium h. o. kultuszminiszter úr és.

HAZAI KRÓNIKA.

Államsegély az „Örmény Múzeum" részére. A szamosújvári „Örmény Múzeum" nagy conceptiojú eszméje élénk rokonszenvet keltett nemcsak az ép érzékű hazai örményeknél és a külföldi örménység vezető köreiben, hanem a magyar kultura fő intézőinél is. A múzeumok és könyvtárak főfelügyelőségének vezetői már a mult őszkor Temesvárt tartott kongresszus alkalmával a legjobb indulatú érdeklődést tanusították múzeumunk ügye iránt. A Nemzeti Múzeumnak a boldogult Esztegár temetésén nálunk megjelent képviselői a legkedvezőbb impressziókat nyerték az „Örmény-Múzeum"-ot illetőleg. Július hó 27-én érkezett meg a szamosújvári Örmény Múzeum-egyesület felügyelő bizottságának elnökéhez a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszterium leirata, melynek értelmében a múzeum részére a helyi kir. adóhivatalnál az 1905. évre 1100 korona államsegélyt engedélyezett, még pedig a könyvtár szükségleteire 400, a régiségtár szükségleteire 400 és néprajzi gyüjtésre 300 koronát. A magyar kormány ezzel nemcsak elismerte múzeumunk létjogát, hanem azt is documentálta, hogy ez intézményt hathatósan támogatni akarja. — A folyó évi költségekre szánt ezen elég tetemes államsegély az e czélra, de más rendelkezésre álló egyéb összegekkel együtt lehetségessé teszi azt, hogy a múzeum berendezése, illetőleg tárgyainak a volt gymnaziumnak a város által e végre átengedett helyiségeiben való elhelyezése tényleg megkezdessék és rendszeresen folytattassék. Kétségtelen, hogy ez mindjárt nagy mértékben fogja fokozni az érdeklődést az „Örmény Múzeum" ügye iránt.

Az „Örmény Muzeum" felügyelő bizottsága Szamosújvárt, július hó 27-én tartott ülésén Herrmann Antal t. muzeumi igazgató a következő fontosabb ügyekről referált. Az egyesület elnöke, Dániel László orsz. képviselő, már a muzeum tulajdonába bocsátotta a Dániel-család ereklyéjét, Verzereszkul erdélyi örmény püspök keresztjét. Minden valószinüség szerint ez az a nyakon függő kereszt, melyről a püspök megemlékezik végrendeletében. Régi keleti remekmű, arany lapokkal, finom filigrán munkával boritva, gyöngyökkel és drágakövekkel diszitve. Fénylemezek alatt egész sor csodásan finom, csak éles szemmel megkülönböztethető művészi faragás (állitólag a Szent-kereszt fájából) passzió-jeleneteket és szenteket ábrázol. Később, a püspök halála után, levették a felső szár karikáját, melylyel a lánczon csünggött és az alsó szár végdiszét tették a helyébe. Az egész keresztet pedig közönséges trébelt munkájú, merőben más stilú arany talapzatba erősitették, úgy hogy most mint álló kereszt jelentkezik. Ez a kegyeleti értékű ereklye arra van hivatva, hogy az „Örmény Muzeum" jelképe legyen. In hoc signo vincemus. Elnökünk nemsokára elnökölni fog egyesületünk egyik gyülésén: ekkor adja át

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 9. (225) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelös szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen megyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránytam tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Kiss Ernő, az aradi vértanú (két képpel).
Dr. Gopcsa László. — Dr. Herrmann Antaltól.
A magyarok eredete és őslaka. — Kilenczedik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
Örmény témák az orientalisták Hamburgi kongresszusán. — IV. Dr. Herrmann Antaltól.
Örmények a Szilágyságban. — Dr. Herrmann Antaltól.
A legelső nem-egyesült örmény főpapnál. II. Befejező közlemény. — Jáhn Károlytól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az „Örmény-Múzeum-Egyesület."
A mechitháristák Szamosújvárt.
Az „Örmény-Múzeum."

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A méz, mint tápszer.
Az egészség alaptörvényei.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szomorú adatok.

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

KISS ERNŐ, AZ ARADI VÉRTANÚ.*)

Kiss Ernő honvédtábornok.

Azon családok közül, melyek a Magyarországba telepedett örménységnek a magyar nemzet kebelében örök időkre nemcsak elismert, de elökelő helyet vívtak ki és biztosítottak, az elsők közé tartozik az elleméri és ittebei Kiss család. Tegyük azonban hozzá mindjárt: ez a család — miután mesés szerencsével rövid idő alatt óriási vagyonra és tekintélyre tett szert — helyzetének roppant előnyeit szintoly rövid idő alatt ismét áldozatul hozta nemzeti küldetésének. A Kissek tiszteletet szereztek a magyarság, a magyar föld lakossága, a magyar nemesség között az örménységnek, — a nemzetközi életben pedig a magyarságnak. De ezalatt legnagyobbrészt elvesztették vagyonukat, sőt egyesek még többet is.

Különösen a család legnagyobb fia, Kiss Ernö élete folyása az, mely az embert az antik Polykrates történetére emlékezteti. Óriási szerencse kisérte egész életén át — ha ugyan szerencsének lehet nevezni a sors esélyeit, melyek vagyont, hatalmat és fényt, de csakis ezt hoznak egy embernek. Valamint azonban Polykrates is szomorú végét látta maga előtt, mikor szerencséje már annyira ment,

*) Ezt a fölötte érdekes czikket a kiváló, jelentékeny Kiss családnak egyik szintén derék tagja irta, ki magát megnevezni nem akarja, hiteles adatok alapján. Szerk.

hogy a tengerbe dobott gyürüjét is visszakapta egy kifogott hal gyomrában, — úgy Kiss Ernőt is mindig emelkedő pályája utoljára Golgothára vezette. Az egész különbség a görög monda és a magyar történelem alakja között az, hogy az előbbi mint kis görög államocska megunt zsarnoka, az utóbbi ellenben mint a magyar nemzeti szabadság vértanúja ért pályája gyászos végpontjához.

A XVIII. század közepén igen ügyes és szerencsés kezü kereskedő volt Kiss Gergely. Támogatta öt vagyonszerző munkájában hozzá méltó fia, Izsák. Még egy fia volt Miklós; ez azonban sokkal fiatalabb volt és ezért nem vehetett már részt az apa kereső munkájában. Ennek a munkának megkoronázását képezte, midőn Kiss Izsák 1782-ben megszerezte az elleméri és ittebei uradalmakat Torontálmegyében, az elsőt a maga és leszármazói, a másodikat az öccse és ennek leszármazói számára is. Az elleméri uradalom árát 171.750, az ittebeiét 472.000 forintban állapitotta meg a kincstár, mely összegek 15 év alatt lettek volna lefizetendők. Igy a Kiss család 643.750 forintért majdnem 70.000 hold birtokába jutott. A nagy birtokszerzők azonban nem sokáig élvezhették tevékenységük gyümölcseit; mikor 1793-ban tényleg felosztották a Kiss-féle uradalmakat, már Kiss Izsák fia, Gergely unokája, Kiss Ágost szerepelt az egyik, Kiss Miklós kiskorú fia, Antal, illetőleg ennek anyja, Issekutz Katalin, ki másodszor Lukács Miklóshoz ment nőül, a másik ág részéről mint osztozkodó fél. Kiss Gergely végrendeletének megfelelően Ágost, mint Izsák fia az örökség két harmadrészét, vagyis az egész elleméri uradalmat és az ittebei uradalom felét, Antal pedig egy harmadrész fejében az ittebei uradalom másik felét kapta. Ágost három és Antal egy nővéréről a nemesi birtok felosztásánál nem esett szó.

A leányágak ily háttérbe szoritása daczára a Kiss család uradalmait egykorú okiratokból kivehetőleg főként a család nőtagjai kormányozták. Igy Izsák özvegye, Issekutz Mária telepitette Ellemérre a német lakosságot, Ágost neje, utóbb özvegye Bogdánovics Anna épittette az elleméri kastélyt, utóbb Kiss Ernő falusi hajlékát. Ez az özvegy utóbb Loewen Ernő báró tábornokhoz ment nőül, ami

csakhamar igen áldásosnak mutatkozott a család jólétére nézve.

Mert az 1793-iki osztozás, az elleméri telepités, a kastély-épités kissé elhamarkodva történtek: Kiss Izsák meghalt anélkül, hogy a kincstár által a két uradalomért kikötött 643.750 forint vételárt a kiszabott idö alatt lefizette volna. Ha a magas körökben nem lettek volna a család iránt jóindulattal, ez a mulasztás az akkori viszonyok között könnyen az adomány visszavonására vezethetett volna. Igy azonban Ferencz király 1807-ben megujitotta az adományt, tekintettel az érdemekre, melyeket Kiss Izsák a királyi kincstár körül a szászföldi dézsma visszaváltása alkalmából szerzett, tekintettel a Kiss Ágost által tett önkéntes megajánlásokra, tekintettel a Kiss Antal által Torontálvármegye aljegyzője, majd táblabirája minöségében kifejtett közhasznú tevékenységre és végül tekintettel Loewen tábornok katonai érdemeire. Csak a fizetendő vételárt emelte fel 10%-al az elleméri uradalom után 188.925, az ittebei után 590.000 forintra.

Kiss Ágost gyermekei ily módon egy körülbelöl 40.000 holdas latifundium biztositott birtokába jutottak. Hárman voltak ezek a gyermekek; az egyik, Gergely, ki serdületlen korban halt el 1815-ben; a másik, Mária, Pejachevich grófhoz ment nöül, az ingó vagyonból öt megillető rész fejében 50.000 forintot kapott, mely összeghez fivére: Kiss Ernö saját jószántából még 20.000-et adott. Ernöé maradt a tömege a Kiss vagyonnak, mely a következö évtizedek alatt óriási módon emelkedett értékben és jövedelmezöségben.

Kiss Ernö további pályájának vázolása kivül esnék ezen tanulmány keretén. Nagyrészt ismeretes az hazánk közönsége előtt a történelemből. Mindnyájan tudjuk, hogy Kiss Ernöt hajlama és talán mostoha atyjának befolyása a katonai pályára vezette, melyen elég gyorsan emelkedett és igen nagy kedveltségre tett szert bajtársai körében. Oly kedvvel is látta el szolgálatát, hogy nem is gondolt a katonai pálya elhagyására és az uradalmai által biztositott jólét élvezésére. Inkább végigszenvedte a galiczíai állomások minden kellemetlenségét; igaz, végigélvezte az

olaszországi kellemes állomásokat is. Ezrede felszerelését nem egyszer saját pénzén tette szebbé, megfelelőbbé.

Persze, hogy ezen érdekes élet folyásáról nem egy adoma került forgalomba, melyről még azt sem lehet állítani, hogy jól lenne kigondolva. Így olvashattuk néhány évvel ezelőtt az újságokban, hogy Kiss Ernő atyja kopogtatott 1816-ban a bécsújhelyi katonai akadémián fiának felvétele végett. Az irodában levő tisztek meglehetősen gyanakodva néztek a kevéssé előkelő külsejű örményre és megkérdezték, hogy képes lesz-e megfizetni a tandíjat. Az igenlő esküdözések után még foghegyről hozzátették:

— Csakhogy zsebpénzt is kell a fiúnak adnia.

— Elég lesz nyolczezer forint? kérdezte erre alázatosan az egyszerű örmény.

Hogy ez az adoma, melyet közönségünknek, mint való tényt találtak fel, mennyire nélkülözi a költői igazságot is, kitűnik az előbb elmondott adatokból. Kiss Ernő atyja, Kiss Ágost, a ki különben már gazdagságban és tekintélyben nőtt fel, 1816-ban már régen nem élt, Loewen tábornok pedig bizonyára nem lépett föl oly félszegül, mikor mostoha fiát a tisztképző intézetbe felvétette.

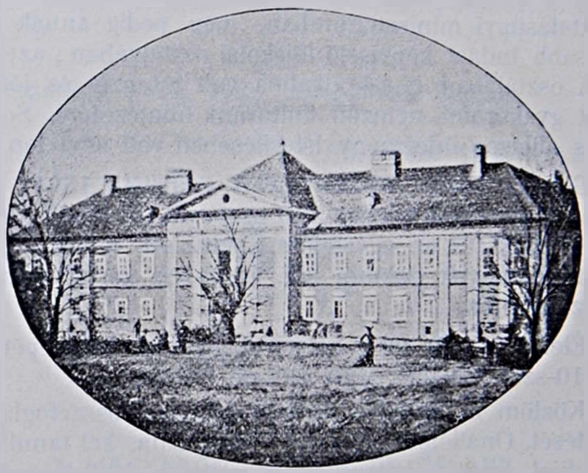
Általánosan ismeretes Kiss Ernő szereplése a szabadságharczban. Ekkor állott pályája tetőpontján és ekkor közeledett rohamosan annak *végé*hez, amidőn feláldozta eszményeiért az élet örömeit, melyekben oly bő része volt, de amelyeket mégsem tett soha törekvései főczéljává.

Itt közöljük végszavait annak jegyzőkönyvnek, melyet Kiss Ernő pályája gyászos, de dicső befejezéséről annak idején felvettek:

...„Ennek következtében Kiss Ernő a felségárulás büntette miatt az 5. hadi törvényszakasz és ezzel összefüggésben a katonai büntető törvénykönyv 61. szakasza, továbbá az 1848. október 3. és 20, és november 6-án kelt legfelsőbb kinyilatkoztatások, végül az 1848. november 12-én és 1849. július 1-én kelt kiáltvány értelmében az ez év szeptember 21-én tartott haditörvényszéken (nem által!) ezredesi rangját, érdemrendjeit, összes bárhol levő ingó és ingatlan vagyonát elvesztettnek nyilvánittatott és lőpor és golyó általi halálra ítéltetett."

„Ezen büntető ítéletet Haynau báró, cs. kir. táborszernagy ő nagyméltósága, a magyarországi és erdélyi hadsereg főparancsnoka megerősítette és a terhelten az ellene elrendelt halálbüntetés mai napon végrehajtatott. Az aradi cs. kir. haditörvényszéktől 1849. október 6."

Így aludt ki ama derék örmény család fénye a magyar haza földjén, de úgy lett annak nagylelkü fia egyik vezérlő csillagga a magyar nemzet egén, szenvedései sötét éjjelében. . .

(Elleméri kastély)

DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

Egy érdekes füzet akadt a kezembe: Dr. Gopcsa László irodalmi munkássága, 1885—1905. Szamosújvár, 1905. Todorán Endre könyvnyomdája.

Dr. Gopcsa László kedves régi jó barátom és munkatársam az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn" czimü tudományos folyóiratomban. Minden közhasznú törekvésem jóakaró pártolója. Nem tehetem, hogy ne emlékezzem meg róla, épen most, irói működése kezdetének huszadik évfordulóján, mert holnapután lesz 20 éve annak, hogy a kolozsvári „Magyar Polgár"-ban megjelent első czikke: „A gyorsirászat az országos kiállításon." És hol emlé-

kezzem meg róla, ha nem az „Armenia"-ban, melynek ő kezdettől fogva szorgalmas dolgozótársa és a mely egyúttal a Gopcsa működése specziális irányának mondhatni hivatalos képviselője. Mert Gopcsa László sokoldalu irodalmi tevékenységének legérdekesebb iránya mégis az armenologia, melynek alapos és hivatott mívelője. Emellett még a gyorsirásnak hazánkban egyik vezető faktora.

Dr. Gopcsa László aránylag elég fiatalon, a hivatalos ranglétre magas fokát érte el. Osztálytanácsos a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban, még pedig annak a legmagasabb tudást képviselő főiskolai osztályában; azelőtt az elnöki osztályban is bő alkalma volt intenziv és jótékony hatást gyakorolni nemzeti kulturánk főintézetére. Sok fontos és áldásos intézmény létesitésében volt névtelen része.

Gopcsa László Szamosújvárt született 1865. június 10-én. A gymnasium négy alsó osztályát ott tanulta, a négy felső osztályt és az egyetemet Kolozsvárt, a hol a jog- és államtudományok doktora lett. 1888-ban került a kultuszminiszteriumba.

Életrajza már több helyen megjelent. Arczképét pedig már 10-szer közölték igen előkelő helyen.

Közlöm itt irodalmi munkásságának összefoglaló áttekintését. Önállóan megjelent 8 dolgozata, két tanulmánya pályadijat nyert a kolozsvári egyetemen. Ő irta a Pallas-Lexikonba az örményekre s a gyorsirásra vonatkozó összes czikkeket; 10 év óta ő szerkeszti a kultuszminiszterium hivatalos közlönyét. Fordítása három jelent meg, ketteje hosszabb czikksorozatban. Emlékbeszédet négy alkalmi kiadványba irt. Könyvismertetést tizenegyet. Életrajzot tizenhármat. Uti tárczát hatot. A jog- és államtudományok köréből kilencz dolgozata jelent meg, többnyire szellemesen és szakszerüen tárgyalva fontos és aktuális kérdéseket. Hasonló jelentőségü 19 tanügyi czikke. Egyenesen örmény tárgyú a legtöbb dolgozata, t. i. 24; de ezenkivül a többi szakokban kimutatott czikkei közt is számos az örmény vonatkozású, még pedig körülbelől szintén ugyanannyi, nem számitva a Pallas-Lexikonba irt örmény tartalmú czikkeket. Gyorsirási czikkelyek 12. Végre tárczák 13.

Ebből a mintegy 134 dolgozatból az „Armenia“-ban megjelent husz.

Ez a kimutatás azonban csak egy részét tartalmazza Gopcsa irodalmi és tudományos értékű és tartalmú dolgozatainak. Ezenkivül számos ily irányú hivatalos és félhivatalos munkálatot fogalmazott és formulázott.

Gopcsa most van tevékenysége tetőpontján. Még évtizedes jelentős munkát várunk tőle a magyar nemzeti kultura javára és az azt szolgáló örmény kulturtörekvések érdekében.

Budapest, 1905. VIII. Szent-István napján.

DR. HERRMANN ANTAL.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: **SZONGOTT KRISTÓF.**

(Kilenczedik közlemény.)

3. *Fejezet. Az udvari személyzet. Lekápenosz Román tengernagy társcsászárrá neveztetik ki.*

Zoját, Konstantin anyját, már rég elüzték volt a palotából. De az anyjától megfosztott császár folytonosan csak szülő-anyja után sirt úgy, hogy a felügyelő gondnokok — akaratjuk ellenére — kénytelenek voltak Zoját a palotába visszahivatni.

A császárné belépése politikai változást idézett elő. Konstantinra nézve, ki árvaságra [1]) jutva csak ellenségektől volt körülvéve, az életnek új köre nyilott, mikor végre az anyai kéz gyöngédségét érezte. Elüzetett mind a hét felügyelő-gondnok; Miklós patriarkha pedig figyelmeztetést kapott avval a szigorú meghagyással, hogy többé ne elegyedjék a birodalom ügyeibe és ne lépje át az egyházi tér megállapitott határait. Az udvar összes hivatalnokai kicseréltettek. Mindez úgy hatott a népre, mint villám az égből; de azért érezte a nép, hogy van feje, ki hatósan és öntudatosan cselekszik...

. . . Nem volt belsőleg csendes az ország, midőn azt kivülről bolgárok fenyegették. Zoje 917-ben békét köt Nyugottal és Bagdad arabjaival, és összes seregeit Nyugotra küldi, hogy a bolgárok haderejét teljesen tönkretegye.

Szárazföldi hadvezérré Phokász Leó, tengernagygyá pedig az örmény Lekápenosz Román választatott. A bolgárok és besenyők ellen folyt a harcz... A háború befejezte után a nép szeme a két vitéz férfiúra: Leóra és Románoszra tekintett. Ezek vetélytársak voltak; mindkettőnek legfőbb vágya az volt, hogy trónra jusson; mert könnyű dolognak tartották a hatalmaskodást a császár és Zoje felett; mivel egyik gyermek és a másik nő volt. . .

A versenyben Románosz lett a győztes, ki vitézsége mellett még tiszta lelkü és őszinte is volt. Romanosznak Zojé-n kivül, — ki akkor is midőn ő szemfényvesztésre itéltetett, őt a császárné mentette meg, — Tódor, a császár tanára volt nagy segitségére, ki úgy nyilatkozott, hogy a császár, Phokász fondorkodásaival szemben, trónját Románosz segédkezése nélkül nem tarthatja meg...

Erre Zoje és Konstantin parancsot küldöttek a tengernagyhoz, hogy jöjjön a palotába. Románosz a császárral az udvari kápolnába ment, hol megesküdött, hogy haláláig segitségére lesz a császárnak. Erre a császár

[1]) Atyja, bölcs Leo már nem volt az élők között. Sz. K.

Románoszt az idegen nemzetiségű testőrség fővezérségével tüntette ki. Bíborbanszületett azután nőül vette Románosznak Ilona nevü leányát. Lehet, hogy a diplomaczia talán(?) helyteleniti ezt a tettet. A befolyásos emberek közül többen ellenezték is ezt a lépést; de miután a császár kereken kinyilatkoztatta azt, hogy „a korona nélkül el tud lenni, de Ilona nélkül nem tud tovább élni", — mindenki áldást kivánt a frigyre. Ilona császárnéról sok szép és jó tulajdonságot örökitett meg a történelem.

Néhány hónap mulva Románosz előbb czézárrá, később társ-császárrá neveztetett ki... Románosz 819—846-ig egyedül kormányozta a római birodalmat Konstantin megtartotta ugyan a császári czimet, de kizárólag csak tudománynyal foglalkozott. Megirta Vászil örmény eredetü császár életrajzát, az ‚edessai kép' (vera-ikon) történetét, igen becses fejezeteket irt Örményországnak Dáron és Arárát-tartományairól; irt továbbá orvosi, földmivelési tárgyakról, egy ismertető munkát pedig nagy könyvtáráról, egy teljes törvénykönyvet...

Javította az iskolaügyet, a jó tanulókat megjutalmazta; tanult embereknek adta a nagy hivatalokat, kiket gyakran ültetett asztalához. Igy uralkodott Konstantin a szellemi világ felett, mig Románosz a külső világot kormányozta...

4. Románosz és fiainak számüzetése. Bíborbanszületett egyedül császár.

Konstántin negyven éves korában ismét kezébe ragadta a kormánypálczát, melyhez neki joga volt; és igy fiára hagyta a koronát, melyet halála előtt el akartak ragadni tőle Románosz fiai...

Ugyanis Románosz társ császárnak István nevü fia, egy ‚madár'-nak nevezett udvari csalárd tisztviselő útján, folyton annak a véleménynek adott kifejezést, hogy: „A birodalomnak ifjú kormányzóra van szüksége; apja pedig beteges, menjen ezért kolostorba és helyét foglalja el ő".

István, ki égett a vágytól, hogy minél hamarább jusson trónra... és a ki várni többé már nem tudott, — atyja betegségét jó alkalomnak tekintvén — választott czinkostársai élén a palotába hatolt, atyját ágyastól együtt lehozatta, hajóra tétette és Prothe szigetére küldötte, hol életének hátralevő napjait, mint szerzetes töltötte el....

Most Románosz fiai Konstantin ellen vetettek cselt; de ez megelőzte őket; mert egy ünnepség alkalmával mindkettőt elfogadta... és elküldötte őket is, hogy apjukkal együtt — vezekeljenek....

Végre Konstantin lett Bizanczban a tényleges császár. Ilona a hatalom teljes birtokába jutott és azok, kik Konstantin pártján voltak, nagy hivatalokra jutottak.

A palota Konstantin uralkodása alatt folytonos zavargásnak volt szintere; de a birodalom sem maradt ment a pusztító háboruktól.... A bolgárokon kivül az arabok (945-ben) támadták meg a birodalmat; de Marath mellett jól elverettek. A hunnok Othrantho-ig jutottak, kik mögöttük mindent pusztává tettek (945); 950-ben az arabok ismét megtámadták a birodalmat. Ezek folytonos háborúban állottak Bizanczczal. A változó szerencse hol egyiknek, hol másiknak kedvezett...

5. *Fejezet. Konstantin halála.*

Konstantin fiának, II. Románosznak neje: Theophana, fölötte dícsvágyó nő volt. Ez a várni nem-tudó nő, ki minden áron császárné akart lenni, folytonosan azt kérdezte férjétől, hogy: „Mikor fog meghalni atyád?“ Egyszer aztán a kérdést evvel egészítette ki: „Ölesd meg atyádat.“

Theophana férjéből a dicsvágyon kivül minden más jó érzést kiölt... Konstantin kis gyöngeség miatt orvosságot vett. Most Románosz megvesztegeti Miklós nevű szakácsát, hogy az orvosság közé mérget tegyen.

A császár szokott időben az orvossághoz közeledik; de mikor a mérges poharat kezébe veszi, lába megcsuszik és a pohár a földre esik.

Konstantin megszabadult.

Megitta ugyan a maradékot; de ez a kevés sem maradt hatás nélkül. Gyógyszert Bithynia hegyei között keresett; itt meglátogatta a remetéket, velök étkezett, magát imáikba ajánlotta; megfürdött Brussa forrásaiban. De mit sem használt egyik sem; azért visszatért Konstantinápolyba, hol a láz folytonosan gyötörte.

Románosz azért, hogy siettesse atyja halálát, orvosságába újra mérget tétetett. Bizanczi irók mondják, hogy haldoklása alatt a palotára közápor hullott: el akarták hitetni az emberekkel, hogy a nép a császár ellen tüntetést rendezett. Erre katonák rohantak ki a palotából, hogy elfogják a bünösöket; de nem találtak senkit. Most azt állitották, hogy a kövek az égből hullottak....

Konstantin, ki mitsem gyanakodott fia ellen, Románoszt maga elé hivatta, könytelt szemekkel megáldotta, intézkedéseket tett.... és azután behunyta szemeit — örökre.

A temetés ideje alatt tünt ki az, hogy mennyire szerette a nép Konstantint: senki sem sirt, hanem mindenki zokogott.

Bizancz császárai közt Konstantin talán(?) a leggyöngébb, de legjobb szivü és legeszesebb császára volt. Megelégedhetne Konstantin irói halhatatlanságával is, ha nem lenne dicsösége, mit a születési jog adott neki.

Bizanczi irók állitása szerint ujra megjelent az üstökös. Visszagondolva Konstantin születésére, melyet 55 évvel elöbb saját szemeivel látott az üstökös — homályosan kisérte onnan a magasból az aranykoporsót, melyben arany-sziv nyugodott....

(A „Pázmáveb," a velenczei mechitháristák tudományos folyóiratából, 1905. évfolyam [78—85. lap] februárusi szám [2], Száhágián után örményből Szongott Kristóf).

V. Czikkely. Néhány lap az örmények történetéből. *)

1. Fejezet. Az örmények Árám idejében.

A hódító Árám (örmény uralkodó) roppant birodalmának határait éjszakról Kaukazus bérczei, délkeletről pedig Zarasb hegy vagy Zariasp folyó képezték... És az örmény birodalom határszéleinél egyfelöl Kaukasiában, másfelöl az Oxus melléki tartományokban találjuk a magyar ajku népeket, kik — hihető — Árám fegyverei páratlan szerencséjének engedve, vagy azok súlyától nyomatva hagyták el eredeti honukat. S valójában a népek történetében szinte példa nélküli az a jelenség, melynél fogva az eredeti honából felkerekedett magyar faj, két — szinte — egyenlő ágra szakadt, és egymástól egészen különböző irányban, egyike útját éjszakra véve, a Kaukazus bérczei hozzáférhetetlen hegyvölgyeibe vonult; másika pedig több száz mérföldnyi távolságra, az Oxus vize körüli tájékokra menekült, nem is lehetett egyéb, mint egy hatalmas karral közbevágott, azt egymástól elszakasztott és útját két ellenkező irányban venni kényszeritett külellenségnek műve. Ugyanez történt, tudniillik a magyarok (rokonaival) Armeniában, mi szinte másfél ezred évvel később Lebediában a pacinacitáktól szenvedett megveretésök után. „Turcorum exercitu per Pacinacitas devicto, atque in partes diviso, earum una quidem versus orientem partem, Partiae incoluit; alia autem versus occidentem migravit“ ... irja Constantin.[1])

Egyetlen ellenvetés, mit elögördithetni, volna, hogy Árám hóditásairól és általában az örmény hatalomnak valaha oly magas fokra emelkedéséről, a mint az Mar-Ibas-Katina nyomdokai után rajzolták, a történetirók mit sem mondanak; de a mi örkényt elenyészik, ha elgondoljuk: miszerint a sötét hajdan ama századaiban, a népek életében sok, felette sok történhetett, miről a jelen —

---

*) Ezen V. czikkelynek mind a hat (1—6) fejezetét a tudós Lukácsi K. után adom elő. Sz. K.

[1]) Constantinus Poraphyrogenneta, De admistrando imperio, cap. 38.

többnyire görög és római, több tekintetben hiányos kútfőből merített — történetirás mit sem tud; de a mi mindamellett egy, a hona és nemzete viselt dolgai leirásával foglalkozó irótól előadva, hitelt érdemel.

Strabo, a régi világ egyik legnevezetesebb föld- és történetirója, ki Amasiában Cappadocia városában élt és irt, következésképen a szomszéd Örményországot jól ismerte, az egykori örmény hatalomról dicsérettel emlékezik, s nem kételkedik az örményeket a medok és babyloniak mellé sorolni; sőt némi tekintetben azok fölébe emelni. Az örmények, a kik ezen elsőrangú hatalmasságokkal hatalomban versenyeztek, ezeknek a parthus világbirodalomba olvadásuk után is fentartották magokat; Strabo ide tartozó érdekes sorai ekkép hangzanak:

Az occidentem est Adiabena et Mesopotamia, maxima pars Adiabenae planities est, ea presertim pertinet ad Babyloniam, quamquam proprium principem habeat, nonnunquam Armeniae adhaerescit. Nam Medi, Armenii ac Babylonii praeter omnes alias gentes, quae hic sunt, ita erant ab initio constituti, ut se invicem adorirentur, ut cuique opportunum videbatur, rursum conciliarentur, quod usque ad Parthorum imperium permansit. Medis itaque atque Babylonis Parthi imperant, Armeniis autem nunquam. Invasiones quidem factae sunt, omnimo autem capti nunquam, imo Tigranes (ut in rebus Armeniacis dictum est), fortiter restitit.“ Strabo, L. XVI.

2. Fejezet. Emlékek, melyek Tigris, Eufrat és Ararát neveihez vannak kötve.

Nem szükség említenem, hogy az örmények hajdan Előázsia felföldjén évezredeken keresztül uralkodó nép voltak, s tettleges részt vettek Ázsia sorsára eldöntőleg hatott ama világtörténeti nevezetességü eseményekben, melyek Babylonia, Assyria, Perzsia világbirodalommá emelkedését vagy enyészetét elősegitették. Az őshajdan ezen első rendezett államalmaival polgárosodásban és müveltségben lépést tartottak; a mi pedig reánk nézve érdeke-

sebb, a kereszténység első századaiban már szépen virágzott irodalomnak örvendettek; gazdag ez különösen föld- és történetirati munkákban, melyek szerzői jóllehet jobbára saját honjukkal és nemzetükkel foglalkoznak, mindazáltal az egykor Örményországban és körülötte lakott népekről több nagybecsü emlékeket tartottak fenn és számos olyan tudósitásokatt közölnek, miket más irókban hiában keresünk. Az Elő-Ázsia szivét képező Armenia puszta leirása a régiségtannal komolyan foglalkodóra nézve több tekintetből felette érdekes és tanulságos. Ki nem tudja a nagy emlékezeteket, melyek Tigris és Euphrates, meg a nagy Ararát neveihez kötvék. Története, ha nem is oly ragyogó, mint más elsőrendü ázsiai nemzeté, de fénypontok nélkül nem szükölködik. (Lukácsi, A magyarok öselei, 10—11 lap).

3. Fejezet. A magyarok rokonainak ösei és az örmények.

Származtak legyen a magyarok rokonai Chámtól, vagy Jáfettől, vagy a mi valószinübb mindkettőtől, annyi minden esetre világos, miként kezdetben Éjszak-Örményországban, névszerint Araxes és Cyrus folyói körül és Phasis forrásánál laktak. Már hogy mikor és miért hagyták el ezen eredeti lakföldjüket, teljességgel nem tudhatni, a történetirás erről mélyen hallgatván, mindenesetre azonban a legkorábbi időkben kellett ezen költözésnek történni. Mivel — a mennyire az örmény irók nyomán csak felhatolni lehet a magas régiségbe, — ezen tájakon a magyar népnek (szerintem a magyarok rokonainak. Sz. K.) csak neveire, emlékeire, szóval hült helyeikre akadhatni. A dáhok, sabirok, sakok, abarok, szintúgy: Saccasene, Hunoracerta, Madsár-völgy és hegység lakói... Örményország évkönyveiben, mint őstörzsökös, örmény fajú népségek jelennek meg, kik tehát kétségkivül a historiai emlékezetet meghaladott századokban az érintett tájaktól, mi okból nem tudhatni, kitakarodott magyaroknak [1]) lakhelyeit elfoglalva

[1]) A magyarok rokonainak: a hunnoknak, avaroknak... (Sz. K.)

és azokon megtelepedve, a helységek korábbi neveit megtartották; mire nézve nagyon kétes, ha az e vidékeken seregével keresztül vonult Xenophon ‚dáhá'-in, kiket Taochik-nak nevez, Herodot ‚Sapir'-jain, a diospolisi és persepolisi feliratokban eléjövő Sapardian hunnokon stb. hasonnevü magyar ajkú népségeket, vagy helyeikbe lépett, de nevöket megtartott örményeket kellessék értenünk és pedig annál kétesebb, minél bizonyosabb, hogy Strabo, Byzánti István, Ammian és Solin korában, kik e tájakon daha, saka, sapir, abar stb. népségeket helyeznek, már nem magyar, hanem örmény ilynevü törzsökök népesitették egész Örményország tárgyalt vidékeit. Tanusitja azt az örmény irók egyeteme; de megvallja Byzanti István, ki az obarenokat és otenekat az örmény nemzet kiegészitö részeinek lenni állitja: *πέμπτοι δὲ Κύρου ποταμὸν Ὀβαρηνοὶ τε καὶ Ὀτηνοὶ νέμονται μέχρι μέρους Ἀρμενίας ὄντες.* [1])

Az örmények — Strabo szerint — a második században Kr. előtt Nagy-Antiochus idejében, az ettől elpártolt Artaxia és Zádriádra vezéreik alatt, szomszédaiktól hol egy, hol más tartományt elfoglalván, hatalmukat, nyelvöket és nemzetiségöket minden oldalról oly nagy sikerrel terjesztették, hogy Strabo kitétele szerint, valamennyien azon egy (örmény) nyelvet beszéllenék; ezt tanusitó érdekes sorai ekkép hangzanak: „Tradunt Armeniam cum prius parva est ab Artaxia et Zadriadra auctam, qui Magni Antiochi imperatores fuere, quo superato alter Sophene et Amisenae et Adamantidi et quibusdam aliis, alter regioni, quae circa Artaxata est imperantes, multum coaluere et vicinis loca plurima abstulerunt. Medis Caspianam et Phaunitem et Basoropedam, Iberibus circum montanam Paeadri regionem et Chorzenam et Gogarenam trans Cyrum, Chalybum gentibus et Mossynaecis Parenetam et Xerxenam, quae Armeniae Minori conterminae vel ejus partes sunt. Cataonibus Acilissenam et regionem quae circa Antitaurum

---

[1]) Stephanus Byzantinus, de urbibus in voce.

est, Syris vero Tamanitam, ut omnes unius linguae essent.[1])

*

E genere Artaxiae fuit Tigranes is, qui eam habuit, quae proprie Armenia est appellata. Ea Medis, Albanis et Iberibus contigua erat usque in Colchidem et Cappadociam, quae juxta Euxinum est.[2])

*

Mar-Ibas-Katina elismeri, hogy a legkorábbi századokban Örményország határain belül számos idegen ajkú népségek tanyáztak, kik az örményeket háborgatták s a kiktől csak Árám fejedelemnek sikerült birodalmát megtisztitani. Árám harczias és emelkedett szellemü uralkodó lévén, honát és nemzetét nemcsak megszabaditotta az idegen iga alól, hanem e felett birodalma határait minden oldalról kitágitotta, több népet és tartományt meghóditott és győzelmei által oly nagy hirre és névre kapott, hogy a fentnevezett iró szerint (Mar-Ibas-Katina) az Armenia körül lakó népek Árám nevéről nevezték el az örményeket: a görögök *Ἀρμενία*, a perzsák és assyrok Armnik néven.[3])

4. Fejezet. Görögök Örményországban.

Örményország volt a görög és perzsa kóczodás főtárgya . . . és mégis a görögök — minden erőlködés mellett — Örményországnak csak is éjszaki részeiben tudták huzamosabb ideig magokat fentartani. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. könyv, 176 lap).

A két Tigránesnek, Ártávázdnak és Erato királynénak pénzei görög feliratot hordanak.

Ezekhez hasonlók a parthus Arsacida királyok eddig ismert pénzeinek feliratai. Görög felirással látta el Chosz-

[1]) Strabo, De situ orbis, L. XI.
[2]) Idem, ibidem.
[3]) Chorenei-Szongott, I könyv, 12. fejezet.

rov örmény király (313—326 Kr. u.) azon emlékoszlopot, melyet Kaukásiában állított a chazár- és basil-hunnokon nyert győzelme és főurasága jeléül (Chorenei, II. könyv, 66 fejezet).

Görög volt szövege a Szánátrug király palotájának romjai közt talált historiai tartalmú feliratnak is. (Sebeos, Heraklius kora, I. könyv, 2 l.).

Plutarch irja, hogy: „Tigránes (örmény király) az általa épitett és nevére elnevezett, nagyrészt az általa meghóditott, Syriából és Cappadociából átszállitott görögökkel népesített Tigranocerta városban görög színházat állitott és a görög szinészeket és tudósokat pártolta.“[1])

Appiánnál, a parthus Orodes és az örmény Ártávázd Artacida-királyokról ezt olvassuk:

„A midőn ezen uralkodók egymással kibékültek, a békeszövetség szilárditására ejtett menyekzői ünnepélynek növelésére görög szavalatokat és szini előadásokat rendeztek; mert Orodes a görög nyelvet jól értette, Ártávázd pedig éppen költő volt, szindarabokat és egyéb munkákat irt, melyek közül némelyek Appián korában megvoltak.[2])

---

[1]) Erant ea tempestate Tigranocertis plurimi ludorum artifices, quos undique Tigranes ad se institutorum spectaculorum causa convocarat. His Lucullus ad praeparandos pro parte victoria ludos atque spectacula magnifice usus est. Plutarchus in Luculto.

Tigranes Cappadocia velut indagine cincta, ut nemo posset evadere ad trecenta millia hominum abstraxit in Armeniam, et agros eis ad incolendum cum aliis attribuit; ubi primum Armeniae regni diadema sibi imposuit et opidum Tigranocertam a se denominavit, quasi grece dicas Tigranopolim. Appianus de Bello Mithridatico, p. 216. (Lukácsi, 196. lap).

[2]) Interea Orodes cum Artabase in gratiam redierat ejus sorore desponsa Pacaro suo filio, moxque secuta sunt convivia et commessationes et multa alia, introducta sunt et Graeca acroamata, nam Orodes nec linguae Graecae rudis erat, nec literarum. Artavasdes vero etiam tragoedias scribebat et orationes et historias, quarum nonnulae servantur et hodie. Appianus, de bello Parthico.

Ὁ δ' Ἀρτασάδης καὶ τραγῳδίας ἔποιει καὶ λόγους ἐγραφε καὶ ἱστορίας ὧν ἔτι διασώζονται. Plutarchus in Crasso. (Lukácsi, 196. lap.)

5. Fejezet. Örmény, syrus, chald, görög, arab feliratok Örményországban.

Romban hever, a szó szoros értelmében, az egykori Örményország! A várak és városok romjai közt itt-ott kiálló, vagy a romokból kiásott oszlopok, emlék- és sírkövek sok érdekes historiai tartalmú feliratot hordanak; láthatók ezeken számtalan örmény, syrus, chaldeus, arab és görög feliratok. Ván, más néven Semiramocerta várerősségnek, eleven sziklába vágott szobái és csarnokai telvék Semiramis uralkodására vonatkozó ékalakú feliratokkal; hasonló ékalakú iratok találtatnak Manaserta (Mánásgérd), Artimed, Dariuns (Bajázid) és Pteria városok romjain. [1])

Görög feliratok találtatnak egyebütt is, de főképp Kis-Örményországban, mely tartomány az V. században Kr. u. görög hatalom alá jutott. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 192. lap).

Az arabok uralmát hasonlólag számos felirat hirdeti egész Arméniában. (Lukácsi, ugyanott).

Az örmények az V. század közepéig, míg tudniillik az örmény hangoknak megfelelő s kiejtésére alkalmas magánhangzó betűk felfedezteltek (a régiek arra elégtelenek levén), az örmény szóknak leirására közönségesen perzsa és syrus betüket használtak; [2]) sőt a délnyugati Assyriával határos tartományokban az isteni szolgálatot is syrus nyelven végezték. [3])

Eumenes örmény királyról irja Polyaenus, hogy Orontes örmény satrapától syrus betükkel irott levelet mutatott elő.

---

[1]) Déscription de l'Asie Mineure L. Arménie, p. 130. par Charles Texier. (Lukácsi, 192. lap).

[2]) Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, 3. könyv 52. fejezet.

[3]) Les Syriens plus avancés dans la civilisation que les Arméniens leurs maitres, ils les maitrisérent a leur tour par leur culte, par leur langue et par leur littérature. Leur langue fut celle qu'on, employa dés lors en Arménie dans les affaires judiciaires, dans la diplomatie et dans la religion jusqu' au cinquieme siécle de l'ere Chretienne. Chanazarian (Sáhnázárián), Histoire de l' Armenie cf. Mois. Choren. L. 4. c 54, 4.

„Eumenes epistolam protulit Syriacis litteris scriptam tamquam ab Armeniae satrapa Oronte".[1])

A syrus betűknek használata és a szokások némi hasonlatossága vezette Strabot azon tévedésbe, hogy az örményeket a syrusok és arabok nyelvrokonainak állitá: „Armenorum, Syrorum et Arabum gentes multum prae se ferunt cognationis sermone, vita, corporum forma maxime ubi vicini sunt". Kétséget azonban nem szenved, miképp a diplomatiai nyelv úgy az armeniai, mint a perzsiai Arsacidáknál a Nagy-Sándor utódai alatt egész Előázsiában elterjed görög volt. Görög feliratúak mindkét rendbeli Arsacida királyoknak mostanig talált pénzei (érmei).

6. Fejezet. Hún, kazár és egyéb magyar fajú népek az örmény hadseregben.

Örményország a VII. és VIII-ik században Kr. után, — nagy részben az arabok által leigázva, a hatalmas khalifáknak állott joghatósága alatt. Részben mondám; mert az örmények azután is, hogy az araboknak sikerült a perzsa trónt 637 körül Kr. u. megdönteni, hozzáférhetlen fellegváraikban és sziklaberczeik közt erélyesen védték magokat és kemény harczokat vivtak az arabok ellen.

A fejetlenség ezen korszakában, midőn a nemzet nagyjai hazájukat és szabadságukat védve, a mohamedanismust fegyver erejével terjesztő arabok ellen erejöket a folytonos küzdelmekben kimerítették, seregeik megritkult sorait nem egyszer egészitették ki hún, kozár és egyéb magyar fajú népek zsoldos csapataival, melyeket legtöbb esetben magok segitettek áttörni az arabok által őrzött kaukazusi vaskapúkon és beütni Örményországba.

A jó viszony, mely a két nemzet közt az arabokkal vivott harczokban szövödött, azután sem szünt meg, hogy az araboknak sikerült a magyarokat (a magyarok rokonait, Sz. K.), kik gyakori becsapásaik által ujon szerzett armeniai birtokaikat háborgatták és lehetségessé tették az örmények ellentállását a kaukasiai torkolatokból kiszoritani.

Leontius örmény történetiró a X. századból, ki Mohamednek és utódainak irta meg történetét, ezt irja,

[1]) Bochart, Phaleg. C. IX.

hogy a kazárok khagánja állandóul nagyszámú örmény harczost tartott seregében, kiknek hűségében és vitézségében az ütközetek alkalmával leginkább bizott. [1])

Konstantin meg ezt irja a kazárokról, hogy azoknak Kabar nevü törzse a magyarokkal, kiket ő ‚turkok'-nak nevez, egyesült. „Pars cabarorum fugientes ad Turcas in Pacinacitarum terram se contulerunt ibique sedes posuerunt. . . . atque sic connexi inter se Cabari cum Turcis Pacinacitarum terram incoluerunt." [2])

Ugyanezt olvassuk a Névtelen könyvében a kunokról: „Tunc praenominati duces Cumanorum, quum vidissent pietatem Almi ducis, quam fecit cum Ruthenis, pedibus ejus provoluti se sua sponte duci Almo subjugaverunt, dicentes: ex hodierna die nobis te dominum ac praeceptorem usque ad ultimam generationem eligimus et, quo fortuna tua duxerit, illuc te sequemur". [3])

Hogy Anonym kumánjai és Konstantin kabarjai alatt nem két különböző, hanem azon egy népet kellessék értenünk, bebizonyitották Pray és Katona s ujabban Szabó Károly történetirók. [4]) Miben ismét bizonyságát találjuk annak, hogy a magyar fajhoz tartozó népek különböző neveket viseltek, másképp neveztettek a honi és másképp a külföldi irók által. Hol történt a kazároknak ezen csatlakozása a magyarokhoz, adatok hiányában meghatározni nem lehet, annyit azonban tudunk, hogy Pannoniába való bejövetelöket megelőzte; mi czélomra elegendő, mely nem egyéb, mint megmutatni: hogy az örmények egyesülve a kazárokkal, azokkal együtt és egy időben jöttek által a magyarokhoz... (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 245 lap).

---

[1]) Indsidseán, Örményország régiségei, I. könyv, 338 lap.
[2]) Constantinus Porphyrogenita, De administando imperio, c. 29.
[3]) Anonymus, c. X.
[4]) Pray, Dissert. V. p. 19. — Katona, Historia critica primorum Hungariae Ducum. Almus 1. §. XLIII. — Szabó, Vezérek kora, II. fej. 57 l.

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI KONGRESSZUSÁN.

IV.

Finck F. W. jelentést tesz keleti Armeniában tett tanulmány-útjáról. Kaukazia lakossága a föld alakulása következtében, sokféle, sőt szétforgácsolt, és mégis kezd már egységessé válni. Nem lehet tagadni, hogy van már kaukázusi nép, ennélfogva azt is el kell ismerni, hogy legalább legtágabb értelemben, kaukazusi philologia is van. A keleti örmény nyelvészet ennek egy részeül tekinthető. Armenia több részében már előbb ment végbe idegen kultúrába való hasonló részleges beolvadás, és ez különféle fordító és utánzó irodalmat hozott létre. Ezen utánzó irodalmakkal szemben az armenisztika csak segédtudomány lehet. Az önálló örmény philologia főfeladata pedig annak a feldolgozása. A mi a nép fötömegének közös tulajdona, a közös nyelvnek, a közös emlékeknek és a közös vallási kifejezési formáknak. A mi keleti Örményországot, mint lelőhelyet illeti, mindenre nézve, a mi a kéziratokból meríthető, a több mint 3600 kötetnyi ecsmiádzini könyvtár ajánlható mindenekelőtt, minden egyébre nézve pedig, pl. tájszólások, háztipusok, táncz, viselet, szokások stb. első sorban a falu. Az örmény philologia főfeladata ma kritikai kiadások előállítása. Ezek pedig előmunkálatúl tudományos katalogust kivánnak, és a variánsok jegyzékének közzétételét. Az európai armenisták feladata ezenkivül, hogy terjeszszék az elemi oktatást, iskolázzák módszeresen a Németországban tanuló örményeket és hogy közérthető tudományos tárgyalások révén messzebb ható érdeklődést keltsenek.

Legyen szabad, ehhez is néhány szerény megjegyzést füznöm. Finck fejtegetései kétségkivül helyesek és észszerüek. De olyan általánosan vannak tartva és olyan — mondhatni — magoktól érthetők, hogy nem igen jelentkeznek mint egy speczialis tanulmányút konkrét tapasztalati eredményei.

Különösen a mi az európai tudósok által iskolázandó örmény tanulmányozókat illeti, az olyan fontos téma, mely behatóbb tárgyalást érdemelne. Vannak örmény tudósok által vezetett örmény főiskolák. De már előző czikkemben rámutattam arra, hogy első sorban nem örmény

származású armenisták vannak arra hivatva, hogy az armenologiát radikális kritikai és egészen modern methodikai irányba tereljék. Egyes nyugoti egyetemeken vannak is kiváló armenisták, és az örmény philologiának, melyet az indogerman nyelvészettel foglalkozó folyóiratok eddig sem hanyagoltak el, most már német tudósok vezette közlönye is van. De ezek mind csak szórványos jelenségek. Az örmény philologia azonban nagyon fontos. És a többi klaszszikus régi nyelvekkel szemben nemcsak a multja, hanem a jelene és jövője is jelentős.

Indokolt volna talán egy nyugoti armenisták által vezetett armenologiai tudós társaság, melynek természetesen örmény fajú tudósok is lehetnek tagjai. Ez ment volna politikai és agitaczios színezettől, de közvetve mégis politikailag is nagy hasznára lehetne az örmény nemzetnek. Mert a tudomány még a keleti zsarnoksággal szemben is hatalom. A kik az örmény viszonyokat nyugoton rendszeresen ismertetik, evidencziában tartják, azok részben olyan publiczisták (pl. Pro Armenia), kiknek illetékessége, (hogy ne mondjam: motivuma) nem áll mindig minden kétségen felül.

Nagyon kívánatos volna továbbá, hogy a nyugoti tudomány valamely góczpontjában több armenista állana össze közös munkára. Már csak az is előnyös volna, ha valamely európai egyetemen olyan örmény szeminarium volna, a milyen a román szeminarium a lipcsei egyetemen. Emennél mennyivel általánosabb érdekü volna amaz.

Ha a magyar kulturpolitikának nagyobb conceptioi volnának, a budapesti egyetemen volna ilyen örmény szeminarium De itt kiváló, sőt világszerte elismert armenologusunk, dr. Patrubány Lukács magántanár buzgó működése sem talál elég méltánylást és támogatást. Kolozsvárt pedig docense sincs az armenisztikának. Pedig a mi örményeink valóságos vezérszerepre volnának hivatva az armenologia terén. Ők azokat az előnyöket, melyeket a faj nyujt: az ethnicum inclinatioját, a vér ösztönszerü divinált tehetségét egyesitenék az európai iskolázottsággal, a modern nyugoti tudomány szigorúan kritikai módszerével. Magyar-örményeket kellene armenistáknak nevelni. De

elhelyett meggondolatlanul (vagy talán tudatosan) engedik teljesen elhalványulni az örmény ethnikumot. Nem sejtik, hogy ezzel milyen értékes arany betétet veszit nemzeti kulturánk. (Merza Gyula barátom, a kinek a legfinomabb érzéke van minden örmény-magyar érdek értéke iránt, ujabban is rámutatott erre a „Szamosújvári Közlöny“ 32. számának tárczájában).

A mi az ecsmiádzini könyvtárt illeti, az kétségtelenül a leggazdagabb és legkevésbbé kiaknázott, mig a szintén jelentékeny velenczei, bécsi s más nyugati gyüjtemények kézirati kincseinek legjava már ki van adva, vagy fel van használva. De még sok helyen van nagybecsü kiadatlan kézirati anyag. Igy a szamosújvári egyházmegye könyvtárában is. Ennek az „Örmény Múzeum“ keretében való elhelyezése mindenesetre hozzá fog járulni, hogy e nagy szellemi kincsek értékesittessenek az örmény philologia és az általános tudomány érdekében.

Még egy megjegyzést! A magyar nyelvészek mostanság sokat foglalkoznak a kaukazusi nyelvekkel, több-kevesebb hivatottsággal. De nincs módjukban, hogy az örmény nyelvre reflektáljanak. Hogy az armenisztika ezen a téren legalább fontos segédtudomány, arra Finck is rámutatott. Patrubányunk volna competens, hogy ezzel a szemponttal érdemlegesen foglalkozzék.

De már bezárom észrevételem zsilipjét. Az én jegyzeteim úgyis már terjedelmesebbek, mint a Finck szolgáltatta textus. Ha nagyképü volnék, ezt az egész nem jelentőségtelen témát külön vezérczikkben fejtettem volna ki, s ekkor az a bibliographiában az én nevemre tábláztatnék. De érzem e téren illetéktelen voltomat, és ebbeli igénytelen felszólalásaimmal szivesen hüzodom meg a competensek és avatottak árnyékába. Ez a szerénységem mentse némileg fogyatkozásaimat.

DR. HERRMANN ANTAL.

ÖRMÉNYEK A SZILÁGYSÁGBAN.

Dr. Herrmann Antaltól

Tavaly voltam Szilágy-Somlyón feleségem unokatestvére, Weinberger Kálmán nagybirtokos és gyártulajdonos vendégszerető házánál, gyönyörű leányának esküvője alkalmából. Fetzer János barátommal, a nagytudományú gymnasiumi tanárral, bejártuk a várost és a környéket, keresve és szemlélve a változatos mult nyomait. Szilágy-Somlyó a történelem nevezetes helye. Világhirű aranykincs-lelete által a praehistoriában nagy neve van. A város közepén áll az ország egyik legnevezetesebb történeti emléke. Báthory István kastélya, a hol született a nagy fejedelem és király, a honnan kiindult dicsőséges pályájára. Mozgalmat akartam indítani, hogy restaurálják az omladozó épületet és benne helyezzék el a város történeti emlékeit. Előadásokat akartam tartani és czikkeket irni ez ügyben. Weinberger Kálmán hajlandó lett volna anyagi áldozatokra. De a közönség semmi érdeklődést nem mutatott a dolog iránt, a helyi sajtó elökelöen ignorálta az én csekélységemet.

Most a nyáron ismét jártam Szilágy-Somlyón az örmény múzeum érdekében. Fetzer barátom, sajnálatomra, nem volt otthon. Meglátogattam az elökelö örményeket és kutattam örmény vonatkozású tárgyak után. Nem hiában.

A minoriták templomában megtaláltam az irodalomban említett örmény álló keresztet. Üres talapzatának belső perémén örmény körirás van, s az 1743 évszám. A leltár szerint már 1700-ban az egyház birtokában volt.

Értékes örmény ereklyék vannak özv. Dr. Józsa Györgyné úrhölgy birtokában. Mindenekelött egy 6 baraczkmagból álló karperecz. Egy örmény pap faragta Kufsteinban, a hol a magyar szabadságharczban való hösi részvételeért sokáig fogva volt. Bámulatos finom müvészi faragvány; különböző alakokkal. A magokat kisorsolták volt. Páskuj József nyerte el és ő foglaltatta aranyba, s tétetett hozzá egy 48-as aranyat csatnak. Az abszolitizmus idejében bezárták érte és elkobozták az ereklyét. Az egyik magon leláncolt magyar alak volt ábrázolva. A láncot

levették s aztán visszaadták a karpereczet. E tárgynak igazán méltó helye volna az örmény múzeumban. Tanubizonysága az örmények vallásosságának, hazafiságának, ügyességének és kegyeletének.

Nagyértékü és ritka néprajzi fontosságú örmény tárgyak vannak Tankó Bertalan ügyvéd nejének, a Szilágy-Somlyón született Govrig Katalin úrhölgynek birtokában. Első sorban egy régi ékes mátkagyürü, állitólag a XVI. századból. Két összefüzött szivet mutat. Házasságoknál kölcsön kérték az ismerös örmények. A nemzeti múzeum 100 frtot igért érte. Ugyancsak itt van egy néhai Novákné nénak kis „fehér gyöngyös ládája“, mely e család menyasszonyainak ékszertartója volt. 120 éves. Egy pénzerszényt, melyet Placsintár Bálintné, Novák Kata 1818-ban készített, apró szines gyöngyökből; a tulajdonos úrnő az örmény múzeumnak ajánlt fel.

Tankóné közölte velem, hogy menyénél, Tankó Károlynénél Ujvidéken még nevezetesebb örmény vonatkozású ékszerek vannak. Egy híres zománczos nyaklánczot, a XVI. századból, melyet Pulszky 500 frtra becsült volt, hozzá két régi karperecz és ezenkivül egy 200 éves ezüst serleg. Közelebbről Ujvidékre utazom az örmény múzeum érdekében, s akkor ezeket is megnézem és leirom.

Özv. Lázár Ödönné úrhölgynél láttam két régi vizfestményt papiron: Sanctus Gregorius és Sancta Barbara Virgo. Ezenkivül még Hubert Jenő nagybirtokos úrnak vannak régi örmény ereklyéi és ékszerei és Páskuj József földbirtokos úrnak van egy arany-nyaklánczа.

A Szilágy-Somlón lakó örmények közül megemlitem még a következőket: Pap Tódor városgazda, Fejér Gergely kereskedő, Kovrig Antal gazdálkodó, Hubert József birtokos, Simay Gerő birtokos, Páskuj István, Merza Jenő földmivelési iskolai tanár, Roska Márton városi végrehajtó, özv. Verzár Józsefné, özv. Gámentzy Lukácsné. Ezek közül többeket meglátogattam, de nem találtam örmény vonatkozású tárgyakat. A közeli Varsoczon laknak Simay Miklós és Donogán János birtokosok, Gyöngyösön Puskás István, kinek egy érdekes Mária-képe van.

Szilágy-Somlyóról házigazdám leányával és nejével, dr. Róth Hugó zilahi ügyvéddel kocsin átrándultam a megye székhelyére Zilahra. Itt is meglátogattam néhány elökelő örményt, tájékozódtam az örmények életviszonyai iránt, kérdezösködtem örmény vonatkozású tárgyak után és törekedtem érdeklödést kelteni az örmény múzeum iránt. Múzeumi tárgyakat nem találtam, ilyenek létezéséről tudomást nem szereztem. A zilahi örmények közül megemlithetem a következöket: Bogdánffy birtokos, Harmat Imre kereskedö, Bogdánffy Ferencz kereskedö, Nuridsán Miklós kereskedö, Bárány testvérek kereskedök, Govrig József városi tisztviselö, Lengyel kereskedö; özv. Moldován Lajosné, Korbuly leány; özv. Mártonfiné, özv. Dr. Szongott Jánosné, Pap József; örmény nök még Zeiller nyug. pénzügyigazgató neje, Obengarberné, szül. Pap Róza, Chabodánné Ábrahám leány.

A megyében még több helyen vannak elökelöbb örmények; nevezetesen Krasznán is. Ezeket más alkalommal fogom felkeresni.

Ennek a nyárnak nagy részét arra szántam volt, hogy országszerte meglátogassam a hazai örmények elökelöit és propagandát csináljak az örmény múzeum érdekében. Az alapszabályok megerösitésének késedelme jóformán meghiusította e tervemet. Ez bizony nincs hasznára ennek a nagyfontosságú ügynek.

A LEGELSÖ, NEMEGYESÜLT ÖRMÉNY FÖPAPNÁL.

II.

Visszatérve a mennyországba Gábor angyal, nem sok jót mondhatott a különféle keresztény népekről; mert mindegyike többé-kevésbbé eltért a régi tanoktól, felvett sok új, idegen elemet szertartásai közé. Legföbb öröme telt az örmény parasztban; mert az tartotta meg leghivebben az ösi vallást. Igy az ázsiai népek általában,

ha nem is oly műveltek, mint az európaiak, annál inkább meglartották az ősi szokásokat.

Ő szentsége is volt Európában, részt vett a berlini kongresszuson s szeretne minket kezeseknek itt tartani, míg Németország beváltja Bismark ígéretét s kényszeríti Törökországot, a berlini szerződés 61. §-ának betartására.

Végre mentegetődzött, hogy a mostani rossz viszonyok folytán nem fogadhatnak még jobban, de vendégszeretetök oly tiszta, mint a még Noe által ültetett szőlőkertjeik bora, melyet óvatosan élvezünk, nehogy úgy járjunk, mint az öreg Noe.

Vezetőnk egy néhány köszönő szava után eltávoztunk. Erre meglátogattuk az igen érdekes muzeumot, mely sok régiséget, képet, ásványt stb. tartalmaz. Nagyon értékesek a régi könyvtár könyvei és kéziratai. Igen szép bibliákat s más theologiai munkákat mutattak.

Innen a pénztárhelyiségbe vezettek, mely még most is mutatja a mult évi szeptember hóban végzett orosz garázdálkodás nyomait: feltörött vas-szekrényeket, összezuzott ládákat, szétszakított könyveket, szétszórt okiratokat stb. Ekkor ugyanis államellenes conspiratió ürügye alatt, megfosztották az örményeket összes egyházi vagyonuktól, 470000 rubelt vivén el s gondnokság alá helyezték egész gazdálkodásukat.

Gondolható, hogy az erőszakoskodás nem tette az örményeket oroszbarátokká.

Most átmentünk a székesegyházba. Nagy kötemplom ez, mely kitünően mutatja az örmény-görög templomok építési styljét, a rövid kereszt alakot, közepén magas nyulánk kupolával.

A templom belsejét a túlbuzgóság vagy ötven évvel ezelőtt elrontotta; bemeszelte a szép, de már nagyon rongált falfestményeket. Ezek maradványai még a felső boltivek közt láthatók s így rosszabb az összbenyomás, mintha mindent bemeszeltek volna. Jelenleg gyüjtenek pénzt a festmények helyreállitására.

A templom közepén a szentély, hol megjelent annak idején az Üdvözitő. A templomot szép szönyegek ékesitik. Rendkivül gazdag a templom kincsesháza.

Milliókat érő régi és újabb arany-ezüstből való drágakövekkel kirakott miseruhákat, kereszteket, szentségtartókat, rendjeleket, kelyheket stb. őriznek itt. Végre a könyvnyomda látogatásával, hol megajándékoztak a „katholikos" s a klastrom képeivel, véget ért a szemleútunk.

A bőséges második reggeli után siestát tartottunk, de már négy órakor újból ebédre hivott a harangszó. Étvágyunk nem volt. Az egyes ételek azonban oly különöek voltak, hogy mégis sokat ettünk. Annak bizonyítására, hogy Ázsiában sem élnek rosszul az emberek, ide iktatom az étrendet: kaviar, sardinia, hideg kolbász fiatal hagymával s nyers ugorkával; füstölt hal mártással; tyúkleves főzelékkel; töltött paradicsom; háránysült (zsíros farkú juh fajtából); marmelade és fagylalt; gyümölcs (szilva, dinye) sajt és tészta; feketekávé; ebéd előtt s után vutki s más liquerök; ebéd alatt kitünő fehér és vörös borok, szodaviz és sör. Imával kezdtünk s végeztünk minden étkezést. Ebéd alatt tartottak beszédet s a végén énekeltünk.

Délután hat órakor kocsira ültünk s őrületes versenyhajtásban kimentünk a régi Vághársápát falun keresztül a kiásatások színhelyére. Találtak itt ékirásos köveket még a régi chaldok-tól 2000 évvel Kr. e.

Későbbi leletek grusiai munkára vallanak s végre a legujabbak, keresztény korból valók.

Legjobban megmaradtak egy régi örmény templom körfalai s oszlopsora. Ezen oszlopok igen sajátságos fejekkel birnak. Kerevetet, párnákat, nyugvó, font kosarakat mutatnak e fejek és diszitve vannak a perzsa sassal és bizanczi keresztekkel. Az ásatásokat egy archimandrita vezeti, de kevés az anyagi eszköz, mely e czélra fordítható. Visszatérőben meglátogattuk a szent Rypszima emlékére épült kis, de szép templomot

A szokásos tsáj (thea) után azon boldog tudattal feküdtünk le, hogy a mai nap rendkivül érdekes, egész életünkre megmaradó, kedves emlék lesz.

Másnap reggel néhányan Erivánba, az örmény fővárosba kocsiztunk. A szeretetreméltó szeminariumi igazgató még ide is elkísért vezetőnek s tolmácsnak. Eriván ugyanazon fensikon fekszik, mint Ecsmiádzin, három óra kocsijárásnyira tőle. A tiflisi vasútvonal végpontja ez s a karaván utak kezdő pontja. Perzsia és Törökország határán van. Lakói (30000-en) legnagyobb részben örmények, azután perzsák s tatárok.

Sokkal szegényebb város, mint Tiflis, de népélete eredetibb s igazi keleti. Először meglátogattuk az örmény püspök egyszerű székhelyét, mely gyönyörű kilátást nyujt az egész városra s az Ararát hegyre. Erre a vásártérre mentünk, a híres bazárt megnézni. Azután meg betértünk egy perzsa mecsetbe és iskolába s innen a város legnagyobb látványosságához mentünk — a Sardarpalotába. Ez az utolsó örmény fejedelemnek, perzsa helytartónak lakása vala 1828-ig. Fából épült eredeti festményekkel s tükör-üveg arab díszítésekkel. Nem bír valami nagy műbecsesel s már nagyon rozoga állapotban van.

Délután a vasútra ültünk s Karchunban újból összekerültünk a társaság többi részével.

Itt búcsúztunk el új, kedves örmény barátainktól: „Géczheh Armenia! Géczhéh Germania!“ voltak az utolsó szavak. Az egyhangú sikságon, a nagy melegben (39° C) elszenderedtünk bús gondolatokba merülve:

— Szegény örmény ország, mi sors vár rád?

(„Brassói Lapok“)

DR. JÁHN KÁROLY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ rendes tagjai közé léptek: Kritsa Klára irónő (Gyergyó-Szent-Miklós), dr. Voith Gerő törvényszéki biró (Székely-Udvarhely), Sáhin Péter kereskedő (Szamos-újvár). Mind a három új tag az 1905-re esedékes tagsági díjt (10 korona) a múzeum igazgatójához: lapunk szerkesztőjéhez küldötte be.

A mechitháristák Szamosújvárt. Többször adtunk hírt arról, hogy ismert dolgozótársunk, dr. Herrmann Antal behatóbban foglalkozik az erdélyi örmények kulturügyeivel és különösen a szamosújvári Örmény Múzeum érdekében buzgólkodik. Erdély többi népelemei közül az örmények iránt már régen melegen érdeklődik Herrmann, még pedig nemcsak ethnografiai, hanem hazafias és magyar nemzeti szempontból is. Barátja, Szongott Kristóf tanár Szamosújvárt már szinte 20 éve szerkeszti az „Armenia“ czimü magyar-örmény képes hazai közlönyt, nagy áldozatkészséggel, kitartással és ügyességgel. E folyóiratnak Herrmann kezdettől fogva buzgó munkatársa. Augusztusi számában nagyjelentőségü vezérczikket irt arról, hogy a bécsi mechitháristák Szamosújvárra volnának telepitendők. A nevezetes örmény szerzet érdeke is ezt kivánná De kiszámithatlan előnynyel járna ez Szamosújvárra, a hazai örményekre, Erdély kulturájára és Magyarország keleti hivatására nézve. Belátják ezt az összes érdekeltek, s így kilátás van arra, hogy nemsokára érdemleges tárgyalások indulnak meg ez ügyben. („Brassói Lapok“).

Az „Örmény Múzeum“ a következő újabb adományokat kapta: Bárány János városi számvevő (Maros-Vásárhely) 1905. aug. 10-én egy érdekes könyvet adott múzeumunknak; a könyvnek, melyből még egy példány van a szamosújvári állami főgymnasium könyvtárában, czime következő: Grammatica latina armenice explicata, a Ioanne Ágop sacerdote armeno Constantinapolitano. Romae, Anno MDCLXXV. — Orosz Endre állami iskolai igazgató, múzeumunk egyik őre, „A néprajz az ösembertan szolgálatában“ czimü munkájának egyik példányát adta. — Pap Miklós apahidai körjegyző nyolcz darab örmény vonatkozású kéziratot, egy réz-szelenczét és egy virágos kis üvegpoharat adott. Fogadják a derék adományozók a múzeum igazgatójának köszönetét!

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A méz, mint tapszer. Kühne Ferencz a méz értékéről a következőket irja: Tudjuk, hogy orvosságaink jó részét növények s virágnedvek képezik. Nos a méz sem egyéb, mint a virágok legfinomabb extractuma. A méz, mint egyszerű tápszer is kitünő. Magában vagy téa-vajjal vegyitve és kenyérre kenve igen izletes, s kiegészitő részét képezi a reggelinek és vacsorának és igen jól elősegiti az emésztést; ebédnél pedig igen finom csemegét képez a fehér lépesméz. De a konyhában is sokfélére használható. Ki ne ismerné a különféle jó nürnbergi és bolognai mézeskalácsot, melyekért évente ezrek küldetnek külföldre, de melyeket mindenki maga is készithet ép oly jó minőségben, mint a nürnbergiek vagy olaszok. Készül továbbá a mézből méz-sör, méz-bor, méz-likör, méz-eczet, a befőtt gyümölcsöt is igen jól lehet vele konzerválni, főleg diót. Számos orvosi kapaczitás, a többek között a nemrég

elhunyt dr. Reclam, berlini orvosi tanácsos, de mások is, azt állítják — mit különben a szentirás is már évezredek óta hirdet — hogy a méznek igen nagy tápértéke és gyógyereje van. A méz sokkal egészségesebb, mint a czukor, mert míg a czukor az emésztésnél a gyomornedvek behatására szorul és ha sokat fogyasztunk belőle — főleg a gyermekeknél — gyomor és bélhurutot idéz elő, addig a méz az emésztőszervek minden megerőltetése nélkül megy át a vérbe és táplálja testünket és veszélyes gyomor- vagy bélbántalmakat sohasem okoz, sőt ellenkezőleg, jótékonyan fog szerveinkre hatni. Egy üveg jó méznek egy családban sem volna szabad hiányozni, főleg oly családban nem, a melyben gyermekek, vérszegénységben szenvedők vagy korosabb személyek vannak. A gyermekek gyors növése és a test fejlődése sok szénhydratumot kiván, ezt a természet maga mutatja azzal, hogy a gyermekekkel a szénhydratdús czukorféléket megkívántatja. A vérszegény és öregebb személyeknek pedig oly táplálék kell, mely könnyű emésztés mellett a vérképzést elősegíti. Mindez nagy mértékben meg van a mézben, mert sok szénhydratum foglaltatik benne, könnyen emészthető és majdnem teljesen átmegy a vérbe De a gyermekekre nézve ezeken kivül még azzal is fontossá válik a méz, hogy nem árt a gyomornak. Bármennyi mézet fogyaszt is a gyermek, attól bél vagy gyomorhurutot soha sem fog kapni, mint a czukorkaféléktől. Anyák, ha gyermekeitekből egészséges és erőteljes embereket akartok nevelni, — és melyik anya nem akarná ezt — adjatok nekik naponta többször mézet, de tisztát és jót. Tiszta és jó mézet a fehérsejtes méz, továbbá a pergetett méz szolgáltatja, a mit csakis keretes kaptárokból és okszerű méhészkedés mellett nyerhetünk; míg a vesszőkasokból kikerült ugynevezett sajtolt méz csakis undok zagyvalékot képez.

Az egészség alaptörvényei. Gordy, a berni híres orvos, a következő tiz alaptörvénybe foglalta az egészség föntartásának szabályait. Ezeknek követését fontosabbnak tartja minden szocziális reformnál, melyet államférfiak s kormányok be akarnak hozni. Az egészség tiz paragrafusa a következő:

1. Tiszta levegő, éjjel úgy, mint nappal. Ez az alapföltétele az egészségnek s a legbiztosabb védelem a tüdőbetegségek ellen. 2. A mozgós élet. Naponkint való testgyakorlat a szabadban, legyen az munka, séta vagy éppen tornázás, legjobban ellensúlyozza a támadást, melyet valamely ártalmas hivatás, vagy zárt helyiségben való ülőfoglalkozás egészségünk ellen intéz. 3. Mértékletesség és egyszerűség az evésben és ivásban. Ez a mértékletes élet biztositja számunkra az egészséges hosszú életet. A ki az ártalmas alkohol helyett vizet, tejet iszik és gyümölcsöt eszik, saját egészségét, munkaképességét, tehát saját jólétét mozditja elő. 4. Pontos ápolása a bőrnek és észszerű edzés. Naponkint hideg mosás és hetenkint meleg teljes fürdő, télen úgy, mint nyáron; ezek az alkalmazások nagyon konzerválják az egész-

séget és legbiztosabban védik a meghülések ellen. 5. Czélszerű öltözködés. Ruházatunk olyan legyen, hogy ne puhítsa el a testet, de ne is szoritsa; legyen az egyszerű; védjen, de ne czicziházzon. Az egészségnek és kellemes érzésnek, ne pedig a divatnak szolgáljon. 6. Egészséges lakás. Legyen a lakás napos, száraz, tágas, tiszta, világos, kellemes és otthonos. Ne a korcsmára keress tehát, hanem áldoz saját házadra; barátságos otthon nagyon sokat ér. 7. Légy tiszta minden dolgodban egészen a szörszállhasogatásig. Jó levegő, egészséges eledel, üde friss viz, tisztántartása bőrödnek, alsó és felső ruhádnak, lakásodnak, padlón és padláson, erkölcsben és szokásban karöltve a mértékletességgel, a legbiztosabb védelem kolera, tifusz, himlő, difteritisz és minden egyéb ragadósbetegség ellen. 8. Kimért, teljes és sikeres munka. Ez kipróbált gyógyszer a test és lélek betegségeiben, menedék és vigasz a legnagyobb fájdalomban. 9. Czélszerű nyugvás és üdülés. De azt ne keressük a lármás és hóditó ünnepségeken élvezethajhászás közepette. Az éj alvásnak, a szabad idő és a vasárnap a családnak, a lelki üdülésnek s a szellemi képzésnek szentelendő. 10. Tevékenység s tiszta ártatlan öröm. Önzetlen iparkodás a családban jó atyának, a hivatásban, kötelességekben a haza hű fiának lenni az, mi az egészséges életnek tartalmat ad.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szomorú adatok. Tiflisz, augusztus 3. Meszrop archimandrita emlékiratot intézett Napoleon Lajos herczeg tábornokkormányzóhoz, a melyben közli vele a következő adatokat:

Náchicsevánban városban a tatárok 49 örményt öltek meg (köztük 6-ot elégettek) és 12 örményt megsebesitettek. A város 195 örmény üzlete közül 180-at kifosztottak és egy részüket fölgyujtották; 20 vasból készült pénzszekrényt feltörtek. A kár 1,285,361 rubelre rug. A fosztogatóktól 10.000 rubel értékű árút visszavettek. A náchicsevánі kerületben 47 falut támadtak meg a tatárok, melyek közül 19-et kifosztottak és földultak. A 47 faluban összesen mintegy 5000 örmény ház volt körülbelül 30.000 lakossal. Mintegy 2240 házat és boltot fosztottak ki s köztük 138-at fölgyujtottak. A falvakban és a városban okozott kár a hivatalos becslés szerint 6,209.054 rubel 30 kopek; 26 községben a kárt még nem állapitották meg, de bizonyára szintén igen nagy. Az összes kárt körülbelül 10 millió rubelre becsülik, az összes áldozatok száma pedig 231 halott, 58 sebesült és 9 eltünt. Badamlu örmény falu lakossága, a mely az izlam hitre tért át, újból kereszténynyé lett. A fosztogatók 22 templomot és egy iskolát raboltak ki.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

HAZAI KRÓNIKA.

Kivonat az E. K. E. évi jelentéséből. Az EKE igazgató-választmánya aug. hó 27-én a „Zichy Ödön"-csepkőbarlangnak felavatása alkalmával a Réven tartott közgyülés alatt terjedelmes évi jelentésben számolt be az egyesületnek 11 havi életéről. Az évi jelentést a következő kivonatban ismertetjük:

Idegenforgalom, irodalmi munkásság. Örömmel jelenti a választmány, hogy feltárásai nyomán az idegenforgalom jelentékenyen növekedett, szemlátomást gyarapodik és a központi irodát fokozott mértékben veszi igénybe.

Az E. K. E. múzeum ügyei. Az E. K. E. múzeumát számosan látogatták. Kiadtak 1241 díjas- és 3718 szabadjegyet. A múzeumról, az egyesületnek legbecsesebb alkotásáról úgy a szakemberek, valamint mások, mindig a legkitüntetőbb és osztatlan elismerés hangján nyilatkoztak. A „Néprajzi Társaság" ezidei évi jelentésében az E. K. E. muzeumot „mintaszerüen" kezeltnek mondja. A muzeum igazgatási teendőit Herrmann Antal dr. végezte. Rendeztek 2 időleges kiállitást. A szamosujvári örmény egyház mühimzéseit, továbbá Orosz Endrének Kolozsmegye mezősegi részéről az ősfoglalkozások köréből gyüjtött 1000 darabot meghaladó tárgyait kiállitották, hogy az eddig ládákban csomagolt művelődéstörténelmi becses tárgyakra az érdeklődést reáirányitsák és az azokkal szakszerüen foglalkozni akaróknak hozzáférhetővé tegyék. Az eredmény nem is maradt el, mert az iparművészeti iskola úgy az örmény himzésekből, valamint a többi tárgyakból sokat lerajzoltatott. A muzeum tárgyainak szaporulata a mult évben 315 drb volt. Sok becses tárgyat ajándékozott Herrmann Antal dr. és gróf Bethlen Karolina. Az épületnek kibővitését 2 nyitott folyosónak beüvegezésével végrehajtották. Herrmann Antal dr. egyetemi m. tanár az egyetemi hallgatókat többször a muzeumba vezette és ott tartott a tárgyi néprajzból előadást. A könyvtár 429 darabbal gyarapodott. Felhatalmazást kér a választmány nyomtatott könyvtárjegyzék kiadására.

Vidéki osztályok, kirándulások. Ügyvivőségek és vidéki osztályok szervezésére kiváló gondot forditott az egyesület. Bánffyhunyadon, Désen, Gyergyószentmiklóson, Magyar-Létán állitott fel ügyvivőségeket. Uj osztály alakult Réven és a Duna mellett Pakson.

Az egyesület hivatalos folyóirata. Az „Erdély" az egyesület hivatalos folyóirata, a nagyközönség előtt mindig közkedveltségnek örvendett, mert hazánkban a legmagasabb szinvonalon álló illusztrált folyóirat. A külföldi hasonirányu folyóiratok, nevezetesen a „Der Turist" és a franczia „Revue Alpine" mindig a legrokonszenvesebben emlékeztek meg az „Erdély" czimü folyóiratról és 100 000-et meghaladó olvasóik figyelmét egyenesen felhivták az egyesületre és hazánk tájszépségeire.

A választmány a főszerkesztőnek, Merza Gyulának jegyzőkönyvi köszönet-szavazást inditványoz.

SZAMOSUJVÁRI HIRADÓ.

— A mult hónapban több ismerősünk, jó barátunk látogatott meg minket. Azok közül, kik hosszabb időt töltöttek e város falai között, említést teszek ezekről: Govrik Gergely mechitá-

rista atya (Erzsébetvároson), dr. Tódorfi Domokos törvényszéki bíró (Budapesten), dr. Farkas Géza (Ellemér)... Itt még megemlékszem egyik kedves vendégemről, ki a nyáron járt első ízben Szamosújvárt. Egyik vasárnap szerkesztőnk mellé ült a piaczi nagytemplomban egy idegen örmény: végig hallgatta a nagymisét. Mise után Drágomán T. ment fel a szószékre: örményül prédikált. Emberünk nagy érdeklődéssel hallgatta a prédikácziót is. Egyszer csak szerkesztőnk felé hajlik és szép örmény nyelven szólítja meg azt. Templom után bemutatkozott: Pap László volt, ki 25 évvel ezelőtt Velenczében a mechitharisták Murád-Ráfaelféle iskolájának növendéke volt. És csodálatos, hogy azóta nem felejtette el a szép örmény szót; most is szépen beszél örményül. Szerkesztőnk társaságában megnézte a világhírű Rubensképeket, a fiú-árvaintézetet, a Salamon-templomot, hol Wiesner Adolf dés-aknai bányanagygyal és kedves családjával találkoztunk... és (kívülről) a gymnasiumot. Igen jól találta magát körünkben. Sietős volt útja, azért sokat nem időzhetett városunkban; de megígérte, hogy még többször ellátogat hozzánk. Pap László, ki kevéssel azelőtt járt egy társasággal Konstantinápolyban, hol bő nyelvismeretének igen jó hasznát vette, jelenleg Budapesten lakik és a magyar állam-vasút igazgatóságának ellenőre.

— Ujra egy jókora rakás gyült fel a szerkesztőségünkhez beküldött szomorú jelentésekből, melyeknek rövid kivonatát az elhalálozás időrendje szerint a következőkben adjuk közre: Temesváry Julianna életének 18. évében 1904. márcz. 28-án, — Deák Jánosné született Lázár Anna életének 71. évében 1904. ápril. 21-én, — Szongott János életének 52. évében 1904. ápril. 25-én, — Bányai Gyula életének 56. évében 1904. ápril. 28-án, — özv. Nyegrucz Kristófné szül. Verzár Katalin 78 éves korában 1904. máj. 8-án. — özv. id. Duha Tódorné szül. Turcsa Rózália 88 éves korában 1904. júl. 23-án, — özv. Simay Antalné szül. Szarukán Zsuzsánna 73 éves korában 1904. okt 18-án, — özv. id. Páll Jakabné szül. Amirás Veronika 76 éves korában 1904. okt. 29-én, — özv. Lázár Lukácsné szül. Ájan Mária 61 éves korában 1904. nov. 19-én, — Marosán Gusztávné szül. Simay Mária 46 éves korában 1904. nov. 1-én, — id. Esztegár Gerő 57 éves korában 1904. decz. 7-én, — Gajzágó János életének 72. évében 1905. febr. 1-én, - Páll Rózsika életének 8. évében 1905. febr. 10-én, — Florián János 65 éves korában 1905. márcz. 7-én, — özv. Lázár Antalné szül. Lukácsi Margit 72 éves korában 1905. máj. 29-én, özv. Ázbej Rácz Istvánné szül. Tüzes Anna 85 éves korában 1905. jún. 28-án halt el. Azok közül, kik nem itt Szamosújvárt haltak el, a következőkről teszünk említést: Páffy Tódor 92 éves korában Nagy-Almáson 1903. júl. 22-én, — özv. Mártonffy Kajetánné szül. Ábrahám Anna 80 éves korában, Nagyváradon 1904. márcz. 15-én, — Merza Kristóf 82 korában Gyergyó-Szt-Miklóson 1904. aug. 15-én, — özv. Virág Gergelyné szül. Gajzágó Mária 73 éves korában Tordán 1905. febr. 18-án, — Gajzágó Erzsike 22 éves korában Kolozsvárt 1905. febr. 26-án, — Wolff Gábor 32 éves korában Tordán 1905. júl. 2-án, — özv. Görög Józsefné szül. Gogomán Mária 77 éves korában Gyergyó-Szt-Miklóson 1905. júl. 16-án hunyt el.

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 10. (226) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránt tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Argutinszky-Dolgorukoff B. herczeg a bécsi mechitháristáknál. — Merza Gyulától.
Örmény Mecenás (költemény). — Ararátitól.
A magyarok eredete és őslaka. — Tizedik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
Az „Örmény Múzeum" az anthropologusok salzburgi gyülésén. — Dr. Herrmann Antaltól.
Örmények Máramarosban. — Dr. Herrmann Antaltól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Argutinszky herczeg és az „Örmény Múzeum."
Mechitháristák Szamosújvárt.
A pipaszárak királya.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Irtozat Baku városában.
A kaukázusi zavargások.
Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná?

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

ARGUTINSZKY-DOLGORUKOFF B. HERCZEG A BÉCSI MECHITHÁRISTÁKNÁL.

200 év óta fönnálló mechithárista-rend kolostorai mindenkor úgy az uralkodók, mint a születés, a szellem- és a vagyon- arisztokráciájának örmény képviselői előtt kiváló tiszteletnek örvendtek.

Igy tehát fel se tünik, ha a velenczei vagy a bécsi zárdát császárok, királyok, uralkodóházbeli herczegek és herczegnők látogatják s az örmény templomokat gazdag ajándékokkal elhalmozzák.

De megjelennek a mechitháristáknál a tudomány előkelőségei is, örmények és nem-örmények egyaránt; legtöbben azonban az egész világ örménységének egyszerüen csak kegyelettől áthatott fiai és leányai, kiket odavezet a vallásosság és a vérség vonzó ereje.

Egy magyar-örmény nemes család női sarja pl. azzal látogatott el a bécsi örmény szerzetesekhez, mert nem akart meghalni a nélkül, hogy mechitháristát ne látott volna.

Ezúttal egy nagyon előkelő vendég látogatásáról akarok irni; de mielőtt ezt tenném, rövid visszapillantást akarok vetni a bécsi rendház keletkezésére, mint a melyet legutóbb Argutinszky-Dolgorukoff herczeg személyében vérbeli örmény herczeg, tehát az örmény társadalom legmagasabbrangú képviselője tisztelt meg látogatásával.

Különben is időszerű most a mechithárista atyákkal foglalkozni, mert azok rég óhajtott letelepülése nálunk jelenleg szélesebb körökben, sőt mondhatnám illetékes helyen is a megfontolásra érdemes kulturális kérdések közé tartozik.

Szédítően nagyszerű és káprázatosan fényes keleti kulturintézménynek jutna Magyarország épen hazafias örmény honpolgárai révén a birtokába azzal, ha a bécsi örmény szerzetnek módot nyujtana, hogy akár egészben, akár részben Szamosújvárra leköltözhessék.

Az érseki rangban álló főapát rögtön kezébe vehetné a régi hazai örmény püspökség 190 év óta megszakadt történeti fonalát; a papnövelde, a megbecsülhetetlen értékű könyv- és kéziratlár, a régészeti és néprajzi gyüjtemények, a mindenféle keleti betükkel fölszerelt impozáns nyomda, a nagyhirü tudós szerzet magyar földön buvárkodó tagjainak Keletre kiterjedő hatása és Szamosújvárnak a világ-örménység szemében növekedő vonzóereje: az „Örmény Múzeum" létkérdését egy csapásra világraszóló tudományos látnivalóvá avatná s hazánknak Kelet felé megmérhetetlen szolgálatokat tenne.

A magyar és örmény társadalmi szimpátiák eddigi platonismusa után következnének majd a magyar és örmény irodalmi és egyéb vonatkozások tudományos buvárlata és gyakorlati közkincsecsé való tétele.

I. Lajos bajor király költői tolla többek közt igy irt a mechitháristákról „San Lazzaro" *) c. költeményében:

„De nemcsak szemlélődésnek élnek,
Egyesiték hittel a tudást:
Lakói e kolostornak, — honnan
Szellemök nyer égi lángolást.

És a népek eszméit terjesztve,
S lelki üdvöt: az örök igét —
Messzi földre, életöknek árán,
Kész örömmel követik a czélt."

*) Németből fordította Simay János dr.

Miért ne teljesithetnék ezt a föladatot Erdélyből is, hol nemcsak örmények laknak öseiktől alapitott városokban, de örmény intézmények várják ujjászületésöket (?).

* * *

A Szt.-Lázár szigetén 1717. szeptember havában Mechithár vezetése alatt letelepült s később róla elnevezett örmény szerzetesek egy része Melkhon főapát kormányzása idejében (1749—1800) Bábik társukkal élükön a rend alkotmányának egyes pontjára nézve ellenkező véleményben lévén: kiváltak az anyakolostorból.

Előbb Triesztben önálló kongregációt alapitottak, mely azonban az anyaházzal azonos czélokat tüzött ki föladatul.

Az 1810 óta Bécsbe áthelyezett örmény kolostor első főapátja (Abbas generalis) Bábik volt; öt követte Ázária Arisztáczes, majd Bosagi, aztán az erdélyi születésü Esztegár Vártán s a nemrég elhunyt Ájdinián Arzén. Azóta az érseki czimmel föluruházni szokott főapáti méltóság betöltetlen ugyan, de az azt megillető jogkörrel és Duha S. Dávid dr. kormánytanácsossal egyetértve Thorun Tádé dr. generalvikárius bölcsen vezeti a rendház ügyeit, ki a keleti miseöltönyök használatát ujra életbeléptette.

Ez a kistermetü, galambszelid tekintetü, végtelenül kedves és szeretetreméltó tudós főpap áll jelenleg a zárda élén. Elegáns és finom megjelenésével szintén rögtön rokonszenvet kelt a rend derék főtitkára: Thiro (Diroján) Antal dr., kinek Jakab és Athanáz fivérei szintén mechithárista-szerzetesek.

Megjegyzendő, hogy utóbbiak egy időben Erzsébetvároson működtek az ottani fiókkolostorban, hol többékevésbbé a magyar nyelvet is elsajátitották; — jelenleg egyik Konstantinápolyban, a másik Velenczében tartozkodik.

Különben pár szót az öszbevegyült, de fürge és élénkszellemü rendfönök is tud magyarul, kinek ajkairól egész tisztán csengeni hallottam az „Éljen a magyar"-t.

Thiro illetve örményesen Dirojan dr. magas, sugártermetü intelligens ember legszebb férfi korában és tiszteletreméltó főnökének, ki nagy nyelvismeret felett rendelkezik, valóságos jobb keze.

Ő fogadott a távollévő főapáti helynök helyett, mikor a kolostort meglátogattam és nem késett Mauerbe meghívni, hol a szerzetnek szép gyümölcskertje, kényelmes nyaralója és jövedelmező tejgazdasága van.

A gyüjtemények: a könyvtár, a nyomda, a templom s a tanszermúzeum, valamint az étterem s a többi helységek megtekintésénél dr. Gédeviân atya kalauzolt, ki a „Hántesz" czimü folyóirat szakavatott szerkesztője.

A nyomda nagytudományu igazgatója dr. Dásián, kinek örmény könyvtárkatalogusa valóságos remekmü s a kodexképekkel illusztrált színes mümellékletek pompás kiállitása a nyomdának becsületére válik.

Ferencz Ferdinánd trónörökös is nem régiben elismerését fejezte ki e fölött a zárda meglátogatásakor. Az idősebb rendtagok közé tartozik Kosztecki Tamás atya, ki lengyel-örmény; mikor nevemet hallotta, örömmel jegyezte meg, hogy Galiciában is előfordul a Mierzov családi név. Kivüle még két tudós mechitharistával volt alkalmam megismerkedni a fentebb emlitetteket nem is emlitve.

A rend kötelékébe tartoznak különben Duha S. Dávid dr. kamarás-plébános Ujvidéken, Govrik J. Gergely lelkész Erzsébetvároson és Turcsa Mihály hittanár Szamosújvárt. — A papnövendékek közt egyetlen magyar honos kispap ezidőszerint a Pungulz családból származik.

* * *

Folyó évi augusztus hó 24-én részesültem abban a ritka szerencsében, hogy a bécsi mechitharisták nyaralóhelyén, Mauer-ben tett látogatásom alkalmával, Thorun Tádé dr., az örmény szerzetesek jelenlegi főnöke egy éppen ott időző örmény herczegnek bemutatott.

Irói minőségemre czélozva a nagynevü Argutinszky-Dolgorukoff herczeg fejedelmi szivélyességgel hívta fel figyelmemet a kaukázusi viszonyokra s egyenesen meghivott az oroszországi örménység meglátogatására.

A meghivást hálás köszönettel fogadva viszont a herczeg érdeklődését a magyar-örménység felé terelem s öt Szamosújvár és a készülődő „Örmény Múzeum" meglátogatására kérem fel, mit a herczeg jövő évre kilátásba is helyezett, remélve, hogy addig az „Örmény Múzeum" is bár vázlatban tényleg megvalósítható és megtekinthető lesz.

Meleg érdeklődése jeléül 50 koronát adott át egyelőre az Örmény Múzeum-Egyesület könyvtára gyarapítására.

Nagy otthonossággal beszélt az oroszországi előkelő örmény-családok szerepléséről, az örmény származású magas katonai és állami hivatalnokokról, a többek közt egyik családtagjáról is, ki orosz császári közoktatásügyi miniszter volt.

Gr. Lorisz-Melikoff örmény eredetü híres államférfiú ma is élő özvegye szintén született Argutinszky-Dolgorukoff herczegnő.

A herczeg atyja Tiflisz főpolgármestere volt három cziklusun át, anyja pedig a szintén örmény Mirzojev családból származik, melynek feje a Kaukázusban első honosította meg a selyemhernyótenyésztést s az ottani petroleum források kiaknázásával sokszoros milliómossá lett.

Ipari és közgazdasági téren szerzett kiváló nagy érdemeiért ez a család annak idején nemességet nyert.

A jelenleg 38 éves herczeg olajbarna arczszinnel, koromfekete hajzattal és nagy értelmet elárulo ragyogó fekete szemeivel, a középnél magasabb termetü elegáns megjelenésével és udvarias modorával rokonszenves benyomást kelt.

Valódi férfias, szép keleti tipusu, hamisitatlan örmény jellegü arcz, csengö hangján szabatosan fejezi ki magát oroszul és francziául épp olyan jól, mint anyanyelvén t. i. örményül.

Közel 3 órán át élveztem a mechitháristáknál az örmény herczeg szellemes és sokoldalú ismeretre valló jobbára örményérdekü társalgását, melyben a házigazdán t. i. a generálvikáriuson kivül még 5-en vettek részt. — A leghiresebb modern örmény irók, festök, szinészek, müvészek kerültek szóba, miközben a hazai születésü

Sáhin Edgár, jeles párisi festőt sikerült a herczeg tudatában magyar-örménynek beigazolni, kit ő törökországinak tartott.

Különben örményszármazású miniszstereinket névről is ismerte, úgyszintén az előkelőbb családjainkat (br. Dániel, Lukács, gr. Karátsonyi).

Tudomása van az „Armenia“ czimü folyóiratról, egyházi és társadalmi mozgalmainkról, az „Örmény Múzeum“-ról s az algiri orientálista kongresszuson Herrmann Antal dr. részéről beterjesztett örmény érdekü és tárgyu javaslatról.

De épp úgy ismeri a törökországi örmény viszonyokat s az általános örmény irodalmi eseményeket.

Futólagosan bár, de beszélgettünk a hazai örmény dolgokról is u. m. az örmény püpökségről, a mechitháristák esetleges Erdélybe költözése körülményeiről és az „Örmény Múzeum“-mal kapcsolatosan egy nagy örmény könyvtár létesüléséről stb.

Többek közt fölemlitette a herczeg Govrik Gergelynek a „Hántesz“-ben megjelent czikkelyét az „Örmény-Múzeum“-ról.

Társadalmi, geneálogiai, néprajzi kérdések mellett az örmény tájszólások, az ornamentika s az örmény konyha egyaránt érdekes eszmecserére szolgáltattak okot, miközben a herczeg nagy tájékozottságról tanuskodó fejtegetésekkel úgyszólván vezette a hol örmény, hol franczia, sőt közben-közben német nyelven is folyó társalgást.

Az eredetileg Árguteán nevü ősi kaukázusi örmény nemes család később a szlávosan hangzó Argutinszky alakot öltötte fel, melyhez a „hosszúkezü“ (örményül: Jérgájnapázug [Longimanus]; a hazai örmény ezt a családot a Longinus-ból alakított Chéngánosz szóval nevezi) jelentésü melléknév gyanánt a Dolgorukoff név csatolodott; különben ez a név Dolgoruky és Dolgorukov alakban tisztán orosz családoknál is használatos. A mérföldekre terjedő családi uradalmakon ez az előkelő nemzetség telepitéseket eszközölt és igy keletkeztek, mint az Argutinszky-Dolgorukoff herczegek alkotásai: Nor-Náchicseván és Krikoropolis örmény városok. Nyáron birtokán, télen azonban Szt-Pétervárott lakik a herczeg fiatal nejével, kivel boldog házasságban él.

Persze gyakori utazásokat szoktak tenni és így a nevezetesebb európai fürdőhelyeket, Olaszországot és Svájczot, valamint Franczia-országot évente felkeresik. Ha jövő évi európai útja alkalmával igérete szerint Budapest, Kolozsvár és Szamosújvár meglátogatásával hazánkba jön, mindenesetre olyan kiváló megtiszteltetés fogja érni a magas látogatással a hazai örménységet, hogy a herczeg méltó fogadására mindent el kell követnünk. A Zichy-féle expedicziò alkalmából a herczeg Zichy Jenő gróffal s az akkor Tifliszben állomásozó főkonzulunkkal t. i. Ugron Istvánnal is megismerkedett; nemkülönben ismerős a herczeg Cselingárián Jakabbal is, ki említett tanulmány-úton a tolmács szerepét teljesítette s jelenleg a székesfővárosban telepedett le. Kiválóan nagyrabecsüli a herczeg a mechitháristákat, kiknek kolostorait útjában mindenütt fölkeresi; ebben lehet valami családi hagyománynak is a megnyilatkozásra, a mennyiben az örmény egyháztörténelem egy Árgutean nevü pátriárkáról is megemlékezik, mely ebből a családból származott. Az itt szóban forgó herczeg magas müveltségü, nagy olvasottságú, tudományosan képzett nagytehetségü férfiú, ki kiváló örmény érzületénél fogva is a kaukázusi örmény főnemesség egyik vezető egyénisége.

Az örmény tudományos mozgalmakat nagy figyelemmel kiséri s úgy az örmény irói világ, mint az armenisták irodalmi eseményei felöl tájékozva van. Édes atyja jóformán alig beszélt örményül a gyermekkorában divó neveltetési viszonyok miatt; és ime a fia úgyszólván magán szorgalomból, mint egyetemi hallgató tanulta meg ősei nyelvét, s a herczeg erre méltán lehet büszke, mint a hogy az is, sőt példa gyanánt állitható sok közönyöslelkü ember elé. Fölragyogott nemes arcza, midőn fölemlitette, hogy az örmény egyház 300 millió rubelnyi vagyona fölszaladt s az örmény iskolák ujra megnyilhattak.

Ebben nagy része van az örmény aristokráczianak, mely a néppel együtt érez.

Az nap délelőtt a Turcsa Mihály közreműködésével ujonnan restaurált örmény stylü templomban misét hallgatott; a gyönyörü keleti hímzések megtekintése, a hatalmas könyvtárterem, a 60000 korona értékü örmény éremgyüj-

temény, a hat nyomtatógéppel fölszerelt keleti nyomda s a rend egyes tagjaival folytatott tanulságos eszmecserék mintegy megkoronázodtak az örmény herczeggel eltöltött délután felejthetetlenül érdekes benyomásával.

Elképzelve úgy Török-, mint Orosz-Örményországban a rossz kormányzás: illetve kizsákmányolás okozta általános társadalmi elégületlenséget; török földön a kurd-örmény, a Kaukázusban az örmény-talár fajharcz borzalmait, a személy- és vagyonbiztonság esélyeit, az örmény templomok és kolostorok kirablását, egész falvak fölperzselését és lemészárlását: akkor lép előtérbe legkomolyabban a Szamosújvárt fölállítandó „Örmény Muzeum" nemzetközi nagy jelentősége. Erre voltam bátor a herczeg figyelmét fölhivni, hogy a külföldi, illetve keleti örménység akár anyagi, akár tárgybeli adományokkal mozgalmunkat támogatni siessenek.

Hiszen valóban nagyszerű e gondolat, hogy a védelemre szorult örmény jellegű és vonatkozású kulturtörténeti, néprajzi, ipar- és népművészeti, nemkülönben egyházi és közfoglalkozási eszközök, népviseletek, továbbá könyvek és képek, ékszerek és drágaságok, az örmény főuri paloták s a néplakta kunyhók eredetiségei, a családok ereklyetárgyai, semleges helyen muzeummá egybegyüjtessenek.

Ilyen, a politika és a társadalmi zavaroktól távolesö oázis volna Szamosújvár, melynek jelentőségét a herczeg is elismerve az Örmény Múzeum-Egyesület pártoló tagjai sorába lépett. Vajha követnék minél többen a nemes példát!

Már leszállott az estalkony, mikor a szeretetreméltó generalvikáriustól és a rendtagoktól egy baratságosan elköltött ozsonna után a herczeg bucsút vett s az árnyas kerten végighaladva Dirojan Antal dr. titkár, Dásián dr. nyomdaigazgató és csekélységem az előkelő vendéget kocsijához kisértük.

Kétszer is kezet szoritottunk a viszontlátásra.

Engedje is a Gondviselés, hogy Argutinszky-Dolgorukoff B. herczeget mielőbb körünkben üdvözölhessük.

MERZA GYULA

Örmény Mecenás.

Tősvény volt a Mínasz bácsi,
Jól tudott a pénzzel bánni
Kereskedett, gyüjtött, sporolt,
Adósokra mindig orrolt
Halálig.

Zsugori volt az ő neve,
Napjában csak egyszer evett:
Se rokona, se barátja,
Az arany volt minden vágya
Halálig.

Amde, mire lőn száz éves,
Gondolta, hogy ő is véges . . . . .
Megirta végrendeletét,
Kérdve lelkiismeretét
Halálig.

Ő ha meghal . . . , tán hire támad
Fejedelmi nagy hagyománynak:
„Alkotás, mely örmény legyen!"
Pán ezért küzd egy életen
Halálig (?)

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF

(Kilenczedik közlemény.)

VI. Czikkely. Örmények Pannoniában és Erdélyben.

1. Fejezet. Örmények Pannoniában.

Azon szép földterületre, mely ma Magyarország nevet visel, három izben jöttek Kelet felől nagyobb szám-

mal örmények; azért munkánk ezen része három korszakra oszlik. Első a rómaiak, második Árpád- és harmadik I. Apafi Mihály korszaka. A jelen fejezetben az első korszakról beszélek, míg a 2. és 3. fejezet a másik két korszakról fog szólani.

Marcus Aurelius Antonius római császárnak (161—180 Kr. u.) „legfontosabb háborúja az volt, melyet a marcomanokkal és a quadokkal [1]) viselt, kik a Dunán át a birodalom területére léptek; három ízben vonult (a császár) a barbárok ellen, kiken több győzelmet aratott." [2])

De legfényesebb volt az a győzelem, melyet a császárnak híres „fulminatrix legio"-ja vivott a mondott ellenségekkel szemben Solva (a mai Esztergom) táján [3]). Erről a győzelemről a tudós Márki Sándor dr. ezeket mondja:

„Midőn a Garam torkolatánál forróságtól, szomjúságtól eltikkadt legioit a quadok megtámadták, csak az irtózatos égi háború mentette meg, mely az ellenséget elpusztította, saját katonáit pedig felüdítette. A császár a maga vitéz keresztény legioját villámosnak (fulminatrix) nevezte el, mert így hallotta, hogy ennek imádságára adott esőt az Isten." [4]) És ez a keresztény legio egytől egyig

---

[1]) German törzsek. Sz. K.

[2]) Szilgyémi János, Az ókor története, Budapest, 1902. 149. lap.

[3]) Egy másik, 174-ben nyert győzelem, a vele járt körülmények által lőn nevezetessé. Ugyanis a XII. legio csupa keresztényekből állott, s imájára Isten dúsan ömlő, enyhítő erőt bocsátott, s ugyanakkor a quadokra mennydörgés és villámlások között vészthozó jégeső szakadt. A rómaiak lőnek a győztesek, s e legio a „fulmatrix": a villámszóró nevet nyerte. Dr. Ribáry Ferencz, Világtörténelem a művelt magyar közönség számára. III. kötet. Ó-kor, 608. lap.

[4]) Dr. Márki Sándor, Egyetemes történelem. I. rész (Ó-kor), 183. lap. Ezen a lapon közölve van egy kép is, melynek ez az aláírása: „Jupiter Pluvius esőt ád a rómaiaknak". (Régi domború műről). — Mi, kik szintén keresztények, még pedig keresztény katholikusok vagyunk, tudjuk, hogy Jupiter nem létezett; egy kép-

örményekből állott. Ugyanis a keresztény Örményország egy része ebben az időben függetlenségét elveszítvén római provinciává lett. Ennek az eseménynek megörökítésére Róma ezen felirattal: „Armenia capta" emlékpénzt is veretett. Ezen örmény „provinciá"-ból toborozta volt tehát Markus Aurelius császár a szóban levő „vitéz" legio kiváló embereit. — Azt pedig, hogy a „fulminatrix legio" örményből állott nemcsak én mondom, hanem mondja még nem egy-két, hitelt érdemlő történetelemiró, mondja a kitünő Cantu Caesár is!

A nagytudományú történetelemiró (Cantu Caesar) tekintélyes szavai szó szerint ezek:

„A csodálatos eső (174. Kr. u.) Midőn Aurelius a Dunán túl is folytatta a harczot a régi Strigoniummal (Esztergommal) szemközt, az egész római sereget bekerítették a marcomannok; s daczára minden erőfeszitésöknek viz hiánya miatt a rómaiak végínségre jutottak. Midőn már legnagyobb volt a kétségbeesés, hirtelen elsötétült az ég, s nagy cseppekben hullott az eső. Mig tátott szájjal és sisakjaikban fogák fel a vizet a katonák,[1]) s így szomjukat oltják, rajtok ütnek a barbárok, s borzasztó mészárlást visznek végbe köztük; midőn ugyanazon felhő jeget és villámokat szórt az ellenség közé, melyeknek oltalma alatt a rómaiak a barbárokat tökéletesen szétverik.

Ezen esemény igen nagy zajt ütött akkoriban, s szintúgy a pogányok, mint a keresztények csodának tartották; csakhogy amazok Arnufis, egyptomi magusnak, vagy a császár könyörgéseinek tulajdonitották azt. — míg emezek a melitinai legiohoz tartozó keresztény katonáknak rólták fel érdemül, kik tudniillik Armenia Melitina városában soroztattak be. Maga a császár a kor-igényelte tartozkodással irta a senatusnak, miként eme győzelmeket

---

zelt pogány isten pedig esőt nem adhatott. De a meglevő dombormű tanúskodik az „égi háború"-ról, a nagy esőről, mit az igaz, mindenható Isten adott a keresztény legio buzgó imádságára.

[1]) Ily állásban vannak rajzolva Antonius oszlopán Rómában.

a keresztényeknek [1]) köszöni, s háláját azon rendelettel bizonyítá be irántuk, hogy a ki a keresztényeket rágalmazni bátorkodnék, a legnagyobb szigorral büntettessék." (Cantu Caesar, Világtörténelem. Ötödik kötet. A VII. turini olasz kiadás után kiadja a Szent-István-társulat. Pest, 1860. 197—198. lap).

Nem szólok én itt most arról, hogy a győzelmes csata után mi történt a „fulminatrix legio"-val, haza ment-e, vagy Pannoniában maradt? Hanem azt már mondom, hogy a századokig elhúzodott „népvándorlás" tartama alatt örmények is jöttek be kisebb rajokban részint közvetlenül Keletről, részint a kelet-római birodalom területéről, hol már nagy számmal voltak letelepedve, — Pannoniába és Daciába.... Itt még csak azt jegyzem meg, hogy azért találtak az örmények a kelet-római császárság területén biztos menedéket, mert nemcsak egész örmény legiok szolgáltak örmény vezérek alatt a császári hadseregben, de söt a kelet-római trónnak is tizennégy császárt adott az örmény nemzet!

2. Fejezet. Mennyi örmény volt a honfoglaló magyarok között?

Legtöbb örmény akkor volt a magyarok rokonai között, midőn ezek Lebediában laktak. Lebediában az összes néptörzsek (nemzetségek, melyekből más népek csatlakozása és beleolvadása után a „magyar" nemzet alakult) ezt az örmény nevet „Szábártoi" (Szévartik: Feketefiak, Feketék) viselik. Ebben a tartományban tehát a nagyobb számú örménység saját nyelvéből adott nevet a nemzetségeknek. De később megfogyatkoztak az örmények. Azon okok közül, melyek számukat megapasztották, itt csak kettőről teszek említést. Az első ok ez: sok örmény elválik a magyarok rokonaitól és a kelet-római birodalom területén talált és jó módban levő örmény test-

[1]) A tényt minden történetiró említi. A császárnak levelére, mint ismeretes és kétségtelen dologra hivatkozik Tertullianus az ő Apologiájában. Eusebius és Szent-Jeromos, mint létező okmányt említik.

véreikhez csatlakozott; azután a magyarok azon rokonai között is volt elég örmény, kik Lebediából keletnek, a „perzsa részek felé“ mentek lakni. Konstantinos ezt a második okot szó szerint így adja elő: „Háború támadván a turkok és az akkor Kangarnak nevezett besenyők között, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletnek ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket mai napig a turkok régi nevén Szabartoi aszfalonak nevezik. A másik rész pedig nyugot felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediassal az Atelkuzunak nevezett tartományba“ [1].

A mikor tehát az örmény Lebedias a néptörzseket Etelközbe vezette, az örménység a nyolcz néptörzsnek (nemzetség) csak felét alkotta....

De Árpádot fejedelemmé választják. Most lássuk, hogy milyen arány létezett a nemzetségek között. Ez a három nemzetség: Meger, Kurtugermatu (Kürt-Gyarmat) és Tarján ugor-török eredetű; a következő négy: Lebedias, Genák, Kara, Kasza örményekből állott. Végre egy nemzetséget (Neke) a kozár-kabarok alkottak. Az ugor-török eredetű nemzetségek vajdái voltak: Álmos, Elöd és Tuhutum. Az örmény vajdák nevei ezek: Lebedias, Ond, Kond és Huba. A kozár-kabarok vajdája Tas nevet viselt.

És ezek után kérdem, vajjon mennyi volt — habár közelitőleg is — azon örmények száma, kik a honszerző Árpáddal jöttek be e szép hazába? Pauler Gyula a lebediai magyarok számát 80.000-re teszi és ebből a számból leüt a kabarok fejében $^1/_8$-ad részt, vagyis 10.000 lelket; „marad tehát — mondja kiváló irónk — a lebediai tartozkodás vég-évére 889-re 70.000 magyar.“ [2]) Mivel idézett irónk egy nemzetségre 10.000 lelket számit, esik tehát a négy örmény nemzetségre 40.000 lélek. És így meg is felelhetünk az előbb felvetett kérdésre, hogy Árpáddal mintegy negyvenezer örmény jött be!

---

[1]) L. Dr. Marczali Henrik, A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 48. lap.

[2]) L. Pauler, A magyar nemzet története, 130. lap.

3. Fejezet. Apafi Mihály örményei.

Utoljára 1672-ben jött be I. Apafi Mihály fejedelem meghivására 3000 örmény család (mintegy 20.000 lélek) Erdélybe, kik ideiglenesen Beszterczén, Szamosújvárott, Erzsébetvároson, Petelén, Görgény-Szent-Imrén, Gyergyó-Szent-Miklóson, Csikszépvizen... telepedtek le és nemsokára négy virágzó örmény községet alkottak: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós és Csik Szépvíz, melyek közül Szamosújvár és Erzsébetváros a szabad királyi városok sorába emelkedtek.

Nem mondom én el jelen alkalommal azt, hogy Apafi örményei voltak a legműveltebb és legvagyonosabb elem mindazon néptöredékek közt, melyek a legrégibb időktől fogva napjainkig e hazában telepedtek le véglegesen. Arról sem teszek itt említést, hogy bejövetelük óta mily szolgálatokat tettek az örmények magyarságnak; mert ezekről részben más helyütt[1]) már szólottam; kimeritően pedig ezt az érdekes tárgyat egy más önálló munkámban fogom tárgyalni (ha a jó Isten kedvez egészségemnek!), mely ezt a czimet fogja viselni: „A magyarországi örmények története."

Annyit azonban már itt is el kell mondanom, hogy ez a népfaj volt az, mely már 1779-ben, tehát olyan időben, midőn hazafias czélokkal majd senki sem törődött, — 8000 darab aranyat tett le örökös alapitványúl a haza oltárára, hogy azzal Magyar Tudományos Akadémiá (Magyar nyelvmivelő társaság") állittassék fel. Ez a népfaj volt az, melyet nem kellett magyarositani; mert Apafi örménysége önkényt lett magyarrá, midőn követei által az 1791. évi vonatkodó erdélyi országgyülést egy akarattal arra kérte, hogy fogadja be öt a magyarság gyermekei közé. Ez a népfaj az, mely azon nemzeti kincsekből, mit magával hozott, csak egyedül az örmény egyházi ritust tartotta meg. Egyebet mindent elvetett: ruháját feleserélte a szép magyar viselettel...; szóval: beszédben, érzületben, gondolkozásban... egészen magyarrá lett úgy, hogy akár-

[1]) Az „Armenia" eddig megjelent 18 kötetében, „Szamosújvár város Monografiájá"-ban....

hány fajmagyar tanulhatna hazafiságot a magyar-örménytől, mely egy magyar író szerint: „Magyarabb a magyarnál." Ez a népfaj volt az,... De nem folytatom, hanem még csak annyit mondok, hogy a magyar-örménység nemzeti nagy vagyonának maradványait is majdnem az utolsó fillérig mind magyar nemzeti czélra áldozta: Erzsébetváros csak roppant anyagi áldozatok árán juthatott állami főgymnasiumhoz; Szamosújvár városa pedig a millenium emlékére 1896-ban tett háromszázezer forintos (hatszázezer korona) alapitványával hazafiságának olyan példátlan példányát adta, mely maiglan is páratlanul áll Magyarország történetében!

* * *

Ezen fejezet diszitő záradékát Bartha Miklósnak következő nagybecsü, igaz szavai képezik:

Az örmények bevándorlása óta tömeges megtelepülés hazánkban nem volt. Fajunkra, nemzetünkre, hazánkra Istenáldását képezte az örmény bevándorlás. Izomerös, értelmes, hazafias, munkás polgárokkal szamorodott meg hazánk. Vagyont, jó erkölcsöt hoztak magukkal; itt szaporitották vagyonukat és szinültig magyarokká lettek."

(L. Bartha Miklósnak a „Magyarország" 1903. ján. 11-én megjelent 10. számának „Kazár bevándorlás" czimü vezérczikkét).

VII. Czikkely. Még nehány elvitázhatlan érv, melyek megdönthetetlenül bizonyitják azt, hogy a honfoglaló magyarok között sok örmény volt.

1. Fejezet. A vérszerződés.

A legnyomosabb érvek, melyeket állitásom bebizonyitására felhozok, a következők: 1. a vérszerződés; 2.

a nemzeti szinek a magyar zászlóban; 3. a kettös kereszt a magyar czimerben; 4. a magyar zászló; 5. a nádor ispán; 6. várispán és 7. nyelvtani és nyelvi kölcsönzések.

Az elsö hat érvről a jelen czikkelyben külön fejezetek alatt szólok, míg a hetediket — terjedelménél fogva — hátrább, külön czikkelyben, tárgyalom. Beszéljünk tehát sorban a hat elsö érvről.

Konstantin, a leghitelesebb forrás azt mondja: „Megtették (a turkok Árpádot) fejedelmöknek, a kozárok szokása és törvénye szerint felemelvén öt pajzsukra. Ezen Árpád elött soha sem választottak fejedelmet a turkok".[1])

Kik emelték fel Árpádot pajzsukra? A turk vajdák-e? Vagy a nyolcz nemzetség nyolcz vajdája? Vagy csak a kozár elökelö férfiak? Lehet ugyan az idézett szavak alatt mind a hármat is érteni; de valószinü, hogy itt a harmadik eset fordult elö. Ugyanis „a turkok Árpád elött soha sem választottak fejedelmet" és igy sem a fejedelemválasztásra, sem a fejedelemtételre (a mi a mostani fogalom szerint trónra ültetést, koronázást jelent) nézve nem volt szokásuk és törvényük; azért követhettek idegen „szokást és törvényt", midön Árpádot fejedelemmé tették. De sokkal valószinübb az a feltevés, hogy a kozárok emelték pajzsukra (arra a pajzsra, melyre csak fejedelmeiket szokták emelni) Árpádot, hogy ezen „szokás és törvény" rendelte ténykedés által ök is elismerjék Árpádot felebbvalójuknak,[2]) törvényes fejedelmöknek. . .

„Végre megállapiták, hogy ha valaki utódaik közül hütlenné lenne a fejedelem személye ellen és meghasonlást szitana a fejedelem és rokonai közt, ‚a vétkesnek vére ontassék, miképp az ö vérük omlott'; mert az esküvésnél, melyet az uj fejedelemnek tettek — igy maradt fenn emléke — pogány módon vérüket egy edénybe bocsátáK"[3])

---

[1]) L. Dr. Marczali H. A magyar történet kútfőinek kézikönyve, 49 lap.

[2]) V. ö. a ‚felemelni' szót a ‚felebbvaló' szóval.

[3]) Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 25 lap.

Ezen idézet utolsó mondatára nézve nagyon fontos mondanivalóm van. Nem „pogány módon", hanem keresztény módon „bocsáták egy edénybe vérüket"...

És itt, hogy megérthessük egymást, olvasóim szives engedelmével előveszem az örmény történelmet, melynek egyik lapja a következő igaz szavakat mondja: „A keresztény hit Örményországban a kereszténység zsenge éveiben, a Megváltóval egykorú Ábágár (örmény király) idejében fogamzott meg; erös és állandó gyökeret azonban csak a IV. század kezdetén vethetett. Az örmények tömeges megtérése a keresztény hitre 305-re Kr. után tétetik." [1]) Krisztus mennybemenetele után, Tádé és Bertalan apostolok hirdették az üdv igéit Örményországban; a negyedik században pedig Világosító-Szent-Gergely (Sanctus Gregorius Illuminator) téritette meg az egész örmény nemzetet a keresztény hitre úgy, hogy nagy Világositónk, téritő apostolunk halála után Örményországból a pogányságnak utolsó maradványa is eltünt. — E szerint az örmények a IV. század óta keresztények mindnyájan, tehát keresztények voltak azon örmények is, kik Etelközben, mint vajdái (Lebediás, Ond, Kund, Huba) a négy örmény nemzetségnek (Lebediás, Genák, Kárá, Kászá) a „vérszerződés" alkalmával keresztény örmény szokás szerint „vérüket egy edénybe bocsáták". És igy a magyarság akkor, midőn Árpádot fejedelemmé tette, nemcsak a kozárok (kabarok) — kik csak egy nemzetiséget képeztek — „szokását és törvényét" követte (pajzsraemelés), hanem gyakorolta a közöttük többségben levő négy örmény nemzetség szokását is . . . és „vérszerződés"-re lépett. Azt pedig, hogy a „vérszerződés" örmény szokás, nemcsak az egyetemes és örmény történelem mondja, hanem mondja egyik dolgozatában Magyar Akadémiánk néhai derék tagja: Mátyás Flórián is!

A mondottak után a következtetés ez: ha csakugyan léptek „vérszerződés"-re a vajdák, akkor a nemzetségek közötti volt örmény is; de a magyar történelemirók egy-

[1]) Lukácsi K., A magyarok őselei, I. könyv, 59 lap.

hangú tanuskodása szerint a vajdák kötöttek ‚vérszerződés'-t, tehát következik, hogy a nemzetségek között bizonyosan voltak örmények.

Habár bebizonyítottam állításomat, mégis addig által nem megyek a következő fejezetre, míg ide nem iktatok egy érdekes részletet, melyet egy tanártársam jó munkájából veszek át:

„A törzsfők mindegyike — mondja Varga Ottó — vért eresztett karjából egy borral telt közös edénybe s miután ittak belőle, a következőkre esküdtek:

1. Mind maguknak, mind maradékaiknak fejedelmök mindig Árpád nemzetségéből legyen.

2. A mit közös erővel szerezni fognak, abban mindegyik közösen részesüljön.

3. Azok a fejedelmi személyek, kik Árpádot önként választották, se maguk, se maradékaik a fejedelem tanácsából és az ország kormányából ki ne zárassanak.

4. Ha valaki utódaik közül hütelen lenne a fejedelem iránt és meghasonlást szitana a fejedelem és rokonai között, a vétkesnek úgy ontassék vére, mint az övék omlott az eskü alkalmával, melyet Árpádnak tettek.

5. Ha akár a fejedelem, vagy a többi fejedelmi személyek utódai közül valaki ezt az esküt megszegné, örök átok legyen rajta.

Ez a vérszerződés. Az eddig törzsek szerint élő magyar népet e vérszerződés egy nemzetté olvasztotta; ez biztosította a fejedelem elismerése mellett is az alattvalók beleszólását a nemzet dolgaiba, tehát alapköve a magyar alkotmánynak; végül ez a szerződés adott a megfogyott nemzetnek erőt egy új haza megszerzésére és annak meg is tartására".[1])

2. Fejezet. Nemzeti szinek.

Előbb ide irok néhány érdekes idézetet az örmény és latin irodalomból, mely idézetek külön-külön a három színre vonatkoznak és csak azután szólok a nemzeti szinekről.

[1]) Varga Ottó, A magyarok története, 9—10 lap.

1. Zöld szín. „A zöld szín jelenti mindig az ifjúságot és a sikert a jóban". (Gánács kujn nêsánáge misd êzmángágánuthiun jév zácsoghuthiun i párisz. — (Nerszesz Snorháli-nak, ki latinul Nerses Claiensis nevet viselt, az angyalokhoz intézett szép imádságából.) „A tavasz zöldruhás évszaka." (Gánácsázkézd hászág kárnájnujn. L. Ágáthángelosz örmény történetiró művét). A latin viridis, -e, szó: fiatal, ifjú (Quintilian) jelentéssel is bir.

2. Fehér szín. Az ösök evvel a két örmény szóval: „szbidág árdzáth" — fehér ezüst, a jó-nak fogalmát fejezték ki. A görögöknél is a mondott két szó jelentése: jó (L. Örmény akad. szótár, II. rész 738 l. *ապիատի* szó alatt).

„Látott két fehérbe öltözött angyalt". (Édész ergusz hêrésdágsz szbidágázkeáczhsz. L. Lámproni Gergely örmény egyházi tudor egyik munkáját.)

A jó = bonus, a, um. A ‚bonus' jelentései, 1) becsületes, derék, verbi gratia homo, vir. 2) szerencsés: v. gr. bona tempora. 3) hasznos: v. gr. bona terra ad aliquid. Varr. 4) jó, jóindulatu: Jupiter optimus. 5) bono genere natus: nagy vagy jó családból való. (L. Márton József, Lexicon trilingue, I. rész, 330 lap.)

Zbidágázkézd (*ապիատիագգեցաւ*) *Լեւոյսիյատ*, amictu candido dealbatus, candidus, candidatus. (L. Örmény akad. szótár, II. rész, 739 lap). *Լեւոյսիյոս*, vestito di bianco, dsermág hákvádz. (L. Ázárián, görög-olasz-örmény-török szótár 475 lap.). A ‚candidatus' pedig nemcsak fehérbe öltözött személyt jelent, hanem olyan egyént is, a ki ‚tiszteletre méltó hivatalt, tisztséget, méltóságot keres'.

3. Veres szín. Egy örmény szent-atya azt kérdi dolgozatában, hogy: „Van-e a veresnél tartósabb, állandóbb szín? (Zinesh ájnbesz ánluánáli, varbesz zgármir? — Caesáriai nagy Szent-Bárszégh). — Pliniusnál pedig ez a szép mondat fordul elö: ‚Purpura Romana', a mit Márton József (Lexicon trilingue, II. rész, 892 l.) így fordit magyarra: „Római felsőség", pl. consulok, senatorok. Én Plinius mintájára ezt a mondatot csinálom: „Purpura Hungara" — Magyar felsőség. . .

Ezeknek előrebocsátása után most már általtérhetünk a nemzeti színekre.

Az ifjú magyar nemzet, mely akkor még tavaszát élte, méltán lehette zászlójába a zöld szint, mely Snorháli Nerszesz szerint „ifjúságot és sikert a jóban“ jelent. A szerencsés magyar nemzet azért vette zászlója színei közé a fehért; mert ez által is kifejezésre akarta juttatni azt a tudatot, hogy nagy, jó családokból eredt (l. feljebb a fehér szín alatt, 5.) és mintegy nyilvánosította azt, hogy nagy hivatásra van ‚kándidálva'. Végre a veres szín zászlónkban azt a felsőséget jelenti, melyet az idők teljeig fenmaradó magyar nemzet műveltségénél fogva gyakorolt a sokkal alantabb álló rokonaira, szövetségestársaira. . .

És mivel látott a fiatal magyar nemzet, szülő-anyjának: az örménynek kezében zöld-fehér-veres színü zászlót — átvette az előbb megmagyarázott és reá illő színeket, megforditott rendben: veres-fehér-zöld.

Ime itt van a drága magyar trikolor jelentősége és kútforrása!

3. Fejezet. A magyar czimer kettős keresztje.

Dr. Temesváry János tanár derék dolgozatában, mely ezt a czimet viseli, „Hazai czimerünk kettős keresztje“, ezeket mondja:

Verbőczi az ország czimerében előforduló kettős kereszt taglalásánál a II. Szilveszter pápa által Szent-István királyunknak küldött kettős keresztre utal. Ezt azonban czimerünk ös-eredetének már azon egyszerü oknál fogva sem fogadhatjuk el, mert királyaink sem érmeiken, sem pecsétjeiken, a királyság első két századában a kettős keresztet nem alkalmazzák; azt pedig feltételezni éppen nem lehet, hogy ha a pápa által küldött kettős kereszt az ország czimere lett volna, királyaink azt valamiképen meg nem örökitették volna.

Pray a kettős keresztet a régi Pannonia jelvényének tartja, mely mint örökség szállott az új Pánnonia, vagyis Magyarország czimerébe. Ez állitás azonban szintén téves, mert a régi Pannonia korában czimerről beszélni a leg-

nagyobb anachronismusok egyike lenne; különben is, ha a régi czimer létezett volna, XI. és XII. századi királyaink azzal szintén éltek volna.

Egyébiránt Pray makacsul nem is ragaszkodik ezen állításához, hanem a kettős keresztet is úgy tünteti fel, mint a jeruzsálemi szent-sír lovagjának jelvényét, melyet II. Endre, mint rendtag, először használt és vett föl. Tudósunk azonban itt is helytelen úton halad, a mennyiben a jeruzsálemi szent-sírrend czimerét nem is a kettős kereszt, hanem egy egyszerű, négy kisebb kereszttel körített kereszt képezi.

Van azonban egy más kiinduló pont, melyet eddig hazai szaktudósaink, figyelmen kívül helyeztek s melyre azok figyelmét felhívni a jelen sorok czélja.

Ismeretes a hazai történelemből, hogy II. Endre, ki 1217-ben Keletre keresztes hadjáratot vezetett, ha sem a csatatéren, sem a zöld asztalnál nagy eredményt nem is fejtett ki, minden törekvését arra fordította, hogy mint később Ausztria, minél több területre terjeszsze ki Magyarország supremátiáját, vagy legalább minden fiát királyi trónon lássa. E czélból szivesen is fogadta az akkori hatalmas örmény király, II. Leo antiochiai küldöttségét, mely felhívta Endrét, hogy jegyezze el leányát: Izabellát, a presumtiv trónörökösi, egyik fiával. Endre nem is habozott s mivel legnagyobbik fiának, a későbbi IV. Bélának Laskaris Tódor nikäai császár és Angela Anna (Leó örmény király leánya) szülöttje Mária, második fiának: Kálmánnak pedig a lengyel Salome volt jegyesül kiszemelve, harmadik fiának Andrásnak eljegyezte II. Leo leányát Izabellát s III. Honorius pápához fordulva 1219-ben kieszközölte, hogy fia abban az esetben is az örmény trón birtokába jusson, ha menyasszonya előbb elhalálozněk. E tervbe vett házasságból, bár Laskaris Tódor nikäai császár is annak keresztülvitelét nagyban elősegité, II. Leo 1220-ban váratlanul bekövetkezett halála s az azt követő zavarok miatt, — semmi sem lett. Izabella előbb Bohemund antiochiai herczeg fiának, Fülöpnek igérte oda a királysággal együtt kezét; később

pedig 1224-ben I. Hiéthummal, egyik rokonával lépett házasságra, ki 1269-ig uralkodott Örményország fölött.

E magyar-örmény barátkozás ecsetelése után azon tény, hogy az örmény királyok czimere, miként arról pénzeik és pecsétjeik útján egyaránt meggyőződhetünk s miként éppen II. Leo örmény királynak birtokomban levő fémere is mindenkit meggyőzhet, a kettős kereszt volt s hogy a hazai tudósok u. m. Schwartner, Podhraczky és mások egybehangzó nézete szerint éppen II. Endre volt az, ki *először használja a kettős keresztet*, önkénytelenül is, habár egyelőre kétségbevonhatlan okmányok hiányában nem is végérvényesen, azon következtetésre vezet, hogy a *kettős kereszt*, melyet királyaink között éppen az örmény királylyal belső baráti viszonyban álló II. Endre s utóbb pajzsba foglalva IV. Bélától kezdve Róbert Károlyig valamennyi királyunk használ, az *örmény czimerből jutott hazánk czimerébe*, melynek egyik föczimerrészét képezi [1]).

* * *

Erről a talpraesett dolgozatról a „Magyarország“ (1898. évfolyam, máj. 20.) 139. száma ezeket irja:

„Az ‚Armenia‘ érdekesen fejtegeti, mint került a kettős kereszt Magyarország czimerébe. Tudvalevő dolog, hogy a kettős keresztet először II. Endre király használta, így azok a kombinációk, a melyek a Szilveszter pápa adományozta kettős keresztnek, vagy a régi Pannonia jelvényének tartják a czimer keresztjét, magukat czáfolják meg. Némelyek a jeruzsálemi szent-sír jelvényének tartják, a melyet II. Endre, a szent-sír-lovagok rendtagja használt először. Ez ellen a kombináczio ellen szól az, hogy a szent-sír rendjelvényét egy egyszerü, négy kisebb kereszttel köritett kereszt képezi. Temesváry János dr. ezekkel a kombinácziókkal ellentétben azt *hiszi*, hogy a kettős kereszt az *örmény királyok czimeréből*

[1]) L. Dr. Temesváry Jánosnak „Armenia“ 1898. évfolyamában (136—138 lap) „Hazai czimerünk kettős keresztje“ czimü derék dolgozatát. Sz. K.

került a magyar czimerbe azon a réven, hogy II. Endre harmadszülött fia, András eljegyezte volt II. Leo örmény király leányát, Izabellát. Az érdekes feltevést okmányok nem erősitik ugyan meg, azonban érdemes volna, ha a szaktudósok foglalkoznának ezzel a kérdéssel."

* * *

„Fides est, quod non vides." Mivel dr. Temesváry látta az örmény királyok érmein, melyek II. Endre magyar király uralkodásánál jóval előbb verettek, a kettős keresztet, nem hiszi, hanem tudja, hogy „a kettős kereszt az örmény királyok czimeréből került a magyar czimerbe". Különben bizonyitásul hátrább közzé is teszek két örmény érmet, melyeken elég világosan látszik a kettős kereszt. De megszólaltatok egy „szaktudós"-t is, ki dolgozatát „A magyar czimer története" czim alatt a következőkben hozta nyilvánosságra:

Hétszáz éves multja van a magyar nemzeti czimer keletkezésének. Legrégibb emlékünk, mely a magyar czimer egykori alakját megőrizte, 1202-ből való s pecsétformájában rajta van Imre király oklevelén, mely a bécsi cs. és kir. levéltár tulajdona. A pecsét kettős, egyik oldalán a király trónon ülő alakja látható, másikán czimere. A czimert királyi paizs födi, melyen párhuzamos csíkok vonulnak át s ezeken kilencz lépdelő oroszlán tünik elő. A csikok száma nyolcz, minden másodikon egyirányban oroszlánok lépdelnek, a két felső csíkon 3—3, a következőn kettő s a legutolsón egy oroszlán. II. Endre alatt, a ki öcscse, Imre után következett a királyi trónon, miután gyámoltja, Imre király fia hamar elhunyt, — a magyar czimerben már némi változások jelentkeznek. Az Endre czimerében az oroszlánok száma már tizenegy és nem egymás irányában, hanem egymással szemben foglalnak helyet a czimerlapon. A vágások és csíkok azonban, melyek Magyarország czimerének legrégibb heraldikai jelvényei, itt is előfordulnak, éppen úgy, mint az Imre király czimerén, de új motivum még egy levélforma alak, mely Endre halála után az oroszlánokkal és a vágásokkal együtt nemsokára eltünik. A paizs mezején ekkor

a kettős kereszt lép előtérbe, mely a magyar czimernek szintén egyik fő alkotórésze volt. Midőn IV. Béla 1235-ben trónralépett, oly pecsétet készíttetett, melyen csak a kettős kereszt szerepelt. A czimer heraldikai fejlődése szempontjából ez a pecsét főként abból a szempontból érdekes, hogy a kettős kereszt ekkor még a hármas halommal való kapcsolat nélkül jelentkezik. V. István alatt oly újítások jönnek a czimerbe, hogy a kettős keresztre egy koszorú és egy kis csillag van helyezve. A felesége, Erzsébet czimerén már a kettős kereszt sem áll magában, hanem virágcserépből nő ki s a kereszt aljában virág-ágak látszanak. Bajor Ottó 1307-iki pecsétjén jelentkezik először a hármas halom, melynek bibliai vonatkozása a Golgota, vagyis azok a helyek, hol Krisztus szenvedett és meghalt. Az Anzsuk alatt a kettős kereszt megmarad, de a paizs mezején az Árpádházbeli királyok czimerének főmotivuma, a vágások újra visszakerülnek. Mátyás alatt a magyar czimer lényeges újításokkal nem bővül. Midőn Mátyás a pápának Magyarországról irt, a czimerre vonatkozólag levelében jelezte, hogy Magyarország czimere: kettős kereszt. Az Anzsuk alatt került a magyar czimerbe az arany liliom, mely családi szimbólumuk volt. Martell király trónkövetelő, Firenzén kétszáz aranysarkantyús vitézzel való átvonultában vörös és ezüst keretben levő arany liliomos czimert használt. A vörös és ezüst, illetve fehér szinek a magyar czimer vágásainak állandó motivumai, melyek a magyar zászlón is föltalálhatók a XVI-ik századbeli Manasse-féle gyüjteményben. Ezen szinek előfordulnak Kassa városa legrégibb czimerén is, melyet Nagy Lajos adott 1369-ben a kassaiaknak. A czimer két szalagja és arany-liliomai az Anzsuk czimeréből valók, a vörös és fehér szalag azonban a magyar nemzeti czimer szinei. Az Árpádházbeli királyok idejében, söt még később is a csikoknak, vágásoknak és a halmoknak nagyobb jelentőségük, vagyis nemzeti vonatkozásuk nem volt. Werbőczy István volt az első, a ki a XVI-ik században a vágásoknak és halmoknak speciális magyar és nemzeti jellegü magyarázatát adja. A vörös mezőben levő négy fehér vágást ő nevezte el a

Duna, Tisza, Száva és Dráva után s a hármas halmot is ő jelezte Tátra, Mátra, Fátra nevekkel. A czimert tartó angyalok, mint újabb heraldikai czimer-elemek, sokáig nem voltak használatban. A XVI-ik századbeli czimereken tűnnek föl először, állandóan azonban csak Mária Terézia uralkodása óta alkalmazzák őket. A magyar nemzeti czimer fejlődésének utolsó és legnevezetesebb momentuma volt a szent korona fölvétele. A XVII. századig a szent korona egyetlen czimerünkben sem szerepel, mint államiságunk és nemzeti művoltunk jelvénye. II. Mátyásnak 1612-ből való érmén találjuk először, innen kezdve már mindegyre gyakoribb az alkalmazása, míg végre, mint a magyar nemzeti czimer állandó és egyik legfőbb tartozéka, az újabb korban összes czimerjelvényeinkben méltó helyét foglalja el. (Budapesti Hirlap" 1904. decz. 6. 337 szám).

4. Fejezet. A magyar zászló.

Hazánk zászlójára s illetőleg szineire nézve — mondja Áldássy Antal — épp úgy, mint czimerére nézve régibb törvényeink határozott intézkedést nem tartalmaznak. A bécsi „Képes Krónika"-ban több helyen a magyar sereg vörös zászló alatt harczol, melyen fekete karvaly- (turul-) madár képe látható. De ugyancsak a „Képes Krónika"-ban egy helyen vörös-fehér csikos zászló fordul elő. Nagy Lajos fegyverzetében szintén a vörös-fehér szín fordul elő. II. Endrének egy 1222. kelt okmányában a pecsét vörös-fehér-zöld selyemzsinoron függ. Ilyen szinü zsinort még számos más hivatalos személyek által kiadott okmányon találunk, úgy a vegyes, mint a Habsburgházból származott királyok alatt. Magyarország szinei gyanánt tehát a vörös-fehér-zöld szerepelt... Hogy a magyar zászló szinei a czimer szineivel megegyeznek, az jele annak, hogy ez utóbbiból vétettek, mint már ezt Schwertner is megjegyezte volt (Statistik der Königreich Ungarn, II. 59—60). V. ö. Ivánfi Ede, A magyar birodalom czimerei és szinei. Budapest, 1874. (Pallas-Lexicon, 12. kötet, 193 lap.

AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM“
AZ ANTHROPOLOGUSOK SALZBURGI GYÜLÉSÉN.

Tömérdek nálunk a malomalatti politikus. De tudományoskodásunkban is van malomalattiság. Megtörténik, hogy élelmes skriblerek leforditanak vagy közkeletü, vagy félig rejtett és elfelejtett dolgokat, s felcifrázzák nemzeti frázisok sallangjaival. Pajtáskodó riporterek addig hírlelik dicsőitve, míg végre is híres tudós lesz az illető hazafi, sőt még az akadémiába vagy egyetemi katedrába is bele talál kerülni. A klikk aztán biztositja az efemer halhatatlanságot. Az általános tudomány pedig soha tudomást nem vesz az ilyen kupaktudósról.

Én, az én igénytelen koncepcióimat az illetékes külföldi szakforumok elé szoktam vinni, saját folyóiratomban és külföldi szaklapokban, vagy kongresszusok és más tudós gyülések alkalmával. Teszem ezt főkép a magam okulása és ellenőrzése céljából. Aztán, hogy az arravaló gondolat mindjárt közbirtokká váljék. Továbbá, mert nálunk a nem bejegyzett czégek papirjait néha csak úgy fogadják el, ha külföldi zsiróval vannak ellátva. És néha csak igy lehet hazai közügyeken lendíteni. Utolsó, de igazán utolsó indok az, hogy biztositsam magam némileg a hazai kritika jóindulata ellen. Mert megesett már velem, hogy szamárságnak és svihákságnak deklarálták itthon némely eszmémet a tudomány nagy és kis trafikosai mindaddig, míg Virchow, Ranke stb. nem minősitették azt nagyon figyelemre méltónak vagy épen úttörőnek.

Az „Örmény Múzeum“ tervét azonban nem azért viszem a világtudomány első areopágjai elé, hogy megvédelmezzem a falusi ignoranczia és arroganczia otromba gáncsai ellen. Ez az ügy olyan világos, hogy itthon az abban intézkedni hivatottak belátása nem fog semmi tekintélyi érvre szorulni. De a tervezett hazai intézmény hatása államközivé fog fejlődni, és ezért kivánatos, hogy feltétlenül közhitelü nemzetközi tudós forumok fémjelzése igazolja kultur-értéke valódiságát.

Az „Armenia“ idei 5. füzetében közöltem azt az alaposan megokolt, memorandumszerü határozati javaslatomat, melyet az orientalisták algiri nemzetközi kongresz-

szusa elé terjesztettem, és a 7. füzetben beszámoltam arról a helyeslésről, melylyel terveink ott találkozott. A külföld előtt legtekintélyesebb napilapunk a „Pester Lloyd“ idei száma tárczájában részletesen tárgyaltam az ügyet.

Most augusztus végén két elökelö tudós testület, a német és a bécsi anthropologiai társaság tartották együtt közgyülésöket Salzburgban, a kies fekvésü kellemes osztrák városban. A német anthropologusok gyülései nemcsak nagyon tanulságosak szoktak lenni, hanem nagyon élvezetesek is. Különösen az ilyen alkalomkor rendezett népünnepek igazán realis néprajzi szemlélet mellett valóban gyönyörü látványt nyujtanak; ehhez képest a mi úgynevezett népünnepélyeink többnyire valóságos karrikaturák.

Mint a három legelökelöbb német anthropologiai társaságnak, a berlininek, bécsinek és münchenինek tudományos érdemek révén régóta választott levelező tagja, többször részt vettem azoknak gyülésein. Salzburgba is el akartam menni; fel is volt véve a tárgysorozatba két előadásom: a néhai József főherczeg érdemeiről a hazai néprajz terén, és: A hazai örményekről s a szamosújvári Örmény Múzeum-ról.

A német anthropologiai társaságokban gyakran foglalkoztak az örményekkel. A berlini társaság tárgyalásai közt jelentek meg pl. Belck és Lehmann jelentései nagyfontosságú örményországi tanulmányútjaikról, a bécsi közleményekben pedig egy örmény szaktudós nagyérdekü tanulmánya az örmény házról, melyet M. Gy. ismertetett az „Armenia“ előző évfolyamainak egyik füzetében. Fel akartam hivni a német anthropologusok figyelmét nagyczélú kezdeményünkre, és személyesen megbeszélni az illetékesekkel az ügyet.

Nem mehettem el Salzburgba. Juliska leányomnak most lesz*) az esküvője dr. Wichmann György helsingforsi egyetemi tanárral, s aztán több évi tanulmányútra mennek a magyarral rokon népek közé. De elküldöttem a gyülésre folyóiratomnak ez alkalomra kiadott ünnepi füzetét és a két előadásom magvát, határozati javaslatok alakjában.

*) Már megtörtént a nevezetes esküvő; a megkötött frigyhez szerencsét és boldogságot kiván a Szerk.

Az „Örmény Múzeum"-ra vonatkozónak ez volt a tartalma:

„Az örmények, kelet legelőkelőbb kultureleme, nyugaton is letelepedtek szórványosan. Legjelentősebb telepeik talán azok, melyeket az akkori erdélyi fejedelemségben, a magyar birodalom délkeleti országrészében alapitottak a XVII. század második felében. A magyar-örmények metropolisának Szamosújvárt (Armenopolis) tekintik. Ez volt székhelye egy örmény katholikus püspökségnek, melynek visszaállitása az örmények jogosult kivánsága. Itt volt még nem rég örmény gymnasium; ez állami fögymnasiummá vált, de az örmény nyelvet most is tanitják benne. A lakosság egy része itt maiglan örmény anyanyelvén beszél. Magyar-örmény szemle jelenik meg itt 20 év óta. Örmény intézmények állanak fenn. A város közügyeit itt örmények örmény szellemben intézik. Mindenek fölött pedig gazdag örmény-katholikus egyházmegye virul itten, s a hagyományos ősi örmény ritust ápolva és örmény nyelven dicsérve az Istent.

E városban Örmény Múzeum-ot alapitottunk. Mindenek előtt az örmény egyházmegye müemlékei és könyvkincsei s a város örmény levéltára és történeti ereklyéi egyesittetnek benne. De magánbirtokból is az örmény kultur-élet nagyértékü emlékeit ajánlották fel már a múzeumnak. Tetemes alapitványok folytak be, állami segély is. A város alkalmas helyiséget bocsátott rendelkezésre. A siker minden biztositéka megvan.

De a szamosújvári Örmény Múzeum nemcsak a magyar-örmények kulturkincseinek és hagyományainak akar kincses tára lenni. A világörménység kulturvagyonának gyüjtőhelyül van tervezve. Ezt a magasczélú messzehaló koncepcziót a legnagyobb rokonszenvvel üdvözölték az örmények irányadó tényezői keleten úgy mint nyugaton. Nemzetközi tudományos areopagok is, mint az orientalisták kongresszusa Algirban tartózkodás nélkül helyeselték a nagyjelentőségü kulturvállalatot, és biztositották azt erkölcsi támogatásukról.

A bécsi és a német anthropologiai társaság eddig is jóakaróan előmozditották körükben az armenopologiát.

Felkérem e társaságok nagyon tisztelt közös gyülését, szíveskedjék határozatilag kimondani:

Tekintettel arra, hogy központi Örmény Múzeum megalakulása az emberről való általános tudomány számára is nagyjelentőségűvé válni igérkezik, a gyülés őszinte örömmel üdvözli a szamosújvári örmény múzeum alapitását, az intézménynek sikert és virulást kiván és biztositja azt erkölcsi támogatásáról. — Kiváló tisztelettel Budapest 1905. VIII. 27. Dr. Herrmann Antal, a berlini, müncheni, bécsi anthropologiai társaságok levelező tagja, a szamosújvári Örmény Múzeum tiszteletbeli igazgatója."

Az augusztus 31-én tartott közös nagygyülésen dr. Ranke János, a híres anthropologus, a német anthropologiai társaság főtitkára, meleg ajánlással adta elé előterjesztéseimet az augusztus 31-én tartott összes ülésen. A jelenlevők élénk helyeslésssel egyhangúlag elfogadták inditványaimat és elhatározták, hogy kinyomassanak a kongresszusi jelentésben. Az Örmény Múzeum ügye iránt érdeklődést keltett előterjesztésem. Sajnálták, hogy nem volt módomban az ügyet személyesen behatóbban előadni, és e sajnálkozásnak Ranke kifejezést is adott hozzám intézett értesitő levelében, melyben egyúttal köszönetet mond folyóiratomnak a kongresszusnak ajánlott ünnepi számáért és a kongresszusi tagok részére küldött egyéb dolgozataimért.

Ezzel ismét egy tudományos nagyhatalom ismerte el múzeumunk létjogát és szankczionálta nagy czéljait. Ezek a helyeslések azonban egyúttal annál komolyabb és intenszivebb munkára kötelezenek minket itthon: a kormányt, hogy valahára erősitse meg alapszabályainkat és segélyezze tovább is kezdeményünket; a hazai örménységet, hogy minél nyomatékosabban támogassák legdicsőségesebb, leghazafiasabb intézményöket; s végre a múzeum közvetlen intézőit, s a városi tényezőket, hogy fogjunk hozzá a tényleges szervező munkához. Ne hagyjuk elernyedni az erőket, - lelohadni a felbuzdulást, elsekélyesedni az ügyet. — Az első értekezlet évfordulójáig akármilyen szerény alakban meg kellene nyitanunk az Örmény Múzeumot.

Budapest, 1905. IX. 2.

DR. HERRMANN ANTAL.

ÖRMÉNYEK MÁRAMAROSBAN.

Dr. Herrmann Antaltól.

Gyakran megfordulok Máramaros-Szigeten. Kedves jó embereim vannak ottan. Kisebbik fiam az ottani jeles képzőben nyert tanitói oklevelet. Kisebbik leányom most is ott van az állami felsőbb leányiskola internátusában, az ország legkitünőbb nőnevelő intézetben. Részt veszek a helyi kulturmunkában. Jól ismerem ott a lokális viszonyokat. Speczialis szaktanulmányokat is végeztem ottan.

Volt alkalmam puhatolódni az ottani örménység viszonyai iránt. Itt most összeállitok nehány személyi adatot. Remélem, hogy közelebbről fontosabb történeti anyagot is közölhetek.

A hazában a XVIII. század vége felé Erdélyen kivül talán Máramaros-Szigeten volt a legjelentékenyebb örménység. A XIX. század első felében még nevezetes szerepök volt a város gazdasági és közéletében. A Hollósy (Korbuly) családnak több kiváló tagja volt. Híres ember volt a mult század közepe táján Pászkász Kristóf, kiről több jellemző adoma maradt fenn. A megyegyüléseken bátor, szókimondó volt. Egyszer széksértésért megbirságolták 50 frtig. Kivett 100 forintot és kijelentette, hogy ismételni fogja a sértést. Megfenyegették, hogy akkor 200 forintot fog fizetni. Erre az öreg eltett 50 frtot és igy szólt: „Hát akkar nem mandam még egyszer, csak gandalam.“ — A Poncz családnak terjedt birtoka volt. Az Izamelléknek egy helyét most is Poncz-járónak nevezik.

A szabadságharcz után, a gazdasági és közéleti viszonyok változtával fogyott és hanyatlott az örménység, mint másutt, úgy Szigeten is, és a helyét jórészt olyan elemek foglalták el, melyek úgy a magyarság, mint a kultura és a közgazdaság tekintetében nagy visszaesést jelentenek.

Az egykor viruló, híres szigeti örménységet ma már úgyszólván csak a róm. kath. temetőben találjuk. A díszes síremlékek hosszú sorain örmény nevek olvashatók. Nehánya pedig már olvashatatlan. Előkelő, elterjedt nemzetségek neve tizszer-huszszor is előfordul. E nevek közül feljegyeztem a következőket: Augusztonovics, Bárány, Buzáth, Dondon, Ember, Fogolyán, Foith, Hollósy, Jakab, Jakobovics, Kapatán, Korbuly, Lukács, Máli, Markovics, Marosán, Novák, Páll, Petrovics, Teodorovics, Zachariás, Zeferovics. E családok közül többen egészen kihaltak. Néhánynak sarjai még élnek a városban és megyében.

A Mármaros-Szigeten és vidékén élő vagy innen származó örmények közül egyelőre a következőket sorolom fel: Ágoston Endre, takarékpénztári tiszt. (Raho); Gábor, aljegyző (Huszt); Gyula, gyógyszerész (Técső); József, gyógyszerész (Técső); Lajos, kereskedő (Huszt). Ember János, tanfelügyelő (Udvarhely), József, vasúti tiszt., József, hadbiró-őrnagy (?), Hollósy Géza, ujságiró

(Budapest), Karácsony István, megyei tisztviselő, Marosán Béla, gyógyszerész; Márton, kereskedő; Dr. Novák Károly, kincstári főorvos, (az örmény múzeum-egyesület választmányának tagja), Páll Manó, kereskedő; Petrovics Lajos, táblai biró, járásbiró (Huszt); Teodorovics Antal, kereskedő (Huszt); János, gyógyszerész; Miklós, magánzó; Tódor, kereskedő; Zoltán, ügyvéd; Zeferovics Dániel, takarékpénztári tiszt., Zeffer István, vasúti tiszt., Lajos (Huszt). A hölgyek közül megemlítem ezeket: özv. Buzáthné, Antolovics gyógyszerész neje, néhai Jakab Péternek, az ügyvédi kamara nemrég meghalt elnökének özvegye, Buzáth leány; Szabó János ügyvéd négy leánya: Garlatiné (Visó), Kökényesdiné, Dr. Kún Béláné (Debreczen), Szilágyi Lászlóné s végül özv. Zeferovicsné. Bárány, kereskedő (Visó), Dondon (Tasnád), Dr. Hollósy István, szolgabiró (Csongrád), Jakabovics Miklós, kereskedő, Kincsesi Bogdán, főtrafikus, Petrovics Godofréd, pékmester. Piros Emil, városi tisztviselő, Szongott, városi végrehajtó, Szongott Jakab, takarékpénztári igazgató (Tasnád).

Hölgyek: Czobel Jánosné, özv. Ember Miskáné, Dr. Kornayné (Buzáth leány), Dr. Szabó Andrásné és Szabó Sándorné (Jakabovics leányok), Tóth Kálmánné (Teodorovics leány). A megyében még számos örmény család él; ezek fölött közelebbről fogok lustrumot tartani.

A megyében leledző, örmény vonatkozású, esetleg múzeumunkba illő tárgyakról kevés tudomást szerezhettem. Van adatom rá, hogy a Hollósy-család részéről örmény nyelvű könyvek kerültek a híres szigeti tudós, Szilágyi István birtokába. De ezeknek nem találtam nyomát sem a szigeti lyceum nagy közkönyvtárában, hová a Szilágyi könyveinek nagy része jutott, sem e nagy tudós kiváló fiánál, a Szilágyi István kórházi igazgatónál, a técsői kerület országos képviselőjénél.

A Máramorosmegyére vonatkozó irodalomban és a megyei múzeumban csak szórványos örmény adatokra találtam. De értekeztem e tárgyról a megyei közélet legkiválóbb vezéralakjával, a megye mindentudó élő krónikájával, az agg Várady Gáborral. Ő aztán kiadósabb nyomokra vezetett. Ha időm engedi, fel fogom dolgozni.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Argutinszky herczeg és az „Örmény Múzeum." Az Örmény-Múzeum-Egyesület a következő levelet irta Argutinszky herczeg-

hez: Föméltóságu Herczeg! Kegyelmes Urunk! A legmélyebb tisztelettel értesült egyesületünk Merza Gyula alelnökünk útján arról a kitüntető érdeklődésről, a melylyel Herczegséged a készülődő „Örmény Múzeum" könyvtára gyarapitására 50 koronát adományozni kegyeskedett, továbbá arról a bennünket boldogitó nemes elhatározásáról, hogy jövő évben minket, mint magyarhoni fajrokonait és az eddig már tényleg megtekinthető muzeumot Szamosujvárt fölkeresni szándékozik. A midőn nemes adományát hálás szivvel megköszönjük és mielőbbi látogatását lelkesedve várjuk, ajánljuk nagyhordorejü kulturális és örményjellegü intézményünket Herczegséged további jóindulatába és pártfogásába. — Hagyományainkban élő örmény vérségi üdvözlettel maradunk az Örmény-Múzeum-Egyesület nevében, Szamosujvár, 1905. aug hó 30.

Mechitharisták Szamosujvárt czimü közleményünk élénk érdeklődést keltett kulturánk vezető tényezői s a hazai sajtó körében. A „Magyar Állam" reprodukálta a czikket. A kultuminiszteriumban is figyelmet ébresztett a nagyfontosságu ügy iránt.

A pipaszárok királya. Mály István dr. birtokában körülbelől egy öl hosszu, hüvelyknyi vastagságu nevezetes pipaszár van, melyen egyetlen egy göcs sem látható s melynek neméppen érdektelen a története. — Ugyanis Pfennigsdorf Antal orvos és szülészeti tanárnak Kolozsvárt volt egy fogadott fia, Pfennigsdorf Sándor, ki a szabadságharcz alatt Görgei Arthur mellett szánysegédként müködött. Egy csatában Görgei katonái a szétvert ellenség táborát elfoglalván, az ellenséges fővezér sátrában találták az itt szóban forgó nyilegyenes és semmi mellékágakkal nem birt gyönyörü meggyfaszárt. — Ezt a győzelmes magyar sereg fővezérének, Görgeinek vitte diadaljelvényül, melyet viszont Görgei később szenvedélyesen dohányzó adjutánsának, Pfennigsdorfnak ajándékozta emlékül — A Pfennigsdorf-családnak Kolozsvárt Mály István dr. volt a házi orvosa és bizalmasa s Pfennigsdorf Sándor halála után a nevelő szülők Mály dr.-nak ajándékozták a szép emléktárgyat. Ezért a pompás növésü, ritka hosszuságu meggyfából készült remek pipaszárért Kováts Péter kolozsvári esztergályos évek előtt kerek 100 pengő forintot ajánlott. Most azonban ez a történeti vonatkozásu ereklye, mely valóságos unikum, Mály dr. elhatározásából annak idején az „Örmény Muzeum" tulajdonába fog átmenni. Addig is kivánjuk, hogy sok füstöt eregessen belőle 75-ik születésnapja tiszteletére.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Irtozat Báku városában. Vér, tüz, füst . . . Egész Báku vérfürdővé változott. Az európai ügynökségek ezeket táviratozzák:

Az örmények és tatárok között valóságos háború ütött ki. A kaukázusi örmények krónikájának egyik szomorú lapja nyílt meg ma, melyet számtalan áldozat vére veresre fest.

Szeptember 6-án a felbujtogatott tatárok azon ürügy alatt, hogy egy örmény munkás megsértett (?) egy tatárt, — fegyverrel reá támadnak az örményekre és tüzelni kezdenek. Erre a felbőszült örménység is fegyvert ragad kezébe. Rövid idő mulva a muzulmánok mind lábon vannak, kikhez csatlakoznak sokan még a környékből is. Az örmények a kormánytól segitséget kérnek; de a szegély késik. A harcz „pan-islam"-i szinezetet vesz: „Pusztuljanak a geávour-ok, éljen a konstantinápolyi kalifa" — kiáltják a tatárok, kik a helyett, hogy meghátrálnának a későn érkezett katonaság elől, megrohanják a templomokat és azon épületeket, a hova százával menekültek az örmények. A tatár felgyujtja ezt az épületet, a másikat lerontja. Uj csapatokat hivnak Tiflisből, Susiból és a környékből. Az irtozat terjed a város többi részeibe is; azután felgyujtják a tatárok a naftaforrások központját is. Most 15.000 munkás munkátlanná lett, ezek is bele vegyülnek a veszekedésbe. Erre iszonyú csata folyt a keresztények az islamhivők között. A gyártulajdonosok, valamint az idegen lakosok távirat utján kérnek biztonságot Szent-Pétervárról. És a czár „kegyeskedett" távirattal meghagyni Voroncov Daskov-nak, hogy a legszigorúbb eszközök felhasználása mellett igyekezzék a rendet helyreállitani, biztositsa a „keresztények" életét és vagyonát, büntesse a gyujtogatókat és rombolókat, legyenek azok akár muzulmánok, vagy más nemzetbeliek... De a „kegyes" rendelet vétele óta elmult 4—5 nap . . . és a rend még sem állott helyre. Nagy az irtozat. Folytonosan nappal úgy, mint éjjel ropog a fegyver és a revolver. Tele van a város vérrel és holttestekkel. Ép ház vagy bolt egy se maradt. A naftabányák is — a dühös szél kegyelméből — egyik a másik után hamvad el.

Az áldozatok számát egyik oldalon sem lehet biztosan megállapitani; ha azt mondjuk, hogy ezer személy vesztette el életét, még ez a szám felel meg leginkább a valóságnak. Elpusztult az erőd és több más kormány-épület. A raktárakban a nafta mind elégett: ezekben 30 millió but nafta volt (1 but = 15 kilogrammal.) A pénzbeli veszteség a „Novoe Vremia" szerint 180 millió rubel. Legtöbbet vesztettek ezek a társaságok: Nobel (orosz társ.), a kaspi és feketetengeri társaság és Mánfásef (örmény) és más jelentékeny társaság...

Egy szóval „pánizlám"-i irtozat uralkodik mindenfelé. Némely lap azt mondja, hogy az orosz, másik, hogy a török kormány bujtogatta a tatárokat az örmények ellen... Egy hiteltérdemlő forrás pedig azt mondja, hogy ha a rend 48 óra alatt helyre nem áll, akkor az ezután érkező csapatok csak holttesteken, romhalmazon, vér és hamú felett fognak — járkálni. A menekülők száma megszámlálhatlan: egyik a vidékre, másik az erdőbe menekszik... Mindenütt csak vér, tüz és hamú... Sz. K.

A kaukázusi zavargások elnyomására két hadtestet mozgosítottak. Rigában forradalmárok behatoltak a fogházba, az örököt bombákkal megölték és az ottlevő politikai elitélteket kiszabadították. Tegnapelőtt éjjel ezen a héten már a harmadik rendőrt gyilkolták meg. Bakuból jelentik: Egy kongresszus, a melyre örmények és tatárok küldtek képviselőket a béke helyreállitása czéljából, elvben elhatározta, hogy októberben egy általános kaukázusi kongresszust hivnak egybe, a melyen az örmények és tatárok közötti ellenségeskedések okait megbeszélik. Elhatározták, hogy a lakosság élet- és vagyonbiztonsága érdekében komoly intézkedéseket sürgetnek a kormánynál és kölcsönös anyagi felelősséget állapitanak meg az örmények és tatárok között az 1906 januárig előforduló mészárlások és fosztogatások eseteire. Az anyagi kárt a megöltek és megsebesitettek családjainak megtéritik. Tiz muzulmán és tiz örmény milliókra menő vagyonukkal álltak jót az egyezmény pontos megtartásáért. Az egyezmény október 14-én lép hatályba.

Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná? Nubár Pál basa elhalt fiának emlékére Cairóban iskolát állitott fel.

Az iskola ezt a nevet viseli: „Nubár-féle örmény kereskedelmi iskola.“

Habár ez az iskola nemzeti intézmény, mégis be vesznek abba idegeneket is; azonban az alapitó szándékához képest az igazgatóság gondoskodik arról, hogy a nem-örmények száma a tanuló ifjúságnak csak egynegyedét képezze.

Ebben az iskolában az örmény, arab, angol és franczia nyelv tanulása kötelező; a nem-örményekre nézve az örmény nyelv csak önkényes.

A felügyeletet az alapitó és származékai gyakorolják, kikhez járul még az örmény nemesi osztályból választott négy tag.

Tansegélyt és benlakást csakis örményeknek adnak.

Bár többen követnék a hazai örmények közül is „Boghosz pásá“ (Pál basa) szép példáját! Itt van a Verzár-féle szobor-ügy — hogy a többit mellőzzem! — és az „Örmény Múzeum“ .... Mind a kettőt hamarosan meg kell csinálnunk. Adakozzék tehát minden vagyonos örmény ezen hazai czélokra... és akkor nemcsak elömozditott két nemes czélt, de söt megörökitette kedves halottjának emlékét is. És van-e közöttünk valaki, kinek bár egykét kedves halottja: (apja, anyja, fia, leánya...) ne volna?

Sz. K.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 11. (227) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránytam tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

A szamosújvári római castellum romjai felett. (Csoportképpel). — Dr. Herrmann Antaltól.
„Mechitháristák Szamosújvárt" czimű czikk visszhangja. — Bárány Lukácstól.
Koporsó-szentelés. (Költemény). — Ararátitól.
A magyarok eredete és őslaka. — Tizenegyedik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
A múzeumok és könyvtárak országos felügyelősége.
Örmény témák az orientalisták hamburgi kongresszusán. — V. — Dr. Herrmann Antaltól.
Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge. — M. Gy.-tól.
Az „Örmény Múzeum."
Az ásatás legbecsesebb tárgya. — Szongott Kristóftól.
Örmények és tatárok. (Magyarország" után).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Herczegi vendég a bécsi örmény kolostorban.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A román sajtó és az örmények.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A kath. egyesületek közvetitő irodája.
Külföldi érdeklődés hústermelésünk iránt.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Gumêsián János végrendelete.
A smirnai „Ársálujsz."

Az „Armenia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Az „Örmény Múzeum" vezetősége.

Munkások Dr. Herrmann Antal, Ornstein J. örnagy, Orosz Endre, Moldován Simon, Szongott Kristóf, Bárány Lukács, Tódorfi Lukács, Kapatán Márton, Dr. Papp Gusztáv.

A SZAMOSÚJVÁRI RÓMAI CASTELLUM ROMJAI FÖLÖTT.

DR. HERRMANN ANTALTÓL.

— Ásatást kezdő beszéd. Tartotta 1905. okt. 2-án. —

Igen tisztelt Uraim! Komoly czélú munkához komoly szó illik, — mondja Schiller legszebb költeményében. Engedjék meg, hogy én mint az egyedüli idegen, mint vendég mondjak munkánkhoz néhány szót. Ez ezeréves romok fölött eszünkbe jut Berzsenyi intelme „Róma ledül!“ Ledült, mert kiveszett belőle a tiszta erkölcs. Ha élni akarunk mint magyarok, ha élni akarnak mint örmények: ápoljuk a tiszta erkölcsöt. Az örmények ősi erénye a vallásosság. Az UR félelme minden bölcseség és tudomány kezdete. Kezdjük mi is azzal tudományos munkánkat, hogy hívjuk segedelmül az Istent és kérjük az ég áldását arra a munkálatra, melyet a haza és a nemzet, ez örmény város és az emberi kultura javára itt végzendők vagyunk, és kérjük az örmény múzeumra, melynek ez az első munkálkodása.

Az önök ősei kétszer is megváltották e földet, testi szükségleteik számára. Mikor mi most elfoglaljuk a tudomány javára, legyen a váltság hazafias érzületünk, melyet örmény hálaáldozatul mutatunk be a magyar nemzeti müveltség oltárán.

Az évezredek fuvallata illet meg minket e romokon. Azok a romai legionáriusok, kik e castellumot épitették, talán a „legio fulminatrix“ örmény hőseinek utódai voltak, vagy talán az örmények elleni csatában elesett Crassus katonáitól származtak. Bárkik voltak: nagy munkát végeztek, melynek nyomát az idő és ember együttes rombolása sem tudta egészen elenyészteni. A komoly, szólid, alapos, közhasznú munka úgyszólván halhatatlan. Ha a feledés vastag rétege el is borítja nagy időn át, végre mégis kitör és eget kér. Feltámad, és a késő utókor okul belőle és épül általa.

Itt a felszinre kerülő kövek rég elmult századokról beszélnek és egy rég letünt nagy birodalom dicsőségét

hirdetik. Munkálkodjunk mi is úgy, hogy a mi létünk nyoma, a mi alkotásaink emléke is rámaradjon a késő századokra! És gondoljunk arra, hogy a föld nem temet el örökre. Éljünk aszerint, hogy a mi lényünk jobb része is fel fog támadni és eget fog kérni.

A föld hű sáfár, gondos konzervátor. Épen megörzi azt, amit belé temet a gondozó vagy pusztító ember, s amit rábíznak a váltakozó századok. A földben nem kallódik el semmi maradandó. De amit avatlanok nem kellő időben kiragadnak méhéből, az elzüllik, elvész, mint a kora-szülött.

Feltáró munkánk nagy felelősséggel jár. Eredményeiről nemcsak a jelen tudománynak kell beszámolnunk: számon kéri azt tőlünk a jövő nemzedék kutatója is. Azért dolgozzunk komolyan, kitartóan és áldozatkészen, és gondoskodjunk arról, hogy maradandóan gazdagítsák a régmultakról való tudást azok az anyagi érték nélküli, de a tudományra nézve becses kövek és cserepek, melyeket itt felszínre hozunk. Az „Örmény Múzeum" buzgó örének, ez ásatás vezetőjének, Orosz úrnak elismert szakavatottsága, kit a tudós Ornstein örnagy szaktekintélye támogat, kezeskedik munkánk biztos sikeréről.

Amint e nevezetes terület derék bérlője, aki dicséretes áldozatkészséggel engedte meg múzeumunknak a díjtalan ásatást, verejtékezve felhasítja e földet, hogy élvezhesse annak áldását, úgy nekünk is mély sebeket kell ejtenünk e talajon, hogy hozzáférhessünk rejlett kincseihez. Legyen a mi szívünk, a mi társaságunk olyan, mint ez a föld: ha megsebzi az irigység, a gyanusítás, reagáljunk azzal, hogy nemes gyümölcsöket termünk, ideális értékű kincseket nyujtunk a közjó, a tudomány számára!

E történelmi helyen, e kulturtörténeti pillanatban egyenkint és együttesen üdvözlöm önöket, akik e fontos tudományos munkálatra szövetkeztek s annak csendes, de ünnepélyes felavatására itt megjelentek. Üdvözlöm első sorban a múzeumunkat védő örmény egyház főpapját, lelki atyánkat, felügyelő bizottságunk elnökét, Bárány Lukács főesperes-plébánust. Ő a kettős feltámadást, e castellumét és a hazai örménységét, jelképező húsvéti

bárány, aki kiengesztelendi a multak mulasztásainak és közönyének büneit. Ő emeli magasra a keresztes lobogót, melynek jelében győzni fogunk.

Üdvözlöm e nemes város érdemes polgármesterét, e városi telken házigazdánkat és ügyvivő alelnökünket, Tódorfi Lukácsot. Ő az a fiú, aki igazán Theodorosz, azaz Isten ajándéka, a kit az Isten adott nekünk, hogy vezetőnk legyen e humánus, e hazafias, az örmény munkában. Szeretettel és reménynyel hiszem, hogy az ő kormányzatához fűződik majd e városban az örmény szellem megváltása és újjáéledése. És ennek én annál inkább örvendek, mert majdnem 40 év előtti gyermekkori barátság kedves emlékei fűznek engem Tódorfi Lukácshoz.

Üdvözlöm múzeumunk igazgatóját, Szongott Kristóf tanárt. Üdvözli őt a fenséges őszi nap, mely ime ép most bontakozik ki teljesen az irigyeinket jelképező felhők közül, hogy biztató fényt derítsen önzetlen munkánkra. Bár az ősi örmények tisztelték az élet forrását, a Napot, Szongott neve mégsem a Napisten német fordítása, hanem apoteózisa az örmény szénd ug-nak, a mi ládát jelent (szêngod = Szongott, Ládai). Szongott az örménység kincses ládája, frigyszekrénye, az örmény-magyar frigynek szekrénye, az ősi törvény és hagyomány megtartója. Oldott kéve volt a hazai örménység; széthullott, a magyar nemzet végtelen nagy kárára. De Szongott megteremtette az „Armeniát“, mely két évtized óta az egyedüli szellemi kapocs a magyar örmények közt. A hálát kizáró önfeláldozás műve volt ez. Ez volt minden örmény eszme melegágya, az örmény tudat csiráztatója. Ebből fakadt az örmény múzeum is. Ez lelkesített engem, az idegenfajút, hogy a Szongott eszményeinek szenteljem csekély tehetségemet. Szongott a hazai örménység éltető lelke. — Üdvözlöm Bárányt, Tódorfit, Szongottot, az örmény kultura trinitását, akik egyek a szent akarásban és a nemes cselekvésben.

Üdvözlöm egyesületünk ékes tollú titkárát, dr. Papp Gusztávot, minden szép és jó, igaz és nemes ügy kultuszának papját. Ő van arra hivatva, hogy felvirágoztassa e város anyagi állapotát. Ő tudja, hogy a kultura oltárára tett áldozat a leggyümölcsözőbb befektetés, és

hogy Szamosújvárnak az ad jelentőséget, hogy a hazai örménység kulturális centruma. Az Örmény Múzeum egy dominiummal ér fel e városra nézve. Papp Gusztávnak műveltsége és vagyoni helyzete nem csak jogot ad arra, hanem kötelezi is, hogy vezérszerepe legyen itten a méltóságban is, de főleg a munkában. Az az érdem, amit ebben szerezni fog, többet ér Gyulatelkénél.

Üdvözlöm múzeumunk pénztárosát, élő Wertheim-kasszáját, Moldován Simont. Neve és jelleme jelképe a multnak és a jövőnek. A hazai örmények ősei mind moldovánok, moldovaiak voltak. Ott kizsarolták, kiüldözték őket. Itt nálunk új és végleges hazát nyertek. És ha azok utódaiban mindnyájukban úgy élne a faji érzet, a kulturkötelesség tudata, az összetartozás érzéke, a közügy iránti érdeklődés, mint a mi múzeumunk pénzügyminiszterében, akkor egy új és az előzőknél hatalmasabb virágzás korszaka derülne örményeinkre a közel jövőben.

Üdvözlöm az ásatás védő szellemét, a tudós Ornstein József örnagyot. Elismert és köztiszteletü nevének értelme: fülkő. Ez pedig azt jelenti, hogy az ő füle hallotta meg legelőször, már évtizedekkel ezelőtt, mit beszélnek a hajdankorról ezek a kövek. „Saxa loquuntur". Ő megértette szavukat és helyet biztositott e városnak az archaeologiában. Az ő ásója és kutató szelleme évezreket kötött össze. Az ő álmait valósítja meg az Örmény Múzeum, midőn feltárja Congri titkait.

Üdvözlöm azt, a ki a katonai rangsor szerint mindjárt az örnagy után következik, Kapatán Márton jegyzőnkel, leendő könyvtárunk őrét, a hivatása magaslatán álló örmény papot. Az örmény népnek, melynek nincs politikai szervezete, világszerte az örmény egyház nemcsak lelki, hanem társadalmi, kulturai és nemzeti vezére is. Örmény papjainkat hassa át az a meggyőződés, hogy örmény élet nélkül az örmény liturgia üres szó, mely elveszti lelket ihlető hatását és holt betüvé válik. Örmény ritus csak az örmény életben gyökerezhetik igazán; ettől elszakadva tartalmatlan formalizmussá halványúl, mely áhitatot nem kelt a hivekben s melyből kiapad a hit. Az örmény pap

tehát vallásos missziót teljesít, ha az örmény élet éleszté-sében buzgolkodik.

És végre üdvözlöm az ásatás vezetőjét, múzeumunk egy másik őrét, Orosz Endrét. Az ő idejövetele olyan orosz invázió, melynek a leghazafiasabb magyar-örmény is örvendhet. Kérésünkre szíves készséggel eljött szülővárosába, hogy múzeumunknak szolgáljon rendkívül szerencsés ásójával, a mely az ő kezében bűvös kincskereső vesszővé, mely megérzi a földben rejlő tudományos kincseket. E varázserőnek két forrása van: a kitartó lelkesedés és a nagytapasztalású szakavatottság. Nem azért említettem utolsónak, mintha ő volna a legjelentéktelenebb közöttünk. Korántsem. Ez itt az ő jogos birodalma. Mi csak beszélünk és buzdulunk és remélünk. Ő lesz itt a tettekkel tényező.

Ha megengedik, hogy magamat is, az önök szellemének médiumát hozzá számítsam e díszes társasághoz, a múzeum tisztviselői közül kilenczen vagyunk jelen. Ez épen a múzsák száma. Mindnyájan sajnáljuk, hogy nincs köztünk lantpengető Apollónk, a költői hevületű Merza Gyula. Az ő neve herczeget, vezért jelent. Ő a magyar-örmény eszmények herczege. Igazi vates ő, költő és jós. Rendkívül szenzibilis lelke megsejti és hirdeti a hazai örménység renaissance-át. Köztünk van szelleme és inspirál engem.

Illik még egyszer megemlékeznem e szerény ünnepélyünk színhelyének ezidőszerinti birlalójáról, Esztegár Tódorról, kinek neve múzeumi igazgatónknak, örményeink nevei alapvető etimologusának megfejtése szerint zászlóst jelent. E zászlót kövessék örményeink múzeumunk áldozatkész támogatásában. Mindaz, amit az örmény múzeumnak adnak, hatványozott értékben és örök időkre az ő erkölcsi tulajdonuk marad. Ajándékaikkal nevöknek szellemi hitbizományt alapítanak, mely nem szünhetik meg magszakadás miatt, melyet nem törölhet el a szociálizmus.

Kérem önöket, ne tekintsék ebben a meghitt körben koczkáztatott e névmagyarázatokat olcsó szellemeskedésnek, üres szójátéknak. A név nem puszta hang. Nomen est omen. A magyar nemzet java azt kívánja, hogy a hazai

örmények örmény vagy magyar hangzású, de örmény származású és vonatkozású neveinek viselői nemcsak jó magyarok, hanem jó örmények is legyenek.

És most felkérem felügyelő-bizottságunk elnökét, múzeumunk és az itt reménylhetőleg napfényre kerülő tudományos kincsek alapszabályszerű tulajdonosának, a szamosújvári örmény egyháznak nagyérdemű főpapját, kezdje meg munkánkat és tegye meg az első ásónyomást. Ásója nyomán teremjen dús szellemi gyümölcsöket e föld és fakadjon áldás az Örmény Múzeumra!

„MECHITHARISTÁK SZAMOSÚJVÁRT“ CZIMŰ CZIKK VISZHANGJA.

Az „Armenia folyó évi 8-ik számában „Mechitharisták Szamosújvárt“ czím alatt kiváló fontosságú, nagy horderejü czikk jelent meg, melyet a mi kedves jó barátunk, a fáradhatlan tudós, az akadályokat szeretetével elháritó emberbarát Dr. Herrmann Antal igaz lelkesedéssel irt, felsorolván azon igaz és igen méltányolandó előnyöket, melyek a mechitharistáknak Szamosújvárt leendő letelepedése reánk magyarhoni örményekre és magára a szerzetre is háromolnak.

Ez életre való eszme nem új, már néhai örökemlékü Esztegár Vártán bécsi mechitharista főapát idejében fel volt vetve akkor, midőn e lelkes, nagy tudományú, kitünő kormányzási tehetséggel megáldott főpap születési helyét Szamosújvárt meglátogatta; csakhogy ő szerzete letelepedése helyéül nem Szamosújvárt, hanem Kolozsvárt óhajtotta. Itt akart szerzete számára eleinte egy fiokházat alapitani, mely a körülmények hatalma alapján maga után vonta volna az anyaháznak Kolozsvárra leendő áttelepitését. Igy nyilatkozott nekem ez ügyben a néhai 1885-ben Szamosújvárt „in camera caritatis“, mikor, mint vendége-

met szeretettel üdvözöltem; azonban az erős logikájú főapátnak 1886. június 23-án, 43 éves korában történt halála a kérdést levette a napirendről mostanáig, mikor is azt az örményeknek egy lelkes magyar barátja újra napirendre tüzte.

E felvetett kérdés mellett már nem lehet többé csak úgy könnyedén elsiklanunk, egy-egy felületesen odavetett szólammal végeznünk; hanem határozott, nyiltan kifejezett állást kell foglalniok mindazon tényezőknek, kik a kérdés eldöntésében befolyással birhatnak. Véleményem szerint a kérdés kedvező megoldásának elháríthatlan akadályai egyátaljában nincsenek. A szerzet áttelepittetnék oda, hová őt hivatása, működési köre, rendszabályai parancsolólag hijják és onnan, a hol a sajátos viszonyok hivatása teljesitésében benitólag hatnak.

Mechithár a rend alapitója, az a hatalmas szellem, melynek fénye bevilágitotta az örmény társadalmat, azt tüzte ki rendjének czéljául, hogy örmény nemzetfeleink a kath. hitre térjenek, abban álhatatósan megmaradjanak és hogy alkalmas s hasznos könyvek kiadása által örmény nemzetfeleink között a tudományos ismeretek, az örmény nemzet történelme, az örmény klasszikus irók közkincsesé váljanak.

Husz éves korában már pappá szenteltetik; mint ilyen keresztül utazza Kisázsiát és övéi között a tudomány világosságát terjeszti. [1]).

És miután a szerzet anyaházát Örményországban s a szomszédos tartományokban, az ottani bizonytalan viszonyok miatt, megállapitani nem lehetett, Mechithár arra törekedett, hogy az anyaház, minél közelebb essék a Kelethez; mert csak igy remélhette a mechithárista rend czéljának teljesitését. Ezért választá először is Morea félszigetének Modon nevü városát [2]). A bécsi mechithárista

---

[1]) Prêtre à vingt ans, il parcourut l' Asie-Mineure essayant de répandre parmi ses compatriotes les lumières de la science. L' Armenie et les armeniens 136 lap. Paris, 1882.

[2]) *Ընտ լուրջ եւ հաստն բննութեան հաստատութիւն մոռացի մէջ մնալ, նկատելով... եղերին միջնադարութիւնը արեւելքին.* — *Վարք Մխիթարայ արբայի, վենետիկ* 1901. 179. lap.

rend nem ugyanezen czélokat tűzte-e maga elé? Hisz papokat nevel hitküldöreknek, könyveket nyomtat, terjeszti a világosságot.[1]) És e czélok hogyan érvényesülhetnek előnyösebben s könnyebben? Nemde úgy, hogy a központ minél közelebb essék a Kelethez, a rend működési teréhez. És mennyivel közelebb esik ehhez Szamosújvár mint Bécs!

De a bécsi mechithárista rend szabályainak érvényesülhetése is a rend anyaházának Szamosújvárra leendő áttételét kívánja. A rend kötelessége a kath. hit terjesztése, a hivők lelki gondozása, a fiatalságnak kath. szellemben való nevelése.[2]) És e czélok elérendők nemcsak a rend fiókházainak, hanem az anyaház területén is. És most már e kötelességek hol teljesithetők nagyobb dimensióban és nagyobb eredménynyel? Bécsben? hol nincsenek örmény katholikusok, kik a lelkiekben gondozandók és nincsen örmény katholikus fiatalság, kiket nevelni kell; honnan a nyomdájukban nyomott könyveknek „Keletre" szállitása is többe kerül s a fiók egyházaknak ellenőrzése s vezetése sokkal nehezebb; mig ellenben Szamosújvárt nagy számban vannak örmény kath. hivök és van örmény kath. fiatalság. Itt van azonkivül az áldott emlékü plebános elödöm Lukácsi Kristóf által alapitott fiúárvaház, melynek gondozását a néhai ugyancsak a bécsi mechithárista atyákra óhajtotta bizni. Itt van a Karácsonyi-intézet is, melynek örmény jellege biztositva lesz, ha vezetése a mechithárista rendre lesz bizva. Azonkivül a „Kelet"-hez való közelsége is Szamosújvárt kiválólag ajánlja.

---

[1]) Ihnem Zwecke und ihrer Bestimmung gemäsz begann die Congregation mit der Erziehung der Klosterzöglinge, mit dem Druck und der Publizirung erbaulicher und wissenschaftlicher Bücher und mit den Missionen. Abriss der Geschichte der Wiener Mechitharisten-Congregation. — Wien 1887. 6. lap.

[2]) Haec ministeria praecipua sunt, 1) propagatio fidei cath. et obedientiae S. R. Ecclesiae, ut gens nostra armena revocetur ad unitatem fidei et caritatis; 2) cura animarum inter fideles catholicos; 3) instructio et catholica educatio juventutis. Constitutiones Congregationis Mechitaristarum Wiennensium approbatae a Leone XIII. Wiennae 1885.

Van még egy momentum, mely már nemcsak ajánlja, hanem követeli, hogy a bécsi mechitárista anyaház Szamosújvárra helyeztessék. Mi a magyarhoni örmények hálával tartozunk a magyaroknak, kik minket saját hazánkból kiüldözötteket, hazájukba fogadtak szeretettel s minden jog birtokosává tettek. Mi a magyarhoni örmények igyekeztünk is hálásak lenni; de fejezze ki e köteles hálát nevünkben a bécsi mechitharista rend is az által, hogy anyaházát Magyarhonba tegye s kulturalis intézményei által segitse elö a magyar kulturát, s ekkor az az épülettömb, mely Szamosújvárt a mechitháristák által felemeltetnék, lesz a hálának igazi Pantheonja.

Mi itt Szamosújvárt s általában Magyarhonban óhajtva óhajtjuk a kérdés kedvezö megoldását, a rend anyaházának Szamosújvárra leendö áthelyezését és teljes a reményünk, hogy az apostoli szentszék, apostoli királyunk, Magyarhon kormánya, Erdély lelkes püspöke saját hatáskörükben közre fognak működni, hogy a magyarhoni örmények eme óhaja teljesedésbe menjen, csak a rend „generale Capitulum"-ját hassa át a felhozott indokok meggyözö ereje — a miben nem kétkedünk.

Szamosújvár, 1905. okt. 19.

BÁRÁNY LUKÁCS
plébános.

Koporsó-szentelés.

Ha örmény házba gyász kopogtatott,
Szép ős szokás vár rád, boldog halott!
A papság tart koporsó-szentelöt
Egy nappal még a temetés elött.

Ennél tán meghalóbb mi sem lehet,
Mikor megszentelik nyughelyedet,
Szentelt vizzel, tömjénnel áldva meg
Kis hajlokod, mely sírba száll veled.

Imák között vetik meg ágyadat,
Hogy békén alhasd végsö álmodat,
Zsoltár hangjára feklelnek bele....
Azért hogy vigaszszal legyünk telel

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF

(Tizenegyedik közlemény.)

5. Fejezet. A nádorispán vagy udvarispán.

Ha felütöm Mangold Lajosnak „A magyarok története" című munkáját, úgy a 19. lapon ezt olvasom: „István király a külföldi udvarok példájára fényes királyi udvarral vette magát körül és több udvari méltóságot alkotott. Első volt ezek között az udvar-ispán vagy nádor-ispán (comes palatii), ki az igazságszolgáltatás dolgában segédje, idővel mint legfelsőbb biró, a királynak helyettese lett." (A nádorispáni vagy röviden a nádori méltóság fennállott 1848-ig; most ennek a miniszterelnöki állás felel meg).

És e nagy méltóság a magyar királyság első századaiban örményekkel töltetett be. Örmény volt az első nádor-ispán és nem egy-két örmény volt utódai között, kik a „király helyettesét" ezen fényes állásban követték. De talán kérdi a szíves olvasó azt, hogy honnan tudom én ezt, mivel bizonyítom be állításomat?

Bebizonyítom a nagy méltóságot, a kiváló állást jelölő szóval, az „ispán" szóval, mely tudvalevőleg eredeti örmény szó. Ugyanis az „Örmény akadémiai szótár" I. rész, 864. lapon (első hasáb, 6. szó) ezt olvassuk *իշխան* (isávár) *իշխանաց*, agaso, *իշխան* (isbán). Az örmény isbán (más helyütt megmaradt a *b* változatlanul, mint pl. *báni* méltóság) szóból csinált a magyar ispán és a német Gespán szót. Az ispán szónak első jelentése: agazo, lovász, lovászmester: bizonyára az első nádor-ispán, mielőtt ezen nagy méltóságra kiválasztatott volna, a királynak lovászmestere volt. De az örmény ispán szónak második jelentése: útitárs, latinul comes (cum: val, vel és eo: megyek latin szavakból). A ‚comes' szóról Márton József (Lexicon trilingve, Latino-Hungarico-Germanicum, I. rész, 523 lap) ezt mondja: „5) Udvari főember a császároknál, ein Minister, einer von der Hofstaat des Kaisers, 6) gróf, pl. comes provincialis: birtokos gróf, landgróf; comes limitaneus alias Marchio: markgróf (határgróf). Supremus comes scilicet comitatus (in Hungaria): főispán, ein Obergespann."

6. Fejezet. A vármegye és várispán.

„Az ország területét István kir. vármegyékre osztotta (45 ilyen vármegye nevét ismerjük ebből az időből) s kormányzásukra várispánokat rendelt. A vármegyék területén fekvő kir. jószágok jobbágyai (várjobbágyok, vitézek, a király szolgái) katonáskodni tartoztak a király seregében s ellátásukra a várnép művelte királyi jószágok termésének egy része szolgált. A vármegyék jövedelmének másik része a kir. kincstárt, harmadik része a várispánt illette.“ (Sebestyén Gyula, A magyar nemzet története a mohácsi vészig. Budapest, 1900. 30 lap).

A vármegyék élére állított várispánok között is, kiknek nevében szintén megvan az örmény ishán szó, nem egy-két örmény volt . . . A várispán később a főispán és helyettese alispán nevezetet nyert.

HARMADIK SZAKASZ.

A MAGYAROK VÉRROKONAI [1]) ÉS ROKONAI. [2])

I. Czikkely. Az eddig ismert vérrokonok.

1. Fejezet. Hány vérrokont ismerünk eddigelé?

. . . Előbb azt hitték még a tudósok is, hogy a magyar nyelv eredeti, önálló nyelv; azonban a mult század második felében Hunfalvy és Budenz adatokkal mutatták ki azt, hogy a magyar rokonságban áll a finnugor nyelvekkel. Később a tudós Vámbéry bebizonyította

[1]) Consangvineus, a, um: vérrokon, durch Blut verwandt; consangvinitas, atis: vérrokonság, die Blutverwandtschaft. (Márton József, Lexicon trilingve, I. rész, 611. lap).

[2]) Affinis, e: határos vele, angränzend, benachbart; 2. sógorságban levő, verschwägert; 3. atyafi, verwandt; 4. részes, benne részesülő, theilhaftig, theilnemend. Affinitas: határos szomszédság, die Gränznachbarschaft; 2. atyafiság, sógorság, die Verwandschaft, Schwägerschaft; 3. trop. összeköttetés, hasonlatosság, der Zusammenhang, die Ähnlichkeit. (Márton József, Lexicon trilingve, I. rész, 611. lap).

azt, hogy rokonság létezik a magyar és török-tatár nyelvek között. Végre Bálint Gábor még egy harmadik rokonságról is tesz említést. Erről a hármas rokonságról egy író a „Magyarország" egyik számában (1902. vasárnap, jan. 5. „A magyarok eredete" cím alatt ezeket mondja:

„A magyar nemzet eredetének, őshazájának és rokonságának kérdésével már régóta foglalkoznak nyelvészeink és történészeink a nélkül, hogy a probléma megfejtésében minden irányban kielégítő eredményt tudtak volna elérni. Ennek az elsőrendű kérdésnek a tanulmányozásában a nyelvtudomány legfőképpen két irányban haladt, s bárha az elért eredmények egymásnak ellentmondanak, mégsem igyekeztek más utakon valószínűbb eredményeket érni el. Az egyik irány megalapítója Hunfalvy Pál, a másiké Vámbéry Ármin. Tudósaink csaknem kivétel nélkül e két férfi nevéről elnevezett iskolák valamelyikéhez csatlakoztak.

Az első iskola felfogása szerint a magyar nyelv mind grammatikai alkotása, mind pedig szókincse tekintetében finn-ugor eredetű. Ezek a népek hosszú időn keresztül együtt laktak az Uralhegység két lejtőjén és közös nyelvet is beszéltek. Török eredetű szavaink az őshazából való kiköltözés után a délre lakó műveltebb (?) török népek hatása alatt kerültek nyelvünkbe. [1])

A másik iskola szerint a magyar nyelv egy török és egy még nem ismert ugor nyelvjárás keveredéséből keletkezett, erre vall nemcsak szókincsünk, hanem alaktanunk is. A szókincs legjava része a török nyelvjárásból való, a faji típus meg éppen a törökkel közös.

Az eredmény tehát az, hogy a magyar nyelv az ural-altáji (turáni) nyelvcsaládhoz tartozik és pedig vagy a finn-ugor vagy a török-tatár nyelvcsoporthoz. Az első csoport hívei finnistáknak, a másik csoport tagjait turczistáknak nevezik.

Ez a két felfogás ellentmondást nem tűrő határozottsággal dominál minden irányban s már annyira megcsontosodott, hogy szinte dogmává lett és maga a közönség is az iskolai könyvek nyomán ez irányok egyikének vagy

[1]) L. ezen munka 2—8. lapjait. Sz. K.

másikának ad hitelt. Ismeretes, hogy a nagy turáni nyelvcsaládhoz még más nyelvek is tartoznak. Ezek tanulmányozására mindeddig elég gondot nem fordítottak, pedig csak az összes idetartozó nyelvek megismerése után lehet a prolema helyes megoldását várni.

Bálint Gábor a híres orientálista, nyelvész és utazó, a kolozsvári egyetem tudós tanára, hosszú időn át folytatott buzgó tanulmányai és gazdag nyelvismerete alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy a Kaukázusban élt s részben még most is ott lakó adigha-kabard nép nyelve, mely szintén a turáni nyelvcsaládhoz tartozik, a magyarral nemcsak hogy rokon, hanem hogy a magyar nyelv sok jelensége e nyelv ismerete nélkül nem is fejthető meg. Már régebben megírta kabard nyelvtanát és kabard-magyar szótárát, most pedig „A honfoglalás reviziója, vagyis a hunn, székely, magyar, besenye, kun kérdés tisztázása (Revisio historiae occupationis Hungariae.)“ czímen új könyvet adott ki, melyben szembeszáll a magyarok eredetére vonatkozó s fent vázolt uralkodó nézetekkel és „a honfoglalás elsőrendü okmányai és történeti kútfői“ tanulmányozása alapján a magyar és kabard nyelv szoros összefüggését és rokonságának okait vizsgálja s így a honfoglalás hiányos történetéhez új oldalról nagybecsü adatokat nyujt.“

2. Fejezet. Miért nem jártak Ázsiában magyar nyelvrokonok után?

Erre a nagyon is fontos kérdésre elég őszintén megfelel Veress Ignácz, midőn ezeket mondja:

Ezelőtt 25 esztendővel én is hozzáfogtam a japán és kinai nyelvtanuláshoz. De sajnos, abban a Hunfalvy-Budenz korszakban még nem volt szabad Ázsiában magyar nyelvrokonok után járni. S aki akkor ezt merte, az buzdításra nem talált s támogatásra még kevésbbé számíthatott. A mult század egész második felében magyar nyelvrokonság ügyében Hunfalvy és Budenz voltak legfőbb tekintélyeink. Hunfalvy féltékenyen őrködött, hogy a finn rokonság határán túl senki se

lépjen. Budenz e határt kiterjesztette még az osztják, votják, cseremisz, zürjén és szamojédek földjére. Ezekkel még mind Európában maradtunk s így lettünk Hunfalvy kívánsága szerint ős európai honosok, európai autoktonok. Minden egyéb hagyomány szerintök csak mese volt. S ha mert valaki kínai nyelvrokonságról beszélni, mint Podhorszky Lajos, Hunfalvynak különben jó barátja, azt mint vakmerőt letorkolták; s a ki japán nyelvrokonságról álmodozott, azt Hunfalvy a bolondok házába küldte. 1887-ben Hunfalvynak egy kínai tudóstól Sanghájból eredő kínai nyelven írt levelet mutattam meg, melyet Faragó Ödön közvetítésével egy szintén kínai nyelven írt levelemre kaptam. S mikor Hunfalvy azt hallotta tőlem, hogy a kínai meg japán nyelveket a magyarok és húnok ős története kutatásának kedvéért üzöm, kinevetett és őrültnek nevezett. Csak e — különben jeles — tudósok kimulta után volt szabad ázsiai nyelvekre is pislantani.

Első, a ki még Hunfalvy-Budenz életében a jeget megtörte, Vámbéry volt, török-tatár rokonsági elméletével. Azoknak halála után könnyű volt Munkácsynak mongol-magyar rokonságot hirdetnie, könnyű volt Kunos Ignácznak Sirátori dr. japán tudóst bevezetni a magyar tudományos Akadémiába, a ki ma saját hazájában is fennen hirdeti a japán-magyar nyelvrokonságot. Különben e rokonságunkról a külföldön rég tudnak. Megállapította ezt már a 40-es években Schott V. Berlinben. Ugyanezt bizonyította 1856-ban Boller a bécsi tudományos Akadémia kiadványaiban. S ugyanezt tette a a 70-es években a francia Rosny és az angol Edkins.

Az ázsia nyelvek ismeretére törekvő tudósok, a mint én tapasztaltam, kétféle módon valósítják meg e törekvésüket: kintaznak a helyszínére, mint K. Csoma, Bálint Gábor, az angol Morrison, a francia Remusat s a lipcsei Gabelentz, vagy otthon maradnak s könyvekből sajátítják el a nyelvismereteket".

(„Budapesti Hírlap". 1904. febr. 6. 37. szám).

II. Czikkely. A felfedezett vérrokonok.

1. Fejezet. Örmény vérrokonság.

Én még Hunfaly-Budenzék korszakában jártam (gondolatban*) „Ázsiában magyar nyelvrokonok után“ . . És mertem ezt tenni, miután nem vártam „buzdítást“ senkitől; nem, mert már fiatal tanár-koromban nagyfokú buzgalom volt bennem. . . . S habár „csak a mondott — különben jeles — tudósok kimulta után volt szabad ázsiai nyelvekre is pislantani,“ én mégis vettem magamnak bátorságot és nemcsak „pislantottam“ az örmény nyelvre, de söt azt alaposan tanulmányoztam is. (A hazai örmény nyelvet, mely egyik anyanyelvem, — már kis gyermek koromban beszéltem folyékonyan). Tanulmányom eredményét ime most teszem közzé.

Ezen nagy kedvvel folytatott sikeres tanulmányom arról győzött meg engemet, hogy az örmény közeli rokona: vérrokona a magyarnak. És ezt a nevezetes igazságot be is bizonyitottam munkám eddig már közölt részében földrajzi (Lebedia, Etelközi, történelmi (vérszerződés, kettős kereszt, nemzeti szinek . . .), nyelvi (~~[illegible]~~) négy néptörzs és négy törzsfő ([vajda] neve) adatokkal. De van még elég számos nyelvtani és igen sok nyelvi adatom, melyek szintén arról tanuskodnak, hogy a magyart az örménynyel vérrokonsági kapocs köti össze. A nyelvi és nyelvtani adatokat munkám következő szakaszában („Negyedik szakasz“), hol a magyar nyelvről és ennek alkotó elemeiről fogok szólani, — sorolom fel.

2. Fejezet. Görög-latin vérrokonság.

Az Etelközben letelepedett basiliusok nagy része görög volt; a kisebb rész azonban római eredettel dicsekedett és latinul beszélt. Ez az oka annak, hogy az örményekkel sürü házasságokat kötött basiliusoktól eredt magyar nép a szülőknek nemcsak szellemi és testi tulajdonságait örökölte, hanem

*) Szándékszom — ha a jó Isten megsegit — valósággal is elmenni Ázsiába. Sz. K.

nyelvébe: a magyar nyelvbe is felvett elég *görög, latin* és *örmény elemet, szóképzőt és nyelvtani adatot.*

Itt még nem kell megfelejtkeznünk arról sem, mit a történelem mond, hogy az örmények gyakran érintkeztek görögökkel (Xenophon, Nagy-Sándor, a Seleucidák, görög császárok) és rómaiakkal (Ábgár örmény királynak a római senatushoz intézett levele; Lucullus, Mithridatesi háborúk; Antonius, Pompeius . . .). De maguk a magyarok is érintkezésbe jöttek görög császárokkal (a kelet-római császárság területén: Bölcs Leo, Bíborban született Konstantin), kiknek számtalan alattvalói ugyan többféle nyelven beszéltek; de azért a hivatalos használatban a roppant nagy birodalom nyelvét (leggyakrabban a görögöt, de nem ritkán a latint is) használták. . . .

Ezek szerint, valamint a sok örmény szó, úgy az elég számos görög, de különösen latin elem, adat is még a honfoglalás előtt mondhatni, hogy a magyar nép születése idejében került a magyar nyelvbe . . . S így nem tartozunk többé igaznak elismerni azt a soha be nem bizonyított állítást, hogy a magyar nyelvben található latin szókra a térítő olasz papok tanították volna a magyart. Nem tartozunk többé igaznak elismerni ezt a tarthatatlan állítást, annál inkább nem; mert most már a mondott állításnak éppen ellenkezője van bebizonyítva, t. i. az, hogy az olasz papság már a magyarok bejövetele előtt *igen keveset és rosszul beszélt — latinúl.* Már pedig azt mi, a kik egész életünket tanítással és tanulással töltöttük, — tudjuk legjobban, hogy, ha a tanítómester, valamiben gyenge (keveset ért valamely tárgyhoz), akkor ugyanabból a tárgyból a tanítvány még kevesebb eredményt mutat fel. A magyar — az állítólagos tanítvány — még az első Árpádházi királyok idejében is sokkal jobban beszélt latinúl, mint az olasz papság; tehát nem az olasz papoktól tanulta a latin szót a magyar. Az megtörtént már, hogy egy-egy kiváló tanítvány önszorgalmából többre vitte, némely tárgyban, mint tanító-mestere („discipulus supra magistrum"); de ez az összes tanítványokkal még soha sem történt meg, mivel a magyar

nép (= az összes tanítványok) jobban tudott latinúl, mint az a néhány olasz pap (= állitólagos tanítók): következik, hogy a magyar a latint nem az olasz papoktól, hanem a legjobb tanító-mestertől, az élettől tanulta s magával hozta kivülről az új otthonba: Magyarországba. . . .

MÁSODIK OSZTÁLY. A MAGYAROK ROKONAI.

I. Czikkely. A skythák.

1. Fejezet. A skytha elnevezés.

Az újan felmerült, saját neveikről nem ismert népek jelölésére a latinok és görögök ezeket a kitételeket használták: Scythae, Scythica gens, Σκυθικὸν ἔθνος. A görögök míveltségi felsőbbségök érzetében, nemzeti büszkeségöknél fogva minden nem-görög népet lenéztek és barbárnak nevezték. (Lukácsi Kr., A magyarok öselei, II. rész, 6 lap).

2. Fejezet. A celto-skythák vagy nomád népek.

A görögök Strabo tanusítása szerint, az éjszaki népeket általában skytháknak és celto-skytháknak nevezték. „Veteres Graecorum Scriptores universas gentes Septemtrionales Scytharum et Celto-Scytharum nomine affecerunt.“ [1])

Éjszak és éjszaki népek nevezete alatt azonban a görögöknél korántsem kell a mai magas éjszakot és annak népeit érteni; mert az általuk ismert világ éjszaki határai ily magasra soha sem hatottak. Szélsö éjszak, örökös tél és fagy miatt lakhatlan, ismeretlen föld volt szerintök mind, mi csak Tracián felül, vagy az Ister balpartján feküdt. (Herodot, L. 5.)

Európa és Ázsia ama roppant terjedelmü része, mely az Alpeseken túl: a Dunán, a Fekete- és Káspitengeren felül esik és ezen utóbbinak keleti oldalán le Indiáig terjed Scythiának neveztetett s európai és ázsiai, kül- és bel-mausi Scythiára oszlott. (Ptolem. Cosmographiae, L. 5.).

---

[1]) Strabo, De situ orbis, l. 1.

A leirt Scythiát lakta számos különféle fajú és eredetü nép, valamennyien azon egy és közös scytha nevezet alatt foglaltattak és ismertettek. „De priscorum Graecorum sententia hoc dico, quod notae versus Septemtrionem gentes uno prius nomine vel Scythae, vel nomades — ut ab Homero — appellantur.“ (Strabo, L. 1.).

A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐSÉGE.

Az Örmény Múzeum-Egyesülethez a főfelügyelőség 889 szám alatt a következő iratot intézte.

Tekintetes elnökség!

A szamosújvári Örmény Múzeum ügyének állása felől szeptember 24-én kelt jelentését tudomásul véve, az egyesületnek fontos kulturális czéljai megvalósitása terén eddig elért eredményei felett örömömnek adok kifejezést, különös elismeréssel adózva az egyesület vezetőinek ez ügyben kifejtett fáradozásaiért és úgy a városnak, mint Szongott Kristóf múzeumi igazgató úrnak a múzeum elhelyezése érdekében hozott áldozatáikért.

A mi az évi régészeti segélyt illeti, a felhozott indokok alapján annak a szamosújvári római castrum feltárására való felhasználásához ezennel hozzájárulok.

Az ásatások eredménye felöl annak idején a leletek lajstromát és a számadásokat magában foglaló jelentés lesz a főfelügyelőséghez intézendő.

Az alapszabályok ügyében már megtettük felterjesztésünket a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, azoknak a többi fennálló egyesületek alapszabályaihoz hasonló alakban leendő feldolgozását hozva javaslatba, s az ebbeli feladat megkönnyitésére a helyi

viszonyok figyelembe vételével megfelelő mintát bocsátva rendelkezésre. Az egyesületnek e minta alapján kidolgozandó alapszabályai bemutatásuk után akadály nélkül meg fogják nyerni a magas kormány jóváhagyását. Hivatalos tisztelettel Budapest, 1905. október hó 17-én.

SZALAY IMRE
h. országos főfelügyelő.

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI KONGRESSZUSÁN.

DR. HERRMANN ANTALTÓL.

V.

Árakélián H. Az örmények összeköttetéseiről a nyugattal a középkorban és azután. E hosszabb értekezésről Louis Bréhier referált az V. szakosztályban, mutatványok felolvasása mellett. A kivonat a VIII. osztály iratai között jelent meg.

Az örmények még a kereszténység előtt élénk kereskedelmi és műveltségi érintkezésben voltak Görögországgal, Rómával és a kelet nevezetes országaival. A görögökkel való összeköttetésök igen jelentékeny volt a IV. században, midőn a görög műveltségnek nagy hatása volt a klasszikus örmény nyelvre és irodalomra. Ez az érintkezés és az, hogy az örmény volt az egyedüli keresztény nép Előázsiában, körülvéve a mazdeizmus és iszlám követőitől, az örményekre irányította a perzsák betöréseit, a kiket az arabok, a szeldsukok, a mongolok és a törökök követtek. Századokon át az örménység védte a kereszténységet és feltartoztatta a bizanci birodalom bukását

Az örmeny birodalom bukása után sem szünt meg az örmények érintkezése Olaszországgal és Bizanccal. Prokopius VI. századbeli görög történetiró szerint Örmény-

ország fővárosa, Tuin, a világkereskedelem egyik középpontja volt és közvetítőül szolgált nyugot és kelet közt. Ezen összeköttetések igen jelentékenyek voltak a XI. század vége felé, a ciliciai örmény királyság alakulásakor és egész a XVII. századig tartottak, különösen Velencze, Genova, Róma és Szicilia irányában. Az örmények terjesztették el keleten a római jogot és a könyvnyomtatást.

A XVI. és XVII. században s a XVIII. század első felében Nagy-Örményország és Perzsia örményei szinte kizárólag uralkodtak a világ-piaczon, mint föközvetitők nyugot és kelet közt. Tevékenységük kiterjedt Amszterdámtól Kantonig, Moszkvától Szingapurig, Lengyelországtól és Moldovától egész az indiai szigettengerig, sőt Abesszíniáig és Afrika belsejeig. Az ő hajóik és karaván-jaik járták az összes tengereket és kontinenseket. Az afgánoknak Perzsiába való betörése következtében a keletkezett zavarok s a perzsa birodalom bukása, s az örmények üldözése után véget vetettek a nagy virágzás e korszakának s az örmények szegénységbe és ismeretlenségbe süllyedtek.

A XVIII. század végén utolsó kísérletet tettek, hogy felújitsák a nyugattal való művelődési és politikai összeköttetéseiket. 1701-ben Mêchithâr örmény szerzetes Konstantinápolyban szerzetet alapított egyenesen arra a czélra, hogy terjessze a műveltséget az ázsiai örmények közt. Egyszersmind az örmény nemzet vezetői és főpapjai azt tervezték, hogy felszabadítsák Armeniát a perzsák és törökök elviselhetetlen igája alól; és keresztény birodalmat alapitanak az európai fejedelmek és a római pápa segitségével. János Vilmos rajnai választó fejedelem, az osztrák császár és Nagy Frigyes pártolták ez eszmét, de sajnos, még sem lehetett azt megvalósitani.

Összefoglalás. Az örmények voltak az ó-kortól az újkorig a föközvetitők nyugot és kelet közt, még pedig nemcsak a kereskedelem, hanem az eszmék, a szokások, az ismeretek és a művészetek terén is. Ezzel nagy szolgálatot tettek Európa anyagi és erkölcsi érdekeinek. 1500 éven át nagy üldözéseket szenvedtek, és egyedül tartották fenn a kereszténységet Előázsiában.

Thumb Albert elismeri az előadó által felvetett problémák fontosságát és kiemeli, hogy ezeknek szempontjából is szükséges volna az örmény nyelvbeli görög kölcsönszók tüzetes vizsgálása.

Árakélián fejtegetései közismert tényeket foglaltak össze. Ez a tárgy olyan világos, hogy fölöslegessé tesz minden megjegyzést. Legfeljebb még tanulságot lehetett volna venni a multból a jövőre és reámutatni az örmények közvetitő hivatására a jelenben is. Ezt azonban alig lehetett volna megtenni a jelenlegi politikai helyzet érintése nélkül. A politika pedig szigorúan ki van zárva az orientalisták kongresszusaiból. Tudósok nemzetközi gyülésén ez nem is lehet másképen.

Minket azonban semmi sem akadályoz annak a konstatálásában, hogy az örményeknek az a világtörténelmi hivatása, hogy nyugot és kelet közt közvetitsenek, legkevésbbé sincs még befejezve. Ez volna egyik fontos feladata a magyar örményeknek is. Ők volnának arra hivatva, hogy minden tekintetben elömunkásai legyenek annak a történelmi missziónak, mely e tekintetben vár hazánkra és nemzetünkre. A magyarok századokon át hasonló feladatot teljesitettek nyugot végén, mint az örmények kelet elején. És ha eddig megvédelmeztük a nyugoti cziviliázácziot és a kereszténységet kelet ellen, most az lehet a teendönk, hogy összekapcsoljuk keletet nyugottal. — Erre kell nevelnünk és elökészitenünk örményeinket!

Ezzel beszámoltam a hamburgi kongresszus örmény témáiról. Azóta a nyugoti tudománynak sok érdekes és fontos örmény tárgyú dolgozata halmozódott fel nálam. Ezekből majd szemelgetek az „Armeniá"-ban való ismertetés czéljából.

OSTEUROPÄISCHE UND OSTASIATISCHE STREIFZÜGE.

„Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts.“ Ezt a czimet viseli Marquart J. Lipcsében 1903-ban megjelent 36 koronáért megszerezhető érdekes müve, melyet a Budapesti Szemle szeptemberi száma ismertet s megjegyzi, hogy a könyvhez külön-külön latin, görög, örmény, szir, zsidó és arabs betürendes névmutató van mellékelve. — De lássuk mit mond maga a kritikus:

„A szerző hol egyetért Vámbéry Árminnal és gróf Kuun Gézával, hol polemizál velök. — A szerző szerint a magyarok nem törökök, hanem ugorok.

A Σαβαρτοι ἔθνη név körül folyó vitát illetőleg szerzönk Vámbéry-nak ad igazat, hogy Persis alatt nem a tulajdonképeni Iránt kell értenünk, hanem az ettől függő tartományokat, és egyszersmind egyetért Thúry Józseffel, ki szerint a szávarti ászfáli néptörzs nem más, mint az örmény krónikásoknál emlitett „fekete fiúk“ (Sávarti=sevartik=„Schwarzen Söhne“). — Szerzönk idézi Thúry czikkét a Századokban (XXXI. 317. és 391.); a czikket magát azonban nem olvasta el, hanem csak abból a kivonatból ismeri, melyet Pecz Vilmos közölt belőle a Byzantinische Zeitschrift-ben. — Marquart szerint az illető passzusból teljesen világos az, hogy Bíborbanszületett Konstantin császár arabs-perzsa forrásokból vette azt át.

Közöl egyszersmind más helyen egy disszertációt a név etymologiájáról, melyet illetőleg magára a könyvre kell utalnom az érdeklödö olvasót.“

Az 558 oldalra terjedö mü körülbelöl a 830—940 közti korszakot öleli fel és magyar vonatkozású.

M. GY.

AZ ÖRMÉNY MÚZEUM.

A szamosújvári örmény múzeum fejlődésében két nevezetes esemény történt a napokban. Az egyik a szamosújvári római castellum ásatása, mely a rómaiak daciai életének nevezetes helyét és emlékét tárja a tudomány számára és néhány heti munkával máris jelentős eredményt ért el.

Az örmény múzeum alapszabályszerű és természetes kötelességet teljesit, midőn a hazai örménység metropolisának az örmények betelepülése előtti történetét kutatja. Az erdélyi római tábor-erődök közt (Alsóilosva, Sebesváralja, Vecel, Mikeháza, Sóvárad stb.) a szamosújvári már azért is előkelő helyet foglal el, mert egy virágzó város mellett van. A castellum területe a városé; ez az ásatás jogát a Szolnok-Doboka megyei régészeti társaságra ruházta volt, mely itt ásatott is, de most az ujonnan keletkezett örmény múzeumnak engedte át ebbeli jogát. A telek bérlője, Esztegár Tódor szives áldozatkészséggel megengedte az ásatást, mely október 2-án meg is kezdődött. Az eredményekről a napi sajtó már adott hirt, a „Szamosújvári Közlöny“ okt. 8-iki száma pedig részletes tudósitást közölt.

A második jelentős mozzanat a rég felterjesztett alapszabályok visszaérkezése. Az eredeti alapszabálytervezetben csak a legszükségesebb meghatározásokat formulázták volt lehető röviden, azzal a szándékkal, hogy a helyzet sajátosságából és a tapasztalás tanulságaiból leszürt ügyrenddel egészitik ki majd az alapelveket. A belügyminiszterium azonban, a kultuszminiszteriummal és a muzeumok és könyvtárak orsz. felügyelőségével egyetértve, egészen alapos és részletes s a múzeumi igazgatás és kezelés s az egyesületi élet minden dolgára kiterjedő, kimeritően kiterjeszkedő alapszabány tervezetet készittetett, szervesen beiktatva az örmény jelleget kidomboritó minden vonást és minden helyi vonatkozást; egyúttal az egész megye múzeumi és könyvtári ügyeit kifejezetten a szamosújvári örmény muzeum hatáskörébe utalta. A három legfőbb illetékes tényező egyértelmüleg

formulázott ez alapszabályok tökéletesen megfelelnek a kezdeményezők intenczioinak és teljesen alkalmasak a kitüzött speciális nagy czélok elérésére.

Az új tervezetet az örmény múzeum felügyelő bizottsága okt. 1-én tartott értekezletén tárgyalta és három jelentéktelen módositással elfogadta.

Az alapszabályok végleges megállapitása czéljából okt. 2-án rendkivüli közgyülést hivatott össze. Ezen Tódorfi Lukács polgármester, ügyvivő alelnök, mint elnök első sorban melegen üdvözölte az EKE. képviselőit, Merza Gyulát és Kovács Gézát. Köszönetet mondott azért az állandó és hathatós támogatásért, melyben az EKE. az örmény muzeumot részesiti.

Az elnök továbbá jelentést tett a múzeum czéljára engedélyezett 1100 korona államsegélyről és a római castellum ásatásának folyamatáról és arról, hogy az örmény múzeum igazgatósága már átvette a régi gimnáziumban a múzeum czéljára átengedett termet és megrendelte a szekrényeket, úgy, hogy kilátás van arra, hogy a múzeum legközelebb már megnyitható lesz.

Merza Gyula egyesületi alelnök előterjesztette az országos főfelügyelőség által készitett új alapszabály tervezetet s azt a felügyelő bizottság által javasolt lényegtelen módositásokkal elfogadásra ajánlotta. A közgyülés egyhangúlag elfogadta az új alapszabályokat és az azt készitő három forumnak köszönetet szavazott.

Végre elfogadta Bárány Lukács plébánosnak, a felügyelő bizottság elnökének inditványát, mely szerint a közgyülés határozatából kérjük meg gróf Zichy Jenőt, hogy ajándékozza az örmény múzeumnak, sok örmény vonatkozást tartalmazó nagybecsü müveinek egy-egy példányát.

Örömmel regisztráljuk e tényeket, melyek alkalmasok arra, hogy fejleszszék az „Örmény Múzeum“ nagyfontosságú intézményét... és ezzel a nemzeti kultura ügyét.

AZ ÁSATÁS LEGBECSESEBB TÁRGYA.

Nemsokára részletesen is fogunk szólani azon bő eredményről, szép sikerről, mely — Isten segitségével — koszorúzza a szamosújvári római castellum területén folyó ásatási munkánkat... Most csak a legbecsesebb tárgyról akarunk szólani. Előbb azonban megszólaltatom a történelmet:

„Marcus Aurelius (császár) idejében három tartományt találunk Dacia területén: Dacia Porolissensis (a mai Erdély éjszak-nyugoti része), Dacia Apulensis (a mai Gyulafehérvár vidéke) és Dacia Malvensis. Ez utóbbinak fekvése ismeretlen. A három tartomány egy helytartó kormányzósága alatt állott. (Mika Sándor, Világtörténet, Ókor, Budapest, 1902, 175 lap).

*

Mindkét tartományt (Felső- és Alsó-Pannonia) egy-egy consuli rangú helytartó kormányozta. (Mika Sándor, Világtörténet, Ókor, 174 lap).

*

T. Aelius Hadrianus császár (117—138 Kr. után) trónját adoptált fiára Antoninusra hagyta.

*

Antoninus Pius (138—161). Kormányzása emlékére a boldogságban élő nép érmeket* veretett, melyek a császár jóságát és bőkezűségét magasztalták. Méltó utóda Marcus Aurelius Antoninus (161—180). Legfontosabb háborúja az volt, melyet a marcomannokkal és a quadokkal viselt. (Szölgyémi János. Az ókor története, Budapest, 1902, 148—149 lap).

*

Hadrianus a rómaiak magyarországi összes hóditásait (tehát Pannoniát is) jeles hadvezére Marcius Turbo kormányára bizta. A császár ismételten meglátogatta ezt a területet és a hálás Sarmisegethusa, Aquincum stb.

---

*) Ezekből az érmekből ásatás közben mi is kaptunk egy példányt.

emlékköveket állított tiszteletére. (Dr. Márki Sándor, Egyetemes történelem, Ókor, Budapest, 1902, 181 lap).

*

Ezen szükséges történelmi adatok előre bocsátása után térjünk át az ásatás legbecsesebb tárgyára.

Kaptunk egy dacitkőből faragott feliratos emlékkövet, mely 65 cm. magas és 60 cm. hosszú. Ugy látszik, hogy ez az emlékkő eredetileg négyzet volt; de a jobb- és baloldalról mintegy 5 cm. letörött. Ezen a kövön a jól olvasható felirat hat sorból áll. A betük veres festékkel vannak kifestve. A fölötte érdekes felirat következő:

I. HADRIANI. FII.
ARTHICI · NEPO
RONTE POS·T· A
NTONINUS AUG.
·POTEST. VI. COS·
M II PANNONI.

A harmadik sor elején a „RONTE“ a törés miatt megfejthetlen; de valószinü, hogy a honor szónak távolító-esete (ablativus), melyből elöl eltört a HO, és a nore helyett — betüáttétellel* — véste a vésnök ezt a két szótagot RONTE. Kiegészitve lesz tehát a felirat:

I(MPERATORIS) HADRIANI FI(LI)I
(P)ARTHICI. NEPO(S)
(HO)NORE POS(Vl) T. A
NTONINUS AVG.
POTESTATE VI. CO(N)S(VLIS)
M(ALVENSIS) II. PANNONI(CA ALA).

Magyarúl ez a felirat értelme:

Hadrián császár parthusnak (nevezett) fiának (fia), az unoka: Antoninus császár állította a consuli (rangú helytartó) tisztségének VI. évében. a pannoniai (lovasság) második szárnyának Malva (nevü castrum területén).

*) A betüáttételt még most is használja a magyar (kanál, kalán). De használták azt a legrégibb időkben is (Urartu = Araratu, Araruț, Ararát).

Itt még a következőket jegyzem meg:

A Parthus-nak nevezett fiú, ki fogadott fia volt Hadriánnak, Antoninus Pius; az unoka pedig, ki Antoninus Pius-nak volt fogadott fia és a ki felvette volt apjának Antoninusnak nevét is, Marcus Aurelius Antoninus volt. A szóban levő emlékkövet tehát Marcus Aurelius Antoninus, ki járt ezen a földterületen, állitotta. És ha Marcus Aurelius Antoninus járt itten, akkor nagy valószinűséggel állithatom azt is, hogy vagy csak átvonult ezen a földterületen, a „fulminatrix legio“ (lásd az „Armenia“ 1905. évi okt. havában megjelent füzetének 299. lapját), vagy itt állomásozott. . . És ha itt állomásozott, akkor azok a csontmaradványok, melyeket most ásunk ki, örmény csontok.

Végre, ha itt tartozkodott — a szóban levő emlékkő tanuskodása szerint — a „Malvensis II. Pannonica ala“: akkor a szamosújvári római castrumnak „Malva“ volt a neve, tartománya pedig, melynek „fekvése ismeretlen“ volt, „Dacia Malvensis“ nevet viselt.

Ime, milyen nevezetes dolgokról beszél ez a becses kő, mely 1826 évig szótlanul hevert a császár taposta földnek gyomrában!

SZONGOTT KRISTÓF.

ÖRMÉNYEK ÉS TATÁROK.

Napok óta ismét szörnyű mészárlások hire érkezik a Kaukázusból. Felfegyverkezett tatárbandák járják be Baku vidékét, a kaukázus többi részét, öldöklik és gyilkolják az örményeket, felégetik falvaikat és mindenben az orosz kormány segitségükre van nekik. Hivatalosan Szent-Pétervároa tagadják ugyan, hogy részük volna a kaukázusi zavargások előidézésében, de bizonyos, hogy mindabba ami a Kaukázusban történik, a szent-pétervári kormány keze belejátszik.

Pedig eredetileg a viszony, a mely az orosz kormány és az örmények közt fennállott, egészen más természetü volt. Ősrégi idők óta a Kaukázusban békés egyetértésben éltek egymás mellett a legkülönbözőbb népfajok, a melyek közt a vezető szerepet mindig az örmények és tatárok játszották. Az örmények, mint Petzholdt tanár, a Ka-

ukázus egyik legalaposabb ismerője írja, fizikai tekintetben közel állanak a mingréliaiakhoz, imeretekhez és a Kaukázus legszebb népfajaihoz, de szellemi tekintetben valamennyit sokszorosan felülmulják. Nem harcziasak, inkább a kereskedelem és a békés czivilizatorius munka terén tünnek ki, de mégis jó katonák. A legutóbbi események mutatják, hogy ha arra kerül a sor kétségbeesett elszántsággal tudják jogaikat védelmezni.

A kaukázusi tatárok szintén nem hasonlitanak azokhoz a vad hordákhoz, a melyek a Kaspitavon túl elterülő végtelen rónákat kóborolják be. Legnagyobbrészt megtelepedve földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Ez a foglalkozás természetesen magával hozza, hogy harcziasabb természetüek a városban élő örményeknél, a kikkel szemben az orosz kormány őket akarta felhasználni.

Oroszország 1770-ben tette be először lábát a Kaukázusba, ettől fogva véres harczokat vivott a tatárok ellen, a kik nem akartak az idegen hóditó előtt meghajolni. Hatvan év lefolyása alatt azonban Oroszországnak sikerült uralmát a Kaukázusban biztositani, de ezt legnagyobbrészben az örmények közreműködésének köszönhette. Mindig az örmények voltak ugyanis Oroszország előőrsei a mohamedánokkal szemben és válságos pillanatokban az örmények biztositották itt Oroszország hatalmát. A keresztény örmények ugyanis, a kiket Oroszország szabaditott a török hatalom alól, mindig hálásak voltak ezért. Az örmény gregoriánus-egyház az orthodox egyházhoz elég közel áll és az örmények mindig azt tartották, hogy ők közelebb állnak a keresztény oroszokhoz, mint a Kaukazus muzulmán népeihez és ők voltak az orosz hatalom támaszai.

Az orosz kormány felismerte ezen helyzet előnyeit, megértette, hogy itt a vallás képezi a hűség legfontosabb elemét és minden módon kedvezett az örmények vallásos tömörülésének. Kitüntetésekben részesitette az örmény egyháznak Ecsmiádzinban székelő fejét, a katholikoszt. A katholikosz orosz alattvaló és az ő révén az orosz kor-

mánynak óriási befolyása van még a birodalom határain kivül élő örményekre is. Hogy ezt a befolyást megtartsa, Oroszország hosszú időkön át pártfogolta az örmények vallási kiváltságait s mindennemű szabadságokban részesitette őket. Az örmény forradalmi bizottságok hosszú időn át nem is Orosz-, hanem Törökország ellen dolgoztak és czéljuk az egész örmény népnek orosz fenhatóság alatt való egyesitése volt.

Ez a viszony 1902-ben változott meg. Az orosz kormány akkor úgy érezte, hogy uralma a Kaukázusban feltétlenül biztos és idejénvalónak látta, hogy az örmények kiváltságainak, a melyeket különben is csak politikai szempontból tűrt, véget vessen. A kormány egymásután konfiskálni kezdte az örmény egyházi javakat.

Eljárásának betetőzéseül pedig 1903. június 12-én kiadta az örmény egyház szervezetéről szóló ukázt. Ez az ukáz véget vetett az örmény egyház önállóságának, a katholikosz elvesztette addigi kiváltságos állását és Örményország minden tekintetben orosz igazgatás alá került. Hiába látogatta meg a katholikosz két izben is Szent-Pétervárt, hiába könyörgött két izben is a czárnál, mindig süket fülekre talált. Az elkeseredett örmények végre fölkelésben törtek ki az orosz kormány önkényeskedéseivel szemben. Az orosz kormány ekkor a tatárokat fegyverezte fel az örmények ellen. A tatároknak nem volt ugyan semmi különös okuk, hogy az örményeket megtámadják, de boszantotta őket az a sok kiváltság, a melyben az orosz kormány részesitette azokat és örültek, hogy a gyülölt örményeken némiképen elégtételt vehetnek. Ekkor következtek be, a mult év júliusában a bakui rémnapok, a bombamerényletek és a pusztitások. Azóta lángban áll az egész Kaukázus és mindig csak ideig-óráig lehet a forradalom tüzét lokalizálni. Két hét óta ismét újult erővel tört ki a forradalom, a melynek befejezésére csak két mód van: vagy vérbe fojtja az orosz kormány az örmény mozgalmat úgy, a hogy Lengyelországgal tette, vagy meghagyja az örményeket szabadságaik birtokában, melyet tőlük el akart rabolni. („Magyarország.“)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Herczegi vendég a bécsi örmény kolostorban. A keleti tudományok páratlanul sikeres művelői és különösen az örmény irodalom szakavatott ápolói az örmény katholikus világ nagyhirű és nagytekintetü szerzetesrendjének: a mechitháristák kongregációjának tagjai. Ennek a kiváló szerzetnek Európában 2 kolostora van, u. m. Velencze mellett Szt.-Lázár szigetén és Bécsben. A kivétel nélkül egyházdoktoroktól (vártábéd) álló rend élén főapát áll, ki úgy Bécsben, mint Velenczében érseki czimet visel; ezeket fölkeresik uralkodók, főnemesek, tudósok, armenisták és orientálisták s különösen örmények, de más utasok is nagy számmal. A bécsi rendházat, melynek élén most dr. *Thorun* Tádé áll, legutóbb egy vérbeli örmény herczeg látogatta meg *Argutinsky Dolgorukoff* B. herczeg személyében, ki nemcsak mint az orosz-örmény főnemesség egyik vezető egyénisége és kaukázusi nagybirtokos, de mint kiválóan örmény érzületü, széles müveltségü és vallásos férfiú is kimagaslik az átlag-emberek közül. A bécsi zárda nagyértékü szellemi kincseinek szakszerü megtekintése után a herczeg a főapát meghivására a rend Bécs melletti nyaralójába is ellátogatott. Mauerben fekszik nagy gyümölcsös közepette és tejgazdasággal kapcsolatban az egyszerü, de árnyas fáktól körülvett nyaraló, hol a főapát teljes díszben, méltósága jelvényével várta és fogadta a herczeg kitüntető látogatását. A 38 éves herczeg bámulatos tájékozottságra valló ismereteinek egész tárházát csillogtatta az ozsonnához ülő 7 tagú társaság előtt, melynek soraiban *Merza* Gyula, az „Erdély“ szerkesztője is jelen volt, kinek, mint az Örmény Múzeum-Egyesület alelnökének a herczeg nagyobb összeget adott át az „Örmény Múzeum“ javára s egyúttal *Merza* kérésére megigérte, hogy jövő évben Szamosújvárt meg fogja látogatni. Most az Örmény Múzeum-Egyesület elnöksége magyar és örmény nyelven irott szép köszönő iratot küldött a herczegnek, kinek nagy része van abban, a kaukázusi főnemesség élén, hogy a lefoglalt örmény egyházi vagyont a czár visszaadta és hogy az örmény iskolákat Oroszországban újra megnyitották. („Magyar Állam“).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A román sajtó és az örmények. A román sajtó gyakran irogat örmény dolgokról. A Bukarestben megjelenő lapok közül a legelterjedtebb az „Universul“, melynek egyik szerkesztője Mesdudseán Vártán nevü örmény, ki a napokban nyert Románia királyától nemcsak érdemrendet, de sőt lovagi fokozatot. Mesdudseán még azután is, hogy az „Universul“ szerkesztőségébe lépett, nem feledkezett meg arról, hogy lapja utján adjon tudomást a román közönségnek örmény dolgokról. Az emigracziő ideje alatt Várná-ba ment, hol két társával együtt előbb az „Irávunkh“ (Igazság), azután

a „Sárzsum“ czimü örmény lapot alapitják. Azonban Mesdudseán ott hagyja két társát... és Romaniába megy és belép az „Universul“ szerkesztőségébe. Mesdudseán még sokat tehet a romaniai örmények érdekében....

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A Kath. Egyesületek Közvetitő Irodája. A Gyürky Ödön dr. vezetése alatt álló irodát a kath. közönség figyelmébe ajánjuk. Az iroda minden gazdasági szükségletet közvetit a legjutányosabban, tetemes kedvezményeket juttatva a megrendelőknek. Ezenkivül a falusi nép terményeinek eladását is szivesen közvetiti, miáltal a nép elkerülheti azt, hogy munkájának eredményét a vidéken potom áron vesztegesse el. Az iroda: Budapest, IV. Molnár-utcza 19 sz. I. em. alatt van.

Külföldi érdeklődés hústermelésünk iránt. A világ húspiaczain mutatkozó rendkivüli viszonyok, úgy látszik, nem csappantották meg a vállalkozási kedvet. Bár köztudomású, hogy nálunk a tavalyi takarmányhiány következtében a vágóállat megfogyott és megdrágult, a külföldi vállalkozás mégis figyelemre méltatja a magyar hústermékeket. Igy — mint a Bud. Lev. értesül — a híres chicagoi Armour czég megbizottja már hosszabb idő óta Magyarországon tartózkodik és az európai kontinentális tőke részéről is történnek puhatolódzások.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Gumésián János végrendelete. Ezen nemzetszerető örmény 10.000 ozmán-aranyat (230.000 korona) érő konstantinápolyi ingatlan vagyonát hön szeretett nemzetének hagyományozta. A nagy összeg évi jövedelme (23.000 korona) nevelési és jótékony czélra fordittatik.... (És itt kérdem, hogy követjük-e mi is a szép példát és szerzeményünkből hagyományozunk-e jelentékeny összegeket hazai jótékony czélra? Szerk.).

A smirnai „Arsálujsz“ (Hajnal) czimü örmény lap, mely a török-örmények első örmény lapja volt, — szerkesztőjének Báltházárián Lukácsnak (ki járt itt Szamosújvártt is), neje Regina irónő kevéssel ezelőtt meghalt. Férje halála után több ideig maga Regina (Thákuli) úrnő szerkesztette a lapot; de utóbbi időben az Arsálujsz egészen megszünt és a derék Báltházárián eszes neje félrevonulva az irói pályától, magános életet folytatott Tordelioban....

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

— Csak közismeret dolgot mondok el, midőn állitom, hogy Uhlyárik Albin fegyintézeti igazgató úr egyike e polgárzat leghasznosabb, legmunkásabb tagjainak. Azt, hogy milyen rend, csin, tisztaság uralkodik benn a fegyintézetben, minő mintaszerü ott a vezetés, igazgatás, azt csak látni lehet, de leirni nem lehet. Azonban igazgatói terhes teendői mellett családfői kötelességeit sem hanyagolja el. Ezeken kivül nincs e városban üdvös mozgalom, melynek vagy élére ne állana, vagy abban tevékeny részt ne venne! Ma ott van a városi közgyülésen, már más nap érdeklődéssel nézi azokat az értékes tárgyakat, melyeket a fegyenczmunka hoz ki a föld gyomrából, a római praetorium falai mellől. Ma végig hallgatja az „Örmény Múzeum-Egyesület" közgyülésének változatos tárgysorozatát és holnap már a székely társaság gyülésén van jelen. Tavaszszal kezdeményező lépéseket tett a közfürdő létesitése tárgyában! A nyáron pedig a fegyintézet udvarában ártézi kútat kezdett furatni; itt a furó már lement a márga testébe több mint 90 méternyi mélységre. . . Nem mondom én azt, hogy adjon Isten több Uhlyárik Albint e városnak, hanem csak arra kérem a jó Eget, hogy ezt az egyet tartsa meg; mert akkor lesz jó ivóvize és szükséges közfürdője e városnak!

— Polgári leány-iskolánk igazgatói állására a vallás- és közoktatásügyi miniszter Zöld Sándort nevezte ki Barothról. Az uj igazgató nemcsak kiváló tanerő, hanem társadalmi derék ember is, ki alig foglalta el szép állását, már is meleg érdeklődést tanusit városi intézményeink iránt. Ez a szerencsés kinevezés nyereség az iskolára és haszon polgárzatunkra nézve.

— Kapatán Márton örmény kath. áldozár, ez a jó pap és kiváló egyházi szónok, ki nem egyszer ment ki már a római castrum területére, hol már hetek óta folyt az ásatási munkálat, egyik látogatása alkalmával négy koronát adott át Orosz Endre múzeumi őrnek, az ásatás szakszerü, szerencsés vezetőjének, hogy azzal a munkálkodó szorgalmas fegyenczek számára ozsonnát vétessen. Midőn ezt a jólelkü figyelmet nyilvánosságra hozzuk, kedves barátunknak, az „Örmény Múzeum" nevében szives köszönetet mond múzeumunk igazgatója.

— Bartalis Miklós fegyintézeti ev. ref. lelkész, folyó évi október havában megvált állásától, melyben 35 évet oly lelkiismeretes pontossággal töltött el — és nyugalomba ment. Mielőtt a fegyintézethez kinevezték, a városban az ev. ref. egyház papja volt — néhány évig. Hivei szerették az ékes szavú papot. De Bartalis Miklóst nemcsak hivei szerették: tisztelte, becsülte őt e városban — mondhatni — majdnem mindenki felekezeti különbség nélkül; mert felekezeti dolgokba nem elegyedett és mások vallási meggyőződését mindig tiszteletben tartotta. Azonban

nemcsak Isten és egyháza iránt tartozó kötelességeinek tett eleget; társadalmi téren is jó szolgálatokat tett édes hazánknak. Mint jó hazafi, mindig a legjobbak táborához csatlakozott. Még most is füleinkben cseng az a hazafias, eszmegazdag, szép beszéd, melylyel néhai Gajzágó Salamont, városunk felejthetetlen országgyülési képviselőjét üdvözölte ... De sokszor hallottuk Bartalisot beszélni értelmesen, néha kedélyesen a fehér asztal mellett is... Adjon Isten Bartalis Miklósnak egészséget, hogy megérdemelt nyugalmi állapotában is különböző téren még sok szolgálatot tehessen édes hazánknak.

— A Szamosvölgyi vasút igazgatósága a szamosújvári állomás kis-szerü épületét lebontatta és helyébe sokkal tágasabb, czélszerübb és csinosabb épületet építtetett a nyáron. Az épület már elkészült és át van adva a használatnak. Pár nap mulva bele költözik új lakásába az előzékeny, figyelmes, értelmes állomási főnök: Váradi Lajos is. Szolgáljon a főnök úr az új épületben is a köznek a régi jó kedvvel; mert akkor Isten megtartja jó egészségét, kedélyét — még sokáig!

— Múzeumunk az alább irt személyektől a következő tárgyakat kapta ajándékba: Gajzágó Ferencz szeretett volt járásbirónk (Kolozsvár) adott egy jó karban levő régi asztalt; Florián Jakab kereskedő egy ostyasütőt és Ányegdsi Gergely árvaházi felügyelő: egy dáláuzi alá való porczelán tányért, egy diszitőtárgyat, (mely faldisz gyanánt szolgál; egyik lapja tükör és a másik oldal szines üveg-darabokból van kirakva) és egy selyemvarrottast, melyen balról ez a két betü: C. V. (Czetz Veronika), a közepen újra C. V. és alatta: 8. May. 1805. van kivarrva. Papp Miklós körjegyző (Apahida) egy ara votivá-t (fogadalmi oltárt). Fogadják az adományozók adományaikért a Múzeum köszönetét.

— A szamosújvári „Mükedvelő Társulat" az állandó színház alapja javára okt. 29-én a városi szinteremben előadta Lukácsi Sándor Kósza Jutka cimü népszínmüvét. Szereplő személyek voltak: Kondor Tamás, falusi biró (Bodor Sándor), Turi Gábor kovácsmester (Gönczy Mihály), Marczi fia (ifj. Uhlyárik Albin), Figura Jancsi gazdaember (Haraga Gerő), Erzsi felesége (Bóné Anna), Golyvás Tamás esküdt ember (Begidsán Gerő), Kósza Jutka, árvaleány (Ajján Mariska), Bogárdiné, szegény özvegy (Pakulár Ernőné), Borcsa leánya (Szongott Erzsike), Hudlá Jano, drótostót (Voith Lajos), Pintes István, korcsmáros (Násztur Gerő), Árva Gyuri, szolgalegény (Merza Kristóf), Kinceses Pista, futóbetyár (Csipkés Benedek), Kováriné, Kondor gazdasszonya (Voith Gizella), Kisbiró (Kopár Marczi).

Tizenkilenczedik évfolyam. 1905. 12. (228) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek iránytam tanusított szivességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czelz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Merza Gyula irodalmi tevékenysége (képpel). — Dr. Mály Istvántól.
Ani, a Pákráduni örmény uralkodóház szókvárosa (hat képpel). Bászmácsean — dr. Gopcsa Lászlótól.
A magyarok eredete és őslaka. — Tizenkettődik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.
Majláth püspök és az „Örmény Múzeum." — Dr. H. A.-tól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.
Merza Gyula és az „Örmény Múzeum."

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.
Gorové László levele a szamosújvári színészet ügyében.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?
Örmény adakozók a török posta.

Tisztelt olvasóinkhoz!

Az „Armenia" a jövő hónap elsején megjelenő füzetével huszadik évfolyamába lép. Húsz év nagy idő egy képes tudományos folyóirat életében, melyet — minden segély nélkül — a szives olvasó közönség támogatása mellett, egyedül a szerkesztő tart fenn.

Folyóiratunk ezután is az eddig ismert jó irányban fog haladni.

Olvasóinkat tisztelettel kérjük, hogy előfizetéseiket megújitani sziveskedjenek.

Az „Arménia" előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Szamosújvárt, 1905. deczember hó 1-én.

Szongott Kristóf
az „Armenia" szerkesztője.

Merza Gyula.

MERZA GYULA IRODALMI TEVÉKENYSÉGE.

Nem is irhatnék rám nézve rokonszenvesebb egyént érintő thémáról, mint a jelenlegi; különben is, ha valaki, úgy én illetékesnek tekintem magamat Merza Gyula irói müködésének két deczeniumos évfordulójáról megemlékezni.

Jó példával járt előttem dr. Herrmann Antal, ki Gopcsa Lászlóról szintén ilyen czimen nemrégiben irt az „Armenia“ hasábjain.

Teszem pedig én ezt az „Armenia“ szintén jubiláris XX-ik évfolyama küszöbén, mert Merza Gyula irói müködésének igen jelentékeny része ebben a folyóiratban tükrözödik vissza.

Azonban az itt vázolni kivánt irói pályafutás kétszeresen érdekel engem, mert annak irodalmi és társadalmi sikerében nekem sokszor az atyai tanácsadó és buzditó barát bizalmas szerepe jutott. Minek folytán úgy első zsengéit, valamint kiforrott dolgozatait Merza Gyulának

— úgyszólván első kézből — egytől-egyig, és öt magát is kis gyermekkora óta ismerem. Meleg érdeklődésem jeléül irodalmi működése kezdetétől fogva a mai napig lehetőleg összegyüjtöttem mindazokat az adatokat, melyeket most helyénvalónak és így alkalomszerűnek látok nyilvánosságra hozni.

Első czikke 1885. deczember 6-án jelent meg „Rejtvény“ czimű vers-alakjában a Borszem Jankó-ban, minek éppen most kerek két deczenniuma, mely idő folyamán a hazai időszaki sajtó majdnem minden valamire való organuma hozott tőle igen érdekes és tanulságos közleményeket, sőt a külföldi franczia és német lapok is. Szinnyey József „A magyar irók élete és munkái“ czimű könyvében elég terjedelmesen közzéteszi Merza Gyula életrajzát és fontosabb munkáinak időrendi és czimszerinti kimutatását, melyről egyébiránt a Pallas Nagy-Lexikon is dicséröleg emlékezik meg.

Innen is tudomást szerezhet minden érdeklődő, hogy szóban forgó iró első művét mikor irta(?).

Én azonban kivételes helyzetben vagyok; mert saját följegyzéseim alapján még azt is állithatom, hogy irónknak 70—80 ujságban és folyóiratban eddigelé közel 700 érdekes közleménye jelent meg. Kilencz tanulmánya és utleirása pedig önálló könyvben, illetve külön lenyomatban is megjelent a sajtó rokonszenves és elismerő kritikájától kisérve. Ezek közül 5 örmény tárgyú. A XIII. Leó pápa jubileumára tavalyelőtt irt „Az örmény kereszt“ czimű úttörő tanulmánya pláne két kiadást is megért és pápai áldásban részesité úgy érdemes szerzőjét, valamint az egész hazai örménységet.

Irodalmi munkásságának oroszlánrésze az „Armenia“, a „Bolond Istók“ és az „Erdély“ keretében oszlik meg; említett élczlapban részint névtelenül, részint „Sinapis“ álnév alatt humorizál; az örmény folyóirat hasábjain örmény tárgyú magvas czikkei alig hiányoznak valamelyik füzetből; az Erdélyi Kárpát-Egyesület közlönyének pedig már három évfolyamát szerkesztette közelismerés mellett.

Az „Armeniá“-ban, az „Örmény Múzeum-Egyesület“ hivatalos lapjában Merza Gyula eddig megjelent összes

czikkeinek a száma 95; másutt közzétett örmény vonatkozású dolgozatai pedig kitesznek 149-et. Tiz éves örmény irányú hazafias működése emlékeül szeretettel őrizem könyvtáramban egybekötött műveinek vaskos kötetét, úgyszintén legutóbb a Kossuth-serleggel tartott gyönyörü és költöi szárnyalású remek ünnepi áldomásának teljes szövegét, mely a napokban külön füzetben is megjelent.

Első örmény tárgyú közleménye az „Armenia“ 1893-iki évfolyamának júliusi füzetében látott napvilágot; ime azóta közzétett ilynemü dolgozatainak kimutatása saját összeállitásom szerint, u. m.:

1893-ban	az „Armeniá“-ban	megjelent	3,	másutt	0;
1894-ben	„ „	„	2,	„	2;
1895-ben	„ „	„	4,	„	2;
1896-ban	„ „	„	5,	„	11;
1897-ben	„ „	„	4,	„	3;
1898-ban	„ „	„	2,	„	4;
1899-ben	„ „	„	2,	„	18;
1900-ban	„ „	„	8,	„	15;
1901-ben	„ „	„	4,	„	4;
1902-ben	„ „	„	11,	„	5;
1903-ban	„ „	„	14,	„	19;
1904-ben	„ „	„	21,	„	38;
1905-ben	„ „	„	15.	„	33;
$12^1/_2$ év a.	„ „	„	95,	„	149;

Tehát említett öt örmény tárgyú könyvével együtt mai napig 249 örmény vonatkozású czikket irt.

Ez az irodalmi munkásság nemcsak mennyiségre, de minőségre nézve is kiállja a versenyt.

Ha még megemlitem, hogy hangulatos versein kivül, (köztük 16 latin!) prózai dolgozatai, tárczák, utirajzok, humoreszkek, stb. szerint váltakoznak: mégis ki kell emelnem, hogy különösen turista irányu és örmény tanulmányai azok, a melyek legmaradandóbb becsüek. Franczia és német forditásai, könyvismertetései is elismerést és dicséretet érdemelnek, egy-egy találó epigrammája s különösen örmény vonatkozású lelkes költeményei,

melyek jobbára „Araráti" név alatt jelentek meg, szintén nagyon figyelemre méltók.

Egy örmény költeményt is átültetett magyarra Pátkániántól, még pedig igen szép sikerrel.

Itt csak röviden, mintegy dióhéjban kívántam vázolni egy huszéves írói pálya általános eredményeit; azonban annak kritikai méltatását és részletes bibliográfiáját, nem különben a szerző egyéb bokros érdemeit más, nálam elfogulatlanabb tollra kell biznom; mert őszintén bevallva, engem Merza Gyulához és boldogult édes apja révén az egész Merza-családhoz bizalmas és benső baráti kötelékek fűznek. Azt azonban senki sem tilthatja meg nekem, hogy mint az „Armenia" dolgozótársainak egyik szeniorja lelkem egész melegével ne üdvözöljem Merza Gyulában a jó barát és munkatárs mellett: a tollnak versben és prózában is mesteri forgatóját, abból az örvendetes alkalomból, hogy kiválóan sikeres írói működésének húsz éves fordulóját a Gondviselés neki az összes örménység nagy örömére megérni engedte.

És most ezen ünnepélyes alkalommal emeljük fel szivünket az ég felé és járuljunk Ararát Istenéhez azon buzgó imával, hogy „Araráti" sok évi ernyedetlen munkássága azzal legyen honorálva, hogy a világ összes örménysége végre valahára felvirágozzék s hogy őshazájában az „Örmény kereszt" diadalmasan hirdesse az igaz Isten igéjét. Nem hiában jelent a Merza név írót, írástudót, urat is, mert a Merza Gyula megihletett látnoki tollának betübarázdái már is dús aratással kecsegtetnek.

Végül pedig, hadd legyek én a nyilvánosság előtt is az ő legelső üdvözlője ennél a szép jubiláris határjelzőnél.

Vivat, crescat, floreat!

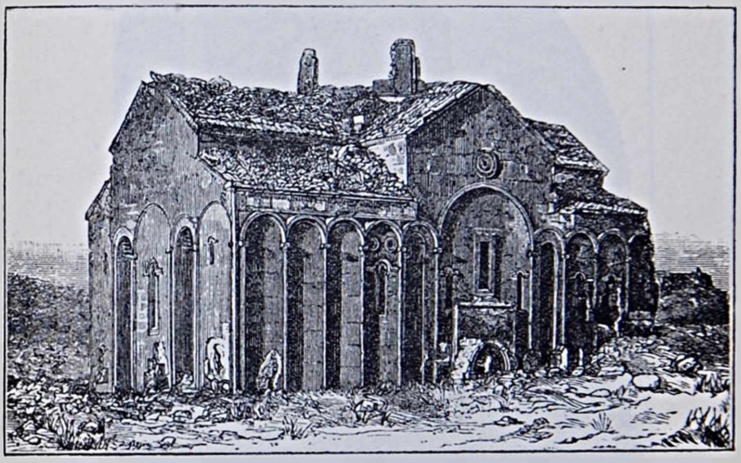
Kolozsvár 1905. november hó 15-én.

DR. MÁLY ISTVÁN.

ÁNI, A PÁKRÁDUNI ÖRMÉNY URALKODÓHÁZ SZÉKVÁROSA.

Irta: Bászmácséán, franciából fordította:
DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

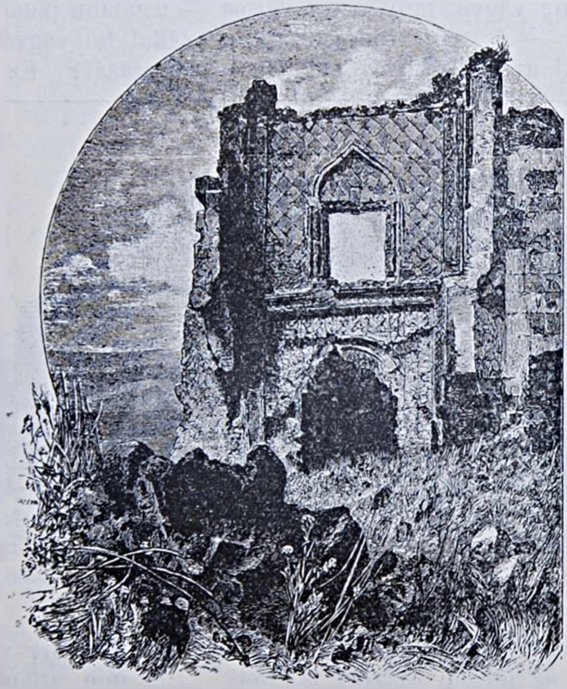
Az utas, a búcsujáró, mielőtt lóháton, kocsin vagy gyalog megérkeznék abba a városba, mely gyászol, szemeivel ezerfelé néz, agyában ezerféle gondolattal. Türelmetlen; vágyik látni azt a várost — legalább pillanatnyi időre is — és nem tudja, vajjon ezáltal hő vágyát elégítse-e ki avagy több év óta tartó sóvárgását? Ez forró

Ani romjai: A székesegyház.

érzés, kimondhatlan óhajtás, mely minden örmény szivét, sőt még az idegen utazóét is égeti.... És ime, utitársatok felkiált: „Áni!“ E szó hallatára, mintha hirtelen bomba pattanna szét, vagy villamos áram futna végig testeden. Reszkettek; lélekzetetek nem szabályos; szivetek dobog; idegeitek ernyedtek; nagyon meghatottak vagytok és szemeitek nedvesek a könnyektől; nem tudtok uralkodni magatokon; mert imént visszatartott könnyeitek leperegnek orczáitokra. Sirtok, mintegy gyermek, szemben a leomlott falakkal, a félig elpusztult épületekkel és a mohlepte kőrakással, mely nagyon régi emlékeket ébreszt fel bennetek.

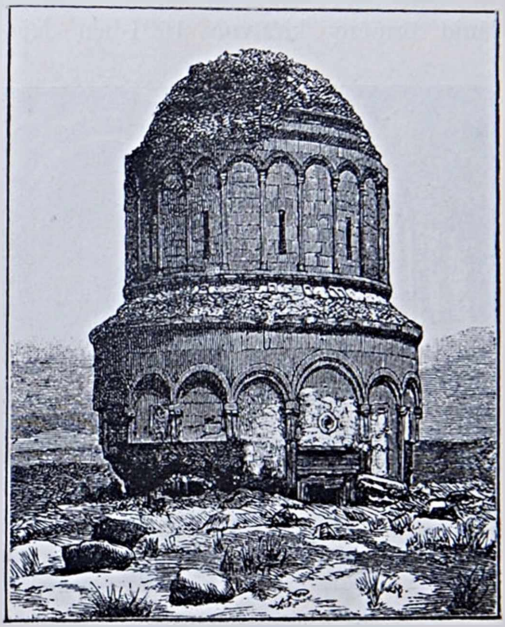
Mindent elkövettek, hogy oly gyorsan érkezzetek el ide, a mint csak lehetséges; lovaitokat kergetitek, megeresztve a gyeplőt s egyúttal oldalütésekkel is sarkantyúzva; vagy megparancsoljátok a kocsisnak, hogy gyorsan haladjon, s ha parancsodnak nincs foganatja szép igéretekkel szeliditetitek meg őt. Annyira kivánesiak vagytok látni e helyet mielőbb, hogy lovaitoknak sebes menése

Bement az erődbe.

vagy kocsitoknak gyors forgása lassúnak tetszik; kivántok — legalább pár perczre repülni szárnyakon, csakhogy gyorsan érhessetek e helyre, hogy itt saját kezeitekkel megtappintsátok ennek a gyászba öltözött városnak sebzett falait. Leszálltok s aztán remegve lépdeltek. Itt van „Náchércs"-nak tudniillik a Pásztornak kétemeletes temploma; amott egy eltünt keresztnek talapzata; a másik

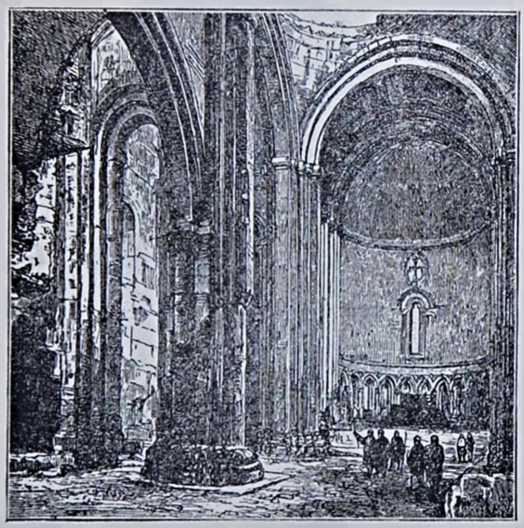
oldalon romok maradványai, majd egy kápolna, most szénapajtává átalakítva. Végre megérkeztek a falakhoz lihegve és fáradva. Beléptek a külső kapun keresztül; megcsókolják szenvedélyesen és forró ajkakkal azokat a tornyokat, melyek már ki vannak hülve és égve a naptól és a főkaput, melynek kövei érzéketlenek minden széllel szemben.

Az „Őrző" egyháza.

Áni látása nagyon szomorú, mikor az ember azt a főkapú oldaláról szemléli.... Nincsenek itt utczák, fák és virágok; nem halljátok ott a vándormadarak csicsergését; ott csak tüskéket és bokrokat láttok, csúszó-mászókat és kigyókat, melyek félős fejüket a városban szétszórt hegyes kövek és az épületek nyomait jelző köhalmaz közül — kiemelik. Ezek Áninak lakói a XV. század kezdetétől fogva, ide nem számítva néhány vándorló kurdnak itten való tartozkodását.

Veletek szemben egy emelkedett, terjedelmes, nagyszerű és magas építvény terül el, melyen baglyok tanyáznak. Messziről hallják ezek nyögéseit és borzasztó siralmas kiáltásait, ahelyett, hogy hallgatnátok az „allelujákat" és az Istenhez intézett kedves templomi énekeket. A kúptető eltűnt és olyanforma érzést támaszt bennetek, mint egy szép leány lefejezése. Ez a főtemplom, melyet Szempád örmény király 950-ben kezdett építtetni. Az építést Kátranid örmény királyné 1001-ben fejeztette be

A „Székes-egyház" belseje.

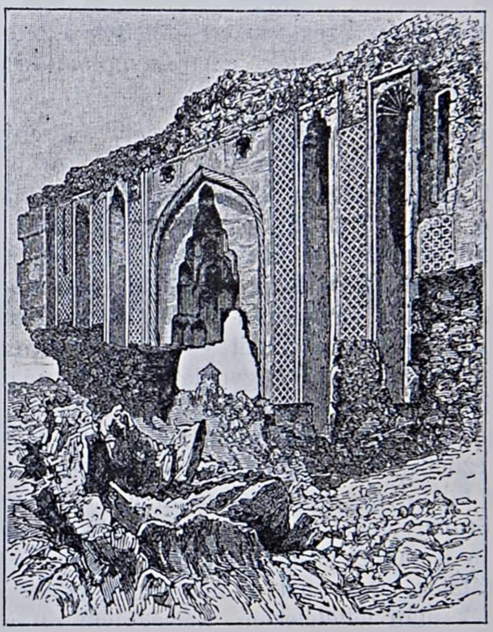
Tiridates örmény építész felügyelete alatt, a ki később a konstantinápolyi Sófia-templomot újította.

Sokkal tovább egy toronyra irányúl figyelmed, mely hol csillagdának, hol minaretnek szolgált helyiségül. Azt az épületet, mely ennek közelében van, katholikoszárán (főpapi lakás) vagy Mézgith néven ismerik; de úgy látszik, hogy ez volt Áninak törvényszéke.

A jobb oldalon, a Dzághgáczor (Virágosvölgy) magaslatán van egy kis épület, melynek hegyes kúptetője: az

Apughámrénez család Szent-Gergely templomára emlékeztet. Ezt a templomot a X. század végén Báhlávuni Gergely herczeg költségén az előbb említett Tiridat építette.

Egy másik épület balról a Kelidzor völgyében, ugyancsak különösnek tünik fel előttetek bizanti stilü kupolájával: ez a Szent-Megváltás temploma, mely a XI-ik században, Ábelghárib örmény kormányzónak, a most említett Gergely fiának költségén épült. A közepén az

Az apostolok egyháza.

„Apostolok templomát" látod, melyből nem maradt egyéb két falnál és egy gyönyörü arabeszkekkel diszitett főkapunál. Valószinü, hogy ezen templomot is a Báhlávuniak épitették.

Amott van egy másik nyolczszegeletü torony a főtemplom és az Apostolok temploma között. Ez ledült állapotban az újonnan megnyitott úton terül el. Ez kétség-

kivül fontosabb volt mint az előbbi, mert nagyobb és a város közepén volt elhelyezve.

Még mielőtt közeledhettetek volna ezen emlékekhez, észrevehettetek a baloldalon, a dzághgádzori kapúhoz vezető uton egy georgiai templomot, mely ezen nép uralmára emlékeztet.

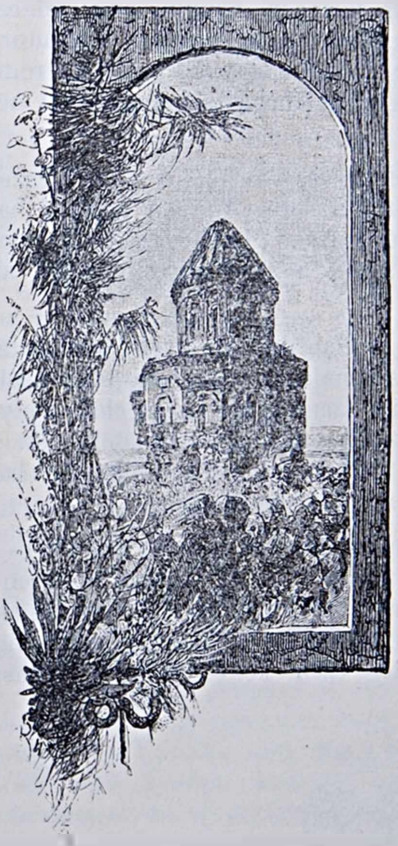
Körülöttetek az olajforrások tömege nagy kövek és köcsatornák között. Első pillanatra azt hiszitek, hogy valamely történelemelőtti kősirok közepette lépdeltek; de aztán látni fogjátok, hogy ezeket azért épitették a templom közelébe, mert itt gyártották ezen templom számára az égetni való olajat.

Távolabb, egy hegyoldalon, mely előrenyomul az Áchureán (Arpa-Tchai) folyó felé, uralva egyik oldalon Áchureánt, másik oldalon Dzághgádzort, mutatja nektek a századok csapásai és kegyeletlen kezek által összetördelt fal-omladékokat: a falak nagy törmelékeit, melyek egymás után leestek és legördültek az épületekről. Még ma is látni lehet ugyanazon hegyoldalon templomokat félig romban, lakások nyomait és egészen lerombolt paloták maradványait. Ezt a hegyoldalt Fellegvárnak hivják. Ez bizonyosan Áninak fellegvára volt, bár ma nincsen semmiféle hasonlatossága az atheni fellegvárakhoz. Ott volt kezdetlegesen épitve Ani, mivel hogy szerencsés voltam ott találni egy templom falán egy mostanig ismert legrégibb örmény feliratot. Ott azon a helyen helyezkedtek el később a byzanczi császárok által Örményországba küldött küropátálok, mint azt a helyszinén talált görög feliratú töredék után feltételezem. Kétségkivül ott volt a palota, a kincstár és a Pákráduniak sirhelye.

Az épitményt, melyet a régebbi történetirók és modern utazók Pákráduniak (királyi ház) palotájának neveznek, a Dzághgádzor és az északi falak legszélsőbb oldalán találhatod. Háromemeletes és kinézésre inkább kaszárnya, mint palota. Bejárata csodálattal tölt el. Arabeszkekkel és különféle szinü kövekből alkotott rajzokkal van diszitve.

Fájdalom, nincs egy levél, nincs egy feljegyzés!

A Szent-Gergely-templom előtt haladva, felfelé a fellegvárba mentek. Vessetek onnét egy szempillantást a helyekre, hol jártatok és oda, hol most vagytok. Oh! szomorú, de egyuttal gyönyörű panorama tárul elétek! Ime itt vannak azok a falak és tornyok, melyeket megcsókoltatok. Ime, jobb oldalotokon, nem messze a fökaputól egy kapú: a tiuni fökapú; míg baloldalotokon, a két nagy torony között a karsi fökapú. Távolabb a falakon kivül látjátok az Áninak nevezett török falut, melynek lakói jelenleg a dzághgádzori völgyben hüvelyes veteményeket termesztenek. Innen látjátok a „Pásztorok templomát“ is.

Ábuchámreán családi egyháza

A dzághgádzori völgy mindkét oldalán, nemkülönben az Ákhureán völgyében mesterséges barlangokat, lakásokat és két-három emeletnyire darázskövekből összerakott kis bolt-féléket szemléltek.

Az Ákhureán-völgy mély és ijesztő örvényt alkot előttetek; a folyó igen gyorsan folyik, hol mormolva, hol erösebb zajjal belecsörgedezve a magasból legördülő kövekbe; úgy tetszik nektek, hogy a völgy is panaszol. Ott látjátok a leszakadt öreg hidat is, mely Ákhureán barátjának sóhajtásait hallgatja. Tanúja a Béchéntz-kolostor,

mely felülről néz s a mely látszik, hogy részese volt a Világositó-Szent-Gergely templomnak, másként mondva „Náchèsli"-nak, melynek kupolája alig látható innét, mindamellett, hogy ide nincs messze Béchénez.

Ugyanebben a völgyben, de valamivel közelebb, mint az előbbiek, egy sziklán, melyhez feljutni elég nehéz, kőfalmaradványokat, tornyokat és az örmény Pákráduni uralkodóház bukása után épitett nagyszerü templom romjait szemlélhetitek. Ez a szikla Ghèz-ghala (leány-vár) néven ismeretes.

És most a látóhatárt nézve, csodáljátok a természet szépségét. Messziről látjátok az öreg Ararátot hófehér hajával; itt a magas csücsü Árákátz (Alagheuz), mely szintén hóval van boritva; amott a golpi hegyek; közel az Aladsái hegyek.

Elhagyva Áchureánt, a falaktól körülvett béchenczi monostor két szép kis kápolnájának őrizetére, letérdepeltek a szomszédos Világisitó-Szent-Gergely képe előtt, melynek külső faragványát csodálattal megbámuljátok. Ez a templom is 1215-ben a Pákráduni uralkodóház bukása után épült. Ma itt szent miséket mondanak.

Áni a Pákráduni uralkodóháznak csak 83 évig (961—1044-ig) volt fő- és székvárosa t. i. III. Ásodtól a szerencsétlen II. Kákigig. Azután a görögök, perzsák, georgiaiak és tatárok kezébe került, mindaddig a pillanatig, mig Leng Timur teljesen tönkretette ezen kedves, fényes várost 1387-ben.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizenkettődik közlemény.)

3. Fejezet. „Barbár" törzsek.

„A magyart, mikor a történelemben legelőször feltünik, — mondja Pauler — a mai európai Oroszországban találjuk. Ez Oroszország délkeleti részeiben, a IV. századtól a IX. század végéig népet nép után, nevet név után látunk feltünni és elenyészni, vagyis inkább elbukni, elmerülni az egymást kergető „barbár" törzsek tengerében. E népvándorlásban, hogy ne mondjam hullámzásban két irányt különböztetünk meg. Az egyik keletről, Ázsia felől, a pusztából indul ki, a hol, általában véve, t ö r ö k népek laktak, és nyugotra tart; a másik északról, erdös vidékekről, azoknak a népeknek köréből vonul le délre, melyeket jobb név hiányában, ma is még a régi hazában lakó legnyugatibb törzsük nevéről itt f i n n e k nevezünk, egyelőre a Feketetenger közelében megállapodik. . . . A keletről nyugatra való vándorlást a IV. század utolsó negyedében — 375-ben — a h u n n o k kezdték meg, a kik a Kaukazustól északra, a Dontól és a Maeotistólól (az Azovitengertöl) keletre laktak, a déloroszországi síkságon végigrohantak és a Duna s Tisza mellékén: a római Daciában és Pannoniában, melyeket a IV. század tudákossága a görögök ideje óta ismeretes nevü Scythia végső határának tartott, — állapodtak meg. Míg a hunnok vezértörzse Attila király alatt Európa közepén világbirodalmat alkotott: a Feketetenger északi partján, a Dniepertől keletre, feltünnek a b o l g á r o k, kik messze északkeletről jöttek. . . . Mögöttük a Donecz táján a k o z á r o k,[1]) vagy, mint néha a

[1]) „A kozárok és bolgárok nyelve azonos. . . . A kozárok a bolgároknak egy ága, a volgamelléki Bulgária vidékéről jöttek." (Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvanig. 118 lap, 3. jegyzet.).

görögök és gothok nevezték, akaczirok [1]) nemeit és ágait találjuk, — a bolgárokkal egy faj volt, egy nyelvet beszélt, a bolgár őshaza egyik, Berzulia részéből jött le délibb vidékre és most az V. század derekán, szintén a hunnok, Áttila fönhatósága alá került. Kevéssel utóbb, a tájt, mikor Áttila meghalt (453. év) és fiai a hún birodalom védelmében a fellázadt germán törzsek ellen mai hazánkban jobbára elvérzettek: ‚Scythia' keleti részében megint mozgalom támadt. A szaragurokat, fehér ugorokat, az urugokat, onogurokat, kik a Kaukázus északnyugoti aljában laktak, megtámadták és székeikből kiűzték a szávirok; ezek pedig a Volga mellől, az avarok elől menekültek, kiket megint az ‚Ocean' mellől, vagyis a Káspitenger keleti partjáról jövő ‚tengeri köd és griffek' elől futó népek kergettek. Ez ár első hulláma: a szaragurok a kozárokra vagy akaczirokra estek, velük összekeveredtek, őket legyőzték, s kevéssel utóbb már együttesen háborgatták a Kaukázus felől a perzsa birodalmat. A Pannoniából, Daciából kivert hunnok közül is sokan visszafutottak a Feketetenger mellékére, a Dnieper vidékére. . . . A VI. század közepén, a bolgároktól keletre, a Maeotis körül, a honnan a hunnok kiindultak, még mindig laktak törzsek, a kiket a hunnok közé számítottak. A Don torkolatától nyugatra, a jobb parton kuturgur vagy kutrigur, a bal parton az uturgur vagy utrigur törzs tanyázott, nyelvre, ruházatra, életmódra nézve teljesen egy és ugyanaz a nép. Tőlük tovább keletre, a Kaukázus aljában, még a szávirok laktak, míg a hún-ugorok vagy onogurok észak felé szorultak, s a Volga bal partján, a régi Bolgariától délre eső erdős, lapályos vidéken nyestbőreikről váltak híresekké. Tőlük délkeletre, de már az alsó Volga jobb partján az avarok és más hasonló törzsek tanyáztak, kiket a VI. század derekának s a VII. század elejének görög írói: Menander, Theophylactos Simocatta ogor, ogur gyüjtőnéven foglalták egybe és Simocatta „számánál, harczias ságánál fogva igen erős nemzetnek mond".

---

[1]) Priskos az ákáczirókat (még így is ágáthirsek) ákátziron, majd kátksziron ethnos-nak mondja (Pauler idézett jegyzete).

„Az ogur a keletről nyugatra törekvő nyugoti törököknek volt közös neve, mintegy ellentéte az oghuz-nak, melylyel a keletiebb törzseket jelölték. Ez ogurokhoz tartoztak a hunnok is, a minthogy egyes törzsek nevében jobbára megtaláljuk a közös ogur nevezet nyomát; de nem tartoztak az északról jövő bolgárok és kozárok, kiket a góthok és hunnok történetirója Jordanes (551-ben) világosan megkülönböztet a hunnok törzseitől. Nemsokára azonban a VI. század második felében, a tulajdonképeni török név is ismertessé lön Byzáncban, mikor a század derekán Közép-Ázsia nyugoti részének török népei közt nagy birodalom keletkezett, melynek fejét Khágánnak nevezték, és a byzanczi irók, mint régebben scythának, később húnnak, török-nek kezdették nevezni minden barbár népet, melylyel a Feketetenger mellékén, a Kaukázuson túl megismerkedtek, érintkeztek. Ez új török birodalom szintén nyugotra terjeszkedett: véres harczban legyőzte az ogorokat".

„Az ogorok vagyis avarok vezénylő törzsének egy kis része, — a várkun, valami 20000 ember, nyugat felé menekült. Mint az efféle nomád törzsek vándorlásánál szokott lenni, a futók, mikor hirtelen, mint a fergeteg, az útjokban tanyázó más, készületlen nomád törzsekre estek, azokat szétrobbanták, legyőzték, ideig-óráig meghódolásra kényszeritették. Megrémültek az onogurok, a szavirok és más hún törzsek; meghódoltak a kutrigur és utrigur hunnok; de a várkunok tovább mentek, megigázták a közbeeső szlávokat, és északról a Kárpátokon át leszálltak Daciába, és ott, hol Attila székelt, Baján vezérük alatt erős birodalmat alapitottak (568. év); ide utánuk jöttek, számukat szaporitották, más rokon törzsek, a tarniakok, kotzagirok, zavenderek. . . . A török hóditás 580-ban elérte a Feketetengert; elfoglalta Basporust, a mai Kercset; legyőzte és szolgáivá tette az utrigurokat. . . . A török hóditás azonban a Don és Volga alsó mentében nem tartott sokáig. Bár birodalmuk a VII. században is fennállott Ázsia közepén, a Feketetenger és Volga vidékéről a törökök a VI. század végén visszahuzodtak. Az ogur törzsek, melyek itt laktak, egymást marczangolva, a töröktől verve, lehet

mondani elzüllöttek és lassanként még nevüket is elvesztek. Nem volt tehát e tájon hatalom, mely a kozároknak sikerrel ellentállhatott volna". (Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent Istvánig, 1—5 lap).

4. *Fejezet. A hunn-szittya népek.*

Így nevezik a keleteurópai turánokat, — mondja Nagy Géza, — a kik az ókorban és a népvándorlás korában feltűntek, ide számítva a parthusokat, oláhokat, avarokat, bolgárokat, kazárokat, magyarokat, besenyőket, jászokat, kunokat stb. Az elnevezésnek azonban csak territoriális és történelmi jelentősége van s ilyen értelemben nem is lehet tagadni jogosultságát; de ettől aztán szórosan el kell választani a nyelvi és genealogikus felosztást. Ebben az értelemben az ural-altáji vagy turán népcsaládban egy külön hunn-szittya csoport nem volt. Azok között a népek között, melyeket hunn-szittyáknak tartanak, különböző csoportbeli turánok voltak; maguk a szittyák a szirmátákkal és párthusokkal együtt talán a szumir-akkad csoporthoz tartoztak; a hunnok és bolgárok pedig a törökség azon ágához, melynek nyelvét ma csupán a közép-volgai csuvasok beszélik. Ugyancsak a törökségből, de egy másik ágból valók az avarok, kazárok (keleti turkok), besenyők s az aghuz vagy uz törzsből származott kun-palocz nép, míg a magyarok a finn-ugor népek csoportjához tartoznak. Legalább három különböző csoportból származott népeket foglalnak össze a hunn-szittya néven, melyek azonban történelmük bizonyos szakában egymással érintkeztek, összevegyültek, egymást átalakították s végre, szokásokra, viseletre nézve egymás kölcsönös befolyása alatt nagyon hasonlókká váltak egymáshoz. („Pallas-Lexikon" 9. kötet, 474 lap).

5. *Fejezet. Örmény írók a hunnokról.*

Procopius, ki ama jeles hadvezérnek, Belizárnak, a gothok, perzsák és vándálok ellen viselt táborozásaiban Justinián császártól rendelt tanácsosa és kísérője levén, az érintett hadjáratokról írott munkáiban a görög tábor-

ban jelen volt és ennél fogva közelebbről ismert hunnokat széltiben massageták-nak nevezi és minden habozás nélkül mondja: miként a hunnok hajdan massagetáknak hivatlak. „Μασσαγέται γένος ὂν τὸ τῶν Οὔννων καλούμενον.“ — „Aigan parentes habuit Massagetas, sive ut jam vocitant Hunnos.“ („De Bello Vandalico.“)

Ugyancsak Procopius irja Áttiláról, hogy massageták és scythák seregeivel indult Aetius ellen, hol — irásmódját tekintve — a massageták alatt nyilván hunnokat, scythák alatt pedig gothokat, alanokat és más vele egyesült népeket ért: „Attilam, Massagetarum Scytharumque exercitu armatum adversus Aetium processisse.“ (Procopius, apud Stritterum. Memoriae populorum olim ad Danubium et Pontum Euxinum incolentium Hunnicorum. C. XVI. Lukácsi, A magyarok öselei, II. r. 69 lap).

In Oriente ad Tanaim (Jaxartem) Turci degunt, qui massagetae antiquitus dicti sunt. (Theophanes, apud Stritterum Hunnicorum. C. XIV. Lukácsi, 69 lap).

„Turci, qui antiquitus Sacae vocabantur.“ (Menander, apud Stritterum Hunnicorum. C. XIV. — Lukácsi, 70 lap).

Evagrius: „Hunni, qui et Massagetae.“ (Evagrius, Historiarum L. 3. c. 2. Lukácsi, 70 lap).

Ex Hunnis hi (keleti hunnok, Euthalita, meg Cidarita hunn) soli corpora cute candida et vultus habent minime deformes. (Procopius, de Bello Persico. — Lukácsinál az 51—52 lapon.)

Post haec rex Persarum Perozes cum Euthalitis Hunnis, quos Albos vocant, de regni finibus aggressus, bello contendere exercitum contra illos florentem duxit. (Procopius, de Bello Persico. — Lukácsinál 62 lap).

6. Fejezet. A „turk“-ok, kikről Leo és Konstantin keletrómai császárok tesznek említést, nem törökök, hanem hunnok.

Mihelyt hatalmaskodni kezdettek a törökök, egész földterületeket hóditottak meg. Igy tették alattvalóikká a hunnokat is, kik függetlenségükkel együtt hunn népnevöket is elveszitették úgy, hogy a világ öket többé már nem hunn,

hanem „turk“ név alatt ismeri; pedig nem lettek törökökké, hanem csak nyelvökbe sok török szót vettek fel.

A magyarok rokonai, a hunnok szinte három századon keresztül (568-tól 888-ig, mások szerint 893-ig) turk felsöbbség alatt éltek; azért nevezik a byzantinusok és arabok a hunnokat „turk“-oknak. Azért nagyon is igazat mond Gatterer, midön így ir:

„Da aber seit dem Jahre 545 die Türken im Oriente mächtig zu werden anfingen, so wurde bald darauf der Name der Hunnen durch den Namen der Türken, deren Unterthanen sie wurden, verdrängt.“[1])

7. *Fejezet. Mechithár és Chorenei a hunnokról.*

A hunnok, kik közönségesen tatároknak is neveztetnek, az éjszaki származtákhoz tartoznak. Egyik részök lakott ázsiai Sarmatiában a kozárok, a massageták és bászilidák szomszédságában; a másik rész európai Sarmatiában a Maeotis-tó (Kaspitenger) közelében. Ezek Margianus (մարկիանոս) és Valentin kelet-római császárok idejében 464 körül, számtalan sereg sokaságával, Áttila, ki Isten ostorának neveztetett, vezérlete alatt megtámadták Pannoniát,.... a hol birodalmat alapitottak. Ezeknek utódai a magyarok, kik olaszul ‚hunkar'-oknak, örményül pedig h u n n o k n a k neveztetnek. յորոց զհիւսիսոյ, որք են մասունք, անուանեցան խաղարքն՝ ի նմանութիւն, իսկ Տաճկաց՝ ի նոր: horoczh éngruzkh, varkh jén madsárkh, ánuánéczhán idáleren hunkári, iszg hájeren honkh. (Mechithár, Lexicon, harmadik rész 307 lap.

Midön a basilidák látták, hogy hös királyukat Tiridát rettenetes karja ketté vágta, futásnak eredtek. Tiridát öket üldözve a h u n n o k országáig üzi. (Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 85 fejezet, 184 lap).

8. *Fejezet. Örmény irók a hunnokról.*

A h u n o k r ó l legkorábbi időből O r b e l i á n I s t v á n örmény történelemiró emlékszik, ki azt mondja, hogy az

[1]) L. Gatterer, Universalhistorie, 679 lap.

albaniai kapukat, melyeket hunnok ostromolták, hunn-kapuknak nevezték: „Valarsaces (149—127 Kr. előtt) éjszakkeleti Armenia helytartóságával (satrapia) a Szisztán nemzetséget bizta meg. Ezen nemzetség fejedelme egyszersmind főparancsnoka volt a királyi hadaknak és rangra második személy az országban. A hunnok elleni hadviseléssel és a hunn-kapuk őrzésével is ő vala megbizva." (Orbelián István, Szisunikh története, 13 fejezet).

Agathangelos, Chosrov, Armenia királyának (214—258 Kr. u.) hadjáratát adván elő, a többi közt irja: „A következett év (227 Kr. u.) elején Chosrov Örményország uralkodója fegyverre szólitván hadait, azokkal meg az albanok és iberek csapataival, úgy szintén az alánok és saját őrhelyeinek (Armenia szorosainak) megnyitott kapuin átvezetett temérdek hunn sereggel ismét Persiába rontott, azt tüzzel-vassal pusztitotta és a feldult Assyrián keresztül Ctesiphonig nyomult." (Athathangelos, Szent-Gergely élete, 1 fej. 26 lap.).

Az idézett sorokat viszhangozza a névtelen örmény iró, kit Clemens Galanus deákra forditott, e szavakban: „Chosroes, rex Armeniae, coacto exercitu ex Armeniis, Albanis, Iberis ac praeterea ex Hunnis, ipsum agressus est Artasiram et tanto quidem impetu, ut exercitu Persico profligato illum verteret in fugam." (Clemens Galanus, Conciliatio Ecclesiae Armenae cum Romana, c. 1.)

Tiridátes örmény királyról Agathangelosnál ezt olvassuk: „Hunnokat hozata és pusztitja vala Perzsia végszéli tartományait." (Agathangelos, Szent-Gergely élete, 1. fejezet).

Chorenei Mózes ugyancsak Tiridatesnek a kazárok- és baszilidákkal 320 körül Kr. után folytatott viaskodásait rajzolván, elbeszélését ekkép fejezi be: „Tiridát őket üldözve, egész a hunnok országáig üzi." (Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, 2 könyv, 85 fejezet, 184 lap.)

Hasonlót mond némely hitszakadárokról: „Értésére esett Meszrobnak az, hogy a hamis tanitók főbbjei Pa-

lassagán[1]) tájain vannak. Azért ide ment és közülök sokat térített az igaz vallásra; a kevés csökönöst pedig a hunnok birodalmába üzte.[2])

Bizanti Faust: „A massageták királya, számos hunn hadak vezére." Ugyanő: „Azon időben a saját vére, Chosrov, Armenia királya ellen bosszút forraló massageta király, Sanesan egybegyüjté hunnjainak minden hadát." (Byzanti Faust, Örmények története, 4 könyv. — Lukácsinál a 70 lapon).

* * *

„Hunország és nép az idézett helyekben, — mondja Lukácsi Kristóf[3]) — Armenia töszomszédságába helyeztetik; holott tudjuk, miként a szoros értelemben vett Armeniát a hunlakta kaukaziai bérczektől Iberia és Albania választja el. Itt azonban — mi jól megjegyzendő — a széles értelemben vett örmény birodalomról van szó, melynek a nevezett két ország hajdan és jelesen az Arsacidák virágzó korában, kiegészitő részei s minden viszonyaiban hü társai és sorsosai voltak. Innen van, hogy a kérdéses tartományok éjszaki határainál létező vaskapúk erődítményeit ez időtájt örmény őrseregekkel rakottaknak találjuk; mi főképp Albania szorosait illetőleg kétségbe vonhatlan, azokban — az Arsacidák uralkodása alatt — annak végenyészteig (428 Kr. u.) örmény hadak tanyázván, csakis így és ezt tudva lehet Agathangelosnak fentebb idézett eme kitételét érteni: „Chosrov saját örhelyének megnyitott kapúin átbocsátott számtalan hunn sereggel ütött be Persiába." (Agathangelos, Szent-Gergely-élete, 1 fej. 26 lap). — Chosrovnak saját őrhelye, melyen át

---

[1]) Szinunikh tartomány egyik kerülete; mások ezt Alvaniában keresik.

[2]) Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, harmadik könyv, 60 fejezet, 277 lap.

[3]) Magyarok őselei, második könyv, 1 fej. 107 lap.

hunn-segédhadakat hozathata, nem más, mint az örmény fenhatóság alatt állott és örményektől őrzött albaniai, közönségesen Tzur-kapúnak nevezett vár-erősség. És valójában a tudós Bollandistáktól kiadott Agathangelos görög szövegében e helyütt πύλαι τζουαν-tot olvasunk s a göröggel szemben álló latin fordításban a kérdéses sorok ekképp adatnak: „Idem Cusaro (Chosroes) Armeniae rex coepit congregare exercitum et convocare agmina Albanorum et Iberorum apertisque Alanorum claustris, quibus et Zuari (Tzur) turris est nomen, Hunnorum emittit agmina.[1])

Figyelmet érdemel itten maga ezen vaskapúknak az örményeknél már a II. században Kr. előtt divatban volt „hunn kapú, hunn őrizet" nevezete. Valarsaces birodalma éjszak-keleti tartományai kormányzójának lelkére köti a hunn kapúk őrizetét. Hasonló néven fordulnak elő, hogy a többit ne említsem, Eliseusnál és Phárbi Lázárnál, kiknek ide tartozó sorai ekképp hangzanak: „A megnevezett főnökök közül, kik a perzsa udvarba idéztettek, némelyek a hadseregnél, mások Észak-Örményországban a hunok őrizeténél voltak." (Eliseus, Az örmények vallási háborúja, 2 könyv, 34 lap).

. . . Azután Vártán és szövetségesei a perzsák által elfoglalt hunnok őrizetét támadták meg, melyet rohammal bevevén, az őrséget levágták, az erősséget lerontották, a hunnok őrizetét pedig Váhán-ra bízták, ki az albán királyi ház tagja, kit is legottan a hunnokhoz és a hunnokkal tartó többi kaukazusi népekhez követül küldöttek, hogy azokat a velök való egyesülésre felhivná. A hunnok a történtekről értesülvén és azok valódisága felöl a hely színén — hova eljövének — meggyőződvén, nem késének az örményekkel szövetségre lépni, azt vallások rendje szerinti esküvel erősítvén és a keresztények esküjét viszont elfogadván. (Ugyanott, 3 k. 65 lap).

Phárbi Lázár a leirt eseményt ekképp adja elő: „A perzsákon vivott fényes győzelem után, a sergek azon napot nyugvásnak szentelék, a következő napon pedig átkeltek a Cyrus vizén és az Albaniát Hunniától elválasztó

[1]) Acta Sanctorum Septembris. Tom. VIII. Antverpiae 1762.

nagy fal várerősségéhez érkeztek, melyet rohammal elfoglalván, az ott talált őrséget és számos előkelő perzsát kardra hánytak. Vahán albán királyfit, kit várparancsnoknak tettek vala, azonban tüstént a hunnokhoz küldték, kik őt nagy örömmel fogadták és az örményektől kért segitséget egyértelemmel megajánlották. (Pharbi Lázár, Az örményeknek a perzsák ellen vivott vallási háborúja, 113 lap).

Hunn kapu és hunn őrizet névvel illettetnek végre az albaniai vaskapúk Mechithár,[1]) Vártán,[2]) Leontius[3]) és más örmény földleiróknál és történetiróknál.

*

Ha való, miképp valamely helynek bizonyos népről elnevezése, nem pillanat műve, hanem azon népnek a nevét viselő tájakon a huzamosabb tartozkodását feltételezi, kételkedni szinte nem lehet, miszerint a hunnok, kik a kaukazusi vaskapukra nevök bélyegét időszámításunk előtti századokban reá sütötték a kapuk mögött fekvő vidékeknek őskori lakói.[4]) (Lukácsi, Magyarok őselei, II. rész, 109 lap).

*

A kaukázusi hunnok hajlamukat követve el nem mulasztották, valahányszor csak szerét tehették, a fékezésökre épitett vaskapúkon áttörni és Ázsia míveltebb tartományaiba rontani. Ilynemü kalandjaikról a hunnoknak emlékezetet tesznek a többek közt Byzanti Faust és Meszob örmény történetirók Pháp Örményország királya (381—384 Kr. u.) idejéből.

Meszrob, Musel nevü főhadvezérnek jeles hadi tetteiről szólván, egyebek közt így ir: „Bizonyos h u n n főnök, a ki Tiridáttól párviadalban megölt Ketrehon nemzetségéből eredt, tüzzel-vassal mindent pusztitva Assyriáig hatolt,

[1]) Mechithár, Névszótár, alán szó alatt.
[2]) Vártán. L. Saint Martin, Memoires sur l' Armenie. T. I.
[3]) Leontius, c. 12.
[4]) Caucasi montis partes in orientem ac meridiem vergentes ad portas evadunt, quae Hunnos vicinos in Romanorum ac Persarum oras inducunt, Tzur altera, altera veteri nomine Caspia dicitur. Procopius, de Bello Persico. L. IV.

Örményországnak Vászpurágán, Járon és Chorczáiz tartományait szinte Meliteneig feldulta és rettegéssel és félelemmel töltött el mindeneket; csak az összes örmény hadak vezére, a derék Mámigoni Musel nem tudott megijedni; hanem a különböző helyeken állomásozó gyalog és lovas csapatokat egybegyüjtvén, az iberek fejedelmének kiséretében, haladék nélkül a hunnok felkeresésére indult. Örmény és iber mintegy huszonnégyezerre menő seregét Csérmáczor tartományon keresztül Assyria határszélei felé vezeté. A hunn főnök az örmények jövetele felől kémei által értesülve, seregét két részre osztá, fele részét tudniillik lesbe állitá, másik felével pedig ellenök indula. Az isteni Gondviselés azonban úgy adta, hogy az örmények előbb a lesbe állitottakra bukkantak és azokat kevés ellentállás után megfutamitották; megérkezvén azalatt a többi hunnok, az ütközetet megújiták és egyesülten iszonyú dühvel rohantak az örményekre. Főnökük délczeg paripájával egyenesen neki vágtatott a seregei élén vitézül harczoló Muselnek, ki is öt álló helyén bevárta és megvivván vele, súlyos pallosának egyetlen rettentő csapásával félvállát paizsostól levágta. Főnökük ily szörnyü esetén megrémülvén a hunnok, futásnak eredtek, kiket az örmények nyomban követvén, Tzira kapúig üztek és szabdaltak. Az assyr festészek a leirt ütközetet ábrázolván, Muselt egy folyó partján fehér lóvon és a hunn vezért lova lábainál elesve rajzolják; a helység lakói pedig az ütközet helyét, mind maig hún-sírjának nevezik.[1]) (Lukácsi A magyarok őselei, II. rész, 111 lap).

*

A kaukáziai zárok birtokában levő hatalmasság bizton számithatott a hunnokra, ha a kapúkat előttük megnyitotta, s őket ellenének földjére bocsátotta.

Az olygarchia növekedő hatalma által sokképpen korlátolt örmény uralkodók tehetetlensége és folytonos belvillongások miatt alapjában megrenditett örmény birodalom birtoklása után egyaránt sovárgó és azért a belzavarokat egyaránt tápláló kelet-római és perzsa hatalmas-

[1]) Meszob, Szent-Nerszesz élete, 113—114 lap.

ságtól szorongatott örmények, azon, egy egész századon keresztül páratlan kitartással folytatott háborúban, melyet hazájuk és vallásuk szabadságáért a perzsák ellen folytattak, nem egyszer folyamodtak a vitézségökről szintúgy, mint zsákmány utáni vágyaikról jól ismert kaukázi szomszédjokhoz, hogy a szakadatlan harczokban megritkult soraikat hunn zsoldosokkal kiegészitsék. Innen Armenia évkönyveinek szinte minden lapján előforduló eme kitételek: „Hunnokat fogada" „hunnokat hoza", „megnyitotta Czur kapúit és átvezette a hunnok seregeit." Álljon itt egy pár az idetartozó irói helyek közül: Choszrov Örményország királya fegyverre szóllitott hadaival és az alban s iber csapatokkal, meg az alánok és saját őrizetének megnyitott kapúin átvezetett temérdek hunn sereggel újból Persiába rontott. (Agathangelos, Szent-Gergely élete, 26 lap.)

Vasaces (Vászák), Ársák király hadainak fővezére, Örményország csapataival és a segitségére érkezett hunnokkal és alánokkal megindula. (Agathangelos, Szent-Gergely élete, 26 lap.)

Váhánt, Örményország kormányzóját ellenei, a perzsa Berozus előtt bevádolják, hogy az ország adóját aranyban felhajtván, a császárhoz, vagy éppen a hunnokhoz szándékszik menni, hogy az aranyon csapatokat béreljen és pártütést szervezzen. (Byzánti Fauszt, Örmények története, 4 k. 28 lap.)

Forma szerinti szövetségre azonban — úgy látszik — csak az V. század első felében 432-ben Kr. u. léptek az örmények a kaukazusi hunnokkal, a mint azt feljebb az eseményekkel egykorú Eliseus és Phárbi Lázár nyomdokain előadtam. (Lukácsi).

Az áruló Vasacest (Vászák-ot) terveinek kivitelében nagy mértékben segitette azon környülállás, hogy az örmények magukra hagyatva, külsegitség nélkül szükölködtek, azon kevés számú hunnokat kivéve, kik beváltva adott szavukat, korán megjelentek; hanem, hogy azok is nagyobb számmal át ne jöhessenek, az áruló a kezénél levő perzsa csapatokat a vaskapukhoz küldötte és utjokat állotta; irt a perzsa királynak is (II. Váhrám), hogy nagyobb sereget küldjön Tzur őrizetére. (Eliseus, Az örmények vallási háborúja, 4. könyv, 79 l.)

Azok, a kik Vártán fővezérnek eleste után Árság erdeibe vonultak, követeket küldöttek a hunnokhoz, kik ezeket felszólítanák, hogy a két nemzet közt fennálló szövetségnél fogva sietnének segitségökre és adnák okát, hogy miért nem jelentek meg a kitüzött időben és nem vettek részt a nagy ütközetben. A hunnok rövid tanácskozás után a segedelmet megszavazták és azonnal Persiába rontva, annak határszéli tartományait tüzzel-vassal pusztitották és ez által tudtokra adák a perzsáknak, hogy ők csakugyan szoros szövetségben állanak az örményekkel. (Eliseus, Az örmények vallási háborúja, 7 könyv.)

Váhrám perzsa király hallván a történteket. Musgán Nusallavurt nevü vezérét hadosztályával tüstént Albaniába küldötte és megparancsolta, hogy vonja magához az utjába eső népségeknek hadait, úgy szintén azon széjjelszórt csapatokat, melyek az örményekkel egyesült hunnok által bevett várak és városok örségeiből életben maradtak. (Eliseus, Az örmények vallási háborúja, 7 könyv, 111 lap.)

Az idézett irói helyek után bizonyos, miként a hunnok Kaukasiának őskori lakói. Az örményektől, kiknek hol ellenei, hol szövetségesei voltak, korán a Krisztus születése körüli, sőt az azt megelőzött századokban ismertettek; annálfogva a tudósitások, melyeket ezek róluk emlékezetben hagytak, a hitelesség minden kellékével birnak, annyival inkább, mivel magok az irók is, kik a kaukazusi hunnok-ról emlékeznek, nagy részt ama magas századokban virágoztak, melyekből tudósitásaik hangzanak. (Lukácsi, A magyarok öselei, II. rész, 113 lap).

*

A magyarok (rokonainak) Armenia évkönyveiben előforduló nevei közt, akár a hozzá kapcsolt emlékezeteket, akár a belőle folyó következtetéseket tekintjük, kétségtelenül legfontosabb és legnevezetesebb a Chus, Chusaeus, Chusán, Chusita nevezet, mely midőn egyfelől az eredeti ősapára vezet vissza, másfelől az örmény kútforrások nyomdokain a nagyszámú scytha népek azon ágát fedezi fel és ismerteti meg velünk, melyben hajdan a magyarok rokonai rejlettek. Az örményektől, a chinaiaktól és perzsáktól chus, khus, chusán, kusita, — az

araboktól ghuz, ghouz, oghuz néven jelölt hunmagyarok tudniillik nem mások, mint a görögöktől és rómaiaktól sacae, dahae, massagetae néven nevezett scythák, kik az elősorolt keleti népektől hasonlólag chusaeusok-, vagy chusoknak mondatnak és a hunmagyarokkal azonosíttatnak. (Lukácsi, A magyarok őselei, 12 lap.)

Eliseus örmény történetiró, ki II. Isdegerd perzsa királynak a keleti hunnok ellen viselt hadjárata alatt az örmény csapatok kiséretében részt vett, a hunnokat nyilván chusoknak nevezi: „Isdegerd — úgymond — táborba szállott a hunnok ellen, kik chusoknak neveztetnek és nagy szorultságba ejté a hunnok királyát.[1])

Isdegerd országlása tizenkettedik esztendejének kezdetén ismét ráütött számtalan haddal az euthalitákra (az Euthalita-hunnokra [Lukácsi, Magyarok őselei, 14 lap]); de a chusok királya ekkor nem mert vele szembe szállani, hanem a nagy sivatagba vonult.[2])

Chus és hunn azon egy jelentésű. „A hunnok chus voltát tanusítja számos örmény és görög kútfőben előforduló és a benső ázsiai magyar népekel tárgyazó történeti adatnak párhuzamba állítása; hol tért, időt, személyeket és egyéb lényeges körülményeket tekintve, kétségkivül egy és ugyanazon eseményről van szó; csakhogy az abban szereplő népet az örmény chusnak meg euthalitának felváltva, a görög ellenben hunnak nevezi, annak félreismerhetlen jeleül, miképp chus és hunn csakugyan egy nép. (Lukácsi, Magyarok őselei, 19 lap).

Eliseus, miután előadta, miképp II. Isdegerd (441—459) szemlét tartván az általa kitüzött helyen, Abar-országban egybesereglett örmény iber, alban és más keresztény hadak felett, elbeszélését így folytatja: „Megindítá táborát a hunnok ellen, kik chusoknak neveztetnek és két egész évig hadakozván, semmire sem mehetett."[3])

---

[1]) Eliseus, Az örményeknek a perzsák ellen viselt vallási háborúja. 1 könyv 9 l.

[2]) Eliseus, Az örményeknek a perzsák ellen viselt vallási háborúja, 2 könyv, 15 lap.

[3]) Eliseus, 1 könyv, 9 lap.

Csak a historiai igazságnak hódolunk, midőn állítjuk, hogy a hun-magyarok chusok és a keleti népektől hajdan chus néven neveztettek. (Lukácsi, A magyarok öselei, 23 lap.)

* * *

Eliseus örmény iró, chus néven valóságos hunnokat ért. (Lukácsi, A magyarok öselei, 54 lap).

A görögök a chusokat az V. századig Kr. után általában scythákuak nevezték; az V. században azonban a scytha név megszakad, vagy legalább ritkákban fordul elő történelmi munkáikban és nevét a hunn, névszerint az euthalitha-hunn foglalja el a nélkül, hogy legkisebb okát adnák ezen névváltoztatásnak. Ezen körülmény iszonyú zavart idézett elő az ókor történelmében. A régiségkutatók nem tudtak azon eligazodni mind maig: hova lettek az Oxus vize melléki scythák az V. században Kr. után oly hirtelen? és honnan termettek oda ugyanazon időben a hunnok? a nélkül, hogy ezen eseményről a historia egy árva szóval megemlékeznék.

Többek tudósaink közül, hogy ezen historiai rejtélyt magoknak megfejthessék, elfogadták Deguignes franczia történetbuvárnak csekély névhasonlatosságon alapuló azon véleményét, hogy a hunnok a chinaiak hiongnoniai, kik nyomatva a chinaiaktól, az Oxus melléki tájékokra jöttek; holott ni sem bizonyosabb, az örmény irók egyhangú tanútétele után, mint az, hogy a hunnok ősrégi lakói a kérdéses tájékoknak, kiket a görögök Cyrus és Nagy-Sándor hadjárataiból a legrégibb idő óta ismertek; csak hogy az V. század előtt Kr. után általában scythákuak, névszerint pedig saca, daha, massageta-scythákuak nevezték; az V. században azonban, hogy a görögök azon gyakori küldöttségek alkalmával, melyeket ezen században Persia királyaihoz, II. Isdegerd és Pacorhoz intéztek, az Oxus melléki népeket, kiket előbb scythákuak hivtak, saját neveikről ismerni kezdették, és állandóul hunnoknak és a már eleve ismert Áttila-féle hunnoktól való megkülönböztetés végett Euthalita, vagy Cidarita-hunnoknak, vagy keleti hunnoknak nevezték.

Az örmény irók a tárgyalt népeket saját nemzeti — kiket keleti és görög neveikről a legkorábbi idők óta ismerték — neveiken, irataikban felváltva hol c h u s, hol h u n n, hol euthalita, hol végre scytha nevezetekkel illették. Néha azonban hozzáteszik a félreértés kikerülése végett, hogy a hunnok vagy massageták ugyanazok, kiket az örmények c h u s o k n a k hívnak.

Igy olvassuk Eliseusnál: „A hunnok, kik chusoknak neveztetnek.“ (Vallási háború, I. könyv, 9. lap). — Ászolichnál: „A massageták, kik Bahlban laktak, Chusok.“ (Örmények története, 2 könyv, 3. fej.) (Lukácsi, 218. lap.)

Az Oxus melléki hún-magyar scythákuak számtalan népei Plinius tanútétele szerint hatalomban versenyeztek a párthusokkal. „Ultra sunt Scytharum populi, multitudo populorum innumera et quae cum Parthis ex equo degant.“[1]) Legnevezetesebbek ezek közül a sákák.dáhák és massageták. „Celeberrimi eorum Sacae, Dahae, Massagetae“ — mondja Plinius.[2]) Curtius pedig arról értesit, hogy nevezett scytha törzsek azonegy ajkú és nemzetiségü népfajt képeztek: „Sogdiani, Dahae, Massagetae. Sacae ejusdem nationis sunt.“[3]) És ugyancsak a Sakák Dáhák és massageták a számtalan scytha népek közül azok, kiket kútfőink a hún-magyar fajjal azonositanak. — A Daha, Aparna scythákról származtak a parthusok. (Lukácsi, 278).

[1]) Historia Natural. VI. könyv, 19 fej.
[2]) Historia Naturalis. L. VI.
[3]) Curtius. (Lukácsi, 218 lap).

MAJLÁTH PÜSPÖK ÉS AZ „ÖRMÉNY MÚZEUM."

Az erdélyi egyházmegyét dicsőségesen kormányzó egyházfejedelem, Majláth Gusztáv Károly gróf püspök, Ő Felsége valóságos belső titkos tanácsosa stb. a következő nagyjelentőségű leiratot intézte Bárány Lukács plébánoshoz, mint az „Örmény Múzeum" felügyelő bizottságának elnökéhez:

5279—1905 szám.

Főtisztelendő Kanonok, Főesperes, Plebános Úr!

A páratlanul nagy és dicső multra tekintő örmény nemzetnek azon kis raja, mely viszontagságai közepette hazánkban keresett és talált nemcsak biztos menedéket, de állandó hazát is, a keblében hozott és táplált nemes vonásnál fogva soha sem engedte magát felülmulatni úgy az anyaszentegyházhoz való ragaszkodásban, mint új hazájához és ebben nemzetünkhöz mindenha tanusított hűségben, testvéries együttérzésben. A veszély idején is kipróbált barátjává lön a nemzetnek, mely viszont hálásan ölelte kebelére a testvér népet, mely faját ugyan meg nem tagadva szivvel-lélekkel katholikus és magyar.

Mint ilyent becsülték mindig nagynevü elődeim Erdély püspöki székében s hagyták reám örökségül, mint a főpásztori jogar ragyogó ékkövét.

Nem is támadt soha féltékenység specialis örmény nemzeti jelleget kidomborító mozgalmuk nyomán sem, mely mindig eleve kizárta a magyar haza iránt tartozó hűséggel és szeretettel való összeütközést.

Igy kiséri hazafias rokonszenv a szamosújvári örmény nemzeti múzeum ügyét is, mely hogy rendeltetésének csakugyan meg fog felelni, afelett táplált reményemnek az által akarok kifejezést adni, hogy magam is az alapitó tagok sorába lépek és a 200 korona tagsági dijat ezzel egyidejüleg uradalmi pénztáramból Főtisztelendőséged kezéhez utalványozom.

Ki többire ájtatos imáiba ajánlottan vagyok Főtisztelendőségednek Gyulafehérvárt 1905. november 10-én

jóakaró főpásztora:

† Gusztáv Károly
erdélyi püspök.

E ragyogó irályú, fenkölt szellemű főpásztori levél korszakos dokumentuma múzeumunknak még rövid, de nem dicstelen történetében. A legilletékesebb ajkak, a történelmi tények igazságától ihletetlen, valóságos panegirisét zengik itt az örmény nemzetnek, a hazai örménységnek. A magyar-örmények két fő jellemvonásának, a vallásosság és a hazafiság szent erényeinek apotheozisa e nagysulyú püspöki enunciatio. Korszakos ez a maga kelténél fogva. Igaz, hogy az erdélyi püspökök mindig megbecsülték a hazai örménységet, „főpásztori jogaruk e ragyogó ékkövét" és soha sem támadt kétség annak hithüsége és magyarsága iránt. De nem érvényesült mindig kellően annak a böles belátása, hogy a hazai örmény épen faji jellegénél fogva, örmény voltában a legjobb katholikus, a legjobb magyar.

Ime, a gyulafehérvári szerény ősi rezidenczia nagy szellemű lakójának ihletett lelke messze és magosan túl emelkedik apostoli szent buzgalommal kormányzott nagyterjedelmű egyházmegyéje mesgyéin. Felemelkedik a Szent-István birodalmának vallásilag is dicső conceptiojú álláspontjára, fellendül az általános katholicizmus és az egyetemes emberi kultura világboldogitó magaslatára. Innen üdvözli a hazai örménységet és a szamosújvári „Örmény Múzeum"-ot. És személyesen beáll azon apostok sorába, akik a hazai örmények ez egyedüli közös kulturintézményében, nemzetreható, sőt világraszóló üdvös eszméket akarnak megvalósitani. Pedig múzeumunk a szamosújvári örmény katholikus egyház, illetőleg a visszaállitandó erdélyi püspökség tulajdona.

Majláth püspök alapitványa a mi törekvéseink dicséretes voltának legerősebb, s legfényesebb igazolása. Ez alapitvány biztos alapja további alkotásunknak. Az a 200 korona tündöklő koronája eddigi eredményeinknek. Az a főpásztori levél, nemcsak előkelő, udvarias, diplomatikus hangjával, hanem nagy és nemes intenciokat kifejező magas szárnyalású értelmével fogva az erdélyi örmények életében új és szebb korszak hajnalcsillaga.

Üdv és hála érte a nemeslelkü, a fenkölt szellemű főpásztornak. A válságok nagy idejében legyen új Illuminatora a katholikus magyar örményeknek.

DR. H. A.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Merza Gyula és az „Örmény Múzeum". Tavai az előkészitő bizottság egyik ülésének folyama alatt a következő táviratot érkezett a bizottság elnökéhez Kolozsvárról: „Szongott Krisztófnak. Névtelen adakozó ‚Örmény Múzeum'-nak ezer koronát adományozott. Merza Gyula." Elnök az érdekes, nagybecsü táviratot rögtön felolvasta; mire az ujongva örvendő bizottság a következő levéllel, melyet a bizottság minden tagja sajátkezüleg irt alá, — válaszolt:

„Nagyságos Merza Gyula urnak Kolozsvárt.
Mélyen tisztelt kedves Barátunk!

Világositó-Szent-Gergely sugalta telegramja valóságos angyali üdvözlet, minden csüggedést eloszlató záloga annak, hogy ime itt van az idők telje és bizton megtestesül az üdvözitő eszme, megszületik az „Örmény Múzeum." Talán egy uj Ecsmiádzin alapját rakja le e nagylelkü alapitvány. Akár Ön a fenkölt lelkü alapitó, akár más, az eszmekeltés és akaratinditás érdeme kétségkivül az Öné. Dicsőség annak a névnek, melyet a névtelenség szerény leple takar. (Éljen Merza Gyula! Szerk.). A nemes példa hatalmas sodra magával fogja ragadni Hájk jóérzésü fiainak lelkét. A hazafias szent ügy nevében fogadja lelkesült hálánk őszinte nyilvánulását. Kitünő tisztelettel: az „Örmény Múzeum"-ot elökészitő bizottság."

Ez az esemény az „Örmény Múzeum" történetének egyik legfényesebb lapját képezi. Adjon Isten még sok Merza Gyulát, mert akkor Múzeumunk fejlődni, virágozni fog.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Gorove László levele a szamosújvári színészet ügyében. A kolozsvári nemzeti szinház levéltárában többek között olyan levelek is vannak, melyeket száz évvel ezelőtt Gorove László, akkor még szamosújvári lakós, intézett br Wesselényi Miklóshoz és gróf Teleki Ferenczhez az erdélyi szintársulat szamosújvári vendégszereplése ügyében. A Gorove kiváló társadalmi pozicziójára és becsült személyiségére vetnek fényt ezek a levelek, de másfelől ismertetik a régi viszonyokat is, melyek Szamosújvárt a mult század elején uralkodtak, a miknek hatása alatt az erdélyi szintársulat tervezett vendégszereplése egyelőre abban maradt. Br. Wesselényi Miklós 1806. végén irt Gorovénak Szamosújvárra, hogy a tanácsnál a vendégszereplés iránt lépéseket tegyen és a beadott kérés elintézését sürgesse. 1807. jún. 10-én is válaszolt Gorove Wesselényinek, ugyanezen év jún. 2-án pedig gr. Teleky Ferenczhez irott levelében a következőket tudatja:

„Br. Wesselényi Miklós ur ő nga. — irja Telekinek — olyan szándékkal vagyon, hogy a m. j. t.-ot Szamosújvárra hozza legalább két hónapig. — Én erre nézve az ő Nga nevében a t. n.

magistratustól engedelmet kértem, de még semmi választ nem kaptam. Az a nagy nehézség fordul ott elé, hogy julius, augustus és szeptember hónapjaiban, a mikor kellene a theatromnak Vásárhelyről ide jönni, az ide való publikumnak nagy és főbb része széjjel vagyon, mivel mind kereskedőkből áll és okt., nov. hónapjaiban gyül haza: ekkor pedig a theatrum már Kolozsvárt vagyon. Ha tehát ezen utolsóbb két hónapban itt nem lehet a theatrom, máskor nem leszen annak nézője. — Tehát noha még a válasz ki nem jött, de az én vélekedésem szerint nehezen leszen a dologból valami". Irja továbbá, hogy hely nincs a játszásra, mert báltermök kisebb, mint a Rhédeyé Kolozsvárt, alacsonyabb is; alig volna galleria 40 személyre; e mellett a régi módi emberek nehezen fogják helyeselni, szállást is nehéz kapni, ő különben felajánl 4 szobát, noha maga is megy ki kereskedői ügyben Magyarországra. Jobb volna, irja Wesselényinek, 1808-ra halasztani a dolgot, a mikorra már előre meg kellene egyengetni a dolgot. — Az egykori hazafias mozgalmak ismeretét egészíti ki az a két másik levél is, melyet Gorove László 1808 április 13-án és 1808 április 18-án intézett Kolozsvárra a szintársulat „directiojához". Az elsőben ajánlja a tehetősebb szamosújvári polgárok adakozásra való felkérését, melynek alapján a színházi bizottság el is határozta, hogy több szamosújvári vagyonos polgárhoz kérő levelet intéz. A másodikban pedig 50 forintot „offerál" a kolozsvári színház részére, mint az általa megkezdett gyüjtés eredményét. — Ezeket az adatokat egyébként a Ferenczy Zoltán könyvéből (A kolozsvári színészet története) irtuk ki s annyit mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy a szóban levő levelek hiteles és teljes másolatainak közlésére közelebbről majd módot találunk.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmény adakozók és a török posta. A várnai örmények Ávdseán Lázár, Hámpáreán Efrem és Szárkiszeán Nésán személyében bizottságot neveztek ki, mely a szászuni segélyre szorult testvérek számára gyüjtést eszközöljön. A gyüjtött összeget, az 1000 frankot csekkel el is küldötték a konstantinápolyi angol követhez. De a levél a csekkel együtt a postahivatalnokok gondatlansága miatt elveszett. És mivel hetek mulva sem kapott a bizottság a mondott konsulatustól értesitést, egy más levélben a bizottság kérdést intézett a konsulhoz, hogy megkapta-e a küldött összeget, ki rögtön azt válaszolta, hogy sem a levelet, sem a cseket nem kapta meg. Erre a bizottság hosszas keresés után a postára ment, hol számukra egy második cseket állitottak ki....

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA" könyvnyomdája.

— Id. báró Bornemissza Károly úr, Szolnok-Doboka vármegye érdemes, volt főispánja november hó végén meglátogatta lapunk szerkesztőjét, az „Örmény Múzeum“ igazgatóját, kinek házánál főispán korában is nem egyszer tett látogatást, — hogy személyesen tudomást szerezhessen a szamosújvári római castrum területén most az őszön eszközölt ásatás eredményéről és müértő szemeivel láthassa azokat a tárgyakat, melyeket több mint 1800 éves sírjokból a csákány, ásó, kapa . . . hozott felszinre, napfényre. Meleg érdeklődéssel olvasta Marcus Aurelius Antoninus követnek becses feliratát; müértelemmel birálgatta a Bacchus- és Silvanus-szobor egyes részeit. Megnézte a talált bronz- és vastárgyakat, a rézcsiptetőt, a felirásos téglákat (A. II. P. = Ala II. Pannonica), a cserép-csuprokat, a szobor-darabokat, faldiszeket, a resnyiczét... és a többi érdekesnél érdekesebb tárgyakat... és ügy nyilatkozott, hogy szives, örvendetes munkánkat elég gazdag siker jutalmazta. Midőn Ő Méltóságának a megtisztelő látogatásért itt a nyilvánosság előtt is szives köszönetet mondonk, egyúttal kérjük, hogy becses érdeklődését múzeumunk iránt tartsa meg ezután is! Reméljük, hogy majd a tavasszal, midőn Ő Méltósága haza kerül Rómából, ideiglenes téli tartozkodási helyéről, — múzeumunk már megnyilik és igy a nagy közönségnek is alkalma lesz annak szép tárgyaiban — gyönyörködhetni....

— A castrum ásatásához hozzákezdettünk 1905. október 2-án és az időre befejeztük azt nov. 14-én. Összesen 36 napig dolgoztattunk itt. Az ásatást vezette Orosz Endre apahidai állami iskolai igazgató-tanitó. Első nap három napszámos a többi harminczöt napon át naponként 10—10 fegyencz dolgozott két fegyőr felügyelete mellett. Közelebről ismerjük Orosz urat, ki tanuló korában tanitványunk is volt, — azt is tudtuk, hogy az ásatást szerencsés kézzel vezeti; mégis a valóságban több és jobb volt hirénél. Kevés szak-emberünk van az egész országban... és e kevés szakember között is a kiválóbbak közé tartozik. Még eddig nem volt kedvező anyagi körülmények között... és mégis tanitással megszerzett filléreivel akkora és oly becses néprajzi gyüjteményt szerzett (több mint 50,000 tárgyat számlál értékes gyüjteménye), mely ritkitja párját az országban. Igen szerencsés választást tett múzeumunk, midőn városunk szülöttjét: Orosz Endrét választotta egyik őrévé... Ha Isten megsegit idővel az ásatást folytatjuk. Különben az ásatás eddigi gazdag eredményéről folyóiratunk egyik legközelebb megjelenő füzetében fogunk számolni...

— Az „Örmény Múzeum felügyelő bizottsága nov. 26-án ülést tartott. Bárány Lukács plébános elnök beteg lévén, Tódorfi polgármester ügyvivő-alelnök elnökölt. Jelen voltak még Szongott múzeumi igazgató, Herrmann a múzeum tb. igazgatója, dr. Mártonfi Lajos gymnas. igazgató, dr. Pap főtitkár és Moldován pénztáros. A múzeumi igazgató jelenti, hogy Majláth Gusztáv Károly erdélyi

püspök úr Ő Nagyméltósága levelet intézett a felügyelő bizottság elnökéhez, melyben nagy elismeréssel szól a hazai örményekről és az „Örmény Múzeum"-ról és ennek czéljaira 200 K alapitványt küld. (E levelet külön közöljük). A bizottság büszke örömmel és lelkes hálával fogadja e nagyjelentőségü kegyes elhatározást és elhatározza, hogy hála feliratot intéz a nagylelkü pártfogóhoz.

Az igazgató jelenti, hogy a szamosújvári római castellum ásatása erre az évre befejeztetett. Az eredmény úgy az épületek alapfalainak rendszeres feltárása, mint az egyes leletek tekintetében gondos szakszerü munka gyümölcse és úgy tudományos, mint muzealis szempontból teljesen kielégitő. A leletek kellően ideiglenesen rendezve a múzeum igazgató házának e czélra berendezett részében vannak elhelyezve. A múzeumok főfelügyelősége az ásatásról szakvéleményt kért az itt járt Finály Gábortól. A bizottság örvendetes tudomásul veszi az ásatás eredményét és a közreműködőknek elismerést szavaz.

Az igazgatóság jelenti, hogy a budapesti nemzeti múzeum igazgatósága rövid időre bekérette az „Örmény Múzeum" nagybecsü letétét, az örmény himzéseket, tudományos tanulmányozás és publikálás czéljából. Helyeslő tudomásúl szolgál.

Az igazgatóság jelenti, hogy a múzeumi ügy további propagálása érdekében okvetetlenül megkivántatik, hogy a múzeum minél előb megnyittassék. Azonban abban az egy szobában, mely a régi gimnaziumban rendelkezésre áll, a múzeumi tárgyak el nem helyezhetők, s abban a múzeum semmiképen meg nem nyitható. A múzeumnak feltétlenül szüksége volna az épület egész emeletére a levéltár érintése nélkül. Azoknak a tanügyi czéloknak, melyeknek az emeleten most két szoba szolgál, könnyen és kevés költséggel máshol is teljesen meg lehet felelni. — Tekintve azt, hogy az „Örmény Múzeum" rendkivüli fontos a városra nézve, a bizottság az emelet átengedését fogja kérni a város közönségétől. A bizottság ezután még több fontos ügyet beszélt meg bizalmasan.

HAZAI KRÓNIKA.

— Gorové István és a szerb óriás. A „Magyar Állam" (26. sz. febr. 1.) tárczájában Farkas Emőd „Névtelen hősök" czim alatt fölötte érdekes tárczát közöl. Ebben a többek közt ezeket is olvassuk: „Darkoczon Damjanich mérközött meg és verte vissza Knicsnian hordáit.... Egy szerb óriással itt valóságos párbajt vivott Gorove István, akkor még harmadik zászlóaljbeli káplár s az óriást hosszas bajvivás után a magyarok éljen riadalma közt levágta. Gorove nehány nap mulva már kapitány volt."